

๕๐ ปี ชีวิตและงาน

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๕๐ ปี ชีวิตและงาน

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

จัดพิมพ์โดย	ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๓๙ ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐ โทรศัพท์ ๐ ๕๓๙๔ ๓๕๒๘
บรรณาธิการ	วสันต์ ปัญญาแก้ว
ทีมงานบรรณาธิการ	เสาวรีย์ ชัยวรรณ, พงศกร สงวนศักดิ์, ญัฐินี สัสดี, นัฐพล สุกิจสุขสวัสดิ์
ติดต่อประสานงาน	นฤมล น่วมอนงค์, นางลักษณ เรือนคำ
พิมพ์ครั้งที่ ๑	พ.ศ. ๒๕๕๘
จำนวน	๑,๐๐๐ เล่ม
ออกแบบ/พิมพ์ที่	วนิดาการพิมพ์ ๑๔/๒ หมู่ ๕ ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๓๐๐ โทรศัพท์ ๐ ๕๓๑๑ ๐๕๐๓ โทรสาร ๐ ๕๓๑๑ ๐๕๐๔ ตีอ ๑๕

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

วสันต์ ปัญญาแก้ว.

๕๐ ปี ชีวิตและงาน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.-- เชียงใหม่ :

ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘.

๓๖๒ หน้า.

๑. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่--ประวัติ. I. ชื่อเรื่อง.

๓๗๘.๐๕

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ ๙๗๘-๙๗๔-๖๗๒-๙๓๓-๘

สารจากอธิการบดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รองศาสตราจารย์
นายแพทย์นิเวศน์ นันทจิต

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของดินแดนล้านนา เกิดขึ้นจากการเรียกร้องของประชาชนให้มีการขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาออกสู่ภูมิภาค เริ่มเปิดทำการเรียนการสอน เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๐๗ และเมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ.๒๕๐๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่อย่างเป็นทางการ ดังนั้น มหาวิทยาลัยจึงได้ถือเอาวันที่ ๒๔ มกราคมของทุกปี เป็นวันคล้ายวันสถาปนามหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตลอด ๕ ทศวรรษที่ผ่านมา สถาบันการศึกษาแห่งนี้ เป็นแหล่งผลิตบัณฑิตและงานวิจัยที่มีคุณภาพ เพื่อนำความรู้ความสามารถไปบริการชุมชน ให้เกิดประโยชน์กับสังคมไทยทุกภาคส่วน ตามปณิธานที่ตั้งไว้ให้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นแหล่งสะสม ค้นคว้า วิจัย และถ่ายทอดความรู้ ตามหลักแห่งเสรีภาพทางวิชาการ โดยยึดมั่นในสัตถธรรม และคุณธรรม เพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการ การประยุกต์ เผยแพร่ และการทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรม

ในปี พ.ศ.๒๕๕๗ นี้ ถือว่าเป็นปีที่ ๕๐ แห่งการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะผู้บริหาร จึงกำหนดช่วงเวลาแห่งการเฉลิมฉลอง ๕ ทศวรรษ แห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยจะเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม ๒๕๕๗ ถึงเดือนมกราคม ๒๕๕๘ และในวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๘ จะมีงานฉลองวาระครบรอบ ๕๐ ปี แห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ “๕ ทศวรรษ มช. รวมพลังเพื่อแผ่นดิน”

รองศาสตราจารย์ นายแพทย์นิเวศน์ นันทจิต
อธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สารบัญ

๑	ความเป็นมา	๑
๒	ข้อคิดเกี่ยวกับ ทิศทางการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ในอนาคต	๑๑
	• รองศาสตราจารย์สมศักดิ์ เกี่ยววกิ่งแก้ว	๑๓
	• รองศาสตราจารย์ ดร.จักรพันธ์ วังษ์บูรณาวาทย	๑๖
	• ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงษ์อินทร์ รักอริยะธรรม	๒๒
	• รองศาสตราจารย์เศกสิน ศรีวัฒนานุกุลกิจ	๒๘
	• อาจารย์ ดร.สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินิสาร	๓๑
	• รองศาสตราจารย์พวงเพชร ธนสิน	๓๓
๓	ชีวิตและงาน ของคณาจารย์อาวุโส	๓๗
	• ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา	๓๙
	• ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์	๑๑๓
	• รองศาสตราจารย์สมหมาย เปรมจิตต์	๒๑๗
	• ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุเทพ สุนทรเกษม	๒๒๙
	• ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุไรวรรณ ต้นกิมยง	๒๕๙
	• อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์	๒๗๓
	• ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์	๒๘๕
	• อาจารย์ ดร.ชยันต์ วรรณะภูติ	๓๐๙
๔	น่านกรรศนะ ๕๐ ปี คณะสังคมศาสตร์	๓๓๑
	• ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุทธิณี ดนตรี	๓๓๓
	• ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์	๓๓๕
	• อาจารย์ ดร.ประสิทธิ์ ลีปรีชา	๓๓๗
	• อาจารย์ ดร.อริยา เศวตามร์	๓๔๐
	• Associate Professor Paul T. Cohen	๓๔๒
	• Charles F. Keyes	๓๔๔
	• บทสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์	๓๔๙

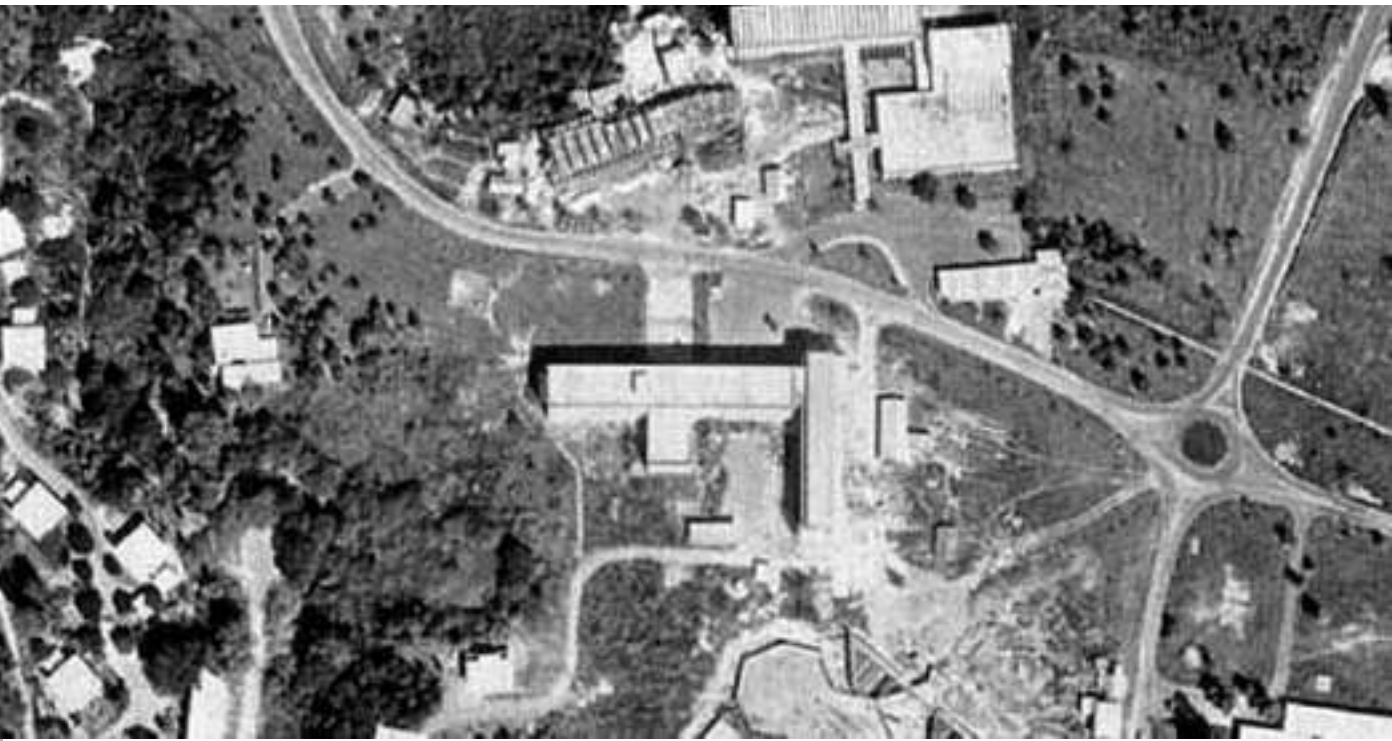

ความเป็นมา

ของคณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ความเป็นมา ของคณะสังคมศาสตร์

๑. ประวัติการก่อตั้ง จากอดีตถึงปัจจุบัน

คณะสังคมศาสตร์ เป็นคณะหนึ่งใน ๓ คณะของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ได้เริ่มก่อตั้งขึ้นมาพร้อมกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๗ โดยมี นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ เป็นผู้ร่วมก่อตั้งในฐานะ “ผู้คัดเลือกบุคคลากรประจำคณะสังคมศาสตร์” ตามคำสั่งที่ประชุม “คณะอนุกรรมการดำเนินงานจัดตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่” ครั้งที่ ๔ วันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๐๖

คณะสังคมศาสตร์ เริ่มเปิดสอนครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๐๗ โดยมีศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย รักษาการในตำแหน่งคณบดีคนแรก (ตั้งแต่วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๐๗ เป็นต้นไป ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๐๖/๒๕๐๗) มีนักศึกษา ๗๕ คน อาจารย์ ๑๕ คน การเรียนการสอนในช่วงแรกคณะสังคมศาสตร์ยังไม่มีอาคารเรียนเป็นของตนเอง เพราะอยู่ในระหว่างก่อสร้าง ดังนั้น จึงต้องอาศัยอาคารของภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ และหอพักชาย อาคาร ๑ เป็นสถานที่เรียนชั่วคราว จนกระทั่งในปี พ.ศ.๒๕๐๘ เมื่ออาคารเรียนหลังแรกก่อสร้างแล้วเสร็จจึงได้ย้ายสถานที่เรียนและสำนักงานมาที่อาคารหลังแรกของคณะสังคมศาสตร์ปัจจุบัน

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.๒๕๐๗ เริ่มเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนระดับปริญญาตรี ๓ หลักสูตรคือ (๑) หลักสูตรวิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (๒) หลักสูตรเศรษฐศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ และ (๓) หลักสูตรวิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ทั้งนี้โดยมี ๓ ภาควิชาสำคัญคือ ภาควิชาภูมิศาสตร์ (ก่อตั้งเป็นภาควิชาภูมิศาสตร์แห่งแรกของประเทศไทย) ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และภาควิชาเศรษฐศาสตร์ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๐๘ จึงได้ก่อตั้งภาควิชาบัญชี และภาควิชารัฐศาสตร์ และเปิดการเรียนการสอนหลักสูตรบัณฑิต สาขาวิชาการบัญชี และหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ ในปีเดียวกัน จากนั้นทางภาควิชาบัญชีได้เปิดสอนหลักสูตรสาขาวิชาการบริหารธุรกิจเพิ่มขึ้นในปี ๒๕๑๑ จึงเรียกรวมว่า ภาควิชาบัญชีและการบริหารธุรกิจตั้งแต่นั้นมา นั่นคือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ประกอบด้วย ๕ ภาควิชาสำคัญของการศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ ต่อมาภาควิชาและสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เดิมเคยอยู่ภายใต้สังกัดคณะสังคมศาสตร์ ได้แยกตัวยกฐานะเป็นคณะใหม่ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตามลำดับเวลาดังนี้คือในปี พ.ศ.๒๕๓๕ ภาควิชา

บัญชีและการบริหารธุรกิจ เป็นคณะบริหารธุรกิจ และ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ เป็น คณะเศรษฐศาสตร์ เป็นคณะที่ ๑๕ และ ๑๖ ตามลำดับ จากนั้นอีก ๑๓ ปี คือในปี พ.ศ.๒๕๔๘ เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๔๘ ภาควิชา รัฐศาสตร์ จึงได้รับอนุมัติให้ จัดตั้งเป็น คณะรัฐศาสตร์และ

รัฐประศาสนศาสตร์ เป็นคณะที่ ๑๙ และในปีถัดมา (พ.ศ.๒๕๔๙) โครงการจัดตั้งสาขาวิชานิติศาสตร์ที่อยู่ในภาควิชารัฐศาสตร์ก็ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็น คณะนิติศาสตร์ เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๔๙ นับเป็นคณะที่ ๒๐ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ปัจจุบันคณะสังคมศาสตร์ ได้แบ่งภาควิชาและส่วนงาน ตามประกาศมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ออกเป็น ๖ ส่วนงานดังนี้ ๑) สำนักงานคณะ ๒) ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ ๓) ภาควิชาภูมิศาสตร์ ๔) ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ๕) ภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา และ ๖) ภาควิชาสตรีศึกษา ด้านการเรียนการสอน คณะสังคมศาสตร์ **ได้เปิดสอนในหลักสูตรปริญญาตรี ๕ หลักสูตร** (ประกอบด้วยหลักสูตร ๑. วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ ๒. วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ๓. วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาภูมิสารสนเทศศาสตร์ (หลักสูตรนานาชาติ) ๔. ศิลปศาสตร

บัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา และ ๕. ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์ (หลักสูตรนานาชาติ) **ระดับบัณฑิตศึกษา ๙ หลักสูตร แยกเป็นปริญญาโท ๖ หลักสูตร** (ประกอบด้วยหลักสูตร ๑. วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์และภูมิสารสนเทศศาสตร์ ๒. วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ๓. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง ๔. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ๕. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์ และ ๖. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์ (หลักสูตรนานาชาติ)) **และปริญญาเอก ๓ หลักสูตร** (ประกอบด้วยหลักสูตร ๑. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ๒. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ๓. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์ (หลักสูตรนานาชาติ)) **ด้านการวิจัย** คณะสังคมศาสตร์มีศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ (Centre for Research and Academic Services : CRAS) เป็นหน่วยงานที่ตั้งขึ้นมาเพื่อประสานงานขับเคลื่อน และบูรณาการงานต่างๆ ของศูนย์และโครงการในคณะอย่างมีทิศทาง โดยเฉพาะงานวิจัย บริการวิชาการแก่สังคม โครงการแลกเปลี่ยนนักศึกษาและบุคลากรต่างชาติ รวมไปถึงสนับสนุนงานและบุคลากรของคณะสังคมศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นศูนย์โครงการต่างๆ และโครงการที่เป็นความร่วมมือกับต่างประเทศ อาทิ ศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Regional Center for Social Science and Sustainable Development : RCSD) ศูนย์ภูมิภาคเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (ภาคเหนือ) (Geoinformatics and Space Technology Centre Northern Region : GISTNORTH) ศูนย์การศึกษาการใช้ที่ดิน

และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (Chiang Mai University-Sustainable Land Use and Natural Resource Management Academic Center : CMU-SLUSE) ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Biodiversity and Indigenous Knowledge Research Center for Sustainable Development : BIRD) ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา (Center for Ethnic Studies and Development : CESD) ซึ่งเป็นศูนย์ความเป็นเลิศทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่บริหารจัดการโดยคณะสังคมศาสตร์ โครงการ Community Development and Civic Empowerment และหน่วยวิจัยสังคมและสิ่งแวดล้อม (Unit for Social and Environmental Research : USER) เป็นต้น

วันเกิดตามกฎหมายหรือวันที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีฐานะเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์ รวมทั้งคณะสังคมศาสตร์ คือวันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๐๗ แต่มาเปิดสอนวันแรกใน ๑๘ มิถุนายน ปีเดียวกัน ดังนั้น วันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๗ จึงเป็นวันครบรอบ ๕๐ ปี การเรียนการสอนของคณะสังคมศาสตร์ และวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๘ ครบ ๕๐ ปี ของการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานการเปิดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่อย่างเป็นทางการ

คณะสังคมศาสตร์มีปรัชญาในการมุ่งเป็นสถาบันการศึกษา การค้นคว้าวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่นภาคเหนือ ประเทศชาติ และนานาชาติโดยรวม และมีปณิธานในการมุ่งสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการในสาขาสังคมศาสตร์และผลิตบัณฑิต ให้มีความรอบรู้ มีคุณธรรม ตอบสนองต่อสังคมในระดับต่างๆ และหนึ่งในพันธกิจสำคัญ ได้แก่ การมุ่งพัฒนาและขยายความสัมพันธ์และความร่วมมือทางวิชาการกับสถาบันวิชาการ ในภูมิภาคอาเซียนและในระดับนานาชาติให้ดียิ่งๆ ขึ้นต่อไป

๒. รายงานพูก่อตั้งและคณบดีคณะสังคมศาสตร์

ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนกระทั่งถึงปัจจุบัน คณะสังคมศาสตร์มีผู้มีส่วนก่อตั้ง รักษาการ คณบดีและคณบดีรวมทั้งหมด ๑๕ ท่าน ดังรายนามต่อไปนี้

๑. นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ (๒๕๐๖)

เป็น “ผู้คัดเลือกบุคลากรประจำคณะสังคมศาสตร์” ตามคำสั่งที่ประชุม “คณะอนุกรรมการดำเนินงานจัดตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่” ครั้งที่ ๔ วันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๐๖ ณ ตึกสี่ชั้นคณะวิทยาศาสตร์การแพทย์ (ถึงแก่กรรม)

๒. ศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวงดุษฎี ชุ่มสาย ณ ออยุธยา (คณบดีคนที่ ๑)
มิถุนายน ๒๕๐๗ - สิงหาคม ๒๕๐๘ (ถึงแก่กรรม)
๓. ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ ผาสุกนิรันดร์ (คณบดีคนที่ ๒)
สิงหาคม ๒๕๐๘ - ๒๒ กันยายน ๒๕๑๐ (ถึงแก่กรรม)
๔. ศาสตราจารย์ ดร.นิพนธ์ ศศิธร (คณบดีคนที่ ๓)
๒๓ กันยายน ๒๕๑๐ - ๒๓ ธันวาคม ๒๕๑๖ (ถึงแก่กรรม)
๕. รองศาสตราจารย์ ประดิษฐ์ วิชัยดิษฐ์ (คณบดีคนที่ ๔)
๒๔ ธันวาคม ๒๕๑๖ - ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๑๘ (ถึงแก่กรรม)
๖. ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา (คณบดีคนที่ ๕)
๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๘ - ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๒๒ (ถึงแก่กรรม)
๗. รองศาสตราจารย์ ฤทธิ ศิริมาตย์ (คณบดีคนที่ ๖)
๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๒ - ๕ ตุลาคม ๒๕๒๔
๘. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ โฉมเฉลา เรืองพงษ์ (คณบดีคนที่ ๗)
๖ ตุลาคม ๒๕๒๔ - ๑ สิงหาคม ๒๕๒๘ (ถึงแก่กรรม)
๙. รองศาสตราจารย์ สมศักดิ์ เกียวกิ่งแก้ว (คณบดีคนที่ ๘)
๒ สิงหาคม ๒๕๒๘ - ๑ สิงหาคม ๒๕๓๒
๑๐. รองศาสตราจารย์ ดร.จักรพันธ์ วงษ์บูรณาวาทย (คณบดีคนที่ ๙)
๒ สิงหาคม ๒๕๓๒ - ๑ สิงหาคม ๒๕๔๐
๑๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงษ์อินทร์ รักอริยะธรรม (คณบดีคนที่ ๑๐)
๒ สิงหาคม ๒๕๔๐ - ๒๓ ตุลาคม ๒๕๔๖ และ
๒๔ ตุลาคม ๒๕๔๖ - ๒๓ เมษายน ๒๕๔๗
๑๒. รองศาสตราจารย์ ดร.เสน่ห์ ญาณसार (รักษาการคณบดี)
๒๔ เมษายน ๒๕๔๗ - ๒๙ สิงหาคม ๒๕๔๗ (ถึงแก่กรรม)
๑๓. รองศาสตราจารย์ เศกสิน ศรีวัฒนานุกุลกิจ (คณบดีคนที่ ๑๑)
๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๗ - ๔ กรกฎาคม ๒๕๕๑ และ
๕ กรกฎาคม ๒๕๕๑ - ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๑
๑๔. อาจารย์ ดร.สิทธิณัฐ ประพุทธนิตสาร (คณบดีคนที่ ๑๒)
๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๑ - ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕ และ
๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๕ - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๕
๑๕. รองศาสตราจารย์ พวงเพชร ธนสิน (คณบดีคนที่ ๑๓)
๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๕ - ปัจจุบัน

๓. ปฏิทินโครงสร้าง ๕๐ ปี คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ.
๒๕๐๗

๑๘ มิถุนายน ๒๕๐๗

คณะสังคมศาสตร์ เปิดการเรียนการสอนเป็นวันแรก และถือเป็นวันสถาปนาคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- เปิดหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
- เปิดหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์
- เปิดหลักสูตรเศรษฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์

พ.ศ.
๒๕๐๘

- เปิดหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์
- เปิดหลักสูตรบัญชีบัณฑิต สาขาวิชาการบัญชี

พ.ศ.
๒๕๑๑

- เปิดหลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารธุรกิจ

พ.ศ.
๒๕๒๔

- เปิดหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต แผน ๑ (วิทยานิพนธ์) สาขาวิชาภูมิศาสตร์
- เปิดหลักสูตรเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์

พ.ศ.
๒๕๒๗

- เปิดหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต แผน ๒ (การค้นคว้าแบบอิสระ) สาขาวิชาภูมิศาสตร์
- เริ่มโครงการ College Year In Thailand (CYIT) ร่วมกับ

University of Wisconsin-Madison

พ.ศ.
๒๕๓๖

- เปิดหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
- จัดตั้งศูนย์รีโมตเซนซิงและระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ภาคเหนือ
- จัดตั้งโครงการเอเชียศึกษา

พ.ศ.
๒๕๓๕

- ภาควิชาบัญชีและบริหารธุรกิจ แยกออกไปจัดตั้งเป็น คณะบริหารธุรกิจ เป็นคณะที่ ๑๕ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ภาควิชาคณะเศรษฐศาสตร์ แยกออกไปจัดตั้งเป็น คณะเศรษฐศาสตร์ เป็นคณะที่ ๑๖ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ.
๒๕๓๘

- เปิดหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์
- จัดตั้งศูนย์สตรีศึกษา

พ.ศ.
๒๕๓๓

- เปิดหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง ภาคพิเศษ
- เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

พ.ศ.
๒๕๓๑

- เปิดหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง

พ.ศ.
๒๕๒๙

- เปิดหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

พ.ศ.
๒๕๔๐

- จัดตั้งศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

พ.ศ.
๒๕๔๑

- จัดตั้งศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน (RCSD)

พ.ศ.
๒๕๔๒

- เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (นานาชาติ) สาขาวิชาการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- เปิดหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ภาคพิเศษ

พ.ศ.
๒๕๔๓

- เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา
- เปิดหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ ภาคพิเศษ

พ.ศ.
๒๕๔๔

- เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์ (นานาชาติ)
- เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง ภาคพิเศษ
- ศูนย์รีโมตเซนซิงและระบบสารสนเทศภาคเหนือ เปลี่ยนชื่อเป็นศูนย์ภูมิภาคเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (ภาคเหนือ)

ว.ศ.
๒๕๕๓

- โครงการจัดตั้งสาขาวิชา นิติศาสตร์ แยกออกไป จัดตั้งเป็นคณะนิติศาสตร์ เป็นคณะที่ ๒๐ ของ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ตั้งศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ ซึ่งเป็นศูนย์ความเป็นเลิศทาง วิชาการของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ดำเนินงานโดยคณะสังคมศาสตร์
- เริ่มดำเนินโครงการ Community Development and Civic Empowerment (CDCE) ร่วมกับ Vahu Development Institute, U.S.A.

ว.ศ.
๒๕๕๔

- ภาควิชารัฐศาสตร์ แยกออกไป จัดตั้งเป็นคณะรัฐศาสตร์และ รัฐประศาสนศาสตร์ เป็นคณะที่ ๑๙ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา
- เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์สุขภาพ

ว.ศ.
๒๕๕๐

- เปิดหลักสูตรวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ว.ศ.
๒๕๕๑

- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เปลี่ยน โครงสร้างเป็นมหาวิทยาลัย ในกำกับของรัฐ

ว.ศ.
๒๕๕๒

- คณะสังคมศาสตร์ปรับเปลี่ยน โครงสร้างการบริหารใหม่ จัดตั้ง ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ และ ๒ ภาควิชาใหม่คือ ภาควิชา สังคมศาสตร์กับการพัฒนา และภาควิชาสตรีศึกษา ร่วมกับ ๒ ภาควิชาเก่าแก่คือภาควิชา ภูมิศาสตร์ และภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา เป็นทั้งหมด ๔ ภาควิชา
- เปิดหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสาธารณภัย
- เปิดศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการ พัฒนา ซึ่งเป็นศูนย์ความเป็นเลิศ ทางวิชาการของมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ ที่ดำเนินงาน โดยคณะสังคมศาสตร์

ว.ศ.
๒๕๕๓

- เปิดหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิสารสนเทศ ภาคพิเศษ
- เปิดหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ ภาคพิเศษ

ว.ศ.
๒๕๕๖

- เปิดหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ภาคพิเศษ
- เริ่มโครงการชนพื้นเมืองศึกษาร่วมกับ Trent University ประเทศแคนาดา

ว.ศ.
๒๕๕๕

- จัดตั้งศูนย์การศึกษาการใช้ที่ดิน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างยั่งยืน
- เปิดหลักสูตรวิทยาศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาการใช้ที่ดิน และการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ว.ศ.
๒๕๕๗

๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๗

ครบรอบ ๕๐ ปี คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ว.ศ.
๒๕๕๖

- เปิดหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภูมิสารสนเทศ
- เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยา
- เปิดหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยา

ว.ศ.
๒๕๕๕

- เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์
- เปิดหลักสูตรนานาชาติศิลปศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์
- เปิดหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์

ว.ศ.
๒๕๕๔

- เปิดหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์ (นานาชาติ)

๒

ข้อคิดเกี่ยวกับ ทิศทางการพัฒนา

คณะสังคมศาสตร์ในอนาคต
ของคณะบดีคณะสังคมศาสตร์
อดีต-ปัจจุบัน

รองศาสตราจารย์ สมศักดิ์ เกียวกิ่งแก้ว

คณบดีคณะสังคมศาสตร์ คนที่ ๘
๒ สิงหาคม ๒๕๒๘ - ๑ สิงหาคม ๒๕๓๒

คณะ สังคมศาสตร์ได้กำเนิดขึ้นพร้อมๆ กับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.๒๕๐๗ โดยมีบทบาทที่สำคัญคือผลิตบัณฑิตสายสังคมศาสตร์ และเปิดสอนวิชาทางสังคมศาสตร์เพื่อให้คณะต่างๆ ได้เรียนเป็นวิชาบังคับพื้นฐานทางสังคมศาสตร์จำนวน ๖ หน่วยกิต การเปิดสอนหลักสูตรสายสังคมศาสตร์นั้น ในช่วงสองปีแรก คณะสังคมศาสตร์ได้เปิดสอนใน ๕ สาขาวิชาคือ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ สาขาวิชาบัญชีและบริหารธุรกิจ และสาขาวิชารัฐศาสตร์ และในแต่ละปีจะรับนักศึกษาประมาณสาขาวิชาละ ๓๐ ถึง ๕๐ คน เท่านั้น

คณะสังคมศาสตร์ได้พัฒนาตัวเองมาโดยตลอดทั้งด้านวิชาการและบุคลากร โดยเฉพาะในเรื่องการเรียกชื่อวุฒิปริญญาให้เหมือนกับมหาวิทยาลัยอื่นในกรุงเทพฯ นั้น จะถือว่าเป็นพัฒนาการของคณะสังคมศาสตร์ก็ว่าได้ กล่าวคือเดิมที่ผู้สำเร็จการศึกษาของคณะจะได้รับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิตหรือวิทยาศาสตร์บัณฑิต (Bachelor of Arts or Bachelor of Science) แล้วตามด้วยวงเล็บสาขาวิชาที่สำเร็จ ซึ่งในคณะสังคมศาสตร์ก็มีการผลิตบัณฑิตทั้งสองสาขาวิชา คือผู้สำเร็จจากภาควิชาภูมิศาสตร์ กับสังคมวิทยาฯ จะได้วิทยาศาสตร์บัณฑิต ส่วนบัญชีและบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์ และรัฐศาสตร์ จะได้รับปริญญาทางศิลปศาสตรบัณฑิต ซึ่งก็เป็นไปตามหลักสากล และเป็นไปตามปรัชญาและเจตนารมณ์ในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อย่างไรก็ตาม จากการเรียกชื่อปริญญาในลักษณะดังกล่าวย่อมมีลักษณะแตกต่างไปจากมหาวิทยาลัยเก่าแก่ที่เปิดสอนในกรุงเทพฯ ซึ่งบัณฑิตที่สำเร็จไปในระยะแรก ๆ ก็ไม่มีปัญหา แต่ในระยะหลังสาขาวิชาบางสาขาวิชา นักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาได้ประสบปัญหาในการสมัครสอบเข้าทำงานในกระทรวง ทบวงกรมต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากคณะสังคมศาสตร์แม้จะผลิตบัณฑิตที่มีเนื้อหาหลักสูตรตรงกับมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์และรามคำแหง ก็ตาม แต่เมื่อใช้ชื่อปริญญาต่างกันจึงไม่มีสิทธิสมัครเข้าสอบ เพราะหน่วยงานที่รับสมัครมักจะอ้างว่าไม่ตรงกับเงื่อนไขในการเปิดรับสมัครเป็นผลให้บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาในระยะเวลาค่อมาเกิดความเดือดร้อนต้องร้องเรียนกลับมายังคณะ เพื่อให้คณะมีหนังสือยืนยันว่าตนได้จบในสาขาวิชานั้นจริง เพียงแต่เรียกชื่อปริญญาไม่ตรงกันเท่านั้น เช่น เขาใช้ชื่อว่า “ปริญญาบัณฑิตหรือรัฐศาสตรบัณฑิต” แต่ของเราเรียกว่า “ศิลปศาสตรบัณฑิต (บัญชี่) หรือศิลปศาสตรบัณฑิต (รัฐศาสตร์)” ดังนั้นในเวลาต่อมา คณะสังคมศาสตร์จึงได้ดำเนินการขอแก้ไขชื่อปริญญาเสียใหม่ เพื่อให้เหมือนกับทางมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ เพื่อช่วยไม่ให้บัณฑิตต้องตกงาน และป้องกันการกีดกันของมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ

ปรากฏการณ์อีกสิ่งหนึ่งที่น่าสนใจเนื่องจากปัญหาแรกก็คือ เมื่อมีการประชุมสัมมนาที่กรุงเทพฯ ทางมหาวิทยาลัยต่าง ๆ จะมีหนังสือเชิญมายังมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เพื่อขอให้คณะส่งตัวแทนไปร่วมประชุมสัมมนา แต่เมื่อเรามีแต่คนบดที่เรียกชื่อว่า “คนบด คณะสังคมศาสตร์” ไม่มีคนบดคณะบัญชี่ คนบดคณะเศรษฐศาสตร์ คนบดคณะรัฐศาสตร์แบบเดียวกับที่ทางกรุงเทพฯ เขามีกัน จึงต้องส่งหัวหน้าภาควิชาไปร่วมสัมมนาและเมื่อมีการทำข้อตกลงกันระหว่างคณะก็ต้องนำกลับมาให้คนบดลงนาม เมื่อมีปัญหาเช่นนี้ประกอปกกับจากการพัฒนาของแต่ละภาควิชาที่มีปริมาณงานและจำนวนนักศึกษาที่พร้อมจะยกฐานะขึ้นเป็นคณะได้ ดังนั้น ในช่วงปี ๒๕๒๙-๒๕๓๐ ภาควิชาบัญชี่และบริหารธุรกิจกับภาควิชาเศรษฐศาสตร์จึงได้ขอยกฐานะขึ้นเป็นคณะ ในขณะที่เดียวกันภาควิชารัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นภาควิชาที่ใหญ่ที่สุดในขณะนั้นก็ได้ทำเรื่องขอยกฐานะขึ้นเป็นคณะบ้าง แต่ก็ถูกทางมหาวิทยาลัยยับยั้งไว้ โดยให้ความเห็นว่า “หากยอมให้ภาควิชารัฐศาสตร์ยกฐานะขึ้นเป็นคณะได้แล้ว คณะสังคมศาสตร์จะเหลืออะไร”

แม้ว่าภาควิชารัฐศาสตร์จะไม่ได้รับอนุมัติให้ยกฐานะเป็นคณะได้ในขณะนั้น อาจารย์ศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันก็ได้แสดงความพยายามที่จะใช้ความพยายามให้ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นคณะ จนในที่สุดเมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๙ ภาควิชารัฐศาสตร์ก็ได้รับอนุมัติให้ยกฐานะขึ้นเป็นคณะโดยชื่อว่า “คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์” ประกอบด้วย

ภาควิชาการเมืองการปกครอง ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์และภาควิชานิติศาสตร์ ซึ่งในเวลาต่อมาภาควิชานิติศาสตร์ก็ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นคณะอีกคณะหนึ่ง จึงเห็นได้ว่า คณะสังคมศาสตร์เป็นแหล่งพัฒนาหรือเป็นแหล่งก่อกำเนิดของคณะต่างๆ ถึง ๔ คณะ

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องยืนยันให้เห็นถึงพัฒนาการของ คณะสังคมศาสตร์ทั้งสิ้น ปัจจุบันทราบว่าคณะสังคมศาสตร์ยังพัฒนาอยู่อย่างต่อเนื่อง จากการที่เหลือเพียงภาควิชาภูมิศาสตร์กับภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยานั้น คณะสังคมศาสตร์ได้ทำการเปิดหลักสูตรใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอีกคือ ภาควิชาสตรีศึกษา ภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา และยังมีศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ ซึ่งเป็นผลให้ คณะสังคมศาสตร์ยังคงมี ๕ หน่วยงานเท่าเดิม แต่ที่น่ายินดีก็คือ ปัจจุบันคณะสังคมศาสตร์ ได้เปิดสอนในระดับบัณฑิตศึกษาคือ ระดับมหาบัณฑิต ๖ สาขาวิชาและดุษฎีบัณฑิต อีก ๓ สาขาวิชา

ในโอกาสที่คณะสังคมศาสตร์ จะมีอายุครบ ๕๐ ปี (ถ้านับจากวันเปิดมหาวิทยาลัย เป็นทางการ เมื่อ ๒๔ มกราคม ๒๕๐๘) ในเดือนมกราคม ๒๕๕๘ นี้ ผมในฐานะอดีตคณบดี คณะสังคมศาสตร์ ต้องขอชื่นชมผู้บริหาร คณาจารย์ทุกท่าน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกคนทั้งในอดีตและปัจจุบันที่ได้ใช้ความรู้ความสามารถพัฒนาคณะของเราให้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงในระดับสามของประเทศ (รองจาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) และหวังว่าทั้งคณะและมหาวิทยาลัยจะเป็นที่ยอมรับของ นานาชาติยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก

รองศาสตราจารย์ ดร.จักรพันธ์ วงษ์บุรณาวาทย์

คณบดีคณะสังคมศาสตร์ คนที่ ๙
๒ สิงหาคม ๒๕๓๒ - ๑ สิงหาคม ๒๕๔๐

ขอ รำลึกถึงประสบการณ์ในการรับราชการที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งแต่เริ่มเป็นอาจารย์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๒ จนกระทั่งเป็นคณบดีคณะสังคมศาสตร์ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๒-๒๕๔๐ และเกษียณอายุราชการจากคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในกลางปี ๒๕๔๖ กับทั้งได้รับการทาบทามให้ไปดำรงตำแหน่งเป็นคณบดีสำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๖-๒๕๕๔ และเมื่อดำรงตำแหน่งครบ ๒ วาระแล้วก็ยังคงปฏิบัติหน้าที่ในฐานะอาจารย์อาวุโส ที่มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จนถึงปัจจุบันนี้

ดังนั้นการบอกเล่าเรื่องราวรำลึกถึงความหลังที่คณะสังคมศาสตร์ บางกิจกรรมอาจมีความต่อเนื่อง จากคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มาถึงสำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง บ้าง

ซึ่งในช่วงแรก ๆ ของระยะเวลาการดำรงตำแหน่งคณบดีนั้น คณะสังคมศาสตร์ประกอบด้วยภาควิชาต่าง ๆ ๕ ภาควิชา ได้แก่

- ภาควิชารัฐศาสตร์
- ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา
- ภาควิชาภูมิศาสตร์
- ภาควิชาเศรษฐศาสตร์
- ภาควิชาบริหารธุรกิจและการบัญชี

ต่อมาได้มีการตั้งภาควิชานิติศาสตร์ และศูนย์สตรีศึกษา ซึ่งปัจจุบันเป็นภาควิชาสตรีศึกษา ในคณะสังคมศาสตร์

เมื่อคราวเริ่มต้นเป็นอาจารย์ในปี ๒๕๑๒ นั้น นอกจากจะเป็นอาจารย์ของภาควิชารัฐศาสตร์แล้ว ยังทำหน้าที่เป็นเลขานุการให้ท่านคณบดีคณะสังคมศาสตร์ในขณะนั้นด้วย คือ ศาสตราจารย์ ดร.นิพนธ์ ศศิธร ซึ่งทำให้มีโอกาสได้ศึกษาวิธีการทำงานจากท่าน ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากกับตัวข้าพเจ้าเอง และต่อคณะสังคมศาสตร์อย่างยิ่งอีกด้วย

ในช่วงที่ข้าพเจ้าเป็นคณบดีคณะสังคมศาสตร์ ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๓๒-๒๕๔๐ นั้น ถือว่าเป็นช่วงโลกาภิวัตน์ (Globalization) ซึ่งได้มีการดำเนินการ เพื่อให้เกิดการพัฒนา และให้สอดคล้องกับยุคสมัย โดยได้ดำเนินการในสิ่งที่สำคัญๆ ดังต่อไปนี้

๑. ดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรของแต่ละภาควิชา เพื่อให้ทันสมัย และสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานทั้งภาครัฐ และเอกชนในประเทศ

๒. ได้ประสานขอรับการสนับสนุนจาก คุณธีระชัย เชมนะสิริ ซึ่งเป็นชาวเชียงใหม่ โดยกำเนิดเพื่อให้มาต่อเติมอาคารของคณะสังคมศาสตร์ และทำเป็นห้องสมุดของคณะสังคมศาสตร์ และเรียกห้องนั้นว่าห้อง “เชมนะสิริ” ในขณะนั้น

๓. ดำเนินการร่วมมือกับมหาวิทยาลัย Wisconsin ที่ Madison ตามโครงการ College Year in Thailand ซึ่งโครงการนี้ได้ดำเนินการก่อนหน้าที่ข้าพเจ้ามาดำรงตำแหน่งเป็นคณบดีแล้ว แต่ได้มีการดำเนินงานเพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างคณะสังคมศาสตร์ กับมหาวิทยาลัย Wisconsin ให้มีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่นมากยิ่งขึ้น โดยได้เดินทางไปเยี่ยมมหาวิทยาลัย Wisconsin และต้อนรับท่านอธิการบดีของมหาวิทยาลัย Wisconsin ซึ่งเดินทางมาเยือนคณะสังคมศาสตร์อีกด้วย

๔. ได้ติดต่อกับมูลนิธิ Sasakawa ซึ่งมูลนิธินี้มีนโยบายสนับสนุนมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วโลก โดยทางมูลนิธิจะมอบเงิน ๑ ล้านดอลลาร์สหรัฐ แก่สถาบันการศึกษาที่ทางมูลนิธิเลือก และให้นำเงินจำนวน ๑ ล้านดอลลาร์สหรัฐ ผูกกับธนาคารในประเทศนั้น ๆ และให้นำดอกเบียของ ๑ ล้านดอลลาร์สหรัฐ มาสนับสนุนการเรียนการสอนของสถาบันทั้งในระดับปริญญาตรี และระดับบัณฑิตศึกษา ซึ่งมหาวิทยาลัยของไทยหลายแห่งในขณะนั้นได้เสนอขอการสนับสนุน และโชคดีที่คณะกรรมการมูลนิธิได้เลือกที่จะให้ทุนสนับสนุนจำนวน ๑ ล้านดอลลาร์ แก่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และได้มีการนำรายได้จากดอกเบียไปสนับสนุนการเรียนการสอน โดยเฉพาะให้ทุนการศึกษาการเรียนในระดับปริญญาโท รวมทั้งสนับสนุนการเขียนวิทยานิพนธ์ และสารนิพนธ์ของสาขาวิชาต่าง ๆ

ในคณะสังคมศาสตร์ ทุกสาขาวิชาในขณะนั้นด้วย ซึ่งเงินจำนวนนี้ก็ยังคงอยู่ที่คณะสังคมศาสตร์เต็มจำนวน ๑ ล้านเหรียญสหรัฐ ถึงแม้ว่าจะมีการแยกภาควิชาต่างๆ ไปตั้งเป็นคณะวิชา เช่น คณะเศรษฐศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ และคณะนิติศาสตร์ เป็นต้น และคาดว่าคณะสังคมศาสตร์ก็ยังคงจะได้ใช้ประโยชน์เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนของคณะสังคมศาสตร์ได้อย่างเต็มที่ในปัจจุบัน จากผลประโยชน์ของเงินกองทุนจำนวนดังกล่าวด้วย

๕. ได้ติดต่อขอการสนับสนุนในด้านพัฒนาการศึกษาและการวิจัยจากองค์กรนานาชาติต่างๆ ให้แก่คณาจารย์ของคณะสังคมศาสตร์ องค์กรต่างๆ ดังกล่าวนี้นี้ รวมทั้งมูลนิธิการศึกษาไทยอเมริกัน หรือ Fulbright มูลนิธิอาเซียน และมูลนิธิฟรีดิชเอแบรท (Friedrich Ebert Stiftung) เป็นต้น การสนับสนุนจากมูลนิธิฟรีดิชนั้นนอกจากจะได้รับเงินทุนเพื่อการจัดทำโครงการสัมมนาทางวิชาการ และการวิจัยแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนรถยนต์ Peugeot 505 เพื่อเป็นรถประจำตำแหน่งของคณบดีคณะสังคมศาสตร์อีกด้วย รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิฟอร์ด เพื่อจัดสัมมนาพร้อมกันระหว่างคณาจารย์ของคณะสังคมศาสตร์และคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยยูนิเวอร์ซิตี โดยหาหนทางแลกเปลี่ยนอาจารย์ในแต่ละสาขา รวมทั้งทำวิจัยร่วมกันอีกด้วย แต่ในขณะนั้นความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษของอาจารย์มหาวิทยาลัยยูนิเวอร์ซิตีอาวูโสค่อนข้างจะเป็นปัญหา จึงทำให้โครงการนี้ไม่ค่อยจะก้าวหน้าตามที่ต้องการเท่าไรนัก และหากคณะสังคมศาสตร์ในปัจจุบันจะริเริ่มโครงการดังกล่าวในลักษณะนี้กับมหาวิทยาลัยต่างๆ ของจีน รวมทั้งกับมหาวิทยาลัยในนานาประเทศในขณะนี้คงจะไม่เป็นปัญหา ทั้งนี้ อาจารย์รุ่นใหม่ ๆ ของจีน และของประเทศต่างๆ มีความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษได้เป็นอย่างดีแล้ว

๖. ได้ทำความร่วมมือกับมหาวิทยาลัย Gakushuin Tokyo ประเทศญี่ปุ่นในการส่งนักศึกษาของคณะสังคมศาสตร์เข้าร่วมทำกิจกรรมค่ายอาสาสมัครเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวไทยภูเขา โดยในระยะเริ่มแรกได้เริ่มที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน โครงการดังกล่าวนี้ได้รับริเริ่มและนำโดย Prof.Dr.Tatsuhiko KAWASHIMA โดยเรียกกลุ่มอาสาสมัครของเขาว่า GONGOVA ซึ่งย่อมาจาก Gakushuin Overseas NGO Volunteer Activities ทั้งนี้ นักศึกษาฝ่ายไทยจากคณะสังคมศาสตร์ ได้เข้าร่วมค่ายอาสาสมัครในแต่ละปีครั้งละประมาณ ๒ สัปดาห์ โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น ทั้งยังได้เพื่อนชาวญี่ปุ่นจากมหาวิทยาลัย Gakushuin และมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมที่อื่นๆ อีกด้วย ซึ่งโครงการนี้ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องในประเทศไทย ในปัจจุบัน โดยขยายความร่วมมือไปยังสำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จนถึงปัจจุบันนี้อีกด้วย

๗. ในช่วงปี ๒๕๓๓ มีปัญหาทางสังคมเกิดขึ้น โดยเฉพาะปัญหาโสเภณีเด็ก และมีมากในจังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงราย พะเยา ลำปาง และเชียงใหม่

ในฐานะที่เป็นคนปกติ คณะสังคมศาสตร์ในขณะนั้นจึงได้ประชุมหารือกันเพื่อก่อตั้งโครงการผู้หญิงไทยในวันพรุ่งนี้ (Thai Woman of Tomorrow) เป็นโครงการดำเนินการภายในคณะสังคมศาสตร์ โดยข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการโครงการ เพื่อหาทางขจัดปัญหาโสเภณีเด็กให้หมดสิ้น ซึ่งได้ดำเนินการและจัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ๓ กิจกรรม คือ

- ๗.๑ การปรับเปลี่ยนทัศนคติของเด็กนักเรียนหญิงในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ และ ๖ รวมทั้งทัศนคติของผู้ปกครองในชุมชนที่เป็นแหล่งของปัญหาโสเภณีเด็ก โดยหาครูอาสาสมัครในโรงเรียนของชุมชนดังกล่าวเป็นผู้นำในการเปลี่ยนด้านทัศนคติที่สำคัญ
- ๗.๒ จัดหาทุนการศึกษาให้แก่เยาวชนสตรีที่ยากจน และอยู่ในกลุ่มเสี่ยงให้ได้รับการศึกษาเพื่อศึกษาต่อในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๓ ทุนละ ๓,๐๐๐ บาท แก่เยาวชนสตรีใน ๔ จังหวัดภาคเหนือดังกล่าวข้างต้น ในขณะนั้นการศึกษาภาคบังคับของไทยกำหนดไว้แค่ ๖ ปี เท่านั้น
- ๗.๓ จัดทำโครงการเสริมสร้างรายได้ และเสริมทักษะให้แก่เยาวชนสตรีทั่ว ๆ ไป ในชุมชน ให้มีความรู้และประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ เช่น การเย็บเสื้อผ้า เจียรนัยเพชรพลอย ตลอดจนเข้ารับการอบรมในหลักสูตรดูแลเด็กเล็ก และผู้ชรา เป็นต้น โดยเฉพาะแก่เยาวชนสตรีที่ตัดสินใจไม่เรียนต่อแล้ว จะได้มีช่องทางในการหารายได้ ไม่ต้องเสี่ยงต่อการถูกหลอกลวงให้ไปค้าสุจริตทางเพศ

ส่วนเด็กนักเรียนในโรงเรียนของโครงการก็จะได้รับทุนให้จัดทำโครงการเสริมสร้างรายได้ โดยจะมอบทุนให้โรงเรียนละ ๓๐,๐๐๐-๕๐,๐๐๐ บาท จัดทำโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการทำขนมไทย โครงการน้ำปั้น โครงการปักฝีมือน เป็นต้น ทั้งนี้โครงการผู้หญิงไทยในวันพรุ่งนี้ ได้ดำเนินการมาอย่างมีประสิทธิภาพ และมีโอกาสต้อนรับผู้มีชื่อเสียงของโลก มาดูงานการดำเนินงานของโครงการ เช่น

- Mrs. Hillary Rodham Clinton ได้มาเยี่ยมชมกิจกรรมของโครงการที่อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๙ ซึ่งขณะนั้นเป็นสุภาพสตรีหมายเลขหนึ่งของสหรัฐอเมริกา ทั้งยังได้มากล่าวสุนทรพจน์ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่อีกด้วย

- Mrs.Madeleine K. Albright รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา มาเยี่ยมชมกิจกรรมการดำเนินงานของโครงการในเดือนมีนาคม ๒๕๔๒
- Mr.Frans Roselaers, Executive Director ของ ILO/IPEC ได้เดินทางมาเยี่ยมชมโครงการและฟังบรรยายสรุป เมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๔๓ เป็นต้น

ทุนในการดำเนินงานของโครงการผู้หญิงไทยในวันพรุ่งนี้ (TWT) ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ ได้แก่ USAID, ILO/IPEC, Small Grant Assistance จากสถานทูตญี่ปุ่นในประเทศไทย รวมทั้งมูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย เป็นต้น

หลังจากที่ครบวาระการดำรงตำแหน่งคณบดีที่สังคมศาสตร์แล้ว ข้าพเจ้าก็ยังมาดำเนินโครงการ TWT ต่อไปอย่างต่อเนื่อง ที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จนถึงปี พ.ศ.๒๕๔๖ และเมื่อข้าพเจ้าได้รับการทาบทามให้ไปดำรงตำแหน่งคณบดีที่สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ในช่วง ๒๕๔๖-๒๕๕๔ ข้าพเจ้าได้นำโครงการนี้ไปดำเนินการที่มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงด้วย ทั้งนี้ เพราะทางคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไม่ประสงค์ที่จะดำเนินการในโครงการนี้ต่อ

การดำเนินการโครงการนี้ที่มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ได้ดำเนินการตั้งแต่ปี ๒๕๔๖ จนถึงปัจจุบัน และได้ขยายโครงการออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในด้านทุนการศึกษา ทั้งนี้โดยการได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย ปีละประมาณ ๔ ล้านบาทอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียน นักศึกษาใน ๑๗ จังหวัดภาคเหนือตอนบน ทั้งนี้ได้เปลี่ยนชื่อโครงการเป็น โครงการเยาวชนไทยในวันพรุ่งนี้ (Thai Youth of Tomorrow Project) ซึ่งให้ทุนการศึกษาแก่เยาวชนชาย และหญิง ดังนี้

๑. ทุนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ม.๑-ม.๓ ทุนละ ๕,๐๐๐ บาท ปีละ ๒๐๐ ทุน
๒. ทุนการศึกษาแก่นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ม.๔-ม.๖ ทุนละ ๕,๐๐๐ บาท ปีละ ๓๐๐ ทุน
๓. ทุนการศึกษาแก่นักเรียนผู้ที่สามารถเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงได้ จำนวนปีละ ๑๐ ทุน และจะได้รับทุนจนจบการศึกษาระดับปริญญาตรี ทุนละ ๒๕,๐๐๐ บาท/ปี ขณะนี้ได้มอบทุนแก่นักศึกษาผู้ศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ดังกล่าวเป็นจำนวนทั้งสิ้นประมาณ ๘๐ ทุนการศึกษา

ทั้งหมดเป็นกิจกรรมที่ได้เริ่มดำเนินการในช่วงที่ดำรงตำแหน่งคณบดีสังคมศาสตร์ ในช่วงเวลา ๘ ปี และบางกิจกรรม เช่น ทุนการศึกษา TYT และโครงการ GONGOVA ก็ได้ดำเนินการต่อเนื่องจากที่ดำเนินการมาที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้แก่นักเรียน นักศึกษา ในภาคเหนือ ซึ่งผลประโยชน์นี้ก็จะตกแก่เยาวชนไทยทั้งสิ้น

ในยุค Globalization และในยุคที่ประเทศไทยกำลังจะก้าวเพื่อเข้าร่วมเป็นสมาชิก AEC ในปลายปี ๒๕๕๘ นั้น นับว่าสถาบันการศึกษาจะมีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ น่าจะต้องมีการเตรียมความพร้อม เพื่อให้ คณะสังคมศาสตร์ของเราพัฒนามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านคุณภาพวิชาการของ ภาควิชาต่างๆ ที่เปิดทำการสอน รวมทั้งเพิ่มเติมสาขาวิชาใหม่ๆ เพื่อรองรับนักศึกษาไทย และนักศึกษาจากนานาประเทศ ทั้งในเครือข่ายของประเทศอาเซียน และจากประเทศต่างๆ ทั่วโลก ให้ได้อีกด้วย ซึ่งข้าพเจ้ามีความเชื่อมั่นว่า พัฒนาการของคณะสังคมศาสตร์ น่าจะพัฒนาไปในทิศทางนี้ และข้าพเจ้าก็มีความเชื่อมั่นว่า ด้วยศักยภาพของคณาจารย์ และบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการของคณะสังคมศาสตร์ จะมีความสามารถที่จะพัฒนา ให้ไปถึงจุดนี้ได้ซึ่งเท่ากับว่าคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จะสามารถช่วยพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ของชาติ และของนานาชาติได้ และจะสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนา ในยุค Globalization และยุค AEC ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงษ์อินทร์ รักอริยะธรรม

คณบดีคณะสังคมศาสตร์ คนที่ ๑๐

๒ สิงหาคม ๒๕๔๐ - ๒๓ ตุลาคม ๒๕๔๖

และ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๔๖ - ๒๓ เมษายน ๒๕๔๗

อธิการบดีมหาวิทยาลัยเนชั่น (ปัจจุบัน)

คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ดำเนินงานในระดับอุดมศึกษา เป็นระยะเวลา ๕๐ ปี พร้อมกับการก่อตั้งมหาวิทยาลัย การดำเนินงาน ในช่วงเวลาที่ผ่านมาก คณะสังคมศาสตร์ ได้เผชิญกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งจากนโยบายภาครัฐ และการปรับเปลี่ยนอันเนื่องมาจากการพัฒนาด้านการศึกษา ของคณะและมหาวิทยาลัย การทุ่มเทของผู้บริหาร อาจารย์ และบุคลากรสายสนับสนุน วิชาการของคณะ ทำให้ผลงานเป็นที่ประจักษ์ต่อสังคมและประเทศ สถานภาพแนวทางการดำเนินงานของคณะในปัจจุบัน เป็นผลที่เกิดจากอดีต และเป็นส่วนที่จะชี้นำบทบาท การพัฒนาการศึกษาของคณะสังคมศาสตร์ในอนาคต

นับเป็นช่วงเวลา ๕๐ ปี ของการเปลี่ยนผ่านประสบการณ์ความหลากหลายของกระแส การเปลี่ยนแปลง ทั้งจากนโยบายภาครัฐ การเปลี่ยนแปลงจากการปรับตัวในระดับอุดมศึกษา ของสากลประเทศ การเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารจัดการ ของคณะและมหาวิทยาลัย ความหลากหลายของสถานการณ์ และรูปแบบ การเปลี่ยนแปลงดำเนินอยู่ภายใต้สถานการณ์ที่มีข้อจำกัดอย่างยิ่งด้านทรัพยากร ทั้งด้าน งบประมาณและบุคลากร ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับ กลุ่มสาขาวิชาอื่น ทำให้เกิดผลกระทบในภาพรวมต่อการทำความเข้าใจด้านสังคมศาสตร์ ที่มีผลสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาประเทศ เกิดผลอย่างสำคัญ ต่อการยกระดับความรู้ และการทำความเข้าใจด้านสังคมศาสตร์ สนับสนุนนโยบายภาครัฐในการ กำหนดบทบาทของประเทศ เป็นศูนย์เชื่อมประสานความรู้ความเข้าใจในปัญหาสังคม

เศรษฐกิจและการเมือง ทั้งในระดับท้องถิ่น ประเทศ ภูมิภาคและนานาชาติ อย่างไรก็ตาม ภายใต้ข้อจำกัดด้านทรัพยากรและท่ามกลางความหลากหลายของกระแสการเปลี่ยนแปลง คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ดำเนินการตามพันธกิจด้านการเรียนการสอน การวิจัยและการบริการชุมชนอย่างต่อเนื่อง เป็นส่วนงานที่บุกเบิกสร้างนวัตกรรมการศึกษา ด้านสังคมศาสตร์ ทั้งในด้านการจัดการเรียนการสอน การเปิดหลักสูตรใหม่ที่ตอบสนอง การพัฒนา แก้ไขปัญหาสังคมในระดับต่าง ๆ การยกระดับองค์ความรู้ทั้งด้านการสอน และการวิจัย รองรับการเป็นศูนย์การศึกษาด้านสังคมศาสตร์ในภูมิภาค เป็นการดำเนินงาน ภายใต้การทุ่มเทรวมทั้งความร่วมมือและเสียสละ บุคลากรของคณะทุกระดับทั้งผู้บริหาร คณาจารย์ และบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการทั้งข้าราชการ พนักงาน และลูกจ้าง ทำให้ ผลงานทางวิชาการและการผลิตบัณฑิตปรากฏเป็นที่ยอมรับระหว่างสถาบันอุดมศึกษา ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ในระยะแรกของการจัดการเรียนการสอนของคณะสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นส่วนงานที่ ก่อตั้งขึ้นพร้อมกับการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณาจารย์ต้องมีการปรับตัวเข้ากับระบบ การจัดการศึกษาในระบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary System) โดยการจัดการเรียน การสอนให้นักศึกษาได้เรียนในกระบวนวิชา ซึ่งกลุ่มสาขาวิชา หรือคณะที่ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ดำเนินการสอน ซึ่งจัดเป็นระบบการจัดการศึกษาแนวใหม่สำหรับประเทศไทยในขณะนั้น แม้แต่คำว่า กระบวนวิชา (Course) ก็เป็นคำใหม่ซึ่งคณาจารย์และบุคลากรต้องทำความรู้จัก ให้คุ้นเคย เข้าใจว่าเป็นคำที่บัญญัติโดยท่านศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวงด้อย ชุมสาย ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้บุกเบิกในยุคแรกของการจัดตั้งมหาวิทยาลัย และการจัดการเรียนในกลุ่มสาขา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ซึ่งในปัจจุบันทางคณะวิชาต่าง ๆ ก็ยังคงใช้คำนี้อยู่ในขณะที่ มหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษาอื่น รวมทั้งสำนักงานการอุดมศึกษา เรียกคำว่า Course นี้เป็น “รายวิชา” และเป็นครั้งแรกเช่นเดียวกันที่คณาจารย์และบุคลากรของ คณะและมหาวิทยาลัย ต้องเรียนรู้วิธีการวัดและประเมินผลการสอนในระบบการคิดเกรด เป็นลำดับขั้น (Grading System) ต้องเรียนรู้วิธีการตัดเกรด ตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับ ว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัย

เรื่องทีกล่าวข้างต้นเป็นภาพสั้น ๆ ที่มองเห็นในช่วงต้นของการเปิดสอนสังคมศาสตร์ ภาพที่เห็นต่อมาก็คือ ในคณะสังคมศาสตร์มีการจัดตั้งศูนย์วิจัยทางสังคมศาสตร์ นับเป็น หน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญ ๒ ด้าน ด้านหนึ่งคือ การเป็นหน่วยงานรากฐานในการขับเคลื่อน ปรับเปลี่ยนไปเป็นความรู้ด้านสังคมศาสตร์รองรับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ อีกด้านหนึ่ง เป็นภาพเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ศูนย์วิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งคณะสังคมศาสตร์ใช้งานอยู่

เป็นคอมพิวเตอร์เครื่องแรกของคณะและของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเป็นส่วนหนึ่งในการเป็นฐานคิดการจัดตั้งสำนักบริการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นส่วนงานสนับสนุนเทคโนโลยีสารสนเทศในการบริการจัดการศึกษาให้กับคณะ สำนักสถาบันต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัย รวมทั้งการเป็นศูนย์ (Hub) ที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ ทางด้านการส่งผ่านข้อมูลข่าวสาร เอกสารวิชาการห้องสมุดของสถาบันอุดมศึกษา และมหาวิทยาลัยในภาคเหนือตอนบนเชื่อมโยงกับศูนย์ข้อมูลกลางด้านการศึกษาและวิจัยของประเทศ (UNINET-UNiversity NETwork)

ตั้งแต่ในช่วงเริ่มต้นของการดำเนินงานในปี พ.ศ.๒๕๐๗ คณะสังคมศาสตร์ได้มีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนประกอบด้วยภาควิชาต่าง ๆ ครอบคลุมสาขาวิชาทางด้านภูมิศาสตร์ รัฐศาสตร์ การบัญชีและบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และนิติศาสตร์ ในระยะเวลาต่อมาได้มีการพัฒนาระดับ ภาควิชาเป็นคณะ ประกอบด้วย คณะเศรษฐศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจ คณะนิติศาสตร์ และคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ การยกระดับภาควิชาเป็นคณะ ทำให้ภาควิชาและหน่วยงานวิชาการที่ตั้งอยู่ในคณะสังคมศาสตร์มีโอกาสในการที่จะเพิ่มพูนขยายศักยภาพทางวิชาการ และสร้างนวัตกรรมการศึกษาด้านสังคมศาสตร์มากขึ้น ทั้งด้านระบบการจัดการเรียนการสอน และการเปิดหลักสูตรสาขาวิชาใหม่ รองรับการพัฒนาองค์ความรู้ที่จำเป็นสำหรับท้องถิ่น ประเทศ และภูมิภาค ได้มีการจัดตั้งศูนย์สตรีศึกษาในปี พ.ศ.๒๕๓๔ และปัจจุบันได้พัฒนาเกิดภาควิชาสตรีศึกษา เพื่อรองรับการเรียนการสอนและการวิจัยทางด้านบทบาทความเท่าเทียม และสิทธิของสตรีในสังคมไทยและภูมิภาค ได้มีการจัดตั้ง ศูนย์ภูมิภาค ด้านการศึกษาทางสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน (RCSD-Regional Center for Social Science and Sustainable Development) ในปี พ.ศ.๒๕๔๑ พัฒนาการเรียนและการวิจัยในระดับปริญญาโทและปริญญาเอกหลักสูตรนานาชาติเพื่อมุ่งพัฒนาการศึกษาให้แก่บัณฑิตไทยและนานาชาติ โดยเฉพาะในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในกลุ่มประเทศอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ครอบคลุม ๖ ประเทศ ประกอบด้วย จีนตอนใต้ ลาว พม่า ไทย เวียดนาม และกัมพูชา โดยมีระบบการบริหารจัดการศูนย์ในลักษณะนอกระบบราชการ ภายใต้คณะกรรมการอำนวยการที่มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกคณะสังคมศาสตร์และมหาวิทยาลัย ที่เป็นที่ยอมรับในแวดวงวิชาการ ในระดับสากลร่วมเป็นกรรมการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการอำนวยการ และการบริหารระบบการเงินในลักษณะกองทุน ภายใต้รูปแบบการเป็นศูนย์วิชาการที่มีลักษณะการดำเนินงานแบบหน่วยงานไม่หวังผลกำไร (Non-Profit Organization) นับเป็นการบริหารจัดการในรูปแบบใหม่ในขณะนั้นของมหาวิทยาลัย ซึ่งยังไม่ได้อยู่ในสภาพการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐเช่นในปัจจุบัน และ

เป็นช่วงที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เริ่มต้นทดลองให้มีหน่วยงานในกำกับของมหาวิทยาลัย เพื่อรองรับการออกนอกระบบราชการของมหาวิทยาลัย ผลการดำเนินงานของศูนย์สตรีศึกษา และศูนย์ภูมิภาคด้านการศึกษาทางสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืนในช่วงเวลาที่ผ่านมาเป็นที่ประจักษ์ และยอมรับของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยทั้งในประเทศและในสากลประเทศ ซึ่งจะเห็นได้จากจำนวนนักศึกษาต่างประเทศที่สนใจสมัครเข้าศึกษาเป็นจำนวนมากในแต่ละปี รวมทั้งทุนการศึกษาที่สนับสนุนโดยองค์กรหน่วยงานการกุศลหรือหน่วยงานที่ไม่หวังผลกำไร เช่น มูลนิธิฟอร์ด มูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ และมูลนิธิอื่นจากต่างประเทศ ปัจจุบันศูนย์ภูมิภาคด้านการศึกษาทางสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์ตัวแทนเชื่อมประสานพัฒนาการศึกษาระหว่างไทย-ลาว และกัมพูชา ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (กพร.) ของประเทศไทย นอกจากนี้ รูปแบบการบริหารงานของศูนย์ภูมิภาคด้านการศึกษาทางสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน ยังนับเป็นแบบอย่างที่ดีในการเป็นหน่วยงานในกำกับของคณะสังคมศาสตร์ และให้สถานะหน่วยงานในกำกับที่พึ่งพาตนเอง โดยอัตราบุคลากรและงบประมาณดำเนินการของศูนย์ฯ มาจากความสามารถทางวิชาการของศูนย์ภูมิภาคด้านการศึกษาทางสังคมศาสตร์ฯ ผู้บริหาร คณาจารย์ และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง

ภายใต้การบริหารการจัดการเพื่อพัฒนาการศึกษา ในลักษณะพึ่งตนเองของหน่วยงาน และบุคลากรในคณะสังคมศาสตร์ มีผลให้ภาควิชา คณาจารย์และบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ ได้พัฒนาหลักสูตรใหม่ ๆ ให้ก้าวทันกระแสการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีของโลก เช่น ภาควิชาภูมิศาสตร์ ได้เปิดสอนหลักสูตรภูมิสารสนเทศ ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ชี้ให้เห็นและก้าวทันความเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีสารสนเทศของประเทศให้ก้าวทันโลก คณะสังคมศาสตร์ได้เปิดหลักสูตรการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เพื่อให้พัฒนาบุคลากรที่ทำงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับด้านป่าไม้ ที่ดิน และการเกษตร ได้มีความรู้ ความเข้าใจ เข้าถึงสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาด้านการใช้ที่ดิน การเกษตร และด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศ คณาจารย์จากภาควิชาสังคมวิทยา และภูมิศาสตร์ ได้ร่วมกันพัฒนาหลักสูตรสังคมศาสตร์สุขภาพเพื่อพัฒนาความรู้ความเข้าใจปัญหาด้านสุขภาพของประชากรทั้งในประเทศไทยและในภูมิภาค ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงในบริบทที่เกี่ยวข้องด้านสังคม ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงและจำเป็นต้องสร้างความรู้ความเข้าใจรองรับการดำเนินการป้องกันแก้ไขปัญหาย่างเร่งด่วน การเปิดหลักสูตรใหม่เพื่อพัฒนาบุคลากรในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายใต้ข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคล (อัตราอาจารย์) และงบประมาณ ทำให้คณะฯ คณาจารย์ และบุคลากร ได้ร่วมดำเนินการบริหารจัดการในรูปแบบต่างๆ ในลักษณะที่เรียกเป็นหลักสูตรภาคพิเศษ หรือหลักสูตรนานาชาติ

มีความร่วมมือจัดการเรียนการสอนระหว่างคณาจารย์ต่างสาขาวิชา ต่างคณะฯ และต่างสถาบัน ประสบการณ์ที่ได้จากการบริหารจัดการทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจของบุคลากรในหลักสูตรมาภิบาล เกิดการเรียนรู้ความเข้าใจในด้านการวัดประเมินภาระงานของบุคลากรของคณะฯ นับว่าคณะสังคมศาสตร์จัดเป็นคณะแรก ๆ ของมหาวิทยาลัย ที่จัดให้มีการบริหารจัดการแบบพึ่งพาตนเอง ผ่านการจัดการเรียนการสอนภาคพิเศษ หลักสูตรนานาชาติ และการจัดการทรัพยากรบุคคลรองรับโครงการในรูปแบบพนักงานวิชาการเงินรายได้

ปัจจุบันภาพการปฏิรูปการศึกษาของรัฐ ทั้งในระดับการศึกษาพื้นฐาน ๑๒ ปี และในระดับอุดมศึกษาที่ครอบคลุมการจัดรวมหน่วยงานอุดมศึกษา และการศึกษาพื้นฐานให้อยู่ภายใต้กระทรวงศึกษาธิการ การยกระดับสถาบันราชภัฏสถาบันราชมนฑลเป็นมหาวิทยาลัยเพิ่มขยายจำนวนสถาบันอุดมศึกษาในการให้บริการการศึกษาในระดับอุดมศึกษาในประเทศ กระแสความร่วมมือทางวิชาการระหว่างสถาบันอุดมศึกษาในภูมิภาค ASEAN+6 (๑๐ ประเทศสมาชิกอาเซียนกับ ๖ ประเทศ ประกอบด้วยประเทศ จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และอินเดีย) ผลของความร่วมมือในข้อตกลงเขตการค้าเสรีอาเซียน (FTA-Free Trade Area) ที่จะเริ่มในปี พ.ศ.๒๕๕๘ พัฒนาการด้านมาตรฐานการศึกษาที่เป็นผลจาก Bologna Accord สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ทำให้เกิดคำถามต่อทิศทางการพัฒนาการศึกษาของคณะสังคมศาสตร์ที่จะดำเนินการจากนี้ต่อไปข้างหน้า

- บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากสาขาวิชาต่าง ๆ ในคณะสังคมศาสตร์ควรมีคุณสมบัติอย่างไร ความรู้ ความเข้าใจ เพื่อสามารถทำงานรองรับการพัฒนาทั้งในบริบทของประเทศไทยและในภูมิภาค
- ความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนอาจารย์ หรือการจัดการเรียนการสอนร่วมกัน หรือการจัดหลักสูตรที่จะเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการถ่าย/เทียบโอนหน่วยกิตระหว่างสถาบันทั้งในและต่างประเทศจะมากขึ้น และเกิดความหลากหลายในการบูรณาการวิชาการ การจัดการเรียนการสอนที่ให้ปริญญาร่วมกันหรือแบบปริญญาคู่ขนาน จะทำได้อย่างไร
- คุณภาพการศึกษาของการเรียนการสอนภายในสถาบันและระหว่างสถาบันจะทราบและตรวจสอบได้อย่างไร
- คณะสังคมศาสตร์จะพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้เป็นที่ยอมรับในระดับประเทศ และเป็นศูนย์ศึกษาสังคมศาสตร์ในภูมิภาคได้อย่างไร? เพื่อการพัฒนาทั้งในท้องถิ่น ประเทศและภูมิภาค

- คณะสังคมศาสตร์จะส่งเสริม พัฒนา ศักยภาพ ความพร้อมของภาควิชา คณาจารย์ และบุคลากร รองรับทิศทางการพัฒนาการศึกษาในอนาคตได้อย่างไร
- คณะสังคมศาสตร์จะมีวิธีการหรือแนวทางใดในการรับนักศึกษาที่มีคุณภาพ หรือการจัดเตรียมความพร้อมให้นักศึกษาก่อนการเรียนอย่างไร
- ภายใต้ทรัพยากรบุคลากรสายวิชาการที่จำกัด และท่ามกลางความหลากหลายของการบูรณาการวิชาการด้านสังคมศาสตร์และด้านวิชาอื่น คณะสังคมศาสตร์จะมีแนวทางความร่วมมือระหว่างนักวิชาการ อาจารย์ ระหว่างส่วนงานภายในคณะ หรือระหว่างคณะ หรือต่างสถาบัน อย่างไรในการผลิตบัณฑิต หรือพัฒนาองค์ความรู้ให้ก้าวทันกระแสการเปลี่ยนแปลงและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น ประเทศ และภูมิภาค

ประเด็นคำถามต่าง ๆ ข้างต้น หากพิจารณาจากภาพประสบการณ์ที่หลากหลายของผู้บริหาร คณาจารย์ และบุคลากรของคณะสังคมศาสตร์ ก็พอเป็นฐานคิดให้มั่นใจว่า คณะสังคมศาสตร์จะสามารถปรับเปลี่ยนองค์กรสามารถกำหนดแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาความรู้ คุณภาพการศึกษา ในด้านสังคมศาสตร์ รองรับสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขในทุกระดับ

รองศาสตราจารย์ เศกสิน ศรีวัฒนานุกุลกิจ

คณบดีคณะสังคมศาสตร์ คนที่ ๑๑
๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๗ - ๔ กรกฎาคม ๒๕๕๑
และ ๕ กรกฎาคม ๒๕๕๑ - ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๑

ในโอกาสที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ครบรอบครึ่งศตวรรษและคณะทำงานต้องการให้ข้าพเจ้าเขียนอะไรบางอย่างเพื่อจัดทำหนังสือนั้น ข้าพเจ้าขอขอบคุณคณะทำงานอย่างมากที่ทำให้เกียรติในครั้งนี้ แต่ปัญหาคือข้าพเจ้าไม่มีอะไรและอยากครองสถานภาพของความไม่มีอะไรไปเรื่อย ๆ จนชั่วชีวิต

ทุกคราวในเดือนมกราคมของทุกปี สาขาเศรษฐศาสตร์การเมืองจะมีการจัดเลี้ยงน้ำชาให้เป็นเกียรติกับมหาบัณฑิตของสาขา เมื่อเห็นเสื้อครุยครั้งใดทำให้นึกถึงอิทธิพลของคริสตจักรที่เข้ามาับทบทางต่อการศึกษา เพราะมหาวิทยาลัยที่เราเป็นอยู่ทุกวันนี้ตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับการขัดเกลาให้ชาวบ้านยอมรับในศาสนา เสื้อครุยจึงเป็นแบบพระฝรั่งมาเรื่อย ๆ จนวันหนึ่งดินแดนที่อยู่ห่างไกลจากวัดกันเริ่มไม่ยอมรับคำสอนของศาสนาในเรื่องของการค้นหาความจริง คนกลุ่มนี้คืออาจารย์ในมหาวิทยาลัยที่ตอนแรกพยายามอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติโดยใช้ข้อเท็จจริงมากกว่าจะใช้ความเชื่อ ในตอนแรก ๆ ก็ไม่กล้าท้าทายคริสตจักรมากนัก เพียงแต่บอกว่าทุกสิ่งเป็นความปรารถนาของพระเจ้า แต่ในฐานะของนักวิชาการจึงขอเพียงอธิบายสาเหตุของปรากฏการณ์นั้น ๆ แต่ไม่ปฏิเสธอำนาจของพระเจ้า ดังนั้นอาจารย์มหาวิทยาลัยคือคนกลุ่มแรก ๆ ที่พยายามเสนอความจริง และจากแนวความคิดเรื่องอาจารย์มหาวิทยาลัยคือผู้พูดความจริง ดังนั้น มหาวิทยาลัยจึงต้องเป็นอิสระจากการครอบงำของอิทธิพลอื่น ๆ ความเป็นอิสระทางวิชาการจึงไม่เกี่ยวกับการที่มหาวิทยาลัยยกออกนอกระบบ และความเป็นอิสระนี้เองจึงเป็นที่มาของความเป็นเลิศทางความคิด แต่ไม่เกี่ยวกับการคิดฟุ้งซ่านและไม่มีหลักการคิด

ต่อมาภายหลังเกิดการล่มสลายของอิทธิพลศาสนาคริสต์ จะด้วยเหตุอะไรก็แล้วแต่ มหาวิทยาลัยกลับเข้มแข็งยิ่งขึ้นและเป็นศูนย์กลางของความจริง ดังนั้นประชาชนทุกคนควรได้รับรู้และเรียนในเรื่องความจริง เหตุนี้การศึกษาในยุโรปจึงถือว่าเป็นสิทธิที่ประชาชนทุกคนควรเข้าถึงได้ อะไรที่เป็นสิทธิจะตามมาด้วยการเข้าถึงได้ (Assessable) เพราะการให้สิทธิแต่กีดกันด้วยสาเหตุอื่นย่อมไม่ใช่การให้สิทธิ การศึกษาในยุโรปหลายแห่งจึงไม่มีค่าเล่าเรียนหรือค่าเล่าเรียนถูกมากถ้าเป็นคนของชาตินั้น แต่ถ้าประชาชนไม่มีเวลามาเรียนก็ควรได้เรียนทางไปรษณีย์ หรือเป็นมหาวิทยาลัยเปิด วิชาที่เรียนก็จะมีไม่มากแต่จะเป็นวิชาแกนเพียงไม่กี่วิชา แต่จะเรียนลึกลงไปในวิชานั้น ๆ และอะไรเป็นสิทธิก็ต้องมีมาตรฐาน ดังนั้น ข้อสอบในมหาวิทยาลัยประจำเมืองจะเหมือนกันทุกวิทยาลัย เพราะในหนึ่งมหาวิทยาลัยจะประกอบด้วยวิทยาลัยย่อย ๆ หลายแห่งอยู่ในสังกัด

ในอีกซีกโลกหนึ่ง การศึกษาถูกมองว่าเป็นสินค้าและบริการ ในความเชื่อที่ต่างจะตามมาด้วยการปฏิบัติที่ต่างออกไป กรณีของสหรัฐอเมริกา นั้นมองว่าการศึกษาเหมือนบริการที่จัดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค อะไรที่เป็นสินค้าและบริการ หัวใจคือการตลาดและการจัดจำหน่ายได้ เหตุนี้การศึกษาในระบบนี้จึงมีความหลากหลายและเอาใจผู้บริโภค ผู้ให้บริการจึงมีการวางตำแหน่ง (Positioning) บริการของตนแตกต่างกัน บางมหาวิทยาลัยวางตำแหน่งสินค้าบริการของตนแบบ Brand Name จึงมีราคาแพงและจบบยาก แต่บางแห่งก็วางตำแหน่งเพื่อขายได้ง่าย ๆ ดังนั้น ถ้าใครมาเรียนก็จบง่าย ๆ เช่นกัน และเมื่อการศึกษาเป็นสินค้าบริการก็จะตามมาด้วยสินค้าปลอมแปลงยี่ห้อ การปลอมปริญญาหรือมหาวิทยาลัยจอมปลอมก็เกิดขึ้นมากมายและแพร่หลายไปยังหลายประเทศ

เมื่อการศึกษาเป็นสินค้าบริการ นักธุรกิจการศึกษาจึงเกิดขึ้นมากมาย การเปิดมหาวิทยาลัยโดยใช้ห้องแถวหรือเช่าโรงเรียนอนุบาลในจังหวัดต่าง ๆ จึงมีให้พบมากมาย ขอเพียงจ่ายให้ครบ เดี่ยวจบเอง มหาวิทยาลัยแบบนี้ใช้ปรัชญาการศึกษาแบบทำไร่เลื่อนลอย (Shifting Cultivation) กล่าวคือ พอลูกค้าหมดก็ย้ายสถาบันไปเรื่อย ๆ บางมหาวิทยาลัยถึงกับปล่อยให้เอกชนที่จังหวัดอื่นมาเปิดหลักสูตรแทนตน และมีข้อตกลงในเรื่องผลประโยชน์แก่มหาวิทยาลัยที่เป็นเจ้าของปริญญา แบบนี้เราเรียกว่ามหาวิทยาลัยขายเสื้อวินมอเตอร์ไซด์ นอกจากนี้ ยังตามมาด้วยธุรกิจรับทำวิทยานิพนธ์โดยเริ่มตั้งแต่การทำ Proposal กันเลย เวลาสอบป้องกัน (Defend) จะสอบครั้งละ ๒๐-๓๐ คน บางแห่งก็ทำการตลาด (Marketing) โดยเอาดารามาเรียนให้ดูดีแต่ปัญญาจะมีหรือเปล่านั้นสงสัย ภาวะนี้จึงเป็นช่วงโศกนาฏกรรมการศึกษา (Educational Tragedy) มหาวิทยาลัยบางแห่งส่งเสริมการขายโดยเอาใจนักการเมือง เอาชื่อมาใส่และให้ปริญญากันอย่างง่าย ๆ แต่เจ้าตัวแทบไม่เคยมาเรียนเลย

ท่ามกลางมรสุมการศึกษาเช่นนี้มหาวิทยาลัยดี ๆ จะทำอย่างไร แม้ว่าสำนักงานการอุดมศึกษาจะพยายามเข้ามาควบคุมคุณภาพโดยใช้หลักการเดียวกับอาหารและยา (อ.ย.) แต่จะทำได้เพียงไร เช่น มีการกำหนดอาจารย์ประจำหลักสูตรว่าต้องมีจำนวนเท่านี้เท่านั้น มหาวิทยาลัยบางแห่งก็ขอเอาชื่ออาจารย์มหาวิทยาลัยที่เกษียณแล้วมาใส่ชื่อกันเต็มไปหมด โดยยินดีจ่ายค่าใช้ชื่อเหมือนกับร้านขายยาที่เอาชื่อเภสัชกรมาไว้ประจำร้าน

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จะต้องวางตำแหน่งตนเองให้ถูกต้องในภาวะของความสับสนทางการศึกษา จะต้องไม่คล้อยตามกระแสของสินค้าบริการแบบราคาถูก ๆ แต่เป็นการศึกษาแบบ Brand Name ที่เชื่อมั่นในเรื่องความรู้ การออกนอกระบบจะต้องช่วยให้ระบบการศึกษาดีขึ้น ไม่ใช่หมายถึงการมีอิสระในการออกกระเปียบมากขึ้น คณะทุกคนจะต้องมีความชัดเจนในการบริหารการศึกษาว่าต้องการผลิตบัณฑิตแบบใด และวิธีการผลิตบัณฑิตแต่ละหลักสูตรไม่จำเป็นต้องเป็นแบบเดียวกัน การตรวจสอบจะต้องตอบว่าควรทำอย่างไรให้ดีขึ้น ไม่ใช่เทศกาลประจำปี และมีแต่เอกสารรายงานผลการตรวจสอบ สิ่งหนึ่งที่ผมใช้ในการบริหารคือ

**“อะไรที่ไม่ชัด วัดกันที่ดวง
อะไรที่ชัด วัดกันที่ฝีมือ”**

อาจารย์ ดร.สิทธิรัฐ ประพุทธนิตสาร

คณบดีคณะสังคมศาสตร์ คนที่ ๑๒

๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๑ - ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕
และ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๕ - ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๕

คณะ สังคมศาสตร์ในรอบห้าทศวรรษนับตั้งแต่การสถาปนาได้มีการพัฒนา
ด้านวิชาการและสร้างองค์ความรู้ในสาขาวิชาด้านสังคมศาสตร์
หลายสาขาวิชา เช่น ภูมิศาสตร์ และสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จนได้รับการยอมรับ
ทั้งจากในและต่างประเทศ จากผลงานวิชาการที่เป็นเอกสารวิชาการ ตำรา ผลการวิจัย
การผลิตบัณฑิตระดับปริญญาตรีโท และเอก การแลกเปลี่ยนและการทำวิจัยร่วมกับอาจารย์
และนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยในประเทศและต่างประเทศ ยิ่งไปกว่านั้น คณะสังคมศาสตร์
ได้มีส่วนรับผิดชอบกับสังคมและชุมชนหลายระดับทั้งในนโยบาย ผ่านการนำผลการวิจัย
เข้าสู่การร่างกฎหมาย การปรับเปลี่ยนนโยบาย และโครงการต่างๆ ลงไปถึงระดับชุมชน
ด้วยการร่วมวิจัย และการให้บริการวิชาการที่ได้ผล

แต่อย่างไรก็ตาม ใน ๑-๒ ทศวรรษที่ผ่านมาปรากฏว่า สังคมไทยมีความสลับซับซ้อน
มากขึ้น และเผชิญกับปัญหาหลายด้าน นับตั้งแต่ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง การบริหาร ด้านสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนด้านคุณภาพ
ชีวิตของผู้คนหลายระดับตั้งแต่คนในเมือง จนถึงกลุ่มผู้คนชายของที่อยู่ในชนบท ในพื้นที่สูง
คณะสังคมศาสตร์ได้ตระหนักถึงปัญหาเหล่านี้เป็นอย่างดี ประกอบกับได้รับการร้องขอจาก
สังคมภายนอกมากขึ้น ว่า การแก้ปัญหาคการพัฒนาที่ผ่านมา ล้วนแต่ติดขัดกับปัจจัย
เงื่อนไขทางสังคมเป็นส่วนใหญ่ หรือเป็นเรื่องของคนกับระบบสังคมที่เป็นสาเหตุหลัก
คณะสังคมศาสตร์จำเป็นต้องเข้ามามีส่วนในการสร้างและใช้ความรู้ทางสังคมศาสตร์ในการ
จัดการกับการพัฒนาที่ซับซ้อน และไม่สมดุลดังกล่าวมากขึ้น

ในฐานะที่เป็นหน่วยวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญและมีองค์ความรู้ด้านสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ จึงได้เริ่มเปิดพรมแดนทางวิชาการเพิ่มเติมจากเชี่ยวชาญและลุ่มลึกในสาขาวิชาเฉพาะที่ดำเนินการด้วยดีมาตลอด ในสาระสำคัญได้มีการบูรณาการสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ และสาขาวิชาอื่นที่เกี่ยวข้อง มาทำความเข้าใจกับความซับซ้อนของปัญหา พร้อมกับการค้นหาองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับเงื่อนไขและบริบทเชิงซ้อน เพื่อนำไปสู่การจัดการกับปัญหาให้ได้ผลและยั่งยืนมากขึ้น ทั้งหมดถือว่าเป็นการเพิ่มในส่วนของวิชาการสหวิชา (Multi Disciplines) มาเป็นทิศทางเพิ่มเติมของคณะสังคมศาสตร์มากขึ้น

ในรูปธรรมที่ปรากฏ คณะสังคมศาสตร์ ได้พัฒนาวิชาการด้านการพัฒนาสังคม ได้บูรณาการวิชาการที่เป็นส่วนผสมของรัฐศาสตร์กับเศรษฐศาสตร์ ได้พัฒนาวิชาการด้านสตรีศึกษา และได้พัฒนาการสาขาที่บูรณาการระหว่างสังคมศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ เพื่อนำไปสู่การตอบโจทย์สำคัญที่ทำให้มนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติสามารถอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนมากขึ้น พัฒนาการด้านสหสาขาวิชาเหล่านี้ นับได้ว่าเป็นการสร้างองค์ความรู้ที่เกาะติดกับปรากฏการณ์ของปัญหาที่ลงตัวมากขึ้น เป็นความรู้ที่เข้ากับบริบทของสังคมไทยมากขึ้น หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นทฤษฎีของไทย และเป็นความรู้ที่ถือได้ว่าเป็นการทำให้คณะสังคมศาสตร์เป็นผู้สร้างงานวิชาการรับใช้สังคมมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางใหม่ของมหาวิทยาลัย

คณะสังคมศาสตร์จึงมีความภูมิใจที่เป็นสถาบันที่ทั้งสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการ และที่สร้างวิชาการเพื่อรับใช้สังคม และคงจะต้องมุ่งมั่นดำเนินการในแนวทางที่จำเป็นเช่นนี้ต่อไป

รองศาสตราจารย์ พวงเพชร ธนสิน

คณบดีคณะสังคมศาสตร์ คนที่ ๑๓
๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๕ - ปัจจุบัน

คณะ สังคมศาสตร์ได้เปิดทำการเรียนการสอนวันแรกเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๗ นับมาถึงปี ๒๕๕๗ คณะสังคมศาสตร์ของพวกเราที่มีอายุครบถึงศตวรรษแล้ว หากเปรียบเป็นคนก็อยู่ในวัยกลางคน ดิฉันได้เริ่มทำงานที่คณะสังคมศาสตร์ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ นับเนื่องมาจนถึงปัจจุบันก็เกือบ ๓ ทศวรรษ ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงหลากหลายที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในเชิงพื้นที่ อาคาร บุคลากร หลักสูตร และอื่นๆ ในอดีตนั้น คณะสังคมศาสตร์ มีการเรียนการสอนใน ๕ สาขาวิชา คือ บัญชีและบริหารธุรกิจ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์ โดยในช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ถึง ๒๕๔๙ สาขา ๓ สาขาแต่ดั้งเดิม ได้แยกตัวเติบโตไปจัดตั้งเป็นคณะใหม่ในปัจจุบันนี้ คณะสังคมศาสตร์มีอยู่ ๔ ภาควิชา คือ ภาควิชาภูมิศาสตร์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา และภาควิชาสตรีศึกษา ภาควิชาทั้งสิ้นนี้ได้ดูแลรับผิดชอบหลักสูตรทั้งหมด ๒๑ หลักสูตรของคณะสังคมศาสตร์ ประกอบไปด้วย หลักสูตรระดับปริญญาตรี ๕ หลักสูตร (หลักสูตรนานาชาติ ๑ หลักสูตร) หลักสูตรระดับปริญญาโท ๑๓ หลักสูตร (หลักสูตรนานาชาติ ๑ หลักสูตร) และหลักสูตรระดับปริญญาเอก ๓ หลักสูตร (หลักสูตรนานาชาติ ๑ หลักสูตร) นอกจากนี้ยังมีศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ ที่ดูแลศูนย์ ๕ ศูนย์ และโครงการความร่วมมือทั้งในและต่างประเทศอีก ๓ โครงการ ภายใต้ร่วมเงาของสังคมศาสตร์ ปัจจุบันคณะสังคมศาสตร์ มีบุคลากรทั้งหมด ๑๐๘ คน เป็นบุคลากรสายวิชาการ ๔๘ คน และบุคลากรสายปฏิบัติการ ๖๐ คน

คณะสังคมศาสตร์ได้มีการตั้งปณิธานไว้ว่า มุ่งสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการ และผลิตบัณฑิตให้มีความรอบรู้ มีคุณธรรม ตอบสนองสังคมในระดับต่าง ๆ มีคำขวัญประจำคณะคือ **“สังคม เพื่อ สังคม”** และได้มีการดำเนินการสอดคล้องกับพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๖ ประการ คือ (๑) **จัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพ** เพื่อผลิตบัณฑิตให้เป็นคนที่มีความรู้ความสามารถ มีทักษะ มีนิสัยใฝ่เรียนรู้ สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองและแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีความสามารถในการสื่อสาร สามารถคิดวิเคราะห์ แก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีจิตสาธารณะ มีระเบียบวินัย มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นคนดีของสังคม (๒) **สร้างผลงานวิจัยที่มีคุณภาพ** เพื่อสนับสนุนมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นมหาวิทยาลัยวิจัย และผลงานวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นฐานความรู้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสังคมของท้องถิ่น ประเทศ และภูมิภาคอาเซียน (๓) **บริการวิชาการตามความต้องการของชุมชน** นำความรู้สู่ชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วม (๔) **ทำนุบำรุงศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีไทย ล้านนาชาติพันธุ์ อนุรักษ์และบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน** โดยสนับสนุนนโยบาย Green and Clean Campus และงดการใช้โฟมของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (๕) **พัฒนาความเป็นนานาชาติ** ดูแลหลักสูตรนานาชาติของคณะสังคมศาสตร์ สร้างบรรยากาศความเป็นนานาชาติ และสร้างความร่วมมือทางวิชาการกับสถาบันวิชาการในภูมิภาคอาเซียน เอเชีย และนานาชาติ (๖) **พัฒนาระบบบริหารจัดการ** ทั้งในด้านทรัพยากรบุคคล การเงิน และทรัพย์สิน ให้มีประสิทธิภาพ มีความคล่องตัว โปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ตามหลักธรรมาภิบาล และสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

คณะสังคมศาสตร์ดำรงยืนหยัดมาแล้ว ๕๐ ปี และจะยังคงพัฒนายั่งยืนต่อไป โดยคณะสังคมศาสตร์ จะยังคงมีหน้าที่สนับสนุน ส่งเสริมงานของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่เป็นแหล่งสะสม ค้นคว้า วิจัย และถ่ายทอดความรู้ เพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการ คณะสังคมศาสตร์จะยังคงมีการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพ มีคณาจารย์ที่เป็นคนเก่ง คนดี มีความตั้งใจที่จะถ่ายทอดความรู้แก่ศิษย์ ให้เป็นบัณฑิตที่เป็นผู้รู้จริง คิดเป็น ปฏิบัติได้ มีจิตสำนึกต่อสังคม มีคุณธรรม จริยธรรม มีคุณภาพที่จะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศและสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย

ในปี พ.ศ.๒๕๕๘ ประเทศไทยจะก้าวสู่ประชาคมอาเซียน ซึ่งจะส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับนานาชาติ ระดับชาติ ระดับภาค และระดับท้องถิ่น จะเกิดการแข่งขันและปรับตัวมากมาย ซึ่งการเรียนในระดับอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รวมทั้งคณะสังคมศาสตร์เองต้องได้เผชิญกับประเด็นท้าทายมากมาย ซึ่งคณะสังคมศาสตร์และบุคลากรได้เตรียมพร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ให้สังคมศาสตร์ของเราดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและแปรผัน โดยได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งในด้านการเรียนการสอน การวิจัย แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เพื่อที่จะสามารถผลิตบัณฑิตให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ มีความพอเพียง มีความสุขที่ยั่งยืน และเป็นทุนมนุษย์เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของชาติสืบไป

๓ ชีวิตและงาน
ของคณาจารย์อาวุโส

ชีวิตและงาน

ของคณาจารย์อาวุโส

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ)
พูนพล อาสนะจินดา

ชีวิตและงาน

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ)
พูนพล อาสนะจินดา

ผู้มีส่วนสำคัญในการบุกเบิกงานวิชาการของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
นายกสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทยคนแรก : ๒๕๑๙ - ๒๕๒๒
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสายสะพายสูงสุด : ประถมาภรณ์ช้างเผือก

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ความนำ

การสดุดีผลงานและบทบาทของ

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา

ในกรณีต่อสู้เรื่องเขาพระวิหารที่ศาลโลก

ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ พ.ศ.๒๕๐๕

ขอพระราชทานพระราชนุญาตอัญเชิญ

“คำไว้อาลัยของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี”

ที่พระราชทานไว้ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ **“ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ณ เมรุชั่วคราว วัดสวนดอกวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่เสาร์ที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕”** มากล่าวนำ สดุดีครู ผู้ได้รับสมญาว่าเป็น **“บิดาแห่งนักภูมิศาสตร์ไทย”** และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ตามที่รัฐบาลมอบหมายให้รับผิดชอบ ด้านงานแผนที่ในกรณีการต่อสู้เรื่อง เขาพระวิหารที่ศาลโลก ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ ครบ ๕๐ ปีแล้วที่งาน แผนที่ของท่านในครั้งนั้นได้กลับมาเป็นพยานหรือหลักฐานสำคัญในศาลโลก ที่ทนายฝ่ายไทยปัจจุบัน (คุณอลิษา มिरอง) ได้นำกลับมาอ้างอิง (Big Map) ในศาลโลกอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๖ ดังนี้

บทความนี้ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ เรียบเรียง

นักเรียนในรุ่นข้าพเจ้ารู้จักอาจารย์พูนพลทั้งนั้น เพราะอาจารย์นั้นเป็นผู้เขียนแผนที่ที่ใช้ประกอบการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ สำหรับข้าพเจ้าได้พบกับอาจารย์พูนพล และคุณวิลาวัณย์ เสมอ เวลาไปที่เชียงใหม่ ที่คณะอักษรศาสตร์ ก็ได้รู้จักกับแอน ลูกสาวอาจารย์ซึ่งเป็นรุ่นน้อง รวมความแล้วข้าพเจ้าก็เป็นผู้หนึ่งที่ได้มีโอกาสรู้จักอาจารย์ดีกว่าการรู้จักจากหนังสือ

อาจารย์เคยมาช่วยสอนข้าพเจ้าที่พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ ในเรื่องการแผนที่ พาข้าพเจ้าไปดูงานที่ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แต่ภายหลังข้าพเจ้าไปที่บ้านอาจารย์ฟังคำอธิบายเกี่ยวกับโปรแกรมคอมพิวเตอร์ต่าง ๆ ที่อาจารย์เขียนขึ้นเองสองสามครั้ง ได้ทราบว่าอาจารย์สอนนักศึกษาที่ห้องคอมพิวเตอร์นี้เช่นกัน ได้ทราบว่าสอนครั้งหนึ่ง ๆ ก็หลายชั่วโมง ตอนที่ข้าพเจ้าไปเที่ยวจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ อาจารย์ก็ไปด้วย ในขณะนั้นก็ยังมีสุขภาพแข็งแรง เดินขึ้นเขาได้

อาจารย์ได้เขียนบทความต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าอยากจะทราบหลายครั้ง ครั้งที่สำคัญมากก็คือตอนที่เป็นบุคคลสำคัญท่านหนึ่งี่ร่วมในการทำหนังสือ **“จากห้วงอวกาศสู่พื้นแผ่นดินไทย” (Thailand from Space)** อันมีเนื้อหาเกี่ยวกับการใช้ข้อมูลจากดาวเทียมสาขาวิชาต่าง ๆ ได้ทราบว่าอาจารย์ติดตามถามข่าวความก้าวหน้าของการจัดทำหนังสือเล่มนี้ จนกระทั่งเจ็บหนักก่อนที่จะเสียชีวิต

ศาสตราจารย์ พันเอก พูนพล อาสนะจินดา ได้กระทำประโยชน์ต่อทางราชการ ต่อวงการวิชาการมาช้านาน งานของท่านจึงเป็นที่ยกย่อง มีผู้ศึกษาและพร้อมที่จะสืบทอดต่อไป ขอแสดงความคารวะต่อท่าน ณ ที่นี้

ปรีชา อว.

พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล) อดีตเจ้าอาวาสวัดเจติยหลวง ครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ พระเทพกวี ได้เขียนไว้ว่าล้นในหนังสือเล่มเดียวกัน ความตอนหนึ่งว่า

-----“เกียรติสูงสุดที่หาได้ยาก ยากที่บุคคลทั่วไปจะได้รับคือ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงยกย่องว่า “ศาสตราจารย์พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เป็นครูของฉัน”

อีกข้อความหนึ่งในลักษณะใกล้เคียงกันที่ผู้เขียนได้รับทราบจากคำบอกเล่าของภรรยา ศาสตราจารย์พูนพล โดยตรงว่า

“คุณพระที่เลี้ยงที่ตามเสด็จ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ครั้งที่เสด็จมาทรงพระอักษร (ทบทวนความรู้ ด้านฟิสิกส์และเคมี ที่เคยได้ทรงเรียนจากอาจารย์แล้วครั้งหนึ่ง กรณีนี้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ประทับกับผู้เขียนโดยตรง) กับอาจารย์พูนพลในบ้านส่วนตัวของอาจารย์ (เลขที่ ๑๔ ถนนนิมมานเหมินท์ ซอย ๓ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐) เมื่อปี ๒๕๓๒ ได้พูดคุยถึงรับสั่งของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เกี่ยวกับอาจารย์พูนพล ว่า “สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ รับสั่งว่า เรียนกับใครก็ไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง เหมือนเรียนกับอาจารย์พูนพล”

ที่จริงข้อความหรือเรื่องเล่าทำนองเดียวกันนี้ยังมีอีก แต่ผู้เขียนไม่สามารถนำมาอ้างอิงได้ เพราะไม่ได้บันทึกรายละเอียดที่อ้างอิงได้ นับเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม ประวัติการเป็นนักวิชาการที่ทรงคุณค่าของศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ที่อุทิศตัวเพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และการสั่งสอนอบรมให้ความรู้เยาวชนไทย ตลอดชีวิตการทำงานของท่าน สามารถเรียนรู้ และยืนยันได้อย่างชัดเจน จากคำไว้อาลัยของบุคคลที่ได้ร่วมงานกับท่านอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะผลงานที่โดดเด่นชิ้นหนึ่งในจำนวนผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้ตัวท่านและให้ประเทศชาติ ทั้งระดับประเทศและระดับนานาชาติประเทศมากมายมหาศาลจากฐานความรู้ด้านวิศวกรรมแผนที่ ภูมิศาสตร์แผนที่ และการทำแผนที่จากรูปถ่ายทางอากาศเป็นสำคัญ นั่นก็คือ การได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบงานราชการพิเศษในต่างประเทศ ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๐๔-๒๕๐๕ (ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๒-๒๕๐๕ รัฐบาลได้มอบหมายให้ศาสตราจารย์พูนพลเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการแผนที่ในการแก้คดีที่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ หรือศาลโลก ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ กรณีเขาพระวิหาร ๓ ครั้ง และได้เขียนรายงานรัฐบาล คือ “Classified Researches for Defending the Cambodian Claim of the Phra Viharn Temple,

the National Defense Counsel, Office of the Prime Minister, Bangkok, 1959-1962”-เอกสารลับ) ดังนี้

----- “กรรมการผู้แทนกรมแผนที่ทหารฝ่ายวิชาการแผนที่ ใน คณะกรรมการเตรียมเรื่องเขาพระวิหารทางกฎหมาย และเดินทางไปปฏิบัติ ราชการต่างประเทศเกี่ยวกับคดีนี้ ๓ ครั้ง คือ

ครั้งที่ ๑ ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (ศาลโลก) ที่กรุงเฮก ประเทศ เนเธอร์แลนด์ และประเทศอังกฤษ ระหว่างวันที่ ๕ เมษายน - ๓ พฤษภาคม ๒๕๐๔

ครั้งที่ ๒ กรุงปารีส และกรุงลอนดอน ระหว่างวันที่ ๒๖ ธันวาคม - ๒๒ มกราคม ๒๕๐๕

ครั้งที่ ๓ กรุงเฮก ระหว่างวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ - ๖ เมษายน ๒๕๐๕” (คัดจากหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ป.ม. ป.ช. หน้า ๕๓)

เหตุการณ์ในครั้งนี้ได้เวียนมาครบรอบ ๕๐ ปีแล้ว (พ.ศ.๒๕๕๕) ที่ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๖) คณะผู้แทนฝ่ายไทยที่มี ท่านเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงเฮก ประเทศ เนเธอร์แลนด์ (**ดร.วิรัช พลาศรัย**) เป็นหัวหน้าคณะผู้คดีเรื่องเขาพระวิหาร ที่ศาลยุติธรรม ระหว่างประเทศ หรือศาลโลก ณ กรุงเฮก กับฝ่ายกัมพูชา อีกครั้ง ด้วยเป้าหมายที่เพิ่ม จากเดิม ที่กัมพูชาชนะคดีได้ครอบครองตัวปราสาทพระวิหารเมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว (พ.ศ.๒๕๐๕) มาขอศาลตีความพื้นที่โดยรอบปราสาทเพื่อประโยชน์ในการขอขึ้นทะเบียนปราสาท พระวิหารเป็นมรดกโลก ที่ทางไทยยังมีข้อโต้แย้งกรณีพื้นที่อาณาเขตใกล้เคียงโดยรอบ (vicinity) และครั้งนี้จำเป็นต้องใช้หลักฐานข้อมูลทางแผนที่เป็นฐานพิจารณาสำคัญสำหรับ เส้นเขตแดนที่ยอมรับกันเป็นสากลให้มากขึ้นกว่าเดิม (**อาทิ การใช้แนวเส้นสันปันน้ำ**) และ ให้เป็นที่ยอมรับของศาลโลกให้ได้ในครั้งนี้ ซึ่งที่จริงแล้วเมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว (พ.ศ.๒๕๐๕) ศาสตราจารย์พูนพล ตัวแทนประเทศไทยผู้รับผิดชอบเรื่องแผนที่จากกรมแผนที่ทหารก็ได้ อุทิศช่วงเวลาเกือบ ๒ เดือนเต็ม (ที่เข้าบ้านพักอยู่สองครอบครัวกับ **ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช** หัวหน้าคณะทนายฝ่ายไทยที่คณะรัฐบาลไทยมอบหมาย) สร้างหรือจัดทำแผนที่ที่รู้จักกันใน ปัจจุบันว่า “**Big Map**” มาจนทุกวันนี้ (ตามคำอ้างของทนายฝ่ายไทยที่ชี้แจงเรื่องแผนที่ ในศาลโลกเมื่อ ๑๗ เมษายน ๒๕๕๖ คือ **คุณอลินา มีรอง**) ด้วยลายมือและลายเส้น ของอาจารย์คนเดียวทั้งหมด อาจารย์ได้บันทึกไว้หลังภาพถ่ายแผนที่ (**Big Map**) แผ่นนี้ว่า

**“แผนที่ฉบับนี้มันยาวมาก กินเนื้อที่เกือบหนึ่งในสามของห้องฟังก์คิ
ของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ จนผู้เขียนได้รับสมญาว่าเป็น “โปรเฟสเซอร์”
จาก ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช และก็ได้บังเอิญที่ บริษัทแม็คมิลแลนดฺ ลอนดอน
ขอให้ร่วมทำสมุดแผนที่เล่ม (แอตลาส) บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ขณะที่ยังไม่กลับจากศาลโลก เมื่อประเทศไทยแพ้คดี จึงเห็นว่าต้องพยายาม
เผยแพร่ความรู้ทางภูมิศาสตร์และแผนที่ให้มาก มิฉะนั้นจะเสียเปรียบ
เขาอีก”**

ส่วนอีกภาพหนึ่งที่ศาสตราจารย์พูนพล ได้เขียนอธิบายภาพ และพูดถึง **“Big Map”** คือ

**“ภาพคณะนายฝ่ายไทยและผู้เข้าฟังคำแถลง ข้างหลังมีแผนที่
ขนาดใหญ่ ซึ่ง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ให้ (ศ.พูนพล) ทำ เพื่อให้ประกอบ
คำแถลง ได้เขียนขึ้นเองโดยปัจจุบัน ใช้พื้นที่ภายในบ้านพักที่ค่อนข้าง
จำกัด แต่แผนที่มันใหญ่จน ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช พูดล้อว่า “โปรเฟสเซอร์
ทำแผนที่ได้ใหญ่โตมาก” ก็เป็นวาจาสิทธิ์ของท่าน เพราะภายหลังได้รับ
โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น “ศาสตราจารย์” เมื่อย้ายมาอยู่มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่”**

รายละเอียดประกอบอื่นๆ เกี่ยวกับบทบาทของประเทศไทยกับของศาสตราจารย์
พูนพล ในคดีการต่อสู้เรื่องเขาพระวิหารในศาลโลกครั้งแรกกับกัมพูชา ตลอดจนความรู้
ความสามารถเชิงวิชาการแผนที่และวิชาการอื่นๆ ของศาสตราจารย์พูนพล (พันโท พูนพล
อาสนะจินดาในครั้งนั้น) สามารถเรียนรู้และยืนยันได้จาก (๑) ภาพประวัติศาสตร์ต่างๆ
ที่นำมาอ้างอิง พร้อม (๒) คำ/ข้อเขียนไว้อาลัยของบุคคลที่ได้ร่วมงานกับท่านอย่างใกล้ชิด
ในสถานะใดก็ตาม และ (๓) ตัวอย่างบทความทางวิชาการของท่านศาสตราจารย์พูนพล
ที่เขียนถวายตามพระราชปรากรมของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ผ่านทางศาสตราจารย์
ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ พอเป็นสังเขป ดังนี้

๑. ภาพประกอบคำบรรยายกรณีต่อสู้อัศนีเขาวะวิหาร ที่ศาลโลก ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ (พ.ศ.๒๕๐๕)

กล่าวกันว่านักการทูต
มีความสำคัญเกี่ยวกับ
การเมืองระหว่าง
ประเทศด้วย
พหุหม่อมเจ้า
วงษ์มหิป ชยางกูร
ต้องย้ายจากตำแหน่ง
เอกอัครราชทูต
กัมพูชาไปประจำที่อื่น
เจ้าบรมวงศ์เธอ
ก็สั่งฟ้องประเทศไทย
ในคดีเขาวะวิหาร
ที่ศาลยุติธรรม
ระหว่างประเทศ ว่า
ปราสาทเขาวะวิหาร
เป็นของประเทศกัมพูชา
(ในรูปปราสาทอยู่ที่
ยอดเขา ณ ที่สูงสุด)

สหประชาชาติ
ส่ง บารอนเบ็คฟรีส
มาไกลเกลี่ย
ก็ไม่สำเร็จ บารอน
ต้องเดินทางมาตรวจ
ภูมิประเทศด้วยตนเอง
โดยใช้เฮลิคอปเตอร์
เป็นพาหนะ

พ.อ.ถนัด คอมันตร์
อธิบายนสถานการณ์
ให้บารอนเบ็คฟรีสฟิง

คณะรัฐบาลทหานายคนไทยที่ไหนไม่ได้
เพราะไม่มีใครรับ จึงขอให้ ม.ร.ว.เสนีย์
ปราโมช เป็นหัวหน้าคณะทนายฝ่ายไทย
ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ต้องเดินทางไปสำรวจ
ปราสาทเขาพระวิหารด้วยและถ่ายรูปกับสิ่งนี้

พ.ท.พูนพล อาสนะจินดา อำนวยการถ่ายรูปที่เบียดาดี
เขาพระวิหาร จังหวัดศรีสะเกษ

ในฐานะกรรมการผู้แทนกรมแผนที่ทหาร
เพื่อเตรียมการแก้คดีของทนายฝ่ายไทยต้องเดินทาง
ไปสำรวจ อำนวยการถ่ายรูปและภาพยนตร์ และ
หาข้อมูลกับหลักฐานต่างๆ ทางภูมิศาสตร์

อำนวยการถ่ายภาพยนตร์และภาพนิ่งทางเฮลิคอปเตอร์
ภายหลังเครื่องบินตก ช่างภาพ และผู้ช่วยบาดเจ็บ
นักบินเสียชีวิต

สร้างหุ่นจำลอง
เขาพระวิหาร เพื่อให้
คณะกรรมการ
ฝ่ายไทย คณะรัฐมนตรี
และคณบดีศึกษา
ให้เห็นสภาพที่แท้จริง

พระยารรณการีร์นิพนธ์สวมพวงมาลัยให้ เมื่อไปส่งที่
อากาศยานดอนเมือง ก่อนออกเดินทาง ร่วมกับคณะนาย
ฝ่ายไทยไปแถลงตอบโต้ที่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ
ที่กรุงเฮก

คณบดีความฝ่ายกัมพูชา ซึ่งมี ดิน ฮันซีสัน เป็นหัวหน้า
เมื่อชนะความแล้ว เจ้าสีหนุอยู่ในกัมพูชาไม่ได้
เจ้ากรมแผนที่กัมพูชาตาย และประธานศาลโลกตาย

คณะผู้พิพากษาศาลโลกกำลังฟังการแถลงของทางฝ่ายกัมพูชา และ
มีล่ามกำลังแปลเป็นอีกภาษาหนึ่ง คือถ้าผู้แถลงๆ เป็นภาษาฝรั่งเศส
ล่ามของศาลจะแปลเป็นภาษาอังกฤษทันทีและสลับกัน

คณบดีฝ่ายไทยและผู้เข้าฟังคำแถลง ข้างหลัง
มีแผนที่ขนาดใหญ่ ซึ่ง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช สั่งให้ทำ
เพื่อใช้ประกอบคำแถลง ได้เขียนขึ้นเอง โดยปัจจุบัน
ใช้พื้นที่ภายในบ้านพักที่ค่อนข้างจำกัด แต่แผนที่
มันใหญ่จน ม.ร.ว.เสนีย์ พูดล้อว่า “ไปรเฟสเซอร์
ทำแผนที่ที่ใหญ่โตมาก” ก็เป็นวาจาสิทธิ์ของท่าน
เพราะภายหลังได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น
“ศาสตราจารย์” เมื่อย้ายมาอยู่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พันโท พูนพล อาสนะจินดา ที่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ ซ้ายสุด พ.อ.จินดา ณ สงขลา, พลโท บุศรินทร์ ภักดีกุล เจ้ากรมแผนที่ หม่อมเจ้าวงษ์มหิป ชยางกูร เอกอัครราชทูตไทยประจำ เนเธอร์แลนด์

แผนที่ฉบับที่ถูก แต่กัมพูชาไม่ยอมรับ อ้างว่าได้ปักปันเขตแดนกันมาแล้วตามแผนที่ซึ่งผิดแม้เขตแดนจะไม่มีปรากฏจริงตามธรรมชาติและข้อสัญญา

แผนที่ซึ่งผิด เขียนปราสาทเขาพระวิหารไว้ในเขตกัมพูชา ดังนั้นกัมพูชาจึงเอามาเป็นข้อมูลฟ้อง

แผนที่ฉบับนี้มันยาวมาก กินเนื้อที่เกือบหนึ่งในสามของห้องฟังคดีของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ จนผู้เขียนได้รับสมญาว่าเป็น “ไปรเฟลเซอร์” จาก ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช และก็ได้บังเอิญที่บริษัท แม็คมิลแลนด ลอนดอน ขอให้ร่วมทำสมุดแผนที่เล่ม (แอตลาส) บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขณะที่ยังไม่กลับจากศาลโลก เมื่อประเทศไทยแพ้คดี จึงเห็นว่าต้องพยายามเผยแพร่ความรู้ทางภูมิศาสตร์และแผนที่ให้มาก มิฉะนั้นจะเสียเปรียบเขาอีก

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา
ครั้งตามเสด็จ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี บริเวณเขาพระวิหาร
จังหวัดศรีสะเกษ วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๒

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ครั้งตามเสด็จ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี บริเวณปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๒

๒. คำไว้อาลัยของบุคคลที่เคยร่วมงานกับ ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา

๒.๑ คำไว้อาลัยจากบุคคลในตระกูล “ปราโมช” กรณีเขมรฟ้องไทยเป็นคดีที่ศาลโลก

ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าคณะฝ่ายไทย (๑๐ เมษายน ๒๕๓๔)

เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๐๒ เขมรฟ้องไทยเป็นคดีที่ศาลโลก อ้างอธิปไตยเหนือปราสาทหินบนเขาพระวิหาร

ก่อนนั้นเดือนพฤษภาคม ปีเดียวกัน รัฐบาลตั้งกรรมการคณะหนึ่ง มีหน้าที่เตรียมสำนวนต่อสู้คดี พันโทพูนพล อาสนะจินดา ระหว่างนั้นเป็นผู้เชี่ยวชาญทางแผนที่สังกัดกรมแผนที่ทหารบก ก่อนมาเป็นอาจารย์สอนวิชาแผนที่ ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการเตรียมคดีด้วยคนหนึ่ง มีหน้าที่เตรียมสำนวนเกี่ยวกับแผนที่

โดยสรุป เขมรฟ้องอ้างสิทธิตามสนธิสัญญาที่ไทยทำไว้กับฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๗ ซึ่งให้แบ่งเขตแดนที่เขาพระวิหารตามแนวสันปันน้ำ มีแผนที่ซึ่งฝรั่งเศสทำไว้ แสดงว่าปราสาทหินตั้งอยู่ในเขตแดนเขมร

ไทยต่อสู้ว่า ตามแนวสันปันน้ำ ปราสาทตั้งอยู่ในเขตแดนไทย แผนที่ซึ่งฝรั่งเศสทำไว้ลากเส้นเขตแดนผิดเพราะไม่ได้ลากเส้นตามแนวสันปันน้ำบนยอดเขา อันเป็นที่ตั้งของปราสาท แต่ลากลงเขาไปทางตีนเขา บางจุดห่างจากสันปันน้ำตั้ง ๒ กิโลเมตร จึงทำให้ดูเป็นเส้นโอบล้อมปราสาทไว้ในเขตแดนเขมร

เมื่อคดีขึ้นศาล รัฐบาลตั้งชาวต่างประเทศผู้เชี่ยวชาญทางว่าความศาลโลกเป็นทนายไทย ๓ ท่าน ข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าทนายความตามประเพณีนานาชาติ กรรมการเตรียมคดีมอบสำนวนแก่คณะทนาย ประกอบด้วยข้อเท็จจริง ข้อกฎหมาย และเอกสาร รวมผลงานทางด้านแผนที่ของอาจารย์พูนพลด้วย

ต่อมาเมื่อรัฐบาลตั้งศาสตราจารย์สเกเมอฮอนเป็นผู้เชี่ยวชาญทางแผนที่ และสำนักงานของท่านส่งเจ้าหน้าที่มาเดินสำรวจทำแผนที่ ณ ท้องที่เขาพระวิหาร ก็ได้ความตามผลงานของอาจารย์พูนพลว่าแผนที่เขมรลากเส้นสันปันน้ำผิด ดังที่ผู้เชี่ยวชาญได้ไปให้การที่ศาล

กล่าวโดยทั่วไป สันปันน้ำคือยอดเขาซึ่งเมื่อฝนตก จะปันน้ำฝนลงไปสองข้างทางลาดของเขา สมมติว่ามีการใช้สันปันน้ำเป็นเส้นเขตแดนระหว่างชาติ ชาติหนึ่งอยู่ทางเหนือ อีกชาติหนึ่งอยู่ทางใต้ พื้นที่ตลอดจนสิ่งปลูกสร้างตามลาดน้ำฝนไหลทางเหนือจะเป็นของชาติทางเหนือ พื้นที่และสิ่งปลูกสร้างตามลาดน้ำฝนไหลทางใต้ จะเป็นของชาติทางใต้

แต่ที่เขาพระวิหาร ลาดเขาทางทิศเหนืออันเป็นที่ตั้งของปราสาทหิน ลาดลงสู่พื้นแผ่นดินไทยข้างเดียว ทางใต้เป็นหน้าผาสูงชันดังลงไปสู่แผ่นดินเขมร ไม่มีลาดเขาที่จะมีสิ่งปลูกสร้างใดๆ ตั้งอยู่ได้ จึงเห็นได้ชัดจากภูมิประเทศว่า **“ปราสาทหินตั้งอยู่ในเขตแดนไทย”**

สำหรับแผนที่ ตามข้อกำหนดฯ แผนที่นี้เป็นเพียงพยานบอกเล่าของผู้เดินสำรวจทำแผนที่ ๒-๓ คน เป็นที่รับกันในวงวิชาการแผนที่ว่า แผนที่ซึ่งทำผิดจากความเป็นจริงใช้ไม่ได้ สนธิสัญญาแวร์ไฮ ค.ศ.๑๙๑๙ ซึ่งเป็นกฎหมายนานาชาติ บัญญัติไว้ด้วยว่า เมื่อแผนที่เขตแดนระหว่างชาติผิดจากความเป็นจริงตามภูมิประเทศ ต้องใช้ความจริงตามภูมิประเทศเป็นเขตแดน

แต่ในที่สุด เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๐๕ ศาลโลกตัดสินนอกประเด็นว่า แผนที่ซึ่งเขมรอ้างจะทำให้ผิดความจริงหรือไม่ก็ตาม เมื่อไทยรับแผนที่นั้นไว้โดยไม่ทักท้วง ไทยต้องถูกปิดปากห้ามเถียงว่าปราสาทไม่ได้ตั้งอยู่ในเขตแดนเขมร จึงพิพากษาเป็นยุติไม่มีอุทธรณ์ฎีกา ให้ไทยมอบปราสาทหินกับพื้นที่อาณาบริเวณให้เขมร เป็นผลให้ไทยเสียเนื้อที่ล้อมรั้วที่ดินบริเวณประมาณ ๑๕๐ ไร่ (๐.๒๒ ตารางกิโลเมตร)

มีผู้พิพากษา ๓ ท่าน ให้ความเห็นว่าไทยควรชนะคดี มีรายงานกรรมการผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายและอรรถคดีที่รัฐบาลตั้งขึ้น วิจารณ์ว่าศาลตัดสินผิด รายงานส่งรัฐบาลตามหนังสือของประธานกรรมการลงวันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๐๕

รายละเอียดของกรฟ้อง คำให้การแถลงการณ์ของคุณุ่ความ คำพิพากษาและความเห็นแย้งรัฐบาล รวบรวมเป็นหนังสือพิมพ์จำหน่าย โรงพิมพ์รัฐบาลเป็นผู้พิมพ์

ปลายปากกาศาลโลกจะเขียนไว้เป็นประการใดก็ตาม ดังได้กล่าวมา ความเป็นจริงตามภูมิประเทศและผลงานของอาจารย์พูนพลด้านแผนที่ จะเป็นประจักษ์ตลอดไปในอนาคตว่า ปราสาทหินบนเขาพระวิหารตั้งอยู่ในเขตแดนไทย แม้วัวอาจารย์พูนพลจะจากไปไม่มีวันกลับ ผลงานของท่านจะยังอยู่ไม่สูญ

ท่านผู้หญิงอุศนา ปราโมช

ศาสตราจารย์ พันเอก พูนพล อาสนะจินดา เป็นสุภาพบุรุษ เป็นมิตรที่ดีและมีความสนิทสนมกับดิฉันดุจเป็นน้องชาย ความสนิทสนมนี้เริ่มแต่การไปอยู่บ้านเดียวกันที่กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ ในระหว่างการว่าความเขาพระวิหาร ณ ศาลโลก เธอเป็นผู้เชี่ยวชาญการทำแผนที่ มีความชำนาญและมีความละเอียดเป็นอย่างยิ่ง น่าเสียดายที่ศาลไม่สนใจรับพิจารณา

เมื่อใดที่ดิฉันขึ้นไปเชียงใหม่ ไม่ว่าจะไปเฝ้าพูลละของธูลีพระบาท ณ พระตำหนัก
ภูพิงคราชนิเวศน์หรือไปจับจ่ายซื้ออาหารที่ตลาดวโรรส เธอจะเป็นสารทิชัรบรดีให้โดยตลอด
บางครั้งถึงกับลาราชการเพื่อพาไปดูน้ำตกและทิวทัศน์อันงดงามนอกเมืองเชียงใหม่

การจากไปโดยกะทันหันและรวดเร็ว ทำให้เราทั้งหลายใจหายและเศร้าโศกอาลัยเป็น
อันมาก แต่ก็สำนึกได้ว่าคุณความดีของเธอมีมากมาย ฉะนั้น ไม่ว่าวิญญานของเธอจะสถิต
อยู่แห่งใด บุญกุศลที่ได้บำเพ็ญจงตอบสนองให้ได้รับความสุขอยู่ชั่ววันรันดร

หม่อมหลวงอัสนี ปราโมช องคมนตรี

ผมรู้จักกับอาจารย์พูนพล เพราะคดีเขาพระวิหาร ตอนนั้นท่านเป็นนายทหาร
กรมแผนที่ศพนโท ผมเป็นนายทหารกรมพระธรรมนูญยศร้อยเอก หน้าที่ของเราคือ
การเตรียมรวบรวม และพิมพ์เอกสารพร้อมแผนที่เพื่อนำส่งศาลโลก ผมจึงมีโอกาส
ได้ทำงานใกล้ชิดกับอาจารย์พูนพลเป็นเวลาหลายเดือน และได้เรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์
และแผนที่จากท่านมากพอสมควร ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ลึกซึ้งอย่างแท้จริง จนกระทั่ง
เพื่อนร่วมงานตั้งสมญาท่าน ว่า “โปรเฟสเซอร์” แม้พี่เล็กเปลว ๆ ก็พลอยเรียก
“โปรเฟสเซอร์” ไปด้วย

นอกจากวิชาภูมิศาสตร์และแผนที่ ผมยังได้เรียนรู้เทคนิคการทำงานจากท่าน
อีกหลายอย่าง ท่านเป็นคนที่ทำงานละเอียดรอบคอบ กล่าวออกความเห็นโดยมีหลักวิชา
เป็นพื้นฐานที่มั่นคง สามารถนำวิชาการมาแก้ปัญหาที่ต้องเผชิญอยู่

แต่ที่สำคัญที่สุด อาจารย์พูนพลเป็นคนดี เป็นคนน่ารัก และเมื่อนำคุณสมบัติต่าง ๆ
ของท่านมารวมอยู่ในบุคคลคนเดียวแล้ว ก็ต้องสรุปว่าท่านเป็นบุคคลที่หาผู้อื่นมาเปรียบ
ได้ยาก ผมจึงถือเป็นบุญของผมที่ได้มีโอกาสรู้จัก ใกล้ชิดกับท่าน

๒.๒ พลโทชุมพร กุลเกษม เจ้ากรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม

(๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๔)

“ขอคารวะครูด้วยความรักและอาลัยยิ่ง”

.... ผมได้เป็นลูกศิษย์ของครูในขณะที่เป็นนักเรียนเทคนิคทหารบก
เหล่าแผนที่ชั้นปีที่ ๔ และ ๕ อายุของครูในขณะนั้นมากกว่าพวกผมซึ่งเป็น
ลูกศิษย์ประมาณ ๒-๓ ปี ท่านสอนวิชา “การทำแผนที่จากรูปถ่าย
ทางอากาศ” (Photogrammetry) ความที่ครูและศิษย์มีอายุใกล้เคียงกัน
จึงทำให้ลูกศิษย์และครูมีความสัมพันธ์กันโดยใกล้ชิดกันเป็นอันมาก แต่ศิษย์
ทุกคนก็ได้ให้ความเคารพนับถือต่อท่านโดยสม่ำเสมอ และที่จะลืมหรือ
อดชมเชยเสียมิได้ ก็คือ ท่านได้มีการเตรียมตัวในด้านการสอนอยู่ในขั้นที่ดีเลิศ

หลังจากจบการศึกษาแล้ว พวกลูกศิษย์ก็แยกย้ายกันไปรับราชการในกองต่าง ๆ ของกรมแผนที่ทหารบก (ปัจจุบันคือ กรมแผนที่ทหาร และในขณะนั้น “กอง” เป็นส่วนราชการที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของ “แผนก”) สำหรับผมได้รับการบรรจุให้ปฏิบัติงานใน “กองดาราศาสตร์” ส่วนครูได้ประจำอยู่ใน “กองทำแผนที่จากรูปถ่ายและแม่เหล็กพิภพ” ซึ่งทั้งสองกองนั้นอยู่ในแผนกเดียวกัน และในระยะเวลาต่อมาครูก็ได้รับการบรรจุให้ไปเป็นอาจารย์ของโรงเรียนแผนที่ กรมแผนที่ทหาร (บก) เป็นเวลาค่อนข้างนาน จึงทำให้ครูมีลูกศิษย์ที่เป็นข้าราชการของกรมแผนที่ทหารบกเป็นจำนวนมาก

ส่วนผมนั้น เมื่อได้รับราชการอยู่ประมาณ ๓ ปี ก็ได้รับความกรุณาจากกองทัพบกไปศึกษาวิชาแผนที่ชั้นสูงที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ณ U.S. Coast and Geodetic Survey ซึ่งอยู่ในกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ส่วนครูได้เดินทางไปศึกษาต่อที่ University of Philippines แล้วได้รับทุนจากกองทัพบกให้ไปศึกษาต่อ ณ สหรัฐอเมริกาในระยะเวลาหลังผมเพียงเล็กน้อย โดยได้ไปศึกษา ณ University of Chicago

.... ต่อมาในระยะเวลาเริ่มเกิดสงครามเกาหลี และประเทศไทย ได้ตกลงจัดส่งกองกำลังไปร่วมปฏิบัติการสงครามด้วย ทางเจ้าหน้าที่กระทรวงกลาโหมของสหรัฐอเมริกาได้มีความเป็นห่วงในเรื่องความคุ้นเคยกับการอ่านแผนที่ของทหารไทย จึงได้สอบถามมาทางสำนักงานทูตทหารบก ซึ่งอยู่ในกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ว่า มีนายทหารไทยที่กำลังศึกษาวิชาแผนที่อยู่ในสหรัฐอเมริกาบ้างหรือไม่ ท่านทูตทหารบกได้แจ้งว่ามี ๒ นาย คือ ครูและผม ฝ่ายสหรัฐอเมริกาจึงได้ทำหนังสือขอยืมตัวครูและผมให้ไปช่วยจัดทำคำแนะนำในการใช้แผนที่ ณ สำนักงาน U.S. Army Map Service (ปัจจุบันคือ Defense Mapping Agency Topographic Center) นานประมาณ ๔๕ วัน ซึ่งท่านทูตทหารบกได้รับอนุมัติให้ตอบตกลง จึงทำให้ครูและผมได้มีโอกาสปฏิบัติงานร่วมกันโดยครูได้เดินทางมาจากชิคาโกแล้วมาพักรวมอยู่กับผม

.... เมื่อผมเดินทางกลับถึงประเทศไทย กรมแผนที่ทหารบก กำลังเริ่มได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาในเรื่องการจัดทำแผนที่ภูมิประเทศมาตรฐานส่วนใหญ่จากรูปถ่ายทางอากาศให้ครอบคลุมหมดทั่วทั้งประเทศ ครูได้รับมอบให้ทำงานวิเคราะห์ความละเอียดของหมุดหลักฐานแผนที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่แผนที่ของสหรัฐอเมริกา และต่อมาท่านอดีตเจ้ากรมแผนที่ทหารบกได้มอบให้ครูเป็นผู้เดินทางไปปฏิบัติงาน “การศึกษาภูมิประเทศทางทหาร” (Military Terrain Study) และ “งานวิเคราะห์ภูมิประเทศ” (Area Analysis) กับเจ้าหน้าที่แผนที่สหรัฐอเมริกา เป็นเวลา

นานหลายปี เพราะครูเป็นผู้ที่มีความรู้ทางภูมิศาสตร์อยู่ในเกณฑ์ที่กว้างขวางดีมาก

ราชการพิเศษของครูที่ควรนำมาเล่าในที่นี่ก็คือ “งานกรณีพิพาท เรื่อง เขาพระวิหาร งานนี้ครูได้เข้าไปมีบทบาทในด้านวิชาการอยู่เป็นอย่างมาก ขณะใดที่มีผู้สงสัยปัญหาทางด้านเทคนิค หรือวิชาการ ครูก็สามารถเรียนรู้แจ้งได้อย่างละเอียดแม่นยำ และอยู่บนพื้นฐานทางวิชาการ ครูกับผมได้มีโอกาสปฏิบัติงานร่วมกันกับผู้ชำนาญทางกิจการแผนที่ของประเทศเนเธอร์แลนด์ เพื่อจัดทำแผนที่ครอบคลุมบริเวณเขาพระวิหารขึ้นใหม่ ตามสภาพของลักษณะภูมิประเทศที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพื่อนำไปใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงว่า “เขาพระวิหารอยู่ในเขตไทย” และการที่จำเป็นต้องมีผู้ชำนาญทางกิจการแผนที่ของประเทศเนเธอร์แลนด์มาร่วมด้วยนั้น ก็เพื่อให้คณะกรรมการของศาลโลกและประเทศเขมรได้เห็น ว่าแผนที่ที่ได้จัดทำขึ้นมาใหม่นั้น ฝ่ายไทยมิได้จัดทำขึ้นฝ่ายเดียว หากแต่ยังมีผู้ชำนาญทางแผนที่ของประเทศที่เป็นกลางเข้าร่วมดำเนินการด้วย และถ้าหากได้พิจารณาจากแผนที่ที่ได้จัดทำขึ้นมาใหม่นี้ ก็จะเห็นได้โดยชัดเจนว่า เขาพระวิหารอยู่ในเขตของประเทศไทย แต่คณะกรรมการของศาลโลกได้พิจารณาโดยอาศัยแผนที่แนบท้ายสัญญา (ผมขอเรียกว่าภาพสเก็ตช์มากกว่าแผนที่) ที่ได้ทำและลงนามกันไว้ เดิมก่อนผมเกิดมาเป็นหลักในการตัดสิน โดยไม่คำนึงถึงความสอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จึงทำให้เขาพระวิหารต้องตกไปเป็นของประเทศเขมร และด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผมมีความรู้สึกเล็กๆ บางประการต่อประมุขของประเทศเขมรในขณะนั้นมาจนตราบเท่าทุกวันนี้”

ในการเดินทางออกไปสำรวจทางพื้นดิน เพื่อหาข้อมูลมาจัดทำแผนที่บริเวณเขาพระวิหารขึ้นใหม่ คณะเจ้าหน้าที่ได้ออกเดินทางจากกรุงเทพมหานครไปยังจังหวัดศรีสะเกษ จากนั้นได้เดินทางโดยเฮลิคอปเตอร์ไปยังเขาพระวิหาร โดยแบ่งเจ้าหน้าที่ออกเป็นชุดๆ ครูและผมกับเจ้าหน้าที่เนเธอร์แลนด์อยู่ในชุดเดียวกัน พอไปถึงก็เริ่มทำงานกันเลย จนกระทั่งประมาณ ๑๗.๐๐ น. ชาวบ้านได้มาติดต่อบอกว่า เฮลิคอปเตอร์ประสบอุบัติเหตุตก เนื่องจากเครื่องยนต์ขัดข้อง เมื่อตรวจสอบจำนวนเจ้าหน้าที่สำรวจที่เดินทางมาถึงเขาพระวิหารแล้ว ก็ทราบว่าเที่ยวบินที่ตกนั้นเป็นเที่ยวสุดท้าย ผู้โดยสารคงมีนายทหารที่ทำหน้าที่เป็นช่างถ่ายภาพกับนักบิน ๒ นาย ความสูญเสียชีวิตปรากฏว่า เฮลิคอปเตอร์ที่ตกมีสภาพชำรุดใช้งานไม่ได้ นักบินเสียชีวิต ส่วนช่างภาพบาดเจ็บสาหัส ต้องใช้เวลารักษานานเป็นแรมปี ในขณะที่ทราบว่าเครื่องบินเฮลิคอปเตอร์ตกพวกเราที่กำลังทำงานอยู่ต่างซึ่มกันไปหมด และเพื่อมิให้งานต้องหยุดชะงัก ครูได้บอกให้ผมอยู่ทำงานต่อไปกับเจ้าหน้าที่เนเธอร์แลนด์ ส่วนครูเป็นผู้ขออาสาขี่ม้า ร่วมไปกับคนนำทางไปยังตำบลที่เฮลิคอปเตอร์ตก โดยออกจากบริเวณ

เขาพระวิหารในตอนใกล้ค่ำ ระยะทางก็ค่อนข้างไกลต้องใช้เวลาเดินทางประมาณ ๔ ชั่วโมงเศษ เพราะลักษณะภูมิประเทศเป็นป่ารกทึบ สิ่งนี้คือการมีความเสียสละ การมีน้ำใจ และการมีสำนึกในความรู้สึกของครูที่ผมรัก ซึ่งจะอยู่ในความทรงจำ รำลึกของผมต่อไปเท่านั้นแสนนาน

ครูได้รับราชการอยู่กับกรมแผนที่ทหาร จนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายทหารฝ่ายเทคนิค ยศพันเอกและได้รับเงินเดือนในอัตราพันเอกพิเศษ แล้วจึงขอโอนไปเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เนื่องจากว่าบิดามารดาของครูได้ตั้งหลักฐานอยู่ที่นั่น และมีอายุมากแล้ว.....

.....ในฐานะที่ผมได้มีโอกาสรู้จักและคุ้นเคยกับครูโดยใกล้ชิดติดมาเป็นเวลานาน ทั้งในสภาพที่ผมเป็นลูกศิษย์และเพื่อนร่วมงาน เคยทุกข์และสุขร่วมกันมาทั้งในและนอกประเทศ ผมได้มีความรู้สึกอยู่เสมอว่า ครูเป็นสุภาพบุรุษ ใจเย็น ไม่เคยใช้คำพูดหนัก ๆ กับผู้ใต้บังคับบัญชา สามารถปรับตนเองให้เข้ากับสังคมได้อย่างแนบเนียน เป็นสามีที่ดีของคุณเล็ก และเป็นพ่อที่น่ารักของลูก ๆ ทุกคน

.....และสุดท้ายนี้ผมและภรรยาขอร่วมกันอัญเชิญอำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวงได้โปรดประทานพรแด่ดวงวิญญาณของครู-ศาสตราจารย์ พันเอก พูนพล อาสนะจินดา ได้ไปสถิตอยู่ ณ สถานที่อันสุขสงบตลอดไปชั่ววันรันดร

๓. ตัวอย่างบทความทางวิชาการ

“ความรับผิดชอบต่อบุคคลในชาติต่อการรักษาเขตแดนของประเทศ”

บทความนี้ ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เขียนทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตามที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้รับผิดชอบจัดทำขึ้น ซึ่งมีลักษณะเป็นภูมิรัฐศาสตร์ หรือภูมิศาสตร์การเมือง เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังมีความสำนึกในสมบัติอันล้ำค่า คือแผ่นดินไทยที่บรรพบุรุษได้เสียเลือดเนื้อไปเป็นอันมากที่จะรักษาไว้ให้เรา ว่าจะต้องพยายามทุกวิถีทางร่วมกันดูแลรักษาให้มั่นคงถาวรสืบไป

สำหรับเนื้อหาในบทความนี้ เป็นการแนะนำให้รู้จักทำเลที่ตั้งของประเทศ รูปร่างและเขตแดนในเชิงภูมิรัฐศาสตร์ และต่อท้ายด้วยข้อเสนอแนะให้การร่วมรักษาดินแดนและเขตแดนของประเทศไทย ดังนี้

ลักษณะเบื้องต้นทางภาษาศาสตร์

๑. ที่ตั้งทางภาษาศาสตร์

เพื่อความเข้าใจอันดี ในการพิจารณาที่ตั้งทางภาษาศาสตร์ จะขอแยกกล่าวเป็น ๒ ตอน คือ ประวัติความเป็นมา และทำเลที่ตั้งของประเทศไทยตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน

๑.๑ ประวัติที่ตั้งประเทศ

เมื่อพิจารณาโดยทั่วไป ในเรื่องที่ตั้งทางภาษาศาสตร์ของประเทศไทยบนผิวโลก จะทราบว่าประเทศไทยตั้งอยู่บนแผ่นดินส่วนตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปเอเชีย ตามหลักฐานในสมัยนี้เจาะจงว่าอยู่บนคาบสมุทรอินโดจีน ตามหลักฐานภาษาศาสตร์สมัยโบราณ เรียกคาบสมุทรนี้ว่า **“แหลมทองหรือสุวรรณภูมิ”** ปโตเลมี ซึ่งเป็นนักภูมิศาสตร์ชาวเมืองอเล็กซานเดรีย และเขียนตำราภูมิศาสตร์หลายเล่มรวมทั้งแผนที่โลกและแผนที่ประเทศต่าง ๆ ได้เขียนบรรยายเรื่องของแหลมทองไว้ด้วย ขณะนั้นเป็นเวลาต้นคริสตกาล ปโตเลมีเรียกแหลมทองตามภาษาของเขาว่า **“ออเรียเคอร์โซนิส”** ซึ่งถ้าแปลตามความหมายของคำแล้ว ออเรียแปลว่าทอง และเคอร์โซนิส แปลว่าแหลม นักเรียนที่เรียนวิชาเคมีย่อมจะทราบดีว่าออเรียนั้นเป็นชื่อของแร่ทองคำ ส่วนที่เรียกว่าสุวรรณภูมินั้นมีหลักฐานปรากฏมาแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว เพราะในหนังสือชาดกยืนยันว่าที่สุวรรณภูมินั้นมีทองคำมาก ผู้ที่อยากร่ำรวยมีเงินทองมากก็ให้ไปทำการค้าขายที่สุวรรณภูมิ แม้ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังมีปรากฏในประวัติศาสตร์ ว่าที่ตำบลบางสะพานใหญ่และที่จังหวัดปราจีนบุรีมีคนสามารถขุดแร่ทองคำได้รวมกันวันละเท่าลูกมะพร้าว จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าทำไมในสมัยโบราณประเทศไทยสามารถสร้างพระพุทธรูปทองคำได้มากมายหลายองค์ จนถึงขนาดที่พม่ามักจะยกทัพมาตีประเทศไทย และหลอมเอาทองคำจากพระพุทธรูปไป (ดูแผนที่หมายเลข ๑)

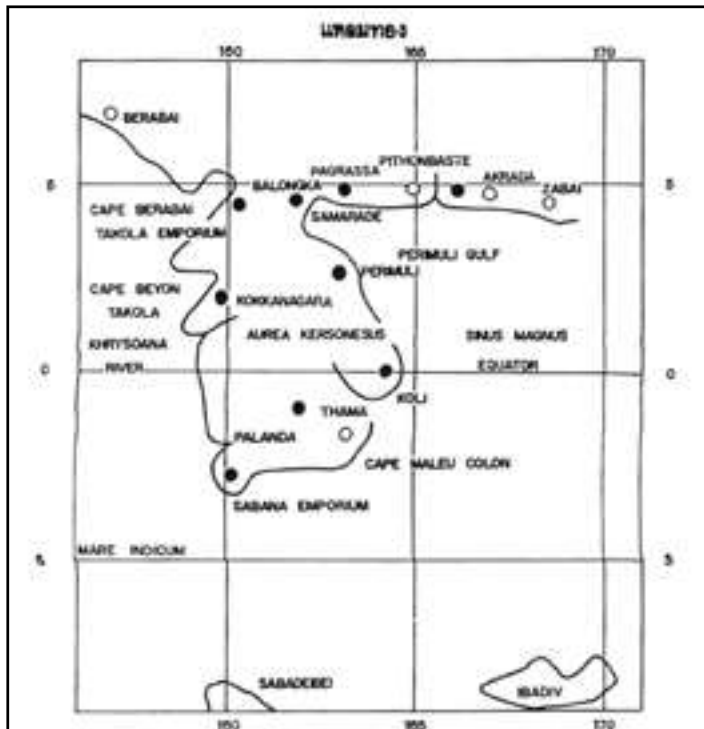
การศึกษากภาษาศาสตร์กายภาพประเทศไทย จะเป็นความรู้ประกอบที่ดียิ่งในการหาความเข้าใจในเรื่องการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ การที่จะสืบสวนหาข้อเท็จจริงย้อนหลังว่าคนไทยโบราณอยู่ในแหลมทองนานเท่าใดแล้ว คงจะต้องกระทำต่อไปอีกนานกว่าจะหาข้อยุติได้ เพราะหลักฐานทางอักษรศาสตร์ของไทยมีอยู่เพื่อให้ค้นคว้าน้อยมาก มีแต่ภาษาของประเทศอื่น ที่ว่าเป็นประเทศอื่นนั้นก็หาใช้ประเทศของคนเชื้อชาติอื่นไม่ เพียงแต่เป็นคนพูดไทยที่ต้องอาศัยอยู่ในเขตของประเทศอื่นนั่นเอง เช่นคนไทยในสิบสองปันนาที่อยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน คนไทยเป็นนักพัฒนามาแต่โบราณ ขอยกตัวอย่างการปรับปรุงพัฒนาลายสือไทยของพ่อขุนรามคำแหง เพราะรูปร่างเดิมของลายสือไทอาจเรียนได้ยาก เช่นภาษาจีน แต่เมื่อได้พัฒนาแล้วสามารถผสมตัวอักษรได้ และที่ทันสมัยที่สุดในปัจจุบันคือเอาเข้าพิมพ์ในเครื่องคอมพิวเตอร์ได้เช่นเดียวกับภาษาอังกฤษ เมื่อใช้ของใหม่แทนของเก่าแล้วคนที่ไม่ทราบเรื่องจึงสรุปเองง่าย ๆ ว่า คนไทยไม่มีอักษรใช้มาก่อน หากคิดไม่ว่าคนที่ไม่มี

พื้นฐานทางอักษรศาสตร์อย่างดีแล้วจะออกแบบตัวอักษรใหม่ได้อย่างไร ดังนั้น เป็นเรื่องธรรมดาที่อักษรไทยเดิมอาจตกเป็นสมบัติของเจ้าของประเทศในปัจจุบันนี้ก็ได้ คนไทยสมัยโบราณคงจะไม่ได้มีถิ่นฐานเฉพาะในลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง ดังที่เอกสารของจีนได้บันทึกไว้เมื่อประมาณ ๒,๐๐๐ ปีก่อนเนื่องจากคนทุกเชื้อชาติไม่เคยอยู่นิ่ง มักอพยพโยกย้ายเป็นการประจำ เพื่อหาทำเลที่ดีกว่าอยู่อาศัย ดังนั้น เดิมทีเดียวไทยจะเกิดขึ้นที่ไหน ก็มีโอกาสอพยพทั้งสิ้นเหนือและล่างได้ ไปทางตะวันตกและตะวันออกได้ทุกเมื่อ ส่วนประเทศที่อยู่ในปัจจุบันเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่เราสามารถปกครองกันอยู่ได้ และเป็นที่ตั้งของประเทศไทยปัจจุบัน

๑.๒ ที่ตั้งของประเทศไทยปัจจุบัน

ประเทศไทยมีตำแหน่งอยู่ระหว่างละติจูด ๕ องศา กับ ๒๑ องศาเหนือ และระหว่างลองจิจูด ๙๙ องศา กับ ๑๐๖ องศาตะวันออก มีประเทศเพื่อนบ้านล้อมรอบดังนี้คือ

- ๑.๒.๑ ทางตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ประเทศลาว
- ๑.๒.๒ ทางตะวันออก ได้แก่ ประเทศกัมพูชา
- ๑.๒.๓ ทางใต้ ได้แก่ ประเทศมาเลเซีย
- ๑.๒.๔ ทางตะวันตก ได้แก่ ประเทศพม่า

แผนที่หมายเลข ๑

แผนที่ฉบับนี้ขยายจากแผนที่มาตราส่วนของปโตเลมี เพื่อให้เห็นแหลมทองและเมืองในแหลมทองชัดเจนขึ้น เมืองเหล่านี้มีข้อมูลปรากฏในหนังสือภูมิศาสตร์

ส่วนของประเทศที่เป็นฝั่งทะเลสามารถติดต่อกับน่านน้ำสากลได้คือ ทางตะวันตก ส่วนที่ติดต่อกับทะเลอันดามัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมหาสมุทรอินเดีย และทางฝั่งตะวันออก มีฝั่งทะเลติดกับอ่าวไทย ซึ่งสามารถผ่านเข้าสู่ทะเลจีนใต้และมหาสมุทรแปซิฟิกได้

๒. ทำเลที่ตั้ง

การพิจารณาทำเลที่ตั้งของประเทศเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะความเจริญก้าวหน้าของประเทศและความมั่นคงของประเทศมีส่วนที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วย ตัวอย่างเช่น ประเทศสิงคโปร์ที่เป็นประเทศเล็กนิดเดียว เมื่อเทียบกับบางประเทศที่ใหญ่กว่ามาก ไม่มีทรัพยากรที่สำคัญที่จะหาได้ในประเทศ แต่ก็มีมีความเจริญมาก และมีกิจการค้าที่สำคัญ เทียบกับประเทศใหญ่ ๆ ได้ เพราะประเทศสิงคโปร์มีทำเลที่ตั้งเอื้ออำนวยต่อการค้าระหว่างประเทศ เป็นชุมทางของสายการบินเรือที่มาจากเมืองท่าใหญ่ ๆ ของโลก เป็นชุมทางของสายการบินระหว่างประเทศ และมีบริการที่ดีเยี่ยมในด้านการติดต่อการค้า การธนาคาร และการสื่อสารระหว่างประเทศ เหล่านี้รวมกันเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ประเทศสิงคโปร์มีความเจริญได้ และก็ไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากทำเลที่ตั้งของประเทศนั่นเอง ส่วนประเทศไทยนั้น อาจจะแยกพิจารณาทำเลที่ตั้งได้ตามลำดับดังนี้ คือ

๒.๑ ทำเลที่ตั้งติดต่อกับทะเลได้

ทำเลที่ตั้งติดต่อกับทะเลได้ถือถือว่าเป็นปัจจัยทางฝ่ายดีและได้เปรียบกว่าบางประเทศที่ไม่มีฝั่งทะเลของประเทศเลย ประเทศไทยมีแม่น้ำหลายสายที่ไหลลงสู่ทะเล ทั้งทางอ่าวไทยและทางด้านทะเลอันดามัน แม่น้ำบางสายสามารถใช้เรือขนส่งสินค้าได้ แม้จะเป็นแม่น้ำที่มีขนาดไม่ใหญ่โตเหมือนบางประเทศ เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำบางปะกง เป็นต้น แผ่นดินภายในประเทศซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แผ่นดินเบื้องหลัง จึงมีทางติดต่อขนส่งทางเรือกับทะเลหลวงได้ ความสะดวกเช่นนี้จึงทำให้ได้รับประโยชน์จากการค้าระหว่างประเทศมาแล้วตั้งแต่สมัยโบราณ ประเทศไทยมีท่าเรือสำหรับจอดเรือสินค้าที่มาจากต่างประเทศหลายแห่ง แต่ที่ใหญ่ที่สุดได้แก่ ท่าเรือกรุงเทพฯ ซึ่งอยู่ที่คลองเตย ท่าเรือสัตหีบ และท่าเรือเกาะสีชังเป็นท่าเรือสำหรับเรือที่กินน้ำลึก และไม่สามารถจะเข้าไปจอดที่ท่าเรือกรุงเทพฯ ได้ ทั้งสองท่านี้อยู่ที่จังหวัดชลบุรี นอกจากนี้ยังมีท่าเรือที่อยู่ตามฝั่งทะเลโดยรอบอ่าวไทยอีกหลายแห่ง เช่น ที่จังหวัดระยอง จันทบุรี ตราด ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร บ้านดอน สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช ปัตตานี สงขลา และ นราธิวาส ซึ่งล้วนแต่เป็นจังหวัดชายทะเลทั้งสิ้น ส่วนทางด้านฝั่งทะเลอันดามันก็มีท่าเรือที่จังหวัดระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง และสตูล เป็นต้น ประเทศไทยจึงจัดเข้าอยู่ในประเทศชายทะเลของโลกประเทศหนึ่งเพราะตั้งอยู่ที่ขอบของทวีป

แม้ว่าจะมีทางติดต่อกับทะเลได้ และเป็นส่วนที่ได้เปรียบของประเทศก็จริง แต่ส่วนด้อยยังมีอยู่ไม่น้อยที่จำเป็นจะต้องหาทางแก้ไข ท่าเรือกรุงเทพฯ ที่คลองเตยนั้นเป็นท่าเรือขนาดใหญ่ที่อยู่ใกล้กับปากแม่น้ำเจ้าพระยา แต่น้ำเสียตายที่มีได้อยู่บนเส้นทางเดินเรือระดับโลก เช่น ท่าเรือของประเทศสิงคโปร์ ท่าเรือกรุงเทพฯ เป็นท่าเรือย่อยที่เรือเดินทะเลระหว่างประเทศต้องแล่นแยกออกจากเส้นทางสายใหญ่ และต้องแล่นย้อนทางกลับออกไปสู่สายใหญ่อีกครั้งแสดงว่าเรือเดินทะเลจะต้องเสียเวลาที่ต้องแล่นในเส้นทางเดิมถึงสองครั้งในการขนส่งสินค้า เป็นการเพิ่มค่าใช้จ่ายมากขึ้น หากไม่มีสินค้าสำคัญจริงๆ ในการที่จะต้องลำเลียงแล้ว เรือเดินทะเลก็จะไม่แวะเข้ามา ผิดกับประเทศสิงคโปร์ซึ่งมีท่าเรืออยู่บนเส้นทางเดินเรือที่สั้นที่สุดระดับโลก และเรือจะต้องผ่านด้วยความจำเป็นเพราะไม่มีทางเลือก นับว่าท่าเรือกรุงเทพฯ ยังสามารถเอาตัวรอดได้ เนื่องจากมีสินค้าที่สำคัญหลายอย่างที่เป็นวัตถุดิบที่ต่างประเทศต้องการ จึงพอจะแก้ปัญหาในเรื่องความด้อยของตำแหน่งท่าเรือได้บ้าง

มีผู้คิดที่จะแก้ปัญหาในเรื่องท่าเรือที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางเดินเรือ หากทำสำเร็จคงจะต้องจารึกไว้ในประวัติการพัฒนาอย่างหนึ่งของโลกแน่นอน นั่นก็คือการพิจารณาขุดคอคอดกระ หรือการขุดคลองให้เรือเดินทะเลผ่านระหว่างอ่าวไทยกับทะเลอันดามัน ผลที่ได้รับก็คือประเทศไทยจะตั้งอยู่บนท่าเลกาขนส่งระดับโลกที่ดีที่สุด แต่ประเทศไทยจะต้องมีหลักประกันอย่างดีต่อความมั่นคงของประเทศ ถ้าสามารถพิจารณาตัดปัญหาในเรื่องความมั่นคงได้แล้ว การขุดคลองก็จะเป็นไปได้ เพราะเทคโนโลยีสมัยใหม่นำมาใช้ในการขุดคลองโดยไม่ยากนัก

เรื่องราวของคอคอดกระนี้มีมาแต่โบราณ เพราะที่คอคอดกระเคยเป็นชุมทางการค้าขายทางทะเลระหว่างพ่อค้าที่เดินเรือขนส่งสินค้า จากทะเลเมดิเตอร์เรเนียนกับพ่อค้าที่เดินเรือมาจากประเทศจีน พ่อค้าที่ผ่านมาจากมหาสมุทรอินเดียส่วนมากจะเป็นชาวอาหรับ แต่ก่อนนักเดินเรือไม่สู้จะนิยมผ่านไปทางตอนใต้ของแหลมมลายู แต่จะมาพบกันที่บริเวณคอคอดกระ ทั้งพ่อค้าอาหรับและพ่อค้าจีน และแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยการเดินทางบกผ่านคอคอดกระ หรือมีฉะนั้นก็ใช้เรือลำเลียงขนาดเล็กเดินทางข้ามที่คอคอดกระ ในเรื่องนี้ นักภูมิศาสตร์ปโตเลมี ได้สืบทราบจากพ่อค้าอาหรับ และเขียนไว้ในตำราภูมิศาสตร์ว่ามีตลาดใหญ่อยู่ที่คอคอดกระหลายแห่ง ตลาดใหญ่นี้ใช้คำว่า “**เอ็มโพเรียม**” เช่นตะโกลาเอ็มโพเรียม เป็นต้น ดังนั้น อาจจะถูกกล่าวหาว่า ภาคใต้ของประเทศไทยเป็นชุมทางของการเดินเรือระหว่างประเทศมาตั้งแต่โบราณอย่างไม่ขาดตอน (ดูแผนที่หมายเลข ๒)

แผนที่หมายเลข ๒
ส่วนตะวันออกของแผนที่
โตเลมี แสดงอินเดีย
และแหลมทอง

ปัจจุบันนี้เรือขนาดใหญ่ที่กินน้ำลึกมากต้องจอดทอดสมออยู่ที่ท่าเรือเกาะสีชัง และที่ท่าเรือสัตหีบ การขนถ่ายสินค้าจึงต้องใช้เรือลำเลียงขนาดเล็ก เข้ามาสู่ท่าเรือ ในกรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่ง นับว่าเป็นการเพิ่มค่าใช้จ่ายในการขนส่งมากขึ้น รวมทั้งการขนส่ง สินค้าจากกรุงเทพฯ ออกไปสู่เรือใหญ่ด้วย นอกจากนั้น ส่วนด้อยอีกประการหนึ่งคือ ที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยามีตะกอนที่แม่น้ำพัดพามาจากทางต้นน้ำทุกปี เมื่อมาถึงปากอ่าว จะโดนน้ำทะเลหนุนไว้ เนื่องจากมีน้ำขึ้นและน้ำลงเป็นประจำ การไหลของน้ำจึงชะงัก เป็นเหตุให้เกิดตะกอนทับถมพอกพูนขึ้นปีละมาก ๆ ทำให้แม่น้ำเจ้าพระยาตื้นเขินและ ปากอ่าวมีสันดอนขวางอยู่ เรือที่กินน้ำลึกจะต้องระวางการติดสันดอน เรือต่างประเทศ จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการนำร่องโดยนักเดินเรือไทยอีก และทางราชการเองก็ต้อง ตั้งงบประมาณให้กรมเจ้าท่าทำการขุดลอกสันดอนเป็นการประจำ การเดินเรือที่บริเวณ ปากแม่น้ำเจ้าพระยาก็มีปัญหาในเรื่องความปลอดภัยด้วย เคยมีอุบัติเหตุเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ในเมื่อเรือสินค้าแล่นหลบสันดอนและพลาดไปชนเรือบรรทุกน้ำมันดิบ ทำให้น้ำมันกระจาย ไปทั่วปากแม่น้ำ ต้องทำการพนสารเคมีทำลายน้ำมัน ป้องกันมิให้น้ำสกปรกเป็นอันตราย ต่อต้นไม้และสัตว์น้ำ

ผลประโยชน์อย่างอื่นที่ประเทศไทยได้รับจากการมีที่ตั้งอยู่ติดกับทะเลยังมีอีกมาก ที่สำคัญและต้องได้รับอย่างแน่นอนก็คือ ทรัพยากรสัตว์น้ำ ดังนั้น ประชาชนที่อาศัยอยู่ตามจังหวัดชายทะเลจึงเป็นชาวประมงกันเป็นส่วนมาก เนื่องจากชาวประมงไทยมีความสามารถในการจับปลาและสัตว์น้ำนานพอสมควร เมื่อปลาและสัตว์น้ำในอ่าวไทยลดน้อยลง ชาวประมงไทยจึงพยายามใช้ความรู้ความสามารถออกไปทำการประมงในเขตน่านน้ำของต่างประเทศโดยการทำสัญญากับประเทศที่เป็นเจ้าของน่านน้ำ

อีกอย่างหนึ่งคือ การขุดค้นทรัพยากรแร่ธาตุที่มีอยู่ในทะเล จังหวัดชายทะเลมีการทำนาเกลือเป็นอาชีพสำคัญมานานแล้ว เมื่อการขุดแร่ดิบุกบนแผ่นดินร่อยหรอไป ก็มีการปรับปรุงวิธีการให้สามารถขุดแร่ในทะเลได้ด้วยโดยเฉพาะจังหวัดภาคใต้ที่อยู่ติดกับฝั่งทะเลอันดามัน และเมื่อไม่นานมานี้เองก็ได้มีการขุดหาแหล่งน้ำมันปิโตรเลียมในอ่าวไทยได้พบแล้วหลายแห่ง และได้ทำการผลิตออกใช้เพื่อลดค่าใช้จ่ายที่จะต้องสั่งซื้อน้ำมันจากต่างประเทศ ทั้งนี้ก็เพราะประเทศไทยมีน่านน้ำเศรษฐกิจที่จะขุดค้นหาทรัพยากรตามกฎหมายระหว่างประเทศได้

๒.๒ ทำเลที่เป็นชุมทางสายการบิน

เนื่องจากประชากรของโลกที่กระจายกันอยู่ในทวีปยุโรปกับเอเชีย โดยเฉพาะตามเมืองใหญ่ต่าง ๆ บังเอิญส่วนมากอยู่ในแนวเดียวกับสายการบินที่สั้นที่สุดของโลกด้วยพอดีกับประเทศไทยอยู่ตรงกับชุมทางสามแพร่งของสายการบินระหว่างยุโรปกับเอเชีย ซึ่งทั้งสองทางนี้สามารถติดต่อไปได้ถึงอเมริกาเหนือและใต้ด้วย ส่วนอีกแพร่งหนึ่งนั้นคือลงไปทางใต้สู่ประเทศออสเตรเลียและประเทศนิวซีแลนด์

โดยทั่วไปท่าอากาศยานกรุงเทพฯ เป็นท่าอากาศยานระหว่างประเทศที่เหมาะสมสำหรับการขึ้นลงของเครื่องบินขนาดใหญ่ เพราะตั้งอยู่บนพื้นที่ราบกว้างขวาง ไม่มีภูเขาที่จะเป็นอันตรายต่อเครื่องบิน ตลอดปีจะมีอากาศดีมีทัศนวิสัยอำนวยให้นักบินบังคับเครื่องบินขึ้นลงได้โดยสะดวกและปลอดภัย นอกจากนี้บางวันในฤดูหนาวเท่านั้นที่อาจมีหมอกมากแต่จะมีอยู่เฉพาะเวลาเช้าเท่านั้น พอถึงเวลาสายก็จะจางหายไป ทั้งนี้เนื่องจากอยู่ใกล้กับอ่าวไทย จึงมีกระแสลมหมุนเวียนทำให้หมอกหายไปได้โดยเร็ว ส่วนวันที่มีพายุฝนอย่างแรงนั้น ในรอบปีหนึ่งจะมีน้อยครั้งมาก และมักจะเกิดขึ้นเร็วและหายไปโดยเร็ว บางครั้งเครื่องบินอาจจะเสียเวลาบินวนอยู่ในระดับสูง คอยความวิปริตของอากาศ (สิ้นสุดลง) เพียงระยะเวลาอันสั้น เมื่อพายุฝนผ่านไปแล้วก็สามารถบินขึ้นลงที่สนามบินได้โดยปลอดภัย

สำหรับส่วนน้อยที่อาจจะปรากฏได้คือ พฤติกรรมของประชาชนชาวไทยที่มีผลประโยชน์จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ซึ่งถ้าหากเราขาดความรู้ความสามารถที่จะแข่งขันกับประเทศเพื่อนบ้านของเราแล้ว เราก็อาจเสียตำแหน่งอันดีเช่นนี้ได้ เพราะทำเลของการ

เป็นศูนย์กลางของประเทศเพื่อนบ้านอยู่ใกล้กับของเรา สิ่งที่เราจะต้องปรับปรุงอย่างมากคือ คุณภาพของสินค้าในวงการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว และอีกประการหนึ่งที่สำคัญคือการบริการ อย่างดีแก่นักท่องเที่ยว ที่เราพูดกันเสมอว่า **“ยิ้มของคนไทยดึงดูดนักท่องเที่ยวนั้นไม่เป็น ความจริงเสมอไป การบริการอย่างดีกับความซื่อสัตย์สุจริตต่างหากที่เป็นยอดปรารถนา ของนักท่องเที่ยว”** โดยสรุปแล้วจะเห็นว่าท่าอากาศยานกรุงเทพฯ มีสภาพทางกายภาพ ดีมาก แต่เราจะต้องมีสภาพทางสังคมที่ดีให้การสนับสนุนด้วย การเป็นศูนย์กลางการบิน ระหว่างประเทศจึงจะสมบูรณ์ได้

๒.๓ ท่าเลที่มีภูมิอากาศเป็นประโยชน์

ประเทศไทยมีอากาศร้อนและฝนตกมาก ความร้อนมิได้ทำให้คนไทยขาด ประสิทธิภาพการทำงานอย่างสิ้นเชิงดังที่นักภูมิศาสตร์ต่างประเทศมีความเข้าใจกัน เพราะ นักภูมิศาสตร์เหล่านั้นมักจะใช้ความลำเอียงไม่น้อยในการลงความเห็นเรื่องภูมิอากาศ กับการทำงานของคนแต่ละเชื้อชาติ นักภูมิศาสตร์ชาวตะวันตกที่มีท่าเลที่อยู่ในเขตอบอุ่น มักจะเข้าใจว่าคนที่อยู่ในเขตร้อนมีความเกียจคร้านในการทำงาน ชอบพักผ่อนนอนหลับ มากกว่าทำงาน แต่พอชาวตะวันตกมาอยู่ในทางเขตร้อนบ้างก็ไม่สามารถทำงานได้ กลับต้อง พักผ่อนเล่นน้ำและนอนอาบแดดกันเป็นส่วนมากเพราะการทำงานกลางแจ้งแดดทำให้ เหนื่อยเร็วและต้องหยุดพักบ่อย หากชาวต่างประเทศจะใช้ความสังเกตสักเล็กน้อย จะเห็นว่า ชาวนาไทยออกทำงานแต่เช้ามีดีไม่ว่าจะเป็นการไถนาหรือทำไร่ เช้าจะเริ่มทำประมาณตีห้า หรือ ๕.๐๐ น. เขาจะหยุดพักรับประทานอาหารเช้าประมาณไม่เกินครึ่งชั่วโมงแล้ว จะทำงานต่อไปอีกจนถึง ๑๐.๐๐ น. จึงหยุดพักและอาจจะกลับบ้านไปนอนพักก็ได้ เพราะ แดดขึ้นสูงมากแล้ว นอกจากท้องฟ้าจะมีดีหรือครึ้มฝนจึงจะทำงานต่อไป เช่น ดำนา เป็นต้น ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ทำงานไม่ได้และต้องรีบทำให้เสร็จ แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวโอกาสที่ ชาวต่างด้าวจะได้เห็นชาวนาชาวสวนทำงานน้อยมากเพราะพวกเขายังไม่ตื่น แต่กลับไป พบเห็นในช่วงที่พวกเขาชาวสวนกำลังพักผ่อนและทำงานที่บ้านรวมทั้งเลี้ยงเด็ก พอตบ่ายพวกเขาต่างด้าวกลับโรงแรมที่พัก รับประทานอาหารและพักผ่อน ชาวนาชาวไร่ ของไทยจะออกทำงานอีกครั้งหนึ่งเพราะแสงแดดน้อยลงแล้ว เขาจะทำงานตั้งแต่ ๑๕.๐๐ น. ไปจนประมาณ ๑๙.๐๐ น. จึงเลิก อย่างไรก็ตามในช่วงเวลางานเร่งด่วน ชาวไร่ ชาวนาไทยทำงานมากเป็นกรณีพิเศษ บางทีอาจจะทำทั้งวันโดยหยุดพักเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่นการลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้น ดังนั้น โดยเฉลี่ยแล้วการทำงานของชาวนาไทยก็คง ไม่ต่ำกว่า ๘ ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งก็ไม่แตกต่างกับที่ชาวต่างประเทศในเขตอบอุ่นทำคือ ๘ ชั่วโมง เช่นเดียวกัน แต่ผิดกันที่การจัดช่วงเวลาทำงานเท่านั้น เพราะในเขตอบอุ่นนั้นสามารถใช้เวลา ทำงานต่อเนื่องกันได้ ตั้งแต่เช้าจรดเวลาบ่าย ส่วนในประเทศไทยนั้นต้องจัดเวลาที่ พระอาทิตย์ขึ้นสูงเป็นเวลาพัก เพราะร้อนจัดมากเมื่อภูมิอากาศทั้งสองท่าเลคือในเขตอบอุ่น

กับในเขตร้อนอย่างประเทศไทยเอื้ออำนวยให้คนทำงานได้เท่า ๆ กันเช่นนี้ จะถือภูมิอากาศของเราไม่เอื้ออำนวยต่อการทำงานนั้นเห็นว่าจะไม่ถูกต้องนัก

ในทางตรงกันข้าม อากาศร้อนในประเทศไทยกลับให้ประโยชน์หลายประการ ถ้าหากจะทำการประเมินอย่างแท้จริง การอุตสาหกรรมบางอย่างต้องอาศัยความร้อนจากแสงแดด ได้แก่ การทำนาเกลือ การตากปลา การตากเนื้อ การตากข้าว การตากพืชผล เช่น พริก กล้วย และลำไย เป็นต้น ในปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์ยังได้พัฒนาใช้พลังงานแสงอาทิตย์ผลิตไฟฟ้า โดยใช้อุปกรณ์เซลล์แสงอาทิตย์และกำลังนิยมใช้กันในชนบทห่างไกล ซึ่งสายไฟฟ้ายังไปไม่ถึงไฟฟ้าจากแสงอาทิตย์ให้ได้ทั้งแสงสว่าง ต้มน้ำให้ร้อน ใช้กับเครื่องวิทยุและโทรทัศน์

ฝนที่ตกหนักอย่างมกานั้น เป็นประโยชน์ต่อการเกษตรของประเทศโดยเฉพาะการทำนา การเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงปลาน้ำจืด ตลอดจนการคมนาคมขนส่งในแม่น้ำลำคลอง และการผลิตพลังงานไฟฟ้า ล้วนแต่ต้องใช้น้ำปริมาณมากครั้งหนึ่งเราเคยกล่าวว่าภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้งมาก ฝนตกลงมาแล้วมักจะซึมลงใต้ดินหมด เพราะพื้นดินเป็นทราย ปัจจุบันจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายจังหวัดได้กลายเป็นที่ซึ่งมีความชุ่มชื้นมาก มีการสร้างอ่างเก็บน้ำกันโดยทั่วไป เล็กบ้างหรือใหญ่บ้างตามแต่ภูมิประเทศจะอำนวย และพัฒนาการเลี้ยงปลาในอ่างเก็บน้ำเหล่านั้นด้วย ผลก็คือเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาอย่างกว้างขวาง นอกจากนั้น น้ำยังช่วยถ่ายเทของเสียและสารที่เป็นพิษได้ดีด้วย โดยซึมลงใต้ดินแล้วกลายสภาพเป็นสารละลายที่ไม่เป็นอันตราย โดยการกระทำของแบคทีเรียและอากาศในดิน โดยทั่วไปแล้วฝนที่ตกชุกมากในประเทศไทย เป็นผลดีต่อการครองชีพของประชากรมากกว่าผลเสีย แต่จะเป็นส่วนน้อยอยู่บ้างในบางโอกาสและทำเล เช่น ตกมากจนเกิดน้ำท่วมอย่างฉับพลัน ซึ่งนาน ๆ จะปรากฏสักครั้งหนึ่ง หรือตกมากในกรุงเทพฯ จนน้ำท่วมนับเป็นเวลาแรมเดือน ซึ่งจะโทษธรรมชาติทั้งหมดไม่ได้ เนื่องจากประชาชนก็มีส่วนในการรับผิดชอบ คือการถางป่าจนไม่มีต้นไม้ที่จะรักษาต้นน้ำลำธาร เมื่อฝนตกมากน้ำจะท่วมในที่ต่ำอย่างรวดเร็ว ชาวกรุงเทพฯ ไม่ร่วมมือในการรักษาความสะอาดของท่อระบายน้ำ คือทิ้งขยะลงในท่อน้ำและลำคลอง ทำให้การระบายน้ำไม่คล่องตัวเท่าที่ควรหรือไม่ระบายเลย จึงเป็นเหตุให้น้ำท่วมเป็นเวลานานได้ เรื่องเช่นนี้ย่อมจะปรักปรำธรรมชาติไม่ได้ (ดูแผนที่หมายเลข ๓)

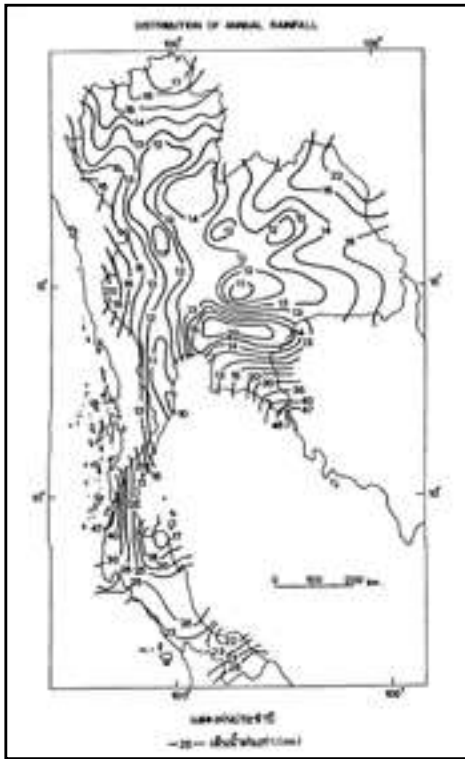
ปัจจุบันนี้ประเทศไทยมีสินค้าที่ขายไม่หมดอีกอย่างหนึ่งคือ ภูมิอากาศโปรดสังเกตุดูที่เมืองชายทะเลและเกาะต่าง ๆ ของประเทศไทยว่าได้จัดให้เป็นทำเลที่พักผ่อนตากอากาศกันเป็นจำนวนมาก ทุก ๆ ปีเมื่อถึงฤดูหนาวทางทวีปยุโรปและอเมริกาจะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศไปพักผ่อนกันจำนวนมาก จนกระทั่งโรงแรมทุกแห่งแน่นไปด้วยนักท่องเที่ยว พวกนี้จะมาหาความสำคัญจากการเล่นน้ำทะเล ชมทิวทัศน์ตามชายทะเลและ

เกาะต่าง ๆ เล่นกีฬาทางน้ำและดำน้ำเพื่อชมสัตว์น้ำใต้ทะเล ดังนั้น สิ่งที่เราควรที่จะปรับปรุงส่งเสริมคือการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากร ภูมิอากาศ ที่เป็นประโยชน์นี้ให้อยู่ในสภาพที่ดีและดึงดูดนักท่องเที่ยวตลอดไป เช่น อย่านำสิ่งของที่สกปรกลงในทะเล อย่านำอาหารขยะทะเลให้สกปรก และอย่ารบกวนนักท่องเที่ยวด้วยวิธีการต่าง ๆ เพราะเขาต้องการพักตากอากาศ ไม่ต้องการถูกรบกวน หากพวกเขาคนไทยสามารถร่วมมือกันได้ในเรื่องนี้แล้ว เราจะขายสินค้าที่ไม่ต้องลงทุนซื้อได้ตลอดไป

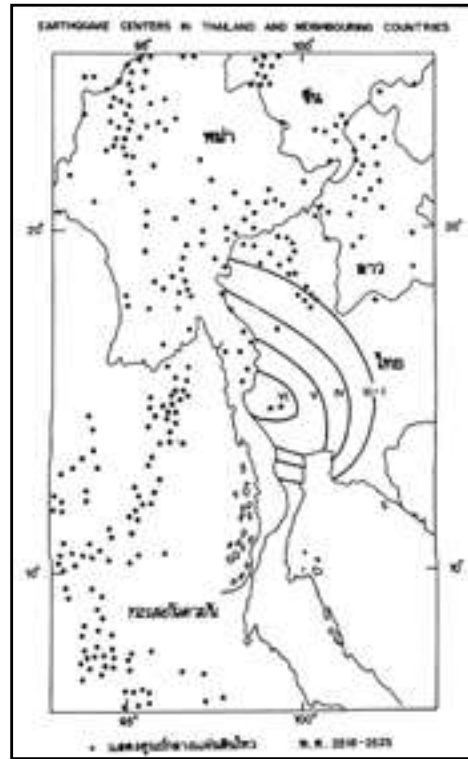
๒.๔ ทำเลที่มีความปลอดภัยทางธรรมชาติ

ประการแรกที่จะพิจารณาในเรื่องความปลอดภัยทางธรรมชาติคือ ภัยจากแผ่นดินไหว ประเทศไทยนับว่าอยู่ห่างจากเขตแผ่นดินไหว ยกเว้นภาคตะวันตกและภาคเหนือ บางส่วนที่อยู่ใกล้ชิดกับเขตแผ่นดินไหว และมีจุดศูนย์กลางแผ่นดินไหวอยู่ในภาคด้วย เมื่อมีแผ่นดินไหวเกิดขึ้นในบริเวณทางด้านตะวันตกของประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ทะเลอันดามันและประเทศพม่า ความสั่นสะเทือนจะแผ่กระจายมาถึงประเทศไทย ตามขนาดความรุนแรงของการไหวแต่ละครั้ง ความรุนแรงของแผ่นดินไหวที่จะทำให้เกิดอันตรายต่อทรัพย์สินและชีวิตของประชาชนนับว่ามีน้อย ที่เคยปรากฏว่ารุนแรงมากในประวัติศาสตร์เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๘๘ ซึ่งพระเจดีย์องค์ใหญ่ที่วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสูง ๘๖ เมตร ได้พังทลายลงมา และเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๒ เกิดแผ่นดินไหวที่จังหวัดกาญจนบุรีความรุนแรงได้แผ่กระจายตามช่วงคลื่นถึงกรุงเทพฯ ทำให้ตึกสูงหลายชั้นแกว่งไกวอย่างน่ากลัว ภายหลังพบว่ามิตึกสูงบางแห่งแตกร้าวและเสียหายบ้าง (ดูแผนที่หมายเลข ๔)

สำหรับภัยธรรมชาติอย่างอื่น เช่น พายุไต้ฝุ่นซึ่งมักจะเกิดในประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง คือ ที่ฮ่องกง ไต้หวัน และฟิลิปปินส์ เป็นต้น ไม่ปรากฏว่าให้ความเสียหายอย่างรุนแรงดังที่เกิดในต่างประเทศ มีแต่หางไต้ฝุ่นที่พัดเข้ามาถึงประเทศไทย และทำความเสียหายให้แก่ประชาชนและทรัพย์สินบ้าง อย่างไรก็ตาม เคยมีพายุรุนแรงผ่านทางภาคใต้ของประเทศไทยที่บริเวณแหลมตะลุมพุก จังหวัดนครศรีธรรมราชครั้งหนึ่ง เป็นเหตุให้น้ำทะเลพัดบ้านเรือนและประชาชนที่อาศัยอยู่ที่แหลมแห่งนั้นจมน้ำทะเลเสียชีวิต ในขณะที่ล้นบนตอนกลางคืนเป็นจำนวนหลายร้อยคน เหตุการณ์เช่นนี้ไม่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ของประเทศไทยมาก่อนตั้งแต่หลายปีมาแล้ว ตอนต้นฤดูฝนมักจะมีพายุอย่างแรงก่อนที่ฝนจะตก ซึ่งแต่ก่อนไม่ปรากฏว่ามีบ่อยครั้ง สาเหตุสำคัญคงจะเนื่องมาจากการตัดไม้ทำลายป่า เมื่อป่าไม้ขาดต้นไม้ขนาดใหญ่สำหรับรักษาต้นน้ำลำธาร นอกจากนั้นยังขาดเครื่องกีดขวางกระแสน้ำด้วย จึงทำให้เกิดลมพัดอย่างแรงและเสียหายมากทั้งชีวิตและทรัพย์สิน เพื่อให้มีความปลอดภัยทางธรรมชาติมากขึ้น ควรร่วมกันรักษาต้นไม้ ปลูกต้นไม้เพิ่มเติมอยู่เสมอ หากร่วมมือกันทำเช่นนี้ได้ ภัยธรรมชาติดังกล่าวย่อมจะลดลง

แผนที่หมายเลข ๓
การกระจายของฝนรายปี

แผนที่หมายเลข ๔
การกระจายของแผ่นดินไหว

๒.๕ ทำเลื่อมทางของการคมนาคมทางบก

ภายหลังที่สงครามโลกครั้งที่ ๒ ผ่านไปแล้ว ประเทศไทยได้เร่งรัดพัฒนาเส้นทางขนส่งทางบกอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ ได้แก่ เส้นทางขนาดใหญ่ระดับทางหลวงแผ่นดิน ลงไปจนถึงทางหลวงจังหวัด และเส้นทางที่สร้างขึ้นเพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลนตามชนบทเรียกว่า ทางเร่งรัดพัฒนาชนบท หรือทาง ร.พ.ช. ทางที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งคือทางรถยนต์เชื่อมต่อระหว่างประเทศ คือทางใต้เชื่อมกับประเทศมาเลเซีย ทางตะวันตกและทางเหนือเชื่อมกับประเทศพม่า ทางตะวันออกเฉียงเหนือเชื่อมกับประเทศลาวและประเทศกัมพูชา การสร้างทางเชื่อมกับประเทศพม่านั้นเพื่อตอบสนองนโยบายของสหประชาชาติที่จะให้มีเส้นทางสายเอเชีย ผ่านตั้งแต่สิงคโปร์ไปจนถึงประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรปได้ แต่น่าเสียดายที่จนถึงบัดนี้ทางรถยนต์สายเอเชียยังไม่สามารถเปิดใช้ได้ตลอด เพราะประเทศเพื่อนบ้านยังไม่ยอมเปิดให้ใช้ในประเทศของเขา ปัจจุบันมีถนนให้ใช้ได้จริงเพียงระหว่างประเทศไทย ประเทศมาเลเซีย และประเทศสิงคโปร์เท่านั้น เส้นทางจึงขาดตอนที่ประเทศพม่า หากประเทศเพื่อนบ้านยุติการรบบงกันเองแล้วประเทศไทยก็จะเป็นชุมทางรถยนต์สายเอเชียอย่างสมบูรณ์

๓. ขนาดและเนื้อที่

ประเทศไทยมีเนื้อที่ ๕๑๓,๑๑๕.๐๒๘ ตารางกิโลเมตร เนื้อที่ซึ่งวัดได้นี้เป็นเนื้อที่ในทางราบ ซึ่งต้องรวมทั้งเนื้อที่ของเกาะต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในเขตแดนของประเทศทั้งหมด เนื่องจากประเทศไทยใช้ขนาดของโลกซึ่งเรียกว่า “เอเวอเรสต์สเฟียร์รอยด์” ในการทำแผนที่มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ดังนั้น การคำนวณเนื้อที่จึงต้องอ้างอิงถึงขนาดของโลกชุดนี้ ปัจจุบันได้มีการสำรวจทำแผนที่จากดาวเทียม และองค์การดาวเทียมสหรัฐอเมริกาได้รังวัดขนาดของโลกอีกครั้ง ด้วยเครื่องมือที่ทันสมัยและให้ความถูกต้องสูงมาก จึงได้ขนาดของโลกที่แตกต่างจากที่เราใช้ทำแผนที่ ดังนั้น จึงไม่ต้องสงสัยว่าถ้าหากมีการคำนวณเนื้อที่กันใหม่อีกครั้งตามผลการรังวัดขนาดของโลกใหม่นี้ เนื้อที่ของประเทศไทยจะต้องเปลี่ยนไปเป็นอีกขนาดหนึ่งอย่างแน่นอน เนื่องจากประเทศไทยเป็นสมาชิกสภาสากลย็อเดซีและย็อพิลิดส์ และสภาย ได้ตกลงรับรองขนาดของโลกที่ได้รังวัดใหม่แล้ว ประเทศคงต้องรับรองด้วย แต่เราจะเปลี่ยนหลักฐานมาใช้ขนาดใหม่นี้เมื่อใด ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับทางราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องว่าจะดำเนินการเมื่อใด อย่างไรก็ดี เนื้อที่ซึ่งได้ให้ตัวเลขไว้นี้ เป็นข้อยุติเมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๑๖ เท่านั้น หากมีการสอบเนื้อที่กันอีกเมื่อใดก็ต้องแจ้งให้ทราบวันที่มีการเปลี่ยนแปลงด้วย เหตุผลการเปลี่ยนเนื้อที่ประเทศดังได้กล่าวแล้วข้างต้น เป็นเพียงสาเหตุหนึ่งเท่านั้น นอกจากนั้น เนื้อที่ประเทศเปลี่ยนได้ตามกาลเวลาเนื่องจากการสึกกร่อนและการทับถมของตะกอน และเรียกรวม ๆ ว่ากษัยการ การตกตะกอนที่ปากอ่าวไทย เป็นต้น ทำให้พื้นที่แผ่นดินงอกออกไปในทะเลได้ เช่นเดียวกับการตกตะกอนตามปากแม่น้ำหลายสายที่ไหลลงสู่อ่าวไทยและทะเลอันดามัน แต่ก็มีหลายแห่งที่แผ่นดินถูกน้ำเซาะเว้าแหว่งโดยเฉพาะริมแม่น้ำโขง เราก็ยอมเสียพื้นที่ นอกจากนั้นแล้ว ในการจัดเนื้อที่แต่ละครั้ง อุปกรณ์ที่ใช้วัดและวิธีการก็เปลี่ยนไปตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ดังนั้นจึงได้เนื้อที่แต่ละครั้งไม่เหมือนกัน แต่การที่จะใช้หลักฐานของหน่วยงานไหน ก็ต้องเลือกใช้ของหน่วยงานที่รับผิดชอบ นั่นคือของกรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม เพราะมีหน้าที่โดยตรงในการทำแผนที่ประเทศไทย

ส่วนยาวที่สุดของประเทศไทย ยาวประมาณ ๑,๖๒๐ กิโลเมตร คือจากอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ถึงอำเภอเบตง จังหวัดยะลา

ส่วนกว้างที่สุดกว้างประมาณ ๗๕๐ กิโลเมตร คือจากด่านพระเจดีย์สามองค์ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ถึงช่องเม็ก อำเภอพิบูลย์มังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

ส่วนแคบที่สุด แคบประมาณ ๑๐.๖ กิโลเมตร คือที่ละติจูด ๑๑ องศา ๔๒.๔ ลิปดาเหนือ จากพรมแดนประเทศพม่า ถึงปากห้วยห้วยไทน์ ในตำบลคลองวาฬ อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

๔. รูปร่าง

นักศึกษาส่วนมากดูแผนที่แล้วจะเปรียบเทียบรูปร่างของประเทศว่าเหมือนขวานโบราณ แต่ก็มีคนเห็นว่าคล้ายกับหัวช้างทำป่าไม้โดยสมมุติว่าหัวของช้างตรงกับที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือเป็นเหมือนควานช้าง ที่บังคับช้างทำป่าไม้ในภาคเหนืออาจไทยได้แก่ปากของช้าง ภาคตะวันออกตรงกับปากล่างของช้าง ส่วนภาคตะวันตกและภาคใต้แทนวงและงาช้าง ที่ปากช้างตรงกับบริเวณที่มีการปลูกผลไม้หลายชนิด ส่วนทางวงช้างมีการทำยางพาราที่ยืดหยุ่นได้เหมือนกัน การเปรียบเทียบรูปร่างแผนที่ของประเทศเช่นนี้ มีประโยชน์ในการช่วยให้จดจำขอบเขตของประเทศได้ และช่วยในการเขียนแผนที่โดยไม่ต้องใช้แบบ

๕. ดรรชนีรูปร่าง

การพิจารณารูปร่างโดยไม่มีปริมาณวิเคราะห์ ย่อมเป็นการยากที่จะบอกว่ารูปร่างของประเทศดีมากน้อยเพียงใด ในเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับภูมิศาสตร์การเมือง ถ้ามีวิธีคำนวณดรรชนีรูปร่างของประเทศแล้วก็มีทางที่จะเปรียบเทียบกันได้

รูปร่างที่กะทัดรัดที่สุดของประเทศน่าจะเป็นวงกลมเพราะสะดวกต่อการบริหารประเทศ การที่จะสร้างทางคมนาคมติดต่อ ย่อมจะทำได้ง่าย โดยจัดให้เป็นแนวรัศมีออกไปจากจุดศูนย์กลางการรักษาความปลอดภัยของประเทศย่อมทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากทำเลของประเทศอยู่กลางทะเลเป็นเอกเทศก็ยิ่งดี เพราะไม่มีใครจะมาบุกรุกได้โดยง่าย นอกจากนั้นการติดต่อทางทะเลก็ได้เปรียบกว่าประเทศที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่ ซึ่งจะต้องถูกประเทศเพื่อนบ้านแย่งทางออกทะเลไปใช้ด้วย

การคำนวณดรรชนีรูปร่างอาศัยหลักเกณฑ์อย่างง่ายดังนี้ คือ สมมุติว่าประเทศ ๒ ประเทศมีเนื้อที่เท่ากัน แต่ประเทศหนึ่งเป็นวงกลมและอีกประเทศหนึ่งเว้าแหว่งคล้ายปลาตาว ประเทศที่มีความเว้าแหว่งมากย่อมจะมีความยาวของเขตแดนมากกว่าเขตแดนที่เป็นเส้นรอบวง การบริหารประเทศและการรักษาความมั่นคงย่อมทำได้ยากกว่า ดังนั้นการคำนวณหาดรรชนีรูปร่างก็คือการหาเรขาคณิตระหว่างความยาวของเขตแดนจริง ในเนื้อที่เท่ากัน หรือเนื้อที่ของประเทศนั้น สูตรที่ใช้ คือ

ดรรชนีรูปร่างของประเทศ = $[(๔ \times \text{PI} \times \text{เนื้อที่ของประเทศ})^{1/2}] / \text{ความยาวของเขตแดน}$
 เครื่องหมายที่ใช้ในสูตร:

X แทนเครื่องหมายคูณ

PI แทนค่าพายของวงกลม (PI = ๓.๑๔๑๕๙๒๖๗)

/ แทนเครื่องหมายหาร

ดรรชนีรูปร่างประเทศไทย = ๐.๓๑๖๑๘๖

ถ้ารูปร่างของประเทศเป็นวงกลมจริง สูตรนี้จะให้ค่าของดรรชนีเป็น ๑ แต่ถ้าเป็นรูปอื่นจะได้ค่าน้อยกว่า ๑ นั่นคือ ๑ เป็นค่าที่ดีที่สุดสำหรับรูปร่าง (ดูตาราง ๑) โปรดสังเกตว่าดรรชนีตารางของประเทศไทยกับประเทศสหภาพโซเวียตว่าเกือบเท่ากัน เพราะประเทศทั้งสองแม้จะมีเนื้อที่ต่างกันมาก แต่มีฝั่งทะเลเว้าแหว่งในอัตราส่วนเกือบเท่ากัน ประเทศที่มีรูปร่างดีกว่าประเทศอื่นในตารางนี้ได้แก่ประเทศโบลิเวีย ถัดไปคือประเทศบราซิล และออสเตรเลีย ประเทศที่มีรูปร่างไม่ดีคือประเทศกรีซ เพราะมีขอบเขตประเทศเว้าแหว่งมาก นอกจากนั้นยังมีเกาะอีกเป็นจำนวนมากด้วย

๖. ดรรชนีความสันโดษ

ความสันโดษเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความมั่นคงของประเทศ การอยู่ในทะเลที่เป็นเอกเทศในมหาสมุทรไม่มีพรมแดนติดกับประเทศใด ย่อมมีความเป็นอิสระ ไม่ต้องเป็นห่วงการรุกรานจากประเทศอื่น เพราะมีมหาสมุทรล้อมรอบแต่ประเทศจะต้องแข็งแรงและมีกำลังทหารที่ตีพอทั้งทางบกและทางทะเล ประเทศที่มีคุณสมบัติเช่นนี้มีไม่มากนัก ส่วนมากมักจะไม่สันโดษบริบูรณ์ ดังนั้น หากมีทางออกทะเลได้บ้างก็นับว่ามีความสันโดษเป็นบางส่วน สำหรับประเทศที่ถูกล้อมรอบทุกด้านไม่มีทางติดต่อกับทะเล ถือว่าไม่มีความสันโดษเลย ตัวอย่างเช่นประเทศโบลิเวียในทวีปอเมริกาใต้ ดังนั้น การคำนวณดรรชนีเพื่อหาความสันโดษอาจใช้อัตราส่วนระหว่างความยาวของฝั่งทะเลกับความยาวของเขตแดนของประเทศทั้งหมด ดังต่อไปนี้

ดรรชนีความสันโดษ = (ความยาวของฝั่งทะเล)/(ความยาวของเขตแดนทั้งหมด)

ดรรชนีความสันโดษของประเทศไทย = ๐.๓๓๖๘๒๐

ค่าที่มากที่สุดของดรรชนีความสันโดษ คือ ๑ ซึ่งได้แก่ประเทศที่น้ำล้อมรอบ เช่น ประเทศออสเตรเลีย เป็นต้น ประเทศโบลิเวียมีค่าดรรชนีความสันโดษเป็น ๐ เพราะตกอยู่ในที่ห้อมล้อมของประเทศอื่นโดยไม่มีเขตแดนติดกับทะเลเลย

เนื่องจากรูปร่างประเทศมีความเกี่ยวข้องกับฝั่งทะเลด้วย ดังนั้น การที่จะพิจารณาความสมบูรณ์ทางตำแหน่งอาจนำเอาดรรชนีรูปร่างรวมเข้ากับดรรชนีความสันโดษด้วยก็ได้ เมื่อตรวจสอบดูดรรชนีในตารางที่ ๑ จะเห็นว่าดรรชนีแสดงความสมบูรณ์ทางตำแหน่งของประเทศไทยมีขนาดน้อยมากเมื่อเทียบกับต่างประเทศบางประเทศ ประเทศออสเตรเลียมีดรรชนีความสมบูรณ์ทางตำแหน่งสูงกว่าทุกประเทศ ดังนั้น ประเทศออสเตรเลียจึงไม่ประสบปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศ

๗. ดรรชนีทรัพยากรเนื้อที่

ประเทศที่มีเนื้อที่มากที่สุดในโลกได้แก่สหภาพโซเวียต และประเทศนี้เป็นประเทศมหาอำนาจที่สำคัญของโลก ดังนั้น จึงเอาเนื้อที่ของสหภาพโซเวียตเป็นเนื้อที่ฐาน เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบทรัพยากรเนื้อที่ของประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ การที่ประเทศมีเนื้อที่มากนั้นย่อมเป็นการได้เปรียบในภาวะฉุกเฉินและภาวะสงคราม ประชากรของประเทศมีโอกาสมากในการขยายการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร อุตสาหกรรม และการค้นหาทรัพยากรธรณี สูตรที่ใช้ในการคำนวณดรรชนีเนื้อที่จึงเป็นอัตราส่วนระหว่างเนื้อที่ของประเทศกับเนื้อที่ของสหภาพโซเวียต ดังนี้ คือ

$$\text{ดรรชนีทรัพยากรเนื้อที่} = (\text{เนื้อที่ของประเทศ}) / (\text{เนื้อที่ของประเทศสหภาพโซเวียต})$$

$$\text{ดรรชนีทรัพยากรเนื้อที่ของประเทศไทย} = 0.01214906$$

ดรรชนีทรัพยากรเนื้อที่จะมีค่ามากที่สุดไม่เกิน ๑ และที่จะมีค่าเป็น ๑ พอดีได้อย่างแน่นอนก็คือประเทศสหภาพโซเวียต นั่นเอง

๘. ดรรชนีแสดงความเป็นเลิศทางอาณาบริเวณ

เพื่อสรุปให้เห็นเด่นชัดอาจรวมดรรชนีทุกรายการที่หาค่าได้แล้ว และเรียกว่าดรรชนีทางอาณาบริเวณ ถ้ามีค่ามากแสดงว่าอยู่ในทำเลที่ตั้งที่ดี แต่จะดีกว่าประเทศใดต้องคำนวณเปรียบเทียบเอาเอง

$$\text{ดรรชนีความสมบูรณ์ทางตำแหน่งประเทศไทย} = 0.653006$$

$$\text{ดรรชนีความเป็นเลิศทางอาณาบริเวณของประเทศไทย} = 0.675912$$

จากตารางตัวอย่างจะเห็นว่า ประเทศไทยมีดรรชนีความเป็นเลิศทางตำแหน่งน้อยที่สุด และที่สูงกว่าของประเทศไทยเพียงเล็กน้อย ได้แก่ ประเทศโบลีเวีย จากผลของการคำนวณหาดรรชนีต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ย่อมจะทำให้มีแนวทางในการเปรียบเทียบระหว่างส่วนดีและส่วนด้อยได้ง่าย และแน่นอนขึ้น ถ้าไม่ทำดังนี้ ก็จำเป็นจะต้องใช้วิธีคาดคะเน ซึ่งนอกจากทำให้เสียเวลาตัดสินใจแล้ว ยังไม่แน่ใจว่าผลของการพิจารณาจะยุติได้หรือไม่

ตารางที่ ๑ ตารางเปรียบเทียบดรรชนีรูปร่าง ดรรชนีความสันโดษ ดรรชนีความสมบูรณ์ทางตำแหน่ง ดรรชนีทรัพยากรเนื้อที่ และดรรชนีความเป็นเลิศทางอาณาบริเวณของประเทศไทยกับบางประเทศ

ชื่อประเทศ	เขตแดนยาว (กิโลเมตร)	ฝั่งทะเลยาว (กิโลเมตร)	เนื้อที่ ๑,๐๐๐ (ตาราง กิโลเมตร)	ดรรชนี				
				รูปร่าง	สันโดษ	ตำแหน่ง	เนื้อที่	บริเวณ
ไทย	๘,๐๓๑	๒,๗๐๕	๕๑๓	๐.๓๑๖	๐.๓๓๗	๐.๖๕๓	๐.๐๑๒	๐.๖๗๖
กรีซ	๑๕,๘๒๘	๑๕,๑๐๔	๑๓๑	๐.๐๑๘	๐.๙๕๕	๑.๐๓๖	๐.๐๐๖	๑.๐๔๒
โบลีเวีย	๕,๑๕๐	๐	๑,๐๙๘	๐.๗๒๑	๐.๐๐๐	๐.๗๒๑	๐.๐๔๙	๐.๗๗๐
อาร์เจนตินา	๑๐,๕๗๓	๓,๔๖๐	๒,๗๕๘	๐.๕๕๖	๐.๓๒๗	๐.๘๘๔	๐.๑๒๓	๑.๐๐๗
ออสเตรเลีย	๑๕,๗๗๒	๑๕,๗๗๒	๗,๖๘๒	๐.๖๒๓	๑.๐๐๐	๑.๖๒๓	๐.๓๔๒	๑.๙๖๕
บราซิล	๑๕,๙๓๓	๖,๕๙๘	๘,๕๑๑	๐.๖๔๙	๐.๔๑๔	๑.๐๖๓	๐.๓๘๐	๑.๔๔๓
โซเวียต	๕๒,๓๐๔	๓๑,๗๘๕	๒๒,๔๐๐	๐.๓๒๑	๐.๖๐๘	๐.๙๗๘	๑.๐๐๐	๑.๙๒๘

๙. เส้นเขตแดนบนแผ่นดิน

เส้นเขตแดนที่จะกล่าวถึงในที่นี้ จะได้แยกออกเป็นเส้นเขตแดนบนแผ่นดินอย่างหนึ่ง และเส้นเขตแดนในทะเลอีกอย่างหนึ่ง ในปัจจุบันนี้ประเทศไทยมีผลประโยชน์ทางทะเลอยู่มาก ดังนั้น ควรจะพิจารณาเส้นกันอาณาเขตทางเศรษฐกิจในทะเลด้วย เพื่อจะได้เป็นความรู้และร่วมกันรักษาผลประโยชน์ของประเทศ การพิจารณาเรื่องเขตแดนในตำรานี้ เป็นเพียงหลักการเท่านั้น ส่วนรายละเอียดที่แท้จริงยังมีอีกมาก

๙.๑ เส้นเขตแดนที่อยู่บนทิวเขา

เส้นเขตแดนบนทิวเขาที่สำคัญ อาจสรุปได้ดังนี้ คือ

๙.๑.๑ เขตแดนบนสันปันน้ำของทิวเขาตะนาวศรี กันพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า ตั้งแต่จังหวัดชุมพรถึงจังหวัดกาญจนบุรี

๙.๑.๒ เขตแดนบนสันปันน้ำของทิวเขาถนนธงชัย กันพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า ตั้งแต่จังหวัดกาญจนบุรีไปจนถึงจังหวัดตาก

๙.๑.๓ เขตแดนบนสันปันน้ำของทิวเขาแดนลาว กันพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า ตั้งแต่จังหวัดแม่ฮ่องสอนไปจนถึงจังหวัดเชียงราย

๙.๑.๔ เขตแดนบนสันปันน้ำของทิวเขาหลวงพระบาง กันพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาวตอนจังหวัดน่าน

๙.๑.๕ เขตแดนบนสันปันน้ำของทิวเขาเพชรบูรณ์ กั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว ตั้งแต่จังหวัดน่านถึงจังหวัดอุดรดิตต์

๙.๑.๖ เขตแดนบนสันปันน้ำของทิวเขาภูแดนเมือง กั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาวที่จังหวัดอุบลราชธานี

๙.๑.๗ เขตแดนบนสันปันน้ำของทิวเขาบรรทัด กั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา ตั้งแต่จังหวัดจันทบุรีจนถึงจังหวัดตราด และ

๙.๑.๘ เขตแดนบนสันปันน้ำของทิวเขาสันกาลาศีรี กั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซียตั้งแต่จังหวัดสตูลจนถึงจังหวัดนราธิวาส

๙.๒ เส้นเขตแดนในแม่น้ำ

เส้นเขตแดนในแม่น้ำอาจสรุปได้ดังนี้ คือ

๙.๒.๑ ร่องน้ำลึกของแม่น้ำกระบือ (แม่น้ำปากจั่น) เป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า ที่จังหวัดระนอง

๙.๒.๒ ร่องน้ำลึกของแม่น้ำเมย เป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่าที่จังหวัดตาก

๙.๒.๓ ร่องน้ำลึกของแม่น้ำสาละวิน (คง) เป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่าที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๙.๒.๔ ร่องน้ำลึกของแม่น้ำสายและแม่น้ำรวก เป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า ที่จังหวัดเชียงราย

๙.๒.๕ ร่องน้ำลึกของแม่น้ำโขง เป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาวที่จังหวัดเชียงรายตอนหนึ่งและตั้งแต่จังหวัดเลยจนถึงปากแม่น้ำมูลที่จังหวัดอุบลราชธานีอีกตอนหนึ่ง

๙.๒.๖ ร่องน้ำลึกของแม่น้ำเหือง เป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาวที่จังหวัดเลย และตรงข้ามกับเมืองแก่นท้าวในประเทศลาว และ

๙.๒.๗ ร่องน้ำลึกของแม่น้ำโก-ลก เป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย ที่จังหวัดนราธิวาส

นอกจากนี้แล้วเขตแดนอาจจะผ่านไปตามยอดเขาสูงบ้างต่ำบ้าง หรือแม่น้ำระยะสั้น ๆ หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของแม่น้ำบางสาย และอาจเป็นเส้นเขตแดนที่กำหนดขึ้นและหลักปักเขตแดนเป็นที่หมาย

๙.๓ **ความยาวของเขตแดน** เมื่อสรุปความยาวของเส้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้านแล้วอาจได้ข้อสรุปดังนี้ คือ

๙.๓.๑ ความยาวของเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า ยาวประมาณ ๒,๒๐๒ กิโลเมตร

๑๙.๓.๒ ความยาวของเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา
ยาวประมาณ ๗๙๘ กิโลเมตร

๑๙.๓.๓ ความยาวของเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว
ยาวประมาณ ๑,๗๕๐ กิโลเมตร และ

๑๙.๓.๔ ความยาวของเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย
ยาวประมาณ ๕๗๖ กิโลเมตร

๑๐. ตำแหน่งเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า

เพื่อความสะดวกในการพิจารณาแนวเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า จะเริ่มต้นชี้ให้เห็นเขตแดนจากทางเหนือลงมาทางใต้ จากจุดร่วมของเขตแดนระหว่างสามประเทศ คือ ประเทศไทย ประเทศพม่า และประเทศลาวซึ่งเป็นจุดรวมของร่องน้ำลึกของแม่น้ำรวกและแม่น้ำโขง จุดนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสบรวก ปัจจุบันนักท่องเที่ยวให้ฉายาว่า **“สามเหลี่ยมทองคำ”** จากจุดสบรวกเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า จะตามร่องน้ำลึกของแม่น้ำรวกไปทางตะวันตกเข้าสู่ลำน้ำแม่สายผ่านอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย กับท่าขี้เหล็กในประเทศพม่าที่อำเภอแม่สาย มีสะพานคอนกรีตข้ามลำน้ำแม่สายเข้าไปสู่บ้านท่าขี้เหล็กได้ และกลางสะพานนี้มีป้ายแบ่งเขตแดนระหว่างสองประเทศไว้ด้วย สะพานนี้สร้างให้รถยนต์ข้ามได้ แต่ทางการของทั้งสองประเทศยังไม่ตกลงให้เปิดใช้ต่อจากสะพานไปเล็กน้อยเขตแดนเปลี่ยนทิศไปทางตะวันตกเฉียงใต้จากร่องน้ำลึกของน้ำแม่สายเขตแดนใต้ขึ้นจมูกเขาที่ดอยตุงขึ้นไป ตามสันปันน้ำทางด้านเหนือของพระธาตุดอยตุงมุ่งไปทางตะวันตกจนถึงดอยตุงแล้วจึงเลี้ยวลงทางใต้สู่ดอยสามเส้า ทางตะวันตกของอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ผ่านทางเหนืออำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ไปทางตะวันตกตัดข้ามแม่น้ำกกใกล้กับบ้านท่าตอน อำเภอแม่เมาะ เลี้ยวลงมาทางใต้ ผ่านสันปันน้ำของดอยม่อนอ่างขาง ทางตะวันตกของอำเภอฝาง และทางตอนเหนือของอำเภอเชียงดาว ไปตามสันปันน้ำของทิวเขาแดนลาว ทางเหนือของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตัดผ่านช่องเขาดอยผาวีจนถึงทิวเขาแดนลาว เลี้ยวลงมาทางใต้ตามสันปันน้ำของทิวเขาถนนธงชัยทางตะวันตกของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตัดผ่านช่องเขาที่สำคัญ ซึ่งเป็นทางผ่านระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า เช่น ช่องบ้านนาป่าจาด ช่องบ้านนาป่าแมก ช่องน้ำออกฮู ช่องแม่สลิน ช่องขุนแม่งาว อำเภอขุนยวม ช่องเสาหิน เขตแดนเลี้ยวไปทางตะวันตกผ่านเขาท่าผาแดง แล้วลงสู่ร่องน้ำลึกของแม่น้ำสาละวิน (คง) ตามร่องน้ำลึกลงไปทางใต้จนถึงสบแม่เมย แล้วเข้าร่องน้ำลึกของแม่น้ำเมย ทางด้านตะวันตกของบ้านน้อยอินต๊ะ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผ่านทางตะวันตกของอำเภอท่าสองยาง อำเภอแม่ระมาด และอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เปลี่ยนเข้าสู่ร่องน้ำกอลีซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำเมย

แล้วขึ้นสันปันน้ำของทิวเขาถนนธงชัยอีกครั้งหนึ่ง ผ่านช่องกอลอทอ เขาที่จะคุ้มกะตุ้ ซึ่งเรียกเพี้ยนไปเป็นเขากระดุกหมูบ้าง โมกระดกบ้าง และหมูกะดกบ้าง ผ่านพระเจดีย์สามองค์ จังหวัดกาญจนบุรี เขตแดนอ้อมลงใต้และตะวันตกเฉียงใต้ผ่านเขาสองแควะ เขาเราะระะ ช่องบ้องดี เขาวยอ เขาหวายน้อย ทางตะวันตกของจังหวัดราชบุรี เขามูนิ ใกล้กับจุดต่อเขตจังหวัดเพชรบุรี ตามสันปันน้ำของทิวเขาตะนาวศรีไปทางตะวันตกของจังหวัดเพชรบุรี ผ่านตะวันตกของอำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผ่านเขาใหญ่ เขาแดน ช่องสันพร้าว (ช่องสิงขร) ทางตะวันตกของอำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผ่านช่องหนองหอย เขาเตยใหญ่ ผ่านตะวันตกของจังหวัดชุมพร เขาขั้มญา เขากะทะครอบ เขาวังน้อย เขาแคน เขาขามหมู แล้วลงร่องน้ำลึกของแม่น้ำกระบุรี (แม่น้ำปากจั่น) ซึ่งไหลระหว่างจังหวัดระนอง ประเทศไทย กับเมืองวิคตอเรียพอยท์ (มะลิวัน) ประเทศพม่า แล้วเขตแดนจะตกถึงทะเลอันดามัน ระหว่างหมู่เกาะเซนต์แมทธิว ในประเทศพม่ากับหมู่เกาะสุรินทร์ประเทศไทย (ดูแผนที่หมายเลข ๕)

๑๑. ตำแหน่งเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย

เขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย ผ่านจากชายฝั่งทะเลอันดามัน ไปจนถึงฝั่งทะเลของอ่าวไทยดังจะได้ชี้เขตแดนนี้จากตะวันตกไปทางตะวันออก ดังนี้ คือ เส้นเขตแดนในทะเลอยู่ระหว่างหมู่เกาะตะรุเตาในประเทศไทยกับเกาะลังกาวิในประเทศมาเลเซีย เขตแดนผ่านเกาะปรีศมานา ซึ่งอยู่ในเขตจังหวัดสตูล แล้วขึ้นฝั่งผ่านจมูกเขาของทิวเขาสันกาลาศรีขึ้นไปถึงสันปันน้ำแล้วตามสันปันน้ำไปทางเหนือผ่านเขาชีนา (จีน) เลี้ยวลงมาทางตะวันตกเฉียงใต้ ตัดข้ามที่ราบติดกับอำเภอสะเดา ใกล้กับสถานีรถไฟปางดง-เบซาร์ แล้วผ่านเขาเม็ด ตรงกับอำเภอนาทวีกับอำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา ผ่านไปทางใต้ ด้านตะวันตกของจังหวัดยะลา ขึ้นเขาบูบุด ซาห์ ผ่านช่องคีตะ เขามูคินเบอร์ซาห์ เขาตาปา ปาลัง เขาภูบังบาคัก (เขาเปรงจัน) แล้วเบนไปทางตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านเขา กอบะ (โกเบะหรือลาแบ) หักขึ้นทางตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านเขาฮันกูต ช่องลั้งซัด ไปจนถึงเขาฮูมูมะระ (กุนงูมะระ) แล้วอ้อมลงมาทางตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านช่องลู้อตสันไต เขาอูคูกาโอ เขาพารู เบนไปทางตะวันออก ผ่านเขาเยลี (ยาลี) แล้วหันไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านเขาตีแป แล้วลงตามร่องน้ำลึกของแม่น้ำโก-ลก ไปจนถึงปากแม่น้ำโก-ลก ที่บ้านเจ๊ะเห อำเภอตากใบ แล้วเขตแดนก็ถึงทะเลในอ่าวไทย (ดูแผนที่หมายเลข ๖)

แผนที่ที่หมายเลข ๕

แสดงแนวพรมแดน
ไทย-พม่า

แผนที่ที่หมายเลข ๖

แสดงแนวพรมแดน
ไทย-มาเลเซีย

๑๒. ตำแหน่งเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว

ตำแหน่งเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว อาจชี้ให้เห็นได้จากจุดร่วมเขตแดนที่สบรรกระหว่างประเทศไทย ประเทศลาว และประเทศพม่า ทางฝั่งของประเทศไทย มีบ้านสบรวกเป็นที่หมาย เมื่อยืนอยู่ที่จุดซึ่งนักท่องเที่ยวเรียกกันว่า สามเหลี่ยมทองคำ จะมองเห็นฝั่งของประเทศไทยอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และฝั่งของประเทศลาว

ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ บ้านสบรวกที่อยู่ท่ามกลางลำน้ำโขงแห่งเมืองเวียงจันทน์ จังหวัดเวียงจันทน์ เขตแดนจะตามร่องน้ำลึกของแม่น้ำโขงไปทางตะวันออกของอำเภอเวียงจันทน์ แล้วเลี้ยวขึ้นไปทางเหนือ เพื่อจะอ้อมปลายทางเหนือของทิวเขาฝิ่ปันน้ำในอำเภอเวียงจันทน์ จังหวัดเวียงจันทน์ เขตแดนจะลงมาทางใต้ผ่านหน้าอำเภอเวียงจันทน์ ผ่านปากน้ำอิง ไปจนถึงจมูกเขาภูผาใต้ เขตแดนใต้จมูกเขาภูผาไปจนถึงสันปันน้ำ จากนั้นตามสันปันน้ำของทิวเขาหลวงพระบาง ลงไปทางใต้ ผ่านยอดเขาป่าหมื่นห้วยลาว เขาผาแล เขาภูฝิ่งกาด เขามูน ทั้งสี่ยอดนี้อยู่ทางตะวันออกของจังหวัดเวียงจันทน์ เขตแดนผ่านยอดดอยขุนยวม หักมุมไปทางเหนือของจังหวัดน่าน ตามสันปันน้ำของทิวเขาหลวงพระบางผ่านช่องกิ่วศาลา ทางเหนือของอำเภอทุ่งช้าง เลี้ยวลงสู่ทิศใต้ ผ่านภูจาม ยอดดอยหลวงพระบาง ช่องภูตาด ทางตะวันออกอำเภอบัว ช่องยอดห้วยตอง ช่องศาลาตีนตอก ภูหลักหมื่น เป็นสุดเขตจังหวัดน่าน ผ่านไปทางตะวันออกของจังหวัดอุดรธานี ตามทิวเขาหลวงพระบางต่อไป ผ่านยอดภูคู้ ภูทองแอน และภูเมี่ยงมีช่องทางข้ามพรมแดนอยู่บนสันเขาด้วย คือ ช่องภูสอยดาว พันภูเมี่ยงไปแล้วเขตแดนเลี้ยวลงสู่ร่องลึกของแม่น้ำโขง ทางตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดเลย ผ่านอำเภอท่าลี่ จนเข้าบรรจบกับแม่น้ำโขงที่สบเหืองใกล้กับบ้านนาปอน เขตแดนตามร่องลึกของแม่น้ำโขง ผ่านปากเลยหรือปากแม่น้ำเลยที่หน้าอำเภอเวียงคาน ไปทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือ อ้อมทิวเขาที่อยู่ทางตะวันออกของจังหวัดเลย วกลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ผ่านด้านเหนือของอำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย ที่ตรงนี้อยู่ตรงข้ามกับเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว เขตแดนเบนไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านอำเภอโพนพิสัย เบนไปทางเหนือผ่านบ้านหนองเซ็งหรือหนองเซียง วกลงไปทางตะวันออกผ่านอำเภอบึงกาฬ เลี้ยวไปทางตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านตัวจังหวัดนครพนม เลี้ยวลงใต้ผ่านอำเภอธาตุพนม เบนไปทางตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านอำเภอเขมราฐ วกลงใต้สู่บ้านด่านที่ปากแม่น้ำมูล (ปากมูล) ถึงปากห้วยโคนหรือสบโคน เขตแดนจึงหักมุมจากร่องน้ำลึกของแม่น้ำโขงขึ้นไปจนสุดร่องน้ำลึกของห้วยโคน ซึ่งมีต้นน้ำอยู่ที่สันปันน้ำของทิวเขาภูแดนเมือง เขตแดนตามสันปันน้ำของภูแดนเมืองไปจนบรรจบเข้ากับทิวเขาพนมดงรัก ซึ่งเป็นจุดร่วมกับเขตแดนของประเทศกัมพูชา (ดูแผนที่หมายเลข ๗)

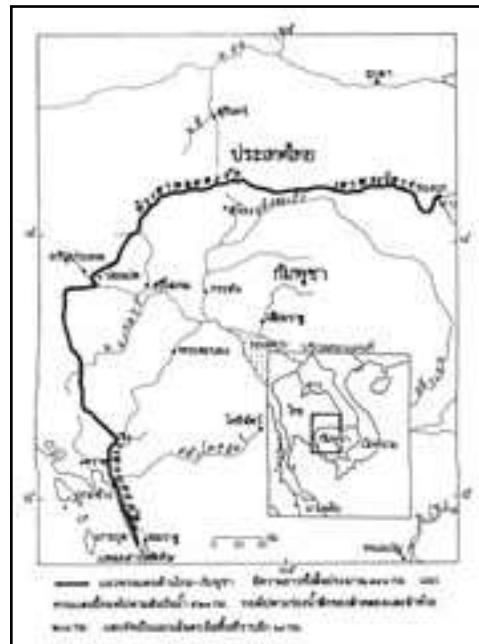
๓๓. ตำแหน่งเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา

เพื่อความสะดวกจะได้ชี้เขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา เริ่มที่จุดรวมของเขตแดนระหว่างสามประเทศ คือ ประเทศไทย ประเทศลาว และประเทศกัมพูชา จุดนี้อยู่ที่ต้นน้ำเขาลำเภอซึ่งไหลลงแม่น้ำโขง และร่องน้ำลึกเป็นเขตแดนระหว่างประเทศลาวกับประเทศกัมพูชา เขตแดนตอนนี้อยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านกระโดนหรือเข้ค้อน ใกล้กับช่องบก อำเภอนาจะหลวย ตามสันปันน้ำลงไปทางใต้ ผ่านยอดสูงสุดของทิวเขา

พนมดงรักจากนั้นวกขึ้นไปทางเหนือ ผ่านช่องอานม้า ช่องโพล เขาพนมลำบัว เลี้ยวไปทางตะวันตก ผ่านยอดเขาพระวิหาร ซึ่งเป็นที่ตั้งปราสาทพระวิหาร และโดยคำพิพากษาของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ เขตแดนเลี้ยวจากสันปันน้ำไปทางเหนือของปราสาทพระวิหาร แล้วเลี้ยวกลับไปสู่เขตแดนบนสันปันน้ำของทิวเขาพนมดงรักต่อไปอีก ผ่านเขาพนมดอนแพง พนมตาเหมือน และยอดเขาหลายยอด รวมทั้งช่องเขาอีกเป็นจำนวนมาก เช่น ช่องโพล ช่องดำผกา ช่องดอนโตน ช่องตาเฒ่า ช่องพระวิหาร ช่องโนนอ่าว ช่องเชิงพระพุทธรูป ช่องพระพะลัย ช่องแมงเจ้ ช่องหัวเสา ช่องเปรี๊ยะจำบรีอก ช่องสำโรง ช่องเกล และช่องดาระกา เป็นต้น แสดงว่าในอดีตมีการติดต่อระหว่างชาวไทยและชาวกัมพูชาอยู่เสมอ (ดูแผนที่ที่หมายเลข ๘) ช่องจอมนั้นมีทางรถยนต์จากอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ จนถึงเขตแดน แต่ก่อนทางรถยนต์เส้นนี้ เคยใช้ติดต่อได้ถึง จังหวัดพระตะบอง ประเทศกัมพูชา ทางตอนใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ เขตแดนผ่านภูเขายอดเด่น คือ พนมแม่ไก่ อำเภอประโคนชัย ช่องจันทร์กระซอม ช่องตาเพ็ด ซึ่งเป็นที่สุดของสันปันน้ำบนทิวเขาดงรัก เขตแดนเลี้ยวไปทางทิศใต้ ผ่านทางตะวันออกของจังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ราบ มีหลักเขตแดนปักไว้เป็นที่หมาย เขตแดนจะผ่านที่หมายที่เห็นได้ชัดเป็นบางจุด เช่น เขาพนมฉัตร แล้วไปตามร่องน้ำลึกของคลองลึก สาขาของแม่น้ำสตั้งศรีโสภณหรือสตั้งสำโรง ซึ่งไหลลงสู่ทะเลสาบ เขตแดนเลี้ยวไปทางตะวันตกและตะวันตกเฉียงใต้ เข้าสู่ร่องน้ำของ

แผนที่หมายเลข ๗
แสดงแนวพรมแดนไทย-ลาว

แผนที่หมายเลข ๘
แสดงแนวพรมแดนไทย-กัมพูชา

คลองน้ำใส สาขาของสตึงล่ำโรง ผ่านบ้านโนนสาวเอ้ ไปทางใต้จนถึงต้นน้ำคลองน้ำใส ไปเข้าร่องน้ำคลองด่านสาขาของสตึงมงคบลูรี ไปจนถึงปากน้ำคลองด่าน เข้าสู่คลองโป่งน้ำร้อนไปจนถึงต้นน้ำที่อยู่บนเขาตะแบงใหญ่ ทางตะวันตกของเมืองโพลินซึ่งอยู่ในกัมพูชา ต่อจากนั้นเขตแดนดินตามสันปันน้ำของทิวเขาบรรทัดทางตะวันออกของจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ผ่านเขาปลายคลองปูนเป็ยก เขาปลายคลองปูนแห้ง จนถึงฝั่งทะเลที่แหลมสารพัดพิษที่บ้านหาดเล็ก อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด เมื่อเส้นเขตแดนลงถึงทะเลแล้วจะอยู่ระหว่างเกาะกูดกับเกาะกง

๑๔. เขตทะเลหลวงและทะเลอาณาเขต

ก่อนที่จะทราบว่าประเทศไทยควรมีสิทธิในการกำหนดเขตแดนในทะเลอย่างไรนั้น ควรจะทราบความหมายของทะเลหลวง และทะเลอาณาเขตก่อน ทะเลหลวงหมายถึง ส่วนทั้งหมดของทะเลซึ่งไม่รวมอยู่ในทะเลอาณาเขตหรือน่านน้ำภายในของรัฐ ตามกฎหมายระหว่างประเทศ ทะเลหลวงจะต้องเป็นอาณาบริเวณที่ต้องเปิดให้แก่ทุกประเทศใช้ได้ รัฐใดจะอ้างสิทธิครอบครองหรืออธิปไตยในทะเลหลวงไม่ได้ รัฐในโลกไม่ว่าจะตั้งอยู่ที่ฝั่งทะเลหรือภายในทวีป ต่างก็มีเสรีภาพในการใช้ทะเลหลวงเท่ากันคือ ได้เสรีภาพ ดังต่อไปนี้

- ๑๔.๑ ในการเดินเรือ
- ๑๔.๒ ในการประมง
- ๑๔.๓ ในการวางสายและท่อใต้ทะเล และ
- ๑๔.๔ ในการเดินเรืออากาศเหนือทะเลหลวง

ทะเลอาณาเขต คือ ทะเลที่ต่อเนื่องจากชายฝั่งของรัฐ วัดจากจุดที่น้ำทะเลลงต่ำสุด ตรงออกไปในทะเลไกลตามที่รัฐนั้นจะกำหนด ระยะของทะเลอาณาเขตของแต่ละประเทศไม่เหมือนกัน เช่นของสหภาพโซเวียต ๑๒ ไมล์ นอร์เวย์และสวีเดน ๔ ไมล์ สเปนและโปรตุเกส ๖ ไมล์ เม็กซิโก ๙ ไมล์ ประเทศในเอเชียประมาณ ๖ ถึง ๑๒ ไมล์ ยกเว้นเวียดนาม ๒๐๐ ไมล์ และประเทศลาตินอเมริกา ๒๐๐ ไมล์ การประกาศเขตทะเลอาณาเขตไกลออกไปมากเช่น ๒๐๐ ไมล์นี้ย่อมจะล้ำเข้าไปในเขตของประเทศอื่น ซึ่งเขายอมรับไม่ได้ จึงทำให้เกิดปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศเรือประมงไทยที่ทำการหาปลาอยู่ในน่านน้ำของประเทศไทย หรือทะเลหลวง มักจะถูกเรือรบของเวียดนามจับไปเสมอตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๔๓ เกือบทุกประเทศในโลกยอมรับให้ทะเลอาณาเขตอยู่ห่างจากฝั่งไม่เกิน ๓ ไมล์ เนื่องจากในสมัยนั้นถือเอากฎปีนใหญ่เป็นสำคัญ ระยะขนาดนี้เท่ากับ ๕,๕๕๖ เมตร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ๑ เกณฑ์ระยะทะเล ซึ่งเป็นระยะที่กระสุนปืนใหญ่สามารถไปได้ไกลที่สุด ปัจจุบันการรักษาอธิปไตยทางทะเลกระทำได้โดยเรือรบ เครื่องบินและจรวดนำวิถีไกล

จึงทำให้หลายประเทศต้องการขยายทะเลอาณาเขต เพื่อจะได้แสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองจากทะเลมากขึ้น

๑๕. การกำหนดเขตแดนระหว่างประเทศในทะเล

ย่อมเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่าทะเลเป็นพื้นที่ซึ่งมีประโยชน์มาก ดังนั้น มักจะมีการแย่งชิงผลประโยชน์ในทะเลกันอยู่เสมอ ก่อให้เกิดการขัดแย้งระหว่างประเทศในการจับจองพื้นที่ ความขัดแย้งแต่ละแห่งจะไม่เหมือนกันทั้งนี้เพราะภูมิประเทศในโลกนี้ไม่เหมือนกันเลย บางประเทศไม่มีแผ่นดินติดฝั่งทะเลเลย เช่น ประเทศสวีเดนและนอร์เวย์แต่ก็มีเรือเดินทะเล ดังนั้น จึงต้องมีกฎเกณฑ์ในการพิจารณากำหนดเขตแดนในทะเลเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมระหว่างประเทศ และเมื่อเกิดปัญหาขัดแย้งคู่กรณีควรจะมีแนวทางตกลงกันด้วยสันติวิธี ศาสตราจารย์ ฟิลลิป ซี. เจสลับ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องกฎหมายระหว่างประเทศ ได้สรุปหลักเกณฑ์ในการกำหนดเขตแดนในทะเลไว้ ๘ ประการ คือ

๑๕.๑ ให้กำหนดเขตแดนในทะเล โดยการต่อเส้นเขตแดนบนบกตามแนวเดิมออกไปในทะเล ถ้าฝั่งทะเลเป็นเส้นตรง เขตแดนที่ต่อออกไปจะไม่มีปัญหา แต่ถ้าฝั่งทะเลมีรอยเว้า หรือยื่นออกไปในทะเล การต่อเส้นเขตแดนตรงออกไปย่อมจะทำได้ในบางกรณี

๑๕.๒ ให้กำหนดเขตแดนในทะเล โดยการลากเส้นตั้งฉากกับฝั่งทะเลตรงนั้น ไม่ต้องคำนึงว่าเส้นเขตแดนบนบกจะทำมุมขนาดใดกับฝั่งทะเล ที่ทำเช่นนี้เพราะถือหลักการว่า ประเทศคู่กรณีควรจะได้รับผลประโยชน์ในทะเลเท่ากัน ตัวอย่างของการกำหนดเขตแดนเช่นนี้ได้แก่ เขตแดนระหว่างประเทศสหรัฐอเมริกากับประเทศเม็กซิโก และเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย ซึ่งต่อออกไปจากปากแม่น้ำโก-ลก ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๖

๑๕.๓ ให้กำหนดเขตแดนในทะเล โดยการลากเส้นตั้งฉากกับทิศทางทั่วไป (ถั่วเฉลี่ย) ของขอบฝั่งทะเล การกำหนดเขตแดนเช่นนี้จะมีปัญหา ในเมื่อเป็นการยากที่จะตกลงกันเรื่องแนวทิศทางทั่วไปของขอบฝั่งทะเล โดยเฉพาะประเทศที่มีฝั่งทะเลเว้าแหว่งมาก

๑๕.๔ ให้กำหนดเขตแดนในทะเล โดยถือเอาเส้นเมริเดียน (ลองจิจูด) และเส้นขนาน (ละติจูด) เส้นใดเส้นหนึ่งหรือทั้งสองเส้นโดยต่อเนื่องกันแล้วแต่กรณี การใช้เส้นเขตแดนเช่นนี้จะต้องกำหนดตำแหน่งทางดาราศาสตร์โดยละเอียด และขนาดของโลกที่ใช้ในการคำนวณพิกัดแผนที่ด้วย การใช้เขตแดนเช่นนี้จะได้ผลแน่นอนยิ่งขึ้น เมื่อสามารถกำหนดที่หมายในภูมิประเทศประกอบไว้ด้วย ถ้าทำได้

๑๕.๕ ให้กำหนดเขตแดนในทะเล โดยถือเอาเส้นอาซิมูทที่กำหนดขึ้น และยอมรับโดยคู่กรณี เส้นอาซิมูทนี้จะกำหนดหลายเส้นต่อเนื่องกันไปในทะเลก็ได้ โดยกำหนดทิศ

และความยาวอย่างละเอียด ตัวอย่างการคำนวณเขตแดนเช่นนี้ได้แก่ เขตแดนระหว่างประเทศอังกฤษกับประเทศเนเธอร์แลนด์ และระหว่างประเทศสวีเดนกับประเทศฟินแลนด์

๑๕.๖ ให้กำหนดเขตแดนในทะเลโดยถือเอาร่องน้ำลึกเป็นเส้นเขตแดน การกำหนดเขตแดนเช่นนี้มักจะปฏิบัติอยู่แล้ว เพราะประเทศที่อยู่ติดกันมีความจำเป็นที่จะใช้ร่องน้ำลึกในการเดินเรือเท่ากัน ปัญหาที่มักจะเกิดขึ้นในการใช้เขตแดนเช่นนี้ คือ การเปลี่ยนแปลงร่องน้ำลึกตามธรรมชาติ ด้วยการกัดเซาะของกระแสน้ำหรือการตกตะกอนซึ่งจะทำให้ฝ่ายหนึ่งได้พื้นที่และอีกฝ่ายหนึ่งเสียพื้นที่ ประเทศไทยกับประเทศพม่าเคยประสบปัญหาเช่นนี้ที่เขตแดนตรงปากแม่น้ำกระบุรีหรือแม่น้ำปากจั่น

๑๕.๗ ให้กำหนดเขตแดนในทะเล โดยอาศัยที่หมายทางภูมิศาสตร์หรือธรณีสัณฐานเป็นที่สังเกต การใช้เขตแดนซึ่งมีที่หมายทางภูมิศาสตร์นี้เป็นที่ยอมรับกันโดยอนุสัญญาเจนีวา พ.ศ.๒๕๐๑ และอาจใช้ได้ทั้งที่อยู่บนผิวน้ำหรือใต้ผิวน้ำ สำหรับที่หมายใต้ผิวน้ำนั้นสามารถแสดงไว้ในแผนที่ทั่วไป

๑๕.๘ ให้กำหนดเขตแดนในทะเล โดยถือเอาเส้นมัธยะเป็นเขตแดน เส้นมัธยะ คือเส้นที่อยู่กึ่งกลางระหว่างฝั่งทะเลของประเทศข้างเคียง หรือเส้นที่ยื่นไกลออกไปจากฝั่งทะเลในระยะเท่ากันจนตกถึงทะเลหลวง โดยทั่วไปแล้วเส้นมัธยะเป็นเส้นเขตแดนในทะเลที่ดีที่สุด แต่ความเว้าแหว่งของฝั่งทะเลมักจะทำให้เป็นปัญหาสำหรับคู่กรณีเสมอ

๑๖. ทะเลอาณาเขตของประเทศไทย

ทะเลอาณาเขตของประเทศไทยที่กล่าวถึงนี้ เป็นเขตที่กำหนดขึ้นโดยประเทศไทยเอง โดยถือเอาความนิยมระหว่างประเทศ ผลประโยชน์และสิทธิอันชอบธรรมของประเทศเป็นหลักเกณฑ์ในการพิจารณา ดังนั้น ในบางกรณีอาจไม่ตรงตามข้อเสนอของผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายระหว่างประเทศ โดยสรุปทะเลอาณาเขตของประเทศไทยมีอยู่ ๔ เขต คือ

๑๖.๑ อ่าวประวัติศาสตร์

๑๖.๒ ทะเลอาณาเขตบนไหล่ทวีปในอ่าวไทย

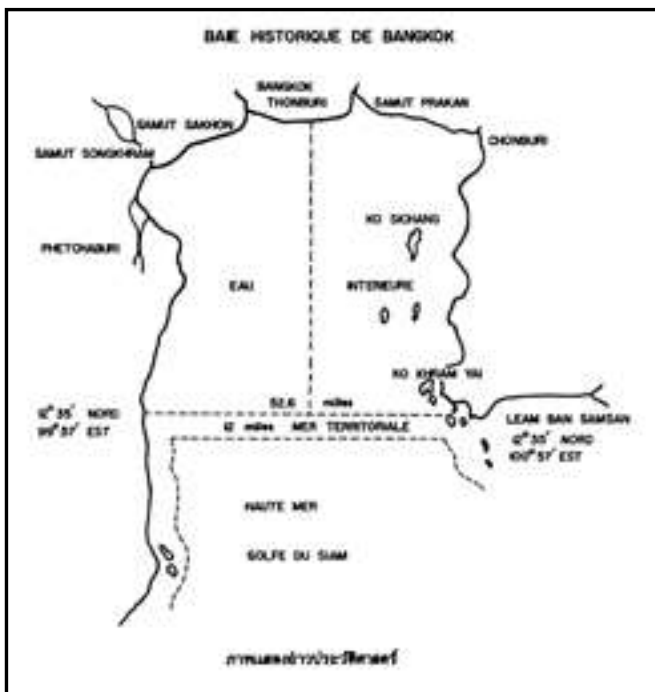
๑๖.๓ ทะเลอาณาเขตบนไหล่ทวีปทางทะเลอันดามัน และ

๑๖.๔ ทะเลอาณาเขตเศรษฐกิจจำเพาะ ทั้ง ๔ เขตนี้ จะได้ชี้ให้เห็นพอเป็นสังเขป ดังนี้ คือ

๑๖.๑ เขตอ่าวประวัติศาสตร์

ประเทศไทยได้ประกาศเขตอ่าวประวัติศาสตร์ เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ.๒๕๐๒ ว่าอ่าวไทยตอนในเหนือเส้นฐานจากจุดที่ ๑ ณ แหลมบ้านแหลมสาร ละติจูด ๑๒ องศา ๓๕ ลิปดา ๔๕ พิลิปดาเหนือ ลองจิจูด ๑๐๐ องศา ๕๗ ลิปดา ๔๕ พิลิปดา

ตะวันออก ตามเส้นขนานละติจูดไปทางทิศตะวันตกถึงจุดที่ ๒ นับจากฝั่งทะเลตรงกันข้าม
ละติจูด ๑๒ องศา ๓๕ ลิปดา ๔๕ ลิปดาเหนือ ลองจิจูด ๙๙ องศา ๕๗ ลิปดา ๓๐ พิลิปดา
ตะวันออก สำหรับเส้นเขตที่กำหนดขึ้นนี้เรียกว่า เส้นฐานและใช้เป็นเส้นกันอ่าว
ประวัติศาสตร์ด้วย นอกจากนี้ ยังใช้เป็นเส้นกำหนดทะเลอาณาเขตอีกอย่างหนึ่ง ตัวอย่าง
ของอ่าวประวัติศาสตร์ในต่างประเทศ ได้แก่ อ่าววาราเกออร์ของประเทศนอร์เวย์ ซึ่งอยู่
ตรงกันข้ามกับทะเลอาณาเขตของประเทศสหภาพโซเวียต ทางทะเลแบเรนต์ส (ดูแผนที่
หมายเลข ๙)

แผนที่หมายเลข ๙
ภาพแสดงอ่าวประวัติศาสตร์

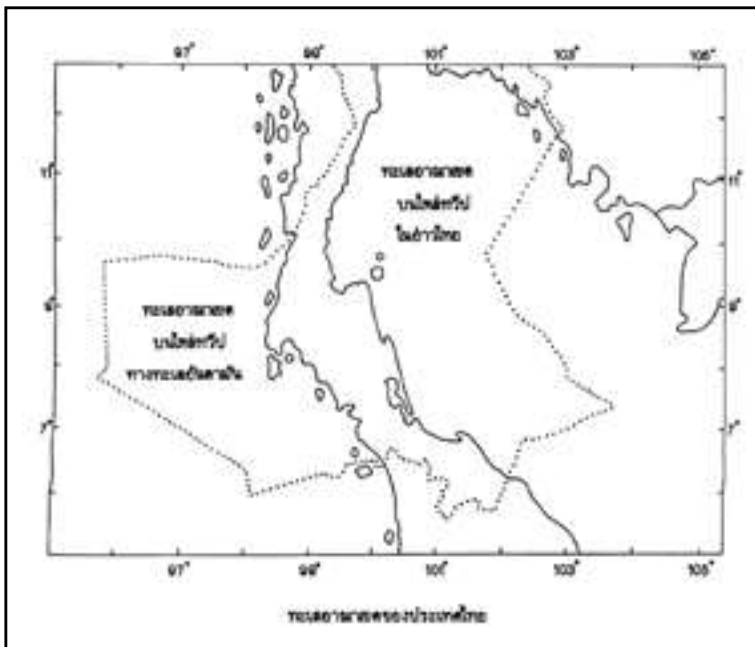
๑๖.๒ ทะเลอาณาเขตบนไหล่ทวีปในอ่าวไทย

ประเทศไทยได้กำหนดเขตบนไหล่ทวีปในอ่าวไทย และประกาศให้ทราบ
ทั่วกันเมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๖ โดยมีแผนที่ประกอบอย่างชัดเจน เขตไหล่
ทวีปนี้เริ่มที่เขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา ที่แหลมสารพัดพิษ เป็นแนวเส้น
ลงมาถึงกลางอ่าวไทย ทางตะวันตกเฉียงใต้ ถึงจุดประมาณละติจูดที่ ๑๐ องศาเหนือ และ
ลองจิจูด ๑๐๒ องศาตะวันออก จากจุดนี้เส้นอาณาเขตทะเล จะมีลักษณะเป็นเส้นมีระยะ
ระหว่างฝั่งทะเลของประเทศกัมพูชาและประเทศเวียดนาม เส้นมีระยะนี้จะตัดเส้นที่ลาก
จากแหลมของประเทศเวียดนามกับปากแม่น้ำโก-ลก ตรงกึ่งกลางของเส้นตรงเส้นนี้พอดี
จุดนี้จะอยู่ที่ละติจูด ๗ องศา ๒๕ ลิปดาเหนือ ลองจิจูด ๑๐๓ องศา ๒๕ ลิปดาตะวันออก

จากจุดกลางอ่าวนี้ เส้นเขตในทะเลจะไปบรรจบกับเส้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย ซึ่งลากตั้งฉากออกจากแม่น้ำโก-ลก จังหวัดนราธิวาส โดยมีฝั่งทะเลของประเทศไทยกับประเทศมาเลเซียเป็นเส้นฐานสำหรับทะเลอาณาเขตนี้ อยู่ห่างจากฝั่งทะเลประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร ดังนั้น เขตสำหรับการสำรวจปิโตรเลียมในอ่าวไทย จึงสอดคล้องกับอาณาเขตที่ประกาศใช้

๑๖.๓ ทะเลอาณาเขตบนไหล่ทวีปทางทะเลอันดามัน

เส้นเขตแดนในทะเลอันดามันซึ่งเป็นไหล่ทวีปทางตะวันตกของประเทศไทยนั้น ต่อจากเส้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่าที่แม่น้ำกระบุรี (แม่น้ำปากจั่น) แล้วขนานกับเส้นละติจูดออกไปสู่ทะเลอันดามัน ที่ละติจูด ประมาณ ๙ องศา ๓๕ ลิปดาเหนือ เมื่อถึงลองจิจูด ๙๕ องศา ๕๐ ลิปดาตะวันออก เส้นเขตในทะเลจะหักมุมลงใต้ขนานกับเส้นลองจิจูด ที่จุดประมาณ ๗ องศา ๕๐ ลิปดาเหนือ เส้นเขตในทะเลจะเบนไปทางตะวันออกเฉียงใต้ และประมาณ ๖ องศาเหนือกับลองจิจูด ๙๘ องศา ๑๐ ลิปดาตะวันออก จึงเบนไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เล็กน้อย จนถึงละติจูดประมาณ ๕ องศา ๕๕ ลิปดาเหนือ กับลองจิจูด ๙๘ องศาตะวันออก จึงหักมุมไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือต่อเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย ซึ่งยื่นออกมาระหว่างเกาะตะรุเตากับเกาะลังกาวิ สำหรับเขตทางทะเลบนไหล่ทวีปทางตะวันตกนี้ ห่างจากฝั่งทะเลประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร (ดูแผนที่หมายเลข ๑๐)

แผนที่หมายเลข ๑๐
ทะเลอาณาเขตของ
ประเทศไทย

๑๖.๔ ทะเลอาณาเขตเศรษฐกิจจำเพาะ

เพื่อเป็นการรักษาสิทธิและผลประโยชน์ในทะเลที่ประเทศไทยควรจะได้รับ เช่นเดียวกับประเทศอื่น ประเทศไทยจึงได้ประกาศเขตเศรษฐกิจจำเพาะในระยะห่างจากฝั่งทะเล ๒๐๐ ไมล์ เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๔

๑๗. ข้อสังเกตเกี่ยวกับเขตแดนและดินแดนของประเทศ

เนื่องจากดินแดนของประเทศไทย เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษของเรา แต่โบราณ และเป็นแผ่นดินที่เราอาศัยอยู่ ต่อไปก็จะตกเป็นของทายาทของเรา จึงควรหวงแหนและรักษาไว้ เพราะบรรพบุรุษของเราต้องพลีชีวิตกันไปแล้วเป็นจำนวนมาก กว่าที่แผ่นดินนี้จะตกมาถึงเรา แต่เราก็ได้ครองชีวิตอยู่เป็นไทยอย่างอิสระ ไม่เหมือนกับหลายประเทศที่ต้องตกไปเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่น แม้ว่าเราจะเคยได้ดินแดนและเสียดินแดนมาแล้วหลายครั้งหลายคราในประวัติศาสตร์ เราก็ไม่อยากเห็นบุตรหลานของเราต้องเจ็บช้ำด้วยการที่ประเทศอื่นมาแย่งดินแดนของเราไปอีก จากประสบการณ์ที่ผู้เขียนเคยร่วมอยู่ในคณะกรรมการต่อสู้คดีเขาพระวิหาร ที่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ที่กรุงเฮก จึงอยากเตือนพี่น้องไทยด้วยกันว่า สิ่งใดที่เป็นการนำไปสู่ความเสียหายเปรียบก็ไม่ควรกระทำนั้นมิอะไรบ้าง และเราควรจะทำสิ่งใดต่อไป เพื่อเราจะไม่ต้องเสียดินแดนอีก เราทุกคนจึงมีความรับผิดชอบในการรักษาดินแดนและดูแลเขตแดนของประเทศให้มีสภาพถาวรตลอดกาลนาน

๑๘. สิ่งที่เราควรกระทำเพื่อรักษาเขตแดนของประเทศ

๑๘.๑ ศึกษาอย่างละเอียดในเรื่องเขตแดนของประเทศ โดยเฉพาะเขตแดนที่อยู่ใกล้กับภูมิลำเนาของเรา เช่น สันปันน้ำ ร่องน้ำลึก และหลักเขตแดน ว่าอยู่ในสภาพปกติหรือชำรุด หรือเปลี่ยนแปลง เพื่อรายงานให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองทราบโดยด่วน

๑๘.๒ เมื่อสงสัยว่าจะมีการรุกร้าเขตแดนโดยฝ่ายที่มีใช้คนไทย ต้องรายงานให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองทราบโดยด่วนที่สุด

๑๘.๓ ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ตำรวจและทหารในการป้องกันการรุกร้าเขตแดนของฝ่ายตรงข้าม

๑๘.๔ หมั่นเดินทางไปตรวจตราดูแลพื้นที่ภายในเขตแดนของเราอยู่เสมอ ในรูปแบบที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่นั้น เช่น การท่องเที่ยว การศึกษาภูมิประเทศ การสำรวจทรัพยากรธรรมชาติ และทุกครั้งที่ไปทำการสำรวจหรือศึกษา ควรทำรายงานเผยแพร่ในวารสารหรือสิ่งพิมพ์เพื่อให้เป็นหลักฐาน

๑๘.๕ เผยแพร่และให้ความรู้ที่ถูกต้องในเรื่องเขตแดนของประเทศแก่เยาวชนและบุคคลที่สนใจแต่ยังไม่มีความเข้าใจในเรื่องเขตแดน ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษของเรา ยิ่งกว่านั้นเขตแดนเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญ จึงจำเป็นที่คนไทยทุกคนจะต้องรู้จักเขตแดนของประเทศไทยอย่างละเอียดถูกต้อง

๑๘.๖ ทุกครั้งที่จะเดินทางไปศึกษาภูมิประเทศใกล้เขตแดน จะต้องทำรายงานแจ้งความจำนงให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองทราบทุกครั้ง เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดและเพื่อความปลอดภัยแก่ผู้เดินทางด้วย เนื่องจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองของประเทศเพื่อนบ้านก็มีความหวงแหนในดินแดนของเขาเช่นกัน

๑๘.๗ เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยและฝ่ายประเทศเพื่อนบ้านควรพบปะกันที่ชายแดน เป็นการประจำเพื่อต่างฝ่ายต่างยืนยันตำแหน่งเขตแดนที่ถูกต้อง และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเจ้าหน้าที่ควรจะแนะนำและส่งหน้าที่กันให้เป็นที่เรียบร้อย เพื่อให้ความรู้และความเข้าใจในเรื่องเขตแดนต่อเนื่องกันทั้งสองฝ่าย

๑๙. สิ่งที่ไม่ควรกระทำเพราะจะเป็นภัยต่อเขตแดนของประเทศ

๑๙.๑ ทำการเปลี่ยนแปลงสภาพทางภูมิศาสตร์ของเขตแดนโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ทำให้สันปันน้ำ ร่องน้ำลึก และหลักเขตแดนชำรุดเสียหายหรือเคลื่อนที่ เช่น ขุดค้นหาแหล่งแร่บนสันเขาที่ใช้เป็นเขตแดน

๑๙.๒ ซักถามข้อสงสัยในเรื่องเขตแดน ในที่ประชุมอย่างเปิดเผย เป็นการแสดงความไม่รู้ของประชาชนว่าเขตแดนของประเทศตนอยู่ที่ไหน ทำให้ฝ่ายตรงข้ามได้เปรียบว่าเขารู้ตำแหน่งเขตแดนและประวัติเขตแดนดีกว่า อาทิเช่น ผู้แทนราษฎรถามเรื่องเขตแดนในรัฐสภา เป็นต้น และหากผู้มีหน้าที่ตอบได้ตอบไปโดยผิดพลาดก็จะเป็นหลักฐานยืนยันระดับประเทศและทางการเมือง หากเป็นคดีกันในศาลเราก็จะเสียเปรียบ

๑๙.๓ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองต้องไม่ละเลยในการออกเดินตรวจเขตแดนในรอบปีหนึ่งไม่น้อยกว่าหนึ่งครั้ง เพื่อสำรวจความเรียบร้อยของเขตแดนทางสภาพภูมิศาสตร์ และป้องกันการสึกกร่อนของสันปันน้ำโดยการปลูกต้นไม้ให้หนาแน่นอยู่เสมอ เพื่อยึดดินตามสันปันน้ำ และควรปลูกต้นไม้ตามฝั่งแม่น้ำที่ใช้เป็นเขตแดนด้วย หากเป็นร่องน้ำที่ใช้ในการเดินเรือต้องคอยดูแลขุดลอกสันดอนในร่องน้ำเขตแดนอย่าให้ตื้นเขินได้

๑๙.๔ หากไม่จำเป็นไม่ควรมอบให้ผู้ชำนาญต่างด้าว ทำแผนที่เขตแดนของประเทศแต่ฝ่ายเดียว เพราะนอกจากจะผิดพลาดแล้วอาจมีความลำเอียงแฝงอยู่ได้ และถึงแม้จะไม่ลำเอียงแต่ก็อาจผิดพลาดในการเป็นพยานในศาลได้เพราะไม่ทราบสภาพที่แท้จริงในเรื่องของประเทศไทย

๑๙.๕ หากไม่จำเป็นไม่ควรให้บริษัทต่างประเทศลงทุนในการอุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับที่ดินภายในประเทศ เพราะอาจใช้อำนาจทางเศรษฐกิจยึดครองที่ดินภายในประเทศ ในนามของเอกชนและบริษัทได้ โดยเฉพาะในภาวะเศรษฐกิจของประเทศในปัจจุบันนี้

๒๐. การป้องกันการบุกรุกดินแดนในรูปแบบใหม่

เราย่อมทราบกันดีว่าในปัจจุบันนี้ การยึดครองแผ่นดินนั้นมีหลายรูปแบบ หากเราไม่เผอิญก็จะเป็นอันตรายแต่หากเราเผอิญก็จะเป็นอันตรายได้ เราไม่อยากจะให้การผลของเราเป็นประวัติศาสตร์ซ้ำรอย ขอยกตัวอย่างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ท่านพัฒนาบ้านเมืองอย่างทันสมัย มีชนต่างด้าวเข้ามาอยู่ในนครหลวงมากมายหลายเชื้อชาติ แต่ก็มีชนชาติหนึ่งทีคิดจะครองประเทศ โดยเอาคนไทยที่ไม่ดีของเราเป็นพวก แต่ไม่สำเร็จ เพราะคนไทยที่ดีรู้ทันและป้องกันไว้ได้ ตั้งแต่นั้นประเทศไทย (สยาม) ต้องปิดประเทศเป็นเวลานาน ความเจริญก้าวหน้าจึงไปปรากฏที่ประเทศญี่ปุ่น เพราะเขาเปิดประเทศแทนเราและเขาสามารถคุมคนของเขาได้ ประเทศญี่ปุ่นจึงขึ้นหน้าเราไป บัดนี้เราเปิดประเทศของเราอีกครั้งหนึ่งแล้ว ปัญหาจึงอยู่ที่ความสามารถของเราที่จะคุมคนไทยด้วย ไม่ให้เป็นอุปสรรคของนักลงทุนต่างด้าว โดยที่เราจะต้องเป็นไทยแท้ด้วยตัวและใจ เราจะต้องมีอำนาจที่จะรักษากฎหมายให้ปฏิบัติการได้อย่างแท้จริง

ขณะนี้ประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศการเมืองที่มีอำนาจพิเศษ ซึ่งยังไม่เคยกล่าวไว้ในตำราภูมิศาสตร์การเมืองเล่มใด คือ อำนาจทางการเงิน แต่ก่อนเราเคยเรียนตำราภูมิศาสตร์การเมืองที่ว่าด้วยอำนาจทางอาวุธ แต่ดูเหมือนประเทศญี่ปุ่นจะโยนตำรานี้ทิ้งไป แต่กลับใช้ตำราภูมิเศรษฐศาสตร์แทน และได้ผล คือไม่ทำให้ประเทศใดตายหรือเจ็บตัว แต่กลับทำให้เจ็บทางเศรษฐกิจ เพราะญี่ปุ่นสามารถซื้อบริษัทอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ ในสหรัฐอเมริกาได้ สามารถซื้อสนามกอล์ฟและโรงแรมในยุโรปและอเมริกาได้หลายแห่ง และที่แปลกคือ ประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ไม่มีหนี้เลยแม้แต่เยนเดียว จึงน่าจะพิจารณาว่าอะไรแน่คือความเป็นมหาอำนาจของโลกในปัจจุบันนี้

ตำราภูมิศาสตร์การเมืองแต่ก่อนเน้นว่า หากทำสงครามยึดเยื่อแล้ว ประเทศที่จะรอดได้คือประเทศที่มีทรัพยากรทางเศรษฐกิจ แต่ขณะนี้ไม่มีการสงครามด้วยอาวุธ มีแต่การแข่งขันเพื่อความเป็นใหญ่ทางเศรษฐกิจ และประเทศญี่ปุ่นได้ครองความเป็นใหญ่นี้แล้ว

ประเทศไทยเคยถูกประเทศญี่ปุ่นบุกเข้ามาเมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ เราเสียเลือดเนื้อคนไทยไปมากในการป้องกันประเทศ รวมทั้งยุวชนทหารที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ แต่เมื่อตกลงกันได้ในทางการเมืองเราจึงเลิกรบกัน และเราต้องยอมให้ประเทศญี่ปุ่นใช้พื้นที่ของประเทศบางส่วนเป็นทางผ่านและฐานทัพ เท่ากับประเทศไทยดำเนินนโยบายเพื่อความอยู่รอด

ได้อีกครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของประเทศเล็ก โดยยอมให้ทหารต่างดาวเข้ามาอยู่ไม่ใช่น้อย ครั้งสงครามสงบลง ประเทศของเราตกเป็นจำเลยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เราก็ต้องดำเนินนโยบายการเมืองเพื่อเอาตัวรอดอีก เพราะทหารของสหประชาชาติได้เข้ามาอยู่เต็มประเทศไทยเป็นการคุกคามเอกราชของประเทศอย่างยิ่ง ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นอยู่ข้าวคูน้ำมาแต่โบราณ เราจึงสามารถเจรจาแลกเปลี่ยนความเป็นไทยได้ โดยจะส่งข้าวไปให้ประเทศที่ชนะสงคราม แต่ขณะนั้นขาดอาหารอย่างยิ่ง เพราะมัวแต่ทำสงคราม ข้าวจึงเป็นพืชเศรษฐกิจที่ทำให้ไทยรอดพ้นอำนาจทางการเมืองได้ ขณะนี้น้ำข้าวของเรากำลังลดเนื้อที่ลงมาก เพราะถูกอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างอื่นที่มีราคาดีกว่าคุกคาม จึงเข้าตำราของคนไทยที่ว่าสิบเบี้ยไล่มือ ให้อวยไว้ก่อน แต่อย่าลืมว่าข้าวเป็นอาหารหลักของเราและของคนในโลกอีกมาก แม้เราจะเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจให้เป็นอุตสาหกรรมมากขึ้นก็ตาม แต่อย่าลืมว่าข้าวเป็นยอดอาหารของคนไทย และครั้งหนึ่งเคยกู้เอกราชให้คนไทยมาแล้ว เหตุนี้เองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้มีพิธีแรกนาขวัญเป็นประจำทุกปี และพระราชทานรางวัลยกย่องผู้ที่ทำนาได้ผลดี นอกจากนั้น พระองค์ท่านยังทรงศึกษาหาทางปรับปรุงพันธุ์ข้าวให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นทุกปี เพื่อพระราชทานแก่ชาวนา นั้นหมายความว่าแม้เราจะพัฒนาประเทศให้มีอุตสาหกรรมมากขึ้น แต่ก็ต้องไม่ลืมพัฒนาการเกษตรคู่กันไปด้วย เพราะอำนาจทางการเมืองจะยิ่งใหญ่เพียงใด หากท้องว่างเพราะอดอยากก็ไม่รอด ดังนั้นท้องนาของเราจึงยังมีความสำคัญอยู่มากในทางการเมือง

ประเทศไทยนั้นคล้ายกับประเทศเล็กอื่น ๆ เช่น ญี่ปุ่น ประชากรเพิ่มรวดเร็วมาก ที่ดินทางเกษตรลดลงเพราะถูกเปลี่ยนแปลงเป็นที่อยู่อาศัย โรงงานอุตสาหกรรมและเส้นทางคมนาคม ดังนั้น จึงจำเป็นต้องใช้ที่ดินในเขตจำกัดให้เพิ่มผลผลิตให้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ โดยการศึกษาอย่างละเอียดในเรื่องคุณภาพของดิน และเลือกการเกษตรให้เหมาะสมกับดินที่มีอยู่ หรือปรับปรุงคุณภาพของดินให้ดียิ่งขึ้น

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาแล้วอาจสรุปได้ว่า เราต้องระวังอำนาจทางการเมืองในรูปแบบใหม่อย่างรอบคอบแม้ว่าเราจะไม่สามารถดำรงตำแหน่งมหาอำนาจทางการเมืองได้ก็ควรวางแผนหลบหลีกอำนาจทางการเมือง โดยช่วยประเทศให้อยู่รอดได้เสมอจะเป็นการดี ทุกคนต่างก็มีความรับผิดชอบในเรื่องนี้ ผู้ที่ได้รับการศึกษาดีแล้วย่อมจะเข้าใจดีกว่าคนอื่น

๒๑. การศึกษาเขตแดนของประเทศไทย

การศึกษาเขตแดนของประเทศไทย อาจแบ่งออกได้เป็นหลายระดับ เช่นในชั้นประถมและมัธยมนั้น อาจให้ฝึกหัดอ่านเขตแดนจากแผนที่มาตราส่วนเล็ก แต่ในระดับอุดมศึกษา อาจให้ฝึกหัดอ่านแผนที่มาตราส่วนใหญ่ เช่น ๑/๕๐๐๐๐ และให้มีโอกาสได้เห็นของจริงในท้องที่ด้วย คือ การออกไปศึกษาในภูมิประเทศต่อไปนี้เป็นตัวอย่างของการหัดอ่านแผนที่

ชายแดนไทยของนักศึกษาภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคัมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จากแผนที่มาตราส่วน ๑/๕๐๐๐๐ แบบเก่า คือ L 708 ผลของการหัดอ่านแผนที่ เขตแดนนี้ จะทำให้ได้ความรู้ในลักษณะภูมิประเทศและตำแหน่งของเขตแดนด้วย

เส้นพรหมแดน

Ban Muang Ma Tai Sheet Numbers 4770-II

เส้นพรหมแดน ยาวประมาณ ๓๕,๑๕๐ เมตร หรือ ๓๕.๑๕ กิโลเมตร เป็นสันเขา พรหมแดนระวางนี้เป็นพรหมแดนระหว่างพม่า และประเทศไทยเส้นที่ใช้เป็นเส้นพรหมแดน คือ สันเขาโดยเริ่มตั้งแต่เส้นลองจิจูด ๙๘ องศา ๔๕ ลิปดาตะวันออกถึง ๙๙ องศา ๑๐ ลิปดาตะวันออก และเส้นละติจูดที่ ๑๙ องศา ๔๕ ลิปดา ๒๕ พิลิปดาเหนือ

เมื่อเริ่มจากละติจูด ๑๙ องศา ๔๕ ลิปดา ๒๕ พิลิปดา ขึ้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๘๕๐ เมตร จนถึงยอดเขาสูง ๑,๑๑๙ เมตร ต่อจากนี้ลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๕๕๐ เมตร บริเวณทางฝั่งประเทศไทยจะเป็นบริเวณทุ่งนา ส่วนทางพม่าจะมีแนวของลำธารชื่อ *Nam Hta-long* จากนี้เส้นพรหมแดนจะลงมาอีกประมาณ ๘๐๐ เมตร ทางไทยจะมีแนวน้ำที่แยกมาจากห้วยแม่แตง จากบริเวณนี้พรหมแดนจะขึ้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๔๓๐ เมตร จะถึงบริเวณยอดเขาสูง ๑,๔๐๗ เมตร ทางพม่าจะเป็นบริเวณทุ่งนา และมีลำธารแยกมาจาก *Mam Hta-long* ทางฝั่งไทยจะเป็นทุ่งนาซึ่งมีบริเวณกว้างน้อยกว่าทางด้านฝั่งพม่า ต่อมาเส้นพรหมแดนจะขึ้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนืออีกประมาณ ๒,๐๐๐ เมตร ก็จะถึงยอดเขาสูง ๑,๕๖๘ เมตร ทางประเทศไทยจะมีลำธารแยกมาจากห้วยแม่แตง (*Huai Mae Taeng*) ทางฝั่งพม่าจะพบกับลำธารที่แยกมาจาก *Ham Hta-long* ต่อจากบริเวณนี้ขึ้นไปทางทิศเหนืออีกประมาณ ๑,๐๐๐ เมตร จะถึงยอดเขาซึ่งมีความสูง ๑,๖๖๗ เมตร ทางพม่าจะเห็นเป็นสันเขา มีความสูงลาดลงไปทางไทยจะมีลำธารที่แยกมาจากห้วยแม่เกียง (*Huai Mae Kiang*) จากนี้ไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๙๕๐ เมตร จะถึงยอดเขาสูง ๑,๗๐๐ เมตร ทางฝั่งไทยจะมีแนวแยกมาจาก *Huai Mae Na* ทางพม่าจะมีลำธารของ *Mam Nta-long* จากระยะนี้ยอดเขาจะลดความสูงลงไปอีก พรหมแดนขึ้นไปทางตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๓,๐๑๐ เมตร จะถึงยอดเขาสูง ๑,๖๗๒ เมตร ณ บริเวณนี้ทางประเทศไทยจะมีแนวทางเดินซึ่งเป็นทางกว้างประมาณ ๑.๕ เมตร ลงมาทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๒,๖๕๐ เมตร จะเป็นทุ่งนา ต่อจากนี้ไปลงไปได้อีก ๖,๖๓๐ เมตร ก็จะถึงบ้านเมืองนะเหนือ (*Ban Muang Na Nua*) จากยอดเขาสูง ๑,๖๗๒ เมตร แนวทางเดินขึ้นไปทางเหนือไปตามเส้นพรหมแดนประมาณ ๒,๕๐๐ เมตร ช่องทางเดินจะติดต่อกับช่องทางเดินเข้าไปในพม่าถึง *Loi Mtwe* ก่อนจะถึง *Loi Mtwe* ประมาณ ๔๐๐ เมตร จากพรหมแดนจะถึงหมุดหลักฐานที่ ๑,๘๒๔ จากเส้นพรหมแดนนี้ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เส้นพรหมแดนจะลดความสูงลงเรื่อยๆ ได้ระยะ

ทางประมาณ ๑,๔๐๐ เมตร จะถึงยอดเขาสูง ๑,๖๑๕ เมตร ทางพม่าจะมีลำธาร *Namyum (Hwe Namyum)* ทางไทยจะเป็นสันเขาลดความสูงลงเรื่อยๆ จะเห็นแนวของน้ำห้วยแม่ปิง จากบริเวณนี้ลงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๑,๘๐๐ เมตร ทางไทยจะเป็นทุ่งหญ้าเล็ก ๆ ต่อลงมาทางใต้อีก ๑,๐๐๐ เมตร ทางไทยจะมีแม่น้ำปิงเส้นพรมแดนลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้อีกประมาณ ๑,๑๐๐ เมตร จะถึงยอดเขาสูง ๑,๐๔๐ เมตร พรมแดนต่อมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ อีกประมาณ ๒,๔๐๐ เมตร จะถึงช่องทางเดินกว้างประมาณ ๑.๕ เมตร ทางพม่าช่องทางเดินขึ้นไปทางเหนือจะติดต่อกับ *Kim-haang* ทางไทยช่องทางเดินจะลงมาทางใต้ติดต่อกับ *Ban Muang Na Mus* ซึ่งเป็นทุ่งหญ้า ระยะทางต่อไปอีกประมาณ ๒,๕๐๐ เมตร จะถึง *Ban Muang Ma Tai* ต่อจากนั้น พรมแดนก็จะลดความสูงลงเรื่อยๆ ทั้งเขตแดนในฝั่งไทยและพม่า จะมีพวก *Depression* มีความลึกประมาณ ๘๐๐ เมตร จากช่องทางผ่านมาลงทางใต้ และวกขึ้นทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือระยะทางประมาณ ๕,๑๕๐ เมตร ก็จะถึง *Loi Ongkul* ทางไทยจะเป็นที่ลุ่มทางพม่าจะมี *Depression* จากนั้นไปพรมแดนจะขึ้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๔,๓๐๐ เมตร จะถึงช่องทางเดินติดต่อกันระหว่างไทยและพม่าพรมแดนจากนี้ไปทางตะวันออกประมาณ ๖๕๐ เมตร จะถึง *Loi Aievok* จากนี้ต่อไปทางตะวันออกประมาณ ๔๐๐ เมตร จะถึงลำธารแยกมาจาก *Hwe Namyum* ตัดผ่านเขตแดนเข้ามาไทย พรมแดนจากนี้อีก ๔๐๐ เมตร จะถึงช่องทางเดินใช้ติดต่อกันระหว่างไทยและพม่า จากพรมแดนนี้ ๓๕๐ เมตร ถึงลำธารแยกมาจาก *Hwe Namyum* ในพม่าเข้ามาในเขตไทย พรมแดนจากนี้ขึ้นไปทางตะวันออกเฉียงเหนือเรื่อยๆ ประมาณ ๔,๑๕๐ เมตร จะถึงยอดเขาสูง ๑,๒๙๕ เมตรในพม่า ส่วนในไทยถึงยอดเขาสูง ๑,๑๐๐ เมตร เป็น *Depression* มีน้ำซังก็เป็นอันหมดเขตแดนระหว่างไทยและพม่าในระวางนี้ รวมเส้นพรมแดนทั้งหมดยาวประมาณ ๓๕,๑๕๐ เมตร หรือ ๓๕.๑๕ กิโลเมตร

บรรณานุกรม

- ตำรา กระทรวงศึกษาธิการ, (๒๔๖๘). : **ภูมิศาสตร์ประเทศไทย**, โรงพิมพ์อักษรนิติ, กรุงเทพฯ.
- กรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม. (๒๕๒๐). : **แผนที่เล่มของประเทศไทย**, โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, กรุงเทพฯ.
- กองวางแผนประชากรและกำลังคน (กผป.). (๒๕๒๐). : **เอกสารข้อมูลประชากรและกำลังคนในประเทศไทย**, สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, กรุงเทพฯ.
- คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. (๒๕๒๐) : **การประชุมทางวิชาการ, การพิทักษ์ผลประโยชน์ในทะเลของไทยกับกฎหมายทะเลแนวใหม่**, โรงพิมพ์พิชฌเนศ, กรุงเทพฯ.
- ธนิธ อยุธยา. (๒๕๑๐). : **สุวัณณภูมิ**, กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- ประยัด ศ.นาคะนาท. (๒๕๐๕). : **ความเมืองเรื่องเขาพระวิหาร**, สำนักพิมพ์สารสวรรค์, กรุงเทพฯ.
- พูนพล อาสนะจินดา. (๒๕๒๐). : **ชนชาติต่างๆ**, หน้า ๓๒๒-๓๔๑, อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน, กรุงเทพฯ, .
- วิจิตรวาทการ, หลวง. (๒๕๐๔). : **งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย**, กรมประมวลดข้าวกลาง, กรุงเทพฯ.
- อนุমানราชชน, พระยา. (๒๔๘๓). : **เรื่องของชนชาติไทย**, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- Asanachinta, Phoon Phon. (1974). : **Thailand**, Encyclopaedia Britannica, Vol. 18, 15th Edition : University Of Chicago Chicago.
- Far Eastern Association of Tropical Medicine (1930) : **Siam, General and Medical Features**, The Bangkok Times Press, Ltd, Bangkok.
- Jumsai M.L. Manich. (1968). : **Siam**, 16th and Early 17th Century Accounts, Chalermit, Bangkok.
- Pound, Norman J.G. (1963). : **Political Geography**, McGraw-Hill Book Company, Ltd., New York.
- Smith Harvey H., and Colleagues. (1963). : **Area Handbook for Thailand, U.S. Government Printing Office**, Washington D.C.
- Wheatly, Paul. (1966). : **The Golden Khersonese**, University of Malaya Press, Kuala Lumpur.

ชีวิตและงานประจำ และงานพิเศษต่างๆ ของ ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา

๑. ชีวิตส่วนตัว

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เกิดวันจันทร์ที่ ๒๒ มีนาคม ๒๔๖๒ เป็นบุตรคนที่ ๒ ใน ๕ คน ของอำมาตย์เอกพระยาอนุบาลพายัพกิจ (ขุน อาสนะจินดา) อดีตปลัดมณฑลประจำจังหวัดเชียงใหม่ และอดีตผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ กับคุณหญิงอนุบาลพายัพกิจ (เขียน อรรถวรรณา) สมรสกับนางสาววิลาวัลย์ ไชตินุชิต เมื่อ ๖ มกราคม ๒๔๙๕ มีบุตรธิดารวม ๔ คน อาจารย์ถึงแก่กรรมด้วยโรคเส้นเลือดหัวใจตีบตัน เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ ณ วชิรพยาบาล กรุงเทพมหานคร

การศึกษา ชั้นต้น ณ จังหวัดเชียงใหม่ โดยเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจาก โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์ เมื่อปี ๒๔๘๐ ศึกษาต่อชั้นอุดมศึกษาในต่างประเทศ จบปริญญาตรี ทางวิศวกรรมแผนที่ จากมหาวิทยาลัยฟิลิปปินส์ ประเทศฟิลิปปินส์ ปี ๒๔๘๒ ปริญญาโท ทางภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ปี ๒๔๙๓ และปริญญา วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา ๒๕๒๕ (รับพระราชทานปริญญาฯ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม-ราชกุมารี เมื่อ ๒๔ มกราคม ๒๕๒๖)

คุณวุฒิพิเศษ ที่ศาสตราจารย์พูนพล ได้รับตามลำดับ คือ ปี ๒๔๘๙ ได้ศึกษา และฝึกงานพิเศษทางการทำแผนที่จากรูปถ่ายทางอากาศจากองค์การทำแผนที่ของกองทหาร สหราชอาณาจักร ประเทศสิงคโปร์ ต่อมาในปี ๒๔๙๔ ได้ประกาศนียบัตรนักกรรมการ ระหว่าง อุปสมบท ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม และระหว่างปี ๒๕๑๓-๒๕๑๔ ได้วุฒิปัตรอบรม นักบริหารรุ่นที่ ๒๓ และอบรมรวมรุ่น พ.ศ.๒๕๑๔ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ยศทางทหารและตำแหน่งหน้าที่ก่อนและหลังมาทำงานที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๔๘๖-๒๕๐๙ และ พ.ศ.๒๕๐๙-๒๕๓๓)

ศาสตราจารย์พูนพล ยังได้รับพระราชทานสัญญาบัตรยศทหารบก โดยได้เป็นว่าที่ ร้อยตรี ตั้งแต่ปี ๒๔๘๖ และได้เลื่อนยศตามลำดับ (ครั้งได้รับมอบหมายจากรัฐบาลไทย เป็นคณะกรรมการดำเนินงานแผนที่ในกรณีต่อสู้เรื่องเขาพระวิหารในศาลโลก ปี ๒๕๐๕

มียศ “พันโท” จนถึงขั้นสูงสุด เมื่อปี ๒๕๐๘ คือ **พันเอก (พิเศษ)** ก่อนหน้าที่ศาสตราจารย์ พูนพลจะได้โอนมารับราชการ เป็นข้าราชการพลเรือนชั้นพิเศษ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อต้นปี ๒๕๐๙ (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙) ช่วงรับยศทางทหาร ศาสตราจารย์พูนพล ได้ประจำการอยู่ ณ กรมแผนที่ทหารเป็นส่วนใหญ่ และได้ทำหน้าที่เป็นอาจารย์โรงเรียนแผนที่ของกรม ตั้งแต่ปี ๒๔๙๓ ใน ๓ ปีต่อมา (พ.ศ.๒๔๙๖) ได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษวิชาภูมิศาสตร์และแผนที่ในสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร ก่อนโอนย้ายมาประจำที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยครูจันทระเกษม โรงเรียนนายเรืออากาศ กองทัพอากาศ โรงเรียนวังวัดที่ดิน กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย โรงเรียนสงครามจิตวิทยา และโรงเรียนเสนาธิการทหาร ส่วนที่เชียงใหม่ นอกจากสอนประจำที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่แล้วยังได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษที่วิทยาลัยเทคนิคภาคพายัพ (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ปัจจุบัน)

หลังจากที่โอนมารับราชการเป็นข้าราชการพลเรือนชั้นพิเศษ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปีถัดมา เมื่อ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๑๐ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภูมิศาสตร์ และระหว่างปี ๒๕๑๕-๒๕๑๖ ศาสตราจารย์พูนพลได้ไปดำรงตำแหน่งรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จากนั้นระหว่างปี ๒๕๑๘-๒๕๒๒ ได้กลับมาดำรงตำแหน่งคณบดีคณะสังคมศาสตร์ และอาจารย์ประจำภาควิชาภูมิศาสตร์ ในระหว่างนี้ (พ.ศ.๒๕๑๙-๒๕๒๑) ศาสตราจารย์พูนพลได้รับเลือกเป็นเอกอัครราชทูตให้ดำรงตำแหน่ง นายกสมคณภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทยคนแรก และเป็นประธานก่อตั้งสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยการสนับสนุนของสภาวิจัยแห่งชาติ และศาสตราจารย์พูนพลได้สอนประจำอยู่ที่ภาควิชาภูมิศาสตร์จนครบเกษียณอายุราชการ เมื่อปี ๒๕๒๓ รวมทั้งช่วงที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้อนุมัติการต่ออายุราชการอีก ๕ ปี คือ จนถึงปี ๒๕๒๘ และได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษประจำภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่อย่างต่อเนื่อง จนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ซึ่งในช่วงสุดท้ายนี้ทางสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ก็ยังได้มีมติให้ศาสตราจารย์พูนพล ได้รับการแต่งตั้งเป็น **“ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สาขาวิชาภูมิศาสตร์”** ของมหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๓๒ (เข้ารับพระราชทานเกียรติบัตรฯ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อ ๒๔ มกราคม ๒๕๓๓)

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสายสะพายสูงสุด : ป.ช., ป.ม.

- ประถมาภรณ์ช้างเผือก (ป.ช.) เมื่อ ๕ ธันวาคม ๒๕๒๑
- ประถมาภรณ์มงกุฎไทย (ป.ม.) เมื่อ ๕ ธันวาคม ๒๕๑๘

๒. ผลงานการวิชาการในประเทศและต่างประเทศอื่นๆ

สำหรับตอน ๒ นี้ ผู้เขียนใคร่ขอนำเสนอผลงานวิจัยทางแผนที่ ที่ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ผู้รับผิดชอบตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เกี่ยวกับโครงการพัฒนาท้องถิ่น ในภูมิภาคต่างๆ (คัดลอก/ตัดตอนจาก **“ประวัติส่วนตัวและประวัติการทำงานของ ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา”** ในการได้รับพระราชทานปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์คนแรกของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และคนแรกของประเทศไทย ปีการศึกษา ๒๕๒๕ ช่วงที่ผู้เขียนในฐานะหัวหน้าภาควิชา ภูมิศาสตร์ได้เป็นตัวแทนริเริ่มการนำเสนอชื่อ และท่านได้รับพระราชทานปริญญานี้ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๒๖ วันคล้ายวันสถาปนามหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ได้แก่

๑. งานแผนที่หมู่บ้านกะเหรี่ยง ครัวบาวด์ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ในโครงการหลวงพัฒนาชาวเขาตามพระประสงค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อพิจารณาทำเลที่เหมาะสมในการทำฝาย และอ่างเก็บน้ำ เพื่อการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินที่ถูกต้อง แต่มีปัญหาเพราะกรมพัฒนาที่ดินเปิดป่าเร็วเกินไป ทำให้ป่าที่ช่วยอุ้มน้ำไม่สามารถอุ้มน้ำไว้ได้ เลยทำให้โครงการฝายและอ่างเก็บน้ำขาดน้ำไปด้วย

๒. งานแผนที่หมู่บ้านชาวเขา ห้วยน้ำขุ่น อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นงานโครงการหลวงพัฒนาชาวเขาตามพระประสงค์ของหม่อมเจ้าภีศเดชวิชนี (ผู้แทนในพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) เพื่อพิจารณาวางแผนการใช้ที่ดินตามไหล่เขา โดยเฉพาะการขยายไร่นา เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่มีที่ลาดค่อนข้างชัน แต่มีปัญหาในการทำแผนที่ยังไม่เสร็จ เพราะรูปถ่ายซึ่งได้ถ่ายจากเครื่องบินปีกหมุนมีเมฆบังและมืดเพราะกำลังมีฝน จึงยังไม่สามารถจะประกอบแผนที่ได้จนเวลาล่วงเลยมา ๒ ปีแล้ว

๓. งานแผนที่หมู่บ้านห้วยลึก กิโลเมตร ๙๕ อำเภอยางตลาด จังหวัดเชียงใหม่ ในโครงการหลวงพัฒนาชาวเขา ตามพระกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เพื่อพิจารณาแหล่งน้ำใต้ดินในหินปูน เพื่อสร้างอ่างเก็บน้ำและเจาะน้ำบาดาล เพื่อขยายพื้นที่ทำไร่ โดยศึกษาจากหลุมจมน้ำของหินปูน และทางน้ำซึมจากใต้ดินมีปัญหาที่ว่าในฤดูฝน น้ำมีมากแต่ไหลออกตามผิวดินเป็นส่วนมากไม่มีทางเก็บ พอถึงฤดูแล้งจะมีแต่น้ำพุจากหินปูนที่ยังไหลอยู่ในระดับต่ำเท่านั้น ส่วนในระดับสูงเป็นพื้นที่แห้งแล้งที่ควรจะทำไร่ได้ถ้ามีน้ำ

๔. งานในโครงการพระราชประสงค์ระยะยาว ในหัวข้อ **“ตำแหน่งที่ปลูกฝืนที่ยังคงมีเหลืออยู่ทั่วภาคเหนือ”** โดยอาศัยภาพถ่ายจากดาวเทียมและภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อวางแผนกำจัดการปลูกฝืนและส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนที่เหมาะสมกับภูมิประเทศ

๕. งานในโครงการรวบรวมข้อมูลพิเศษเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับ “บริเวณน้ำพุร้อนในจังหวัดเชียงใหม่”

๖. งานแผนที่เฉพาะกิจตามพระกระแสรับสั่งด่วนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในหัวข้อต่างๆ คือ

- ๖.๑ แผนที่แสดงบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำปิงที่จังหวัดกำแพงเพชร (ใช้เวลาทำประมาณ ๒ วัน) เพื่อใช้พิจารณาแหล่งน้ำ
- ๖.๒ แผนที่เส้นทางดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ (ใช้เวลาทำ ๑๒ ชั่วโมง) เพื่อใช้ในการเสด็จตรวจงานในเข้านวันรุ่งขึ้น
- ๖.๓ แผนที่บริเวณชายแดนจังหวัดปราจีนบุรี เฉพาะตำบล (ใช้เวลาทำ ๒๔ ชั่วโมง) เพื่อพิจารณาปัญหาชายแดน
- ๖.๔ แผนที่บริเวณชายแดนจังหวัดตราดและระยอง (ใช้เวลาทำ ๒๔ ชั่วโมง) เพื่อพิจารณาปัญหาชายแดน
- ๖.๕ แผนที่บริเวณเขาพนมรุ้งแสดงลักษณะธรณีวิทยาและภูมิสังฐาน (ใช้เวลาทำประมาณ ๓ วัน) เพื่อพิจารณาประกอบกิจการโบราณคดี
- ๖.๖ ความรับผิดชอบของบุคคลในชาติต่อการรักษาเขตแดนของประเทศ (เรียบเรียงทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ครั้งที่คณาจารย์และนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้ามาศึกษาภาคเหนือตอนบน ระหว่างวันที่ ๒๕-๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๒ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บรรยายถวายในพื้นที่ด้วยตนเอง ณ พื้นที่รอยต่อสามประเทศสามเหลี่ยมทองคำ) หน้า ๔๗ หน้า (ยกเป็นตัวอย่างบทความทางวิชาการในส่วนท้ายของตอน ๑)

ที่จริงแล้วผลงานวิชาการของศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ที่เกี่ยวข้องกับพื้นฐานความรู้ที่เชี่ยวชาญและมีประสบการณ์มาโดยตรง ดังได้อ้างถึงผลงานที่ทำถวายตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีข้างต้น ที่ได้ยกตัวอย่างมาสดุดีท่านแล้วในตอน ๑ นั้น ยังมีอีกมากมาย ไม่ว่าจะเป็นผลงานในประเทศและต่างประเทศก็ตาม เช่นเดียวกับผลงานอื่นๆ ที่เป็นงานบริการและพัฒนาสังคม/ชุมชน ศาสตราจารย์พูนพลก็ยังคงได้ริเริ่มหรือสานต่ออีกมากมายเช่นกันดังจะนำมายกตัวอย่าง พอเป็นสังเขป ดังนี้

สำหรับงานด้านการสอนที่ท่านอุทิศตัวเองมาในช่วงประมาณ ๓๐ ปีหลังของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการสอนในโรงเรียนแผนที่ทหารบก (ปัจจุบันคือโรงเรียนแผนที่ทหาร) ในสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะในช่วงที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เตรียมการเปิดสอนครั้งแรกในปีการศึกษา ๒๕๐๗ ที่ผู้เขียนจำได้ดี เพราะหัวหน้าภาควิชาภูมิศาสตร์คนแรกตอนนั้น (ศาสตราจารย์สุมนา คำทอง) ได้มอบหมายให้ผู้เขียนเป็นผู้ติดต่อประสานงานของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่กับศาสตราจารย์พูนพล (พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา) เพื่อขออนุเคราะห์ให้ท่านช่วยร่างหรือจัดทำหลักสูตรของสาขาวิชาภูมิศาสตร์ ซึ่งจะเปิดสอนเป็นวิชาเอกแห่งแรกในมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค และเป็น ๑ ใน ๕ ภาควิชาที่วางแผนดำเนินการในคณะสังคมศาสตร์ ส่วนตัวท่านเองได้ตัดสินใจขอโอนจากกรมแผนที่ทหารมารับราชการที่ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในต้นปี ๒๕๐๙ ซึ่งท่านได้มาเป็นส่วนสำคัญในการสร้างและขับเคลื่อนความเจริญให้ภาควิชา จนเป็นที่ยอมรับในความเป็นเลิศของภาควิชาหรือของสาขาวิชาภูมิศาสตร์ เมื่อเปรียบเทียบกับสถาบันอื่นที่เปิดสอนสาขาวิชาเดียวกันในประเทศ ยิ่งกว่านั้นเป็นที่น่าภาคภูมิใจที่ทางกรมแผนที่ทหารก็เปิดรับบรรจุนักศึกษาที่จบทางภูมิศาสตร์แผนที่ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ผ่านการสอนและฝึกฝนอบรมจากศาสตราจารย์พูนพลเพียงแห่งเดียวเข้ารับราชการในกรมเท่านั้น (เท่าที่ผู้เขียนรับทราบ) และในยุคแรก ๆ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศาสตราจารย์พูนพลยังช่วยสอนวิชาทางเทคนิคและการสำรวจให้นักศึกษาคณะวิศวกรรมศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่อีกด้วย โดยอาจารย์ได้เน้นและให้ความสำคัญกับการสอนภาคปฏิบัติในสนามเป็นส่วนประกอบเพื่อให้สามารถนำทฤษฎีไปปฏิบัติได้จริง หรืออย่างที่อาจารย์พูดเสมอว่า **“ต้องสอนให้ศิษย์ทำได้ด้วย”**

ผลงานทางวิชาการที่อาจารย์ผลิตมีทั้งที่เป็นตำราเรียนเกี่ยวกับแผนที่และภูมิศาสตร์ประเทศไทย ตั้งแต่ระดับประถม-มัธยม-และอุดมศึกษา ตำราภูมิศาสตร์เศรษฐกิจประเทศไทย ร่วมเขียนคำอธิบายและบทความในสารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานและอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พ.ศ.๒๕๐๙-๒๕๓๔) งานวิจัย อาทิ “The Trail Study of Northern Thailand” (พ.ศ.๒๕๑๒) “High Altitude Photogrammetry in Determination the True Figure of the Earth” (พ.ศ.๒๕๑๕-๒๕๑๘) “Topographic Mapping of Humid Tropical Asia” (พ.ศ.๒๕๑๖-๒๕๑๗) และ “การรังวัดเพื่อหาตำแหน่งทางดาราศาสตร์” ส่วนบทความทางวิชาการอื่น ๆ อีก คือ “THAILAND” (มีแผนที่และสถิติประกอบ) ที่พิมพ์เผยแพร่โดย University of Chicago, Chicago, U.S.A. ในวารสาร Encyclopaedia Britannica, XVIII (pp.197-205) “Natural Resources of Humid Tropical Asia, Development of Geography” (พ.ศ.๒๕๑๘) “พัฒนาภาคอีสานโดยการเลี้ยงปลา” (พ.ศ.๒๕๑๙) “ดาราศาสตร์ ในกิจกรรมแผนที่และการเดินเรือ” (พ.ศ.๒๕๑๙) “ชนชาติต่าง ๆ ในประเทศไทย” (บทความในอักษรานุกรม ภูมิศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ.๒๕๒๐)

“Possibility of Application of Multispectral Sensing in Grassland Study” (พ.ศ.๒๕๒๒) “ประวัติวิวัฒนาการเมืองเชียงใหม่” (พ.ศ.๒๕๓๐) “บทบาทของท้องถิ่นในการส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยว” “๒๕ ปีแห่งการพัฒนาทางสาขาวิชาภูมิศาสตร์” และ “ความรับผิดชอบของบุคคลในชาติต่อการรักษาเขตแดนของประเทศ” (พ.ศ.๒๕๓๒ เฉพาะบทความเรื่องหลังนี้ได้นำเสนอเป็นตัวอย่าง ในตอน ๑) และสองบทความสุดท้ายของอาจารย์พูนพลที่เขียนในปี ๒๕๓๓ คือ “คำกราบบังคมทูลเฉลิมพระเกียรติคุณ และถวายชัยมงคล” สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาสที่ทรงรับพระราชทานปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันพฤหัสบดีที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๓ และ “ถ้ำรักถนอมันตรวจเครื่องยนต์ ถ้ำรักถนอมันตรวจร่างกาย” พิมพ์เผยแพร่ในลานนาสาร ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑๕ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๓๓

ที่จริงแล้วงานเขียนชิ้นสุดท้ายที่ศาสตราจารย์พูนพล ได้อุทิศตัวทุ่มเทอย่างเต็มสติกำลังร่วมจัดทำในฐานะอนุกรรมการและประธานของคณะบรรณาธิการ (นักวิชาการภูมิศาสตร์ระดับประเทศ ๒๕ คนที่แต่งตั้งโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๓๓-๒๕๓๔) ก็คือ การจัดทำหนังสือที่ระลึกทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในศุภวาระคล้ายวันพระราชสมภพครบ ๓ รอบ คือ หนังสือ “จากห้วงอวกาศสู่พื้นแผ่นดินไทย”-*Thailand from Space* (งานเขียนทั้งหมดได้เสร็จสิ้นก่อนที่ศาสตราจารย์พูนพล จะล้มเจ็บในปลายปี ๒๕๕๓ และถึงแก่กรรมต้นปี ๒๕๓๔ เหลือเพียงบทบรรณาธิการที่ศาสตราจารย์พูนพลได้เรียกให้ผู้เขียนซึ่งร่วมเป็นคณะบรรณาธิการไปมอบหมายแนวทางให้ทำต่อจนเสร็จสมบูรณ์เท่านั้น และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้ทรงพระเมตตาที่มีพระราชวินิจฉัยตรวจแก้ต้นฉบับให้ผู้เขียนโดยตรง นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าอันหาที่สุดมิได้)

งานวิชาการและบริการทางสังคมอื่น ๆ ที่ศาสตราจารย์พูนพลได้อุทิศตัวช่วยเหลืออย่างเต็มที่ นอกจากงานสอนและการทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ตามที่ได้รับมอบหมายทั้งในประเทศและต่างประเทศแล้ว ได้แก่ งานส่งเสริมการท่องเที่ยวในภาคเหนือ โดยได้รับตำแหน่งนายกสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภาคเหนือคนแรกระหว่างปี พ.ศ.๒๕๑๘-๒๕๒๒ และ พ.ศ.๒๕๒๗-๒๕๓๐ เป็นกรรมการสังคมศาสตร์ ฝ่ายการศึกษา สหประชาชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ.๒๕๒๑-๒๕๒๓) เป็นประธานไลออนส์เขต ๕ ภาคเหนือ และเป็นผู้ว่าการไลออนส์สากลภาค ๓๑๐ เอ (พ.ศ.๒๕๒๔-๒๕๒๕) และกรรมการประสานงานก่อตั้งสโมสรไลออนส์สตรีแห่งแรกของภาคเหนือ (พฤศจิกายน ๒๕๒๙) นอกจากนี้ยังเป็นกรรมการอำนวยการเหล่ากาชาดจังหวัดเชียงใหม่ ๓ สมัย (ได้รับเหรียญกาชาดสมนาคุณ ชั้น ๒ พ.ศ.๒๕๒๖) ประธานกรรมการฝ่ายอาสาสมัครเพื่อรณรงค์หาทุนให้แก่กองทุนสงเคราะห์ชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ ประธานกรรมการพัฒนาวัดฝายหิน วัดประจำ

มหาวิทยาลัย และเป็นกรรมการสงเคราะห์ศาลคดีเด็กและเยาวชน จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๓๔) เป็นต้น

๓. คำไว้อาลัยของบุคคลที่เคยร่วมงานกับศาสตราจารย์พูนพล

ความเป็นปราชญ์ทางวิชาการหลากหลายสาขา และครูผู้อุทิศตัวเพื่อการสอนและการอบรมให้ความรู้ศิษย์ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติตลอดชีวิต รวมทั้งการให้บริการชุมชน/สังคมในด้านต่างๆ ดังที่ได้ยกตัวอย่างมาพอเป็นสังเขปข้างต้น สามารถยืนยันได้จากส่วนหนึ่งของคำไว้อาลัยของบุคคลที่ร่วมงานทั้งระดับ รัฐมนตรี อธิการบดี (องคมนตรีและนายกสมาคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปัจจุบัน) ตัวแทนคณาจารย์ นักศึกษา ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ภาควิชาภูมิศาสตร์ เพื่อนักเรียนโรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย และตัวแทนนักธุรกิจส่งเสริมการท่องเที่ยว (อดีตกรรมการส่งเสริมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ดังนี้

๓.๑ ศาสตราจารย์ ดร.สง่า สรรพศรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการพลังงาน (ตุลาคม ๒๕๓๔)

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เป็นนายกสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทยคนแรกเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ และสร้างผลงานทางภูมิศาสตร์ จนเป็นที่ประจักษ์ในประเทศและต่างประเทศ เยาวชนของประเทศไทยซึ่งเคยศึกษาชั้นประถมศึกษาชั้นมัธยม ตลอดจนมหาวิทยาลัยเป็นหนี้บุญคุณท่านผู้นี้ เขาต้องเรียนรู้ศึกษาจากบทเรียนแบบฝึกหัด สมุดแผนที่ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาต้น ประถมศึกษาปลาย มัธยมต้น มัธยมปลาย และหลักสูตรมหาวิทยาลัย ผู้คนนับล้านคนต้องเรียนรู้วิชาภูมิศาสตร์จากปรมาจารย์ผู้นี้

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล เป็นบรมครูที่แท้จริง ท่านได้ประสิทธิ์ประสาทวิชา เขียนตำราให้ความเอาใจใส่แก่นักศึกษา เป็นอาจารย์พิเศษแก่มหาวิทยาลัยต่างๆ รวมทั้งเป็นอาจารย์ให้แก่กองทัพและกระทรวงทบวง กรม จนได้รับแต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์เกียรติคุณ

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล เป็นนักวิจัยตัวอย่าง 'ได้มีผลงานวิจัยที่พิมพ์เผยแพร่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นแบบฉบับแก่นักวิจัยรุ่นน้อง ผลงานของท่านเป็นที่ยอมรับในวงการภูมิศาสตร์ จนกระทั่งได้รับเชิญให้ไปร่วมจัดทำกรอบแผนที่จัดทำสารานุกรม ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะที่อังกฤษและอเมริกา

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและประยุกต์ความรู้เกี่ยวกับวิชาภูมิศาสตร์มาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ อาทิ การใช้ประโยชน์ที่ดิน การประมง การพัฒนาชาวเขา การบินพาณิชย์ การท่องเที่ยวและการออกแบบผังเมือง ซึ่งผลงานของท่านเป็นที่ประจักษ์จนทุกวันนี้

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล เป็นนักบริหาร เคยดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชา คณบดี รองอธิการบดี นายกสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภาคเหนือ ซึ่งแสดงถึงการเป็นผู้นำทั้งการบริหารและการบริการวิชาการ

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล เป็นนักวิชาการที่มีความแน่วแน่ มีจิตมุ่งมั่นตั้งใจจะพัฒนาวิชาภูมิศาสตร์ จึงทำให้ผลงานของท่านนั้นส่งผลทั้งด้านปริมาณ คุณภาพ จึงนับเป็นบุคคลตัวอย่างที่ชาวมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ภาคภูมิใจ เพราะเป็นอาจารย์ที่มีความผูกพันกับสถาบัน จนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล เป็นบุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์ยอดเยี่ยม เป็นที่รักใคร่ของเพื่อนฝูง เป็นที่เคารพของรุ่นน้อง เป็นปูชนียบุคคลของผู้ที่รำเรียนทางภูมิศาสตร์ เป็นที่พึ่งของวงการภูมิศาสตร์ ให้ความช่วยเหลือแก่ทุกระดับ

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล ได้รับยศนายทหารชั้นสูง คือ ยศพันเอกพิเศษ ซึ่งนับว่าเป็นตำแหน่งทางการทหารระดับสูง สำหรับผู้ที่มิได้รำเรียนทางวิชาการทหารโดยตรง และได้นำเอาประสบการณ์ทางเทคนิคของทหารมาใช้ในงานวิชาการ เช่น การทำแผนที่จากรูปถ่ายทางอากาศ การสำรวจสภาพภูมิศาสตร์ทหาร ซึ่งนับว่าช่วยประโยชน์ให้แก่วงการภูมิศาสตร์ภาคพลเรือน ซึ่งทำให้คนไทยได้รู้จักสภาพภูมิศาสตร์ของเมืองไทยดีขึ้น

สุดท้าย ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล เป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ดำเนินกิจการทางด้านภูมิศาสตร์ทูลเกล้าฯ ถวายหลายเรื่อง และในขณะเดียวกันก็ได้ดำเนินโครงการจัดทำหนังสือเรื่องราวเกี่ยวกับ *Remote Sensing* ที่ใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย และงานชิ้นสุดท้ายในฐานะประธานคณะบรรณาธิการหนังสือเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เนื่องในพระชนมายุครบ ๓ รอบเรื่อง **“จากห้วงอวกาศสู่พื้นแผ่นดินไทย”**

ที่ได้ประมวลมาข้างต้นนี้ นับเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าประเทศไทยได้สูญเสียบุคคลที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งในทางภูมิศาสตร์ และคนไทยก็คงจะจดจำโดยมิรู้ลืมในผลงานทางภูมิศาสตร์ ขอดวงวิญญาณของ พันเอก (พิเศษ) พูนพล ได้รับรู้และไปสู่ความสงบสุขในสัมปรายภพเทอญ

๓.๒ ศาสตราจารย์เกียรติคุณนายแพทย์เกษม วัฒนชัย อธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปัจจุบันรองคณบดี และนายกสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (๒๒ สิงหาคม ๒๕๓๔)

ในช่วงชีวิตของพวกเขาทุกคน ย่อมพบปะกับผู้คนมากมาย ในฐานะต่างๆ กัน แต่หากจะถามว่ามีใครบ้างที่ให้ความประทับใจและเป็นแบบอย่างแก่เราได้ นั่น คงจะมีไม่กี่คน

ถ้าจะพูดถึงสถาบันครอบครัวและเครือญาติ โดยความใกล้ชิดและโดยสายเลือด ลูก ๆ ย่อมมีคุณพ่อ คุณแม่เป็นแบบอย่าง

ในสถาบันศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาพุทธที่พวกเราเคารพนับถืออยู่ โดยหลักการแห่งศาสนาแล้วพระสงฆ์ทุกรูปย่อมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและเป็นแบบอย่างแก่ฆราวาสทั่วไป อย่างไรก็ตามหากจะถามพวกเราแต่ละคน ก็ย่อมให้คำตอบได้ว่า มีพระเถระบางรูปที่เราให้ความเคารพบูชาเป็นอย่างยิ่ง

ในส่วนของสถาบันการศึกษาทั่ว ๆ ไป การจะตอบคำถามนั้น ย่อมดูที่ครูบาอาจารย์ผู้ใหญ่ ที่ได้พิสูจน์ตนเองในช่วงเวลาอันยาวนาน และมีผลงานทางวิชาการ รวมทั้งวัตรปฏิบัติส่วนตัว เป็นที่ยอมรับนับถือให้เป็นแบบอย่างแก่เพื่อนครูและนักศึกษาทั่วไป ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เป็นปูชนียบุคคลตัวอย่าง เป็นอาจารย์ตัวอย่างของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผมคิดว่าคุณสมบัติของท่านอาจารย์พูนพลที่ปรากฏแก่สายตาของชาวมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สามารถประมวลได้ ๓ ประการ

๑) **ความเป็นนักการศึกษาและนักปราชญ์** ท่านอาจารย์พูนพลเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาภูมิศาสตร์อย่างแท้จริง อาจจะมีเรียกได้ว่า **“ท่านเป็นผู้ริเริ่มสาขาวิชานี้ในประเทศไทย และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยความเป็นนักการศึกษาตลอดชีวิตของท่าน ไม่ว่าจะมองจากฐานของคนทั่วไป หรือลูกศิษย์ของท่าน เราสามารถเรียกท่านได้อย่างเต็มปากว่า ท่านเป็นนักปราชญ์อย่างสมศักดิ์ศรีแห่งความหมายนั้น”**

๒) **ความเป็นครู** ชีวิตของท่านเป็นครูมาโดยตลอด **“เป็นครูในความหมายที่แท้จริง ค้นคว้าหาความรู้อันสูงสุดมาสั่งสอนศิษย์ ให้ความเมตตากรุณาแก่ศิษย์อย่างสม่ำเสมอ สนับสนุนให้ศิษย์ได้เจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานและวิชาชีพ”** เหล่านี้คือสิ่งที่อาจารย์พูนพลได้กระทำตลอดชีวิตของท่าน

๓) **ความเป็นสุขภาพบุรุษ** ท่านเป็นสุขภาพบุรุษทั้งในชีวิตส่วนตัวและในชีวิตการงาน บุคคลที่ได้ติดต่อกับท่านย่อมเป็นประจักษ์พยานได้เป็นอย่างดี

พวกเราชาวมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ขอโน้มคารวะต่อนักการศึกษานักปราชญ์ ครูผู้ยิ่งใหญ่ และสุขภาพบุรุษท่านนี้มา ณ โอกาสนี้

ท่านจะเป็นแบบอย่างแก่นุชนรุ่นหลังสืบไป

๓.๓ คณาจารย์ นักศึกษา ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ภาควิชาภูมิศาสตร์

นับเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดของภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จากการเสียชีวิตของศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เป็นผู้ที่มีความรู้และมีพระคุณอย่างมากต่อภาควิชาภูมิศาสตร์น่าน้ำปกร อาจารย์เป็นบุคคลหนึ่งในการก่อตั้งภาควิชาภูมิศาสตร์โดยเฉพาะในการร่างหลักสูตรและกระบวนวิชาต่าง ๆ ซึ่งเป็นการเปิดสอนและให้ปริญญาในระดับปริญญาตรีเป็นแห่งแรกของประเทศไทย กระบวนวิชาทั้งโดยการร่างและสอนของท่านเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และอาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนวิชาหลักของการนำบัณฑิตภูมิศาสตร์สู่การยอมรับทางวิชาการของหน่วยงานต่าง ๆ ความยากลำบากและความกดดันในการหางานในระยะแรก ๆ ของบัณฑิตภูมิศาสตร์เป็นที่ประจักษ์ทั่วไป แต่ก็ได้ลดลงอย่างมากเมื่อผู้บริหารของหน่วยงาน กรม กองต่าง ๆ ทราบว่าบัณฑิตเหล่านั้นเป็นลูกศิษย์ของศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา จากคุณลักษณะและบารมีเป็นที่ยืนยันว่าชื่อเสียงและเกียรติคุณของท่านนั้นเป็นที่ยอมรับและรู้จักกันทั่วไปในวงวิชาการและเป็นที่เคารพนับถืออย่างแท้จริง

การยอมรับทางวิชาการของท่านไม่มีเพียงเฉพาะภายในประเทศเท่านั้น ท่านเป็นที่ยอมรับในระดับต่างประเทศอย่างมากเช่นกัน ดังจะเห็นจากการที่ท่านเป็นนักภูมิศาสตร์ไทยคนแรกที่ได้รับเกียรติให้เขียนเรื่องเกี่ยวกับประเทศไทยลงในสารานุกรม *Encyclopaedia Britannica* ในปี ค.ศ.๑๙๗๔ (พ.ศ.๒๕๑๗) และในเวลาใกล้เคียงกับท่านยังได้รับการขอร้องให้เป็นผู้แทนนักวิชาการไทย เขียนบทความร่วมกับนักวิชาการนานาชาติจากองค์การ UNESCO ในหัวข้อเรื่อง **“Topographic Mapping of Humid Tropical Asia”** ยิ่งไปกว่านั้น ท่านยังได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์ประยุกต์แห่งประเทศไทย ทำการวิจัยเกี่ยวกับเส้นทางภาคเหนือ พ.ศ.๒๕๑๒ ผลงานโดยเฉพาะบทความนี้ได้พิมพ์เผยแพร่ไปยังต่างประเทศอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าการวิจัยในครั้งนี้ของศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา มีส่วนอย่างยิ่งในการฝึกฝนทักษะการวิจัยและการสำรวจพื้นที่ของทั้งคณาจารย์และนักศึกษาภาควิชาภูมิศาสตร์ในระยะเริ่มแรกเป็นอย่างมาก นอกจากงานวิจัยแล้ว ท่านยังได้เขียนและผลิตหนังสือตำราเรียน ทั้งระดับมัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ตลอดจนบทความทางวิชาการที่ทรงคุณค่าอีกเป็นจำนวนมาก

ความสามารถเชิงวิชาการของท่านเป็นที่ประจักษ์เป็นอย่างดี โดยท่านได้รับการวางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ให้รับผิดชอบงานด้านภูมิศาสตร์แผนที่และงานวิจัยเกี่ยวกับโครงการพัฒนาท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา รับผิดชอบการสอนภูมิศาสตร์สาขาแผนที่ รูปถ่ายทางอากาศ ทุกกระบวนวิชาในระยะแรก และแม้ว่าท่านจะเกษียณอายุราชการแล้วก็ตาม ท่านยังเมตตาช่วยเหลือภาควิชาภูมิศาสตร์ โดยช่วยสอนในกระบวนวิชาแผนที่ขั้นสูง ตราบจนกระทั่งวาระสุดท้ายแห่งชีวิตการสอนของท่าน นอกจาก

แนวคิดทฤษฎีในห้องเรียนแล้ว ท่านได้สอนในสภาพจริงโดยการนำนักศึกษาออกฝึกภาคสนามและท่านจะตรวจเช็คทดสอบความรู้ ความสามารถของนักศึกษาทุกครั้งเมื่อมีโอกาส

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เป็นผู้ที่ฝึกฝนความก้าวหน้าในทางวิชาการอยู่ตลอดเวลาแม้ว่าจะเกษียณอายุราชการ ท่านก็ยังค้นคว้า ปรับตัวให้ทันกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ อาทิ การใช้เครื่องคอมพิวเตอร์เพื่อการเรียน การสอน ท่านเรียนคอมพิวเตอร์ด้วยตัวเองจนสามารถใช้คอมพิวเตอร์ในการกำหนดพิกัดภูมิศาสตร์ของสถานที่ต่าง ๆ ตลอดจนตำแหน่งของดวงดาวบนท้องฟ้า และท่านยังมีความตั้งใจที่จะเขียนตำราด้านนี้อีกด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายที่เจตนารมณ์ของท่านยังไม่ทันบรรลุผล ท่านก็มาเสียชีวิตเสียก่อน

นอกจากผลงานทางวิชาการแล้ว ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ยังรับตำแหน่งบริหารทั้ง ระดับมหาวิทยาลัย คณะ ภาควิชา และงานบริการวิชาการ โดยดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายบริหาร ระหว่าง พ.ศ.๒๕๑๕-๒๕๑๖ คณบดีคณะสังคมศาสตร์ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๑๘-๒๕๒๒ เป็นผู้ก่อตั้งสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทยและได้รับเลือกให้ทำหน้าที่นายกสมาคมเป็นคนแรก ระหว่าง พ.ศ.๒๕๑๙-๒๕๒๑ และเป็นกรรมการภูมิศาสตร์ภาคพื้นแปซิฟิก เป็นต้น

คุณงามความดีของ ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ที่กล่าวมานี้ยังไม่ถึงครึ่งหนึ่งของความจริงที่ท่านได้อุทิศให้กับภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไม่ว่าจะดวงวิญญาณของท่านจะสถิตอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม ขอได้รับการคารวะอย่างสูงสุดจากคณาจารย์ นักศึกษา ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ของภาควิชาภูมิศาสตร์ ทุกคน

๓.๔ สมทวี ชัยนิลพันธุ์ ไลออนส์-เพื่อนนักเรียนร่วมรุ่น

เมื่อศึกษาร่วมกันเบื้องต้นที่ ปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย เชียงใหม่ เขาเป็นนักเรียนที่เรียนเก่ง เป็นยุวชนทหารรุ่นแรกของสถาบัน

เขาข้ามชั้นเพื่อนร่วมรุ่นไปจบมัธยมปีที่ ๘ (แผนกวิทยาศาสตร์)

เขาเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยประเทศฟิลิปปินส์ ผลสำเร็จขั้นปริญญาตรีเป็นบัณฑิต เขาทำปริญญาโทต่อที่มหาวิทยาลัยชิคาโก สหรัฐอเมริกา

เขาเข้ารับราชการเป็นทหาร อาจารย์ผู้สอน สร้าง และพัฒนาคนเพื่อสืบทอดความเป็นคนดี มีคุณธรรม มีศักดิ์ศรี รั้งบ้านเมืองและประเทศชาติหลากหลาย ไลออนส์ ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา

ผู้เขียนตำราภูมิศาสตร์อันถูกต้องสอนนักเรียนชั้นประถมศึกษา

ผู้ต่อต้านวิชาการทางภูมิศาสตร์ ความขัดแย้งด้านพรมแดนกับกัมพูชา เรื่องปราสาทเขาพระวิหาร ผู้บุกเบิก แนะนำคนทั่วโลกรู้จักประเทศไทยในหนังสือ เอนไซโครปีเดีย บริชเตนนิกา ความเป็นนักสังคมศาสตร์ที่จะหาผู้ใดเปรียบไม่ได้ เพราะ

เคยเป็น นายกสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย

เคยเป็น นายกสมาคมนักเรียนเก่าปริณิสรอยแวลล์วิทยาลัย เคยเป็น นายกสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภาคเหนือ

เคยเป็น นายกสโมสรไลออนส์เชียงใหม่ (ไฮท์)

เคยเป็น ผู้ว่าการไลออนส์สากลภาค ๓๑๐ A

เคยเป็น คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เคยเป็น รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาวิชาการทางภูมิศาสตร์ด้วยความปรารถนาสามารถนำข้อมูลหลักฐานให้นักวิชาการทั่วโลกแขนงนี้ยอมรับมากมาย

เพื่อนทุกคนขอยกเขาเป็น นักปราชญ์ คนหนึ่งของโลก

๓.๕ แจ่มจิตต์ เลหาวัฒน์ และ อัศรัศริพร ณ เชียงตุง (๒๑ สิงหาคม ๒๕๓๕)

“อาจารย์พูนพลกับงานท่องเที่ยวภาคเหนือ”

เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๑๑ หรือ ๒๓ ปีมาแล้ว องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือ อ.ส.ท. สมัยนั้นได้เปิดสำนักงานสาขาในประเทศแห่งแรกขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เพราะเห็นว่าเชียงใหม่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่อุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นสภาพภูมิประเทศ สถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงาม ดินฟ้าอากาศที่เหมาะสมแก่การพักผ่อนหย่อนใจ มีขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงาม เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มีสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งโรงแรมที่พัก การคมนาคมขนส่ง สินค้าพื้นเมืองและเรื่องอื่นๆ อีกมาก

สำนักงานองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยแห่งแรก ได้รับความอนุเคราะห์จากกลุ่มห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลอนุสรเชียงใหม่ ให้ใช้สถานที่โดยไม่คิดค่าเช่า ตั้งอยู่เลขที่ ๔๘ ถนนท่าแพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เพราะต้องการสนับสนุนให้เชียงใหม่เป็นแหล่งท่องเที่ยวรองจากกรุงเทพฯ ด้วยเหตุดังกล่าวทางครอบครัวนี้จึงได้ริเริ่มสร้างโรงแรมขึ้นหนึ่งชั้น เพื่อเป็นการรองรับการประชุม PATA Workshop ในเดือนมกราคม ๒๕๑๒ นั่นก็คือ โรงแรมรินคำ นี้เอง

ต่อมาได้มีกลุ่มนักธุรกิจและนักวิชาการในจังหวัดนี้ และจังหวัดใกล้เคียงร่วมกัน ก่อตั้งชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวภาคเหนือขึ้น ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภาคเหนือ โดยมี ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เป็นนายกสมาคมฯ คนแรก มีกรรมการผู้ริเริ่มเท่าที่จำได้ คือ ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย เจ้าไชยสุริวงศ์ ณ เชียงใหม่ และครอบครัวคุณบวร-คุณอุณณ์ ชูติมา หม่อมธาดา ขุนศึกเม็งราย คุณบุญชัย (อัลเบิร์ต) เปเรร่า คุณประยูร เลิศจิตติคุณ-คุณวิสุทธิ นิมนานท์ คุณชวณ มุณีกานนท์ คุณแสงเทียน มหาวรรณ ผู้แทนคุณกุสะ ปันยาระชุน (*World Travel Service*) คุณชัยวัฒน์ อินทพันธ์ุ คุณอมรา ชูติมา ฯลฯ รวมทั้งผู้เขียนทั้งสองอีกด้วย โดยได้รับการสนับสนุนจากคุณวิสิทธิ์ ศรีนาวา หัวหน้า อ.ส.ท. คนแรกของเชียงใหม่

การที่จังหวัดเชียงใหม่ได้มีสนามบินนานาชาติขึ้นมาได้นั้น ก็ด้วยแรงผลักดันของสมาคมฯ โดยมีอาจารย์พูนพล เป็นหัวเรี่ยวหัวแรง เมื่อคราวประชุม PATA Workshop ปี ๒๕๑๒ ได้มีมติให้เชียงใหม่มีสนามบินนานาชาติขึ้น ต่อมา PATA TASK FORCE ได้มาติดตามผลงานก็ยังเปิดไม่ได้ เพราะรัฐบาลยังไม่มั่งบประมาณ ทางสมาคมฯ จึงทำการเรียกร้อง โดยทำรณรงค์ (Campaign) ในรูปแบบต่าง ๆ จนในที่สุดรัฐบาลได้ยอมรับจัดสรรงบประมาณให้เชียงใหม่มีสนามบินนานาชาติ เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๒ ซึ่งก็ใช้เวลาถึง ๑๐ ปี กว่าจะได้สนามบินฯ นี้มา

สมาคมฯ พยายามที่จะส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยวอีกหลายด้านเพื่อเป็นการกระจายงานให้มีขึ้นตลอดปี เพื่อเป็นการดึงนักท่องเที่ยวมาเชียงใหม่ให้ได้ทุกเดือน โดยมีการจัดงานเทศกาลเป็นประจำขึ้น เช่น งานเชียงใหม่ในอดีตซึ่งจัดในวันสงกรานต์เป็นงานส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของล้านนา การพ้อนรำต่าง ๆ การประกวดอาหารพื้นเมือง และการละเล่นต่าง ๆ โดยได้รับความเอื้อเพื่อให้ใช้สถานที่จัดงานที่ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่ จากคุณบวร-คุณอุณณ์ ชูติมา เริ่มตั้งแต่สงกรานต์ปี ๒๕๑๙ ตลอดมา จนถึงทุกวันนี้ ต่อจากนั้นในปลายปี ๒๕๑๙ สมาคมฯ ได้ปรึกษากันว่าทำอย่างไรจึงจะดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเชียงใหม่มากขึ้น งานไม้ดอกไม้ประดับก็เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อวันมาฆบูชา เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๒๐ โดยที่ประชุมมีมติให้ใช้สัปดาห์แรกของเดือนกุมภาพันธ์ของทุกๆ ปี เป็นวันไม้ดอกไม้ประดับของเชียงใหม่ และได้เปิดตลาดนัดที่สวนบวกวาดเพื่อขายพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับเป็นการสนับสนุนโครงการดังกล่าวนี้ เพื่อให้จังหวัดเชียงใหม่เป็นเมืองที่เต็มไปด้วยต้นไม้ ดอกไม้ ที่สวยงามเมื่ออย่างเข้าฤดูหนาว กิจกรรมนี้ทำรายได้ให้เชียงใหม่เป็นจำนวนมาก เพราะนักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและต่างประเทศมาเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้สมาคมฯ ยังได้จัดรายการ “เฮฮากับบ้านเฮา” โดยมีอาจารย์พูนพล เป็นวิทยากรพาเด็กๆ ไปชมวัดวาอารามต่างๆ สถานที่สำคัญต่างๆ โดยอาจารย์เป็นผู้บรรยายเอง รวมทั้งเป็นวิทยากรในการอบรมมัคคุเทศก์ ของ ททท. ร่วมกับ

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ตลอดมา ยังมีเรื่องราวที่อาจารย์ได้ทำให้กับการส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาคเหนืออีกมากมาย ถ้าเขียนก็ไม่รู้จบสิ้น

เป็นที่น่าเสียดายที่เราสูญเสียบุษนิยบุคคล อย่างอาจารย์พูนพลไป ถึงแม้ตัวท่านจะจากไป แต่ท่านก็ได้ทิ้งผลงานไว้ให้เราเราอย่างมหาศาล ในโอกาสนี้ขอให้ดวงวิญญาณของอาจารย์ที่รักของเราไปสู่สุคติเถิด

๔. ภาพประกอบคำบรรยายชีวิตและงาน ของศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา

ภาพชีวิตและงานของศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ที่คัดเลือกจากรูปที่พอหาได้สำหรับประกอบเรื่องหรือเนื้อหาที่อ้างอิงถึงส่วนใหญ่ในตอน ๒ นี้ มีอาทิ **ภาพชุดที่ ๑** ภาพรับพระราชทานปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ ภาพถวายการบรรยายพิเศษแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทั้งที่ภาควิชาภูมิศาสตร์และที่บ้านพักส่วนตัวเกี่ยวกับการใช้ไฟโตแกมเมตตรีกับงานการทำแผนที่ภาพร่วมฟังการบรรยายพิเศษของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ที่ทรงพระราชทานแก่นักศึกษาปริญญาโทภาควิชาภูมิศาสตร์

ภาพชุดที่ ๒ ภาพการเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาแผนที่ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยปริญญาตรีภาควิชาภูมิศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่รุ่นแรกไปเรียนในภาคสนาม

ภาพชุดที่ ๓ ภาพการเป็นสมาชิกนายกสโมสร ประธานเขต และผู้ว่าการไลออนส์สากล ภาค ๓๑๐ A ประเทศไทย (ตำแหน่งสูงสุด) ภาพการเป็นประธานคณะกรรมการดูแลวัดฝายหิน วัดประจักษ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาพการเป็นประธานที่ประชุมผู้ทรงคุณวุฒิทางประวัติศาสตร์ล้านนา เพื่อถวายข้อมูลสืบค้นแด่สมเด็จพระสังฆราช “สมเด็จพระญาณสังวร” วัดบวรนิเวศวิหาร ภาพการเป็นนายกสมาคมคนแรกของสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภาคเหนือ และเป็นผู้ผลักดันให้เชียงใหม่มีสนามบินนานาชาติจนสำเร็จลุล่วงและ

ภาพชุดที่ ๔ ภาพชุดสุดท้ายภาพงานก่อตั้งมูลนิธิศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา จากคณาจารย์และศิษย์เก่า เนื่องในวาระเกษียณอายุราชการ เพื่อให้ทุนนักศึกษาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ และภาพคู่ของอาจารย์กับภรรยา

ภาพชุดที่ ๑

รับพระราชทานปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาภูมิศาสตร์ ๒๕๒๖

ถวายการบรรยายการใช้กล้องที่โอโดไลท์
เพื่อการสำรวจและการทำแผนที่ ณ ภาควิชาภูมิศาสตร์
มกราคม ๒๕๒๑

ถวายคำอธิบายการใช้โฟโตแกรมเมตรีกับงานการทำแผนที่
ณ ภาควิชาภูมิศาสตร์ มกราคม ๒๕๒๑

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา
ถวายงานทางวิชาการแผนที่ และไฟโตแกรมเมตตรี
แด่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ณ บ้านพักส่วนตัว เมื่อ ๘ มีนาคม ๒๕๓๒

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ทรงบรรยาย พระราชทานคณาจารย์และนักศึกษาปริญญาโท
ภูมิศาสตร์ เรื่อง “ปัญหาปัจจุบันภูมิศาสตร์ประเทศไทย”
เมื่อ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๓๒

ถวายคำบรรยายแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี ครั้งเสด็จฯ นำคณาจารย์และ
นักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ ทัศนศึกษา
อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๒

เตรียมงานรับเสด็จ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี อำเภอเชียงแสน
จังหวัดเชียงราย
เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๒

ภาพชุดที่ ๒

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นแห่งแรกๆ ที่ไปสอน
ในฐานะอาจารย์พิเศษ ต่อมาได้แก่ ธรรมศาสตร์
และวิทยาลัยครูจันทระเกษม

เมื่อกลับมาเป็นครูก็ต้องสอนศิษย์ต่อไป ที่เห็นคือ
ศิษย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รุ่นแรก ๐๗

พานักศึกษานิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
เดินสำรวจสภาพป่าดอยอินทนนท์
ตุลาคม ๒๕๑๒

กับศิษย์นิเวศศาสตร์
ณ ดอยอ่างกา ส่วนหนึ่งของดอยอินทนนท์ ตุลาคม ๒๕๑๒

ภาพชุดที่ ๓

ศาสตราจารย์
พันเอก (พิเศษ)
พูนพล อาสนะจินดา
กับงานสมาคมสโมสร
ไลออนส์สากล
ได้เริ่มจากการเป็น
สมาชิก-นายกสโมสร-
ประธานเขต และ
ผู้ว่าการภาค ๓๐๑ A
ประเทศไทย อันเป็น
ตำแหน่งสูงสุด

อาจารย์เป็นนายกสมาคมคนแรกของ สมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภาคเหนือ เป็นผู้ผลักดันให้เชียงใหม่มีสนามบินนานาชาติ และมีการส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยวของเชียงใหม่อีกหลายด้าน โดยการรับจัดงานเทศกาลต่างๆ ขึ้น เช่น งานไม้ดอกไม้ประดับงานเชียงใหม่ในอดีต ภาพนี้จากงานเชียงใหม่ในอดีต ซึ่งได้รับความเอื้อเพื่อให้ใช้สถานที่จัดงานที่ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่ จากคุณบวร-คุณอุณณ์ ชุติมา

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เป็นประธานในที่ประชุมผู้ทรงคุณวุฒิทางประวัติศาสตร์ล้านนาไทย เพื่อถวายข้อมูลเกี่ยวกับการสืบค้นต้นฉบับคธาชินบัญชรฉบับอักษรล้านนาจากที่ต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ แต่เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวรวิจิตรวาทการ กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๓๐ ณ ห้องพระร่วง ตึกกุฎราช โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย

อาจารย์ได้รับเกียรติให้เป็นประธานคณะกรรมการดูแลวัดฝายหิน วัดประจำมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ภาพชุดที่ ๔

กล่าวในงานก่อตั้ง
มูลนิธิ ซึ่งคณาจารย์
และศิษย์ภาควิชา
ภูมิศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ร่วมกันก่อตั้งเป็นการ
แสดงกตเวทิตา
ในโอกาสที่อาจารย์
เกษียณอายุราชการ
เพื่อนำมาใช้เป็นทุน
การศึกษาให้แก่
นักศึกษาภาควิชา
ภูมิศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ที่ขาดแคลนทุนทรัพย์

ศาสตราจารย์
พันเอก (พิเศษ) พูนพล
และคุณวิลาวัณย์
อาสนะจินดา
วันเฉลิมพระชนมพรรษา
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๕

ตอน

๓

บทส่งท้าย

ขอคารวะส่งท้ายประวัติชีวิตและงานของ
ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา
ด้วยคำประกาศเกียรติประวัติดีเด่นอันควรได้รับ
ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์คนแรก
ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๒๖

ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เป็นบุคคลตัวอย่างที่มีเกียรติประวัติดีเด่นเป็นเยี่ยมในเชิงวิชาการหลายสาขาวิชาไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การวิจัย การเผยแพร่ความรู้ในหลายรูปแบบ เพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการอันจะยังประโยชน์ให้กับการเรียนการสอนทั้งในระบบและนอกระบบโดยตรงทุกระดับ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา รวมทั้งการประยุกต์ใช้ประโยชน์วิชาที่ถนัดและเชี่ยวชาญโดยเฉพาะในสาขาวิชาภูมิศาสตร์แผนที่ในการพัฒนาประเทศทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ชื่อเสียงของศาสตราจารย์พูนพล จึงเป็นที่ประจักษ์ ชัดเจนและรู้จักกันทั่วไปทั้งในประเทศและนานาชาติ

บุคคลท่านนี้ได้รับการยกย่องและไว้วางใจให้รับผิดชอบทั้งในงานวิชาการด้านทหารเพื่อความปลอดภัยของประเทศชาติ และวิชาการด้านพลเรือนในระดับสูงเสมอมาเป็นระยะเวลายาวนานไม่น้อยกว่า ๕๐ ปี อาทิ ได้รับผิดชอบงานวิจัยปัญหาเขตแดนเขาพระวิหาร (เอกสารลับ) ให้แก่ทางราชการสำนักนายกรัฐมนตรี และโดยเฉพาะได้รับเลือกและเชิญเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการแผนที่ในการแก้คดีที่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (ศาลโลก) ที่กรุงเฮก กรณีเขาพระวิหาร ๓ ครั้ง งานพิเศษทางวิชาการด้านการทหารที่ไม่อาจลืมในผลงานของท่านผู้นี้ได้ คือ งานสำรวจสภาพภูมิศาสตร์ทหารชุดแรกทั่วประเทศไทยร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมเสนาธิการทหารบก และผู้เชี่ยวชาญทางทหารของสหรัฐอเมริกา ตลอดจนการจัดทำแผนที่ภูมิศาสตร์ชุดแรกของประเทศไทยเพื่อใช้ในการประชุมทางวิชาการแผนที่กับองค์การสหประชาชาติจัดขึ้นที่กรุงเทพฯ เป็นต้น

ผลงานทางวิชาการที่เป็นประโยชน์แก่นักการศึกษาทุกระดับ และแก่สาธารณชนทั่วไป ในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ทั้งในระบบและนอกระบบนั้น ไม่อาจจะเว้นกล่าวถึงงานจัดทำ สารานุกรมภูมิศาสตร์ประเทศไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน งานตำราเรียนภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ และแผนที่ภูมิศาสตร์สอดสีครบตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่ระดับ ประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาพร้อมหนังสือคู่มือครบชุด (๓๕ เล่ม) งานเขียนสารานุกรม เอนไซโคลพีเดียบริตันนิกา แห่งชิคาโกชุดปัจจุบัน เรื่อง THAILAND ตามที่ได้รับเชิญ งานที่ปรึกษาและรวบรวมข้อมูลทางวิชาการในโครงการขยายสนามบิน งานวิจัยเกี่ยวกับ เส้นทางภาคเหนือ งานวิจัย *Topographic Mapping of Humid Tropical Asia* ให้แก่ UNESCO งานวิจัย *High Altitude Photogrammetry for Determination the True Figure of the Earth* และโดยเฉพาะงานวิจัยทางภูมิศาสตร์แผนที่รวม ๑๐ เรื่อง ตามพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน และของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เกี่ยวกับโครงการพัฒนาท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยและงานเรียบเรียง ทางวิชาการเกี่ยวกับความรับผิดชอบของบุคคลในชาติต่อการรักษาเขตแดนของไทย

นอกเหนือจากที่ผลงานทางวิชาการได้ยืนยันอย่างแจ่มชัดในความเป็นเอตทัคคะ ทางวิชาการด้านภูมิศาสตร์แผนที่ของศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา แล้ว ผลงานเหล่านี้ยังแสดงถึงความสำเร็จในอาชีพอันเป็นแบบอย่างที่ดี หรืออันสมควร ยกย่องเป็นบุคคลตัวอย่างในวิชาชีพดังกล่าว เพราะท่านผู้นี้ได้รับการเลือกตั้งเป็นนายก สมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทยคนแรกและได้รับผิดชอบจัดตั้งสมาคมนี้โดยการสนับสนุน ของสภาวิจัยแห่งชาติ ได้รับเชิญเป็นกรรมการทางวิชาการระดับชาติในประเทศและ ต่างประเทศมากมาย อาทิ กรรมการบริหารคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ สาขาวิทยาศาสตร์ กรรมการยี่ออคเดซี่และยี่ออฟฟิสส์แห่งชาติ กรรมการสังคมศาสตร์ฝ่ายการศึกษาสหประชาชาติ กระทรวงศึกษาธิการ กรรมการภูมิศาสตร์ทางมนุษยชาติ องค์การ *Pacific Science Association Hawaii, U.S.A.* กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาการดำรงตำแหน่งทาง วิชาการของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และของกระทรวงศึกษาธิการ นายกสมาคมส่งเสริม การท่องเที่ยวภาคเหนือ ที่ปรึกษาการวิจัยผังเมืองและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของเทศบาล นครเชียงใหม่ และผู้ว่าการไลออนส์สากลภาค ๓๑๐ A ฯลฯ เป็นต้น

ผลงานและเกียรติคุณในทางวิชาการ การบำเพ็ญตนเยี่ยงครูที่รักศิษย์และเป็น ที่พึ่งของศิษย์เชิงวิชาการในลักษณะสหวิทยาการตลอดอายุการทำงานของท่านในสถาบัน ต่าง ๆ ทั่วประเทศทั้งการทหารและพลเรือน ตลอดจนการเป็นที่พึ่งและปฏิบัติตนอันเป็น ประโยชน์แก่สาธารณชน องค์การหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภายในประเทศและนานาชาติ ประทับใจรวมทั้งการทำงานศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์วิจัยอย่างไม่หยุดยั้งเพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ อันจะเป็นผลต่อการพัฒนาประเทศไทยโดยส่วนรวม ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล

อาสนะจินดา จึงนับได้ว่าเป็นบุคคลที่สร้างเกียรติภูมิให้แก่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่โดยตรง และสถาบันระดับอุดมศึกษาอื่น ๆ ทั่วประเทศ เป็นปูชนียบุคคลของศิษย์ และผู้บุกเบิก และริเริ่มความเจริญให้กับสาขาวิชาเอกภูมิศาสตร์ของประเทศไทย และเป็นบุคคลตัวอย่างของประเทศชาติ ฉะนั้น เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๒๖ ท่านจึงได้รับเกียรติสูงสุดในสาขาวิชาภูมิศาสตร์ ได้รับพระราชทานปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์คนแรกของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และคนแรก ของประเทศไทย

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยม ฉัตรเบญจาตั้งประดับเกียรติยศ
ภาพถ่ายวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๓๕ ณ พระวิหารวัดสวนดอกวรวิหาร

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ เป็นองค์ประธานในพิธีพระราชทานเพลิงศพ
ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ณ เมรุชั่วคราว วัดสวนดอกวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่
๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕

ชีวิตและงาน

ของคณาจารย์อาวุโส

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ
ดร.วันเพ็ญ สุธงกษ

ชีวิตและงาน

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์

Emeritus Professor Dr. Vanpen Surarerks

ศาสตรเมธี สาขาวิทยาศาสตร์ ด้านภูมิศาสตร์

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสายสะพายสูงสุด : มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประวัติและวุฒิการศึกษาในประเทศ

ศาสตราจารย์ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ เกิดวันอาทิตย์ที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๘๒ ในครอบครัวทหารค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ศูนย์สงครามพิเศษปัจจุบัน) จังหวัดลพบุรี เป็นลูกคนสุดท้อง (คนที่ ๗) ของพลตรี พิสนห์ และนางสิริวงศ์ (ทองศิริ) สุรฤกษ์ เรียนและจบระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดลพบุรี (มัธยมศึกษาปีที่ ๕) และโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ (มัธยมศึกษาปีที่ ๘) กรุงเทพมหานคร ศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต และครุศาสตรบัณฑิต (อ.บ.ค.บ. ปี ๒๕๐๔ และ ๒๕๐๖ ตามลำดับ) และได้รับคัดเลือกให้เป็นอาจารย์ที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ได้ลาออกตั้งแต่เริ่มแรก ช่วงทดลองปฏิบัติราชการ เพื่อไปบรรจุเป็นอาจารย์ใหม่ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตามคำเชิญชวนของผู้แทนจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในช่วงเริ่มแรกหรือช่วงก่อตั้ง (บรรจุเข้ารับราชการเมื่อ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๐๗) โดยได้เดินทางพร้อมบิดามารดามากับขบวนรถไฟเที่ยวแรกที่พานักศึกษากลุ่มแรก ประมาณ ๓๐๐ คน มาเรียนที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (จากสถานีหัวลำโพงถึงสถานีเชียงใหม่) ครั้งนั้น มีรองอธิการบดี ศาสตราจารย์ ดร.บัวเรศ คำทอง (อดีตอธิการบดีคนที่ ๔) และภรรยา ศาสตราจารย์สุมนา คำทอง (อดีตหัวหน้าภาควิชาภูมิศาสตร์คนแรก) มารอรับที่สถานีรถไฟเชียงใหม่

* บทความนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อริศรา เจริญปัญญาเนตร จัดทำต้นฉบับ และ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ ปรับแก้และเขียนเรียบเรียงฉบับสมบูรณ์

วุฒิการศึกษาต่างประเทศ

ศาสตราจารย์วันเพ็ญ ได้สอบชิงทุนรัฐบาลเยอรมัน คือ DAAD-Stipendium (Deutscher Akademische Austauschdienst) เมื่อปี ๒๕๑๓ ไปศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัย Justus Liebig-Universität Giessen ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี จนสำเร็จการศึกษา ระดับปริญญาโท-Magister atrium-M.A. (Master of Arts) และปริญญาเอก-Dokters der Philosophie-Dr.phil. (Doctor of Philosophy) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ และภูมิศาสตร์การเกษตร (Geographie u. Agrargeographie) เมื่อมีนาคม ๒๕๑๖ และธันวาคม ๒๕๑๘ ตามลำดับ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท : Landnutzung und Bodenerhaltung in Nordthailand-erläutert an Beispielen aus der Provinz Chiang Mai คือ การใช้ที่ดินและการอนุรักษ์ดินในภาคเหนือของประเทศไทย ตัวอย่างจังหวัดเชียงใหม่ และวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก : Agrargeographische und sozial-ökonomische Struktur in Nordthailand : unterbesonderer Berücksichtigung der Pachtverhältnisse คือ สภาพทางภูมิศาสตร์การเกษตรและเศรษฐกิจเกษตรในภาคเหนือของประเทศไทย : เน้นปัญหาการเช่านาของชาวนาไทย)

คุณวุฒิพิเศษ

ศาสตราจารย์วันเพ็ญได้รับ **ประกาศนียบัตรมัคคุเทศก์รุ่น ๒** ของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่จัดอบรมให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยช่วงปิดภาคเรียน ฤดูร้อน ปี พ.ศ.๒๕๐๔ และ ปี พ.ศ.๒๕๔๘ เนื่องในมหาวโรกาสเจริญพระชนมพรรษา ๕๐ พรรษา ขององค์พระราชาูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทางมูลนิธิศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล (ครบรอบ ๑๐๒ ปีชาตกาล) ได้สรรหา และคัดเลือกให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ **ได้รับรางวัลศาสตรเมธี ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๘** โดยได้รับการยกย่องเป็นนักปราชญ์ที่ทำคุณประโยชน์แก่สังคม ด้านวิชาการสาขาวิชาภูมิศาสตร์ และเข้ารับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๔๙ ณ ตึกชัยพัฒนา สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต

ตำแหน่งทางวิชาการ

หลังจากจบปริญญาเอกจากประเทศเยอรมนี กลับมารับราชการต่อที่ภาควิชา ภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อธันวาคม ๒๕๑๘ ในปีถัดมาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง**ผู้ช่วยศาสตราจารย์** เมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๙ ต่อมาอีก ๓ ปีเศษ ได้ดำรงตำแหน่ง**รองศาสตราจารย์** เมื่อ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๓ และได้รับพระมหากรุณาธิคุณ

โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ เมื่อ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๕ และหลังจากเกษียณอายุราชการ เมื่อ ๓๐ กันยายน ๒๕๔๓ สภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีมติเป็นเอกฉันท์ให้ศาสตราจารย์วันเพ็ญ สุรฤกษ์ ได้รับการแต่งตั้งเป็น “ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สาขาวิชาภูมิศาสตร์” ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา ๒๕๔๓ (เมื่อ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๓) และเข้ารับพระราชทานเกียรติบัตร จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อ ๑๘ มกราคม ๒๕๔๔ และอีก ๑๐ ปีต่อมา สภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้มีมติให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ ได้รับพระราชทานปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ ปีการศึกษา ๒๕๕๔ (เมื่อ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๔) และเข้ารับพระราชทานปริญญาดังกล่าว จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อ ๑๙ มกราคม ๒๕๕๕

สาขาวิชาที่ศาสตราจารย์ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และมีผลงานวิจัย

นำเสนอทั้งในฐานะผู้จัด ประธาน และผู้ประสานงานการจัดการประชุม การเข้าร่วมประชุมสัมมนาและการบรรยายทางวิชาการทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ตลอดจนมีการพิมพ์ผลงานตำราวิชาการและรายงานการวิจัยเชิงผสมผสานในฐานะหัวหน้าโครงการ รวมทั้งบทความพิเศษต่าง ๆ ออกเผยแพร่แก่ผู้สนใจทั่วไป

หัวข้อที่เน้นเป็นพิเศษเกี่ยวกับ (๑) ปัญหาและการจัดการการใช้น้ำชลประทาน (ของรัฐและของราษฎร) ที่มีประสิทธิภาพในระดับไร่นา (๒) ทรัพยากรมนุษย์กับการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำที่เหมาะสม : ปัญหาการจัดการ (๓) วิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคมของชนบทยากจนมาก (ยากจนดักดาน) และภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของผู้ดองงาน และปัญหาการพัฒนาชนบท (๔) การพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืน : วิเคราะห์เชิงภูมิศาสตร์การเกษตร และ (๕) ยุทธศาสตร์ทางเลือกใหม่ของรัฐกับการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบมีส่วนร่วมของคนจนในชนบทที่สูง (ที่อยู่อาศัยและทำกินของกลุ่มชาติพันธุ์) ชนบททั่วไปและชุมชนเมือง เป็นสำคัญ (๖) ทุจริตระดับรากหญ้ากับความล้มเหลวในการพัฒนาชนบทไทย บทความวิชาการที่รวบรวมจากผลงานวิจัยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ประมาณ ๓๐ ปี และเป็นที่มาของงานวิจัยเรื่องใหม่ล่าสุดในฐานะหัวหน้าโครงการที่ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงาน ป.ป.ช. เรื่อง “ยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการทุจริตในโครงการพัฒนาของรัฐระดับชุมชน” (พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๖) เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นฐานข้อมูลสำคัญที่ช่วยเสริมความสมบูรณ์ให้กับโครงการผลิตตำราวิชาการและบริการวิชาการอื่น ๆ เชิงวิเคราะห์วิจัยของผู้เขียนด้วยดีตลอดมา

ประสบการณ์และตำแหน่งทางวิชาการ ที่ศาสตราจารย์ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ ได้รับการแต่งตั้งและได้รับเชิญ

มีมากมาย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ สรุปโดยสังเขป ดังนี้

ในประเทศ อาทิ อนุกรรมการประเมินผลโครงการสร้างงานในชนบท (กสป.1 ของสำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ.๒๕๒๓) และเป็นหัวหน้าโครงการวิจัยประเมินผลโครงการนี้ (กสช.) ทั้งระดับภาค (พ.ศ.๒๕๒๓) และระดับประเทศ (พ.ศ.๒๕๒๔) หัวหน้าภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๒๗) กรรมการ MAB (Man and Biosphere) แห่งประเทศไทยขององค์การ UNESCO ในความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๒๘) ผู้ชำนาญการฝ่ายวิจัยและประเมินผลของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ตามมติ ค.ร.ม. (พ.ศ.๒๕๒๗-๒๕๒๘) อุปนายกสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย (พ.ศ.๒๕๒๘-๒๕๓๑) อนุกรรมการประสานงานโครงการเปลี่ยนแปลงของโลก-IGBP (The International Geosphere-Biosphere Programme : A Study of Global Change) ระดับประเทศ ของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เพื่อประสานงานและร่วมมือกับโครงการ IGBP สำนักงานใหญ่ ณ กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน และสำนักงานระหว่างประเทศ (ช่วง ๖ ปี ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๔๐) อนุกรรมการ ๒ ชุด ในความร่วมมือของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่กับกระทรวงมหาดไทย คือ ชุดแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินของราษฎร และชุดแก้ไขปัญหาลผลกระทบจากโครงการของรัฐ (พ.ศ.๒๕๓๗) กรรมการประจำสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (๖ ปี ๓ วาระ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๘-๒๕๔๔) ประธานผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มสาขาวิชาสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ของบัณฑิตวิทยาลัย ช่วง ๓ ปี ระหว่าง พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๓ เพื่อตัดสินโครงการและงานวิจัยดีเด่นประจำปีของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กรรมการเฉพาะกิจประเมินผลงานคณบดีและผู้อำนวยการสถาบันกลุ่มสาขาวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ปี ๒๕๔๒ ที่ปรึกษาคณะกรรมการพิจารณาคัดเลือกนักวิจัยดีเด่นประจำปี ๒๕๔๔ และปี ๒๕๔๙ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยและอาจารย์พิเศษบรรยายในระดับอุดมศึกษาของสถาบันต่างๆ ในประเทศ และที่ปรึกษา และกรรมการบริหารมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท-FEDRA ตั้งแต่ปี ๒๕๒๕ จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ในปัจจุบัน (ตั้งแต่ปลายปี ๒๕๔๙) อนุกรรมการฝ่ายวิจัย สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ-ป.ป.ช. และปี ๒๕๕๐-๒๕๕๑ เป็นบรรณาธิการบริหารหนังสือวารสารวิชาการ ป.ป.ช. ฉบับปฐมฤกษ์ (วารสารรายปี) และบรรณาธิการผู้ช่วยต่อมาทุกปี จนถึงปี ๒๕๕๕ ตั้งแต่ปลายปี ๒๕๕๑-๒๕๕๓ เป็นกรรมการสภาวิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มสาขาวิชาสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ และอนุกรรมการสภาวิชาการในกลุ่มสาขาวิชาที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ และตั้งแต่ปี ๒๕๕๒-ปัจจุบัน เป็นกรรมการอำนวยการ (ในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิ) ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ในต่างประเทศ อาทิ กรรมการ *The Scientific Committee on Geography of the Pacific Science Association* ประเทศออสเตรเลีย (ช่วง ๘ ปี ระหว่าง พ.ศ.๒๕๒๓-๒๕๓๐) ศาสตราจารย์บรรยายพิเศษ ของมหาวิทยาลัย ๑๐ แห่งในประเทศสหรัฐอเมริกา และแคนาดา (*U. of Wisconsin-Madison, California State U., Northern Illinois U., U. of Minnesota, Colorado State U., Cornell U., Massachusetts U. at Amherst, Hawaii U. at Manoa* ใน U.S.A. และ *U. of Western-Ontario* กับ *York U.* ใน Canada) ระหว่าง ค.ศ.1986-1987 (พ.ศ.๒๕๒๙-๒๕๓๐) ช่วงรับเชิญเป็น **Visiting Fulbright Professor** ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและภาควิชาภูมิศาสตร์ ณ *University of Wisconsin-Madison, U.S.A.* และรับเชิญเป็นนักวิจัย (*visiting research fellow and scholar*) อาจารย์วิทยากรบรรยายพิเศษในสถาบันต่างๆ และในการประชุมระหว่างประเทศ ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๒๒-๒๕๔๔ ทั้งในเอเชีย (จีน ญี่ปุ่น สิงคโปร์ ฮองกง ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย บังกลาเทศ ศรีลังกา สปป.ลาว) ยุโรป (เยอรมนี ออสเตรีย ฮังการี อิตาลี อังกฤษ) และออสเตรเลีย ตลอดจนรับเชิญในโครงการฝึกอบรมเป็นที่ปรึกษาระยะสั้นของธนาคารโลก (*World Bank*) สหรัฐอเมริกา

นอกจากนี้ ยังได้ไปศึกษาดูงานทั้งรายเดี่ยวและนำคณะนักศึกษาบัณฑิตศึกษาไปทัศนศึกษาในอีกหลายประเทศ อาทิ เนเธอร์แลนด์ เดนมาร์ก สวิตเซอร์แลนด์ ฝรั่งเศส สเปน สปป.ลาว กัมพูชา เวียดนาม และจีน เป็นต้น

เรื่องราวอิสริยาภรณ์ชั้นสายสะพายสูงสุดที่ได้รับ

สาย ๔ เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือกชั้นสูงสุด

“มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก”-ม.ป.ช. (๕ ธันวาคม ๒๕๕๒)

รับ ๑๐ เมษายน ๒๕๕๓

สาย ๓ เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทยชั้นสูงสุด

“มหาวชิรมงกุฎ”-ม.ว.ม. (๕ ธันวาคม ๒๕๔๑) รับ ๗ เมษายน ๒๕๔๒

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ กับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๕๐๗-ปัจจุบัน)

ชีวิตและงานของอาจารย์วันเพ็ญ สุรฤกษ์ ที่ผูกพันกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มาโดยตลอดตั้งแต่เริ่มเข้ารับราชการ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๗ ซึ่งเป็นปีแรกของการก่อตั้งและเริ่มเปิดสอนเป็นทางการจนปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๖) ที่มหาวิทยาลัยจะมีอายุครบ ๕๐ ปี ครบวันคล้ายวันสถาปนามหาวิทยาลัย คือ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗ นั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๔ ยุคหรือช่วงเวลา คือ ยุคแรก หรือ “ยุคบุกเบิก” ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คือยุคที่ชาว มช. รุ่นแรก ๆ รู้จักกันดี และเรียกขานกันจนทุกวันนี้ จนถึงปีที่สอบชิงทุนรัฐบาลเยอรมันได้ไปเรียนต่อปริญญาโท-เอก ณ ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (พ.ศ.๒๕๑๓) ยุคที่สอง คือ ช่วงศึกษาต่อและกลับมารับราชการที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๕๑๙) จนถึงช่วงได้รับเชิญจากมูลนิธิฟูลไบรท์ ไปสอนที่มหาวิทยาลัย Wisconsin-Madison สหรัฐอเมริกา ปี พ.ศ.๒๕๒๙ ยุคที่สาม คือ ช่วงสอนที่สหรัฐอเมริกา-แคนาดา และกลับมารับราชการต่อ (พ.ศ.๒๕๓๐) จนเกษียณอายุราชการ เมื่อ ๓๐ กันยายน ๒๕๔๓ และยุคปัจจุบัน คือช่วงหลังเกษียณ (พ.ศ.๒๕๔๔-ปัจจุบัน) ซึ่งเป็นช่วงรับเชิญทำงานวิชาการ งานวิจัย และงานพัฒนาสังคมตามความรู้และประสบการณ์ ความถนัด และความสนใจเป็นเหตุผลสำคัญ

ยุคแรก/ยุคบุกเบิกของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ก็วกก่อนไปศึกษาต่อ ต่างประเทศ (พ.ศ.๒๕๐๗-๒๕๑๓)

ยุคแรกนี้เริ่มตั้งแต่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้รวบรวมนักวิชาการในสาขาวิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ตลอดจนจนสาขาศึกษาศาสตร์และเกษตรศาสตร์ มาเตรียมงานเปิดสอน ๓ คณะแรกที่ระบุก่อนในปีแรกของการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยรัฐบาลแห่งแรกในส่วนภูมิภาค คือ ภาคเหนือ ได้เปิดสอนครั้งแรกในปีการศึกษา ๒๕๐๗ (มิถุนายน ๒๕๐๗) ซึ่งอาจารย์ได้รับการเชิญชวนและทาบทามจากผู้แทนมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ศาสตราจารย์สุวัณณ์ นิมค้ำ มาในนามศาสตราจารย์สุมนา คำทอง หัวหน้าภาควิชาภูมิศาสตร์คนแรก) ได้ตกลงใจ ยอมลาออกจากช่วงเป็นอาจารย์ใหม่ของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อมาบรรจุเป็นอาจารย์ใหม่ ทดลองปฏิบัติราชการของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่แทนบรรจุ ตั้งแต่ ๑ ตุลาคม ๒๕๐๗ อาจารย์ได้โดยสารมากับขบวนรถด่วนกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ ขบวนที่นำนักศึกษาประมาณ ๓๐๐ คนแรกที่สอบผ่าน (สนามสอบกรุงเทพฯ) คุณพ่อคุณแม่ของอาจารย์ก็มาส่งที่เชียงใหม่ด้วย โดยมีศาสตราจารย์

ดร.บัวเรศ คำทอง (รองอธิการบดีสมัยนั้น) และภรรยา อาจารย์สุมนา (หัวหน้าภาควิชา ภูมิศาสตร์) มารอรับที่สถานีรถไฟเชียงใหม่ (คุณพ่อคุณแม่ของอาจารย์แยกไปพักในตัวเมือง กับญาติทางคุณพ่อเจ้าของโรงเลื่อยทวิพรรณ คือ คุณทวีรัก พนาช่างูร)

อาจารย์ได้เข้าพักบ้านเดียวกับเพื่อนอาจารย์ (ที่จบจากคณะอักษรศาสตร์ และคณะ ครุศาสตร์จุฬาฯ รุ่นเดียวกัน) คือ อาจารย์นวลศิริ (ผศ.ดร.นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์ ถึงแก่กรรม ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๖) และอาจารย์นันทวรรณ (ศ.เกียรติคุณ ดร.นันทวรรณ ภู่อ่าง ชื่อเดิมสายจิตต์ เหมินทร์) เป็นบ้านหัวมุมหลังแรกใน ๓ หลัง เรียงกันตามแนวถนนไปเรือน รับรอง หรือที่รู้จักกันว่า “เกสต์เฮ้าส์” (Guesthouse) บ้านพักอยู่ตรงข้ามกับสำนักงาน ทักษะการรรณิ ภาค ๓ (ขอใช้สถานที่ใน มช.) บ้านพักหลังแรก ๆ นี้ ภายหลังได้รื้อถอน เพื่อ ขยายพื้นที่เป็นอาคารเรียนหมดแล้ว แต่ชาว มช. ยุคแรก ๆ ก็ยังจำได้ดี และเรียกขานสืบกัน ต่อมาว่า “บ้านสามสาว” (ซึ่งก็จะคู่กับ “บ้านห้าหนุ่ม” ที่มารุ่นแรก เช่นเดียวกับสามสาว จบจากคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คือ รศ.ดร.การุณย์ กลั่นกลิ่น รศ.ดร.พิมล เรือนวัฒนา รศ.ดร.จิตติ โอปารัตน์มณี รศ.ไพฑูรย์ ภักดี และ รศ.สมศักดิ์ เอี่ยมศรีทอง บ้านพักอยู่ในหมู่บ้านฝายหิน) ซึ่งทั้งสามสาวก็ได้ย้ายออกมาอยู่หมู่บ้าน อ่างแก้วที่สร้างเสร็จใหม่ ในปี พ.ศ.๒๕๐๘ (อาจารย์วันเพ็ญ อยู่บ้านหลังเดียวกับอาจารย์ นิยดา พุทธวงศ์ นามสกุลเดิม “ไกรนาม” หลังที่ ๓ บนลูกเนินติดถนนสายหน้าทางเข้าหมู่บ้าน มองเห็นวิวอ่างแก้วอยู่หน้าบ้านพัก)

ช่วงแรก ๆ อาจารย์ช่วยรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมายจากหัวหน้าภาควิชา ภูมิศาสตร์ให้เป็นผู้ประสานงานติดต่อเพื่อรวบรวมข้อมูลจัดทำหลักสูตรสาขาวิชาภูมิศาสตร์ โดยเฉพาะข้อมูลจากศาสตราจารย์เกียรติคุณ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ที่กรมแผนที่ทหาร กรุงเทพฯ ซึ่งต่อมาในต้นปี ๒๕๐๙ (กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙) ท่านอาจารย์ พูนพล อาสนะจินดาได้โอนมารับราชการ ณ ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (อ่านรายละเอียดในประวัติ “ชีวิตและงานของศาสตราจารย์พูนพล อาสนะจินดา ในเล่มเดียวกัน ซึ่งอาจารย์วันเพ็ญ เป็นผู้เรียบเรียง”) นอกจากนี้ ก็ได้ช่วยงาน ตรวจสอบหลักสูตรอื่น ๆ ที่ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทร์งาม (คณะมนุษยศาสตร์) รับผิดชอบดำเนินการ และงานอื่น ๆ ตามที่ผู้บริหารดำเนินการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จะมอบหมาย หรือขอให้ช่วยเป็นพิเศษ

ก่อนพูดถึงงานสอนและกิจกรรมต่าง ๆ ในยุคนุกเบิกของอาจารย์วันเพ็ญ อาจารย์ ขอแทรกพูดถึงงานวันสถาปนามหาวิทยาลัย หรือวันเปิดมหาวิทยาลัยเป็นทางการ ในวันพฤหัสบดีที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๐๘ ที่ในหลวงและพระราชินีเสด็จ มาทรงเป็น

องค์ประธาน อาจารย์เองก็เป็นฝ่ายต้อนรับ และได้อยู่ในเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันหลายประการ และที่ยังชัดเจนอยู่ในความทรงจำที่เกี่ยวกับพิธีเปิด คือ เจ้าหน้าที่ฝ่ายช่างไฟไปโดนปุ้ม (รายงานว่าไฟฟ้าช็อต) ที่ทำให้ผ้าแพรคลุมป้ายเปิดก่อนพระราชพิธี และลอยขึ้นไปกับ ลูกโป่งใหญ่ที่ทางหัวหน้าสำนักงานอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (เรือเอกสุกิจ เย็นทรง อดีตอาจารย์พิเศษ ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ได้นำมา มอบให้โดยเฉพาะ ทางเจ้าหน้าที่และอาจารย์ที่เกี่ยวข้องต้องเร่งแก้ไขด้วยการใช้ผ้าสไบสีชมพู สองผืนเล็กของนักศึกษาและสีทองผืนใหญ่ของเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ที่ติดกระเปาะมาในวันนั้น มาเย็บต่อกันคลุมป้ายชื่อมหาวิทยาลัยแทนได้พอดี และดำเนินการขอลูกโป่งใหม่จากแหล่งเดิม เพียงแต่ได้ลูกที่เล็กกว่ามาใช้แทน เท่านั้น อาจารย์สังเกตเห็นว่าทุกอย่างทำกันอย่างโกลาหลและเร่งด่วน ขณะเดียวกัน ทางท่านรองอธิการบดีก็ได้ขอความกรุณา ท่านนายกรัฐมนตรีนะขณะนั้น คือ จอมพลถนอม กิตติขจร ได้กราบบังคมทูลในหลวงให้ทรง พระกรุณาชะลอการเสด็จลงจากพระตำหนักภูพิงศ์มาถึงมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ช้าลงกว่า กำหนดการเล็กน้อย พิธีการต่าง ๆ ที่เตรียมไว้ที่หน้าตึกและบนศาลาธรรมก็สำเร็จลุล่วง ด้วยดีในที่สุด ส่วนตึกศาลาธรรมก็ใช้เป็นที่พักผ่อนพักรักษาใจที่สำคัญ ๆ ของมหาวิทยาลัยตั้งแต่นั้นจนปัจจุบัน รวมทั้งใช้ประกอบพิธีสมรสของอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่คู่แรกและ คู่เดียวเท่านั้น ในยุคบุกเบิก (พิธีสมรสระหว่างอาจารย์ศรีกาญจน์ สัจจพันธุ์ อาจารย์ ภาควิชาฟิสิกส์ คณะวิทยาศาสตร์ กับ อาจารย์เฉลิมเกียรติ สุจินดา อาจารย์ภาควิชา เศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์) ส่วนอีกกิจกรรมที่ทำกันเฉพาะในยุคแรก ๆ ช่วงสั้น ๆ ไม่กี่ปีติดต่อกัน แล้วก็สูญหายไปอย่างน่าเสียดาย นั่นก็คือกิจกรรมนิมนต์พระสงฆ์ซึ่งเป็น ที่เคารพ ศรัทธาของคณาจารย์และชาวเชียงใหม่มาสนทนาธรรมหรือแสดงธรรมทุกวันเสาร์ ที่ศาลาธรรม อาจารย์วันเพ็ญมีส่วนได้ช่วยจัดพานดอกไม้ รูป เทียน (งานจัดพานดอกไม้ เป็นงานที่อาจารย์วันเพ็ญได้มาเรียนรู้และฝึกฝนจากเพื่อนอาจารย์ที่มีประสบการณ์ คือ อาจารย์นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์) ส่วนพระสงฆ์ที่ชาวมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ศรัทธานิมนต์ มาดำเนินกิจกรรม วันเสาร์บ่อย ๆ หรือมากที่สุดก็คือ “พระวินัยโกศล” สมัยนั้น (จันทร์ กุสโล หรือ พระพุทธพจนวราภรณ์ อดีตเจ้าอาวาสวัดเจติยโหลง รูปที่ ๗ พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๕๑)

ด้านงานสอนในยุคแรกนี้ภาควิชาเปิดสอนเฉพาะระดับปริญญาตรี และวิชาที่อาจารย์ วันเพ็ญ รับผิดชอบหลัก คือ วิชาบังคับพื้นฐานวิชาเอกภูมิศาสตร์ : การอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติ (ปัจจุบันคือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม) ซึ่งเป็นวิชาหนึ่งที่สาขาอื่นของคณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์สุขภาพ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี มนุษยศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ ฯลฯ นิยมเลือกเรียนข้ามคณะ การสอนวิชานี้อาจารย์วันเพ็ญให้ความสำคัญกับการเรียนการสอน ในภาคสนาม นักศึกษาทุกคนจะได้ออกไปเรียนและดูงานในพื้นที่ทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ และ

จังหวัดใกล้เคียง เช่น ลำพูน ลำปาง และพะเยา เป็นต้น นอกจากนั้น อาจารย์ยังช่วยสอนวิชาบังคับพื้นฐานสาขาวิชาประวัติศาสตร์ของคณะมนุษยศาสตร์ร่วมกับอาจารย์พิเศษชาวต่างประเทศ คือ Miss Sharp จากสหรัฐอเมริกา (วิชาอารยธรรมตะวันตก) รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษวิทยาลัยเทคนิคภาคพายัพ (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลปัจจุบัน สอนวิชาภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ) ช่วยสอนบางหัวข้อในวิชาภูมิศาสตร์กายภาพ สอนแทนหัวหน้าภาควิชาบางครั้งสำหรับวิชาภูมิศาสตร์การเมือง ส่วนในปีหลัง ๆ ก็ได้สอนเพิ่มวิชาภูมิศาสตร์พื้นฐานและวิชาเลือกอื่น ๆ ในระดับชั้นปีที่ ๓ และปีที่ ๔ ซึ่งจะได้พูดถึงในช่วงหลัง ส่วนห้องพักอาจารย์ภาคภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ อาศัยห้องชั้นสองปีกขวามือหรือทางตะวันออกของสำนักงานอธิการบดี และห้องสอนหรือห้องเรียนก็อาศัยห้องชั้นล่างของอาคารวิทยาลัย ๑ (ตึกคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ปัจจุบัน) ปีกทางตะวันตก ทางตะวันออกเป็น canteen หรือห้องอาหารกลางของอาจารย์และนักศึกษา ส่วนชั้นสองและชั้นสามเป็นหอพักนักศึกษาหญิงและชาย แยกกันคนละชั้น ขึ้นบันไดคนละด้าน (หอพักหญิงปิดทางขึ้น และเวลาเยี่ยม ๒๐.๐๐ น. ส่วนหอพักชายเปิดตลอด ๒๔ ชั่วโมง)

ด้วยในยุคแรกทั้งอาจารย์และนักศึกษามีน้อย จึงรู้จักสนิทสนมกัน ไม่มีการแบ่งแยกครู-ลูกศิษย์ หรือแบ่งแยกคณะ ความสนิทสนมรักใคร่อาทรกันและกันยังมีต่อมาเป็นสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นจนปัจจุบันไม่เสื่อมคลาย สาเหตุหนึ่งก็ด้วยอายุหรือวัยของอาจารย์วันเพ็ญกับนักศึกษารุ่นแรก ๆ ไม่ต่างกันมากนัก บางรายมีวัยห่างกันเพียง ๒-๓ ปี หรือเฉลี่ยเพียง ๔-๕ ปี เพราะอาจารย์เองก็อยู่ในกลุ่มอาจารย์อายุน้อย และเกษียณอายุเป็นกลุ่มสุดท้าย ประกอบกับเชียงใหม่เมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว ยังขาดสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย อาจารย์มหาวิทยาลัยที่มีรถยนต์ส่วนตัวใช้ก็มีเพียง ๒-๓ ราย การเข้าไปหาซื้อของใช้จำเป็นและข้าวปลาอาหารแห่งในตัวเมืองก็จะขอรอดู๊ของคณะไปพร้อม ๆ กัน สัปดาห์ละครั้ง ส่วนมากก็เป็นช่วงปลายวันศุกร์ โดยไปจ่ายที่ตลาดต้นลำไยหรือกาดวโรรส และถ้ามีอาจารย์คนใดเจ็บป่วยกะทันหัน ก็จำเป็นต้องขอบริการจากอาจารย์ที่มีรถส่วนตัว แล้วแต่ติดต่ออาจารย์ท่านใดได้เร็ว ก็ขอให้ช่วยพาไปส่งโรงพยาบาลสวนดอก (โรงพยาบาลมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ปัจจุบัน) ถ้าอาจารย์ท่านใดมีรถส่วนตัวเข้าเมือง (ประมาณ ๖ กม. จากมหาวิทยาลัย) และไม่มีทั้งรถจักรยานยนต์และรถยนต์ เช่นตัวอาจารย์ ต้องเดินไป-กลับ ระหว่างที่พัก (บ้านสามสาว/บ้านอ่างแก้ว) และหน้ามหาวิทยาลัย ก่อนจะต้องไปรอเรียกรถสองแถวหรือรถแดง (หรือภายหลังมีรถเมล์เหลืองสาย ๓ ผ่านหน้า มช. อีกประเภทหนึ่ง)

นอกจากงานสอนแล้ว ตั้งแต่ปีแรก อาจารย์ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ผู้ช่วยหัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัย (พ.ศ.๒๕๐๗-๒๕๐๘) เป็นเลขานุการสโมสรข้าราชการ

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่สองสมัย (พ.ศ.๒๕๐๗-๒๕๐๘ และ พ.ศ.๒๕๐๙-๒๕๑๐) เป็นบรรณาธิการหนังสือวารสาร “**มช.ปริทรรศน์**” (พ.ศ.๒๕๐๘-๒๕๐๙) เป็นอาจารย์ผู้ปกครองหอหญิง (พ.ศ.๒๕๐๘-๒๕๐๙) เป็นหัวหน้างานพัฒนาสมรรถภาพบุคลากรของมหาวิทยาลัย (พ.ศ.๒๕๐๙-๒๕๑๐) เป็นอาจารย์ที่ปรึกษานักศึกษาวิชาเอกภูมิศาสตร์ (พ.ศ.๒๕๑๐-๒๕๑๓) และเป็นประธานฝ่ายกีฬาและงานประชาสัมพันธ์สโมสรข้าราชการมหาวิทยาลัย (พ.ศ.๒๕๑๑-๒๕๑๒) งานและกิจกรรมต่างๆ ดังกล่าวมีส่วนให้อาจารย์ได้รู้จัก ติดต่อประสานงาน รวบรวมข้อมูลจากบุคลากรหลากหลายสาขา ทั้งในและนอกมหาวิทยาลัย รวมทั้งบุคลากรจากฝ่ายสื่อประชาสัมพันธ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ โดยเฉพาะนักข่าวของเมืองเชียงใหม่ กิจกรรมที่ศาสตราจารย์ ดร.บัวเรศ คำทอง (อดีตรองอธิการบดีและอธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่) มอบหมายให้อาจารย์รับผิดชอบ และติดตามงานอย่างใกล้ชิดทุกวันสุดสัปดาห์ คือ “**งานเดินร่ำวันศุกร์**” เพื่อให้อาจารย์ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ผ่อนคลายจากงานประจำ เพราะสมัยนั้นมีที่ให้ไปเที่ยวพักผ่อนได้น้อยมาก ดังที่พูดถึงแล้ว งานเดินร่ำนี้จัดที่เรือนรับรอง หรือ Guesthouse โดยมีอาจารย์อานันท์ อาภาภิรม (อดีตอาจารย์คณะสังคมศาสตร์) รับผิดชอบทำอาหารว่างเลี้ยงทุกคนในงาน เพราะกว่างานจะเลิก ก็เข้าวันใหม่หรือดึกมาก ประมาณ ๒.๐๐ น. หรือ ๓.๐๐ น. ก็มี ที่สำคัญอาจารย์ในฐานะเลขานุการสโมสรข้าราชการ จะต้องเช็คชื่ออาจารย์ทุกคนที่มาร่วมงาน (หมายถึงต้องเช็คชื่อว่าขาดใครบ้าง) และรายการอาหารว่างว่าคืออะไร เพื่อรายงานให้อาจารย์บัวเรศทราบก่อนวันงาน และหลังงานเดินร่ำวันศุกร์เสมอ เช่นเดียวกับการเขียนข่าว มช.ปริทรรศน์ อาจารย์วันเพ็ญจะต้องนำร่างต้นฉบับส่งอาจารย์บัวเรศตรวจเช็คทั้งเล่มก่อนพิมพ์เผยแพร่ (ส่วนเรื่องเล่าลือกันโด่งดังที่สุดของ Guesthouse คงจะไม่มีอะไรเกินเรื่องตื่นเต้นเกี่ยวกับผี Guesthouse โดยเฉพาะในหมู่คณาจารย์ที่เล่าว่าจะมีผีสาวนุ่งขาวห่มขาวผมยาวประจำ ออกมานั่งซ้อนท้ายผู้ที่ขี่รถจักรยานผ่านตอนค่ำคืน ร้อนถึงอดีตอธิการบดีบัวเรศสมัยนั้น ต้องออกมาเล่าสยบข่าวลือว่าเป็นเพียงตาฟาดไปกับลมพัดใบไม้ไหวเท่านั้น ไม่มีผีจริงจิงอะไร แต่ข่าวลือก็คือข่าวลือ เพราะทุกคนก็ยังพูดถึงหรือเล่ากันปากต่อปาก ซึ่งคณาจารย์รุ่นบุกเบิกทราบดีทุกคน)

กิจกรรมที่อาจารย์ผู้ใหญ่ที่เป็นผู้บริหารสูงสุดของมหาวิทยาลัยสมัยนั้น คือ ศาสตราจารย์ ดร.บัวเรศ คำทอง และภรรยา (ศาสตราจารย์สุมนา คำทอง) และศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวงด้อย ชุมสาย และภรรยา (อาจารย์เจริญพันธุ์ ชุมสาย ณ อยุธยา) ทั้งสองครอบครัวจะช่วยดูแลกลุ่มอาจารย์หนุ่มสาววัยรุ่น ซึ่งมีอาจารย์วันเพ็ญรวมอยู่ด้วยนั้น โดยพาไปท่องเที่ยวตามแหล่งธรรมชาติที่อยู่ห่างไกล หรือไปทำกิจกรรมนอกสถานที่ในช่วงสุดสัปดาห์ (เสาร์-อาทิตย์) ยิ่งกว่านั้น ครอบครัวอาจารย์บัวเรศมักจะทำหรือจัดหาขนมมาฝากบ่อยๆ ส่วนครอบครัวอาจารย์ด้อย และอาจารย์เจริญพันธุ์ ซึ่งชำนาญเรื่องทำอาหาร

และดูแล canteen ที่วิทยาลัย ๑ จะทำอาหารหรือขนมเลี้ยงอาจารย์หนุ่มสาวกลุ่มย่อย ๆ อยู่เนือง ๆ และยังเปิดโอกาสให้กลุ่มอาจารย์ รวมทั้งอาจารย์วันเพ็ญได้มีโอกาสเรียน ทำอาหารที่สนใจกับน้องสาวของท่าน คือ หม่อมหลวงเดิบ ชุมสาย ที่เชิญมาเป็นอาจารย์ พิเศษของมหาวิทยาลัย

กิจกรรมสุดท้ายในยุคแรกที่อาจารย์ต้องทำทุกเย็นหลังเลิกงาน คือ การเล่นกีฬา และการจัดแข่งกีฬาระหว่างสถาบัน เพราะอาจารย์มาจากครอบครัวนักกีฬา และอาจารย์เอง ก็เล่นกีฬาแบดมินตันมาตั้งแต่เด็ก หรือประมาณอายุ ๘-๙ ขวบ จึงลงแข่งให้ในนามของ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่กับสถาบันอื่นในจังหวัดเชียงใหม่และจากที่อื่น (เป็นที่มาของการทำ สนามแบดมินตันไว้ในสโมสรข้าราชการ เพราะทั้งนายฯ และเลขาฯ สโมสรชุดแรก คือ อาจารย์ชัยวัฒน์ ปานพลอย และอาจารย์วันเพ็ญ สุรฤกษ์ ต่างก็เป็นนักกีฬาแบดมินตัน ทั้งคู่) และเนื่องมาจากการจัดแข่งขันกีฬาระหว่างสถาบันดังกล่าว อาจารย์ชัยวัฒน์และ อาจารย์วันเพ็ญจึงได้รับการประสานจากวิทยาลัยแม่ใจ (มหาวิทยาลัยแม่ใจ ปัจจุบัน) ให้มีการผลัดเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพจัดเลี้ยงสังสรรค์กันคนละปี ระหว่างมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กับวิทยาลัยแม่ใจ (เป็นที่น่าเสียดายที่สัมพันธ์ไมตรีลักษณะนี้ทำได้อเนงอยู่ไม่กี่ปี ก็เลิกราไป ด้วยเหตุผลหลาย ๆ ประการ และเหตุผลหนึ่งก็คือชุดผู้ร่วมจัดหรือผู้บริหาร ดำเนินการมีการเปลี่ยนแปลง ไม่ฝ่ายใดก็ฝ่ายหนึ่ง)

ภาพชีวิตและงานยุคแรก/ยุคบุกเบิกของ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ถึงก่อนไปศึกษาต่อต่างประเทศ (W.F.๒๕๐๗-๒๕๑๓)

รับพระราชทานปริญญา ค.บ. (หลังปริญญา อ.บ.) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๐๖

“ศาลาธรรม” อาคารประกอบพิธีต่างๆ
บนไต่ทางขึ้นสร้างคร่อมศิลาฤกษ์ตั้งมหาวิทยาลัย
เชียงใหม่

งานเลี้ยงวันเปิดภาคเรียนแรก
ณ เรือนรับรอง ๑๘ มิถุนายน
๒๕๐๗
จากซ้าย
อาจารย์เฉลิมเกียรติ สุจินดา
นพ.บุญสม มารัติน
พ.ต.อ.นรินทร์ ชัยนาม
(ผู้ว่าฯ เชียงใหม่)
อาจารย์อุดม ศรีโยธา
พันเอกพระยาศรีวิศาลวาจา
(อธิการบดีคนแรก)
อาจารย์นันทวรรณ เหมินทร์
อาจารย์วันเพ็ญ สุรฤกษ์
อาจารย์นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์
และอาจารย์อานนท์ อภาภิรม

ประเพณีอาจารย์ยุคแรกแต่งชุดไทยรับขบวนเสด็จของในหลวง พระราชินี ผ่านหน้ามหาวิทยาลัย
ขึ้นที่ประทับบนพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์

ตึกคณะสังคมศาสตร์
สร้างปี ๒๕๐๗-๒๕๐๘
เปิดเรียนปีการศึกษา ๒๕๐๙

หลังตึกอธิการบดี
(สำนักงานชั่วคราว
คณะสังคมศาสตร์)
วันที่ ๒๗ มกราคม
๒๕๐๘ สามสาว :
นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์
นันทวรรณ เหมินทร์
วันเพ็ญ สุรฤกษ์

มุมพักผ่อนริมอ่างแก้ว
หน้าบ้านพัก
หมู่บ้านอ่างแก้ว
ปี ๒๕๐๘

ศาสตราจารย์พูนพล อาสนะจินดา
กับอาจารย์ภาควิชาภูมิศาสตร์ ยุคแรก :
อาจารย์นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์
อาจารย์วันเพ็ญ สุรฤกษ์ และ
อาจารย์ประหยัด ปานดี

แถวหน้าจากซ้าย
จรรยา ธีระวัฒน์ ไชตินารถ แดงดีเลิศ
กรรณิการ์ พงษ์โสภาวิจิตร พัชรี เมฆารสธรรมกุล
อาจารย์นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์
แถวหลังจากซ้าย
ศานิต มีพันธ์ อาจารย์วันเพ็ญ สุรฤกษ์
คำนวรรณ ระติสุนทร ประมุข แก้วเนียม
และเสนห์ ญาณसार

เลี้ยงปีเก่า-ปีใหม่ นักศึกษาภูมิศาสตร์รุ่นแรก
วันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๐๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะอาจารย์และนักศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ทั้งหมด เข้าเฝ้าฯ เพื่อพระราชทานเลี้ยงอาหารเย็น ณ พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙

กระแสพระราชดำริของในหลวงที่พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์

วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙

(ตัดตอนจากบันทึกของนักศึกษารุ่น ๑ มช. ในหนังสือประจำปี ๒๕๐๙)

....“เรารู้สึกดีใจมากที่ได้มีโอกาสต้อนรับนักศึกษาและคณะอาจารย์ของ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่”

....“ขอขอบคุณที่นักศึกษาและคณะครูได้ช่วยเหลือเราในกิจการต่างๆ แม้ มช. จะได้ตั้งเป็นทางการเพียงเวลาปีเศษๆ นี้ ก็ได้ช่วยในกิจการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองและให้กำลังใจมาตลอด”

....“ตราสัญลักษณ์ช้างชูคบเพลิงของมหาวิทยาลัยนี้ เปรียบเสมือนเป็น ประทีปส่องสว่างประจำทางชีวิต ให้รุ่งโรจน์ต่อไป”

....“มาที่นี้ก็ขอให้ถือว่าเป็นกันเอง แล้วก็ให้เป็นไปตามสบาย เพื่อให้ ครึกครื้นสนุกสนาน มีกำลังที่จะเรียนหนังสือต่อไป”

ฯลฯ

ยุคที่สอง : ยุคศึกษาต่อปริญญาโท-เอกด้วยทุนรัฐบาลเยอรมัน (พ.ศ.๒๕๑๓-๒๕๑๘)

และช่วงกลับมารับราชการช่วงแรกหลังปริญญาเอก (พ.ศ.๒๕๑๙-๒๕๒๙)

อาจารย์สอบชิงทุนรัฐบาลเยอรมันตามโครงการแลกเปลี่ยนทางการศึกษาหรือ DAAD (*Deutscher Akademische Austauschdienst*) ได้เป็น ๑ ใน ๑๐ คนแรก หรือไม่เกินอันดับ ๓ ไปเพิ่มพูนความรู้ระดับสูงหลังปริญญาตรี ณ มหาวิทยาลัย *Justus Liebig-Universität Giessen, Germany* โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา (*Doktor Vater* หรือ *supervisor*) คือ *Prof. Dr. Harald Uhlig* หัวหน้าสถาบันภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นประธานนักภูมิศาสตร์ของยุโรป และเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องภูมิศาสตร์ประเทศไทย และด้วยผลการเรียนที่เข้าเกณฑ์ *Prof. Dr. Uhlig* จึงให้การสนับสนุนการศึกษาต่อระดับปริญญาโทและเอก โดยได้รับทุนสนับสนุนจากแผนกนักศึกษาต่างประเทศของมหาวิทยาลัยสำหรับการเรียนช่วงสุดท้าย และการทำวิทยานิพนธ์ปริญญาโท และได้ทุน DAAD อีกครั้งหนึ่งสำหรับการศึกษาต่อระดับปริญญาเอก อาจารย์เลือกวิชาเอกภูมิศาสตร์การเกษตร (*Agrargeographie*) และวิชาโทหรือวิชาการรองสองสาขา ตามกฎของมหาวิทยาลัย และอาจารย์ที่ปรึกษาเห็นด้วย คือ ปฐพีวิทยา (*Bodenkunde*) หรือ Soil Science และชาติพันธุ์วิทยา (*Ethnologie*) ด้วยการเสนอวิทยานิพนธ์ปริญญาโทและเอกตามที่ระบุแล้วแต่ต้น ระบบการศึกษาในประเทศเยอรมนีในช่วงนั้น นอกจากต้องเลือกวิชาโทสองวิชาดังระบุแล้ว ทั้ง ๓ วิชา (*วิชาเอก ๑ วิชาโท ๒ วิชา*) ต้องสอบผ่านทั้ง ๓ สาขาวิชา ส่วนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกสนับสนุนให้กลับมาทำหรือลงสนามในบ้านเกิด และเลือกหัวข้อที่เป็นประโยชน์โดยตรงกับประเทศของตน อาจารย์ที่ปรึกษาต้องมาตรวจในพื้นที่หรือสนามวิทยานิพนธ์ (*ภาษาเยอรมัน*) เมื่อผ่านการสอบป้องกันแล้ว ต้องจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์ตามจำนวนที่จะแจกได้ครบทุกมหาวิทยาลัยในประเทศเยอรมนี (*สำหรับอาจารย์วันเพ็ญทางอาจารย์ที่ปรึกษาขอให้ส่งจำนวน ๒๐๐ เล่ม ในจำนวนนี้เป็นของอาจารย์ที่ปรึกษา ๒๐ เล่ม เล่มขนาด pocket book หรือ ๖ x ๘ นิ้ว ปกอ่อน หนา ๔๒๔ หน้า*) การจบปริญญาเอกสาขาภูมิศาสตร์ในประเทศเยอรมนีที่สำคัญอีกประการนอกจากการฟังบรรยายและร่วมสัมมนาครบตามหลักสูตรแล้ว จะต้องมีการรับรองว่าได้ร่วมในวิชาภาคสนามต่างประเทศ ไม่น้อยกว่าสองวิชาหรือสองประเทศนั่นเอง กรณีนี้นับว่าโชคดีที่อาจารย์ได้เรียนวิชาภาคสนามต่างประเทศเกิน ๒ ประเทศ ในแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ที่เน้นประเทศฝรั่งเศส อิตาลี และ สเปน และวิชาภาคสนามในประเทศเนเธอร์แลนด์และเดนมาร์ก ระหว่างสองภาคฤดูร้อน

ปัญหาอุปสรรคสำคัญในการศึกษา ณ ประเทศเยอรมนี ที่ต้องเผชิญมากที่สุด คือ การใช้ภาษาเยอรมันทั้งอ่าน ฟุด และเขียน ซึ่งกว่าจะพอใช้ภาษาได้ก็เข้าไปปีที่สามแล้ว และในช่วงปีที่สองระหว่างศึกษาปริญญาโท ได้เจ็บหนักจนต้องเข้าโรงพยาบาลประมาณ

๓ เดือนเต็ม ด้วยอาการที่แพทย์เยอรมันใช้คำว่า “over work hard” เพราะอาจารย์นอนวันละ ๒-๔ ชั่วโมงติดต่อกันหนึ่งเดือนเต็ม ทานอาหารไม่มีคุณภาพและผิดเวลา ที่สำคัญร่างกายไม่รับอาหารและขาดแคลเซียมอย่างรุนแรง น้ำหนักลดลง ๕-๖ กิโลกรัม เหลือประมาณ ๓๗ กิโลกรัม ความดันโลหิตลดต่ำมากอยู่ระดับ ๖๐-๘๐ แต่แพทย์เยอรมันก็นับว่าเก่งที่เช็คร่างกายทุกส่วน และบำรุงจนกลับมามีน้ำหนักเท่าเดิมหรือมากกว่า คือ ประมาณ ๔๒-๔๓ กิโลกรัม เมื่อออกจากโรงพยาบาล

อาจารย์ได้ขึ้นเครื่องกลับเมืองไทยทันทีที่รู้ผลสอบผ่านและรับใบปริญญาที่แพนทะเบียของมหาวิทยาลัยแล้ว ซึ่งอยู่ในช่วงใกล้คริสต์มาส พ.ศ.๒๕๑๘ และได้บินต่อจากกรุงเทพฯ มาเชียงใหม่ เพื่อเข้าร่วมประชุมงานจัดตั้งสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทยครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งอาจารย์ที่ปรึกษา Prof.Dr. Uhlig ได้รับเชิญมาเป็นองค์ปาฐก และได้ประกาศตัวลูกศิษย์ คืออาจารย์วันเพ็ญที่เพิ่งจบปริญญาเอกกลับมาในงานนี้ นักภูมิศาสตร์ที่มาร่วมประชุมทั่วประเทศได้เลือกศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เป็นนายกสมาคมคนแรก (พ.ศ.๒๕๑๙-๒๕๒๑) และวันรุ่งขึ้นผู้เข้าร่วมประชุมรวมทั้ง Prof.Dr. Uhlig ได้ไปออกภาคสนามที่ดอยอินทนนท์ ส่วนสมาคมก็ได้จัดตั้งอย่างเป็นทางการ โดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ให้การสนับสนุนสมาคมภูมิศาสตร์นับแต่นั้นมา

หลังจากงานประชุมสมาคมผ่านไปแล้ว และอาจารย์รายงานตัวกลับมารับราชการเรียบร้อยแล้ว กล่าวได้ว่า อาจารย์มีงานเข้าทั้งงานสอน งานวิจัย งานวิชาการอื่นๆ ในประเทศและต่างประเทศ ต่อเนื่องตลอดช่วงเวลา ๑๐ ปี จนถึงปี พ.ศ.๒๕๒๙ ที่ได้รับทุนฟูลไบรท์ เชิญไปสอนที่มหาวิทยาลัย Wisconsin-Madison สหรัฐอเมริกา ๑ ปีเต็ม นั่นคือเดือนแรกที่รายงานตัวทางเลขานุการคณะสังคมศาสตร์ (รองศาสตราจารย์สมศักดิ์ เกียวกิ่งแก้ว) ได้มาขอให้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ (workshop) เกี่ยวกับการจัดการน้ำชลประทาน โดยมี Prof. Coward จากมหาวิทยาลัย Cornell สหรัฐอเมริกา ได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิฟอร์ด (Ford Foundation) พาคณะวิจัยที่เป็นเจ้าหน้าที่จากกรมชลประทาน ๒ คน อาจารย์จุฬาฯ ๓ คน และเชิญอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ร่วมอีก ๓ คน ซึ่งหนึ่งในสามคน นั่นก็คืออาจารย์วันเพ็ญ สุรฤกษ์ ที่เพิ่งกลับมารับราชการได้ยังไม่ครบเดือนดี การประชุมครั้งนี้ใช้เวลารวม ๓ สัปดาห์ ผลที่ตามมานอกจากจะสร้างมิตรภาพหรือมิตรไมตรีที่ดีระหว่างนักวิจัยต่างสถาบันต่างสาขา และโดยเฉพาะนักวิจัยมากประสบการณ์ เช่น Prof. Coward ที่เชี่ยวชาญและมีประสบการณ์เกี่ยวกับระบบชลประทานในประเทศ สปป.ลาว ประกอบกับอาจารย์เองก็พอมีประสบการณ์จากงานภาคสนามสำหรับวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกในพื้นที่อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ที่เลือกสองพื้นที่หรือหมู่บ้านที่ได้รับน้ำชลประทานราษฎรหรือระบบเหมืองฝายที่มีอายุเกือบ

๗๐๐ ปีในสมัยนั้น และอีกสองหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่ได้รับน้ำชลประทานหลวงหรือชลประทานของรัฐ และอาจารย์อาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา จากสถาบันวิจัยสังคมจุฬาฯ ที่ร่วมอยู่ในทีมก็มีประสบการณ์เกี่ยวกับงานวิจัยในพื้นที่เหมืองฝายราษฎรของน้ำแม่ออน เขตอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ การได้แลกเปลี่ยนความรู้ในภาคสนามร่วมกันในครั้งนี้นับว่าประสบความสำเร็จด้วยดี เป็นที่น่าพอใจของทั้ง Prof. Coward หัวหน้าทีม ผู้สนับสนุนทุนคือมูลนิธิฟอร์ดและผู้ร่วมประชุมสัมมนาทุกคน เพราะหลังจากงานครั้งนี้ โดยเฉพาะอาจารย์ก็ได้ติดต่อประสานงานกับทั้งคณาจารย์จากจุฬาฯ ตัวแทนเจ้าหน้าที่กรมชลประทาน และคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เองส่วนใหญ่มาจนทุกวันนี้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมูลนิธิฟอร์ดได้กลายเป็นแหล่งสนับสนุนงานวิจัยและทุนอุดหนุนให้อาจารย์ในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัยเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำชลประทานในไร่นา ทั้งระบบของหลวงและระบบเหมืองฝายของราษฎรที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการสนับสนุนทุนจัดพิมพ์ผลงานวิจัยฉบับภาษาไทย และฉบับแปลภาษาอังกฤษเพื่อการเผยแพร่ การสนับสนุนทุนที่มีอย่างต่อเนื่องแม้จะเป็นงานในระยะหลังหรือในยุคที่ ๓ ของอาจารย์เพื่อให้อยู่เขียนงานตำราเชิงวิจัย ภูมิศาสตร์การเกษตรต่อในสหรัฐอเมริกาช่วง ๓ เดือนสุดท้ายจนครบปีหลังจากทุนมูลนิธิฟูลไบรท์สอนที่มหาวิทยาลัย Wisconsin-Madison สิ้นสุดแล้ว (พ.ศ.๒๕๒๙-๒๕๓๐) มูลนิธิฟอร์ดยังให้ทุนสนับสนุนอื่น ๆ อีกมากมาย จนอาจารย์ยอมรับว่า **“อาจารย์เป็นลูกสาวมูลนิธิฟอร์ด”** (สมัยที่ Prof.Dr. Geitner เป็นหัวหน้ามูลนิธิฟอร์ดที่เมืองไทย และกลับไปประจำอยู่ที่สำนักงานใหญ่ที่กรุงนิวยอร์ก ก็ยังเชิญให้อาจารย์ครั้งรับทุนฟูลไบรท์ไปพูดที่นิวยอร์ก และอนุมัติทุนให้เขียนตำราอยู่ในสหรัฐอเมริกาต่ออีก ๓ เดือน จนครบ ๑ ปีเต็มดังที่ระบุแล้ว)

สำหรับงานสอนที่อาจารย์ให้ความสำคัญเป็นพิเศษหลังจากจบปริญญาเอกกลับมาในครั้งนี้ในระดับปริญญาตรี คือ การปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนวิชา **“สัมมนาภูมิศาสตร์”** ให้เป็นการฝึกฝนนักศึกษาวิชาเอกภูมิศาสตร์ปีสุดท้าย หรือปีที่ ๔ ทำวิจัยฉบับย่อ คือรู้จักเลือกหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชามาศึกษาวิเคราะห์หรือวิจัยให้ครบทุกขั้นตอน เพื่อให้สามารถเสนอผลวิจัยที่เป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างใดอย่างหนึ่งได้จริง ส่วนนักศึกษาวิชาเอกปีที่ ๓ ก็ได้เตรียมความพร้อมในการเรียนทฤษฎีและวิธีวิจัยในวิชาภูมิศาสตร์เทคนิคและวิธีการศึกษาภูมิศาสตร์ ส่วนวิชาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมล้อมกับการออกภาคสนามอาจารย์ก็ยังกลับมารับผิดชอบให้ความสำคัญไม่แพ้กันสำหรับวิชาบังคับพื้นฐานปี ๑ เพราะเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องให้ความสำคัญและดูแลรักษาป้องกันและอนุรักษ์ร่วมกันเพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรกายภาพและคุณภาพชีวิตมนุษย์ไปพร้อม ๆ กัน ขณะเดียวกันก็เปิดสอนวิชาที่ศึกษาจบมาโดยเฉพาะ สำหรับนักศึกษาปี ๓ และ ๔ คือ ภูมิศาสตร์การเกษตร ซึ่งหลังจากสอนได้ครบ ๑๐ ปี ก็ได้เขียนเป็นตำราซึ่งเป็นงานของช่วงที่ ๓ โดยใช้ผลวิจัยเป็นฐานสำคัญในการผลิตตำราเรื่องนี้ นอกจากนั้น ก็ยังมีวิชาสอนด้านภูมิศาสตร์ภูมิภาคที่ร่วมรับผิดชอบด้วย

งานสอนในระดับปริญญาโทภูมิศาสตร์ที่เปิดสอนครั้งแรกในปีการศึกษา ๒๕๒๕ นั้น อาจารย์เองได้รับมอบหมายจากคณบดีคณะสังคมศาสตร์ขณะนั้น คือ ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ให้เป็นผู้จัดทำร่างหลักสูตรโครงการปริญญาโทของภาควิชา ภูมิศาสตร์ ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญจากมูลนิธิฟูลไบรท์ (Prof.Dr. Maxfield, Northern Illinois University, U.S.A.) ที่มาในโครงการให้ความช่วยเหลือกับคณะสังคมศาสตร์ ตั้งแต่ปีแรกที่อาจารย์จบปริญญาเอกกลับมา คือ ปี ๒๕๑๙ (ทางหัวหน้าภาควิชาเห็นว่ายังไม่พร้อม จะเปิดสอนระดับปริญญาโท จึงเก็บเรื่องไว้หลายปี จนสมัยหัวหน้าภาควิชาคนก่อนอาจารย์ วันเพ็ญ คือ รองศาสตราจารย์ประหยัด ปานดี ได้นำร่างต้นฉบับมาปรับปรุงกันใหม่ให้ทัน กับยุคสมัย ตามข้อท้วงถามของศาสตราจารย์พูนพล อาสนะจินดา) แต่ได้มาเปิดรับสมัคร และเริ่มสอนกันสมัยที่อาจารย์ได้รับเลือกเป็นหัวหน้าภาควิชาภูมิศาสตร์ (พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๒๗) และวิชาที่รับผิดชอบสอนในระดับปริญญาโท คือ วิชาที่เรียนมาเป็นวิชาเอก คือ ภูมิศาสตร์การเกษตร และสอนวิชาบังคับพื้นฐาน อาทิ เทคนิควิธีวิจัยทางภูมิศาสตร์ และ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย รวมทั้งการเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและคุมงานวิทยานิพนธ์ปริญญาโท ในการสอนในระดับปริญญาโทนี้ ได้ให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนเชิงปฏิบัติใน ภาคสนาม และการให้ความสำคัญกับการเลือกหัวข้อวิทยานิพนธ์และเทคนิควิธีวิจัยที่จะเป็น ประโยชน์แก่งานพัฒนาวิชาการของภาควิชาและการเพิ่มพูนความรู้กับประสบการณ์แก่นักศึกษาวิชาเอกภูมิศาสตร์ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตการทำงานต่อไป นอกจากนี้ ยังส่งเสริมกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างคณาจารย์กับนักศึกษาเป็นพิเศษ มีการเชิญ วิทยากรที่เชี่ยวชาญและที่นักศึกษาสนใจมาบรรยายพิเศษ มีการแลกเปลี่ยนการพบปะ สังสรรค์ระหว่างนักศึกษาระดับปริญญาโทภูมิศาสตร์กับสาขาวิชาอื่น เช่น เศรษฐศาสตร์ โดยผลัดกัน เป็นเจ้าภาพ เป็นที่น่าเสียดายที่กิจกรรมดี ๆ เหล่านี้เลิกราไปในระยะเวลาเพียงไม่กี่ปี

ตำแหน่งหน้าที่และงานที่อาจารย์รับผิดชอบในช่วงที่สองหรือช่วงหลังปริญญาเอก ซึ่งมีหลากหลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ นอกจากงานสอนและงานปรับปรุงหลักสูตร ทั้งระดับปริญญาตรีและเปิดสอนใหม่ในระดับปริญญาโท และงานวิจัยหรืองานวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ดังที่ได้อธิบายไปบ้างแล้วสำหรับงานในประเทศ โดยเฉพาะในช่วง ๒-๓ ปีแรกที่กลับมา (พ.ศ.๒๕๑๙-๒๕๒๑) อาจารย์ยังได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการร่วมคณะเกษตรศาสตร์ กับคณะสังคมศาสตร์ ที่เรียกว่า “Ag. Soc. Committee” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิ ฟอर्डในประเทศไทย ช่วงเดียวกันนี้ยังได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษานักศึกษาวิชาเอก ภูมิศาสตร์ กรรมการศูนย์วิจัยสังคม คณะสังคมศาสตร์ ประธานกรรมการวิชาการของ สมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย ผู้แทนสำรองคณะกรรมการภูมิศาสตร์ของสำนักงาน คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ อนุกรรมการพิจารณาหลักสูตรวิชาภูมิศาสตร์ในมหาวิทยาลัย ของทบวงมหาวิทยาลัย (ปัจจุบันกระทรวงศึกษาธิการ) และอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

นักศึกษาระดับปริญญาโท คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ผู้ทรงคุณวุฒิ ประเมินคุณสมบัติและผลงานทางวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ และกรรมการดำเนินงานบัณฑิตวิทยาลัยชุดแรกของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ที่มีศาสตราจารย์นายแพทย์กอลีน อมาตยกุล เป็นประธาน)

ในช่วงแรกนี้ หรือในปีที่ ๓ (พ.ศ.๒๕๒๑) ช่วงที่อาจารย์รักษาการหัวหน้าภาควิชา ภูมิศาสตร์ ได้ช่วยวางแผนงานและทำรายละเอียดโครงการศึกษาดูงานสำหรับหลักสูตรเร่งรัด ของมหาวิทยาลัย Puget Sound สหรัฐอเมริกา ไปศึกษานอกสถานที่ โดยไปใช้ชีวิตร่วมกับ ชาวชนบทเกษตร และร่วมกิจกรรมในชีวิตประจำวันและยามว่างสองเดือนเต็ม รวมทั้ง การร่วมกิจกรรมปลูกข้าว (ในพื้นที่หมู่บ้านหนึ่งในสี่แห่งตัวอย่างในโครงการวิจัยปริญญาเอก ของอาจารย์ บ้านมะขามหลวง ท้ายเหมืองแม่แตง โครงการชลประทานหลวง เขตอำเภอ สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่) นอกจากอาจารย์จะเข้าไปช่วยบรรยายและให้ข้อมูลเบื้องต้น ในพื้นที่แล้ว ยังเข้าไปเยี่ยมชม และร่วมในกิจกรรมสำคัญหรือกิจกรรมหลักๆ อย่าง สม่าเสมอ หรือแม้แต่ในยามว่างที่คณาจารย์และคณาจารย์ร่วมในกิจกรรมด้านวัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน อาทิ งานบวชลูกแก้ว (บวชสามเณร) งานวัดที่มีการชกมวยไทยโชว์ การร่วมทำบุญตักบาตรเข้าที่พระสงฆ์มาบิณฑบาต เป็นต้น

สำหรับงานในต่างประเทศช่วงแรกหลังจบปริญญาเอก คือในปีถัดมา (พ.ศ.๒๕๒๒) ทางมูลนิธิฟอร์ดผู้สนับสนุนทุนวิจัยด้านการจัดการน้ำชลประทานดังอธิบายแล้วแต่แรก ได้ประสานงานติดต่อทางสถาบัน ISEAS (Institute of Southeast Asian Studies) ประเทศ Singapore ให้การสนับสนุนและสถานที่ช่วง ๖ เดือน เชิญอาจารย์เป็น Visiting Research Fellow ไปเขียนสรุปรายงานผลการวิจัยที่ดำเนินการในพื้นที่แอ่งเชียงใหม่ ประมาณเกือบ ๓ ปี เกี่ยวกับปัญหาและการแก้ไขข้อขัดแย้งในการจัดการเรื่องน้ำ และการใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกในไร่นาของระบบชลประทานหลวง และระบบชลประทานราษฎร์ ในหัวข้อ “Water Management Conflicts in Northern Thai Irrigation Systems” (พิมพ์เผยแพร่ ฉบับภาษาไทย-อังกฤษ ปี พ.ศ.๒๕๒๓) และทางมูลนิธิฟอร์ดยังได้สนับสนุนทุนดูงานต่อ ด้านการจัดการน้ำชลประทานทั้งของรัฐและราษฎร์ของประเทศฟิลิปปินส์อีก ๑ เดือนเต็ม โดยเชิญเป็น Visiting Scholar ของสถาบัน IPC (Institute of Philippine Culture) Manila, Philippines อาจารย์ได้ไปบรรยายพิเศษผลการวิจัย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเจ้าหน้าที่ ของรัฐกระทรวงการชลประทาน ผู้อำนวยการมูลนิธิฟอร์ดประจำประเทศฟิลิปปินส์ นอกจากนี้ได้มีโอกาสไปดูงานระบบชลประทานที่ชาวบ้านหรือราษฎรบริหารงานได้สำเร็จ อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ยังได้ไปดูงานและพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เชี่ยวชาญ ของศูนย์ข้าว (การเกษตรชลประทาน) ของฟิลิปปินส์ที่เมือง Los Baños อีกด้วย

ในปีเดียวกันนี้ (พ.ศ.๒๕๒๒) สำหรับงานที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อาจารย์ก็ได้ช่วยปฏิบัติงานโครงการจัดตั้งสถาบันวิจัยสังคม และเป็นรองประธานกรรมการฝ่ายวิจัยและวิเทศสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัย ส่วนทางทบวงมหาวิทยาลัยได้แต่งตั้งให้อาจารย์เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยได้แต่งตั้งให้เป็นกรรมการอ่านผลงานเพื่อขอตำแหน่งทางวิชาการ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ และในปีถัดมา (พ.ศ.๒๕๒๓) อาจารย์ก็ได้รับการหัวหน้าภาควิชาภูมิศาสตร์อีกครั้งหนึ่ง เป็นอนุกรรมการประเมินผลสัดส่วนภาระงานรับผิดชอบที่เหมาะสมของอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กระทรวงศึกษาธิการก็ได้แต่งตั้งให้อาจารย์เป็นอนุกรรมการหนังสือแปลประจำวิชาภูมิศาสตร์ และที่สำคัญทางสำนักนายกรัฐมนตรีได้แต่งตั้งให้อาจารย์เป็นอนุกรรมการประเมินผลโครงการสร้างงานในชนบท (กสป.๑) งานนี้นับเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างงานวิจัย/วิชาการและชื่อเสียงให้อาจารย์ต่อ ๆ มาจนปัจจุบัน (จะได้พูดถึงต่อไป) นอกจากนี้ ทางประเทศออสเตรเลียได้แต่งตั้งให้อาจารย์เป็น *Member of the Scientific Committee on Geography* ของ *The Pacific Science Association* (จากการเสนอชื่อของศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะบดีคณะสังคมศาสตร์ และรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่) เป็นเวลาต่อเนื่องนานถึง ๘ ปี คือถึงปี ๒๕๓๐

นอกจากงานในประเทศที่อาจารย์มีหน้าที่และรับผิดชอบหลากหลายแล้ว สำหรับปีเดียวกัน (พ.ศ.๒๕๒๓) งานในต่างประเทศที่อาจารย์ได้รับเชิญจากผลสำเร็จในงานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและระบบชลประทานเป็นสำคัญ นั่นก็คือ อาจารย์ได้รับทุนสนับสนุนคือ *JSPS* จากรัฐบาลญี่ปุ่น โดยมีหนังสือรับรองจาก เลขาธิการคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติในช่วงนั้น (ศาสตราจารย์ ดร.สง่า สรรพศรี อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงานแห่งชาติ) เชิญเป็นผู้แทนประเทศไทยร่วมประชุมและเสนอบทความวิชาการที่ได้สรุปจากผลงานวิจัย เรื่อง *Water Management Conflicts in Northern Thai Irrigation Systems* ใน *The 24th International Geographical Congress* ณ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น (ช่วงวันที่ ๑-๕ กันยายน ๒๕๒๓) อย่างไรก็ตาม อาจารย์ได้รับทุนครั้งนี้จนถึงเดือนครึ่ง (ระหว่างสิงหาคม-กันยายน ๒๕๒๓) เพราะได้ครอบคลุมการร่วมประชุมและออกภาคสนามตลอดโครงการ (ตั้งแต่ช่วง *Pre-Congress* ที่เมือง Nagano ระหว่าง ๒๕-๓๑ สิงหาคม ๒๕๒๓ เน้นเรื่อง *Agricultural Productivity and World Food Supply* ช่วง *Congress* ที่กรุงโตเกียวระบุนแล้ว และช่วง *Post Congress* ได้ออกสนามที่เกาะ Kyushu ระหว่าง ๖-๑๓ กันยายน ๒๕๒๓ เน้นเรื่อง *Agricultural Land Utilization of Saitobaru Hills, consisting of volcanic ashes* ทดแทนโปรแกรมเดิมที่เน้นเรื่อง *Volcanoes and Hot Springs* เพราะเส้นทางประสบพายุไต้ฝุ่น แต่ก็ได้ศึกษาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในกลุ่มนักวิชาการภูมิศาสตร์จากหลายมุมโลกที่มารวมอยู่ในกลุ่มเดียวกัน

สำหรับเมืองที่มีลักษณะเฉพาะโดดเด่นมากมาย เช่น เมือง Kagoshima ที่ถูกเศษหินดินทราย และเถ้าถ่านภูเขาไฟทับถมมากมาย และเมือง Kumamoto ที่มีรูปร่างคล้ายปราสาทและรอบ ๆ เมืองได้พัฒนาเป็นแหล่งการเกษตรก้าวหน้าที่ผลิตเพื่อขาย หรือ truck farming เป็นต้น) และหลังจากนั้นอีกประมาณ ๓ สัปดาห์ อาจารย์ได้รับเชิญเป็นแขกของกรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติญี่ปุ่น คือ Prof. Matsatoshi M. Yoshino ไปเยี่ยมชมและดูงานในสถาบันภูมิศาสตร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะที่มหาวิทยาลัย Tsukuba แห่งเมือง Tsukuba เมืองศูนย์รวมวิทยาการสมัยใหม่และสถาบันวิจัยต่าง ๆ แทบทุกสาขาวิชาของญี่ปุ่นในสมัยนั้น (ปัจจุบันได้พัฒนาก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น จากที่อาจารย์ได้ไปประชุมอีกครั้งในปลายปี ๒๕๔๘) (มีข้อน่าสังเกตและน่าสนใจ สำหรับความก้าวหน้าทันสมัยของมหาวิทยาลัย Tsukuba เมื่อเปรียบเทียบกับมหาวิทยาลัยเก่าแก่ที่มีชื่อเสียงที่สุดของญี่ปุ่น คือ มหาวิทยาลัยโตเกียว และมหาวิทยาลัยเกียวโต ในสมัยนั้น หรืออดีตมากกว่า ๓๐ ปี เพราะอาจารย์ได้พบว่า สมัยนั้นมีนักศึกษาหญิงเรียนในระดับอุดมศึกษาน้อยมาก เช่นเดียวกับอาจารย์หญิงที่มีน้อยกว่าอาจารย์ชายมาก เช่นพบว่า มีอาจารย์หญิงที่จบ Ph.D. สอนที่มหาวิทยาลัยโตเกียวและเกียวโตแห่งละเพียงคนเดียว นอกจากนี้ ยังได้รับคำบอกกล่าวจากนักศึกษาชายระดับปริญญาโทที่อาจารย์ไปบรรยายพิเศษแล้วว่า นักศึกษาหญิงที่เข้ามาเรียนและพบรักกับนักศึกษาชายก็จะนิยมลาออกไปแต่งงานกัน มากกว่าเรียนต่อจนจบ บางคนเล่าว่านักศึกษาหญิงพยายามสอบเข้ามาเรียน เพื่อให้ได้คู่ดี ๆ ดังนั้น จึงเป็นที่น่าชื่นชมสำหรับนักศึกษาที่สอบเข้าเรียนที่มหาวิทยาลัย Tsukuba ไม่ว่าจะเรียนในภาควิชาภูมิศาสตร์หรือภาควิชาอื่น ๆ ก็ตาม จะพบว่า มีจำนวนนักศึกษาหญิงมากกว่ามหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ในญี่ปุ่น และเริ่มสังเกตเห็นความทัดเทียมกันของนักศึกษาหญิงชายที่ Tsukuba University มากกว่ามหาวิทยาลัยอื่น ดังนั้น ในช่วงที่อาจารย์แวะไปที่มหาวิทยาลัยนี้อีกครั้ง เมื่อ ๖-๗ ปีที่ผ่านมา ก็จะไม่พบลักษณะเดิม ๆ อีกเลย คือปัจจุบันก็มีสภาพไม่ต่างจากมหาวิทยาลัยบ้านเรา นั่นเอง)

ในปี ๒๕๒๓ เช่นกัน อาจารย์ยังได้รับเชิญในฐานะนักวิจัยด้านบริหารจัดการน้ำในระบบชลประทานที่เป็นตัวแทนจากภูมิภาคต่าง ๆ อาทิ อเมริกา ยุโรป และเอเชีย โดยทุนสนับสนุนของธนาคารโลก (World Bank) และมี Prof. Dr. Coward (ซึ่งเคยมาจัดประชุมเชิงปฏิบัติการที่เชียงใหม่ ที่อาจารย์วันเพ็ญร่วมด้วยเมื่อต้นปี ๒๕๑๙) จาก มหาวิทยาลัย Cornell, U.S.A. เป็นผู้ดำเนินการจัดประชุม นักวิจัยและนักวิชาการชลประทานกลุ่มย่อยที่มีประสบการณ์ และผลงานวิจัยที่เน้นระบบของราษฎรหรือประชาชนเป็นหลัก มาประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและดูงานที่ประเทศศรีลังกา กรุงโคลัมโบ อนุราชปุระ และแคนดี้ เป็นต้น ในช่วงเวลาประมาณสองสัปดาห์ หลังจากกลับมาจากศรีลังกาแล้ว ในปลายปีเดียวกัน อาจารย์ก็ได้เดินทางกลับไปประเทศเยอรมนี ในฐานะ Visiting Scholar เป็นครั้งแรกหลังจากเรียนจบกลับมาแล้ว ซึ่งครบ ๕ ปีพอดี โดยได้รับเชิญจากสถาบันภูมิศาสตร์สถานศึกษาเดิม

คือ *Geographisches Institut, Justus Liebig-Universität, Giessen* ด้วยทุนของรัฐบาลเยอรมัน-DAAD เช่นเดิม (ทุนนี้สถาบันหรือมหาวิทยาลัยในเยอรมนีสามารถขอสนับสนุนให้นักเรียนทุนเดิมกลับไปทำกิจกรรมด้านวิชาการ เช่น สอนหรือทำวิจัยได้ เมื่อครบทุก ๕ ปี ซึ่งจนปัจจุบันอาจารย์ได้กลับไปมาแล้วรวม ๓ ครั้ง ครั้งละ ๓ เดือน และส่วนมากก็ไปบรรยายพิเศษ ดูงาน และเขียนรายงานผลการวิจัยเรื่องที่เตรียมข้อมูลไว้พร้อมแล้ว)

ในช่วง ๓ เดือน ระหว่างปลายปี พ.ศ.๒๕๒๓ ถึงต้นปี ๒๕๒๔ ที่กลับไปทีสถาบันศึกษาเดิมในประเทศเยอรมนี อาจารย์ได้รับเชิญเป็น *Visiting Scholar* ในช่วงสั้นๆ อีก ๒ ประเทศ คือ ที่สถาบัน *Institute of Oriental and African Studies and Department of Geography* ที่ *Bedforde College, University of London, United Kingdom* และที่สถาบัน *Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Science Budapest, Hungary* กิจกรรมหลักที่ได้รับเชิญคือการไปบรรยายพิเศษ ทั้งที่ประเทศอังกฤษและฮังการี โดยเฉพาะที่ฮังการี *Professor Enyedi* ผู้อำนวยการสถาบันที่เชิญได้รู้จักกับอาจารย์วันเพ็ญในการประชุมสหภาพภูมิศาสตร์โลกที่ประเทศญี่ปุ่น (พ.ศ.๒๕๒๓) ได้จัดโปรแกรมให้บรรยายเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ : อดีต-ปัจจุบัน และดูงานการเกษตรแบบคอมมูนที่มีสมาชิกทั้งเมืองร่วมกันผลิตเมล็ดพันธุ์คุณภาพส่งออกทั้งในและต่างประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากงานประชุม การดูงาน การบรรยาย การวิจัยและเขียนรายงานผลที่อาจารย์ได้ทำในแต่ละปี นอกจากงานสอนประจำและสอนพิเศษตามที่ได้รับเชิญแล้ว อาจารย์ยังได้ผลิตสิ่งพิมพ์ต่างๆ ซึ่งในปีเดียวกันนี้ (พ.ศ.๒๕๒๓) อาจารย์ได้ผลิตตำราประกอบการสอนวิชาอนุรักษสิ่งแวดล้อม ๓ เล่ม คือ (๑) การอนุรักษสิ่งแวดล้อม (๒) ทรัพยากร มนุษย์ และ (๓) ทรัพยากรดิน นอกจากนั้น ก็ได้พิมพ์รายงานผลการวิจัยด้านชลประทานฉบับภาษาไทยและอังกฤษ ที่ได้ไปใช้เวลาเขียนรายงานช่วง ๖ เดือน ในประเทศสิงคโปร์ในปีที่ผ่านมา ดังที่ระบุแล้ว

ในปี พ.ศ.๒๕๒๔ หลังจากกลับมาเมืองไทยแล้ว อาจารย์ได้รับมอบหมายจากสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้เป็นที่ปรึกษาและศึกษาเกี่ยวกับการผลิตและการจ้างงานนอกการเกษตรในชนบทภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย เป็นการศึกษาเปรียบเทียบมูลเหตุและปัจจัยของความเจริญก้าวหน้าของกิจการและการจ้างงานนอกการเกษตรที่พัฒนาในเขตพื้นที่เจริญและพื้นที่ยากจน (ตัวอย่างศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร และจังหวัดสุโขทัย) ทั้งนี้เพื่อหาแนวทางพัฒนาและขยายงานนอกการเกษตรในพื้นที่ชนบททั่วไป โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทยากจน งานนี้ได้รับการอุปถัมภ์และวางแผนงานวิจัยร่วมกันของธนาคารโลกกับสภาพัฒน์ เพื่อนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดนโยบายและแผนปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทแนวใหม่ในแผนพัฒนาฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๒๙)

นอกจากนี้ อาจารย์ยังได้มีโอกาสช่วยติดตามทุนสนับสนุนมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทจากมูลนิธิ *Brot für die Welt (Bread for the World)* ประเทศเยอรมนี ที่ลี้มส่งเงินทุนสนับสนุนปีสุดท้ายมาให้ และได้เขียนโครงการขอต่อทุนให้อีก ๑ ล้านบาท เพื่อให้มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทมีโอกาสสานต่องานพัฒนาชนบทเกษตรแก่สมาชิกในหลายหมู่บ้านของ ๓ จังหวัดพื้นที่รับผิดชอบขององค์ประธานมูลนิธิ คือ เชียงใหม่ ลำพูน และแม่ฮ่องสอน จากการช่วยงานครั้งนี้ องค์ประธานมูลนิธิ คือ พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล) อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์และเจ้าอาวาสวัดเจติยหลวงวรวิหาร จึงได้ขอให้อาจารย์ช่วยงานในตำแหน่งกรรมการบริหารของมูลนิธิ ตั้งแต่บัดนั้นจนปัจจุบันก็ยังช่วยงานนี้อยู่อย่างต่อเนื่อง แม้องค์ประธานผู้ก่อตั้ง (ปี พ.ศ.๒๕๑๗) จะมรณภาพไปแล้วก็ตาม (พ.ศ.๒๕๕๑) งานของมูลนิธินับว่ามีความก้าวหน้าและได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรในประเทศ ระหว่างประเทศ และส่วนบุคคลที่สนใจร่วมทำบุญ ไม่ว่าจะเป็นด้านพัฒนาการเกษตรก้าวหน้า ผลิตเมล็ดพันธุ์จำหน่าย และจัดตั้งเป็นสหกรณ์การเกษตรช่วยจำหน่าย มีกองทุนเงินหมุนเวียนให้สมาชิกนำไปพัฒนาอาชีพ มีมูลนิธิเมตตาณาริตั้งคู่ขนานกันไปส่งเสริมให้แม่บ้านและสตรีในหมู่บ้านมีงานอาชีพเสริม หรืออาชีพหลักทำด้านเย็บปักถักทอเป็นสำคัญ พร้อมแหล่งจำหน่ายหรือตลาด มีธนาคารโค-กระบือให้ผู้ใช้บุญ หรือผู้มาบริจาค เพื่อต่อชีวิตได้ช่วยได้ ทั้งชีวิตวัวควายแล้ว ยังช่วยให้เกษตรกรยากจนได้แรงงานไปใช้พัฒนาอาชีพ โดยไม่ต้องลงทุน แต่ต้องดูแลรักษาพยาบาลป่วยและเลี้ยงดูจนชีวิตจะหาไม่ ยกเว้นลูกที่ตกมาใหม่ต้องแบ่งคนละครึ่ง ระหว่างผู้เลี้ยงกับมูลนิธิ เพราะทางมูลนิธิก็จะได้นำไปบริจาคแก่เกษตรกรสมาชิกยากจนที่เข้าชื่อรอรับบริจาคตามลำดับ นอกจากนี้ ทางมูลนิธิยังจัดตั้งสถานศึกษาที่เรียกว่า “สถาบันเยาวชนสตรี” เรียนในหลักสูตร กศน. ระดับมัธยมปลาย (๒ ปี) ที่มีทั้งสายวิชาการและสายวิชาชีพให้เลือก ตัวอย่างโครงการที่กล่าวมาทั้งหมดยังคงดำเนินการอยู่ในปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับที่อาจารย์ก็ยังเป็นกรรมการบริหารจนปัจจุบัน

ปีถัดมา (พ.ศ.๒๕๒๕) ภาระงานสอนของอาจารย์วันเพ็ญนับว่ามีความเข้มข้นมากขึ้น เพราะเป็นปีแรกที่ภาควิชาภูมิศาสตร์เปิดสอนระดับปริญญาโท สาขาวิชาภูมิศาสตร์ เพราะนอกจากจะสอนวิชาเอกระดับปริญญาตรีแล้ว ยังเป็นอาจารย์ประจำบัณฑิตศึกษาของภาควิชาเพิ่มขึ้นด้วย ยิ่งกว่านั้น แม้อาจารย์จะรับเชิญไว้ล่วงหน้าแล้วว่าปีนี้จะไปทำงานที่ประเทศญี่ปุ่นหนึ่งปีเต็ม แต่คณาจารย์ภาควิชาก็ยังลงมติเลือกให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชา ๔ ปีเต็ม ดังนั้น ทางคณบดีคณะสังคมศาสตร์ (รองศาสตราจารย์โคมเฉลิม เรืองพงษ์ ปัจจุบันถึงแก่กรรม) จึงได้ขอร้องให้อาจารย์แจ้งทางรัฐบาลญี่ปุ่นที่เชิญว่า ขอลดช่วงรับเชิญเหลือเพียงครึ่งปี เพื่อไม่ให้เป็นการแก่อาจารย์ที่จะช่วยรักษาการแทนนาน และหนักเกินไป ทุนที่รับเชิญจากสถาบัน CSEAS (Center for Southeast Asian Studies) มหาวิทยาลัย Kyoto เมืองเกียวโต ประเทศญี่ปุ่น ในฐานะ Visiting Research Fellow

เพื่อร่วมวิจัยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เกี่ยวกับระบบชลประทานของประเทศไทย กับคณะอาจารย์ที่สนใจด้านเดียวกัน โดยเฉพาะกับ Prof. Kaida และ Prof. Takaya ของสถาบันเดียวกัน แม้จะอยู่ที่ญี่ปุ่นได้เพียง ๖ เดือน แต่อาจารย์ก็ได้ไปออกสนามศึกษาระบบเหมืองฝายที่ชาวญี่ปุ่นทำกันในอดีต และเก็บรักษาระบบไว้ นำออกมาสาธิตเพื่อให้ความรู้และบทเรียนที่ควรอนุรักษ์ของบรรพบุรุษในอดีตแก่ลูกหลานเป็นงานสำคัญประจำปี ที่คนไทยน่าจะเอาเยี่ยงอย่างที่ดีเช่นคนญี่ปุ่น ยิ่งกว่านั้น ในช่วงเดียวกันนี้อาจารย์ยังได้นำผลงานวิจัยด้านชลประทานที่ทำมาทุกเรื่องมาวิเคราะห์ภาพรวม เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของระบบชลประทานของราษฎร หรือที่รู้จักกันว่า “ระบบเหมืองฝาย” ที่มีมาไม่น้อยกว่า ๗๐๐ ปี ตามจารึกโบราณเกี่ยวกับมังรายศาสตร์ที่พบหลักฐานถึง ๗ ชุด ซึ่งได้พูดถึงระบบเหมืองฝายตั้งแต่สมัยพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนา (พ.ศ.๑๘๓๙ แต่ตามตำนานโบราณล้านนาเล่ากันว่า มีระบบเหมืองฝายในอาณาจักรล้านนามานานกว่าอีกเท่าตัว หรือประมาณ ๑,๔๐๐ ปี ใน Vanpen Surarerks, *Historical Development and Management of Irrigation Systems in Northern Thailand*, 1968) และที่สำคัญอาจารย์ได้เป็นผู้เขียนร่วมกับ Prof. Kaida (Co-author) เรื่อง “Climate and Agricultural Land Use in Monsoon Asia,” edited by Prof. Dr. M. M. Yoshino และพิมพ์เผยแพร่โดย University of Tokyo Press (1984) นอกเหนือจากนี้ อาจารย์ยังได้ช่วยบรรยายพิเศษเป็นครั้งคราวเกี่ยวกับงานวิจัยที่ทำด้านการพัฒนาและการบริหารจัดการระบบชลประทาน และการใช้ที่ดินทางการเกษตรของไทย ให้นักศึกษาปริญญาโทคณะเกษตรศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และร่วมในพิธีกรรมต่างๆ ของชาวญี่ปุ่นที่มีการฉลองในรอบปี อาทิ พิธีฉลองผลผลิตข้าวใหม่ และพิธีอนุรักษ์ระบบเหมืองฝายประจำปี และงานสุดท้ายก่อนกลับเมืองไทย คือการบรรยายผลงานวิจัยชลประทานให้คณาจารย์ของสถาบันและผู้สนใจทั่วไป

ตำแหน่งและงานอื่นในประเทศที่อาจารย์ได้รับแต่งตั้งในปีนี้ (พ.ศ.๒๕๒๕) ก็คือทางกระทรวงศึกษาธิการได้มอบหมายให้เป็นกรรมการ MAB (Man and Biosphere) แห่งประเทศไทยขององค์การ UNESCO ที่อยู่ในตำแหน่ง จนถึงปี พ.ศ.๒๕๒๘ และได้เขียนบทความทางวิชาการเรื่อง “ฝายพญาคำ”-ระบบชลประทานแบบดั้งเดิมของราษฎรเพื่อลงพิมพ์ในวารสารของอำเภอสารภี ที่นายอำเภอขณะนั้นติดต่อขอมาโดยตรงเพื่อร่วมฉลองอำเภอสารภี มีอายุครบ ๑๐๐ ปี เพราะทราบดีว่าอาจารย์มีผลงานวิจัยเรื่องนี้ที่ลงลึกในรายละเอียดมาก่อนแล้ว (วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ขอนำเรื่องนี้ไปตีพิมพ์อีกครั้งในภายหลัง) นอกจากนั้น อาจารย์ยังได้เขียนบทความทางวิชาการเกี่ยวกับ “การใช้ประโยชน์วิชาภูมิศาสตร์ในโครงการพัฒนาชนบทภาคเหนือของประเทศ” เพื่อนำเสนอในการประชุมวิชาการประจำปีของสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย ที่จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย ส่วนอีกงานที่อาจารย์ได้ทำในปีนี้เช่นเดียวกัน คือการพิมพ์เผยแพร่รายงานผลการวิจัยที่รับผิดชอบร่วมกับรองศาสตราจารย์ ดร.ลือชัย จุลาลัย เรื่อง “Water Management and Employment in Northern Thai Irrigation System” โดยได้รับเชิญจาก Prof.Dr. S.Hirashima, Gakuin University, Japan ด้วยทุนสนับสนุนจาก ILO/ARTEP ประเภท กำหนดหัวเรื่อง

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๒๖ นับเป็นปีสำคัญของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในการเตรียมการฉลองครบรอบ ๒๐ ปีของการก่อตั้งมหาวิทยาลัย เพราะวันเกิดตามกฎหมายของมหาวิทยาลัย คือวันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๐๗ เป็นวันที่มหาวิทยาลัยมีฐานะเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์ คือวันถัดจากวันที่พระราชบัญญัติจัดตั้งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว (เล่มที่ ๘๑ ตอนที่ ๗ ลงวันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๐๗ มาตรา ๒) และเปิดเรียนวันแรกภาคแรกของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๐๗ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ เปิดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่อย่างเป็นทางการ ในวันอาทิตย์ที่ ๒๔ มกราคม ของปีถัดมา (พ.ศ.๒๕๐๘) (สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ครั้งเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงอุบลรัตนฯ โดยเสด็จมาในวันนั้นด้วย) ในครั้งนั้นอาจารย์ก็ได้มีบทบาทร่วมแรงแข็งขันอยู่ในฝ่ายต้อนรับด้วย และได้มอบหมายหน้าที่ หรือความรับผิดชอบเป็นกรรมการดำเนินงานจัดฉลองครบรอบ ๒๐ ปี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก “ครบรอบ ๒๐ ปี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” โดยได้รับมอบหมายให้อยู่ในกองบรรณาธิการกลาง (จำได้ว่าในกองบรรณาธิการนี้มีศาสตราจารย์ ดร.ภาณี เตชะเสน คณะเภสัชศาสตร์ และศาสตราจารย์เกียรติคุณนายแพทย์เกษม วัฒนชัย องคมนตรี ปัจจุบัน) และร่วมรับผิดชอบการค้นหาข้อมูล และเขียนบรรยายในภาคที่ ๔ หัวข้อ “มหาวิทยาลัยเชียงใหม่กับการพัฒนาภาคเหนือ” (ภาคอื่นๆ ในหนังสือเล่มนี้ ประกอบด้วย ภาคที่ ๑ ประวัติมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาคที่ ๒ ความเป็นมาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ตั้งแต่เปิดจนถึงปัจจุบัน ภาคที่ ๓ สภาพปัจจุบันของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และภาคที่ ๕ ข้อเขียนรำลึกอดีต) หนังสือที่ระลึกเล่มนี้นับว่ามีคุณค่าแก่การศึกษาค้นคว้าประวัติความเป็นมาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่มีนโยบายขยายการศึกษาในระดับอุดมศึกษาสู่ภูมิภาค ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.๒๔๘๔ และการรณรงค์ของประชาชนชาวเหนือหรือที่รู้จักกันว่า “ชาวลานนาไทย” เพื่อจะมีมหาวิทยาลัยระหว่างปี พ.ศ.๒๔๙๓-๒๔๙๙ โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์คนเมืองได้รณรงค์อย่างต่อเนื่องด้วยข้อความที่ว่า “ในภาคเหนือเราต้องการมหาวิทยาลัย” พิมพ์ลงในบัตรวงกลมสีแดงเข้ม แจกให้ติดรถยนต์ รถสามล้อ เกวียน กระเป๋าเดินทาง ปากประตูบ้าน และในทุกที่ทุกแห่ง ซึ่งจะได้ขีด และจัดพิมพ์ข้อความเดียวกันลงบัตรแสตมป์สีแดงเข้ม เพื่อแลกให้ติดของจดหมายคู่ไปกับดวงตราไปรษณีย์ หรือติดคู่กับอากรแสตมป์ และที่อื่นๆ ตามแต่ผู้ใช้จะเห็นสมควร เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้จึงได้รับการสนองตอบจากฝ่ายรัฐบาลตั้งแต่บัดนั้น ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๔๙-๒๕๖๓ โดยมอบให้กระทรวงศึกษาดำเนินการตามนโยบายขยายโอกาสทางการอุดมศึกษาไปสู่ภูมิภาค โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการพัฒนาเศรษฐกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จึงถือกำเนิดมีกระบวนการดำเนินการก่อตั้งจนเริ่มเปิดสอนในมิถุนายน ๒๕๖๓ ดังระบุแล้ว อาจารย์ก็ได้เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่กลุ่มหรือคณะแรก ที่ได้รับการเชิญชวนให้มาสอนประจำในภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ หนึ่งในสามคณะแรกที่เปิดสอนในปี พ.ศ.๒๕๖๓ (ร่วมกับคณะวิทยาศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ยังไม่นับรวมคณะแพทยศาสตร์ที่มีมาก่อนแล้ว และได้โอนมาขึ้นกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในปีถัดมา คือปี พ.ศ.๒๕๖๘) ดังที่พูดถึงตั้งแต่ต้น

นอกจากงานสำคัญดังกล่าวระดับมหาวิทยาลัยแล้ว อาจารย์ยังได้รับการแต่งตั้งจากคณะสังคมศาสตร์ในงานเดียวกัน คือ ทางคณะได้มอบหมายให้อาจารย์เป็นประธานฝ่ายจัดนิทรรศการของคณะเพื่อร่วมฉลองมหาวิทยาลัย ครบรอบ ๒๐ ปีด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ในระยะเวลาเดียวกัน อาจารย์ยังได้รับการประสานงานจากกลุ่มคณาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัย หรือสถาบันอาชีวศึกษาแห่งกรุงเบอร์ลิน (Technical Hochschule, Berlin) ประเทศเยอรมนี เพื่อเป็นเจ้าภาพให้การดูแลประสานงานการมาเรียนนอกสถานที่ และฝึกภาคสนามในช่วงที่อยู่เมืองไทยเป็นเวลาหนึ่งเดือนเต็มที่เชียงใหม่ และช่วยประสานงานการไปดูงานในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศด้วย

ในช่วงเตรียมงานต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น และทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้เก็บตัวกองบรรณาธิการให้ทำงานด้านการจัดทำหนังสือที่ระลึกได้อย่างเต็มที่ คณะบดีคณะสังคมศาสตร์ คือ อาจารย์โถมเฉลา ที่พักอยู่ที่แฟลตอาจารย์โสดด้วยกัน หรือแฟลตฝ่ายหิน ก็ได้รับโทรศัพท์ทางไกลแต่เช้ามีดของวันที่ ๕ ธันวาคม และรีบวิ่งลงมาจากแฟลตชั้นบนเพื่อมาแจ้งข่าวร้ายที่สุดในชีวิตของอาจารย์ที่พักอยู่ห้องชั้นล่างว่า “คุณพ่อของอาจารย์ได้จากไปแล้ว นับเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ที่สุด ซึ่งอาจารย์ มท. รุ่นแรก ๆ ทุกคนทราบดีว่าคุณพ่อกับอาจารย์รักและผูกพันกันมากที่สุด และท่านเป็นผู้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับดวงชะตาของมหาวิทยาลัยกับพระยาศรีวิศาลวาจา อธิการบดีคนแรกของมหาวิทยาลัยที่ขอให้คุณพ่อของอาจารย์พยากรณ์ให้ รวมทั้งผู้บริหารระดับสูงคนอื่น ๆ โดยเฉพาะศาสตราจารย์ ดร.บัวเรศ คำทอง อดีตอธิการบดี และภริยา อาจารย์สุมมา คำทอง และศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย ณ อยุธยา อดีตคณะบดีคณะมนุษยศาสตร์ ซึ่งต่างก็ให้ความนับถือคุณพ่อของอาจารย์ และติดต่อขอคำแนะนำจากท่านอยู่เนือง ๆ จนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต)

สำหรับปีที่ ๒๐ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๕๒๗) ตำราที่อาจารย์ได้มีส่วนร่วมเขียนกับ Prof.Dr. Yoshihiro Kaida เกี่ยวกับ *Climate and Agricultural Land Use in Thailand* ช่วงรับเชิญอยู่ที่มหาวิทยาลัย Kyoto เมื่อปี ๒๕๒๕ และหนังสือครบรอบ ๒๐ ปี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ร่วมเขียนและจัดทำในปี ๒๕๒๖ ตามลำดับ ได้พิมพ์เผยแพร่ทั่วไป และที่สำคัญคือในปีนี้อาจารย์ได้รับเชิญจากอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร (นายจำลอง ใต๊ะทอง) ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธ.ก.ส. ตามมติคณะรัฐมนตรี ที่ขอตัวจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ให้ไปช่วยงาน ณ สำนักงานใหญ่ที่กรุงเทพฯ เป็นเวลา ๑ ปีเต็ม ในฐานะผู้อำนวยการฝ่ายวิจัย และประเมินผลของธนาคารรับเงินเดือนระดับผู้บริหารชั้น C11 (คุณจำลอง ใต๊ะทอง ได้มาติดต่อทาบทาม เชิญอาจารย์ด้วยตัวเอง ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี ๒๕๒๕ ก่อนไปทำงานที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน และทำหนังสือตามไปยืนยันคำเชิญที่ญี่ปุ่นอีกครั้ง ก่อนขอมติ ค.ร.ม. เชิญในปีที่อาจารย์พอจะไปได้ โดยเจรจาขอตัวไว้ ๒ ปี แต่อาจารย์ขอเป็นเพียงปีเดียว) ทั้งนี้ภายหลังจากที่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่อนุมัติให้อาจารย์ลาออกจากตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาที่กำหนดได้ ทำให้อาจารย์เป็นหัวหน้าภาคคนเดียวที่ทำงานไม่ครบเทอม คือรับตำแหน่งสั้นที่สุดเพียงปีครึ่ง (พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๒๗)

ช่วงการทำงานที่สำนักงานใหญ่ ธ.ก.ส. กรุงเทพฯ ๑ ปีเต็ม (พ.ศ.๒๕๒๗-๒๕๒๘) นั้น อาจารย์ได้กลับไปอยู่ที่บ้านกรุงเทพฯ ซึ่งเดินทางไปทำงานสะดวก ถ้ารถไม่ติดก็เพียงครึ่งชั่วโมง แต่ส่วนใหญ่จะใช้เวลาสามเท่า คือเฉลี่ยเที่ยวละชั่วโมงครึ่ง แม้จะออกแต่เช้าประมาณ ๗.๐๐ น. และกลับออกจากที่ทำงานหลัง ๑๙.๐๐ น. แทบทุกวัน งานสำคัญคือการวางแผนศึกษาวิเคราะห์วิจัยเพื่อปล่อยสินเชื่อเกษตรให้ชาวนชนบททั่วไป และโดยเฉพาะชาวนชนบทยากจนสามารถกู้เงิน ธ.ก.ส. ด้วยดอกเบี้ยต่ำสุดที่ยอมรับได้ทั้งสองฝ่าย คือทั้งผู้ให้กู้และผู้กู้ กับค้นหาริธีที่ดีที่สุดหรือเป็นไปได้ที่เกษตรกรผู้กู้สามารถชำระคืนได้ทั้งต้นและดอกเบี้ยไม่เดือดร้อน งานนี้ทางผู้จัดการใหญ่ได้ให้อิสระเต็มที่ในการเลือกพนักงานของ ธ.ก.ส. มาเป็นที่วิจัย พร้อมอำนวยความสะดวกเรื่องยานพาหนะ ค่าใช้จ่ายในการไปออกสนามทุกจังหวัดที่มีสำนักงาน ธ.ก.ส. ที่ได้เลือกเป็นตัวอย่างศึกษารอบคลุมทุกภูมิภาคทั่วประเทศ ยิ่งกว่านี้ อาจารย์ยังได้รับความร่วมมืออย่างมาก จากผู้จัดการ ธ.ก.ส. ทุกสาขา ในการให้สัมภาษณ์หรือให้ข้อมูลและพูดคุยอย่างเปิดเผยเป็นกันเอง ไม่ว่าจะขออนัดทั้งในและนอกเวลาทำงาน เพราะบางครั้งที่วิจัยต้องขอพบปะพูดคุยในช่วงเวลากลางคืนถึง ๓-๔ ทุ่ม ตัวแทนระดับบริหารของ ธ.ก.ส. ทุกแห่งยินดี และสิ่งสำคัญที่ที่วิจัยโดยเฉพาะตัวอาจารย์เอง หัวหน้าโครงการรู้สึกประทับใจมากที่สุด คือ ผู้จัดการหรือผู้แทนทุกคนได้ให้ข้อมูลรายละเอียดที่เป็นปัญหา อุปสรรค และจุดอ่อนต่างๆ ที่ต้องการให้ทางส่วนกลาง หรือสำนักงานใหญ่ แก้ไขหรือช่วยเหลือ ทั้งระยะเร่งด่วนหรือทันที และในระยะยาวอย่างต่อเนื่อง เรื่องหนึ่ง

ที่อาจารย์จำได้ดี คือ ความต้องการให้ส่วนกลางหรือสำนักงานใหญ่เข้าไปปัญหาที่ ธ.ก.ส. สาขาต้องต่อสู้กับพ่อค้า/นักธุรกิจท้องถิ่น หรือตัวแทนบริษัททั้งในประเทศและต่างประเทศ ที่ ธ.ก.ส. ต้องแข่งขันในการขายสินค้าจำเป็นประเภทเดียวกันให้เกษตรกรในท้องถิ่น เพราะในช่วงนั้นปัญหาหลัก ๆ คือ ธ.ก.ส. มีกฎเกณฑ์ให้ผู้กู้ชำระเงินคืนพร้อมดอกเบี้ย ทั้งเป็นเงินสด (*in cash*) และเป็นสิ่งของ (*in kind*) โดยเฉพาะการชำระคืนด้วยการซื้อปุ๋ย และอุปกรณ์เครื่องทุ่นแรงทางการเกษตรจาก ธ.ก.ส. ในสัดส่วนร้อยละ ๗๐ : ๓๐ ซึ่งข้อเท็จจริงที่มิวิจัยได้รับทราบจากการสัมภาษณ์และจากการหาข้อมูลในสนามเองก็ตรงกัน คือ ผู้กู้ทุกคนหรือร้อยละ ๑๐๐ ประสงค์จะชำระคืนทั้งต้นและดอกเบี้ยเงินสด ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะราคาปุ๋ยและอื่น ๆ ที่ ธ.ก.ส. ขายหรือบังคับขาย (ร้อยละ ๓๐ ของเงินชำระคืน) ล้วนแล้วแต่แพงกว่าราคาตลาดทั้งสิ้น กรณีนี้สร้างความอึดอัดไม่สบายใจให้ ธ.ก.ส. สาขาเป็นอย่างมาก ซึ่งผู้จัดการสาขาส่วนใหญ่เสนอวิธี หรือมาตรการแก้ไขตรงกัน หรือไม่ต่างกันมากนัก คือ ส่วนกลางหรือสำนักงานใหญ่ต้องเร่งเพิ่มวงเงินให้ทางสาขาเพียงพอที่จะต่อสู้ อย่างทันการณ์กับกลุ่มพ่อค้าที่จำหน่ายสินค้าเกษตรแบบเดียวกันที่จับมือร่วมกันขายตัดราคา หรือแม้แต่จะยอมขาดทุน เพราะมีกลุ่มนายทุนทั้งในและต่างประเทศหนุนหลังอย่างที่ระบุแล้วก็มีมิใช่น้อย มิฉะนั้น ส่วนกลางหรือสำนักงานใหญ่ก็ควรยอมทำตามคำร้องเรียนของเกษตรกรผู้กู้ คือ ยกเลิกการชำระคืนด้วยการซื้อสินค้าเกษตร (*in kind*) และให้เหลือการชำระคืนด้วยเงินสด (*in cash*) เพียงอย่างเดียว

ในช่วงท้ายของการทำงานที่ ธ.ก.ส. ได้รวบรวมข้อมูลภาคสนามทั้งหมดเป็นฐานข้อมูลประกอบการเขียนรายงานเสนอเป็นโครงการพร้อมแนวนโยบายและแผนปฏิบัติ วิธีและขั้นตอนการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ ทาง ธ.ก.ส. ได้มอบหมายไว้ให้รับผิดชอบ โดยมอบข้อมูลที่เตรียมไว้ทั้งหมดให้ทาง ธ.ก.ส. สามารถนำไปดำเนินการต่อไปเองได้ การมอบงานพร้อมคำแนะนำให้ ธ.ก.ส. ได้ทำตอนปลายปี ๒๕๒๗ หลังจากได้กลับจากการไปดูงานที่ประเทศจีน (ระหว่าง ๒๕ ตุลาคม-๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๗) เรียบร้อยแล้ว

การได้รับเชิญไปประเทศจีนครั้งแรกของอาจารย์ เนื่องจากทางคณะวิจัยและผู้บริหารจากสถาบันวิจัย *Remote Sensing, Academia Sinica* กรุงปักกิ่งและมณฑลยูนนาน นำโดย *Prof. Chen Shupeng* ที่ได้มาเยี่ยมชมและดูงานภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ที่รับผิดชอบงานศูนย์ *Remote Sensing ภาคเหนือ* และมีการเรียนการสอนในสาขาวิชา ด้านนี้ ในปลายปี ๒๕๒๖) ได้มาเชิญอาจารย์ไปเมืองจีนด้วยวาจาเป็นครั้งแรก จากนั้นก็ได้มีหนังสือติดต่อกันอีกสองสามครั้ง (โดยเฉพาะการขอให้ทางอาจารย์เชิญ *Professors* จากจีน ๒ คนมาร่วมประชุมวิชาการทางภูมิศาสตร์ครั้งที่ ๑ เรื่อง : วิเคราะห์ภูมิศาสตร์ภูมิภาค เพื่อการวางแผนพัฒนาประเทศที่อาจารย์ในฐานะหัวหน้าภาควิชาเป็นประธานจัดให้มีขึ้นในเดือนมีนาคม ๒๕๒๗) และในเดือนกรกฎาคม ๒๕๒๗ ทางผู้อำนวยการสถาบันภูมิศาสตร์

แห่ง *Academia Sinica* กรุงปักกิ่ง คือ *Prof. Zuo Dakang* ได้มีหนังสือเชิญเป็นทางการให้ อาจารย์ไปดูงานและบรรยายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นตามสถาบันในเครือข่ายของ *Academia Sinica* (*Chinese Academy of Science*) เป็นเวลา ๓ สัปดาห์ (ระหว่าง ๒๕ ตุลาคม-๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๗) โดยมีโปรแกรมที่ปักกิ่ง (*Beijing*) เซี่ยงไฮ้ (*Shanghai*) คุณหมิง (*Kunming*) ซื่อเหมา (*Simao*) สิบสองปันนา (*Xishuangbanna*) กวางโจว (*Guangzhou*) และ ฮ่องกง (*Hong Kong*) ก่อนกลับประเทศไทย สำหรับการเดินทางไปจีนครั้งนี้ ได้มีผู้ช่วยศาสตราจารย์กวี วรกวิน (อดีตคณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และอดีตนายกสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย) จากภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒร่วมเดินทางไปด้วย ซึ่งทางสถาบันผู้เชิญได้ช่วยเหลือสนับสนุนค่าใช้จ่ายภายในประเทศจีนให้อาจารย์กวีร้อยละ ๔๐ ของทั้งหมด สำหรับหัวข้อเรื่องที่ อาจารย์รับเชิญให้บรรยายพิเศษ รวม ๕ ครั้ง สองครั้งแรกพูดที่สถาบันวิจัยทางภูมิศาสตร์ กรุงปักกิ่ง อีกสามครั้งหลังพูดที่ภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัย *Sun Yat Sen* เมืองกวางโจว หัวข้อหลัก ๆ ที่บรรยายคือ (๑) ผลงานวิจัยทางภูมิศาสตร์ที่มีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศ เน้นเฉพาะงานวิจัยของนักภูมิศาสตร์ไทยในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในอดีต ปัจจุบัน และ แนวโน้มอนาคต (๒) การบริหารจัดการเรื่องน้ำชลประทานกับการใช้ที่ดินทางการเกษตร ของไทย และ (๓) ความเป็นมาและการพัฒนาภาควิชาภูมิศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้สรุปภาพรวมเกี่ยวกับหลักสูตร/สาขาวิชาการเรียนการสอนและการพัฒนาและสนับสนุน การวิจัยทางภูมิศาสตร์ นอกจากนี้ ก็ได้มีการแนะนำให้รู้จักเมืองไทยโดยการบรรยายประกอบ สไลด์ชุดภูมิศาสตร์ประเทศไทย เสริมความรู้ตามความสนใจของกลุ่มผู้ฟัง ตลอดจนได้มี โอกาสพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักวิจัยที่เป็นเจ้าหน้าที่ผู้บริหารระดับสูงของ *Academia Sinica* ด้านการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติเชิงผสมผสานที่สนใจเป็นพิเศษ เกี่ยวกับระบบฟาร์ม พืชสวน และพืชไร่ของเขตร้อน และอาจารย์ได้ช่วยประสานงานให้ได้ มาศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเจ้าหน้าที่นักวิจัยของไทยในเรื่องเดียวกัน ทั้งใน ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ในปีถัดมา

สำหรับรายละเอียดในการไปเมืองจีนครั้งนี้ (๑ ใน ๕ ครั้ง) ได้สร้างความประทับใจ ที่ได้เรียนรู้และตั้งสมประสงค์ใหม่ ๆ มากมาย ดังที่อาจารย์ได้ถ่ายทอดไว้ทั้งหมด ในบทความเรื่อง “**เมื่อนักภูมิศาสตร์ไทยไปเมืองจีน**” (ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารภูมิศาสตร์ ของสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒ ฉบับติดต่อกัน คือ ฉบับที่ ๑ และฉบับที่ ๒ ปีที่ ๑๐ เดือนมีนาคม และกรกฎาคม ๒๕๒๘ ตามลำดับ) แต่สิ่งที่อาจารย์ขอหยิบยกมาเล่าเป็น เกียรติเล็กๆ น้อยๆ ที่อาจารย์จดจำได้ดี เรื่องแรก คือ ปีที่อาจารย์และอาจารย์กวีไปจีน ครั้งแรก ตุลาคม ๒๕๒๗ เป็นวาระสำคัญที่รัฐบาล หรือประเทศจีนกำลังเตรียมงานจะฉลอง ครบรอบ ๑๐ ปี หรือครบรอบทศวรรษแรกแห่งการเปิดประเทศในปีถัดไป (พ.ศ.๒๕๒๘)

ครั้งนั้น อดีตนายกรัฐมนตรีนครของไทย ฯพณฯ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และอดีตรัฐมนตรีต่างประเทศ (และอดีตนายกรัฐมนตรี) ฯพณฯ พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ไปร่วมในพิธีด้วย ซึ่งจะจัดอย่างยิ่งใหญ่ บริเวณจัตุรัสเทียนอันเหมิน (Tian An Men Square) กรุงปักกิ่ง ส่วนเกร็ดเล็ก ๆ อีกเรื่องที่พบทั้งที่กรุงปักกิ่งและเมืองกวางโจว คือ คนจีนในครั้งนั้น จากการนัดไปบรรยายพิเศษในช่วงบ่าย ถ้าเป็นที่กรุงปักกิ่งจะต้องเริ่มงานบ่ายสองโมง และเมืองกวางโจวเริ่มบ่ายสามโมง นั่นคือคนจีนยังมีการนอนพักหลังอาหารกลางวัน ๑-๒ ชั่วโมง ซึ่งไม่แน่ใจว่าปัจจุบัน ประเพณีวัฒนธรรมนี้คนจีนยังถือปฏิบัติอยู่หรือไม่ และไม่ต่างจากอีกหลายประเทศทั้งในเอเชียและยุโรป โดยเฉพาะที่ประเทศสเปนที่อาจารย์มีประสบการณ์ ทุกคนจะเริ่มทำงานภาคบ่าย ตอน ๓ โมงเย็น ยิ่งกว่านั้น ประเพณีรับประทานอาหารเช้า-กลางวัน และเย็น จะสายกว่าประเทศอื่น ๆ ดังนั้น การสั่งข้าวหอหรือการหาอาหารไปออกภาคสนามเข้า นับเป็นสิ่งยากที่สุดหรือแทบจะเป็นไปไม่ได้ เพราะกว่าจะเปิดร้านขายก็เข้าไปประมาณ ๑๐ โมงเช้า และพอลกลับจากสนามก็ต้องรอถึง ๓-๔ ทุ่ม จึงจะมีร้านอาหารเปิดขายอาหารเย็น เป็นต้น ส่วนอีก ๒-๓ เรื่องที่ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปแทบหมดแล้ว หรือหมดแล้ว เพราะได้ผ่านมาแล้วประมาณ ๓๐ ปี เรื่องแรกที่โด่งดังและเล่าขานกันมากคือการไม่มีห้องสุขาที่มิดชิด และการใช้ประโยชน์ของเสียจากร่างกายมนุษย์เป็นปุ๋ยธรรมชาติในประเทศจีน เพราะอาจารย์เองต้องกลับไปใช้บริการห้องสุขาของโรงแรมที่พักช่วงอาหารกลางวันและเย็น เพราะห้องสุขาตามสถานที่ทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานราชการ มหาวิทยาลัย และอื่น ๆ จะไม่มีห้องมิดชิด อย่างดีก็เป็นบานปิด-เปิดเดี่ยว ๆ เห็นหน้าทักทายกันได้ทุกคน และส่วนใหญ่ก็หาน้ำประเภทกดปุ่มหรือราดทำความสะอาดสะอาดยาก ส่วนอีกเรื่องคือการใช้จักรยานเป็นพาหนะเดินทางสำคัญเต็มท้องถนน รถยนต์หรือรถเก๋งที่มีแล่นในท้องถนนส่วนมากยังเป็นรถที่ประกอบในเมืองเซี่ยงไฮ้ และมีแล่นนับคันได้ ผู้คนไม่มีวินัยในการจราจร ต่างก็ขับรถยนต์แล่นกลางถนน และบีบแตรไล่จักรยานโดยตลอด พอจะขับสวนกันจึงจะเบนรถออกจากกัน นับว่าน่ากลัวอันตรายมาก และมีอุบัติเหตุในท้องถนนให้พบเห็นได้ทุกวันช่วงที่ดูงานในประเทศจีน อีกประการหนึ่งคืออุปกรณ์กล้องถ่ายรูป กล้องส่องทางไกลยังเป็นแบบดั้งเดิม มีใช้กันน้อยมาก นอกจากนักท่องเที่ยว ยิ่งกว่านั้น ในปี ๒๕๒๗ ร้านจำหน่ายฟิล์มนอกจากจะหายากแล้ว หาได้เฉพาะตามแหล่งท่องเที่ยวสำคัญเท่านั้นที่พอหาซื้อได้ แต่ก็แพงมาก และมีขายเฉพาะฟิล์มขาว-ดำ (แต่ในปีถัดมา ๒๕๒๘ เรื่องฟิล์มสีเริ่มมีจำหน่ายทั่วไป แต่อาจารย์ก็ถูกขโมยกล้องส่องทางไกลที่ทิ้งไว้ในรถแท็กซี่ที่รัฐบาลหรือเจ้าภาพจ้างมาเป็นพาหนะรับ-ส่ง ช่วงที่อยู่ในกรุงปักกิ่ง เพราะเป็นสิ่งแปลกใหม่สำหรับชาวบ้านคนจีนสมัยนั้น) เรื่องค่าครองชีพหรือเงินเดือนของเจ้าหน้าที่หรืออาจารย์คนจีน เมื่อ ๓๐ ปีที่แล้ว ต่ำมาก อาทิ เจ้าหน้าที่เกษตรของรัฐ ดูแลสวนไม้ผลที่ปักกิ่งได้เงินเดือนต่ำกว่า ๑,๐๐๐ บาท คือประมาณเดือนละ ๘๐๐-๙๐๐ บาท (๗๘ หยวน หยวนละ ๑๐-๑๒ บาท) ส่วนแรงงานที่เป็นคนสวน ได้ประมาณคนละ ๗๐๐-๘๐๐ บาท/เดือน และสูงสุดคนละ ๑,๒๐๐-๑,๓๐๐ บาท/เดือน

นับว่าน่าสนใจที่คนสวนใช้แรงงานมีโอกาสดำเนินเดือนสูงกว่าหัวหน้างาน เช่นเดียวกับที่อาจารย์ได้พบว่าสมัยนั้นอาชีพชาวนาหรือเกษตรกรที่ทำงานให้รัฐจะมีเงินเดือนสูงกว่าเป็นอาจารย์ในสถาบันของรัฐ เพราะถ้าจำไม่ผิดเงินเดือนอาจารย์ได้แค่คนละ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ บาท/เดือน (แต่ ๒๐ ปีหลังมานี้ ในประเทศจีนเกิดเศรษฐกิจใหม่รุ่งรุ่มสาวมากมายที่เลิกอาชีพชาวนาหรือเกษตรกรแต่กลับมาให้ความสนใจในการทำธุรกิจส่วนตัว ค้าขายต่าง ๆ จากการเติบโตและการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดดของประเทศจีน นั่นเอง)

สำหรับข้อคิดจากคนไทยในต่างแดนสิบสองปันนา เขตปกครองตนเองในมณฑลยูนนาน (*Sip Song Panna หรือ Xishuangbanna Dai Autonomous Prefecture*) คือการตั้งถิ่นฐานของคนไทยไม่ว่าที่ไหนก็ตามจะตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำ เพื่อใช้ชีวิตอยู่กับที่เป็นหลักแหล่งทำอาชีพหลัก ด้านการเกษตรปลูกข้าวและพืชผักสวนครัวไว้บริโภคและเหลือขายหรือผลิตเพื่อขายทั้งหมด นั่นคือคนไทยที่นือยูริมแม่น้ำล้านช้าง หรือที่บ้านเราเรียกว่าแม่น้ำโขงนั่นเอง คนไทยในเขตนี้เป็นไทลื้อ ซึ่งมีมากกว่า ๑ ใน ๓ หรือร้อยละ ๓๕.๔ ของประชากรในสิบสองปันนา การทำนา บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำที่ติดดิน น้ำดีก็ไม่ต่างจากบ้านเราคือ สามารถทำนาได้ถึงปีละ ๒-๓ ครั้ง และยิ่งอยู่ในพื้นที่น้ำชลประทานทั่วถึงจะได้ผลผลิตข้าวเฉลี่ย ๙๖๐ กิโลกรัม/ไร่ และสูงสุดถึง ๒ เท่า คือ ๑,๙๒๐ กิโลกรัม/ไร่ ชาวนาจะปลูกข้าวเหนียวไว้บริโภค และปลูกข้าวเจ้าไว้ขาย ในที่นาขนาดเล็ก หรือถือครองเฉลี่ยรายละ ๔.๘ ไร่ ไม่ต่างจากชาวนาไทยในภาคเหนือ และก็เช่นเดียวกับลักษณะบ้านอยู่อาศัยเป็นเรือนไทยยกพื้น ชั้นบนมีห้อง ๒-๓ ห้อง ตรงกลางเปิดโล่งแบบไทยเหนือ แต่การแต่งกายของผู้หญิงจะคล้ายกับไทใหญ่หรือพม่า คือ สวมผ้าซิ่นยาวคาดเข็มขัดเงิน สวมเสื้อตัวสั้นเกล้ามวยสูงแบบผู้หญิงเหนือหรือสาวพม่า แต่การแต่งกายของผู้ชายจะเหมือนชาวเหนือที่สวมเสื้อและกางเกงสีน้ำเงิน หรือเสื้อม่อฮ่อมและกางเกงเตี่ยวสะดอ สุดท้ายคือภาษาก็ใช้ภาษาและอักษรแบบเดียวกับไทยล้านนา (*ซุดเก๋ว*) และอักษรชุดใหม่ที่เรียกว่า “ไทยต่อหง” ซึ่งเรียนรู้หรืออ่านเขียนได้ง่ายกว่าแต่เด็กไทยรุ่นใหม่ถูกบังคับให้เรียนแต่ภาษาจีน ดังนั้นภาษาไทยจะใช้สื่อสารกันในครอบครัวหรือในบ้าน เท่านั้น

ต้นปี ๒๕๒๘ หลังจากกลับจากประเทศจีน และส่งงานให้ทาง ธ.ก.ส. เรียบร้อยแล้วก็ได้กลับมารายงานตัวสอนต่อตามเดิมที่ภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีนี้งานส่วนใหญ่อยู่ในประเทศ ยกเว้นในช่วงปลายปีได้พาคณะนักภูมิศาสตร์ระดับผู้บริหารจากสถาบันต่าง ๆ ในประเทศรวมทั้งหมด ๑๐ คนกลับไปประเทศจีนอีกครั้งหนึ่งในช่วงสิ้น ๒ สัปดาห์ (๑๒-๒๗ กันยายน ๒๕๒๘)

สำหรับงานในประเทศปีนี้เป็นคือ ทางสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติได้แต่งตั้งให้เป็นอนุกรรมการจัดการสัมมนาภูมิศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ ๔ และที่สำคัญได้ช่วยทำงานวิจัยให้รัฐบาลเกี่ยวกับการประเมินผลโครงการสร้างงานในชนบทเป็นครั้งที่สอง (โดยการ

เสนอชื่อของศาสตราจารย์ ดร.เมธี ครอบแก้ว อดีตคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์ และอดีตหัวหน้าโครงการประเมินผล กสช. ปีแรก ระดับประเทศ พ.ศ.๒๕๒๓)
 ซึ่งครั้งนี้ทางสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีได้มีหนังสือเชิญ (ที่ นร.กสช. ๗๓๒ ลงวันที่
 ๑๗ เมษายน ๒๕๒๘) ให้เป็นผู้ประสานงานการประเมินผลโครงการ กสช. ภาพรวมปี ๒๕๒๘
 ระดับประเทศ ยิ่งกว่านั้น อาจารย์ยังได้รับมอบหมายโดยตรงจากอดีตนายกฯ พลเอกเปรม
 ติณสูลานนท์ ให้ถือหนังสือที่ท่านลงนามไปขอสัมภาษณ์และรวบรวมข้อมูลเรื่องประเด็น
 ปัญหาการทุจริตในโครงการ กสช. ของทุกจังหวัดทั่วประเทศ ยกเว้นเฉพาะกรุงเทพมหานคร
 ที่ไม่มีโครงการ กสช. อาจารย์ได้ทำงานร่วมกับผู้ช่วยวิจัย คือ รองศาสตราจารย์ ดร.ศศิเพ็ญ
 พวงสายใจ อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ (ปัจจุบันคณะเศรษฐศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ไปสมทบศึกษาและรวบรวมข้อมูลประกอบในพื้นที่ตัวอย่างศึกษา
 กับคณะผู้ประเมินผล ๔ ภาค ของ ๔ มหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 (รับผิดชอบภาคเหนือ จังหวัดพิษณุโลก และเชียงใหม่) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (รับผิดชอบ
 ภาคกลาง จังหวัดอยุธยา กาญจนบุรี และชลบุรี) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (รับผิดชอบ
 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดอุบลราชธานี) และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
 (รับผิดชอบภาคใต้ จังหวัดนครศรีธรรมราช) จากนั้น อาจารย์กับอาจารย์ศศิเพ็ญ ได้ออก
 ภาคสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม รวมทั้งการไปสังเกตการณ์โครงการ กสช. ที่จะส่ง
 เข้าประกวด กสช. ดีเด่น ประจำปี ๒๕๒๘ ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ตลอดจนได้จัดทำและ
 รวบรวมแบบสำรวจข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของผู้ว่าราชการจังหวัด และนายอำเภอ
 เฉพาะพื้นที่ตัวอย่างศึกษาในการประเมินผล กสช. ปี ๒๕๒๘ ส่วนนโยบาย กสช. ได้รวบรวม
 ตั้งแต่เริ่มโครงการปี พ.ศ.๒๕๒๓ จนถึงปัจจุบันปี ๒๕๒๘ จากทางสำนักงานเลขาธิการ กสช.
 ทั้งหมดนี้ อาจารย์ได้ใช้เวลาศึกษารวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ผล ตลอดจนเขียนรายงาน
 ตั้งแต่เดือนเมษายนถึงสิงหาคม รวมเวลาศึกษาและจัดทำรายงานเร่งด่วนระยะสั้นประมาณ
 ๕ เดือนเต็ม โดยส่งรายงานฉบับภาษาไทยให้ทางสำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
 เพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ต่อไปเมื่อ ๑ กันยายน ๒๕๒๘ (งานนี้อาจารย์ได้จัดทำเป็นฉบับ
 ภาษาอังกฤษ และพิมพ์เผยแพร่ในเดือนกรกฎาคม ๒๕๒๙) สำหรับผลงานวิจัยเรื่องนี้ได้สร้าง
 แรงบันดาลใจให้อาจารย์นำไปเป็นส่วนสำคัญ หรือเป็นที่มาของบทความทางวิชาการ
 จากผลการวิจัยเกี่ยวกับการทุจริตระดับรากหญ้า (พ.ศ.๒๕๕๒) และรายงานการวิจัยเรื่อง
 ยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการทุจริตในโครงการพัฒนาของรัฐระดับชุมชน ที่ทำ
 ในช่วง ๓ ปีปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๓-๒๕๕๖)

ในช่วงเดียวกับที่ช่วยงานประเมินผลโครงการ กสช. ได้รับการประสานงานติดต่อจาก
 รองศาสตราจารย์ทัศนีย์ อนมาน อดีตอาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 เกษตรศาสตร์ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ให้สถาบัน ITC ประเทศเนเธอร์แลนด์เชิญเป็น

ผู้ประสานงานโครงการศึกษาภาคสนามของสถาบัน “International Institute for Aerial Survey and Earth Sciences-ITC” ที่จังหวัดเชียงใหม่ประมาณ ๑ เดือน (๑๓ เมษายน-๑๕ พฤษภาคม ๒๕๒๘) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการออกภาคสนามบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำแม่สา อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้ ก็เป็นงานประจำของภาควิชา คือ คณะสังคมศาสตร์ ได้แต่งตั้งให้เป็นกรรมการบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษาประจำสาขาวิชาภูมิศาสตร์ และงานของสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย คือ นายกสมาคม คนที่ ๔ ศาสตราจารย์ ดร.มนู วัลยะเพ็ชร์ (อดีตคณบดีคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร) ได้เชิญชวนให้อาจารย์ได้ช่วยงานสมาคม ๓ ปี (พ.ศ.๒๕๒๘-๒๕๓๑) ในฐานะอุปนายกของสมาคม

สำหรับงานในต่างประเทศช่วงปลายปี ๒๕๒๘ คือระหว่างวันที่ ๑๒-๒๗ กันยายน ๒๕๒๘ อาจารย์ได้พาคณะนักภูมิศาสตร์ผู้แทนจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ในกรุงเทพฯ กับเชียงใหม่ รวม ๑๐ คน ตามที่ได้รับเชิญเป็นครั้งที่สองจากสถาบันภูมิศาสตร์ Academia Sinica ของรัฐบาลจีนที่ปักกิ่ง (ครั้งนี้ทางจีนขอให้อาจารย์เลือกเชิญผู้แทนคณาจารย์ทางภูมิศาสตร์เอง ซึ่งอาจารย์ก็ได้รับความร่วมมือจากอาจารย์นักภูมิศาสตร์แถวหน้าของไทยขณะนั้น คือ ศาสตราจารย์พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา อดีตนายกสมาคมภูมิศาสตร์คนแรก จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ วิทยาวิสุทธิ อดีตนายกสมาคมภูมิศาสตร์คนที่สอง จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ศาสตราจารย์ ดร.มนู วัลยะเพ็ชร์ อดีตนายกสมาคมภูมิศาสตร์คนที่สี่ จากมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรชัย พงศ์ประยูร จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รองศาสตราจารย์ทัศนีย์ อนมาน จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน นอกจากนี้ก็เป็นอาจารย์ผู้แทนอีก ๒ คนจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์กวี วรรณวิ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ น้อม งามวิสัย จากมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตกำแพงแสน คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศุทธิณี ทองสะอาด และจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.เสนห์ ญาณสาร อดีตหัวหน้าภาควิชาภูมิศาสตร์ และรองคณบดีคณะสังคมศาสตร์ ซึ่งเพิ่งเรียนจบ Ph.D. กลับมาจากสหรัฐอเมริกา) อาจารย์ได้ขอให้อาจารย์พูนพลเป็นประธานกิตติมศักดิ์ของกลุ่มที่ไปในครั้งนี้ แม้ทางจีนจะเชิญอาจารย์ในฐานะหัวหน้าคณะก็ตาม และอาจารย์พูนพลก็สร้างความภาคภูมิใจให้คณะของเราเป็นอย่างยิ่ง เพราะท่านได้เตรียมตัวเป็นอย่างดีในการแสดงปาฐกถานำในสถาบันทางภูมิศาสตร์ต่างๆ เรื่องประวัติความสัมพันธ์ ไทย-จีน และประวัติภูมิศาสตร์ของประเทศไทย เน้นวิชาแผนที่และริโมตเซนซิง ซึ่งทางผู้แทนคณาจารย์อาวุโสและสมาชิกทุกคนที่ร่วมฟังฝ่ายจีนให้ความนับถือและสนใจฟังเป็นอย่างมาก รวมทั้งการบรรยายของนักภูมิศาสตร์ไทยท่านอื่น ๆ อาทิ ดร.มนู และ ดร.ประเสริฐ สำหรับเมืองที่ทางจีนจัดให้ไปศึกษาดูงานครั้งนั้นนอกจากที่ปักกิ่งแล้ว ก็ได้แก่เมืองทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมสำคัญที่ได้ชื่อว่าเมืองแห่งเส้นทางแพรไหม คือ ซีอาน (Xian) เมืองหลวงของมณฑล

เสฉวน คือ ฉินตู (Chengdu) ที่มีระบบชลประทานขนาดใหญ่กันแม่น้ำ Ming Jiang ที่มีประวัติอันยาวนาน หรือสร้างครั้งแรกสมัยจักรพรรดิ Li Ping ราชวงศ์ Han ประมาณ ๒๕๐ B.C. (ก่อนคริสตกาล) ที่น่าสนใจอีกประการของเมืองฉินตู คือ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน และน้ำมีคุณสมบัติและการเกษตรอย่างมากทั้งข้าวและพืชผักต่าง ๆ แต่ระบบคอมมูนเดิมก็ได้มีการพัฒนาเป็น “Solidarity Village” คือ มีลักษณะเป็นหมู่บ้านรวมพลังประกอบกิจกรรมหลากหลาย ทั้งด้านเกษตรและอุตสาหกรรมที่ชาวฉินตูส่วนใหญ่ก็เปลี่ยนไปเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ส่วนผู้นำหมู่บ้านที่มีโอกาสไปดูงานจัดเป็นผู้หญิงเก่งและแกร่งน่าชื่นชมเป็นอย่างมาก ดูแลแรงงานชายส่วนใหญ่ได้อย่างมีระเบียบวินัยและเข้มงวด อาจารย์จำได้ว่าแรงงานไม่มีวันหยุดเลย และถ้าหยุดก็ถูกหักค่าแรง (คนไทยอาจจะรู้สึกว่าด้านมนุษยธรรมอาจน้อยไปหน่อย ที่ไม่มีความเมตตาต่อผู้ลาหยุด เพราะเจ็บป่วยหรืออื่น ๆ) คณะนักภูมิศาสตร์ของเราออกจากฉินตูก็ได้ไปล่องเรือตามลำน้ำลี่เจียง (Lijiang) ชมทัศนียภาพเมืองกุ้ยหลิน (Guilin) ที่เป็นบริเวณภูเขาหินปูน (Karst) ล้อมรอบ สวยงามมากและเปลี่ยนสีไปตามมุมหักเหของแสงอาทิตย์ตามช่วงเวลาที่เปลี่ยนไป (คล้าย ๆ กับบริเวณ Grand Canyon ในสหรัฐอเมริกา) จากนั้นคณะของเราก็มุ่งสู่เมืองสุดท้ายในประเทศจีน คือ กวางโจว (Guangzhou) โดยเป็นแขกของสถาบันภูมิศาสตร์ที่อาจารย์เคยมาบรรยายในที่ที่ผ่านมา คราวนี้ก็เป็นกรบรรยายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นคณะสุดท้าย คณะนักภูมิศาสตร์ ๑๐ คนก็เดินทางออกจากกวางโจวไปเกาะฮ่องกงโดยรถไฟ และขึ้นเครื่องบินไทยกลับกรุงเทพฯ และเชียงใหม่ ตามลำดับ

ก่อนสิ้นปี ๒๕๒๘ คือปลายเดือนพฤศจิกายน อาจารย์ได้ต้อนรับคณะผู้บริหารจาก Academia Sinica ด้านการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติ ๕ คน นำโดย Professor Zhang Youshi ที่ได้ขอให้ช่วยจัดโครงการดูงานในประเทศไทยให้ ครั้งที่ได้ไปพบกันที่กรุงเทพฯ ปีที่แล้ว สำหรับในภาคเหนือ หรือที่เชียงใหม่ อาจารย์ได้ประสานงานกับทางองค์ประธาณโครงการหลวง คือ หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี ที่ได้เสด็จมาบรรยายนำด้วยพระองค์เอง และนักวิชาการของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่เกี่ยวข้อง รวม ๗ คน ประกอบด้วย อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญเรื่องดินและการใช้ที่ดิน (ดร.จิตติ ปิ่นทอง และรองศาสตราจารย์ประหยัด ปานดี) ด้านระบบเกษตร (ดร.เมธี เอกะสิงห์) ด้าน Remote Sensing (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงษ์อินทร์ รักอริยะธรรม) นักวิชาการอนุรักษ์วิทยาด้านดินและน้ำ จากโครงการลุ่มน้ำแม่ลา (คุณสมยศ กิจคำ) ด้านสื่อสารมวลชน (ผู้ช่วยศาสตราจารย์พัชรินทร์ เทมวรรณ) พาคณะนักวิจัยขึ้นไปดูงาน และพักค้างคืนที่โครงการหลวงอ่างปาง อำเภอดอยสะเก็ด และประสานงานกับทางสำนักงานชลประทานที่ ๑ จัดโครงการไปดูงานระบบชลประทานแม่แฝก โครงการชลประทานของรัฐแห่งแรกในภาคเหนือ และในเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๕๓๖) ที่เป็นโครงการประเภทเขื่อนหรือฝายทดน้ำ (Diversion Dam หรือ Weir) ที่ส่งน้ำเพื่อพัฒนาการเกษตร และดูงานโครงการชลประทานแม่งัดสมบูรณ์ชล โครงการประเภทเขื่อนเก็บกักน้ำ

(Storage Dam) ที่เพิ่งสร้างเสร็จและเปิดดำเนินการในปีนั้น (พ.ศ.๒๕๒๘) แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาเปิดเป็นทางการในเดือนกุมภาพันธ์ของปีถัดมา (พ.ศ.๒๕๒๙)

ต้นปี ๒๕๒๙ ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาและการจัดการเกี่ยวกับระบบการชลประทานในภาคเหนือของประเทศไทย” ของอาจารย์ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบระบบการชลประทานราษฎร์ หรือระบบเหมืองฝายกับระบบการชลประทานหลวง หรือชลประทานของรัฐ **เพื่อหารูปแบบการจัดการเรื่องน้ำเพื่อพัฒนาการเกษตรที่มีประสิทธิภาพสูงสุด** โดยใช้เวลาศึกษาอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาประมาณ ๑๐ ปี และทางผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ศาสตราจารย์ ดร.วารินทร์ วงศ์หาญเขาวัว) สนับสนุนการพิมพ์เผยแพร่ฉบับภาษาไทยตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.๒๕๒๘ นั้น ทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้มีประกาศ ณ วันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๒๙ ว่า **โครงการวิจัยเรื่องนี้ได้รับการพิจารณาคัดเลือกให้เป็นโครงการวิจัยดีเด่นประจำปี ๒๕๒๘ ของกลุ่มสาขาวิชาสังคมศาสตร์** โดยได้รับรางวัล ๑๐,๐๐๐ บาท จากคณะกรรมการส่งเสริมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๒๙ (นับเป็นกลุ่มสาขาเดียวที่มีโครงการวิจัยผ่านการพิจารณาว่าเป็นโครงการวิจัยดีเด่น สำหรับการประกาศให้รางวัลคณาจารย์เสนอผลงานในกลุ่มสาขาวิชาต่าง ๆ ในปีแรก และเป็นเพียงปีเดียวที่มหาวิทยาลัยมีการดำเนินการเช่นนี้) หนังสือข่าวสารของมหาวิทยาลัยและหนังสือพิมพ์ของเชียงใหม่คือ แนวหน้า และไทยนิวส์ก็ได้ลงรูปและแสดงความยินดีด้วยสำหรับเหตุการณ์ครั้งนั้น ซึ่งก็เป็นเวลาใกล้เคียงกับที่รายงานการวิจัยฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษได้พิมพ์เผยแพร่โดยทุนสนับสนุนของมูลนิธิฟอร์ดประเทศไทย (The Ford Foundation, Thailand, Feb. 1986) ในช่วงเดียวกันนี้ ทางสำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรีได้มอบรายงานฉบับภาษาไทยเรื่องการวิเคราะห์ผลและประเมินผลโครงการสร้างงานในชนบทของประเทศไทย พ.ศ.๒๕๒๓-๒๕๒๔ ที่อาจารย์ได้ส่งเมื่อ ๙ กันยายน ๒๕๒๔ ให้โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว พิมพ์ออกเผยแพร่ต้นปี ๒๕๒๙ และในกลางปี ๒๕๒๙ (กรกฎาคม ๒๕๒๙) อาจารย์ก็ได้จัดพิมพ์ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษออกเผยแพร่เช่นเดียวกัน คือ *Thai Governmental Rural Development Programs-An Anlysis and Evaluation of the Rural Job Creation Programs in Thailand 1980-1985* (printed by Charoen wit Press Co. Ltd., Bangkok, July 1986) งานวิจัยฉบับภาษาอังกฤษที่ได้เผยแพร่ในปีนี้ นับเป็นคุณูปการแต่อาจารย์ที่ได้ใช้ประโยชน์ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมสำหรับช่วงที่ได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษสอนช่วง ๑ ปีเต็ม หรือ ๒ ภาคการศึกษาในสหรัฐอเมริกา ระหว่างปี ๒๕๒๙-๒๕๓๐ แต่ก่อนไปอเมริกาทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้มอบหมายงานให้รับผิดชอบเป็นกรรมการโครงการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (เข้าใจว่าเป็นการเฉลิมพระเกียรติที่ทรงครองราชย์ครบ ๕๐ ปี)

ภาพชีวิตและงานยุคที่สองช่วงศึกษาต่อ ปริญญาโท-เอก ด้วยทุนรัฐบาลเยอรมัน

(พ.ศ.๒๕๑๓-๒๕๑๘)

และช่วงกลับมารับราชการช่วงแรกหลังปริญญาเอก

(พ.ศ.๒๕๑๙-๒๕๒๙)

การเดินทางไปศึกษาต่อปริญญาโท-เอก ณ ประเทศเยอรมนี (พ.ศ.๒๕๑๓)

กับศาสตราจารย์พูนพล
และภรรยา ที่สถานี
รถไฟเชียงใหม่
๒๖ กรกฎาคม

กับคุณพ่อคุณแม่ที่สนามบินดอนเมือง
๙ สิงหาคม

กับคุณพ่อคุณแม่
พี่ๆ ญาติพี่น้อง
และหลานๆ
ที่สนามบินดอนเมือง
๙ สิงหาคม

หน้าตึกสถาบันภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัย Justus Liebig-Universität Giessen เยอรมนี

กับเพื่อนนักศึกษาปริญญาโท ภูมิศาสตร์ (Kamla)
๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔

กับ Prof.Dr. Uhlig
อาจารย์ที่ปรึกษา
(Dr.Vater) และ
Prof.Dr. Scholz
ผู้ช่วยอาจารย์
ที่ปรึกษา
๓ พฤษภาคม ๒๕๓๔

กับเอกอัครราชทูตไทยและภรรยา
และนายชานินทร์ มุกดาประกร
นักเรียนทุนเยอรมัน วันปิยมหาราช
ณ ศาลาไทย เมือง Bad Homburg
๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๔

กับ Prof.Dr.
H. Uhlig และ
Prof.Dr. U. Freitag
ในงานเลี้ยงวันเกิด
ที่บ้าน Prof. Uhlig
๑ มีนาคม ๒๕๑๔

ช่วงกลับมารับราชการหลังปริญญาเอก (พ.ศ.๒๕๑๙-๒๕๒๙)

JSPS ประเทศญี่ปุ่นสนับสนุนทุน
ให้เป็นผู้แทนไทยไปประชุม
สหภาพภูมิศาสตร์โลก-IGU
Pre-Congress-Nagano,
Congress-Tokyo,
Post-Congress-เกาะ Kyushu
๒๕ สิงหาคม-๑๓ กันยายน ๒๕๒๓

Post-Congress-Kyushu กับครอบครัว Prof. Asano
เมือง Mito ๖-๑๓ กันยายน ๒๕๒๓

Pre-Congress-Nagano
๒๕-๓๑ สิงหาคม ๒๕๒๓

Congress-Tokyo ๑-๕ กันยายน ๒๕๒๓

รัฐบาลญี่ปุ่นเชิญเป็น Visiting Research Fellow

ที่สถาบัน Center for Southeast Asian Studies-CSEAS เมืองเกียวโต ๖ เดือน ปี ๒๕๒๕

แปลงนาชลประทาน-concrete farm ditch รับน้ำจาก “Narasu”-Pond เมือง Okamoto ๒๘ ธันวาคม ๒๕๒๕

Ritsurin Park สร้างมาประมาณ
๓๕๐ ปี (พื้นที่ ๐.๗๕ ตารางกิโลเมตร)
๒๘ ธันวาคม ๒๕๒๕

ศาลเจ้าโอชิดาเตะ - “Oshidate”

๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖

หมู่บ้านชาวนาชลประทาน “กียอน” - Gion ชานเมืองเกียวโต
และบ้านผู้ใหญ่ม้าน (ตระกูลนี้เป็นผู้ใหญ่ม้านสืบต่อมาราว ๓๐๐ ปี)

ช่วงที่ได้รับเชิญจากรัฐบาลจีน

สถาบันภูมิศาสตร์ Academia Sinica (Chinese Academy of Science)
๒๕ ตุลาคม-๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๗ และ ๑๒-๒๗ กันยายน ๒๕๒๘

ตลาดผลไม้ริมทางเดินหน้า Dingling Tomb,
กรุงปักกิ่ง ๒๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

กับ Prof.Dr. Yoen และอาจารย์กี วรกวิน
ท่าแพงเมืองจีน กรุงปักกิ่ง ๒๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

กับหญิงสาวชาวนาไทย เชียงรุ่ง สิบสองปันนา
๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

สัมภาษณ์ครอบครัวเกษตรกรชาวนา และแปลงผักข้างทาง
ไปสนามบินเชียงใหม่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

เยี่ยมชมวัดไทย
เมืองเชียงรุ่ง
(ไม่มีพระเจ้าพรรยา
ตั้งแต่ยุคปฏิวัติ
วัฒนธรรม)
๕ พฤศจิกายน
๒๕๒๗

ตลาดข้างทาง
เมือง Kunming
(เส้นทางไปป่าหิน)
๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

กับคณาจารย์ภาควิชาธรณีวิทยา บริเวณป่าหิน-Stone Forest
เมือง Kunming ๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

กับศาสตราจารย์ฟุนพล อาสนะจินดา
ศาสตราจารย์ประเสริฐ วิทยารัฐ
และผู้แทนฝ่ายต้อนรับ หน้า Feishuang Hall
เมืองซีอาน ๑๗ กันยายน ๒๕๒๘

คณะนักภูมิศาสตร์ไทย ๑๐ คน ในโครงการแลกเปลี่ยนทางวิชาการ
ของสถาบันภูมิศาสตร์ Academia Sinica, กรุงปักกิ่ง
๑๘ กันยายน ๒๕๒๘

กับหัวหน้าหมู่บ้าน Mrs.Jin ใน Solidarity Village
(หมู่บ้านลักษณะใหม่นี้พัฒนาจากระบบคอมมูนเดิม)
เมืองเจินตู-Chengdu ๒๑ กันยายน ๒๕๒๘

กับศาสตราจารย์พูนพล และฝ่ายต้อนรับ
ในเรือล่องแม่น้ำ Lijiang ๒๓ กันยายน ๒๕๒๘

ทิวทัศน์เมืองกุ้ยหลิน-Guilin ที่เป็นหินปูน
(ล่องเรือในแม่น้ำ Lijiang ระหว่างท่าเรือ Yangdi-Hua Shan-Xing Ping
และขึ้นเรือที่ Yang Shuo) ๒๓ กันยายน ๒๕๒๘

หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี องค์ประธานมูลนิธิโครงการหลวง เป็นเจ้าภาพต้อนรับนักวิชาการและผู้บริหารระดับสูงของจีน
ด้านการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติ นำโดย Prof.Dr. Zhang Youshi ณ โครงการหลวงอ่างขา ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

รับรางวัลวิจัยดีเด่นของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปี ๒๕๒๘
สาขาสังคมศาสตร์ เรื่อง “พัฒนาการทางประวัติความเป็นมาและการจัดการ
เกี่ยวกับระบบชลประทานในภาคเหนือของประเทศไทย”
จากอธิการบดี ศาสตราจารย์ นายแพทย์อาวุธ ศรีศุกรี ๘ มีนาคม ๒๕๒๘

อภิปรายผลการวิจัยดีเด่น
ณ ห้องประชุม โรงแรมเชียงใหม่ฮิลล์
๗ เมษายน ๒๕๒๘

ยุคที่สาม : ช่วยไปสอนที่สหรัฐอเมริกาและแคนาดา (พ.ศ.๒๕๒๙-๒๕๓๐) และกลับมาบริหารราชการต่อช่วงหลัง จนครบเกษียณอายุราชการ (พ.ศ.๒๕๓๐-๒๕๔๓)

ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๒๙-๒๕๓๐ ช่วงที่อาจารย์ได้รับเชิญในฐานะเป็น *Visiting Fulbright Professor* ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย Wisconsin-Madison ประเทศสหรัฐอเมริกา หลังจากที่ *Prof. Middleton* จากมหาวิทยาลัย Wisconsin ได้มาเป็นแขกของคณะสังคมศาสตร์และได้เชิญอาจารย์ไว้ด้วยวาจา ก่อนจะกลับไปทำเรื่องเชิญด้วยทุนของมูลนิธิฟูลไบรท์ของสำนักงานใหญ่ที่สหรัฐอเมริกา โชคดีที่ผู้ให้ทุนแจ้งผ่านมาทางมูลนิธิฟูลไบรท์ที่กรุงเทพฯ ในวันที่อาจารย์ก็ได้รับเชิญจากศาสตราจารย์ ดร.อานัติ อภากริม ประธาน *TDR* ที่ขอเชิญอาจารย์ไปช่วยงานประมาณ ๒ ปี เพื่อรับผิดชอบทำโครงการวิจัยชลประทานที่อาจารย์ ดร.อานัติเอง แจ้งว่ามีงบประมาณจะดำเนินการอยู่สูงถึง ๒๐ ล้านบาท แต่อาจารย์ตัดสินใจรับทุนฟูลไบรท์ไปสอนที่อเมริกา เพราะนอกจากจะรับเชิญไว้ก่อนแล้ว ก็เพราะอาจารย์ยังไม่เคยมีประสบการณ์ในอเมริกา เนื่องจากช่วงเรียนต่อและออกภาคสนามในต่างประเทศ ก็อยู่ในทวีปยุโรปเท่านั้น หรือเมื่อเรียนจบกลับมาก็มีโอกาสไปประชุมต่างประเทศเฉพาะในทวีปเอเชียเป็นส่วนใหญ่

ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา อาจารย์รับผิดชอบงานสอนระดับปริญญาโท-เอก วิชาที่สอนระดับปริญญาโท คือ *Socio Economic Change in Less Developed Areas : Rural Development in Rice Growing Societies* เป็นวิชาที่นักศึกษาเรียนร่วมข้ามสาขาวิชาของสังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ และการใช้ที่ดิน ส่วนระดับปริญญาเอก เป็นการสอนวิชาสัมมนา ร่วมกันเป็นทีมอาจารย์ มี *Prof. Middleton* เป็นหัวหน้าทีมรวม ๓ คน วิชาที่สอน คือ *Research : Sociology of Economic Change Trainee* ในภาคเรียนแรก ส่วนภาคเรียนที่สอง สอนนักศึกษาปริญญาโท-เอก ภาควิชาภูมิศาสตร์ที่สนใจจะมาทำวิจัยในประเทศไทย (ตามโปรแกรมเดิมภาคเรียนที่สองจะไปสอนที่ภาควิชาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัย Cornell แต่ต้องยกเลิกไป เพราะผู้เชิญ *Prof. Coward* ตัดภารกิจปฏิบัติราชการอยู่ในต่างประเทศ) อย่างไรก็ตาม นอกจากช่วงเวลาการสอนประจำแล้ว อาจารย์ได้รับเชิญไปบรรยายพิเศษ ณ สถาบันต่าง ๆ ทางภูมิศาสตร์ สังคมวิทยา เกษตรเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม โครงการและสถาบันด้านไทยศึกษาของมหาวิทยาลัยอีก ๙ แห่ง ในสหรัฐอเมริกา ๗ แห่ง คือ *U. of Northern Illinois, Cornell U., U. of Massachusetts at Amherst, Minnesota U., Colorado State U., California State U. and Hawaii U. at Manoa* และในแคนาดา ๒ แห่ง คือ *U. of Western Ontario* และ *York U.*

ยิ่งกว่านี้ อาจารย์ยังได้รับเกียรติเป็นผู้แทน *Visiting Fulbright Professor* โชนเอเซีย ร่วมกับผู้แทนจากโชนอเมริกาใต้และโชนแอฟริการวม ๓ คนไปวิพากษ์การบรรยายขององค์ปาฐกที่ปรึกษาประธานาธิบดี *Reagan* ในหัวข้อ “*Conference on Hunger, Poverty, International Development at the California State U. at Longbeach*” และได้รับเชิญร่วมวิพากษ์ในทุกบทความที่เสนอในที่ประชุม รวมทั้งสรุปภาพรวมในวาระปิดประชุมด้วยส่วนอีกงานที่อาจารย์ได้รับการประสานงานและเชิญจากกรรมการสมาคมภูมิศาสตร์แห่งสหรัฐอเมริกาที่เป็นประธานกลุ่มสาขาการพัฒนาชนบท ขอให้เข้าร่วมการประชุมประจำปีของนักภูมิศาสตร์อเมริกัน คือ *1987-Annual Meeting of the Association of American Geographers (AAG)* ที่เมือง *Portland* รัฐ *Oregon* โดยเฉพาะได้รับเชิญให้เป็นผู้ดำเนินรายการในห้องประชุมที่นักภูมิศาสตร์อเมริกันเสนอผลงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาของประเทศในโลกที่สาม ซึ่งก็พบว่าปีนั้นมีผู้เสนอผลงานวิจัยเกี่ยวกับเมืองไทย ๒ คน หรือ ๒ เรื่อง สำหรับเมือง *Portland* นับว่ามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในด้านที่มีสวนกุหลาบที่สวยงามและเป็นเมืองที่มีการเกษตรก้าวหน้าและผลิตด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อการส่งออก อาจารย์คณะเกษตรศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ยุคแรก ๆ ก็มีจบ *Ph.D.* จากรัฐ *Oregon, U.S.A.* ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอดีตคณบดีคณะเกษตรศาสตร์ (ศาสตราจารย์ ดร.สุขุม อัครเวศน์)

สำหรับสิ่งประทับใจในการไปอเมริกาและแคนาดาครั้งนี้ คือการไปชมสถานที่ต่าง ๆ กับญาติพี่น้อง เพื่อนรุ่นพี่ และลูกศิษย์ มข. รุ่นแรก ๆ รวมทั้งฝ่ายเจ้าภาพที่เชิญไปบรรยายพิเศษต่าง ๆ เริ่มต้นด้วยงาน *World Expo* ที่แคนาดา ในปลายปี ๒๕๒๙ ทิวทัศน์ที่สวยงามตามธรรมชาติของน้ำตกไนแอการ่า (*Niagara Fall*) จากฝั่งแคนาดา ซึ่งยอมรับกันเป็นสากลว่าความงามของน้ำตกนี้อยู่ฝั่งสหรัฐอเมริกา จึงต้องดูจากฝั่งตรงข้าม บริเวณทิวทัศน์ของหินปูนอันกว้างใหญ่ไพศาลของ *Grand Canyon* จากการกระทำของน้ำ (แม่น้ำ *Colorado*) ที่มียอดแหลมสูงต่ำสุดลูกหูลูกตา และเปลี่ยนสีไปตามมุมหักเหของแสงอาทิตย์ไปเดินหรือนั่งรถหยุดชมตามจุดต่าง ๆ (หรือจะนั่งเครื่องบินชม) ได้ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นจนพระอาทิตย์ตกดิน และได้ไปเยี่ยมชมเขื่อนผลิตไฟฟ้าจากพลังน้ำ *Hoover Dam* ในรัฐ *Arizona* ด้วยกัน สิ่งประทับใจต่อไปคือ เมืองกาสิโนที่ถูกกฎหมายของสหรัฐอเมริกาหรือ *Las Vegas* ในรัฐ *Nevada* ที่มีชื่อเสียงและโด่งดังไปทั่วโลกว่าเป็นเมืองที่ไม่เคยมีกลางวัน ไม่ว่าจะป็นโรงแรมที่พัก และบริเวณปอนใหญ่ต่างก็มีการพนันประเภทต่าง ๆ ให้เล่นได้ ห้องอาหารของบ่อนกลางก็มีอาหารเลิศฟ้ให้สมาชิกที่เข้าไปเล่นหรือดูก็ตามหารับประทานได้ตลอด ๒๔ ชั่วโมง สำหรับเมืองใหญ่ เช่น *Washington D.C.* ก็ได้ไปเยี่ยมชมทำเนียบขาว (*White House*) บ้านเกิด *George Washington* ที่ *Mt. Vernon G. Washington* และ *Lincoln Memorial* สถาบัน *Smithsonian (National Museum of Natural History)* *Congress Library*

และธนาคารโลก (World Bank) เป็นต้น และที่ **New York City** ได้ไปเยี่ยมชมตึกแฝด **World Trade** (ขึ้นไปชมเมืองจากดาดฟ้าเหนือชั้นที่ ๑๐๗ ตึกนี้ได้ถูกเครื่องบินพุ่งชน คือถูกถล่มโดยกลุ่มมุสลิมอัลกอรีดะ หรือกลุ่มของบินลาเดิน เมื่อ ๑๑ กันยายน ๒๕๔๔ เวลาท้องถิ่น ๐๘.๓๐ น. หรือเวลาประมาณ ๒ ทุ่มเศษในประเทศไทย จำได้ว่าเหตุการณ์ครั้งนั้นมีคนไทยที่ทำงานอยู่ในตึกเสียชีวิต ประมาณ ๒-๓ คน) อาจารย์ยังพบว่าเมืองนี้ห่างแคว้นล้อมทางธรรมชาติแทบไม่พบ เพราะเป็นเสมือนป่าคอนกรีตทั้งเมือง นับเป็นเอกลักษณ์ที่สวยงามไปอีกแบบหนึ่ง ที่นี้อาจารย์ได้เป็นแขกรับเชิญของมูลนิธิฟอร์ด (The Ford Foundation) ณ สำนักงานใหญ่ สำหรับที่รัฐ **California** โดยเฉพาะที่เมือง **L.A. (Los Angeles)** ดินแดนที่คนเอเชีย รวมทั้งคนไทยไปตั้งรกรากหรือทำมาหากินกันมาก จนมีย่านคนไทย ร้านค้ามีป้ายภาษาไทย อาหารไทยและผลไม้ไทย จากทุกภูมิภาคหาทานได้ที่นี้ เพียงแต่ราคาแพงกว่าหลายเท่า แม้แต่ดนตรีและนักร้องไทยก็มาขับกล่อมถึงที่นี่เช่นกัน และโรงถ่ายภาพยนตร์ **Hollywood** ได้เข้าไปฟังบรรยายสรุปและดูการแสดงการถ่ายทำภาพยนตร์สั้นที่ผู้เข้าชมในห้องประชุม (Universal Studio) อาสาสมัครร่วมเล่นด้วย ทุกฉากเล่นอยู่บนเวทีไม่ว่าจะเป็นฉากขี่ม้าไล่ยิง ฉากพายเรือในสระ และฉากตกน้ำของพระเอกนางเอก ฯลฯ จากนั้นราว ๒๐-๓๐ นาทีก็ตัดต่อมาฉายให้ผู้เข้าชมทุกคนดูเหมือนเหตุการณ์เกิดในภูมิประเทศจริง และได้ไปนั่งรถรางชมโรงถ่าย (Guided Glamour Tram Tour) และมีตัวอย่างผ่านมาให้ดู เช่น เรื่องบัญญัติ ๑๐ ประการ คิงคอง ฯลฯ ผู้นั่งรถรางชมจะรู้สึกร่วมอยู่ในเหตุการณ์จริงด้วยทั้งหมด (ข้อสังเกตประการหนึ่งใน Los Angeles, CA. คือทุกถนนจะพบร้านอาหารไทยเปิดให้บริการ) และที่เมืองใกล้ๆ กันคือ ที่ **San Diego** สถานที่ไปเยี่ยมชมที่อาจารย์จำได้ดี คือ **Sea World** (อาทิ Seal and Otter Show, Penguin Encounter และ City Streets ที่แสดงโดย American Motors Corporation ฯลฯ) และต่อไปที่เมือง **Monterey** ได้ชมย่านอยู่อาศัยของดารา **Hollywood** และพิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำขนาดใหญ่ คือ **Monterey Aquarium** ส่วนที่รัฐ **Oregon** โดยเฉพาะเมือง **Portland** ที่อาจารย์รู้สึกประทับใจมากสำหรับความสวยงามของสวนกุหลาบและการเกษตรก้าวหน้า ดังที่ได้อธิบายแล้ว นอกจากนี้ อาจารย์ยังมีความประทับใจกับการได้ไปเยี่ยมชม **Lloyd-Dene Farms Processing Plant** ที่มีห้องจำหน่ายการแปรรูปผลิตผลต่างๆ เช่น ห้องขายผลิตภัณฑ์ **Jam** ประเภทต่างๆ จากผลิตผลของโครงการและโรงงานโดยตรง นอกจากนี้ อาจารย์ก็ยังประทับใจ **Cypress Gardens** ที่เมือง **Tampa** ใน รัฐ **Florida** และ **Foster Botanic Garden** กับไร่สับปะรดที่กว้างใหญ่ไพศาลสุดลูกหูลูกตาที่เมือง **Honolulu** มลรัฐ **Hawaii** สำหรับตัวอย่างสุดท้ายที่อาจารย์สนใจขอไปดูงานและประทับใจ คือการได้ไปเยี่ยมชมฟาร์มเกษตรต่างๆ ในอเมริกา ในรัฐ **Wisconsin** และ **Illinois** รวม ๕ ฟาร์ม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นฟาร์มที่ทันสมัยเนื้อที่ประมาณมากกว่า ๑,๐๐๐-๓,๐๐๐ ไร่ และแต่ละฟาร์มไม่ว่าจะเป็นฟาร์มเกษตรพืช เช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง เกษตรสัตว์ เช่น หมู วัวนม-วัวเนื้อ จะมีเจ้าของฟาร์มหรือผู้ประกอบการแห่งละ

๒-๓ คนเท่านั้น ซึ่งถ้าไม่เป็นคนในครอบครัวกัน เช่น พ่อ-ลูก พี่-น้อง ก็จะเป็นเพื่อนสนิทที่เคยร่วมงานกันมานาน หรืออพยพจากยุโรปมาตั้งถิ่นฐานอยู่ด้วยกัน การผลิตใช้เทคโนโลยีขั้นสูง จำหน่ายทั้งในประเทศและส่งออก และที่สำคัญอีกประการคือรัฐจะยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือค้ำจุนไม่ให้เกษตรกรต้องขาดทุนหรือจำหน่ายแข่งขันกับต่างชาติไม่ได้ สำหรับผลผลิตประเภทเดียวกัน เช่น การช่วยเหลือออกกฎหมาย *Farm Act* หรือ *Farm Bill* ช่วยในช่วงที่อาจารย์เดินทางไปสอนที่อเมริกาปี ๒๕๒๙-๒๕๓๐ ทำให้เกษตรกรอเมริกันขายข้าวแข่งกับชาติในเอเชีย โดยเฉพาะประเทศไทยได้ดี เพราะรัฐบาลช่วยจ่ายส่วนต่างรับซื้อผลิตผลที่เกษตรกรไม่ขาดทุนแล้ว ยังขายผลิตผลที่รับซื้อไว้ต่ำกว่าหรือต่ำกว่าราคาชาติที่ขายข้าวรายใหญ่ในตลาดโลกได้ดี เพราะยังมีนโยบายให้ชาติที่สั่งซื้อไม่จำเป็นต้องจ่ายทันที คือขายเชื่อได้ ต่างจากชาติเล็ก ๆ อย่างไทยที่ขายผลิตผลแล้วต้องได้เงินทันที เพราะเราไม่มีเงินกองทุนสำรองช่วยเกษตรกรได้มากอย่างสหรัฐอเมริกา

หลังสิ้นสุดภาระการสอนสองภาคเรียนแล้ว ยังเหลือเวลาที่ได้ลาราชการมา ๑ ปีเต็มอีกประมาณ ๓ เดือน อาจารย์จึงได้ขออนุญาตอยู่ต่อจนครบวันลา เพื่อให้เวลารวบรวมข้อมูลและเริ่มงานเขียนตำราภูมิศาสตร์การเกษตรที่ได้วางแผนไว้ ปรากฏว่าอาจารย์โชคคิดที่มีสองทุนแจ่มใสใจจะให้ทุนคือ มูลนิธิฟอร์ด และมูลนิธิ *Rockefeller* แต่อาจารย์ตัดสินใจรับทุนจากมูลนิธิฟอร์ดเพราะได้แจ่มให้ทุนสนับสนุนมาก่อน พร้อมกันก็ได้รับตอบขอบคุณและแจ่มไม่รับทุนของมูลนิธิ *Rockefeller* งานเขียนตำรา **วิชาภูมิศาสตร์การเกษตรเชิงวิเคราะห์** ที่เริ่มเขียนที่อเมริการั้งนี้ ตั้งใจจะใช้ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นฐานข้อมูลเชิงวิเคราะห์และเป็นตัวอย่างประกอบการเขียนเรียบเรียง (งานนี้ใช้เวลาผลิตทั้งหมดประมาณ ๘ ปี โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าวเป็นผู้พิมพ์เผยแพร่งานตำราชุดนี้ ๒ เล่มในปี ๒๕๓๘ โดยพิมพ์ออกจำหน่ายรวม ๑,๐๐๐ เล่ม)

อาจารย์กลับเมืองไทยต้นเดือนกันยายน ๒๕๓๐ รับผิดชอบงานสอนเดิมต่อทั้งปริญญาตรีและปริญญาโท และได้ช่วยเป็นกรรมการร่างโครงการเปิดสอนหลักสูตรปริญญาโท สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และในปีถัดมา (พ.ศ.๒๕๓๑) ได้รับแต่งตั้งจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ให้เป็นประธานบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ประจำสาขาวิชาภูมิศาสตร์ และได้รับเชิญเป็นผู้ประสานงานบรรยายพิเศษ และจัดโครงการศึกษานอกสถานที่ให้กับนักศึกษาปริญญาตรีและปริญญาโทของภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัย *Hong Kong* โดยเน้นด้านการพัฒนาชนบทของไทย ทั้งจากภาครัฐและองค์กรเอกชน หรือ *NGO* เป็นสำคัญ

ในปีเดียวกันนี้ (พ.ศ.๒๕๓๑) อาจารย์ยังได้รับเชิญไปร่วมงานในต่างประเทศอีกสองงานหรือสองประเทศ งานแรกในกลางเดือนเมษายน คือ งานที่กลุ่มนักวิชาการที่ได้รับทุนสนับสนุนจากประเทศ *Canada* ติดต่อขอเชิญให้ช่วยนำตัวอย่างการแก้ปัญหาความยากจน

ที่อาจารย์มีประสบการณ์จากประเทศไทยไปถ่ายทอดเป็นตัวอย่างให้ประเทศบังกลาเทศ ซึ่งทุกคนทราบดีว่าเป็นประเทศยากจนมากในทวีปเอเชียหรือในโลกก็ว่าได้ เพราะในช่วงนั้น รายได้เฉลี่ยรายหัวของชาวบังกลาเทศเทียบได้กับรายได้เฉลี่ยพื้นที่ยากจนมากที่สุดในภาคอีสานของไทย คือประมาณไม่กี่พันบาทต่อคนต่อปี หรือเพียง ๓-๔ พันบาทเท่านั้น ถ้าจำไม่ผิด (บทความที่อาจารย์เสนอสำหรับ *The International Symposium on the Impact of Riverbank Erosion, Flood Hazard and Problem of Population Displacement at Dhaka, Bangladesh, April 11-14th, 1988* คือ “Thailand’s Rural Income Diversification and Job Creation Programs”) ช่วงออกสนามที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำที่เชื่อมต่อระหว่าง คงคา-ยมนา-พรมบุตร ของบังกลาเทศ (ที่สูงจากท้องน้ำ ๒๐-๓๐ เมตร แต่จะถูกน้ำท่วมทุกปีช่วงฤดูน้ำหลาก แต่ละบ้านริมฝั่งน้ำจะพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในช่วงน้ำท่วมถักแถมอยู่บนชื่อใต้หลังคา และจากการสัมภาษณ์ชาวบังกลาเทศบริเวณนั้นจะอาศัยมะพร้าวที่ปลูกไว้ส่วนใหญ่เป็นอาหารหลักช่วงน้ำท่วม) ระยะนั้นเป็นช่วงมีการสตรีต ต้องเดินผ่านรถบรรทุกคันต่อคันมากมายเป็นระยะทางหลายร้อยเมตร ตกดึกคืนนั้นก่อนกลับไทย จึงมีอาการลมพิษค่อยๆ ขึ้นทั่วตัว และอาการหนักขึ้นเรื่อยๆ ทางผู้จัดประชุมโทรแจ้งให้แพทย์และรถโรงพยาบาลมารับจากสนามบิน กลับไปเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลในเมือง *Dhaka* แต่อาจารย์ขอกลับไปเข้าโรงพยาบาลในไทย โดยทางสายการบินไทยรับดูแลและติดต่อโรงพยาบาล เปาโลและทางบ้านให้รับทราบเหตุการณ์ที่เกิดกับอาจารย์ล่วงหน้า (สันนิษฐานว่าโรคลมพิษยักษ์ หรือ *Giant Erticalia* ที่ทางโรงพยาบาลเปาโลแจ้งน่าจะติดเชื้อมาจากช่วงดูงานสนามดังกล่าว เพราะหาสาเหตุอื่นไม่พบ แพทย์แจ้งว่าโรคนี้ร้ายแรงถึงขั้นเป็นตายได้หากัน ประมาณไม่ได้ และเมื่ออาการปลอดภัยแล้ว จึงส่งตัวมาอยู่ในความดูแลของแพทย์ที่เชียงใหม่ต่อ) หลังจากพักฟื้นแล้วอาจารย์ก็ถูกขอร้องแถมบังคับจากผู้แทน *FAO* ในกรุงเทพฯ ที่ติดต่อขอเชิญเป็นตัวแทนนักวิจัยไทย (จากการเสนอชื่อของ ม.ร.ว. ดร.อศิน รพีพัฒน์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ๑ ใน ๗ ประเทศของเอเชีย (*India, Indonesia, Nepal, Pakistan, Philippines, Malaysia and Thailand*) เข้าร่วมประชุม “*Asian Seminar on Community Participation and the Management and Sustainability of Development Projects*” ที่กรุง *Kuala Lumpur* ประเทศ *Malaysia* จัดโดยความร่วมมือของ *APDC-The Asian and Pacific Development Centre, EDI-Economic Development Institute of the World Bank* และ *UNCRD-The United Nations Children’s Fund* ระหว่าง *July 4-9, 1988* ทางผู้จัดขอให้ผู้แทนแต่ละชาติ เสนอผลงานวิจัยในประเทศของตนคนละ ๒ เรื่องที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในงานพัฒนาของภาครัฐ และของภาคเอกชน หรือประชาสังคม คือ *GO* และ *NGO* และเชิญผู้วิพากษ์อีกประเทศละคน สำหรับอาจารย์ซึ่งได้รับเชิญในช่วงสั้นมากจึงได้รับการยกเว้นให้เสนอผลงานก่อนและส่งรายงานผลวิจัยตามหลังได้ อาจารย์ได้เสนอเรื่อง “*Issues and Experiences in the Use of Community Participation by*

Government and Private Organizations in Rural Development Programs in Thailand” (ตัวอย่างงานของรัฐบาล อาจารย์สรุปจากผลการวิจัยเกี่ยวกับโครงการสร้างงานชนบท ระหว่างปี ๒๕๒๓-๒๕๒๘ และตัวอย่างงานของ NGO สรุปจากงานพัฒนาชนบทของมูลนิธิ ศึกษาพัฒนาชนบท ที่อาจารย์เป็นกรรมการบริหาร และช่วยติดตามผลความก้าวหน้าในเชิง วิเคราะห์วิจัยมาโดยตลอดตั้งแต่ ปี ๒๕๒๕) ผลงานวิจัยของทั้ง ๗ ชาติในเอเชียนี้ทาง APDC กรุง Kuala Lumpur ได้พิมพ์เผยแพร่ในปีต่อมา (พ.ศ.๒๕๓๒) ในชื่อเรื่อง “Community Participation in Project Management, The Asian Experience” และบทของอาจารย์ให้ชื่อว่า “Community Participation in Government and NGO Programmes for Rural Development in Thailand” (บทที่ ๙) อย่างไรก็ตาม อาจารย์ตั้งข้อสังเกตว่าการประชุม คราวนั้นได้สร้างมิตรภาพระหว่างประเทศในอาเซียนได้อย่างดี และประทับใจที่สุดจากการ ไปศึกษานอกสถานที่เมืองมะละกา ซึ่งเคยเป็นดินแดนของไทยมาก่อน และปัจจุบันก็ยังมี คนไทยตกค้างอยู่ในเมืองนี้ส่วนใหญ่ ดังนั้น จึงสามารถพูดคุยนานภาษาไทยและพบเห็น วัฒนธรรมไทยที่ยังคงมีอยู่ให้เห็นได้ทั่วไปในเมืองนี้

ปี ๒๕๓๒ นับว่ามีความสำคัญสำหรับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะสังคมศาสตร์ ภาควิชาภูมิศาสตร์ และอาจารย์เป็นอย่างมาก เพราะตั้งแต่ช่วงต้นปี สมเด็จพระเทพ-รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้มอบหมายให้คุณหญิงอารยา พิบูลย์นครินทร์ ไทโรประสานงานลงมาที่บ้านพักในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ขอให้อาจารย์ไปเข้าเฝ้าฯ พร้อมศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ณ พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ ซึ่งอาจารย์ได้ขอพระราชทานอนุญาตพาอาจารย์ ดร.พงษ์อินทร์ รักอริยะธรรม ไปเข้าเฝ้าฯด้วย (อดีตรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และอธิการบดีมหาวิทยาลัย The Nations ปัจจุบัน) เนื่องจากเป็นอาจารย์ที่สอนทางด้าน GIS-Geographic Information System ที่ทรงสนพระทัย เป็นการส่วนพระองค์ เพราะครั้งนั้น ทรงปรารภกับอาจารย์ว่าใครได้ทบทวนวิชา Photogrammetry ที่อาจารย์พูนพล เคยถวายการบรรยายมาก่อน ส่วนอีกเรื่องคือใครได้เสด็จฯ ไปทรงดูดาว ที่หอดูดาวของภาควิชาฟิสิกส์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่เชิงดอยสุเทพ อาจารย์ได้ถวาย คำแนะนำให้เสด็จทรงพระอักษรทบทวนกับอาจารย์พูนพลที่บ้านพักส่วนตัวของอาจารย์ และได้ประสานกับรองศาสตราจารย์ ดร.บุญรักษา สุนทรธรรม อาจารย์ประจำภาควิชาฟิสิกส์ (อดีตคณบดีคณะวิทยาศาสตร์) และศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษม วัฒนชัย (อดีตอธิการบดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ องค์กรมนตรีปัจจุบัน) ซึ่งการเสด็จไปทอดพระเนตรหอดูดาวและฟังการ บรรยายสรุปโดยอาจารย์ ดร.บุญรักษาในวันรุ่งขึ้น จากนั้นได้มีกำหนดการสำหรับการเสด็จฯ มาเยี่ยมชมกิจการวิจัยของภาควิชาภูมิศาสตร์และภาควิชาฟิสิกส์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และงานวิจัยทางแผนที่ ณ บ้านพักศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ในวันพุธที่ ๘ มีนาคม ๒๕๓๒ (เฉพาะที่ภาควิชาภูมิศาสตร์ อาจารย์ได้นำเสด็จทอดพระเนตร

กิจการโครงการศึกษาวิจัยร่วมระหว่างประเทศของภาควิชาภูมิศาสตร์ คือ โครงการทำแผนที่ภูมินิเวศวิทยาด้วยคอมพิวเตอร์ Geo-Ecological Mapping Project โปรแกรม ILWIS ที่ทางภาควิชาได้รับมอบจากประเทศเนเธอร์แลนด์ พร้อมกับที่รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ได้จัดส่งไปถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ อีกร ๑ เครื่อง) บรรยายโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงษ์อินทร์ รักอริยะธรรม (รายการนี้หลังทรงติดต่อประสานงานผ่านมาทางอาจารย์ด้วย ทรงสนพระทัยจะได้เรียนรู้การใช้โปรแกรมนี้จากทางภาควิชาภูมิศาสตร์ของเรา) จากนั้นอาจารย์ได้ตามเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรและทบทวนงานวิจัยทางแผนที่ด้วยคอมพิวเตอร์ ดังระบุแล้วที่บ้านพักอาจารย์พูนพล และได้ร่วมโต๊ะเสวยการถวายเลี้ยงพระสุธารสจากครอบครัวอาจารย์พูนพล ในโอกาสนี้ทางครอบครัวของอาจารย์มีคุณแม่ พี่สาว กับครอบครัว ได้ร่วมเข้าเฝ้าที่บ้านอาจารย์พูนพล และทรงมีพระมหากษัตริย์คุณให้ครอบครัวอาจารย์ มีโอกาสร่วมถวายพระรูป และคุณแม่ได้ถวายเงินสมทบทุนมูลนิธิสายใจไทย) จากนั้นในวันที่ ๒๘ สิงหาคม ปีเดียวกัน (ตอนสายของวันที่เสด็จถึงเชียงใหม่ ตรงกับวันที่มหาวิทยาลัย เชียงใหม่จัดงานแสดงมุทิตาจิตฉลองอายุครบ ๘๐ ปี ของศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย อดีตคณบดีคณะมนุษยศาสตร์ ณ ศาลาธรรม อาจารย์จึงได้กราบบังคมทูลให้ ทรงทราบ และนับเป็นพระมหากษัตริย์คุณแก่ศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวงดุษฎี ที่ทรงตกลง พระทัยมาร่วมงานและมอบช่อดอกไม้อวยพรวันเกิด กับทั้งทรงมีพระราชปฏิสันถารเป็นการ ส่วนตัว ณ ศาลาธรรม อาจารย์ได้ถือโอกาสถวายพระราชประวัติสมเด็จพระเทพรัตน-ราชสุดาฯ ตามข้อมูลที่ทางคุณหญิงอารยา พิบูลย์นครินทร์ รวบรวมส่งมาให้ โดยที่ทาง พระองค์ท่านทรงยินดีให้อาจารย์เขียนต้นฉบับครั้งแรกถวาย จากนั้นได้ทรงนัดหมายให้ อาจารย์ไปเข้าเฝ้า ณ ที่ประทับแรมสำนักงานชลประทานที่ ๑ เพื่อปรึกษาเรื่องงานสอน นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาภูมิศาสตร์ในวันที่ ๓๐ สิงหาคม) อาจารย์ได้รับ พระมหากษัตริย์คุณจากสมเด็จพระเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง ที่ได้เสด็จฯ มาทรงบรรยายพิเศษ ในวิชาที่อาจารย์สอนประจำภาคเรียน คือ วิชา **“วิเคราะห์ปัญหาปัจจุบันภูมิศาสตร์ ประเทศไทย”** ๓ ชั่วโมงแก่นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ ในสองวันต่อมา คือ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๓๒ ณ ห้องสารสนเทศ สำนักงานอธิการบดี (ผู้บริหารมหาวิทยาลัย นำโดยอธิการบดี ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ดร.เกษม วัฒนชัย ถวายเลี้ยงพระสุธารสช่วงพักสอนครั้งเวลา ในช่วงนั้นได้สนทนากันถึงเรื่องกรณีปราสาท พระวิหาร ที่เป็นกรณีไทยต้องสูญเสียตัวปราสาทพระวิหารให้ประเทศกัมพูชา จนเป็นที่มา ของโครงการเสด็จออกภาคสนาม ณ บริเวณเขาพระวิหารในปลายปีเดียวกัน วันรุ่งขึ้น จากทรงบรรยาย คือ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๓๒ ครอบครัวศาสตราจารย์พูนพล จัดเลี้ยง พระกระยาหารกลางวันถวายที่บ้านพักส่วนตัว อาจารย์เองก็ได้รับเชิญให้ร่วมโต๊ะเสวยด้วย)

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่อาจารย์จะได้รับโอกาสตามเสด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ไปออกภาคสนามภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสาน โดยมีเป้าหมายสำคัญที่ปราสาทเขาพระวิหาร ที่จังหวัดศรีสะเกษในกลางเดือนพฤศจิกายน อาจารย์ได้รับมอบหมายจากทั้งฝ่ายเลขาและองค์ประธานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท-FEDRA ให้เป็นผู้จัดทำและเป็นบรรณาธิการหนังสือที่ระลึกครบรอบ ๗๒ ปี ของพระเทพกวี ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๓๒ (จันทร์ กุศล โอติดีล้ำสุด คือ พระพุทธพจนวราภรณ์ เจ้าอาวาสวัดเจติยหลวงรูปที่ ๗) ซึ่งอาจารย์เป็นกรรมการบริหารของมูลนิธินี้มาตั้งแต่ปี ๒๕๒๕ ตลอดจนช่วยวางรากฐานการรวบรวมข้อมูลและเขียนรายงานความก้าวหน้าเชิงวิเคราะห์วิจัย และส่วนท้ายของหนังสือ อาจารย์ได้นำบทความประวัติและผลงานของมูลนิธิภาษาอังกฤษที่เขียนให้ทาง APDC, EDI และ UNCRD หลังจากได้เสนอในการประชุมที่กรุง Kuala Lumpur ตามที่ระบุแล้วแต่แรก มาพิมพ์ไว้ด้วย (หนังสือเล่มนี้ อาจารย์ตั้งราคาขายไว้เล่มละ ๕๐ บาท เพื่อนำเงินรายได้ทั้งหมดเข้าเป็นกองทุนพัฒนาของมูลนิธิ) เพื่อเผยแพร่งานมูลนิธิให้เป็นที่รู้จักทั้งในประเทศ และระหว่างประเทศ โดยทางโรงพิมพ์กลางเวียง เชียงใหม่ ได้จัดพิมพ์ถวายโดยไม่คิดมูลค่า

พอถึงช่วงกลางเดือนพฤศจิกายน อาจารย์และศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ก็ได้ตามเสด็จ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ไปออกภาคสนามที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครราชสีมา สุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ เป้าหมายสำคัญคือ บริเวณปราสาทพระวิหาร จังหวัดศรีสะเกษ (เดิมทางกระทรวงการต่างประเทศ ไม่อนุญาตให้นำเสด็จสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ขึ้นไปที่ตัวปราสาท ซึ่งเป็นพื้นที่ของประเทศกัมพูชาตามคำตัดสินของศาลโลกเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๕ สมัยรัฐบาลอดีตนายกฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แต่ด้วยความสามารถในการเจรจา ของ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล อดีตรอง กปร. และดร.สมิทธิ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่เชี่ยวชาญทั้งภาษาฝรั่งเศสและภาษาเขมรกับทหารเขมร ผู้มีหน้าที่ดูแลตัวปราสาทได้สำเร็จ) เขตอำเภอกันทรลักษ์ และตอนเย็นเสด็จ เยี่ยมราษฎรที่บริเวณปราสาทคู่ และที่ศรีสะเกษยังได้แวะเยี่ยมชมปราสาทสระกำแพงใหญ่ (๑๔ พฤศจิกายน) และในวันรุ่งขึ้นอาจารย์ได้ตามเสด็จไปศึกษาบริเวณกลุ่มปราสาทตาเมือน เช่น ตาเมือนธม ตาเมือนใต้ด ในจังหวัดสุรินทร์ และปราสาทเมืองต่ำในจังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนี้ ก็ยังได้ตามเสด็จไปศึกษาบริเวณปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ก่อนกลับพระนคร และเดินทางกลับเชียงใหม่พร้อมกับอาจารย์พูนพล

ภายในเดือนเดียวกันสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้พระราชทานพระราชนุญาตให้ตามไปสมทบกับขบวนเสด็จฯ ทรงนำคณาจารย์และนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ทัศนศึกษาภาคเหนือตอนบน (ระหว่างวันที่ ๒๕-๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๒) ที่จังหวัดเชียงราย กับอาจารย์พูนพล และมีอาจารย์สรวิดิ อ่องสกุล (ศาสตราจารย์ ดร.สรวิดิ อ่องสกุล ปัจจุบัน) ขอติดตามไปด้วย (ศาสตราจารย์พูนพล อาสนะจินดา อาจารย์สรวิดิ อ่องสกุล

และนายสมยศ กิจคำ ผู้อำนวยการศูนย์เมล็ดพันธุ์ไม้ป่าอาเซียน-แคนาดา กรมป่าไม้ เป็นนักวิชาการ ๓ ท่านที่ร่วมเขียนบทความในหนังสือเอกสาร “ล้านนา” ของกองประวัติศาสตร์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จัดพิมพ์ในวโรกาสออกภาคสนามดังกล่าว โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ มอบหมายให้อาจารย์วันเพ็ญเสนอผู้เขียนที่เหมาะสมให้ เรา ๓ คนออกเดินทางไปล่วงหน้าหนึ่งวัน เนื่องจากอาจารย์พูนพลไปเตรียมความพร้อมเพื่อร่วมเป็นวิทยากรบรรยายในพื้นที่ โดยเฉพาะไปกำหนดจุดตั้งกล้องที่ลานทอดพระเนตรสภาพภูมิประเทศสามเหลี่ยมทองคำ วัดพระธาตุภูซ้าว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และบรรยายเกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่รอยต่อสามประเทศ (สหภาพเมียนมาร์-สปป.ลาว-ประเทศไทย) แล้วคณะของเราได้ล่วงหน้าไปรอรับเสด็จ ที่จุดแบ่งเขตแดนไทย-สหภาพเมียนมาร์ “เหนือสุดยอดในสยาม” (The Northern Most Point of Thailand) และสภาพทั่วไปสองฝั่งแม่น้ำสาย ที่อาจารย์พูนพลได้ร่วมบรรยายด้วยเช่นกัน และจากที่นี้คณะของเราได้แยกกับขบวนเสด็จ กลับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ใหม่ก่อน สำหรับอาจารย์ได้รับการประสานและเชิญเชิญให้ไปร่วมช่วยเตรียมความพร้อมรับขบวนเสด็จต่อที่สถาบันวิจัยชาวเขา (ที่นี้คุณหญิงสมศรี กันทะมาลา อธิบดีกรมพัฒนาชุมชนได้มาร่วมรับเสด็จกับทางผู้อำนวยการสถาบัน คือ คุณวณิช พุกษะศรี) ในบ่ายวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน และวันต่อมา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้เสด็จกลับพระนคร

งานอื่นที่คณะสังคมมอบหมายให้อาจารย์รับผิดชอบในปี ๒๕๓๒ คือ การเป็นกรรมการปรับปรุงแก้ไขหลักเกณฑ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในการพิจารณาความดีความชอบประจำปีของคณาจารย์คณะสังคมศาสตร์

สำหรับปีถัดมา (พ.ศ.๒๕๓๓) นอกจากงานสอนนักศึกษาปริญญาตรีและปริญญาโทตามปกติแล้ว ในช่วงต้นภาคเรียนแรก (ระหว่าง ๑๑-๑๕ มิถุนายน ๒๕๓๓) อาจารย์ได้มีโอกาสกลับไปสหรัฐอเมริกาเป็นครั้งที่สอง ด้วยทางธนาคารโลก คือ Dr.Gloria Davis, Division Chief, Environment Division, Asia Region ซึ่งเป็น Staff ของ World Bank กรุง Washington D.C. ส่งหนังสือเชิญให้ไปร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการกับชาวเอเชียคนอื่น ๆ รวมทั้งหมด ๑๒ คน (ประกอบด้วยผู้แทนประเทศ ศรีลังกา อินเดีย บังกลาเทศ ญี่ปุ่น จีน และไทย) ในเรื่องเกี่ยวกับ “Resettlement in Asia” จัดเป็นการประชุมเชิงปฏิบัติการสำหรับการฝึกอบรมเป็นที่ปรึกษาาระยะสั้นของธนาคารโลกที่เรียกว่า “World Bank Short-Term Consultant” การไปฝึกอบรมระยะสั้น ๆ กับชาติต่างๆ ในลักษณะปฏิบัติจริงและการดูงานที่เป็นประโยชน์แก่งานโดยตรง (ที่เมือง Baltimore) นับว่าได้สร้างเสริมประสบการณ์ตรงให้อาจารย์นำกลับมาประยุกต์ใช้กับทั้งงานวิจัยและงานสอนได้อย่างดี

ในปีเดียวกัน (พ.ศ.๒๕๓๓-๒๕๓๔) อาจารย์ได้รับเชิญจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (เลขาธิการคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติขณะนั้น คือ ดร.อภิรดี อรุณินท์)

เป็นคณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชนมายุ ๓๖ พรรษา (๒ เมษายน ๒๕๓๔) โดยมีศาสตราจารย์ ดร.สง่า สรรพศรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน เป็นประธาน งานนี้อาจารย์วันเพ็ญ (รองศาสตราจารย์ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ ขณะนั้น) อยู่ในคณะบรรณาธิการ ๙ คน ที่มีศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา เป็นประธานและอยู่ในคณะผู้เขียนร่วมกับอาจารย์พูนพล รวม ๒๔ คน ซึ่งเป็นนักวิชาการทางภูมิศาสตร์ส่วนใหญ่และทุกสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องจัดทำหรือผลิตหนังสือแผนที่ At Last เล่มแรกของประเทศไทย โดยใช้ชื่อว่า **“จากห้วงอวกาศสู่พื้นแผ่นดินไทย”** หรือ **“Thailand from Space”** งานนี้เสร็จสมบูรณ์ในต้นปี ๒๕๓๔ และพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ เมษายน ๒๕๓๔ (จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม) อย่างไรก็ตามก่อนงานสำคัญชิ้นนี้จะเสร็จอย่างสมบูรณ์ ประธานคณะบรรณาธิการ คือ อาจารย์พูนพลได้ล้มเจ็บอย่างกะทันหันด้วยโรคหัวใจ ตั้งแต่ปลายปี ๒๕๓๓ (อาจารย์ถูกนำตัวเข้าห้อง ICU และทำ EKG ที่โรงพยาบาลลานนา ตั้งแต่ ๖ ธันวาคม ๒๕๓๓ อาจารย์พูนพลให้ทางครอบครัวแจ้งให้อาจารย์วันเพ็ญรับทราบเพื่อไปประชุมแทนที่สภาวิจัยและแจ้งให้ ดร.สุวิทย์ วิบูลย์เศรษฐี อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ซึ่งทำหน้าที่เลขานุการคณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือฯ รับทราบ วันที่ ๙ ธันวาคม อาจารย์จึงไปปฏิบัติงานในขณะที่อาจารย์พูนพลยังใช้เครื่องช่วยหายใจ แต่ย้ายออกมาอยู่ห้องตรงข้ามกับ ICU งานหลักที่อาจารย์พูนพลมอบหมายคือ “การเขียนบทเฉลิมพระเกียรติว่าควรรวบรวมจากหลายฝ่ายเข้าด้วยกันจึงจะสมบูรณ์ และควรมีภาพประกอบด้วย ในคืนนั้น อาจารย์วันเพ็ญก็นำความกราบบังคมทูลให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงทราบเรื่อง อาจารย์พูนพลไม่สบายทางโทรศัพท์ และทางสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้ทรงมีรับสั่งให้อาจารย์วันเพ็ญนำแจกันดอกไม้มาพระราชทานอาจารย์พูนพลในเช้าวันรุ่งขึ้น อาจารย์พูนพลได้จัดบันทึกด้วยลายมือไว้ว่า “เป็นดอกออนซีเดียมสีเหลือง ที่นำมาขายจากกรุงเทพฯ ซึ่งไม่มีที่เขียงใหม่” อาจารย์วันเพ็ญเลือกดอกสีเหลือง เพราะเป็นสีวันเกิดของอาจารย์พูนพล ภรรยาอาจารย์ คือ คุณวิลาวัลย์ เอาพานมารับและตั้งไว้ที่หัวนอน ช่วงปลายเดือน ธันวาคมทางโรงพยาบาลลานนาให้อาจารย์กลับมาพักฟื้นดูอาการที่บ้าน แต่อาจารย์กลับทรุดหนักลงอีก อาจารย์วันเพ็ญจึงได้ประสานกับทางศาสตราจารย์ นพ.เกษม วัฒนชัย อธิการบดีช่วงนั้นได้ช่วยตรวจให้ที่คลินิก และครั้งนั้นได้ตกลงใจจะส่งตัวอาจารย์เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลวชิรพยาบาล ที่มีคณะแพทย์เชี่ยวชาญด้านหัวใจอันดับต้นของประเทศ ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๓๔ พบว่าอาจารย์พูนพลเป็นโรคกล้ามเนื้อหัวใจขาดเลือด และคณะแพทย์ลงความเห็นให้เสี่ยงทำการผ่าตัดในวันที่ ๒๙ มกราคม และในเช้าวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ อาจารย์ก็อาการทรุดหนักและจากไปด้วยอาการสงบของบ่ายวันนั้นเอง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เสด็จฯ เป็นการส่วนพระองค์ที่โรงพยาบาลวชิรพยาบาลเป็นครั้งแรก เพื่อมาเคารพและรดน้ำศพอาจารย์พูนพลเป็นคนแรก ก่อนจะทรงอนุญาตให้ทุกคน

ได้มีโอกาสร่นำอำลาอาจารย์ด้วยที่กรุงเทพฯ ก่อนจะเคลื่อนศพบมาทำพิธีต่อที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยพระองค์ท่าน เสด็จฯ มาเป็นองค์ประธานในพิธีพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุชั่วคราว วัดสวนดอกวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ในวันที่เสาร์ที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕ หรืออีกหนึ่งปีต่อมา) สำหรับบทเฉลิมพระเกียรติฯ ที่อาจารย์ได้รับมอบหมายให้ทำแทนศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา ที่ระบุแล้วนั้น ได้รับพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ จากองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงวางแก่นื้อหารายละเอียดให้ทั้งหมด ก่อนจะมีพระราชานุญาตให้ลงพิมพ์เป็นบทนำในหนังสือจากห้วงอวกาศสู่พื้นแผ่นดินไทย (ประกอบด้วยเนื้อหา ๑๖ บท คือ ลักษณะภูมิประเทศ ธรณีวิทยา อุทกศาสตร์ สมุทรศาสตร์ ทรัพยากรน้ำป่าไม้ การใช้ที่ดิน การเกษตร การประมง สภาพแวดล้อม พังเมือง โบราณคดี อุทยานวิทยา การแก้ไขแผนที่ การอ่านภาพสามมิติ และสารสนเทศภูมิศาสตร์)

ในช่วงปิดภาคเรียนฤดูร้อนปี ๒๕๓๔ (๒๐ มีนาคม-๑๔ มิถุนายน) อาจารย์ได้รับทุนนักเรียนเก่าเยอรมันจาก DAAD ตามคำเชิญของ Prof. Dr. U. Scholz จากภาควิชาภูมิศาสตร์มหาวิทยาลัย Justus Liebig-Universität Giessen ที่อาจารย์เรียนจบปริญญาโทและเอก เพื่อไปบรรยายและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และใช้เวลาและสถานที่ เขียนตำราภูมิศาสตร์การเกษตรเชิงวิเคราะห์ หลังจากที่ได้เริ่มเขียนมาตั้งแต่ช่วง ๓ เดือนหลังจากสอนเสร็จในสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ๒๕๓๐ ก่อนกลับประเทศไทย และช่วงที่กลับมาแล้วก็มีกิจกรรมมากมาย นอกจากการสอนประจำ ทั้งงานในประเทศและต่างประเทศ อาจารย์จึงใช้เวลาส่วนใหญ่ช่วงปิดภาคฤดูร้อนประมาณ ๓ เดือนสานต่อ ซึ่งถ้าอยู่ในประเทศก็ยากจะหาเวลาที่จะทำอย่างต่อเนื่องได้ ทำให้การเขียนตำราวิชาการชุดนี้ (๒ เล่ม) กว่าจะเสร็จสมบูรณ์ และพิมพ์ออกเผยแพร่ก็เนิ่นนานจนถึงปี ๒๕๓๘ รวมเวลาเกือบ ๘ ปีเต็ม

ต่อมาในปี ๒๕๓๕ หลังจากที่ทางสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ โดยเลขาธิการคือ ดร.สุวิทย์ วิบุลย์เศรษฐ์ ได้ขอให้ช่วยประสานและร่วมเป็นกรรมการจัดการประชุมของ IGBP-International Geosphere Biosphere Programme (สำนักงานใหญ่ หรือ The IGBP Secretariat อยู่ที่กรุง Stockholm ประเทศ Sweden) ที่เชียงใหม่ และนำผู้เข้าร่วมประชุมจากประเทศสมาชิกต่าง ๆ ออกภาคสนามแล้ว อาจารย์ก็ได้รับเชิญและแต่งตั้งเป็น **อนุกรรมการประสานงานโครงการเปลี่ยนแปลงของโลกระดับโลกประเทศ คือ “National Committee Thai-IGBP : A Study of Global Change”** ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๔๐ และในปลายปีแรกนั่นเอง (ระหว่าง ๑-๕ ธันวาคม ๒๕๓๕) อาจารย์ก็ได้รับเชิญเป็นตัวแทนร่วมกับประธานอนุกรรมการ IGBP-Thailand (ดร.ทวีศักดิ์ ปิยะกาญจน์ อดีตศาสตราจารย์ประจำคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ไปประชุม IGBP on Global Change ๓ แห่งที่กรุง Tokyo ประเทศญี่ปุ่น ต่อเนื่องกัน คือ สองวันแรกเป็นการประชุม IGBP-Symposium-Asia Symposium on Global Environmental Change (จัดที่ Auditorium of Science Council of Japan, Center for Global Environmental และประชุมที่กระทรวง

การต่างประเทศในวันถัดมาที่เน้นนโยบายของรัฐในเรื่องนี้ ส่วนอีกสองวันหลังได้บรรยายร่วมกับประธานของไทยตามหัวข้อที่ได้รับเชิญ คือ *The Role of IGBP-Thailand-A-Part of Country Report* ในการประชุม *Asia-Pacific Seminar on Global Change Research Cooperation* (จัดที่ Science and Technology Agency, Research Development Cooperation of Japan, Tokyo) (บทความที่อาจารย์บรรยายได้ลงพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร *ภูมิศาสตร์ของสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๖*)

สำหรับงานพิเศษในประเทศที่มหาวิทยาลัยมอบหมายให้ทำในปลายปีเดียวกัน (พ.ศ.๒๕๓๕) คือ กรรมการดำเนินการจัดการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา : สภาพปัญหาและแนวทางอนุรักษ์” และนำอภิปรายกลุ่ม จำได้มีนักวิชาการจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร สถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องและผู้สนใจมากมาย มาประชุมและอภิปรายถกเถียงกันเชิงวิชาการหลากหลายประเด็น ที่วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร รวมทั้งแนวทางการบูรณะเจดีย์หลวงใหม่ เหมาะสม และถูกต้องมากน้อยเพียงใดในเชิงวิชาการ แต่ก็มีเหตุการณ์กลุ่มคณาจารย์ นักอนุรักษ์เดินขบวนประท้วงผู้บริหารมหาวิทยาลัยเกิดขึ้นในช่วงนั้น ในเรื่องที่มหาวิทยาลัยให้ตัดต้นสักผืนป่าสุดท้าย ในบริเวณด้านหน้ามหาวิทยาลัย หรือบริเวณศาลาอ่างแก้วและศาลาธรรม เพื่อสร้างหอประชุมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยไม่ฟังความเห็นและข้อคัดค้านที่กลุ่มคณาจารย์ได้รวบรวมความเห็นมาเสนอผู้บริหาร ปรากฏว่าคณาจารย์กลุ่มนี้ได้ไปคัดเลือกเทพบันทึกแสดงความเห็นของอาจารย์วันเพ็ญที่มีตัวแทนอาจารย์จากภาควิชาสื่อสารมวลชนมาขอสัมภาษณ์ความเห็นด้วยเหตุผลด้านทำเลไม่เหมาะสม และยังเป็นการทำลายป่าสักธรรมชาติที่มีคุณค่ามหาศาลต่อมนุษยชาติ ไม่เฉพาะชาว มช. หรือชาวเชียงใหม่เท่านั้น ด้วยเหตุผลนี้ตัวแทนคณาจารย์กลุ่มประท้วงจึงมาเชิญให้อาจารย์ออกไปจากงานประชุมที่วัดเจดีย์หลวง ไปเป็นตัวแทนกลุ่มประชุมกับกลุ่มผู้บริหารของมหาวิทยาลัยที่ได้มีโอกาสฟังเทพสัมภาษณ์อาจารย์ล่วงหน้าแล้ว โดยต่อมา (ปี พ.ศ.๒๕๓๖) อาจารย์ก็ได้รับการแต่งตั้งจากมหาวิทยาลัย ให้เป็น ๑ ใน ๖ ของตัวแทนกลุ่มผู้ประท้วง หรือคัดค้านที่เลือกส่งชื่อมาเป็น **“กรรมการพิจารณาหาข้อยุติในการกำหนดสถานที่ก่อสร้างหอประชุมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่”** ในคราวนั้น ทั้งสองฝ่ายต่างเตรียมข้อมูลมาหักล้างกันอย่างเต็มที่ และได้ออกสนามร่วมกันเพื่อไปดูสถานที่จริงตามที่ตัวแทนฝ่ายคัดค้านเสนอ และอาจารย์ได้เสนอว่าทำเลที่ดีที่สุดที่จะเชื่อมหน่วยงานวิชาการของมหาวิทยาลัยทางกลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพ หรือที่เรียกกันว่า **“ฝั่งสวนดอก”** กับฝั่งทางกลุ่มสังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี หรือที่เรียกกันว่า **“ฝั่งสวนสัตว์”** เข้าด้วยกัน เพราะอยู่ตรงกลาง และมีขนาดพื้นที่ที่ใหญ่โต กว้างขวางสง่างาม แม้ปัจจุบันจรรยาจะคับคั่งมากกว่าเดิมาก็ตาม

สรุปว่าในปี ๒๕๓๖ อาจารย์มีงานพิเศษทั้งในและต่างประเทศ สำหรับในประเทศ ทางมหาวิทยาลัยนเรศวร ได้เชิญให้ไปร่วมกับผู้แทนอาจารย์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นกรรมการคัดเลือกบุคคลเพื่อบรรจุและแต่งตั้งเข้ารับราชการในตำแหน่งอาจารย์ของ มหาวิทยาลัยนเรศวร (เพราะมีการฟ้องร้องกันว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมของผู้สมัครว่าถ้าจะใช้กรรมการเฉพาะของมหาวิทยาลัยนเรศวรเท่านั้น) นอกจากนี้ มีงานสำคัญที่ได้รับการ ทบาททามจากผู้แทนของเลขาธิการสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมสมัยนั้น (ดร.สุทธิพร จิระพันธุ์) ว่าทางองคมนตรีผู้ดูแล สำนักงาน กปร.-สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อ ประสานงานดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้มีความยินดีให้มาเชิญอาจารย์ เป็น “อนุกรรมการอำนวยการและคณะทำงานดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำ แม่อาวอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” โดยเป็นตัวแทนมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในฐานะหัวหน้า ฝ่ายวิจัยเพื่อการติดตามและประเมินผล เป็นโครงการ ๕ ปี ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๓๖-๒๕๔๐ (กปร. เข้ามารับผิดชอบโครงการนี้เพราะราษฎรในพื้นที่ศึกษา หรือพื้นที่ ส.ป.ก. ได้ไปถวาย ฎีกาขอพระราชทานความช่วยเหลือ เนื่องด้วยเป็นพื้นที่แห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำทำการเกษตร และน้ำบริโภคน้ำ เพราะอยู่ในเขตอับลมและอับฝน มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่ำกว่า ๑,๐๐๐ มิลลิเมตร/ปี หรือเฉลี่ยควบ ๓๐ ปีต่ำกว่าพื้นที่อื่นของประเทศ) นับเป็นโครงการหลวง และรัฐบาลสนับสนุนทุนโครงการแรกที่สำคัญกับการเชิญนักวิชาการ/นักวิจัยของ มหาวิทยาลัยดำเนินงานศึกษาวิจัยประเภทติดตามและประเมินผลรายปี เพื่อนำผลไป ปรับปรุงแก้ไขงานพัฒนาคุณภาพและสังคมของกลุ่มน้ำแม่อาวที่วางแผนไว้ทั้งระยะสั้นรายปี และระยะยาว ๓-๕ ปี (เป้าหมายสำคัญเพื่อจัดที่ดินทำกินให้ราษฎรในพื้นที่ตามกฎเกณฑ์ ของ ส.ป.ก. และถ้าอยู่ในเขตรับน้ำชลประทานจะได้รายละเอียด ๕ ไร่ นอกเขตชลประทาน รายละเอียด ๑๐ ไร่) อาจารย์ได้เชิญนักวิชาการที่เป็นนักวิจัยสาขาต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง มาร่วมเป็น คณะทำงาน และประสานกับนักวิชาการที่เป็นอนุกรรมการจากหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ อาทิ ด้านป่าไม้ ชลประทาน พัฒนาที่ดิน พัฒนาการเกษตร (ข้อสังเกตสำหรับงานวิจัยประเมินผล ครั้งนี้ อาจารย์ต้องเผชิญกับบุคคล และเรื่องราวของการทุจริต ด้วยวิธีการต่างๆ จากผู้นำ และผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นและท้องถิ่น บุคคลจากภายนอกแทบทุกภูมิภาค โดยเฉพาะ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือด้วยตนเองที่เข้ามาบุกรุกจับจองเปิด พื้นที่ถางป่าอันอุดมสมบูรณ์ และป่าเสื่อมโทรมปลูกพืชไร่และพืชสวนในพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำ ธรรมชาติ รวมทั้งแหล่งน้ำที่ทางกรมชลประทาน สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท และ กรมทรัพยากรธรณีพัฒนาไว้ บุคลากรเหล่านี้จะอ้างเอกสารสิทธิ์ทับซ้อนกับที่ป่าสงวนและ ป่าอนุรักษ์ของชาติหลายรายก็เข้ามาปกคลุมหลักฐานคู่กับหมุดของรัฐที่ดำเนินการ โดยสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม-ส.ป.ก.) อาจารย์เองก็ยังคงอยู่ในคณะทำงานชุดเล็ก ร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชลประทาน ส.ป.ก.จังหวัด และเจ้าหน้าที่รัฐในท้องที่ระดับอำเภอ วางแผนการจัดการเรื่องการใช้ที่ดินที่เหมาะสม และเสนอแนะผู้มีอำนาจระดับบนถอนหมุด

ของผู้เข้ามาจับจองโดยผิดกฎหมาย เป็นต้น ขณะเดียวกันก็ดำเนินงานวิจัย ประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และช่วยคณะกรรมการดำเนินการโดยเฉพาะการประชุมใหญ่ชี้แจงข้อเท็จจริงภาพรวมของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่ลาวให้กลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐระดับอำเภอ ตำบล หมู่บ้านทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และประชุมชี้แจงกลุ่มประชาชนรากหญ้าจากทุกพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเช่นเดียวกัน รายงานการวิจัยประเมินผลที่อาจารย์และคณะเสนอสำนักงาน กปร. เพียงสองชุดคือ ชุดแรก ประเมินผลงานพัฒนาตามงบปี ๒๕๓๖ เมื่อปี ๒๕๓๘ และประเมินผลงานพัฒนาตามงบปี ๒๕๓๗ เมื่อต้นปี ๒๕๔๑ นั่นก็คือ จากโครงการพัฒนา ๕ ปี อาจารย์และคณะรับผิดชอบอยู่เพียง ๓ ปีแรก ก็ขอลาออกเป็นทางการก่อนกำหนด ๒ ปี แม้จะยังช่วยอยู่บ้างอย่างไม่เป็นทางการ แต่จะไม่รับผิดชอบเสนอรายงานผลการวิจัยเพิ่มจากสองฉบับแรกพร้อม video บันทึกข้อมูลการทำงานของโครงการให้โดยละเอียดสองชุด (เหตุผลสำคัญที่ออกก่อนกำหนด เพราะคณะวิจัยพิจารณาถึงการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์เป็นสำคัญ และความร่วมมือกันของคณะกรรมการทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทุกระดับจากบนลงล่าง และการดูแลเรื่องปัญหาการทุจริตรวมทั้งผลประโยชน์ทับซ้อนจะน้อยลงจากรยะเริ่มต้นเป็นสำคัญ)

ส่วนงานในต่างประเทศ คือ อาจารย์ได้รับเชิญจากผู้แทน IGBP-Australia (Dr. Will Steffen ภายหลังได้เป็นเลขาธิการ IGBP ที่สำนักงานใหญ่กรุง Stockholm ประเทศสวีเดน) เข้าร่วมประชุม Land Use and Land Cover in Australia : Living with Global Change ที่กรุง Canberra, Australia (ระหว่าง ๒๐-๒๕ ตุลาคม ๒๕๓๖ ประชุม ๒๑-๒๒ ตุลาคม ๒๓ ตุลาคม และ ๒๔-๒๕ ตุลาคม ๒๕๓๖ ที่ Sydney และเดินทางกลับไทย) ซึ่งในการไป Australia ครั้งนี้ นับเป็นโอกาสที่ได้พบและเป็นแขกของ Prof. Dr. Gerard Ward อดีตประธาน Scientific Committee on Geography of the Pacific Science Association, Australia ที่อาจารย์ได้ร่วมเป็นกรรมการด้วยคนหนึ่ง ระหว่างปี ๒๕๒๓-๒๕๓๐ และมีการติดต่อประสานงานทางวิชาการด้วยกันมาโดยตลอดในช่วงระยะเวลานั้นและในระยะหลัง ๆ รวมทั้งเป็นแขกส่วนตัวของศาสตราจารย์ ดร.เมธี ครองแก้ว ที่ได้รับเชิญไปเป็นอาจารย์พิเศษอยู่ที่คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย Canberra, Australia ในช่วงเวลานั้นเช่นกัน

สำหรับปีต่อมา (พ.ศ. ๒๕๓๗) นอกจากรับผิดชอบงานวิจัยเป็นคณะให้ทาง กปร. อย่างต่อเนื่อง ดังกล่าวแล้ว อาจารย์ยังมีงานพิเศษเข้ามาทั้งงานในประเทศมากมายและงานในต่างประเทศ งานในประเทศที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนของภาควิชาภูมิศาสตร์ คือ เป็นกรรมการบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษา และอาจารย์ที่ปรึกษาทั่วไปของนักศึกษบัณฑิตศึกษาของภาควิชา ส่วนงานตามคำสั่งของคณะสังคมศาสตร์ คือ การเป็นกรรมการพัฒนาวิชาการและวิเทศสัมพันธ์ อนุกรรมการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการในตำแหน่งอาจารย์ภาควิชาภูมิศาสตร์ กรรมการอำนวยการจัดกิจกรรมครบรอบ ๓๐ ปีคณะสังคมศาสตร์

และกิจกรรมของมหาวิทยาลัยสำหรับภาควิทยาศาสตร์ที่ร่วมกับคณะสังคมศาสตร์และคณะแต่งตั้งให้เป็นนักวิจัยอาวุโสของกองทุนสนับสนุนงานวิจัย-สกว. (*The Thailand Research Fund*) นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในความร่วมมือกับกระทรวงมหาดไทยยังได้แต่งตั้งให้เป็นคณะทำงานร่างหลักสูตรสาขาวิชาความร่วมมือภาคศึกษาของบัณฑิตวิทยาลัยและร่วมเป็นคณะอนุกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินของราษฎรและคณะอนุกรรมการ เพื่อแก้ไขปัญหาผลกระทบจากโครงการของรัฐ และได้จัดโครงการพาเจ้าหน้าที่ระดับสูงจากศรีลังกาในโครงการ *The Southern Province Rural Development Project, Sri Lanka* ไปศึกษาดูงานระบบชลประทานของราษฎรและป่าชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ และจัดโครงการให้คณาจารย์และนักศึกษาปริญญาตรี-โทภูมิศาสตร์ จากภาควิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัย *Hong Kong* ดูงานด้านภูมิศาสตร์วัฒนธรรมและเศรษฐกิจสังคมของชนบทและเมือง และปัญหาากลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนส่วนน้อยในเชียงใหม่ (ก่อนจะไปศึกษาดูงานต่อที่อุตรดิตถ์ และกรุงเทพฯ)

ส่วนงานที่ทำร่วมกับนักวิชาการต่างประเทศและร่วมประชุมทั้งในและต่างประเทศในปีเดียวกันนี้ คือ ทางทบวงมหาวิทยาลัยได้ร่วมมือกับ *Chinese Academy of Sciences, Guangzhou Branch, P.R. China* ได้มอบหมายให้อาจารย์วันเพ็ญเป็น *Co-organizer and Co-chairman of the First and the Second Sino-Thai Symposium on Management and Exploitation of River Valleys at Guangzhou, P.R. of China* ช่วงต้นปี (*Feb. 28-Mar. 8, 1994*) and at *Chiang Mai-Chiang Rai, Thailand* ช่วงปลายปี (*Nov. 15-24, 1994*) หลังการประชุมทั้งสองครั้งอาจารย์ได้ผลิตเอกสารการประชุมเพื่อเผยแพร่ด้วย และในเดือนธันวาคมปีเดียวกัน อาจารย์ได้รับเชิญเป็นผู้แทนนักวิชาการและนักวิจัยไทยเสนอ *Country Report* ในการประชุมระหว่างประเทศด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ : *Socio-economic Research Agenda for Global Change* จัดโดย *The Institute of Environmental Research จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*

ในปีถัดมา (พ.ศ. ๒๕๓๘) งานพิเศษในประเทศส่วนใหญ่เป็นงานบรรยายทางวิชาการและบริการชุมชน เริ่มด้วยการได้รับเชิญจากเจ้าอาวาสวัดเจติยโหลงวรวิหาร (พระพุทธรพจนวราภรณ์-จันทร์ กุสโล) เป็นกรรมการอุปถัมภ์ งานสมโภชพระธาตุเจติยโหลง ๖๐๐ ปี เป็นวิทยากรบรรยายพิเศษหัวข้อ “สถานภาพประชากรและเศรษฐกิจสังคมกับการจัดการลุ่มน้ำ” ให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ๒ รุ่น ในโครงการฝึกอบรม/ดูงานตามหลักสูตรการปลูกพืชทดแทนการปลูกฝิ่น การดูแลน้ำ การพังทลายของชั้นดิน ที่ดำเนินการโดยคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การจัดโครงการศึกษาดูงานระบบชลประทานราษฎรเหมืองฝายแม่แจ่ม อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ และป่าชุมชนทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และบรรยายหัวข้อ “การจัดการ

น้ำชลประทานราษฎรในระบบเหมืองฝายกับการพัฒนาเกษตรชลประทานและป่าชุมชนของไทย” ให้แก่คณะนักวิชาการเกษตรลาว ในความร่วมมือของโครงการ *The Lao-Australian Upland Agricultural Development Project* (นำโดย Mr. Peter Hoare ผู้เชี่ยวชาญด้านเกษตรและแหล่งน้ำของ Australia) นอกจากนี้ ก็เป็นการนำเสนอผลรายงานการวิจัยเกี่ยวกับการประเมินผลโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่อาวอันเนื่องมาจากพระราชดำริให้ผู้เกี่ยวข้องและตัวแทนผู้สนับสนุน และการบรรยายพิเศษประจำปีให้นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร โดยเฉพาะเกี่ยวกับประเด็นปัญหาวิจัยที่น่าสนใจ และการทำวิจัยที่มีคุณภาพ เป็นต้น สำหรับงานบริการวิชาการในต่างประเทศ อาจารย์ได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุม *The IX General Assembly of SCOPE and its International Symposium on “Asian Paddy Field” : their environmental, historical, cultural and economical aspects under various physical conditions* จัดที่กรุง Tokyo ประเทศญี่ปุ่น (May 28-June 3, 1995) โดยอาจารย์ได้บรรยายในหัวข้อ “Irrigation Systems Management for Rice Cultivation in Thailand”

ส่วนงานที่คณะสังคมศาสตร์มอบหมายให้อาจารย์รับผิดชอบนอกจากการสอนในปีนี้คือ กรรมการและเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในการสอบคัดเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโท กรรมการวิชาการปริญญาตรี ภาควิชาภูมิศาสตร์ และประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษาประจำสาขาวิชาภูมิศาสตร์ และงานให้บริการ สถาบันการศึกษาอื่น คือ กรรมการประจำสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่เชื้อเชิญมาให้เป็นติดต่อกัน ๓ วาระ วาระละ ๒ ปี รวม ๖ ปี (ระหว่างปี ๒๕๓๘-๒๕๔๔)

ตั้งแต่กลางปี ๒๕๓๙ รวม ๓ ปี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ก็ได้แต่งตั้งให้อาจารย์เป็นกรรมการวิชาการบัณฑิตวิทยาลัย โดยเป็นประธานผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และได้ร่วมตัดสินใจคัดเลือกโครงร่างและงานวิจัยดีเด่น และตัดสินอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ดีเด่นระดับบัณฑิตศึกษาประจำปี นอกจากนั้น มหาวิทยาลัยยังได้แต่งตั้งให้อาจารย์เป็นประธานคณะกรรมการประมวลความรู้ของคณะสังคมศาสตร์ติดต่อกันสองปี (พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๔๐) อย่างไรก็ตาม ในปี ๒๕๓๙ อาจารย์ยังให้บริการทางวิชาการกับบุคลากรและหน่วยงาน/องค์กรต่างประเทศอีกด้วย อาทิ การบรรยายและร่วมอภิปรายเกี่ยวกับระบบชลประทานหลวงและระบบชลประทานราษฎรกับการพัฒนาชนบทเกษตรไทยในจังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย ให้กับเจ้าหน้าที่รัฐบาลระดับสูงของรัฐ Andhra Pradesh ประเทศอินเดีย สมาชิกของ *Andhra Pradesh Borewell Irrigation Schemes (APWELL Project)* นำมาโดย Dr. Caslos D. Isles ผู้เชี่ยวชาญด้านชลประทานชาวฟิลิปปินส์ที่เคยรู้จักในการประชุมและดูงานร่วมกันหลายครั้งในประเทศต่าง ๆ อีกงานหนึ่งที่สำคัญคือ การได้รับเชิญเป็นวิทยากรบรรยายหัวข้อ “การจัดการ

ทรัพยากรลุ่มน้ำที่เหมาะสมในล้านนา” (*Appropriate Watershed Resources Management in Lanna*) ในการประชุมวิชาการระหว่างประเทศ-The 6th International Conference on Thai Studies (การจัดประชุมของ The School of Oriental and African Studies-SOAS กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ) ที่เชียงใหม่ เมื่อปลายปี ๒๕๓๙

ผลงานวิจัยด้านระบบชลประทานที่อาจารย์ได้รวบรวมไว้ตั้งแต่ปี ๒๕๑๙ ได้นำมาปรับปรุงแก้ไขและเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ได้รับการประสานงานและติดต่อขอไปลงพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ “*State and Community in Local Resources Management : The Asian Experience*” โดยมี Dr. S. Hirashima และ Dr. W. Gooneratne เป็นบรรณาธิการงานวิจัยที่นำลงพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ ๑ ใน ๗ บท คือ เรื่องของอาจารย์ชื่อ **“Traditional Community Irrigation in Thailand : A Survey of Customary Rules and Regulations”** ส่วนอีก ๖ บท เป็นเรื่องของนักวิจัยญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และอินเดีย จัดพิมพ์โดย Har-Anand Publication, New Delhi, India, 1996

ต้นปีต่อมา (พ.ศ.๒๕๔๐) อาจารย์มีงานพิเศษในต่างประเทศ คือได้รับเชิญจากหัวหน้าภาควิชาภูมิศาสตร์ Hong Kong Baptist University (Prof.Dr. D.P. Fitzgerald) ไปบรรยายพิเศษให้นักศึกษา คณาจารย์ที่สนใจ สองหัวข้อ คือ “*The Role of Thailand in the Development of the Mae Kong River Basin*” และ “*Thailand’s Rural Development : Past Strategies and the Current Eight National Economic and Social Development Plan*” หลังจากนั้น อาจารย์ได้เป็นประธานคณะกรรมการจัดการประชุมสัมมนาทางวิชาการระหว่างประเทศไทย-ลาว เรื่อง **“การพัฒนาเศรษฐกิจกับการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโขง”** (*Thai-Lao International Conference on Economic Development and Management of MeKong Watershed Resources*) ที่เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (อาจารย์ได้สอนวิชาบังคับพื้นฐานระดับมหาบัณฑิต คือ ปัญหาปัจจุบันลุ่มน้ำโขงในโครงการภูมิภาคศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย และคณะกรรมการร่วมมือลาว-ไทย ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว-สปป.ลาว โดยได้รับทุนสนับสนุนหลักจากกรมวิเทศสหการ (และทุนสนับสนุนจากธนาคารกรุงเทพ จำกัด มหาชน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย-ททท. ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด มหาชน บริษัท เอ็ม ดี เอ็กซ์ จำกัด มหาชน Pacific Transportation Co. Ltd. และ K.D. Classic Gold Creation Co. Ltd.) นอกจากนี้ ยังมีสถาบันและส่วนบุคคลทั้งในประเทศและต่างประเทศร่วมให้การสนับสนุน ทำให้การประชุมทั้งในประเทศที่เชียงใหม่ (๑๖-๒๐ มีนาคม ๒๕๔๐) และที่เวียงจันทน์และหลวงพระบาง สปป.ลาว (๒๐-๒๓ มีนาคม ๒๕๔๐) ที่น่าสนใจและน่าสังเกตในช่วงนั้นจะพบว่าสภาพทางกายภาพและทรัพยากรธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรมของ สปป.ลาว ยังอยู่ในสภาพที่เป็นชนบทที่อุดมสมบูรณ์และอนุรักษ์

ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้มากและดีกว่าฝั่งไทยมาก โดยเฉพาะวิถีชีวิตชาวเมืองที่ยังเรียบง่ายและเป็นธรรมชาติ ในขณะที่คนไทยจะหลงเหลือให้พบเห็นได้น้อย (ที่น้ำสนใจอีกประการ คือ นอกจากผู้แทนฝ่ายไทยและลาวเข้าร่วมประชุมเสนอรายงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องรวมประมาณ ๔๐ คนแล้ว ยังมีผู้สนใจทั้งนักวิชาการ คณาจารย์จากสถาบันต่าง ๆ เจ้าหน้าที่ภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง พ่อค้า/นักธุรกิจ ตัวแทนบริษัทที่ไปลงทุนในสปป.ลาว อีกไม่น้อยกว่า ๗๐ คน และสื่อมวลชนต่างแสดงความสนใจขอเข้าร่วมประชุมในไทย และออกภาคสนามในลาวโดยมี ฯพณฯ ดร.อาสา สารสิน อธิบดีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเป็นประธานฝ่ายไทยเปิดการประชุม และ ฯพณฯ เพ้า บุญณะผล (Phao Bounnaphol) หัวหน้าคณะผู้แทนฝ่ายลาว ที่นำคณะในรัฐบาลลาวมารวม ๑๐ คน) รายละเอียดจากการประชุมในครั้งนี้ อาจารย์ได้เป็นบรรณาธิการรวบรวมบทความที่น่าสนใจ (รวม ๙ ตอน ตอน ๑ บทนำ : มิตรภาพไทย-ลาว ตอน ๒ : พลวัตทางการเมืองและการช่วยเหลือต่างประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ตอน ๓ : ลู่ทางความร่วมมือและโอกาสการลงทุนไทย-ลาว ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ตอน ๔ : ลักษณะทางกายภาพลุ่มน้ำโขงกับความเหมาะสมในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ตอน ๕ : ศักยภาพของทรัพยากรทางเศรษฐกิจในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงกับการพัฒนาแบบยั่งยืน ตอน ๖ : ศักยภาพการลงทุนของนักธุรกิจไทย-ลาวในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ตอน ๗ : อนาคตธุรกิจการท่องเที่ยวในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและข้อควรตระหนักทางสังคม ตอน ๘ : นโยบายและแนวทางการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรเพื่อรองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจของลาวในปัจจุบัน ตอน ๙ : สรุปผลการประชุมและแนวทางความช่วยเหลือในอนาคตไทย-ลาว) จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือชื่อ **“ไทย-ลาว การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโขง” (Thai-Lao Watershed Resources Management)** ในปีถัดมา (กันยายน ๒๕๔๑) แต่อย่างไรก็ดีในปลายปี ๒๕๔๐ อาจารย์ก็ได้ช่วยบรรยายพิเศษหัวข้อ *“Thailand as a Hydraulic Society : Agricultural Irrigation Systems Development and Management”* ให้กับคณาจารย์ และนักศึกษาในโครงการ *International Cooperative Workshop/Learning Project 6 ประเทศ (U.S.A., Japan, Vietnam, Lao PDR., Kamphuchea and Thailand)* ที่มีความร่วมมือกับโครงการภูมิภาคศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ในช่วงปิดภาคเรียนฤดูร้อนต้นปี ๒๕๔๑ ประมาณ ๓ เดือน (มีนาคม-มิถุนายน) อาจารย์ได้รับอนุมัติจากทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้โอกาสได้กลับไปสถาบันเดิมที่จบปริญญาโท-เอก ประเทศเยอรมนี ด้วยทุนรัฐบาลเยอรมัน DAAD ตามเดิมเช่นกัน คือได้รับเชิญเป็น *Visiting Fellow* ของ *Institute of Geography, Justus Liebig-Universität Giessen, 1998* เพื่อใช้เวลาค้นคว้าและเขียนรายงานการวิจัยกับบรรยายพิเศษให้นักศึกษาปริญญาโท สถาบันภูมิศาสตร์ ทั้งที่ *University of Bonn* กรุง Bonn (รับเชิญจากหัวหน้า

ภาควิชา Prof.Dr. Ehlers) และที่ Giessen (สถาบันเจ้าภาพเชิญ) ในช่วงที่อยู่ในเยอรมนี อาจารย์ได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุมวิชาการประจำปีของนักภูมิศาสตร์เยอรมันที่ทางสถาบันภูมิศาสตร์ที่ Giessen ได้ร่วมเป็นเจ้าภาพในการจัดประชุมครั้งนี้ นอกจากนี้ อาจารย์ยังได้หาโอกาสไปเยี่ยมและขอพบผู้อำนวยการมูลนิธิ “Brot für die Welt” (Bread for the World) คือ Dr. Gundert ที่เมือง Stuttgart เพื่อนำโครงการของมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท-FEDRA ที่อาจารย์เป็นกรรมการบริหาร ไปขอทุนสนับสนุนอีกครั้งสำหรับปีงบประมาณ ๒๕๔๒ (มูลนิธิไม่เคยให้ทุนสนับสนุน FEDRA ตั้งแต่ยุคเริ่มต้นติดต่อกัน ๖ ปี และ ครั้งที่ ๒ อีกปีเต็ม และครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๓ สองครั้งหลังอาจารย์วันเพ็ญเป็นผู้จัดทำโครงการพัฒนาเสนอขอทุนโดยได้รับงบ ๑ ล้านบาท และ ๑.๕ ล้านบาท ตามลำดับ) **ส่วนงานพิเศษในประเทศก่อนไป** และหลังจากกลับมาสอนต่อในปี ๒๕๔๑ ก็มีอีกมากมาย ทั้งงานที่รับผิดชอบต่อเนื่องมาจากปีก่อน ๆ รวมทั้งการได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการพิจารณาแบบประเมินผลการปฏิบัติราชการของข้าราชการภาควิชาภูมิศาสตร์ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางกรวิจัยของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เป็น อ.ก.ม. วิสามัญทำหน้าที่ประเมินผลงานทางวิชาการสาขาวิชาภูมิศาสตร์ทบวงมหาวิทยาลัย เป็นที่ปรึกษาคณะทำงานศึกษาการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในเขตอำเภอจอมทองของผู้อำนวยการจังหวัดเชียงใหม่ (เน้นปัญหาการใช้ที่ดินในพื้นที่ป่าของชาวไทยภูเขาบนพื้นที่สูง ที่มีผลกระทบกับการใช้ประโยชน์ที่ดินของคนไทยในพื้นที่ราบลุ่มน้ำ) และได้ช่วยจัดทีมนักวิจัยทางสังคมวิทยาและประวัติศาสตร์ตามที่อธิบดีกรมป่าไม้คนใหม่ประสานมา (ดร.ปลอดประสพ สุรัสวดี) เพื่อประชุมปรึกษาหารือเพื่อหาทางดำเนินการปรับปรุงแบบการทำงานในการแก้ไขปัญหาการอยู่อาศัยและทำกินของชุมชนในพื้นที่ป่าไม้ ให้สอดคล้องกับมติของ ค.ร.ม. คือตามนโยบายและแผนงานของรัฐนั่นเอง

ต้นเดือนตุลาคม ๒๕๔๑ อาจารย์ได้รับเชิญจาก Prof.Dr. M.M. Yoshino (อดีตรองประธานสหภาพภูมิศาสตร์โลก) ให้ไปประชุมปรึกษาหารือหรือทำโครงร่างการวิจัยระหว่างประเทศที่เมือง Kyoto ประเทศญี่ปุ่น ที่ Prof. Yoshino จะเป็นประธานต่อไปในหัวข้อ “Environmental Change and the Impact on the Rice Producing Societies in Monsoon Asia” และอาจารย์ในฐานะตัวแทนจากประเทศไทยได้เลือกเสนอโครงร่างหัวข้อสำหรับประเทศไทย คือ **“Rice Growing Societies and Impact on Environmental Change in Thailand”** อย่างไรก็ดี เมื่อกลับจากประเทศญี่ปุ่น อาจารย์ก็ต้องเร่งเตรียมตัวเป็นวิทยากรบรรยายพิเศษ (ในอีกสองสามวันถัดมา) ให้การประชุมใหญ่สามัญและประชุมวิชาการประจำปี ๒๕๔๑ ของสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ที่ตั้งของสมาคมฯ ตามที่ปฏิบัติงานของนายกสมาคมช่วงนั้น-ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์) ที่จังหวัดน่าน หัวข้อบรรยาย คือ **“บทบาทของประเทศไทยในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง : วิเคราะห์ปัญหาทรัพยากร**

มนุษย์กับการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ” (ข้อสังเกตจากการออกภาคสนาม คือ ไทย
และลาวยังไม่สามารถหาข้อยุติเส้นแบ่งเขตแดนทางบกหรือแผ่นดินได้อย่างถูกต้องชัดเจน
เพราะต่างก็เอารวมมาปักเขตแดนที่ล้ำเข้าไปในแผ่นดินของแต่ละฝ่ายจนทุกวันนี้) ในเดือน
ถัดมา (พฤศจิกายน) ก็ได้ไปบรรยายในหัวข้อเดียวกัน เพียงแต่นำการวิเคราะห์ตามแนวคิด
ทางภูมิศาสตร์ให้นักศึกษาปริญญาโททุกสาขาของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ตามที่ได้
มาขอเชิญไว้ตั้งแต่กลางปี ๒๕๔๑

เดือนสุดท้ายของปี ๒๕๔๑ อาจารย์ก็ได้ไปวิพากษ์การเสนอรายงานการวิจัยนำร่อง
ของหัวหน้าโครงการภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่จังหวัดขอนแก่น ในงานของเมธีวิจัยอาวุโส
สกว. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย) ใน หัวข้อ “การศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและ
สังคมของครัวเรือนที่จันทักดาน” และ “ครัวเรือนที่มีคนตกงานเนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจ
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ตลอดจนช่วยจัดทำบทสรุปการวิพากษ์ส่งให้คณะผู้วิจัยเพื่อ
ปรับปรุงให้สมบูรณ์ต่อไป และขณะเดียวกัน อาจารย์เองก็ต้องรับเป็นหัวหน้าโครงการ
มาทำงานวิจัยสองเรื่องนี้ในภาคเหนือต่อไป

ส่วนงานที่แทรกเข้ามาอย่างเร่งด่วนที่สุดในช่วง ๔-๖ เดือนสุดท้ายของปี ๒๕๔๑
คือ โครงการวิจัยสนาม เรื่อง “People’s Irrigation System : Its Existence, Impact and
Solution from Kok-Ing-Nan Water Diversion Project” ที่มีเป้าหมายศึกษาผลกระทบ
จากโครงการพัฒนาการชลประทาน กก-อิง-น่าน ของกรมชลประทานว่ามีความเหมาะสม
และมีการยอมรับของประชากรที่จะได้รับผลโดยตรงในอนาคตมากน้อยเพียงใด เป็นงาน
ส่วนหนึ่งที่ทาง TESCO Ltd. และ JICA มาขอให้ช่วย เพื่อส่งรายงานดังกล่าวให้ทาง
กรมชลประทานต่อไป โดยอาจารย์ได้ทำเสร็จสิ้นและส่งรายงานในต้นปี ๒๕๔๒ (มกราคม
๒๕๔๒)

ดังนั้น งานพิเศษของอาจารย์ในปีถัดมา (พ.ศ.๒๕๔๒) จึงเน้นการทำงานวิจัยทั้งสอง
เรื่องข้างต้น และสรุปรายงานการวิจัยที่เริ่มวางแผนและลงสนามรวบรวมข้อมูลมาเดิม
(พ.ศ.๒๕๓๖-๒๕๔๐) และเพิ่มเติมใหม่ (พ.ศ.๒๕๔๑) คือ การรับทำโครงการวิจัยในฐานะ
ตัวแทนภาควิชาภูมิศาสตร์ในสาขาสังคมศาสตร์ตามแผนงานวิจัยเพื่ออนุรักษ์และพัฒนา
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม/ปัญหามลพิษ และเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต
และสังคม ด้วยทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปีของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ให้คณะต่าง ๆ
โดยตรง โครงการนี้ได้มาในระยะเวลากระชั้นชิด หรือเร่งด่วนมากที่กรมการวิชาการประจำ
สาขาต้องช่วยดำเนินการให้ทันการณ์ซึ่งบ อาจารย์วันเพ็ญจึงได้ตกลงใจนำข้อมูลการวิจัย
การติดตามผลและการประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่อาวอันเนื่องมาจาก
พระราชดำริ จังหวัดลำพูน (ระยะเวลา ๕ ปี : พ.ศ.๒๕๓๖-๒๕๔๐) ซึ่งอาจารย์ลาออกก่อน
กำหนดดังอธิบายแล้ว แต่ได้รวบรวมข้อมูลไว้แล้วจนถึงปี ๒๕๔๐ จึงเห็นว่าควรนำงานนี้มา

สานต่อให้ครบ ๕ ปี ตามที่ได้รับมอบหมายมาจากทาง กปร. เดิม และออกสนามเก็บรวบรวมเพิ่มเติมข้อมูลในช่วงหลังให้ครบถ้วน ก็น่าจะตรงตามเป้าหมายของการวิจัย เพื่อเสนอแนวทางพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กับการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำที่เหมาะสมได้อย่างสมบูรณ์เหมาะสม และทันเวลา ด้วยความพร้อมของฐานข้อมูลเดิม นั่นคือ การดำเนินโครงการวิจัยเรื่อง **“ทรัพยากรมนุษย์กับพื้นที่ลุ่มน้ำในภาคเหนือของประเทศไทย : ปัญหากับการจัดการ”** ได้เสร็จสมบูรณ์และพิมพ์เผยแพร่ในปี ๒๕๔๒ (สิงหาคม ๒๕๔๒)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงท้ายของการพิมพ์และทำรูปเล่มงานวิจัยข้างต้น ทางภาควิชาภูมิศาสตร์ก็ได้แต่งตั้งให้อาจารย์ทำหน้าที่อาจารย์ที่ปรึกษาทั่วไปของนักศึกษาระดับปริญญาตรีของภาควิชาประจำปีการศึกษา ๒๕๔๒ และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่โดยความเห็นชอบของทบวงมหาวิทยาลัยแต่งตั้งให้อาจารย์เป็น **กรรมการชุดเฉพาะกิจ ประเมินผลงานคนปีดี และผู้อำนวยการสถาบันกลุ่มสาขาวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี** (อาจารย์ได้รับเลือกเป็นตัวแทนอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิต่างสาขาหนึ่งคน อีก ๒ คนเป็นตัวแทนผู้ทรงคุณวุฒิสมาชิกตรงของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และอีก ๒ คนเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตัวแทนสาขาจากต่างสถาบันที่ร่วมกันทำงานรวบรวมข้อมูลในเชิงลึกจากคณาจารย์กลุ่มต่าง ๆ ของแต่ละคณะวิชาที่จะได้รับการประเมิน ตลอดจนข้อมูลเอกสารต่าง ๆ และอื่น ๆ เพื่อนำมาร่วมประชุมเชิงวิเคราะห์และประเมินหลายครั้งก่อนสรุปผลเป็นคะแนนลับหลังการเปิดโอกาสให้ผู้ถูกประเมินได้ชี้แจงตอบทุกประเด็นคำถามจากคณะกรรมการ จัดได้ว่าเป็นการประเมินคุณภาพและผลงานผู้บริหารระดับสูงของมหาวิทยาลัยที่ยุติธรรมมากที่สุดงานหนึ่ง) นอกจากนี้ ก็เป็นงานบริการทางวิชาการที่เป็นวิทยากรบรรยายพิเศษให้คณะอาจารย์และนักศึกษาจากญี่ปุ่น (มหาวิทยาลัยกิวชู) แยกของโครงการภูมิภาคศึกษา ณ คณะสังคมศาสตร์ หัวข้อ **“Thailand and Its Natural Resources and Environment : Problems Management and Development”** และรับเชิญจากปฏิรูปที่ดินจังหวัดลำพูน บรรยายพิเศษให้แก่เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานสนามจากทุกหน่วยงานของโครงการ หัวข้อ **“โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่อาวอันเนื่องมาจากพระราชดำริจังหวัดลำพูน (หลังแผนแม่บท ๕ ปีแรก) : สำเร็จหรือล้มเหลว”** และ **“นำการสรุปปัญหาและแนวทางแก้ไขปรับปรุงของการสัมมนากลุ่มย่อยของเจ้าหน้าที่ ๖ กลุ่มตามแผนงานหลัก”** ณ สำนักงานโครงการจังหวัดลำพูน

สำหรับงานวิจัยสองโครงการที่อาจารย์รับเป็นหัวหน้าโครงการในภาคเหนือของเมธีวิจัยอาวุโสตั้งแต่ปลายปี ๒๕๔๑ (ใช้พื้นที่ศึกษาเดียวกันใน ๔ จังหวัด คือ เชียงใหม่-พะเยา-อุตรดิตถ์-กำแพงเพชร) คือเรื่อง **“วิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือ”** และเรื่อง **“วิกฤตเศรษฐกิจของผู้ตกงานที่กลับสู่ภูมิลำเนาในภาคเหนือ”** เป้าหมายสำคัญเพื่อค้นหาและทำความเข้าใจถึงสาเหตุของความยากจนดักดานในภาคเหนือที่มีมาในอดีตอันยาวนานจนปัจจุบันตามกรอบแนวคิดใหม่ด้านตัวชี้วัด

ความยากจน ที่พิจารณาความยากจนในแง่ของการขาดทางเลือกและโอกาสในด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยพิจารณาร่วมกับสมการที่กำหนดความยากจน ดักดานด้วยเส้นความยากจนด้านอาหารเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อเสนอแนวทางแก้ไขและลดปัญหาความยากจนดักดานที่มีประสิทธิภาพและตรงเป้าหมายสำหรับเรื่องแรก ส่วนการวิจัยเรื่อง หลังเป็นการเสริมข้อมูลเรื่องแรกให้สมบูรณ์มากขึ้น โดยศึกษาถึงสภาพที่แท้จริงของผู้ตกงาน กับการเป็นภาระครอบครัวของเขาในภูมิภาคต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศตั้งแต่กลางปี ๒๕๔๐ เพื่อให้สามารถเสนอแนะแนวทางแก้ไข ลดหรือบรรเทา และป้องกันปัญหาการตกงานและว่างงานของคนชนบทภาคเหนือได้ตรงเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพเช่นกัน รายงานการวิจัยเรื่องแรกใช้เวลาสองปีเต็ม พิมพ์เผยแพร่ปลายปี ๒๕๔๓ และเรื่องที่สองเสร็จและพิมพ์เผยแพร่ในอีกสามเดือนเศษหรือต้นปี ๒๕๔๔

ปีสุดท้ายในราชการ (พ.ศ.๒๕๔๓) อาจารย์ได้ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจเตรียมงานประชุมถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องด้วยอาจารย์ได้รับการประสานงานจากรองศาสตราจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม และการเชิญเป็นทางการจาก ศาสตราจารย์เกียรติคุณ คุณหญิงไขศรี ศรีอรุณ ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ให้เป็นประธานประชุมปรึกษาหารือกับนักวิชาการสาขาต่าง ๆ ที่ทางศูนย์เชิญมาร่วมงานเพื่อสนองพระราชปณิธานของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงสนพระทัยใคร่ให้ทางศูนย์ได้จัดประชุมที่มีเนื้อหาสาระทางภูมิศาสตร์กับวัฒนธรรมผสมผสานกัน ดังที่เคยมีพระราชดำรัสว่า “---การตั้งถิ่นฐานที่ทำมาหากิน และสิ่งก่อสร้างทางถาวรวัตถุของมนุษย์ ไม่ว่าจะอดีตหรือปัจจุบันจะมีความเกี่ยวข้องกับสภาพภูมิศาสตร์ ดิน น้ำ และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ การศึกษาหรือความรู้ในด้านนี้ จึงเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจสถานะและความเป็นอยู่ของมนุษย์” (ศาสตราจารย์เกียรติคุณ คุณหญิงไขศรี ศรีอรุณ) อาจารย์จึงเป็นผู้เสนอชื่อหัวข้อการประชุมที่น่าจะเหมาะสมตามคำขอให้แนะนำของที่ประชุมคณะดำเนินการว่า “**ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย**” ซึ่งเป็นที่พอใจและยอมรับของผู้ร่วมดำเนินการ นอกจากนี้ อาจารย์ได้เสนอให้จัดหัวข้อที่จะนำเสนอในการประชุมสัมมนาทางวิชาการครั้งนี้ให้ครบ ๖ ภาคภูมิศาสตร์ และได้ช่วยกันกำหนดหัวข้อและนักวิชาการ/นักวิจัยผู้ทรงคุณวุฒิที่จะรับผิดชอบบรรยายและเขียนรายงานส่งเพื่อจัดพิมพ์เป็นเอกสารเผยแพร่ในโอกาสต่อไปได้ เฉพาะนักภูมิศาสตร์ที่อาจารย์เสนอให้มาร่วมเป็นวิทยากรบรรยายดังกล่าว คือ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ วิทยารัฐ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์กวีวรกวิน (ทั้งสองท่านเป็นอดีตนายกสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร) พันเอกพยนต์ ทิมเจริญ (นายทหารภูมิศาสตร์แผนที่ ๓ จากกรมแผนที่ทหาร) และนักประวัติศาสตร์ คือ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.นันทวรรณ

ภู่ว่าง (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) และได้เสนอนักวิชาการ/นักวิจัยชาวญี่ปุ่น ผู้ทรงคุณวุฒิ และเชี่ยวชาญเรื่องเมืองไทยอีกสองท่าน คือ Prof. Emeritus Dr. M.M. Yoshino (อดีต รองประธานสหภาพภูมิศาสตร์โลก) ด้านภูมิศาสตร์กายภาพ (Climatology) และ Prof. Dr. H. Fukui ด้านนิเวศวิทยาเกษตร (Agroecology) จากมหาวิทยาลัย Tsukuba และมหาวิทยาลัย Kyoto (Center for Southeast Asian Studies) ตามลำดับ งานประชุม สัมมนาทางวิชาการครั้งนี้ ทางผู้จัดมีจุดประสงค์หลักจะถวายเป็นของขวัญในวาระ คล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (๒ เมษายน ๒๕๔๓) แต่ก็ล่าช้ามาถึงครึ่งปีหลังของปี ๒๕๔๓ (๑๒-๑๔ กันยายน ๒๕๔๓) แม้กระนั้นก็ได้ ทรงมีพระเมตตาเสด็จมาทรงเป็นองค์ประธานและองค์ปาฐกถานำหัวข้อ **“ภูมิศาสตร์กับ วิถีชีวิตไทย”** ต่อจากนั้นอาจารย์ก็ได้บรรยายประกอบ PowerPoint ต่อในหัวข้อ **“ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย : สังคมน้ำกับการวิเคราะห์เชิงพื้นที่”** และหัวข้อที่สอง ที่อาจารย์บรรยายต่อในครั้งบ่าย (หลังร่วมโต๊ะเสวยพระกระยาหารกลางวัน ที่ศูนย์ฯ) คือ **“วิถีชีวิตลุ่มน้ำ: ชุมชนเหมืองฝายในภาคเหนือของประเทศไทย”** นับเป็นความซาบซึ้ง ในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ ที่ทรงอยู่ประทับฟังอย่างสนพระทัยทั้งสองหัวข้อ และทางคุณหญิงไขศรีได้นำคำชมจากพระองค์ท่านมาถ่ายทอดต่อให้ได้ฟังในการประชุม วันรุ่งขึ้นนั่นเอง ยิ่งกว่านั้น พระองค์ท่านยังทรงจำได้ว่าอาจารย์จะเกษียณอายุราชการ ในเดือนนั้น จึงรับสั่งถามว่าอาจารย์จะทำอะไรต่อไปหลังเกษียณแล้ว อาจารย์จึงได้ กราบทูลว่า ทางภาควิชายังเชิญให้สอนวิชาเฉพาะสำหรับนักศึกษาปริญญาโทต่อ และ นอกจากนั้น ยังมีงานที่ต้องรับผิดชอบต่ออีกหลายเรื่อง คือยังพอมีทำงานต่อไป

ทางศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ได้มอบเอกสารต้นฉบับการสัมมนาวิชาการเรื่อง **“ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย”** ครั้งนี้ให้ทางบริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) รับผิดชอบจัดพิมพ์เผยแพร่ และมอบให้ผู้บรรยายทุกคนปรับปรุง แก้ไข และตรวจสอบ เช็ครายงานของตนเองอีกครั้งหนึ่ง (๕๓๔ หน้า) งานแก้ไขตรวจเช็คครั้งนี้ใช้เวลาประมาณ สองปี จึงเสร็จสมบูรณ์ (มีนาคม ๒๕๔๕) และนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างล้นพ้น อีกครั้งหนึ่ง ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้ทรงไว้วางพระราชหฤทัย มอบให้อาจารย์ได้ตรวจเช็คต้นฉบับของพระองค์ท่าน ก่อนที่ทางศูนย์ฯ จะส่งให้ทางบริษัท อมรินทร์ฯ ดำเนินการจัดพิมพ์ต่อไป (ข้อสังเกตสำหรับปีพิมพ์หนังสือนี้ระบุไว้ว่า “มีนาคม ๒๕๔๕” แต่ผู้บรรยาย/ผู้เขียนทุกคน รวมทั้งอาจารย์ด้วยได้รับหนังสือนี้โดยตรงจาก ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เดือนมีนาคม ๒๕๔๖ คืออีกหนึ่งปีต่อมา)

ภาพชีวิตและงานยุคที่สามช่วงสอนที่สหรัฐอเมริกา และแคนาดา (พ.ศ.๒๕๒๙-๒๕๓๐) และกลับมารับราชการต่อช่วงหลัง จนครบเกษียณอายุราชการ (พ.ศ.๒๕๓๐-๒๕๔๓)

ช่วงสอนที่สหรัฐอเมริกาและแคนาดา (พ.ศ.๒๕๒๙-๒๕๓๐)

Niagara Falls ฝั่ง Canada
๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๙

Expo 86 เมือง Vancouver, Canada
๓๐ กันยายน ๒๕๒๙

หน้าตึกเรียนภายในมหาวิทยาลัย Wisconsin Madison, U.S.A.
๕ มกราคม ๒๕๓๐ และ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๐

สวนพฤกษศาสตร์ ต้น Cypress เมือง Tampa U.S.A.
๑๘ มีนาคม ๒๕๓๐

ดูงาน Dairy Farm เขตเมือง Madison
๒๖ กรกฎาคม ๒๕๓๐

Farm Restaurant รับเชิญเลี้ยงอาหารกลางวันจาก Prof. Young
ชานเมือง Madison ๒๘ เมษายน ๒๕๓๐

Multnomah Falls, Columbia
River Gorge, Portland, Oregon
๒๒ เมษายน ๒๕๓๐

ดูงาน Hoover Dam รัฐ Arizona, U.S.A.
๒๔ พฤษภาคม ๒๕๓๐

ดูงาน ไร่ลับปะรด OAHU
เมือง Honolulu, Hawaii,
U.S.A. ๒ กันยายน ๒๕๓๐

Grand Canyon รัฐ Arizona, U.S.A. ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๓๐

ช่วงกลับมารับราชการต่อจวนครบเกษียณอายุราชการ (พ.ศ.๒๕๓๐-๒๕๔๓)

การประชุมและเสวนาผลงานในฐานะผู้แทนนักวิจัยไทย ใน ASIAN Seminar on Community Participation รับเชิญจาก APDC และ EDI ณ กรุง Kuala Lumpur, Malaysia 4-9 July, 1988 และดูงานและประชุมที่อื่นๆ : Philippines, 1987; Bangladesh, 1988

ผู้แทน ๗ ประเทศที่ร่วมประชุม คือ India, Indonesia, Nepal, Pakistan, Philippines, Malaysia และ Thailand ณ ห้องประชุมตึก APDC ๔-๙ กรกฎาคม ๒๕๓๑

ดูงานที่เมือง Malacca

ผู้แทนที่ร่วมประชุม หน้าตึกประชุม-APDC

กับผู้แทนไทย หน้าตึกที่ทำการของรัฐบาลเมือง Malacca

นั่งสามล้อ หน้ามหาวิทยาลัย Dhaka, Bangladesh ครึ่งไปประชุมระหว่างประเทศเกี่ยวกับปัญหาผลกระทบสิ่งแวดล้อมและความยากจน ๑๓ เมษายน ๒๕๓๑ (1988)

ช่วงดูงานที่ประเทศ Philippines กรุง Manila : นั่งเกวียนไปทานอาหารกลางวัน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๓๐ และไปดูงานที่ Sarao Motors Inc. Jeepney ๑๘ ตุลาคม ๒๕๓๐ (1987)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ทรงงานที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เสด็จทรงงานทำแผนที่ภูมิเนเวศวิทยา
ด้วยคอมพิวเตอร์ โปรแกรม ILWIS
ที่ห้อง GIS ภาควิชาภูมิศาสตร์
๘ มีนาคม ๒๕๓๒

ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
และบ้านพักส่วนตัว ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ)
ขุนพล อาสนะจินดา ปี ๒๕๓๒-๒๕๓๓ และปี ๒๕๓๔

เสด็จทรงงานวิจัยทางแผนที่ด้วยคอมพิวเตอร์กับศาสตราจารย์ขุนพล
และนายพระรูปกับครอบครัวศาสตราจารย์ขุนพล และครอบครัว
อาจารย์วันเพ็ญ ๘ มีนาคม ๒๕๓๒

เสด็จฯ ส่วนพระองค์มาทรงบรรยายพิเศษที่มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่ รับเสด็จที่ท่าอากาศยานทหารอากาศ เชียงใหม่
๒๘ สิงหาคม ๒๕๓๒

ทรงบรรยายหัวข้อ “ปัญหาปัจจุบันภูมิศาสตร์ประเทศไทย”
จากผลงานวิจัยส่วนพระองค์ ณ ห้องสารสนเทศ ตึกอธิการบดี
๓๐ สิงหาคม ๒๕๓๒

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ หน้า “อโรคยาศาล” ประสาทเมืองไต้ต จังหวัดสุรินทร์
๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๒

เสด็จฯ นำคณะนักเรียนนายร้อยฯ
รับฟังการบรรยายพิเศษของศาสตราจารย์
พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา
ณ วัดพระธาตุภูช้าง อำเภอยางชุมน้อย
จังหวัดเขียงราย ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๒

ทรงฉายพระรูปกับนักศึกษาและคณาจารย์ภาควิชาภูมิศาสตร์
ที่รับฟังการบรรยาย ๓๐ สิงหาคม ๒๕๓๒

ตามเสด็จฯ ไปทัศนศึกษา “ปราสาทพระวิหาร”
อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ
๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๒

ศาสตราจารย์พูนพล นำคณะติดตามไปเตรียมงาน
รับเสด็จ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ และ
คณะนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า บนลานวัด
พระธาตุภูขี้ขาว ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๒

เข้าวันรับเสด็จสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
และคณะนักเรียนนายร้อยฯ วัดพระธาตุภูขี้ขาว
(เห็นบริเวณรอยต่อ ๓ ประเทศ พม่า-ลาว-ไทย)
๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๒

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
เสด็จ เปิดศูนย์ศึกษาพัฒนา
ชนบท พระพุทธพจนวราภรณ์
(จันทร์ กุศล) ประธานมูลนิธิ
รับเสด็จ ณ วัดป่าดาราภิรมย์
จังหวัดเชียงใหม่
๔ มีนาคม ๒๕๓๖

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เสด็จฯ งานเลี้ยงฉลอง เนื่องในวโรกาส
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎี
บัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ ณ ห้องสันกำแพง โรงแรมริศคำ
๒๕ มกราคม ๒๕๓๓

การรับเชิญไปร่วมประชุม
เชิงปฏิบัติการกับนักวิชาการ
เอเชียรวม ๑๒ คน (๖ ชาตินี :
ศรีลังกา อินเดีย บังกลาเทศ
ญี่ปุ่น จีน และไทย) เรื่อง
“Resettlement in Asia”
เพื่อฝึกอบรมเป็นที่ปรึกษาระยะสั้น
ของธนาคารโลก “World Bank
Short-Term Consultant”
๑๑-๑๕ มิถุนายน ๒๕๓๓

นำนักศึกษาปริญญาโทไปทัศนศึกษา จังหวัดเชียงราย ดูแปลงทดลองปลูก
กาแฟอาราบิก้า ของกรมวิชาการเกษตร สองข้างทางบนดอยสูง ๕ มกราคม
๒๕๓๔

Prof.Dr. Schönhalz ศาสตราจารย์เกียรติคุณ
หัวหน้าสถาบันรัฐพีศาสตร์ มหาวิทยาลัย
Giessen เยอรมนี ผู้สอนและสอบปริญญาโท-เอก
อาจารย์วันเพ็ญไปเยี่ยมเมื่อ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๓๔

ดูงานโครงการอีสานเกี่ยวกับศาสตราจารย์ ดร.เมธี ครองแก้ว
หัวหน้าโครงการประเมินผล ชาวบ้านต้องใช้น้ำโยก
ในช่วงฤดูแล้ง จังหวัดขอนแก่น ๒ เมษายน ๒๕๓๕

งานเลี้ยง Prof.Dr. Murai ที่กรุงโตเกียว
กลับจากเป็นอาจารย์พิเศษที่สถาบัน AIT ประเทศไทย

กับ ดร.ทวีศักดิ์
ปิยะกาญจน์
ประธาน IGBP ไทย
และ ดร.สุวิทย์
วิบูลย์เศรษฐ์ เลขาธิการ
สภาวิจัย ประชุมที่
กระทรวงการ
ต่างประเทศญี่ปุ่น
เกี่ยวกับ
Asia-Pacific
Network for
Global Change
Research
๓-๔ ธันวาคม ๒๕๓๕

คณะนักวิจัยจากกวางโจว มาประชุมปรึกษาการร่วมทำวิจัย
กับคณะวิจัยไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ณ สวนสมเด็จพระเจ้า
สถาบันราชภัฏเชียงราย ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๕

กับ Prof.Dr. Huang Yang ผู้นำคณะนักวิจัยจากกวางโจว
ณ จุดแบ่งเขตแดนไทย-พม่า อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๕

กปร. สนับสนุนทุนวิจัยโครงการพัฒนาหมู่บ้านอ่าวอินเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ปี ๒๕๓๖-๒๕๔๐

อาจารย์วันเพ็ญหัวหน้าโครงการนำทีมนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ไปสำรวจเบื้องต้นเพื่อวางแผนงานวิจัย และดูงานครอบครัวอพยพ ในพื้นที่โครงการฯ ปี ๒๕๓๖

พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพสมบูรณ์ ถูกผู้มีอิทธิพลบุกรุก ปักหมุดจับจอง โดยไม่มีสิทธิ์ (บริเวณเชิงดอย วัดม่อนจอมธรรม) กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗

ประชุมคณะวิจัย และนักศึกษาที่เป็น พนักงานสัมภาระ ก่อนสัมภาระ ประชากรเป้าหมาย ปี ๒๕๓๗

ประมงจังหวัดปล่อยพันธุ์ปลาในอ่างเก็บน้ำ แม่วังสาน พื้นที่โครงการฯ ปี ๒๕๓๗

Prof.Dr. U. Scholz นำนักศึกษาภูมิศาสตร์เยอรมัน จากมหาวิทยาลัย Giessen มาเยี่ยมที่เชียงใหม่ ปี ๒๕๓๖

ช่วงประชุม Land Use and Land Cover in Australia : Living with Global Change in Canberra และทัศนศึกษาที่เมือง Sydney, Australia ๒๐-๒๕ ตุลาคม ๒๕๓๖

การประชุม Workshop To Develop Methodologies on the Study on Documentation of Landuse and Landcover Changes ๒๑-๒๕ มีนาคม ๒๕๓๗

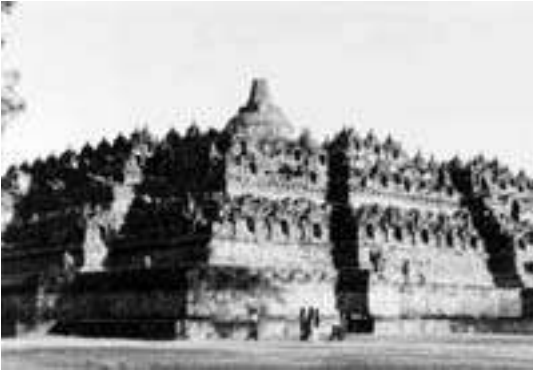

ศาสตราจารย์ ดร.สง่า สรรพศรี ประธานการประชุม ณ โรงแรม Chiang Mai Hills

ติดต่อประสานงานอุทยานภาคสนามให้คณะประชุมเชิงปฏิบัติการ ณ หน่วยจัดการต้นน้ำขุนวาง กิ่งอำเภอแม่วง และแปลงไม้ดอก บ้านแม่ขุนกลาง พื้นที่ดูแลของโครงการหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๓๗

กิจกรรมอื่นๆ ในประเทศจีน (พ.ศ.๒๕๓๗) สปป.ลาว (พ.ศ.๒๕๓๗) และ ทัศนศึกษาที่เกาะชวา บาหลี ประเทศอินโดนีเซีย ช่วงมาบบูชา ๒-๓ มีนาคม ๒๕๓๗

โบโรพุทโธ-Borobudur เมือง Yogyakarta ประเทศอินโดนีเซีย ๓ มีนาคม ๒๕๓๗

ระบำพื้นเมือง Barong Barong และรำ Kiris
บาหลี อินโดนีเซีย ๒ มีนาคม ๒๕๓๗

เป็นประธานจัดงาน
เกษียณอายุราชการ
อาจารย์ มช.
รุ่นแรก ๘ คน
ณ ห้องสันพระเนตร
โรงแรมโลดัส
ปางสวนแก้ว
๑๕ กันยายน ๒๕๓๗

เด็กอนุบาล ช่วงประชุมกับนักวิจัยภูมิศาสตร์ ที่เมือง Ghuang Zhou
ประเทศจีน ๕ มีนาคม ๒๕๓๗

กับอาจารย์สุมาลี เทพสุวรรณ
หน้าวัดพระธาตุหลวงกรุงเวียงจันทน์
สปป.ลาว ครั้งไปเตรียมการจัดประชุม
ระหว่างประเทศไทย-ลาว ปี ๒๕๓๗

การประชุม Thai-Lao International Conference on Economic Development and Management of MeKong Watershed Resources, JC Lao-Thai, Chiang Mai-Luang Phra Bang-Vientiane 17-22 March, 1997

การประชุมในไทย
ที่เชียงใหม่
ณ โรงแรมโลตัส
ปางสวนแก้ว
๑๗-๑๙ มีนาคม
๒๕๔๐

ฯพณฯ ดร.สุบิน ปิ่นขยัน
ฯพณฯ ดร.อาสา สารสิน และ
ฯพณฯ ดร.เพ้า บุณณะผล วันเปิดประชุมฯ
๑๗ มีนาคม ๒๕๔๐

หน้าวัดเชียงทอง หลวงพระบาง สปป.ลาว
๒๑ มีนาคม ๒๕๔๐ และกับอาจารย์ทัศนีย์ อนมาน

ล่องเรือชมภูมิทัศน์แม่น้ำโขง หลวงพระบาง
๒๑ มีนาคม ๒๕๔๐

ชานาเก็บวีซีพีซแปลงเกษตรทำองน โครงการตามพระราชดำริ
ในความช่วยเหลือของไทย กรุงเทพฯจันท์น ๒๒ มีนาคม ๒๕๔๐

คณะผู้ร่วมประชุมไทย-ลาว กับเจ้าหน้าที่ลาวริมฝั่งแม่น้ำโขง
เวียงจันท์น ก่อนเดินทางกลับประเทศไทย ๒๓ มีนาคม ๒๕๔๐

กับกำนันวิลาส สุรฤกษ์ (พี่ชาย)
เตรียมงานเปิดห้องสมุด
เฉลิมราชกุมารี จังหวัดลพบุรี
๒๗ กรกฎาคม ๒๕๔๐

การประชุมภูมิศาสตร์แห่งชาติ ที่จังหวัดน่าน ตุลาคม ๒๕๔๑

ด้านซ้ายเป็น น.ส.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ และ น.ส.วันเพ็ญ สุรฤกษ์
ด้านขวาเป็น น.ส.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ และ น.ส.วันเพ็ญ สุรฤกษ์
ด้านหน้าเป็น น.ส.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ และ น.ส.วันเพ็ญ สุรฤกษ์
ด้านขวาเป็น น.ส.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ และ น.ส.วันเพ็ญ สุรฤกษ์
๑๗ ตุลาคม ๒๕๔๑

ทัศนศึกษาอุทยานแห่งชาติดอยภูคา จังหวัดน่าน
๑๗ ตุลาคม ๒๕๔๑

นำนักศึกษาปริญญาโทภูมิภาคศึกษา ไปศึกษานอกสถานที่ ณ ประเทศกัมพูชา ๒๖-๓๑ มกราคม ๒๕๔๓

ล่องเรือในทะเลสาบเขมร ลุ่มน้ำโขง
เขตเมืองเสียมเรียบ ๒๗ มกราคม ๒๕๔๓

ปราสาทขอมในเขตนครธม จังหวัดเสียมเรียบ
๒๘ มกราคม ๒๕๔๓

ปราสาทตาพรหม นครธม ๒๘ มกราคม ๒๕๔๓

ริมสระน้ำ
หน้าปราสาทนครวัด
จังหวัดเสียมเรียบ
๒๘ มกราคม ๒๕๕๓

ออกสนามกับนักศึกษา
ภูมิศาสตร์วิชาอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อม กับทาง
ป่าไม้เขตเชียงใหม่
นำตงนางนอน
ป่าอมก้อย
๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓

เตรียมข้อมูลประชุม
“ภูมิศาสตร์กับ
วิถีชีวิตไทย” ถวาย
สมเด็จพระเทพรัตน-
ราชสุดาฯ สัมภาษณ์
หัวหน้าเหมืองฝาย
ต้นแก้ว อดีตและ
ปัจจุบัน อำเภอแมริม
จังหวัดเชียงใหม่
๑๙ กรกฎาคม ๒๕๕๓

นำคณะวิจัยวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคม
ครัวเรือนยากจนตักตักภาคเหนือ ออกสนามที่
จังหวัดพะเยา และสัมภาษณ์พ่อหลวงมนัส
กรรมการโครงการไทย-UN ระดับท้องถิ่น
อำเภอจุน จังหวัดพะเยา ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓

นำนักศึกษาปริญญาตรีภูมิศาสตร์การเกษตรไปศึกษานอกสถานที่ การทำเกษตรสวนลำไย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
(ตัดคุณภาพและบรรจุผลิตภัณฑ์เพื่อเตรียมส่งจำหน่าย เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๓)

ยุคปัจจุบัน : ช่วงหลังเกษียณ (พ.ศ.๒๕๔๔-ปัจจุบัน)

ขณะนี้อาจารย์ได้เกษียณอายุราชการมาแล้ว ๑๒ ปีเศษ ซึ่งในช่วงนี้อาจารย์ก็ยังได้ทำงานด้านวิชาการตามเดิม จะต่างไปจากเดิมก็เฉพาะไม่ได้สอนประจำอย่างที่ทำในช่วงรับราชการ แต่เฉพาะในช่วง ๓ ปีแรกหลังเกษียณอายุราชการ ทางภาควิชาภูมิศาสตร์ยังเชิญสอนวิชาเฉพาะสำหรับปริญญาโท โดยเฉพาะวิชา “ภูมิศาสตร์การเกษตร” และวิชาบังคับพื้นฐานคือ “ปัญหาปัจจุบันลุ่มน้ำโขง” ของโครงการภูมิภาคศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย (วิชานี้มีนักศึกษาต่างชาติมาลงทะเบียนเรียนด้วย ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาในเอเชีย โดยเฉพาะญี่ปุ่น ลาว จีน และกัมพูชา วิชานี้อาจารย์จะนำนักศึกษาและอาจารย์ในโครงการภูมิภาคศึกษา และอาจารย์จากคณะอื่นที่สนใจขอร่วมไปศึกษานอกสถานที่ประเทศสมาชิกภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ปีละประเทศ ได้แก่ ประเทศ สปป.ลาว ๒๙-๓๑ มกราคม ๒๕๔๒ กัมพูชา ๒๖-๓๑ มกราคม ๒๕๔๓ เวียดนาม ๑๙-๒๓ กรกฎาคม ๒๕๔๔ จีน (บริเวณลีสองปันนา) ๗-๑๐ ธันวาคม ๒๕๔๕ และไทย (บริเวณชายแดนลุ่มน้ำโขง จังหวัดเชียงราย เขตแดนไทย-สปป.ลาว และไทย-พม่า) ๙-๑๑ มกราคม ๒๕๔๗ ยกเว้นเพียงสหภาพเมียนมาร์ เพราะในช่วงนั้นเป็นเรื่องยากที่จะขอความร่วมมือประสานงานกับนักวิชาการ/คณาจารย์ หรือสถาบันการศึกษาในประเทศพม่า เพื่อขอให้เป็นที่เจ้าภาพต้อนรับและนำทัศนศึกษาในพื้นที่เช่นที่ได้ทำกับประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอื่น ๆ (พม่าหรือสหภาพเมียนมาร์ระยะนั้นยังอยู่ในช่วงปิดประเทศ) นอกจากนั้น ก็เป็นการรับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษบรรยายให้นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่เน้นคุณภาพประชากรเกษตรกับการพัฒนาและความสำคัญของประชากรกับ (ปัญหา) การเกษตร (วิชา : การวิเคราะห์ภาวะประชากรในการพัฒนาทางการเกษตร) และการเลือกประเด็นปัญหาการวิจัยด้านส่งเสริมการเกษตรที่น่าสนใจ และการผลิตผลงานวิจัยด้านนี้ที่มีคุณภาพ (วิชา : สัมมนาวิธีวิจัยด้านงานส่งเสริมทางการเกษตร) และบรรยายพิเศษในสถาบันอื่น ๆ และในงานประชุม ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ แต่โดยเฉพาะการสอนพิเศษให้คณะเกษตรศาสตร์นั้น อาจารย์ทำเป็นประจำและต่อเนื่องมาตั้งแต่ยังอยู่ในราชการจนหลังเกษียณอายุราชการนานกว่า ๑๐ ปี เพิ่งจะหยุดสอนมาได้เป็นปีที่ ๓ (ตั้งแต่ปี ๒๕๕๔) เท่านั้น

ในวันพระราชทานปริญญาบัตรครั้งที่ ๓๕ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (๑๘ มกราคม ๒๕๔๔) อาจารย์ได้รับเกียรติสูงสุดอีกครั้งหลังจากได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นศาสตราจารย์เมื่อปี ๒๕๓๕ คือสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้อนุมัติให้อาจารย์ได้รับเกียรติบัตรเป็น “ศาสตราจารย์เกียรติคุณสาขาวิชาภูมิศาสตร์” ในวันนั้น จากนั้นก็ได้พิมพ์เผยแพร่ผลงานการวิจัยเกี่ยวกับวิกฤตเศรษฐกิจของผู้ตกงานที่กลับสู่ภูมิภาคในภาคเหนือ ที่เริ่มมาตั้งแต่ต้นปี ๒๕๔๒ ดังที่ระบุแล้ว นอกจากนั้น

ก็เป็นงานสอนและบรรยายพิเศษต่าง ๆ ทั้งที่เป็นงานต่อเนื่องและงานใหม่ รวมทั้งงานช่วยตรวจเช็คและติดตามต้นฉบับเอกสารการสัมมนาภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทยที่บริษัทอมรินทร์ฯ รับผิดชอบจัดพิมพ์ให้ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรในปี ๒๕๔๕ แต่จริง ๆ แล้ว มาเสรีจสมบุรณ์เผยแพร่จำหน่ายได้ในต้นปี ๒๕๔๖ ดังระบุแล้วเช่นกัน นอกจากนี้ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๕ อาจารย์ได้จัดเตรียมสำรวจและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานและหาทีมหรือคณะวิจัยที่จะสามารถร่วมโครงการที่จะเสนอขอทุน สนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เกี่ยวกับยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนแบบมีส่วนร่วมของคนจนในพื้นที่ภาคเหนือเป็นสำคัญต่อไป

กลางปี ๒๕๔๖ อาจารย์ในฐานะหัวหน้าโครงการ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เรื่อง **“ยุทธศาสตร์ของรัฐกับการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบมีส่วนร่วมในภาคเหนือ”** ส่วนผู้ที่เห็นความสำคัญของงานวิจัยเรื่องนี้ และให้การสนับสนุนตลอดจนมีบทบาทในการเลือกพื้นที่ตัวอย่างศึกษาในชนบทบนพื้นที่สูง คือ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันทัต โรจนสุนทร หัวหน้าฝ่ายวิจัยมูลนิธิโครงการหลวงและประธานกรรมการบริหารสภาวิจัยแห่งชาติ ในระยะนั้น โดยมีข้อเสนอแนะให้ศึกษาประชากรกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ เพื่อสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระราชประสงค์ให้แก้ไขปัญหาความยากจนของชาวไทยภูเขา หรือกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงได้ภายใน ๓๐ ปี ซึ่งปรากฏอยู่ในนโยบายและแผนงานของโครงการหลวงตั้งแต่ระยะแรก (โครงการหลวงกำเนิดมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๒ และได้ปรับแผนงานเป็นมูลนิธิ ในปี ๒๕๓๕ ทั้งนี้เพื่อว่าทางรัฐบาลจะมีงบประมาณประจำปีมาสมทบได้ตลอดไป และทางผู้รับผิดชอบโครงการหรือองค์ประธานผู้แทนในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี กับผู้บริหารโครงการหลวงให้สามารถดำเนินงานสนองพระราชดำริได้บรรลุเป้าหมายในที่สุด) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเรื่องนี้ยังได้เลือกพื้นที่ศึกษาในชนบททั่วไป และชุมชนเมือง รวมเป็น ๓ ลักษณะพื้นที่ศึกษา (ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และพะเยา) และเป็นการวิจัยที่น่าเสนอยุทธศาสตร์ทางเลือกใหม่ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน เอื้อโอกาสให้ประชากรเป้าหมายยากจนมีส่วนแก้ไขปัญหายของตนและชุมชนอย่างจริงจัง โดยการวิเคราะห์จากโครงการพัฒนาของรัฐทางสังคมและเศรษฐกิจทั้งในอดีตและปัจจุบันที่ดำเนินการอยู่ และมีเป้าหมายเช่นเดียวกับโครงการวิจัยเป็นสำคัญ อาจารย์และคณะวิจัยได้อุทิศตัวทั้งกำลังใจ กำลังกาย พุ่มเทให้กับงานวิจัยสนามครั้งนี้อย่างเต็มที่ตลอดปีนี้ และต่อเนื่องไปจนถึงสิ้นปี ๒๕๔๘ จึงสามารถสรุปผลได้เสร็จจสมบุรณ์ พิมพ์เผยแพร่ และทางสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติได้จัดประชุมใหญ่ที่เชียงใหม่ให้อาจารย์และคณะวิจัยได้นำเสนอและเผยแพร่ผลงานให้นักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป รวมทั้งสื่อมวลชนรับฟัง และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ต่อไป (จัดประชุมที่โรงแรมเชียงใหม่ฮิลล์ เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๔๙ มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดประมาณ ๓๐๐ คน)

ในปี ๒๕๔๗ อาจารย์ได้ผลิตตำราภูมิศาสตร์การเกษตรเชิงวิเคราะห์เล่มใหม่หรือชุดที่ ๒ เรื่อง **“มุมมองทางภูมิศาสตร์กับความยั่งยืนของการเกษตรไทย”** ซึ่งส่วนหนึ่งได้ปรับปรุงตัดตอนจากตำราชุดแรก (๒ เล่ม เรื่อง “ภูมิศาสตร์การเกษตรเชิงวิเคราะห์” ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว พิมพ์เผยแพร่ ตั้งแต่ปลายปี ๒๕๓๘) อีกส่วนหนึ่งนำข้อเขียนเป็นตำราเรียนให้ทางสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ที่ติดต่อยอมมาระหว่างปี ๒๕๔๔-๒๕๔๕ แต่ได้พิจารณาว่าการเขียนของอาจารย์ไม่เหมาะสมสำหรับเป็นตำราเรียนเฉพาะของเด็กและเยาวชนในระดับมัธยมศึกษาเท่านั้น แต่น่าจะได้ใช้ประโยชน์ในวงกว้างกว่า สำหรับนักวิชาการ นักวิจัย และผู้สนใจทั่วไป เพราะเป็นตำราในแนววิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานทางภูมิศาสตร์ กายภาพ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง หรือนโยบายของรัฐที่เน้นการพัฒนา การเกษตรเป็นสำคัญ และอาจารย์มุ่งหวังที่จะแสดงแง่มุมของปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ทุกด้านดังกล่าวว่าต่างก็มีอิทธิพลต่อกันและต่อ ความยั่งยืนของอาชีพหลักและเสริมด้านการเกษตรของไทย และการพัฒนาความก้าวหน้าของธุรกิจเกษตรของ ๖ ภูมิภาคภูมิศาสตร์ ให้สามารถแข่งขันในเวทีการค้าโลกได้อย่างยั่งยืนตลอดไป

อย่างไรก็ตาม อาจารย์ต้องเร่งสรุปปิดรายงานผลการวิจัยเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ของรัฐ ในการแก้ไขปัญหาคความยากจนที่ระบุแล้วในปลายปี ๒๕๔๘ (ตุลาคม) เพราะได้รับเชิญ เข้าร่วมประชุม **“Tsukuba Asian Seminar on Agricultural Education-TASAE in 2005”** ในฐานะผู้แทนประเทศไทย (๑ ใน ๘ ประเทศในเอเชียแปซิฟิก : Afghanistan, Australia, Cambodia, India, Japan, Korea, Philippines และ Thailand) ตั้งแต่ต้นปี ๒๕๔๘ จากที่ปรึกษาของฝ่ายเลขานุการจัดการประชุมประจำปีของ TASAE (Dr. Masayoshi Satoh, Professor of Irrigation and Water Management Engineering ซึ่งได้มีโอกาสอ่านและศึกษา งานเขียนด้านการบริหารจัดการระบบน้ำชลประทานของอาจารย์มาก่อน) ในปลายปีเดียวกัน (๘-๑๔ พฤศจิกายน) ในหัวข้อที่ทางญี่ปุ่น (Prof. Satoh) แสดงความสนใจมาโดยตรงเกี่ยวกับประสบการณ์และภูมิปัญญาของราษฎรในการจัดการเรื่องน้ำชลประทานของไทย มาตั้งแต่อดีต คือ **“Muang Fai Communities in Northern Thailand : People’s Experiences and Wisdom in Irrigation Management”** บทความทางวิชาการที่น่าเสนอ ครั้งนี้ ทาง TASAE University of Tsukuba ได้นำไปพิมพ์เผยแพร่ใน *Journal of Developments in Sustainable Agriculture* ในปีถัดไป (Vol.1 No.1 2006. ISSN 1880-3016)

สำหรับปี ๒๕๔๘ อาจารย์ได้รับเกียรติสูงสุดทางวิชาการอีกครั้งหนึ่ง หลังจากได้รับโปรดเกล้าฯ เป็น ศาสตราจารย์ (พ.ศ.๒๕๓๕) และศาสตราจารย์เกียรติคุณแล้ว (พ.ศ.๒๕๔๔) คือได้รับการยกย่องเป็นปราชญ์ผู้ทำคุณประโยชน์แก่สังคมด้านภูมิศาสตร์ ให้ได้รับรางวัล **ศาสตรเมธี สาขาวิทยาศาสตร์ด้านภูมิศาสตร์ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๘** ของมูลนิธิ

ศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สำหรับการเข้ารับพระราชทานรางวัลครั้งนี้ได้เลื่อนมาจากปี ๒๕๔๗ เนื่องจากทางคณะกรรมการมูลนิธิประสงค์ให้ศาสตราจารย์ทุกสาขาหรือทุกคนที่ได้สรรหาไว้แล้ว ได้เข้ารับพระราชทานรางวัลในปีมหามงคลที่องค์อุปถัมภ์ คือ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕๐ พรรษา และครบรอบ ๑๐๒ ปีชาตกาล ศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล (เข้ารับพระราชทานรางวัลศาสตราจารย์ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๔๗ ณ อาคารชัยพัฒนา สวนจิตรลดา)

นอกจากนี้ในช่วงปี ๒๕๔๘-๒๕๔๙ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้เชิญเป็นกรรมการที่ปรึกษา การคัดเลือกนักวิจัยดีเด่นของมหาวิทยาลัยสองปีติดต่อกัน เพื่อเข้ารับรางวัลในงานประชุมวิชาการประจำปีของมหาวิทยาลัย (ในช่วงปลายปี ๒๕๔๙ จนถึงปัจจุบัน) อาจารย์ได้รับเชิญเป็นอนุกรรมการฝ่ายวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ-ป.ป.ช. ซึ่งมีกำหนดการไปประชุม ณ สำนักงาน ป.ป.ช. ที่กรุงเทพฯ ประมาณทุก ๓ สัปดาห์ งานพิเศษที่อาจารย์ช่วยรับผิดชอบ คือ การเป็นประธานคณะทำงานตรวจสอบทางวิชาการโครงการวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทกำหนดเรื่องประจำปี โดยที่อนุกรรมการฝ่ายวิจัยคนใดได้รับการเสนอชื่อหรือเชิญให้เป็นประธานจะต้องจัดทำโครงร่างการวิจัยให้ครอบคลุมเนื้อหาสาระตามนโยบายและเป้าหมายของศูนย์วิจัยที่บริหาร หรือ ดำเนินการโดยคณะอนุกรรมการฝ่ายวิจัย และประธานร่วมกับคณะทำงานผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อโครงการวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุน ต้องช่วยรับผิดชอบตรวจสอบการดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอนตามเกณฑ์และพันธสัญญากับทางสำนักงาน ป.ป.ช. จนถึงสิ้นสุดโครงการ และผ่านความเห็นชอบของคณะอนุกรรมการฝ่ายวิจัยและสำนักงาน ป.ป.ช. ตั้งแต่ปี ๒๕๕๐ จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๖) ที่จริงแล้วมีโครงการวิจัยที่ทางคณะกรรมการฝ่ายวิจัยมอบหมายให้อาจารย์เป็นประธานคณะทำงานตรวจสอบทางวิชาการและที่ปรึกษาของคณะทำงาน คือเป็นประธาน ๖ เรื่อง ในช่วง ๖ ปี แต่ที่คณะวิจัยมาป้องกันโครงร่างงานวิจัยผ่านเพียง ๓ เรื่อง ตามลำดับ คือ (๑) การวิเคราะห์เปรียบเทียบการเลือกใช้สื่อประชาสัมพันธ์ในงานป้องกันและปราบปรามการทุจริตของสำนักงาน ป.ป.ช. ที่เหมาะสม (๒) ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันในวงการธุรกิจเอกชนไทยกับแนวทางแก้ไขและป้องกัน (เสร็จสมบูรณ์ในปลายปี ๒๕๕๔) (๓) การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และวินัยของเด็กและเยาวชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ : ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส (เสร็จสมบูรณ์ในปลายปี ๒๕๕๕) และทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของคณะทำงาน คือ (๔) โครงการส่งเสริมและสนับสนุนมาตรการลงโทษทางสังคม (อยู่ระหว่างดำเนินการปลายปี ๒๕๕๖) (ข้อสังเกตงานวิจัยทั้ง ๔ เรื่องที่มีส่วนดูแลรับผิดชอบทั้งในฐานะประธานหรือที่ปรึกษา ล้วนแล้วแต่มี

การขยายระยะเวลาทำวิจัยประมาณ ๑-๒ ปีทุกเรื่อง และโดยเฉพาะเรื่องแรกที่รายงาน นำส่งได้พิจารณาว่าไม่สมบูรณ์ เพราะมีอุปสรรคและข้อขัดข้องมากมาย โดยเฉพาะการเก็บ ข้อมูลมาวิเคราะห์ยังไม่ครบถ้วน จึงต้องยุติไปก่อนปิดโครงการอย่างน่าเสียดาย)

งานพิเศษอีกอย่างที่ทางคณะอนุกรรมการฝ่ายวิจัยได้มอบหมายให้อาจารย์รับผิดชอบ คือ การเป็นบรรณาธิการบริหารหนังสือวารสารวิชาการ ป.ป.ช. ฉบับแรก ในปี ๒๕๕๐ (ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม ๑๕๕๑) และหลังจากนั้น อาจารย์ก็เป็นผู้ช่วยบรรณาธิการ มาทุกปี คืออยู่ในกองบรรณาธิการติดต่อกัน ๕ ปี (มกราคม ๒๕๕๐-มกราคม ๒๕๕๕) นอกจากนั้น อาจารย์ได้ร่วมกับกองบรรณาธิการวางเกณฑ์มาตรฐานรูปเล่ม เนื้อหา บทความ ตลอดจนออกแบบปก การเลือกสำนักพิมพ์คุณภาพ และจะให้ความสำคัญกับการตรวจเช็ค ภาษาของต้นฉบับเป็นอย่างมาก เป็นต้น

ในช่วงเดียวกับที่ทำงานให้ทางสำนักงาน ป.ป.ช. ที่สำนักงานใหญ่กรุงเทพมหานคร ปี ๒๕๕๐ ทางสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) โดยผู้ช่วยผู้อำนวยการ สถาบัน (รองศาสตราจารย์ ดร.พิทยา สรวมศิริ) ได้มาติดต่อขอให้ช่วยรับทำโครงการวิจัย เรื่อง **“ผลกระทบของการเคลื่อนย้ายสู่ชุมชนเมืองของเยาวชนชาวเขาต่อสภาพ เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบนพื้นที่สูง”** ในชุดโครงการย่อยที่ ๑ ภายใต้ชุดโครงการ ศึกษาเชิงนโยบายแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๑ ระยะเวลาศึกษาปีพิเศษ ตั้งแต่ปลายปี ๒๕๕๐ เป็นการวิจัยเบื้องต้น เพื่อเสนอข้อมูลพื้นฐานในการจัดทำโครงการวิจัยต่อเนื่องฉบับสมบูรณ์เกี่ยวกับ **“ยุทธศาสตร์ การป้องกันผลกระทบจากการเคลื่อนย้ายของเยาวชนชาติพันธุ์เข้าสู่ตัวเมืองกับอนาคตของ ชุมชนบนพื้นที่สูง”** (เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ ๕ เผ่าสำคัญบนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ คือ ลาหู่หรือมุเซอ ลีซูหรือลีซอ อาข่าหรืออิก้อ ม้งหรือแม้ว และกะเหรี่ยง) ผลการศึกษาครั้งนี้ นับว่าน่าสนใจที่พบว่า เยาวชนชาติพันธุ์เคลื่อนย้ายสู่ชุมชนเมือง ด้วยปัจจัยดึงดูด พ่อแม่ จะเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญที่สุดร่วมกับความต้องการของลูกที่ต้องเรียนให้ได้ปริญญาสูงสุด เท่าที่จะทำได้ ส่วนปัญหาจากจนของครอบครัว ก็ผลักดันให้ลูกลงมาหางานทำในตัวเมือง ประกอบกับปัจจัยดึงดูดของเมือง ด้านการมีงานทำและรายได้ดีกว่า เป็นต้น รายงานวิจัย ฉบับสมบูรณ์เรื่องนี้พิมพ์เผยแพร่ในปลายปี ๒๕๕๑ อย่างไรก็ตาม อาจารย์ไม่สามารถ รับงานวิจัยทำต่อเนื่องตามที่ระบุ เพราะทางสถาบันวิจัยและพัฒนาบนพื้นที่สูงให้งบมาทำ ในช่วงเวลาที่จำกัดหรือสั้นเกินไป คือ เหลือเวลาที่ต้องทำให้แล้วเสร็จในเวลาเพียงครึ่งปีเศษ เท่านั้น อาจารย์จึงต้องขอไม่รับทุน เพราะเกรงว่าผลงานจะออกมาไม่สมบูรณ์ตามที่วางแผน โครงการไว้อย่างดีแล้ว

กลางปี ๒๕๕๑ ทางสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ได้ติดต่อประสานงาน มาเพื่อแจ้งว่าได้สรุปผลงานวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนจากทางสำนักงาน (วช.) ลงตีพิมพ์

ในหนังสือทำเนียบผลการวิจัยของสำนักงานออกเผยแพร่งานวิชาการชนเป็นประจำปี และเรื่องของอาจารย์ที่ส่งรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เมื่อปลายปี ๒๕๔๘ และประชุมเผยแพร่ผลงานเมื่อต้นปี ๒๕๔๙ เรื่อง “ยุทธศาสตร์ของรัฐกับการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบมีส่วนร่วมในภาคเหนือ” ครั้งนี้ได้จัดพิมพ์ฉบับย่อลงในหนังสือทำเนียบผลการวิจัยกลุ่มการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม ปีที่ ๑๕ พ.ศ.๒๕๕๐ (เผยแพร่เดือนสิงหาคม ๒๕๕๑) และสรุปย่อผลการวิจัยเรื่องเดียวกันนี้ (ฉบับภาษาไทยและอังกฤษ) ก็ได้ลงพิมพ์เผยแพร่ในวารสารภูมิศาสตร์ของสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๑ เดือนเมษายน ๒๕๕๐ ด้วยเช่นกัน

ตั้งแต่ปี ๒๕๕๒ ระยะเวลา ๓ ปี อาจารย์ได้รับเชิญและแต่งตั้งจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นกรรมการสภาวิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และเป็นอนุกรรมการของกลุ่มวิชา เพื่อกลั่นกรองงานวิชาการเฉพาะด้าน ก่อนนำไปเสนอในสภาวิชาการ ซึ่งจะทำหน้าที่กลั่นกรองงานด้านวิชาการให้สภามหาวิทยาลัยโดยตรง เพื่อให้สภามหาวิทยาลัยทำงานบริหารด้านอื่น ๆ ได้มากขึ้น และรวดเร็วขึ้น ตั้งแต่ปี ๒๕๕๒ จนถึงปัจจุบัน อาจารย์ก็ได้รับเชิญและแต่งตั้งจากคณะสังคมศาสตร์เป็นกรรมการอำนวยการประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อีกตำแหน่งหนึ่ง ในฐานะตัวแทนผู้ทรงคุณวุฒิ ๑ ใน ๓ คน ของกรรมการชุดนี้

ช่วงกลางปี ๒๕๕๒ อาจารย์ได้ตกลงใจขอเสนอรายงานเรื่อง “**ทุจริตระดับรากหญ้ากับความล้มเหลวในการพัฒนาชนบทไทย**” (*Corruption at the Grassroots Level and the Failure of Thai Rural Development*) ในการประชุมระหว่างประเทศที่สำนักงาน ป.ป.ช. เป็นเจ้าภาพร่วมกับธนาคารโลก (*The Conference of Evidence-Based Anti-Corruption Commission-NACC in Collaboration with the World Bank* ระหว่างวันที่ ๕-๖ มิถุนายน ณ โรงแรมสยามซิตี้) ที่จริงแล้ว ถ้าพูดถึงการทุจริตที่ทางสำนักงาน ป.ป.ช. มีส่วนดำเนินการเป็นการป้องกันและปราบปรามบุคคลหรือเจ้าหน้าที่รัฐระดับบนหรือระดับสูง จะมีก็แต่งานของอาจารย์ที่มาทำงานกับ ป.ป.ช. ด้านวิจัยและมีประสบการณ์ที่เน้นการลงสัมผัสบุคคลหรือพื้นที่ระดับล่างหรือรากหญ้าโดยตรง แต่การตัดสินใจร่วมเสนอผลงานในเวลาก่อนเริ่มประชุม จึงขอทำเป็น PowerPoint ส่งให้คณะเตรียมการจัดประชุมก่อน ส่วนรายงานฉบับเต็มจะส่งให้ทันการจัดพิมพ์หนังสือเอกสารการประชุม ซึ่งตัวแทนอนุกรรมการฝ่ายวิจัยจะจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นวารสารวิชาการฉบับพิเศษต่อไป แต่งานเขียนในเรื่องเดียวกันนี้ก็ได้นำลงพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการ ป.ป.ช. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม ๒๕๕๓ (สำหรับ PowerPoint ที่ได้เสนอในครั้งนี้นี้ ได้นำมาปรับปรุงและเสนอในการประชุมและการเรียนการสอนระดับมหาบัณฑิตที่เชิญมาเป็นครั้งคราว ในช่วงปี ๒๕๕๓-๒๕๕๔)

จากการเสนอรายงานเกี่ยวกับการทุจริตระดับรากหญ้าของอาจารย์ในการประชุมเมื่อกลางปี ๒๕๕๒ ส่งผลให้ผู้เข้าประชุมหลายส่วนและส่วนบุคคลให้ความสนใจติดต่อสอบถามภายหลัง โดยเฉพาะผู้อำนวยการศูนย์วิจัย ซึ่งเป็นอนุกรรมการฝ่ายวิจัยได้ขออนุญาตนำเรื่องนี้มาต่อยอดเป็นโครงการวิจัย นอกจากนั้น ทั้งประธานและอนุกรรมการฝ่ายวิจัยหลายคนก็ประสงค์จะได้จัดประชุมในพื้นที่และดูงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ อาจารย์จึงได้เสนอตัวช่วยจัดโครงการประชุม **“การสำรวจ/วิจัยภาคสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่ชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ณ จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน”** (การประชุมของคณะอนุกรรมการฝ่ายวิจัยครั้งนี้ มีผู้ลงทะเบียนมาประชุมทั้งหมด ๒๓ คน โดยมีศาสตราจารย์ ดร.เมธี ครองแก้ว กรรมการ ป.ป.ช. และประธานอนุกรรมการฝ่ายวิจัยเป็นประธานการประชุม ระหว่าง ๑๓-๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๒) อาจารย์ได้เชิญตัวแทนชุมชนเมืองระดับกรรมการชุมชนจนถึงระดับนายกเทศมนตรีตำบล และตัวแทนชุมชนชนบทที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในรายงานที่อาจารย์นำเสนอเกี่ยวกับการทุจริตระดับรากหญ้าในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน มาให้ข้อมูลแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้มาร่วมประชุมจาก ป.ป.ช. ซึ่งประธานการประชุมได้พูดถึงเป้าหมายที่มาประชุมในฐานะนักวิชาการที่ต้องการมาเรียนรู้การบริหารจัดการโครงการของหน่วยงานภาครัฐในระดับท้องถิ่น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้งบประมาณว่ามีการดำเนินการอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานเพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์และประโยชน์ขององค์กรที่ต้องการอย่างไรบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้องค์ความรู้ที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ และไม่ให้เกิดความสูญเสียจากการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง และเพื่อให้เกิดการปรับปรุงวิธีการทำงานให้ดีที่สุด พร้อมกันนี้ก็ได้จัดโครงการการดูงานชุมชนแออัดของเมืองที่มีข้อมูลการทุจริต บ้านจัดสรร เอื้ออาทร ชุมชนชนบทที่มีปัญหาทุจริตโครงการชุดแร่อะและชนแออัดบริเวณเหมืองแร่ร้าง และพื้นที่ที่มีปัญหาทุจริตอื่น ๆ (ศูนย์วิจัยสำนักงาน ป.ป.ช. ได้สรุปผลการสำรวจ/วิจัยสนาม ครั้งนี้ เมื่อ ๓ มกราคม ๒๕๕๓) ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้อาจารย์ได้รับมอบหมายตามมติของคณะอนุกรรมการฝ่ายวิจัยเป็นเอกฉันท์ให้รับผิดชอบโครงการวิจัยที่ปรับปรุงให้สมบูรณ์จากรายงานเดิมแรกที่เดียวอาจารย์จะช่วยในฐานะที่ปรึกษาของโครงการ แต่เนื่องจากผู้แทนทั้งชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ยังมีประสบการณ์น้อยหรือไม่มีในเชิงวิเคราะห์วิจัย จึงขอให้อาจารย์รับผิดชอบโครงการที่อาจารย์ช่วยร่างให้ทั้งหมดเอง กลุ่มพวกเขายินดีสนับสนุนช่วยเหลือหาข้อมูลประสานงานการจัดกิจกรรมต่าง ๆ และอื่น ๆ ตามถนัด สำหรับโครงการวิจัยเรื่อง **“ยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการทุจริตในโครงการพัฒนาของรัฐระดับชุมชน”** (ตัวอย่างชุมชนชนบทในจังหวัดลำพูน ชุมชนเมืองในจังหวัดเชียงใหม่ และชุมชนชนบท-เมือง ในเขตชานเมืองเชียงใหม่) ซึ่งทางสำนักงาน ป.ป.ช. ได้ให้ทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทกำหนดเรื่องประจำปี ๒๕๕๓ (เดิม กำหนดระยะเวลา ๒ ปี และได้ขยายเวลาออกไปอีกครั้งปี คือ ใช้เวลา ๒ ปี ๖ เดือน ระหว่าง ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๓-๑๘

เมษายน ๒๕๕๖) การศึกษาวิจัยเป็นคณะเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อนำเสนอยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชากรเป้าหมายในการป้องกัน ต่อต้าน และปราบปรามการทุจริตภาครัฐระดับชุมชน ใช้วิธีการวิเคราะห์ด้วย TOWS Matrix จากโครงการจัดกิจกรรมและโครงการพัฒนาของรัฐระดับชุมชน สรุปเป็นโมเดลยุทธศาสตร์การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐระดับชุมชน และยุทธศาสตร์ขยายผล โดยเน้นประชากรกลุ่มเด็กเล็กและเยาวชน เป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดเป็นอันดับแรก ในงานป้องกันและต่อต้านการทุจริต ด้วยกรอบแนวคิดด้านหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นอันดับแรกและสำคัญที่สุดเช่นกัน งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยที่อาจารย์ได้ทุ่มเทกำลังใจ กำลังกาย และสติปัญญาทุก ๆ อย่าง จนสำเร็จเป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เสนอทางสำนักงาน ป.ป.ช. ผู้สนับสนุนทุนได้ในปัจจุบัน (ตุลาคม ๒๕๕๖) นับเป็นงานวิจัยที่อาจารย์ใช้เวลายาวนานที่สุดอีกงานหนึ่งถึง ๓ ปีเต็ม แต่อาจารย์ก็รู้สึกว่าคุณค่า ถ้าผู้รับผิดชอบและเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ไม่ว่าจะบุคคล หรือนิติบุคคล ให้ความสนใจนำยุทธศาสตร์นี้ไปปรับใช้ประโยชน์ในทุกภูมิภาคทั่วประเทศต่อไป เพราะเป็นงานที่มีความสำคัญต่ออนาคตของเด็กและเยาวชน และประเทศชาติมากที่สุด ถ้าปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันจะลดน้อยถอยลงหรือเหลือน้อยที่สุดเมื่อประชากรในชาติรู้จักละอายแก่ใจ และเกรงกลัวต่อบาป ไม่กล้าทำผิดทำชั่ว หรือก่อปัญหาทุจริต นั่นเอง

ข้อความส่งท้าย

ความมุ่งมั่นและอุทิศตัวให้กับงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย รวมทั้งงานกิจกรรมและงานบริการที่อาจารย์รักและสนใจในรอบ ๕๐ ปี มาพร้อม ๆ กับการก่อตั้งของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คือ ตั้งแต่ปี ๒๕๐๗ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจารย์ยังไม่ได้หยุดพักการทำงานหนักที่ต้องทุ่มเทแรงกาย แรงใจ และสติปัญญาอย่างต่อเนื่อง แม้จะเป็นช่วงที่ควรพักผ่อนหาความสุขให้ชีวิตในระยะเวลาล่วงเกษียณอายุราชการมานานประมาณ ๑๓ ปีแล้วก็ตาม นับว่าอาจารย์ได้ใช้เวลาอย่างคุ้มค่าตลอดชีวิตอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย และคงจะใช้ชีวิตเช่นนี้ต่อไป トラาบเท่าที่ร่างกายและจิตใจยังเอื้ออยู่

งานที่อาจารย์รักและภูมิใจในยุคบุกเบิกของมหาวิทยาลัย คือการได้เป็นนักกีฬาตัวแทนคณาจารย์ มหาวิทยาลัยแข่งขันแบดมินตันเดี่ยวและคู่ผสม และการเป็นเลขานุการสโมสรข้าราชการมหาวิทยาลัยสองสมัยติดต่อกัน และเป็นบรรณารักษ์หนังสือข่าวสารมหาวิทยาลัย “มช.ปริทรรศน์”

ความภูมิใจในยุคเรียนต่อปริญญาโท-เอก คือ การสอบชิงทุนรัฐบาลเยอรมัน (DAAD) ไปเรียนต่อ ๗ ปี ด้วยภาษาเยอรมันที่เพิ่งเริ่มศึกษาภาษาก่อนจะสอบชิงทุนได้ประมาณไม่เกินสองปีในประเทศ และศึกษาต่ออีกหนึ่งปีในประเทศเยอรมนี และเป็นนักศึกษาสาขาวิชาเอกภูมิศาสตร์คนแรกของไทย และ ๑ ใน ๒ คนของนักศึกษาต่างชาติ ตลอดจนมีโอกาสได้ไปศึกษาระยะสั้นนอกประเทศเยอรมนีไม่น้อยกว่าสองประเทศ (ตามเกณฑ์) จึงจะมีสิทธิสมัครสอบจบปริญญาเอก อาจารย์เลือกวิชาภูมิศาสตร์ภูมิภาคในประเทศแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน : ฝรั่งเศส สเปน อิตาลี และในประเทศเนเธอร์แลนด์ และสามารถเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเป็นภาษาเยอรมันเกี่ยวกับปัญหาการเข่านาของชาวนาไทยในภาคเหนือมากกว่า ๕๐๐ หน้าพิมพ์ ที่เผยแพร่ในห้องสมุดกลางของทุกมหาวิทยาลัยในเยอรมนี

ความภูมิใจในงานที่มีโอกาสได้รับผิดชอบจนมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและระหว่างประเทศจนปัจจุบัน คือ การได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิฟอร์ด ประเทศไทย ให้ริเริ่มอย่างจริงจังในการเป็นหัวหน้าโครงการทำวิจัยสนามเกี่ยวกับการบริหารจัดการปัญหาข้อขัดแย้ง และการพัฒนาการใช้น้ำชลประทานระดับไร่นาเปรียบเทียบ ระบบชลประทานราชบุรี หรือระบบเหมืองฝาย (ที่มีมานานกว่า ๗๐๐ ปี ในอาณาจักรล้านนา) กับระบบชลประทานของรัฐหรือชลประทานหลวง (ที่เริ่มแห่งแรกสำหรับชลประทานเพื่อการเกษตรในแอ่งเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี ๒๔๗๖) งานวิจัยเรื่องนี้ที่อาจารย์คลุกคลีอยู่กับเกษตรกรในแอ่งเชียงใหม่มานานถึง ๓ ปี และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอยู่เสมอๆ เป็นระยะๆ เพื่อปรับปรุงข้อมูลตามที่ได้รับเชิญจากทั้งในประเทศและส่วนใหญ่ในต่างประเทศ ทั้งในเอเชีย ยุโรป และอเมริกา และก็เป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลให้อาจารย์เป็นนักวิจัยคนเดียวของทั้งมหาวิทยาลัยที่ได้รับรางวัลจากคณะกรรมการส่งเสริมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำหรับงานวิจัย (ฉบับภาษาไทย) เรื่อง **“พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาและการจัดการเกี่ยวกับระบบการชลประทานในภาคเหนือของประเทศไทย”-Historical Development and Management of Irrigation Systems in Northern Thailand, 1986** ในกลุ่มสาขาสังคมศาสตร์ว่า **“เป็นโครงการวิจัยดีเด่นประจำปี ๒๕๒๘”** (งานนี้มีมูลนิธิฟอร์ดสนับสนุนทุนและจัดหาสถานที่ในสิงคโปร์ และฟิลิปปินส์ ให้อาจารย์ได้ไปรวบรวมผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในรอบ ๑๐ ปี รวมทั้งทุนจาก Center for Southeast Asian Studies-CSEAS ของมหาวิทยาลัยเกียวโต ประเทศญี่ปุ่น ที่เชิญให้ไปแลกเปลี่ยนความรู้ด้านนี้กับศาสตราจารย์ด้านวิศวกรรมชลประทานของสถาบันก่อนสรุปจบ) งานวิจัยเรื่องนี้สำหรับฉบับแปลได้พบว่ามีผู้อ้างอิงในต่างประเทศมากมาย และก็เป็นส่วนสำคัญให้อาจารย์ได้รับเชิญไปร่วมประชุมสอนหรือบรรยายพิเศษทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ตลอดจนได้รับเชิญไปแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักวิจัยผู้เชี่ยวชาญของธนาคารโลกของมหาวิทยาลัยต่างๆ ในสหรัฐอเมริกา

ช่วงที่เป็น *Visiting Fulbright Professor* ที่ *University of Wisconsin-Madison* ที่สำนักงานใหญ่ มูลนิธิฟอร์ดที่ *New York City* และที่สำนักงานใหญ่ธนาคารโลก กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ช่วงไปร่วมประชุมอบรมเป็นที่ปรึกษาาระยะสั้น รวมทั้งการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้งที่ สาธารณรัฐประชาชนจีน ญี่ปุ่น เยอรมนี และประเทศอื่นๆ อีกหลายครั้ง เป็นต้น

ความภาคภูมิใจในการได้รับความไว้วางใจจากภาครัฐที่ได้ร่วมกับมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยอื่นเป็นอนุกรรมการประเมินผลโครงการสร้างงานชนบท สมัยอดีตนายกฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ทั้งที่เป็นหัวหน้าโครงการระดับภาค (*ภาคเหนือ*) และเป็นหัวหน้าโครงการระดับประเทศวิเคราะห์ในภาพรวม โดยนายกรัฐมนตรีนั่งห้อยขา มอบหมายเป็นการเฉพาะให้ศึกษาวิจัยรวบรวมข้อมูลปัญหาการทุจริตในโครงการ สร้างงานในชนบท ซึ่งเป็นที่มาของการสั่งสมประสบการณ์ความรู้เรื่องทุจริตระดับรากหญ้า อันเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมให้ทางสำนักงาน ป.ป.ช. **เรื่องล่าสุดที่ได้นำเสนอ** โมเดลยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการทุจริตในโครงการพัฒนาของรัฐระดับ ชุมชน ปัจจุบัน (*ตุลาคม ๒๕๕๖*) ในฐานะที่เป็นอนุกรรมการฝ่ายวิจัย สำนักงาน ป.ป.ช. องค์การอิสระ และหัวหน้าโครงการวิจัยที่ให้ความสำคัญสูงสุดแก่กลุ่มเด็กเล็กและเยาวชน เป็นประชากรเป้าหมายกลุ่มแรก ด้วยยุทธศาสตร์การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตามกรอบแนวคิด ที่เน้นด้านหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นอันดับแรกเช่นกัน นอกจากนี้ ผลการวิจัยจากเรื่อง ยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาความยากจนแบบมีส่วนร่วมที่สร้างความภูมิใจมากที่สุด คือ **ได้เสนอนโยบายเพิ่มการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุให้ทั่วถึง** ให้กับรัฐบาลอดีตนายกฯ นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ คือให้จ่ายในอัตรา ๕๐๐ บาท/คน/เดือน (*แทน ๓๐๐ บาท/คน/เดือน ที่รวมจ่ายทุก ๖ เดือน ๑,๘๐๐ บาท/คน และได้ไม่ทั่วถึง*) ตั้งแต่ต้นปี ๒๕๕๐ และขอให้จ่าย เป็นรายเดือน ด้วยแนวคิดของความภาคภูมิใจคุณต่อผู้สูงอายุที่เป็นพ่อแม่หรือบุพการี เพราะ ผู้สูงอายุหลายคนช่วยเหลือตนเองไม่ได้ และไร้ที่พึ่งพิงและที่ไต่ก็ไม่เพียงพอเลี้ยงชีพ

นอกจากนั้น ก็เป็นความภูมิใจที่ได้อุทิศตัวทำงานให้มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท- **FEDRA (Foundation for Education and Development of Rural Areas)** ที่ให้ความ **ไว้วางใจเป็นกรรมการบริหารมาโดยตลอดตั้งแต่ปี ๒๕๒๕ จนถึงปัจจุบัน** แม้องค์ประธาน ผู้ก่อตั้งมาตั้งแต่ปี ๒๕๑๗ (*พระพุทธพจนวราภรณ์-จันทร์ กุสโล อดีตเจ้าอาวาส วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร รูปที่ ๗*) จะมรณภาพไปตั้งแต่ปี ๒๕๕๑ แล้วก็ตาม ได้ช่วยวางแนวทางการเขียนรายงานความก้าวหน้าเชิงวิจัย และช่วยเขียนโครงร่างแผนงานขอทุนจากมูลนิธิ ทั้งต่างประเทศและในประเทศ และได้้นำรายงานชีวิตและงานขององค์ประธานที่ ประสบผลสำเร็จฉบับแปลไปเผยแพร่ในการประชุมระหว่างประเทศในโอกาสที่เหมาะสม ต่างๆ จนเกิดการยอมรับและสนใจทั่วไป

สุดท้าย รู้สึกภูมิใจและดีใจที่ผลงานซึ่งทำมาตลอดชีวิตได้รับการยอมรับและยกย่องทางวิชาการ จนได้รับโปรดเกล้าฯ เป็น “ศาสตราจารย์” (พ.ศ.๒๕๓๕) ได้รับพระราชทานเกียรติบัตรเป็น “ศาสตราจารย์เกียรติคุณ” (พ.ศ.๒๕๔๔) เป็น “ศาสตรเมธี ด้านวิทยาศาสตร์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์” ของมูลนิธิหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล (พ.ศ.๒๕๔๘) และได้รับพระราชทาน “ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์” (พ.ศ.๒๕๕๕) ตามลำดับ

ขอส่งท้ายประวัติชีวิตและงานของศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ ครบรอบ ๕๐ ปี ด้วยคำประกาศเกียรติคุณของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ครั้งที่ ๔๖ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๕๕ สำหรับปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ ดังนี้

“ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ สำเร็จการศึกษาอักษรศาสตรบัณฑิตและครุศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปริญญาโท Master of Arts และปริญญาเอก Doktor der Philosophie จากมหาวิทยาลัย Justus Liebig-Universität Giessen ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ได้รับพระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๕ เคยดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาภูมิศาสตร์ อุปนายกสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย หัวหน้าโครงการวิจัยและประสานงานการประเมินผลโครงการสร้างงานในชนบทภาพรวมระดับประเทศ สำนักนายกรัฐมนตรื Visiting Fulbright Professor มหาวิทยาลัย Wisconsin Madison สหรัฐอเมริกา และกรรมการสภาวิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นอกจากนี้ ยังเป็นกรรมการในองค์กรและหน่วยงานอีกมากแห่งด้วยกัน เช่น กรรมการ Man and Biosphere (MAB) แห่งประเทศไทยขององค์การ UNESCO และกรรมการ National Committee Thai-IGBP (International Geosphere Biosphere Programme) : A Study of Global Change เป็นต้น ปัจจุบันดำรงตำแหน่งกรรมการบริหารมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท กรรมการอำนวยการประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และอนุกรรมการฝ่ายวิจัย สำนักงาน ป.ป.ช.

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาและส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต อาชีพ การศึกษา สิ่งแวดล้อม และท้องถิ่นของเกษตรกรที่ยากจนในชนบทให้อยู่ดีกินดี มีความรู้ ความสามารถ

ที่จะปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนของตน มีการรวมกลุ่มกันทำงานช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีจิตสำนึกในการพิทักษ์ทรัพยากรและผลประโยชน์ของคนในชุมชนร่วมกัน รวมทั้งรู้จักดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น กรรมการบริหารมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท (FEDRA) และด้วยความเป็นคนมีคุณธรรม จริยธรรม ประกอบกับเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่และสังคม มีความมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหาทุจริตของสังคมโดยรวม จนได้รับความไว้วางใจ และแต่งตั้งให้เป็นอนุกรรมการฝ่ายวิจัย สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) ปัจจุบันได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบในการกำหนดแนวทางและโครงการวิจัยของสำนักงาน ป.ป.ช. นอกจากนี้ ยังทำหน้าที่หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง **“ยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการทุจริตในโครงการพัฒนาของรัฐระดับชุมชน”** โดยเน้นถึงการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และวินัยให้กลุ่มประชากรเป้าหมาย ๕ กลุ่ม คือ (๑) กลุ่มเด็กและเยาวชน (๒) ข้าราชการ (๓) นักการเมือง (๔) พ่อค้า/นักธุรกิจ และ (๕) ประชาชนทั่วไป

ผลงานที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในสาขาวิชาชีพ คือ เป็นผู้จัดและผู้ประสานงานการจัดการประชุมวิชาการ การเข้าร่วมประชุมสัมมนาและการบรรยายทางวิชาการ ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ตลอดจนมีการตีพิมพ์ผลงานตำราวิชาการและรายงานการวิจัยในฐานะหัวหน้าโครงการ รวมทั้งบทความพิเศษต่าง ๆ ออกเผยแพร่แก่ผู้สนใจทั่วไป หัวข้อที่สนใจศึกษาได้แก่ (๑) ปัญหาและการจัดการการใช้น้ำชลประทานของรัฐและของราษฎรที่มีประสิทธิภาพในระดับไร่นา (๒) ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรมนุษย์กับการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำที่เหมาะสม (๓) การวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคมของชนบทยากจน (ชนบทที่สูง ชนบททั่วไป และชุมชนเมือง) ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของผู้ดกงานและการพัฒนาชนบท (๔) การพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืน เน้นการวิเคราะห์เชิงภูมิศาสตร์การเกษตร (๕) ยุทธศาสตร์ของรัฐกับการแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบมีส่วนร่วมในภาคเหนือ (๖) ผลกระทบของการเคลื่อนย้ายสู่ชุมชนเมืองของเยาวชนชาติพันธุ์ต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชนบทพื้นที่สูง และ (๗) การทุจริตระดับรากหญ้ากับความล้มเหลวในการพัฒนาชนบทไทย นอกจากนี้จะเป็นฐานข้อมูลสำคัญที่ช่วยเสริมความสมบูรณ์ให้กับโครงการผลิตตำราวิชาการเชิงวิเคราะห์วิจัยแล้ว ภาครัฐยังนำแนวคิดไปบรรจุไว้ในนโยบายภาครัฐและนำไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะ

ยุทธศาสตร์การสร้างเสริมคุณภาพสังคมครอบครัวด้านกตัญญูคุณด้วยการเสนอให้โครงการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เป็นโครงการพัฒนาตามนโยบายของรัฐบาล ตั้งแต่ปี ๒๕๕๐ และการที่สำนักงาน ป.ป.ช. ได้ให้ความสำคัญกับยุทธศาสตร์ด้านการป้องกันการทุจริตระดับชุมชนหรือรากหญ้า เป็นต้น และจากผลงานดีเด่นประจักษ์ชัดและเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้รับการคัดเลือกจากมูลนิธิศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ให้เป็นศาสตรเมธี สาขาวิชาภูมิศาสตร์คนแรกของประเทศ และได้เข้ารับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี นอกจากนี้ยังได้รับรางวัลผลงานวิจัยดีเด่นสาขาสังคมศาสตร์ด้านการพัฒนาและการจัดการระบบน้ำชลประทานระดับไร่นาจากคณะกรรมการส่งเสริม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตลอดจนได้รับเชิญเข้ารับการฝึกอบรมเป็นที่ปรึกษาระยะสั้นของธนาคารโลก ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่วงการวิชาการเป็นอย่างมาก

โดยเหตุที่ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์ เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถจนประสบความสำเร็จในสาขาวิชาดีเยี่ยมเป็นที่ปรากฏและยอมรับในวงวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ตลอดจนเป็นผู้มีส่วนสำคัญยิ่งในการทำคุณประโยชน์และชื่อเสียงอย่างมากให้แก่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ด้วยเกียรติคุณและผลงานดีเด่นดังกล่าว สภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่จึงมีมติให้ได้รับพระราชทานปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ เพื่อเป็นเกียรติประวัติสืบไป”

ภาพชีวิตและงานยุคปัจจุบัน : ช่วงหลังเกษียณ (พ.ศ.๒๕๕๔-ปัจจุบัน)

การรับเกียรติบัตร
“ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สาขาวิชาภูมิศาสตร์”
๑๘ มกราคม ๒๕๕๔

ก่อนเกษียณอายุราชการได้ร่วมเป็นประธานจัดประชุม
“ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย” ถวายสมเด็จพระเทพรัตน-
ราชสุดาฯ เนื่องในวันคล้ายวันเฉลิมพระชนมพรรษา
ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพฯ
๑๒ กันยายน ๒๕๕๓

พิธีการบตี ดร.นิพนธ์ ตวานนท์ มอบช่อดอกไม้ในงานเลี้ยง
แสดงความยินดี ที่ศาลาธรรม ๑๙ มกราคม ๒๕๕๔

คณบดีคณะสังคมฯ ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ดร.พงษ์อินทร์ รักอริยะธรรม หัวหน้าภาควิชา
ภูมิศาสตร์ รองศาสตราจารย์ ดร.เสนห์ ญาณसार
และรองศาสตราจารย์พูนทรัพย์ ดิทยาน
ร่วมแสดงความยินดี ๑๘ มกราคม ๒๕๕๔

กับรองศาสตราจารย์ประหยัด สายวิเชียร
และรองศาสตราจารย์วราภา คุณภาพร
กรรมการในพิธีพระราชทานปริญญา ปี ๒๕๕๔
๑๘ มกราคม ๒๕๕๔

นำนักศึกษาปริญญาโทภูมิภาคศึกษา วิชาปัญหาปัจจุบันลุ่มน้ำโขง ไปศึกษานอกสถานที่ ณ ประเทศเวียดนาม ๑๙-๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๔

หน้าสำนักงาน Song Hou State Farm เมือง Can Tho และฟังการบรรยายในสำนักงาน ก่อนลงพื้นที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๔

คุณโยธิน จันทวี และคุณวิชัย กิจมี
จากป่าไม้เขตที่ร่วมเดินทาง ชื่อ Cherry
จากรถเหินข้างทางไป Cong Xuyen
๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔

บ้านริมทะเล
เมือง Hatien
๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔

ชาวประมง Mr.Nhin
กำลังให้อาหารปลา
Catfish ในกระชัง
อาชีพนี้เริ่มมีมาตั้งแต่
ปี ๒๕๐๓
๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๔

หน้าบ้านชาวประมงน้ำจืดที่เลี้ยงปลาในกระชัง
เมือง Chau Doc ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๔

ทำเทียบเรือจีนที่ขนส่งสินค้า
มาซื้อขายแลกเปลี่ยนกับไทย
ริมแม่น้ำโขง อำเภอเชียงแสน
จังหวัดเชียงราย สินค้าไทยที่จีน
นิยมซื้อไปขายคือ ลำไยสด
กระเทียมแดง ขาไก่แห้ง รongเท้าแตะ
และผงชูรส และสินค้าจีนที่ไทย
นำเข้า คือ ไปแตสเซียม เห็ดหอม
ไฟแช็ก ฯลฯ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๕๔

นักศึกษาปริญญาตรีภูมิศาสตร์เกษตร
ไปที่ทัศนศึกษาสวนส้มธารนาร แปลง ๒ :
สวนบ้านลาน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๔

นำนักศึกษาปริญญาโทภูมิภาคศึกษา วิชาปัญหาปัจจุบันลุ่มน้ำโขง ไปศึกษานอกสถานที่ ณ ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน : สิบสองปันนา ๗-๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๕

สาวไทลื้อ เจ้าหน้าที่
นำชมสวนพฤกษศาสตร์
เมืองลุน ๘ ธันวาคม
๒๕๕๕

สวนพฤกษศาสตร์ เมืองลุน สิบสองปันนา
๘ ธันวาคม ๒๕๕๕

เจ้าหน้าที่ไทลื้อร้องเพลงให้ต้นข้าว
เต็นระบำ ในสวนพฤกษศาสตร์
เมืองลุน ๘ ธันวาคม ๒๕๕๕

ภู่ออช่า Plantation ของรัฐในเขตเมืองไฮ (Meng Hai)
สิบสองปันนา ยูนนาน ๙ ธันวาคม ๒๕๕๕

สะพานข้ามแม่น้ำล้านช้าง (แม่น้ำโขง)
เมืองเซียงรุ่ง ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๕

เลี้ยงอาหารเพล แสดงความยินดีกับองค์กรประธานมูลนิธิศึกษา
พัฒนาชนบท และเจ้าอาวาสวัดเจติยห์หลวง ที่ได้รับสมณศักดิ์เป็น
ชั้นรองสมเด็จพระ "พระพุทธพจนวราภรณ์"-จันทร์ กุสโล
ที่บ้านอาจารย์วันเพ็ญ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๕

การไปทัศนศึกษากับคณะนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่รุ่นแรก (รุ่นเข้าปี พ.ศ.๒๕๐๗)

ประเทศกรีซ : เอเธนส์-เดลฟี-คาลิมบัก้า ระหว่างวันที่ ๑๖-๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

ที่พักทานกาแฟข้างทาง เช้าวันแรก
เมือง Delphi : อาจารย์วันเพ็ญ สุรฤกษ์
สุรียา วีระวงศ์ อภา ศิริวงศ์ ณ อยู่ธยา และ
สุพัชรา ชัยประภา ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

บริเวณศูนย์กลางโลก ตามนิยายกรีกโบราณ เมือง Delphi
๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

ณ อารามแม่ชี คือ St.Stephan ซึ่งตั้งเรียงราย
อยู่บนยอดเขา เสมือนแหวนห้อยอยู่กลางอากาศ
กรุง Athens ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

หน้าอาราม St.Stephan กรุง Athens
๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

ย่าน Shopping กลางกรุง Athens
๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

ในสนามกีฬา
โอลิมปิก ครั้งที่ ๓
ปี ค.ศ.2004
คือ Spiros Louis
Olympic Stadium
๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

ในร้านขายผ้าจลู้กลายสวยงามมาก ย่าน Shopping
กลางกรุง Athens ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

อาหารเย็นที่คณะของเราจับผิดชอบเอง
ย่านการค้ากลางกรุง Athens ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

ย่านการค้าริมฝั่งทะเล Aegean เกาะ Hydra
๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

กับสุรียา วีระวงศ์ สุพัชรา ชัยประภา และขวัญใจ ไทยทอง ริมฝั่งทะเล Aegean
เกาะ Hydra ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

พี่ไลศรี ศรีเพ็ญ และน้องสาว อาจารย์วันเพ็ญ สุรฤกษ์ วันเพ็ญ แก้วถนง
ขวัญใจ ไทยทอง สุพัชรา ชัยประภา สุริยา วีระวงศ์ และอากาศ ศิริวงศ์ ณ อยุธยา
ริมฝั่งทะเล Aegean เกาะ Hydra ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

บ้านบนเกาะ Hydra อ่าวซาโรนิก
กรุง Athens ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

บ้านบนเกาะ Aegena
เปิดหน้าบ้านขายผลไม้
๒๐ กุมภาพันธ์
๒๕๕๔

หน้าโรงแรม
Miranda
บนเกาะ Aegena
๒๐ กุมภาพันธ์
๒๕๕๔

ทางเดินแคบๆ ระหว่างบ้านบนเกาะ Aegena
๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

หน้าบ้านบนเกาะ Aegena
๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

หน้าโบสถ์
เกาะ Aegena
๒๐ กุมภาพันธ์
๒๕๕๔

บริเวณวิหารเทพ Poseidon แหลม Sonion
๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

วิหารเทพ Poseidon แหลม Sonion สร้างด้วยหินอ่อน
อายุมากกว่า ๒,๐๐๐ ปี ชาวกรีกชอบพรออกทะเล
โดยสวัสดิภาพ และทำหน้าที่เสมือนประกาศการ
ให้นักเดินเรือสู่กรุงเอเธนส์ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

ชมรมศิษย์เก่าภูมิศาสตร์ จัดงาน “ก้าวอย่างสู่อุ่ ๕๐ ปีภูมิศาสตร์” ๗ ธันวาคม ๒๕๕๖ ถ่ายกับอาจารย์และศิษย์เก่ารหัส ๑๑

เข้ารับพระราชทานปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์
ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่แสดงความยินดี ณ ศาลารธรรม
วันพฤหัสบดีที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๕๕

นายกสภามหาวิทยาลัย
ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษม วัฒนชัย องคมนตรี
แสดงความยินดี ๑๙ มกราคม ๒๕๕๕

พี่สาว (นางมัทนา อุตตะมะโยธิน)
รองศาสตราจารย์ ดร.กมล งามสมสุข
อาจารย์ชยกฤต ม้าลำพอง และกิตติพนธ์ เชื้อวิโรจน์
ร่วมยินดี ๑๙ มกราคม ๒๕๕๕

งานเลี้ยงขอบคุณคณาจารย์และศิษย์ภูมิศาสตร์ที่ร่วมแสดงความยินดี ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

ที่บ้าน

เช้าวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

กับอาจารย์สมบูรณ์ สุทธนะ และพัชณี วรรณปริชา

ที่ภาควิชาภูมิศาสตร์

กับคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ภาควิชาภูมิศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์

กับคณาจารย์ ศิษย์ และเจ้าหน้าที่ภาควิชาภูมิศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์

กับหัวหน้าภาควิชาภูมิศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.อัจฉรา วัฒนภิญโญ

รองศาสตราจารย์
สมหมาย เปรมจิตต์

ชีวิตและงาน

รองศาสตราจารย์ สมหมาย เปรมจิตต์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชีวประวัติโดยสังเขป

อาจารย์สมหมาย เปรมจิตต์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ และเติบโตในครอบครัวชาวนาที่อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันคือจังหวัดอำนาจเจริญ) เรียนหนังสือในระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนประจำหมู่บ้านจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ (ประมาณปี พ.ศ.๒๔๘๘) หลังจากนั้นอาจารย์สมหมายไม่ได้ศึกษาต่อ เนื่องจากคุณตา (นักปราชญ์ประจำหมู่บ้าน) อยากให้ท่านบวช แต่ก็ไม่ได้บวชในทันที ท่านยังคงอยู่ที่หมู่บ้านช่วยพ่อแม่ทำนา กระทั่งอายุได้ ๑๗ ปีจึงบวช ระหว่างที่บวชอยู่นั้นท่านได้เรียนรู้ทั้งพระธรรม ภาษาบาลี และวิชาทางช่าง (ไม้) หลังจากนั้น พ.ศ.๒๔๙๔ ได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยอาศัยอยู่ที่วัดราชบูรณะ กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ.๒๕๐๔ อาจารย์สมหมายเรียนจบเปรียญ ๙ และปริญญาตรี หลักสูตรมหาวิทยาลัยอุดมศึกษา และต่อมาได้รับทุนจากกระทรวงการศาสนา ประเทศศรีลังกา ไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่กรุงโคลัมโบ (พ.ศ.๒๕๐๔-๒๕๐๕) หลังจากนั้นชีวิตการทำงานของอาจารย์สมหมาย จึงเริ่มขึ้นด้วยการได้รับบรรจุเข้าเป็นอาจารย์สอนภาษาบาลีและพระพุทธศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.๒๕๐๗

อาจารย์สมหมาย เล่าถึงบรรยากาศการใช้ชีวิตช่วงที่เข้ามารับตำแหน่งอาจารย์ที่คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปีแรกที่เปิดการเรียน

เสาวรีย์ ชัยวรรณ สัมภาษณ์, และวสันต์ ปัญญาแก้ว เรียบเรียง

การสอนว่า ท่านต้องนั่งรถเมล์จากบ้านพัก แถว ๆ ประตูท่าแพ เดินทางมาสอนหนังสือ ในมหาวิทยาลัยซึ่งตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพทุกวัน รถเมล์จะวิ่งช่วงกลางวันจากประตูท่าแพ (ผ่านถนนสุเทพ) มาสุดสายที่เชิงดอย บริเวณวัดฝายหิน ซึ่งในขณะนั้นบริเวณดังกล่าวยังคงเป็นป่าทึบ และอีกเส้นทางหนึ่งที่มีรถเมล์วิ่งผ่าน คือถนนสายห้วยแก้ว โดยในเวลากลางวัน รถจะวิ่งมาถึงถนนห้วยแก้ว แต่หลัง ๖ โมงเย็น รถเมล์จะวิ่งมาถึงแค่บริเวณประตูช้างเผือก อาจารย์สมหมายพักอยู่ในบ้านเช่าบริเวณประตูท่าแพได้เพียงชั่วคราว จากนั้นจึงย้ายออกมาพักบ้านเพื่อนซึ่งอยู่บริเวณทางด้านตะวันตกของประตูคณะเกษตรศาสตร์ในปัจจุบัน

เมื่อครั้งที่ท่านเข้ามาทำงานสอน รว ๆ เดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๐๗ (ซึ่งเป็นช่วงที่ มหาวิทยาลัยเริ่มเปิดดำเนินการเรียนการสอนเป็นครั้งแรก) ในเวลานั้นยังมีเพียง ๓ คณะเก่าแก่ คือคณะมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะวิทยาศาสตร์ โดยอาจารย์สมหมาย รับผิดชอบสอนวิชาภาษาบาลีและวิชาพระพุทธศาสนา ให้กับคณะมนุษยศาสตร์ การทำงาน ในมหาวิทยาลัยที่ตั้งอยู่บนเชิงดอยสุเทพยุคบุกเบิก คณะต่าง ๆ ยังไม่มีตึกสำนักของตน ทั้งอาจารย์และเจ้าหน้าที่จึงต้องนั่งทำงานรวมกันที่ตึกหน้า (บริเวณสำนักงานมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ในปัจจุบัน) เมื่อถึงเวลาสอนก็จะเดินไปสอนกันตามคณะต่าง ๆ ของตน นอกจาก ภาระงานสอนแล้วเนื่องจากในขณะนั้นเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยยังมีจำนวนน้อย อาจารย์ แต่ละคนยังต้องทำหน้าที่อื่น ๆ ด้วย เช่น ทำงานในตำแหน่งหัวหน้ากองคลัง ส่วนอาจารย์ สมหมายนั้นได้รับการประสานฝ่ายประชาสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัย เมื่อแยกจากต่างประเทศ มาเยี่ยมมหาวิทยาลัย อาจารย์จะทำหน้าที่พาชาวต่างประเทศเหล่านั้นเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ ทั่วมหาวิทยาลัย ไม่ว่าจะเป็นศาลาธรรม ศูนย์วิจัยชาวเขา ซึ่งสังกัดกรมประชาสัมพันธ์ (ปัจจุบันปิดทำการและย้ายออกจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ไปแล้ว) จากหน้าที่นี้เองทำให้ท่าน ได้มีโอกาสฝึกใช้ภาษาอังกฤษมาโดยตลอด นอกจากนี้อาจารย์สมหมายยังเคยทำงานในฝ่าย กิจการนักศึกษาอีกด้วย โดยจัดกิจกรรมออกค่าย จัดงานทอดกฐิน และพานักศึกษาไปช่วย เดินขบวนแห่กฐินในตัวเมืองเชียงใหม่

อาจารย์สมหมายสอนหนังสืออยู่ที่คณะมนุษยศาสตร์ได้ ๕ ปี กระทั่งถึงปี พ.ศ.๒๕๑๒ อาจารย์จึงลาไปศึกษาต่อในระดับปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยฟิลิปปินส์ โดยแรกเริ่มเลือกเรียน สาขาวิชาปรัชญา โดยในเทอมแรกมี ๓ วิชาที่เรียนคือ วิชาปรัชญา ๒ วิชา และวิชาเลือกอีก ๑ วิชา อาจารย์สมหมายจึงเลือกเรียนวิชามานุษยวิทยา อาจารย์เล่าว่าหลังจากที่ได้เรียน วิชามานุษยวิทยาแล้ว รู้สึกว่าเป็นวิชาที่ถูกต้องกับนิสัยของตัวเอง เพราะเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับ การศึกษามนุษย์ ไม่ใช่ปรัชญาที่เป็นนามธรรม ได้ศึกษาคน ซึ่งในฐานะที่เคยบวชเรียน มาก่อน อาจารย์เห็นว่าตัวเองมีพื้นฐานเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนอยู่มาก ดังนั้นเมื่อเรียนจบ เทอมแรก จึงขอเปลี่ยนวิชาเอกมาเรียนทางด้านมานุษยวิทยา ใช้เวลา ๒ ปีจึงสำเร็จการศึกษา ระดับปริญญาโทสาขามานุษยวิทยา โดยอาจารย์ได้เขียนวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับเรื่อง

ร่วมงานรับปริญญาบัตรของ *Swarthmore College*
ประเทศสหรัฐอเมริกา ปี พ.ศ.๒๕๓๖

เครื่องเคลือบเครื่องปั้นดินเผาสมัยสุโขทัย (หรือราว ๆ ๕๐๐ ปีที่แล้ว) แต่เดินทางไกลไปพบ
ที่หลุมฝังศพเมืองคาตะการ ประเทศฟิลิปปินส์

หลังสำเร็จการศึกษาจากฟิลิปปินส์ อาจารย์สมหมายได้เดินทางกลับมาทำงานใน
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่อีกครั้งในปี พ.ศ.๒๕๑๔ แต่ย้ายมาเป็นอาจารย์มานุษยวิทยา
ที่ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ โดยอาจารย์ได้สอนวิชา
สังคมวิทยาเบื้องต้น มานุษยวิทยาวัฒนธรรม ในขณะนั้นภาควิชาสังคมวิทยาฯ มีอาจารย์
เกษม บุรกลีกร เป็นหัวหน้าภาควิชา และในช่วงเวลานี้เองที่อาจารย์สมหมายได้มีโอกาส
ร่วมงานกับ Charles F. Keyes นักมานุษยวิทยาอเมริกันซึ่งได้รับทุนจากมูลนิธิฟูลไบรท์
เข้ามาทำงานวิจัยและช่วยสอนหนังสือให้กับภาควิชาสังคมวิทยาฯ (ระหว่างเดือนตุลาคม
๒๕๑๕ ถึงเดือนมิถุนายน ๒๕๑๗) และร่วมกันนำนักศึกษาสังคมวิทยาฯ รุ่นนั้นที่เรียนวิชา
ระเบียบวิธีวิจัยออกทำงานภาคสนามแถบแม่สะเรียง แม่เฒ่า ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

คณะสังคมศาสตร์ ช่วงนั้นประกอบด้วย ๕ ภาควิชาคือ ภาควิชาสังคมวิทยาฯ ภาควิชา
เศรษฐศาสตร์ ภาควิชาบัญชี และบริหารธุรกิจ ภาควิชาภูมิศาสตร์ และภาควิชารัฐศาสตร์ คณะบดี
ของคณะสังคมศาสตร์ในเวลานั้นคือ ดร.นิพนธ์ ศศิธร ในภาควิชาสังคมวิทยาฯ มีคณาจารย์
ประกอบไปด้วย อาจารย์ฐิติพร วินิจฉัยกุล อาจารย์อุไรวรรณ ตันกิมยง อาจารย์ชัชวัญใจ
ไทยทอง และอาจารย์อานันท์ กาญจนพันธ์ุ และอาจารย์ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี ซึ่งอาจารย์

สมหมายได้ใช้ห้องทำงานเดียวกัน สำหรับหลักสูตรการเรียนการสอนของภาควิชา สังคมวิทยา ในช่วงนั้นไม่น่าจะต่างจากสมัยนี้มากนัก การเรียนการสอนช่วง ๒ ปีแรกเป็นการเรียนแบบสหวิทยาการที่เข้มข้นมาก เช่น วิชาสถิติ คณิตศาสตร์ ที่ต้องเรียนหลายตัว มีนักศึกษาบางคนสอบไม่ผ่านหลายครั้งจนต้องพ้นสภาพนักศึกษาออกไป ในฐานะ นักมานุษยวิทยา อาจารย์สมหมายทำงานสอนหนังสือควบคู่ไปกับการทำงานวิจัยด้านภาษาวรรณกรรมล้านนา โดยเฉพาะท่านเป็นผู้บุกเบิกและเริ่มสำรวจคัมภีร์ใบลานใน ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน ซึ่งเป็นโครงการระยะยาว ที่เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๖ โดยการสนับสนุนของสยามสมาคม และมูลนิธิโตโยต้า ประเทศญี่ปุ่น ระหว่างนี้ท่านยังได้ร่วมงานกับ นักมานุษยวิทยาอเมริกันเช่น Charles F. Keyes (ระหว่างปี ๒๕๑๕-๒๕๑๗) และ Donald K. Swearer จนในปี พ.ศ.๒๕๑๙ ได้รับตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ช่วงปลายของโครงการสำรวจคัมภีร์ใบลานฯ ที่สิ้นสุดในปี พ.ศ.๒๕๒๔ ท่านยังได้รับภาระงานบริหารดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๒๓-๒๕๒๕ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๒๖ ท่านจึงได้รับตำแหน่งรองศาสตราจารย์ และทำงานปริวรรตคัมภีร์ใบลานอย่างต่อเนื่องให้กับสถาบันวิจัยสังคม (ซึ่งเดิมคือหน่วยวิจัยสังคม ที่เริ่มก่อตั้งขึ้นในคณะสังคมศาสตร์ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๒๔ จึงได้รับอนุมัติให้จัดตั้งขึ้นเป็นสถาบันสังคมของมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ โดยแรกเริ่มได้ย้ายไปทำการ

ณ ตึกสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมหลังเก่า กระทั่งต่อมาได้ย้ายมาที่ตึกสถาบันวิจัยสังคมใหม่ ในปีปัจจุบัน) ด้วยความเชี่ยวชาญของท่าน ระหว่าง พ.ศ.๒๕๔๑-๒๕๔๒ ท่านได้ทำงานเป็นนักวิจัยร่วม โครงการ “Knowing Our Neighbors” และแปลหนังสือเรื่อง “In Search of Southeast Asia” เป็นภาษาลาวร่วมกับนักวิจัยลาว เป็นที่ปรึกษาโครงการแปลมหากาพย์เรื่อง “ท้าวฮุ่ง-ขุนเจือง” จากภาษาลาวโบราณเป็นภาษาลาวปัจจุบัน โดยทุนมูลนิธิโตโยต้า ประเทศญี่ปุ่น (ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๔๒) เป็นที่ปรึกษาอาวุโสประจำสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเป็นผู้แปลข้อมูลภาษาไทยเกี่ยวกับล้านนาคดี เป็นภาษาอังกฤษสำหรับสถาบันวิจัยสังคม ในปี พ.ศ.๒๕๔๕ ท่านได้รับดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขา สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ระหว่าง พ.ศ.๒๕๔๔-๒๕๕๑

หลังเกษียณอายุราชการ อาจารย์สมหมาย ยังได้ทำงานและรับเป็นที่ปรึกษาอาวุโสประจำสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเป็นผู้แปลข้อมูลภาษาไทยเกี่ยวกับล้านนาคดี เป็นภาษาอังกฤษสำหรับสถาบันวิจัยสังคม

ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๗) อาจารย์สมหมาย เปรมจิตต์ อายุได้ ๘๒ ปีแล้ว ทว่าท่านยังคงทำงานวิชาการที่ท่านรักและอุทิศเวลามาทั้งชีวิต เป็นอาจารย์พิเศษประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา (วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร) สอนหนังสือให้พระนักศึกษาทั้งในระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษา และเป็นรองประธานสาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา นอกจากนี้ยังรับตำแหน่งบรรณธิการวารสารปัญญาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

คุณูปการทางวิชาการและสังคม

สมหมาย เปรมจิตต์ คือ “นักมานุษยวิทยาหายาก” ชนิดที่เรียกว่าไม่น่าจะหาได้อีกแล้วในแวดวงสังคมศาสตร์ไทย ท่านน่าจะเป็นนักมานุษยวิทยาไทยคนแรกที่เคยบวชเรียนเป็นเณรพระมาก่อน และมีความรู้เกี่ยวกับหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ภาษาบาลี และสำเร็จการศึกษาด้านเปรียญธรรมขั้นสูงสุด ท่านยังเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนา ที่เรียกว่า อักษรธรรม/ตัวธรรม และการอ่านคัมภีร์ใบลาน ระดับนานาชาติ นอกจากนี้ได้ทำงานร่วมกับนักวิชาการต่างประเทศคนสำคัญ อาทิ Charles F. Keyes และ Donald K. Swearer ท่านยังมักได้รับเชิญให้บรรยายวิชาการในมหาวิทยาลัยต่างประเทศ

Charles F. Keyes นักมานุษยวิทยาอเมริกันซึ่งได้รับทุนจากมูลนิธิฟูลไบรท์มาทำวิจัยและสอนหนังสือที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๑๕ ถึงเดือนมิถุนายน ๒๕๑๗ เล่าว่าเมื่อครั้งที่ท่านมานั่งทำงานประจำอยู่ในภาควิชาสังคมวิทยา นั้น “เพื่อนวิชาการที่ข้าพเจ้าใกล้ชิดมากที่สุดก็คือ สมหมาย เปรมจิตต์ เราเดินทางทำงานวิจัยภาคสนามด้วยกันหลายครั้งทั้งในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ข้าพเจ้ายังรู้สึกประทับใจอย่างยิ่งที่ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจะมีอาจารย์เป็นผู้ที่เคยบวชเรียนเป็นพระภิกษุ มีความรู้ขั้นสูงในการศึกษาภาษาบาลี และอีกทั้งยังผ่านการฝึกฝนอบรมเป็นนักมานุษยวิทยาจากมหาวิทยาลัยในฟิลิปปินส์

ความสัมพันธ์ระหว่างเราในฐานะเพื่อนร่วมงาน นำไปสู่การทำงานวิจัยในโครงการศึกษาพุทธศาสนาของชาวบ้านผ่านคัมภีร์ใบลานของชาวล้านนา ... เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้ากับเจน (ผู้เป็นภรรยา) ทำงานวิจัยภาคสนามในแม่สะเรียง ช่วงปี ๒๕๑๐-๒๕๑๑ ก่อนหน้านั้นนั้น ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณีการจารึกคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่าน

ตัวอักษรธรรมลงบนคัมภีร์โบราณ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางศาสนาของชาวล้านนา โดยเฉพาะจากเจ้าคุณธรรม ซึ่งขณะนั้นเป็นเจ้าคณะอำเภอของแม่สะเรียง ด้วยการช่วยเหลือจากท่าน ข้าพเจ้าได้ค้นคว้าและค้นพบบรรดาคัมภีร์โบราณอันเก่าแก่ของล้านนาจำนวนมาก ที่ถูกเก็บไว้ในถ้ำใกล้กับแม่น้ำสาละวิน ข้าพเจ้าได้ศึกษาคัมภีร์โบราณเหล่านั้นเพื่อจะทำความเข้าใจพุทธศาสนาของชาวล้านนา ทว่าก็เป็นไปอย่างจำกัด กระทั่งข้าพเจ้าได้พบและรู้จักกับ สมหมาย เปรมจิตต์ คนนี้เอง ข้าพเจ้าจึงสามารถที่จะอ่านและศึกษาคัมภีร์โบราณเหล่านั้น ได้อย่างลึกซึ้งจริงจัง (...)^๑

อาจารย์สมหมาย คือนักมานุษยวิทยาด้านล้านนาคติศึกษาคุณูปกเบิก ท่านคือผู้ริเริ่ม โครงการสำรวจคัมภีร์โบราณตามวัดสำคัญต่าง ๆ ทั่วพื้นที่ในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบน โครงการศึกษานี้เป็นโครงการระยะยาว ดำเนินงานระหว่างปี พ.ศ.๒๕๑๖ ถึง พ.ศ.๒๕๒๔ โดยได้รับการสนับสนุนจากสยามสมาคมและมูลนิธิโตโยต้า ประเทศญี่ปุ่น โครงการดังกล่าว ถือเป็นที่มาของคลังข้อมูลเอกสารจากโบราณที่จารึกผ่านอักษรธรรมล้านนา ซึ่งถูกถ่ายสำเนา ลงบนเอกสารไมโครฟิล์ม เก็บรักษาและเปิดให้บริการแก่นักศึกษา นักวิชาการ ทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศที่สนใจค้นคว้าศึกษาทางด้านล้านนาคติ ที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ในปัจจุบัน)

จุดเริ่มต้นของการทำ “โครงการสำรวจ อนุรักษ์ และปริวรรตคัมภีร์โบราณ” ซึ่งจารึกผ่านอักษรธรรมล้านนาของอาจารย์สมหมาย มาจากความบังเอิญที่ท่านได้พบเห็นตู้เก็บเอกสาร (ซึ่งก่อนหน้านั้นเคยอยู่ที่คณะมนุษยศาสตร์) ในห้องสมุดคณะสังคมศาสตร์ ซึ่งข้างในเต็มไปด้วยเอกสารคัมภีร์โบราณ (เข้าใจว่า ดร.ฮันท์ เพนส์ เป็นผู้รวบรวมไว้ก่อนภายใต้โครงการ “ศูนย์วิจัยล้านนาไทย” ของคณะสังคมศาสตร์ ที่ก่อตั้งขึ้นก่อนหน้านั้นไม่กี่ปี-บ.ก.) พอเปิดอ่าน เนื่องจากจารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ซึ่งเป็นอักษรเดียวกับกับ “ตัวธรรม” ที่ใช้อย่างแพร่หลายในอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งในอดีตมีหลวงพระบางเป็นศูนย์กลาง อาจารย์สมหมายเคยบวชเรียนศึกษามาอย่างแตกฉาน (ท่านว่า เคยอ่านเทศน์มหาชาติ เมื่อครั้งที่ยังอยู่อุบลราชธานี) ก็อ่านได้อย่างเข้าใจ เอกสารคัมภีร์โบราณที่พบมีประมาณ ๒๐๐ กว่าเล่ม เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ กฎหมาย ท่านจึงมีความคิดอยากจะทำโครงการปริวรรตคัมภีร์โบราณเหล่านี้ขึ้นมา จึงได้เสนอโครงการต่อคณบดีคณะสังคมศาสตร์ในขณะนั้น คือ *ดร.นิพนธ์ ศศิธร* หลังจากนั้นโครงการก็ได้รับการอนุมัติในปี พ.ศ.๒๕๑๖ อาจารย์สมหมายจึงได้เริ่มต้นทำงานวิจัยภาคสนาม ออกเดินทางวิจัยสำรวจคัมภีร์โบราณจากวัดต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีผู้ช่วยวิจัยที่สามารถอ่านอักษรธรรมล้านนาติดตามไปด้วย

^๑ แปลจากบางตอนของ “Interview with Charles F. Keyes” ที่ศาสตราจารย์ Charles F. Keyes ได้ให้สัมภาษณ์กับ ผศ.ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (ดูเพิ่มเติมในบทสะท้อนความทรงจำของ Charles F. Keyes ในตอนที่ ๔ ของหนังสือเล่มนี้)

โครงการสำรวจ อนุรักษ์ และปริวรรตคัมภีร์ใบลาน ดำเนินงานเรื่อยมากระทั่งในปี พ.ศ.๒๕๑๘ จึงได้รับเงินอุดหนุนจากสยามสมาคม ให้จัดซื้ออุปกรณ์และจ้างเจ้าหน้าที่วิจัยที่มีความรู้ในอักษรธรรมล้านนามาช่วยกันอ่าน เพื่อจัดจำแนกหมวดหมู่ แปรและปริวรรต กระทั่งมูลนิธิโตโยต้าได้ให้เงินทุนสนับสนุนโครงการต่อเป็นเวลา ๓ ปี (ระหว่าง พ.ศ.๒๕๒๑-๒๕๒๓) โครงการดังกล่าวจึงดำเนินต่อมาจนถึงปี พ.ศ.๒๕๒๔ ก็สิ้นสุดโครงการ กว่า ๖ ปีที่ทำงานโครงการวิจัยสำรวจคัมภีร์ใบลานนี้ ทำให้โครงการศึกษาภายใต้การนำของอาจารย์สมหมาย สามารถจัดเก็บรวบรวมเอกสารคัมภีร์ใบลานจากวัดต่าง ๆ ในเชียงใหม่ และจัดจำแนกข้อมูลได้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการใช้เครื่องมือที่ทันสมัย คือเครื่องถ่ายไมโครฟิล์ม จากประเทศญี่ปุ่น (ในเวลานั้นน่าจะเป็นเครื่องเดียวที่มีอยู่ในประเทศไทย) จากจังหวัดเชียงใหม่ โครงการฯ ได้ขยายพื้นที่ศึกษา โดยทำการสำรวจทั่ว ๘ จังหวัด ภาคเหนือกว่า ๕๐๐ วัดที่สำคัญๆ ปัจจุบันเอกสารไมโครฟิล์มที่บันทึกคัมภีร์ใบลานล้านนา อันทรงคุณค่า ได้เก็บรักษาไว้และเปิดบริการให้นักวิชาการ นักปราชญ์ นักศึกษารุ่นหลังที่สนใจศึกษา ได้ค้นคว้าที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อาจารย์สมหมาย เปรมจิตต์ และอาจารย์ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี รับเสด็จ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จทรงงาน “โครงการสำรวจ อนุรักษ์ และปริวรรตคัมภีร์ใบลาน” ปี พ.ศ.๒๕๑๘

อาจารย์สมหมาย
และ อาจารย์ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี
(ลงพื้นที่ภาคสนามที่อำเภอแม่แจ่ม
จังหวัดเชียงใหม่
ราวๆ ปี พ.ศ.๒๕๑๙)

นอกจากโครงการปริวรรตคัมภีร์ไบเบิล อาจารย์สมหมาย ยังได้ทำงานวิจัยโครงการอื่น ๆ อีก เช่นระหว่างปี พ.ศ.๒๕๒๖-๒๕๒๗ ท่านได้ร่วมงานกับอาจารย์รุ่นน้องคือ ผศ.ดร.ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี ทำวิจัยเรื่องหัตถกรรม จักสานสิ่งทอในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน โดยได้รับทุนจาก International Development Regional Centre (IDC) อาจารย์สมหมายทำงานเป็นอาจารย์ประจำอยู่ที่ภาควิชาสังคมวิทยา จนกระทั่งในปี พ.ศ.๒๕๓๕ จึงเกษียณอายุราชการ จากนั้นท่านได้รับทุนมูลนิธิฟูลไบร์ทให้เดินทางไปสอนวิชาพระพุทธศาสนาที่เมืองฟิลาเดเฟีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นเวลา ๑ ปี หลังเดินทางกลับจากประเทศสหรัฐอเมริกา อาจารย์ ดร.ชยันต์ วรรณะภุติ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม ได้เชิญอาจารย์สมหมายเป็นที่ปรึกษาของสถาบันวิจัยสังคม ท่านจึงได้ทำงานวิจัยด้านภาษาและล้านนาคติศึกษาต่อ กระทั่งอาจารย์ได้ย้ายไปสอนหนังสือให้กับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (วิทยาเขตล้านนา) ในปัจจุบัน

ตลอดชีวิตวิชาการของท่าน อาจารย์สมหมายได้ทุ่มเททำงานด้านล้านนาคติศึกษา ผ่านการอ่านและปริวรรตคัมภีร์ไบเบิลซึ่งจารึกผ่านอักษรธรรมของล้านนา มุ่งานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องพระเวชสันดรชาดกในเชิงวิเคราะห์ทางสังคมวัฒนธรรม งานศึกษาประเพณีสิบสองเดือนของล้านนา งานศึกษาเอกสารทางด้านพุทธศาสนาของล้านนา ประวัติศาสตร์ที่จารึกผ่านตำนาน อาทิ ตำนานวัดป่าแดง ตำนานจามเทวีวงศ์ โดยท่านได้พยายามตีพิมพ์เผยแพร่ออกมาเป็นเอกสารให้บุคคลทั่วไปสามารถอ่านได้ในวงกว้าง นอกจากนี้ยังมีงานแปลหนังสือจากภาษาลาว (เช่น หนังสือประวัติศาสตร์ลาว และที่ปรึกษาโครงการแปลมหากาพย์เรื่อง “ท้าวฮุ่ง-ขุนเจือง” จากภาษาลาวโบราณ) และงานแปลภาษาล้านนาเป็นภาษาอังกฤษ ทั้งเรื่องของบุคคลสำคัญของทางเหนือ และประวัติศาสตร์ของกษัตริย์ ราชวงศ์มังราย รวมจนถึงเรื่องราวของวัดสำคัญต่าง ๆ อันเก่าแก่ในล้านนา

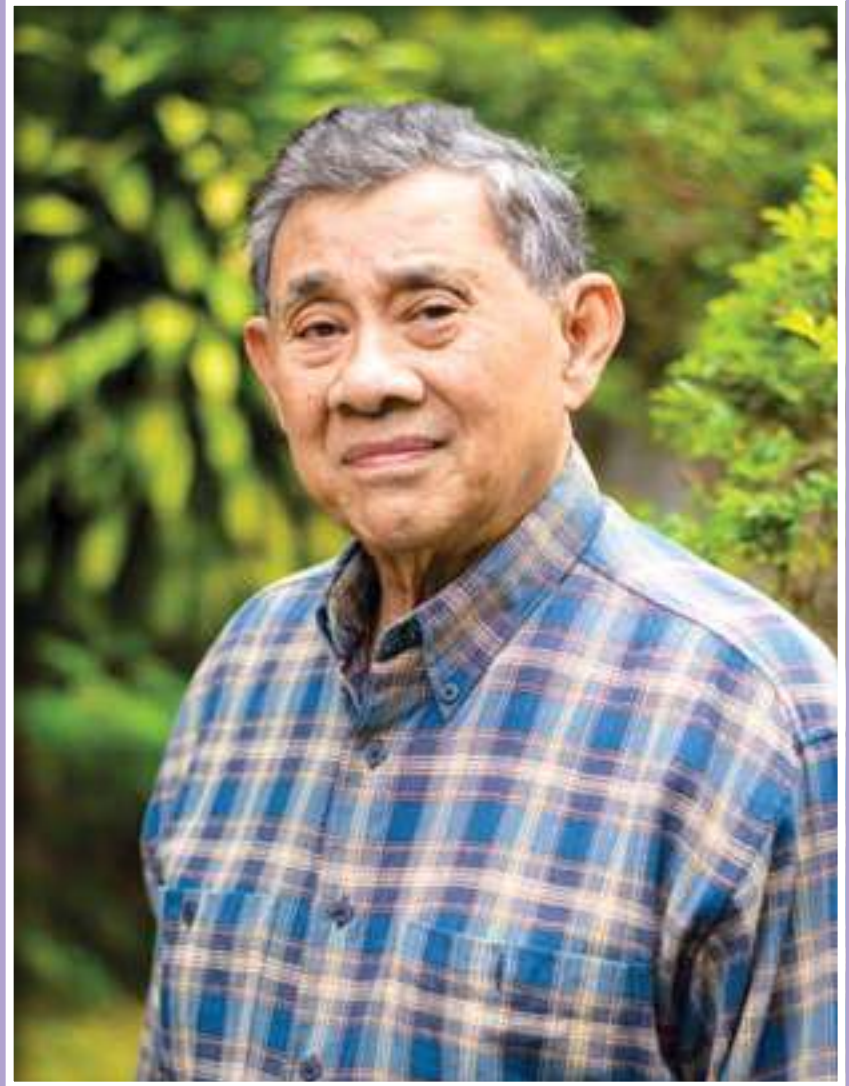
ผลงานตีพิมพ์สำคัญของ รองศาสตราจารย์สมหมาย เปรมจิตต์

- The Lan Na Twelve-Month Traditions.** (Co-written by Amphay Dore). Chiang Mai: Faculty of Social Sciences. Chiang Mai University. 1992.
- The Legend of Queen Cama: Bodhiramsi's Camadevivamsa.** (Translation and Commentary, Co-written by Donald K. Swearer). Albany, N.Y.: State University of New York Press. 1998.
- ประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อย ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ = A Catalogue of palm-leaf texts in wat libraries in Chiangmai (Thailand).**
เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๗.
- กฎหมายล้านนา = Lanna custom la.** เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๘.
- ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง.** เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๙.
- พระเจดีย์ในล้านนา : งานวิเคราะห์และอนุรักษ์ศิลปะและสถาปัตยกรรมล้านนา.**
เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๖.
- อัตถคัมภีร์แห่งพุทธโฆษาจารย์เจ้า : กฎหมายล้านนา; พระเทพวิสุทธิเวที.** เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๕.
- ประวัติครุบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา.** เชียงใหม่ : มิ่งเมืองการพิมพ์. ๒๕๔๒.
- โครงการปริวรรต พระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา กำหนดปฏิทิน.**
เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา. ๒๕๔๔.
- โครงการปริวรรต พระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา กำหนดวันแก้กอง.**
เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา. ๒๕๔๕.
- เนื้อหา แนวคิดเรื่องจักรวาลอินเดีย ฮินดู และพุทธ.** เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา. ๒๕๔๖.
- โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหาเรื่อง “อาจารย์สอนลูก” “อานิสงส์ไม้สะหลี” และ “คำวตำนานครุบาศรีวิชัยปฏิสังขรณ์พระธาตุช่อแฮ”**
เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา. ๒๕๔๙.

ชีวิตและงาน

ของคณาจารย์อาวุโส

ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ดร.สุเทพ สุนทรภัสร์

ชีวิตและงาน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุเทพ สุนทรภะสิทธิ์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทนำ

“ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นหนี้บุญคุณต่อ สุเทพ สุนทรภะสิทธิ์ สำหรับงานศึกษานุกเบิกของท่านเรื่องชาวจีนมุสลิมในภาคเหนือของประเทศไทย. งานศึกษาอันยิ่งใหญ่ของท่านทั้งมีส่วนช่วยอย่างสำคัญและสร้างแรงบันดาลใจให้ข้าพเจ้าสามารถเดินทางต่อไปได้ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้. ข้าพเจ้าคงจะเลือกทำหัวข้อวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่องอื่นไปแล้ว หากไม่ได้ค้นพบงานเขียนที่สำคัญยิ่งของท่านเล่มนี้.”

สุชาติ เศรษฐมาลินี (๒๕๕๖ : ๒๒๐)^๑

Islamic Identity in Chiang Mai City : A Historical and Structural Comparison of Two Communities คืองานของสุเทพ สุนทรภะสิทธิ์ ที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาติ เศรษฐมาลินี นักมานุษยวิทยาอุทกหลานของ

วสันต์ ปัญญาแก้ว ผู้เขียน

^๑ แปลจากย่อหน้าสุดท้ายในบทความภาษาอังกฤษของ สุชาติ เศรษฐมาลินี “Suthep Soonthornpa-such : The Pioneer of Chinese Muslim Studies in Thailand” ตีพิมพ์ใน Islamic Identity in Chiang Mai City. Center for Ethnic Studies and Development (CESD). Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University. 2013 : 208-222.

ชาวยุন্নานมุสลิมในเชียงใหม่เองกล่าวถึง (ข้างต้น)^๒ งานศึกษาที่มีชื่อภาษาไทยว่า **อัตลักษณ์ ศาสนาอิสลามในเมืองเชียงใหม่ : การศึกษาเปรียบเทียบประวัติความเป็นมาและ โครงสร้างสังคมของชุมชนผู้อพยพชาวปากีสถานและยุন্নานมุสลิม** นี้คือวิทยานิพนธ์ ระดับปริญญาเอกที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุเทพ สุนทรภักซ์ หรือ “อาจารย์สุเทพ” เสนอต่อภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย-เบิร์คเลย์ (University of California-Berkeley) ในปี พ.ศ.๒๕๒๐^๓ หรือราว ๆ ๓๗ ปีที่แล้ว เป็นที่ยอมรับกันในแวดวง มานุษยวิทยาในระดับนานาชาติว่า งานเขียนเรื่องนี้ได้กลายมาเป็นผลงานประวัติศาสตร์ ว่าด้วยการตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมหลากหลายกลุ่มในแถบภาคเหนือของประเทศไทย งานของสุเทพ สุนทรภักซ์ ช่วยสร้างความเข้าใจที่เรามีต่อกระบวนการปรับตัวของชุมชน ชาวมุสลิม กระทั่งลูกหลานของชาวมุสลิมเหล่านี้ก็กลืนกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของ “คนเมือง”

^๒ สุชาติ เศรษฐมาลินี เกิดและเติบโตมาจาก “ชุมชนบ้านฮ่อม” แต่เล็ก เรียนหนังสือที่โรงเรียนจิตภักดี ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำของชาวมุสลิมในเมืองเชียงใหม่ จากนั้นได้เข้าศึกษาในระดับปริญญาตรีสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก่อนที่จะเดินทางไปศึกษาต่อกระทั่งจบปริญญาเอกทางมานุษยวิทยาจาก มหาวิทยาลัยฮาวายอี ในปี ๒๕๕๓. ปัจจุบันทำงานสอนหนังสืออยู่ที่มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่.

^๓ คูณบับยอ “อัตลักษณ์ศาสนาอิสลามในเมืองเชียงใหม่” ใน สุเทพ สุนทรภักซ์. *ชาติพันธุ์สัมพันธ์*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. ๒๕๔๘ : ๑๒๘-๑๕๙.

^๔ Suthep Soonthornpasuch. *Islamic Identity in Chiang Mai City : A Historical and Structural Comparison of Two Communities*. Unpublished Thesis. University of California-Berkeley. 1977.

และสังคมเมืองเชียงใหม่ Raymond Scupin นักมานุษยวิทยาผู้เชี่ยวชาญด้านมุสลิมศึกษา^๔ ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า

“ในตอนเริ่มแรกผู้อพยพ (ชาวมุสลิม) ได้แต่งงานกับคนไทยท้องถิ่น และปรับตัวเข้ากับกระแสของสังคมในภาคเหนือ อย่างไรก็ตาม ตามที่สุเทพ ได้บรรยายไว้ในการศึกษาของเขา หลังจากทศวรรษของปี ค.ศ.๑๙๗๐ ... ทั้งชาวปากีสถานและยูนนานมุสลิมได้เริ่มมีการแสดงออกทางอัตลักษณ์ด้านศาสนาและชาติพันธุ์ให้เห็นว่าวัฒนธรรมของพวกเขาแตกต่างจากเพื่อนบ้านชาวเหนือซึ่งนับถือศาสนาพุทธ วิทยานิพนธ์ของสุเทพต้องการอธิบายถึงพัฒนาการดังกล่าว ...” (สคูปิน, ๒๕๔๘ : ๒๖๔.)

คงไม่เกินความจริงไปมากนักหากจะกล่าวว่ **Islamic Identity in Chiang Mai City** คือผลงานการเขียนที่เสมือนกระจกส่องสะท้อนตัวตนของสุเทพ สุนทรภักซ์ นักมานุษยวิทยาผู้วางรากฐานให้กับมุสลิมศึกษา (Muslim Studies) หรือ “มานุษยวิทยามุสลิม” ในแวดวงสังคมศาสตร์ไทย

เมื่อครั้งที่ยังเป็นนักศึกษาปริญญาตรีของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผมได้มีโอกาสร่ำเรียนกับอาจารย์สุเทพในวิชาที่ท่านเปิดสอนตอนนั้น (ราวๆ ปี ๒๕๓๔) คือ “สังคมและวัฒนธรรมล้านนาในภาคเหนือของประเทศไทย” และในวิชานี้เองที่ผมได้ยินได้ฟังเรื่องเล่าปรัมปราที่เกี่ยวกับจามเทวีวงศ์ ฤาษีวาสุเทพ กำเนิดเมืองเชียงใหม่ และตำนานอื่นๆ อีกมากมาย จนรวมไปถึงเรื่อง “การผนวกล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม”^๕ เป็นครั้งแรก! แม้จะเติบโตมาบนแผ่นดินที่ว่ากันว่าเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมล้านนา ทว่าผมแทบไม่เคยได้ยินได้ฟังใครที่ไหนที่จะเล่าเรื่องของอดีตและตำนานอันเก่าแก่ของล้านนาได้ลึกซึ้งและจับใจ จนจดจำได้ตราบนานทุกวันนี้ อาจารย์สุเทพนี่เองที่กล่าวได้ว่า น่าจะเป็นผู้ช่วยจุดประกายสร้างแรงบันดาลใจให้กับนักศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่หลากหลายรุ่นให้สนใจใคร่รู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในภาคเหนือ นอกจากนี้จะเป็นนักมานุษยวิทยารุ่นบุกเบิกของประเทศ (ท่านคือนักเรียนไทยในอังกฤษที่สำเร็จการศึกษาระดับมหาบัณฑิตสาขามานุษยวิทยาเป็นคนที่สองคือในปี พ.ศ.๒๕๐๖)^๖ อาจารย์สุเทพถือเป็นแบบอย่างของนักมานุษยวิทยา ผู้ผ่านการฝึกฝน

^๔ Raymond Scupin เป็นนักมานุษยวิทยาอเมริกันสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกจาก University of California-Santa Barbara ในปี ๒๕๒๑ สนใจศึกษาชุมชนชาวมุสลิมแถบอยุธยาในภาคกลางของประเทศไทย

^๕ ดู สุเทพ สุนทรภักซ์ “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองในภาคเหนือของประเทศไทย”. *มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. ๒๕๔๐ : ๑๗๕-๑๙๘.

^๖ พัทยา สายหนู คือคนแรกที่ศึกษาวิชามานุษยวิทยาในอังกฤษ

อบรมจากสถาบันการศึกษาระดับสูงจากอังกฤษและสหรัฐอเมริกา มุ่งมั่นทำงานวิจัยเชิงมานุษยวิทยาอย่างต่อเนื่องยาวนานกว่า ๓ ทศวรรษ ชีวิตและงานของท่านกล่าวอย่างถึงที่สุด คือส่วนหนึ่งของพัฒนาการของศาสตร์มานุษยวิทยาที่เพิ่งจะเริ่มสถาปนาขึ้นมาในสถาบันอุดมศึกษาของไทย ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕

ผมขอสารภาพว่าบารมีทางวิชาการของสุเทพ สุนทรภะลัษ นักมานุษยวิทยารุ่นบุกเบิกของไทย ทำให้การพยายามจะถ่ายทอดเรื่องราวชีวิตและงาน คุณูปการจากงานเขียนของท่าน ผ่านบทความขนาดสั้น ๆ ที่กำลังทำอยู่นี้เป็นเรื่องยากยิ่ง หากจะมิงานศึกษาที่สามารถรวบรวมสังเคราะห์ผลงานการศึกษา ตลอดจนชีวประวัติหลากหลายตอนของท่านงานชิ้นนั้นสมควรจะต้องเป็นโครงการวิจัย หรืองานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกว่าด้วย “สังคมวิทยาความรู้ของมานุษยวิทยา” หรือ “มานุษยวิทยาว่าด้วยนักมานุษยวิทยา” ในประเทศไทยเล่มหนึ่ง

อนึ่ง ก่อนหน้านี้ได้มีงานเขียนเกี่ยวกับชีวิตและงานของสุเทพ สุนทรภะลัษ ในฐานะนักมานุษยวิทยารุ่นบุกเบิกของประเทศไทย เผยแพร่ออกมาแล้วอย่างน้อย ๓ เรื่องคือ

๑. “คำนำ โดยรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม” ใน **มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์** หนังสือรวมบทความของอาจารย์สุเทพ ที่จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เมืองโบราณ ในปี พ.ศ.๒๕๔๐

๒. บทความสังคมวิทยาความรู้เกี่ยวกับคุณูปการของสุเทพ สุนทรภะลัษ ที่มีต่อพัฒนาการของมานุษยวิทยาในประเทศไทยของ Raymond Scupin “The Emergence of Anthropology in Thailand : The Role of Suthep Soonthornpasuch”^๑ ซึ่งตีพิมพ์ใน **Crossroads** วารสารวิชาการด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑

๓. บทวิจารณ์งานเขียนด้านมุสลิมศึกษาของอาจารย์สุเทพ โดย สุชาติ เศรษฐมาลินี “Suthep Soonthornpasuch : The Pioneer of Chinese Muslim Studies in Thailand” ตีพิมพ์ในหนังสือ **Islamic Identity in Chiang Mai City** (2013) ที่ศูนย์ชาติพันธุ์ศึกษาและการพัฒนา จัดพิมพ์ขึ้นจากงานวิทยานิพนธ์ของท่าน^๒

^๑ แปลเป็นภาษาไทยในชื่อเรื่อง “พัฒนาการของมานุษยวิทยาในประเทศไทย : บทบาทของสุเทพ สุนทรภะลัษ” ตีพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือ **ชาติพันธุ์สัมพันธ์**, กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๘ : ๒๕๑-๒๗๒.

^๒ Suthep Soonthornpasuch. *Islamic Identity in Chiang Mai City : A Historical and Structural Composition of Two Communities*. Chiang Mai : Center for Ethnic Studies and Development (CESD), Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, 2013.

บทความที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ จึงเป็นงานเขียนเกี่ยวกับชีวิตและงานของสุเทพ สุนทรภักซ์ ในฐานะอาจารย์อาวูโสของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เสียมากกว่า และหากเป็นงานวิจัยบทความนี้ก็คงเป็นแค่เพียง “โครงร่าง” เท่านั้น^{๑๐}

ชีวิตและงานของสุเทพ สุนทรภักซ์ คือส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ความคิดว่าด้วยนักมานุษยวิทยาไทย และถือเป็นส่วนสำคัญยิ่งของพัฒนาการของศาสตร์มานุษยวิทยาในประเทศไทย

ชีวิตนักเรียนมนุษยวิทยา

อาจารย์สุเทพ เกิดเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๗ ที่เชียงใหม่ เมื่ออายุได้ ๕ ขวบ บิดา คือ พันโทสุวรรณ สุนทรภักซ์ ซึ่งเป็นนายแพทย์ทหารบก รับราชการในจังหวัดเชียงใหม่ (ขณะนั้น) ได้ย้ายไปประจำกรมทหารที่จังหวัดลพบุรี ท่านจึงได้ย้ายจากเชียงใหม่ไปเข้าเรียนชั้นประถมและมัธยมที่ลพบุรี กระทั่งเมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ ก็ต้องย้ายตามครอบครัวซึ่งมีพ่อเป็นข้าราชการนายแพทย์ทหารบกเข้ากรุงเทพฯ โดยอาจารย์สุเทพได้เข้าศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ที่โรงเรียนอานวยศิลป์ พระนคร ก่อนที่จะเข้าเรียนต่อที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา และจบการศึกษาในปี พ.ศ.๒๔๙๗ จากเตรียมอุดมศึกษา ท่านสอบผ่านการคัดเลือกเข้าไปศึกษาในคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเลือกเรียนใน “แผนกวิชาการทูตและการต่างประเทศ” ขณะเดียวกันก็สอบผ่านการคัดเลือกเข้าเป็นนักศึกษาสาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วย ดังนั้นในปี พ.ศ.๒๕๐๑ เมื่อสำเร็จการศึกษาอาจารย์สุเทพจึงได้ปริญญา ๒ ใบ เป็นทั้ง รัฐศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยม) จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

^{๑๐} ข้อมูลและเรื่องราวเกี่ยวกับอาจารย์สุเทพในบทความนี้ ส่วนใหญ่มาจากการสัมภาษณ์อาจารย์ (ที่บ้านของท่าน) และประสบการณ์ส่วนตัวที่ผมเองมีความสัมพันธ์ต่อท่านในฐานะลูกศิษย์ และอาจารย์รุ่นหลังที่เข้ามาทำงานในภาควิชาที่ท่านเคยสอน

หลังสำเร็จการศึกษา ท่านตัดสินใจเข้ารับราชการเป็นอาจารย์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์สุเทพเล่าว่า อันที่จริงจะสมัครเข้าทำงานด้านการทูตเพราะอยากเดินทางไปต่างประเทศ ทว่าหลังได้รับการทาบทามจากอาจารย์เกษม อุทยานิน คณบดีคณะรัฐศาสตร์ ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้านสังคมวิทยา ว่าเป็นอาจารย์ก็มีโอกาสไปศึกษาต่อต่างประเทศเช่นกัน ท่านจึงได้ตัดสินใจเข้ารับราชการเป็นอาจารย์ในปี พ.ศ.๒๕๐๑ กระทั่งหลังจากสอนหนังสืออยู่ได้ราว ๆ ๒ ปี ท่านจึงได้รับทุนจากมูลนิธิเอเชีย-ประเทศไทย เดินทางไปศึกษาต่อในสาขามานุษยวิทยา ตามที่คณบดีรัฐศาสตร์ เกשמ อุทยานิน วางแผนไว้ว่าจะให้กลับมาช่วยพัฒนาการเรียนการสอนทางด้านนี้ของประเทศไทย และนั่นคือจุดเริ่มต้นของชีวิตนักเรียนมานุษยวิทยาของสุเทพ สุนทรเกตุ

“ผมไม่ได้เตรียมการมาก่อน ไม่ได้เตรียมกายเตรียมใจอะไรที่จะเป็นอาจารย์ ท่านคณบดีก็มาชวน ... ชูวงศ์ ฉายะบุตร เป็นรุ่นเดียวกับผม เขาสอบได้ที่หนึ่ง ผมมีคะแนนมาเป็นที่สอง ที่นี้คณบดีท่านก็เลยชวนว่า สุเทพ มาเป็นอาจารย์กันไหม ผมก็บอกว่าผมไม่ได้คิดจะเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย แต่จะไปเรียนเมืองนอก จะไปทำงานกระทรวงต่างประเทศ แต่ผมก็รับปากท่าน ...

คือตอนนั้น (...) เป็นยุคที่อเมริกา ... พยายามที่จะสนับสนุนประเทศไทย ลาว เขมร เวียดนาม เริ่มมีการแทรกแซงของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ทางรัฐบาลอเมริกันด้วยความช่วยเหลือขององค์กรต่าง ๆ ก็ให้ทุนสนับสนุนเรื่องการวิจัย ... ที่สำคัญคือขณะนั้นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และที่รัฐศาสตร์ จุฬาฯ ก็เริ่มที่จะพัฒนาวิชาการความรู้เกี่ยวกับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ช่วงนั้นมีโครงการวิจัยมหาวิทยาลัยคอร์เนล มาตั้งสำนักงานอยู่ในประเทศไทย มี Williams Skinner เป็นตัวตั้งตัวตี.. แม้ Skinner เขาจะศึกษาสังคมจีนในประเทศไทย [...] Skinner ได้จัดประชุมรวบรวม องค์ความรู้และความสามารถในการประยุกต์ใช้สังคมศาสตร์ในประเทศไทยก็พิมพ์ออกมาเป็นหนังสือซึ่งเรียกว่า “สังคมศาสตร์ในประเทศไทย” [...] เจ้าคุณอนุমানราชชนกก็มีบทความเรื่องความรู้และความสามารถในการใช้มานุษยวิทยาในประเทศไทย (ในหนังสือเล่มนี้) อันนี้ผมถือว่าเป็นการเริ่มต้น คณบดีผมเองก็สอนสังคมวิทยา ผมมีความเชื่อว่าคณบดีผมและเจ้าคุณอนุমানราชชนกที่เป็นตัวตั้งตัวตี (ที่จะสร้างสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในมหาวิทยาลัยไทย) ท่านก็มาสอนเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณี เกี่ยวกับมานุษยวิทยาในประเทศไทยให้พวกรัฐศาสตร์ จุฬาฯ [...] มูลนิธิเอเชียเขามีข้อกำหนดให้ทุน จะให้ไปเรียนต่อที่สหรัฐอเมริกา ทางคณบดีก็เลยต่อรองว่า

ขอทุนแต่จะส่ง สุเทพ สุนทรภักซ์ กับชูวงศ์ ฉายะบุตร ไปเรียนในยุโรปได้ไหม
นักเรียนทุนมูลนิธิเอเชีย ที่ไปอังกฤษรุ่นแรกจึงมีผม เรียนมานุษยวิทยา อาจารย์
ชูวงศ์ เรียนการปกครองท้องถิ่น...”

อาจารย์สุเทพ เริ่มต้นชีวิตนักเรียนมานุษยวิทยาของท่าน ภายใต้บรรยากาศที่ฝรั่ง
เรียกว่า “สงครามเย็น” (Cold War) ในยุคสมัยที่รัฐบาลอเมริกันได้เข้ามาใช้ประเทศไทยเป็น
ฐานทัพและดำเนินนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปฏิบัติ
การเชิงยุทธศาสตร์ของรัฐบาลอเมริกันด้านหนึ่งดำเนินการผ่าน “โครงการพัฒนา” โดยเฉพาะ
การสร้างถนน หนทาง “หมู่บ้านพัฒนา” ตลอดจนการสนับสนุนให้ทุนวิจัยและทุนศึกษาต่อ
ในมหาวิทยาลัยของสหรัฐอเมริกาแก่บรรดานักคิด นักวิชาการ อาจารย์มหาวิทยาลัยของ
ประเทศไทย

ที่ว่า จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สุเทพกลับออกเดินทางไกลเพื่อไปศึกษาต่อ
ที่อังกฤษ ที่มหาวิทยาลัยลอนดอน ซึ่งมีปรัชญาและระบบการบริหารจัดการแยกเป็น
“สำนักวิชา” หรือวิทยาเขตหลายแห่ง ที่สำนักวิชา School of Oriental and African Studies
(SOAS) ท่านเล่าว่า ระหว่างที่เป็นนักศึกษาใหม่ในอังกฤษต้องไปเรียนวิชาต่าง ๆ ที่ London
School of Economics (เพราะที่ SOAS เป็นสำนักวิจัยไม่มีกระบวนวิชาเปิดสอน) จึงได้มี
โอกาสร่ำเรียนกับนักมานุษยวิทยาที่โด่งดังระดับโลกหลายท่าน อาทิ Edmund R. Leach,
Michael Mendelson, หรือแม้แต่ นักมานุษยวิทยาอเมริกัน Michel Moerman ก็ได้พบปะกัน
ที่นั่นเป็นครั้งแรก Moerman นักมานุษยวิทยาอเมริกันซึ่งเดินทางเข้ามาศึกษาวิจัยเรื่อง
“การทำนาของชาวลื้อที่เซียงค้ำ”^{๑๑} ผู้เขียนผลงานสร้างวิวาทะเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องชาติพันธุ์
สัมพันธ์ (Ethnicity) อันโด่งดัง เรื่อง “Ethnic Identification in a Complex Civilization :
Who Are the Lue?”^{๑๒}

“เนื่องจากผมไม่ได้เรียนมานุษยวิทยามาก่อน ก่อนที่จะเข้าหลักสูตร
ปริญญาโทมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยกำหนดให้ต้องสอบเข้า เรียกว่า
qualifying exam คือสอบเทียบความรู้ ที่นี้ SOAS ไม่มีกระบวนวิชาที่เปิดสอน
คือคอร์สใหญ่จะอยู่ที่ London School of Economics ผมก็ไปเรียนวิชา
ระดับปริญญาตรีที่ LSE ตอนนั้นผมก็เรียน Southeast Asia, Political
Anthropology, Economics, Anthropology of Religion [...] ใช้เวลาปีหนึ่ง

^{๑๑} ดู Michel Moerman. *Agricultural Change and Peasant Choice in a Thai village*. Berkeley. University of California Press. 1968.

^{๑๒} ตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสาร *American Anthropologist*. Volume 67. Issue 5, pages 1215-1230. October 1965.

จนสอบผ่าน “เกียรตินิยมอันดับสองระดับบน” ปีที่ ๒ ผมก็เรียนปริญญาโท ได้เรียนกับหัวหน้าภาควิชาภาษามนุษยวิทยาวัฒนธรรม และ Michael Mendelson (นักภาษาศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับพุทธศาสนาในพม่า) แก่ก็มาคุมวิทยานิพนธ์ของผม ช่วงนั้น Michel Moerman เป็นนักศึกษาจากอเมริกาก็มาทำวิจัยที่ลอนดอน ผ่านโครงการ London-Cornell Project เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างกัน มีชั้นเรียน มีนักศึกษาปริญญาเอก นักวิชาการ นักวิจัย ไปมาหาสู่กัน วันหนึ่ง Michel Moerman ก็มาแวะที่ SOAS พูดภาษาไทยสำเนียง “คนเมือง” มาพบ Michael Mendelson กับ Stuart Simmons ซึ่งเป็นหัวหน้าภาควิชาภาษาไทย (สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เคยไปช่วยเขาสอนที่แผนกวิชาภาษาไทย ที่นี่) ตอนนั้น Michel Moerman กำลังทำวิจัยเรื่องการทำนาที่เชิงค้ำของชาวไทลื้อ เขาเสนอว่า คนลื้อพยายามรักษาความเป็นลื้อโดยการไม่เป็นชาวนาไทย เพราะว่าถ้าเป็นชาวนาไทยก็จะถูกจัดกลุ่มให้เป็นไพร่ ... ชาวลื้อเก่งในเรื่องการปลูกข้าว เพราะฉะนั้นข้าวของชาวลื้อที่อาศัยน้ำฝนเพียงไม่กี่เดือนก็จะได้ผลเต็มเม็ด ในขณะที่ชาวนาไทยบนพื้นราบกินลุ่มอะไรบ้าง เพราะสมัยก่อนชลประทานไม่เจริญ ชาวลื้อสามารถผลิตข้าวส่วนเกินแล้วบรรทุกเกวียนมาขายทั่วภาคเหนือ ไปถึงอุตรดิตถ์ สุโขทัย เอาปลาแห้งกลับมาขาย

ประเด็นของ Michel Moerman ก็คือว่า การรักษาเอกลักษณ์ของชาวลื้อ พบว่าระบบเครือญาติความสัมพันธ์ ความร่วมมือในการทำนา การใช้ควาย (เป็นกระบวนการทางสังคม) ที่สามารถรักษาความเป็นลื้อไว้ได้ โดยการรักษาระบบการทำนาไว้ เพราะว่าตอนหลังพบว่า เมื่อให้เงินทุนเข้ามารับจ้างไถนาใช้แทรกเตอร์ คนเริ่มจะไม่ใช้ควาย ความร่วมมือก็จางหาย ความเป็นลื้อก็จะหายไปด้วย อันนี้คือประเด็นสำคัญ Michel Moerman ก็เลยประทับใจว่าระบบการปลูกข้าวมันมีแง่มุมที่น่าสนใจมาก ๆ

ทีนี้ผมกำลังหาหัวข้อในการเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาโทอยู่ ... Moerman กับ Stuart Simmons ก็เลยบอกว่า สุเทพ ทำไมคุณไม่ทำเรื่องการปลูกข้าวในประเทศไทย ก็ไม่ได้ให้รายละเอียดกับผม ก็ไม่แน่ใจว่าปลูกข้าวมันจะมีประเด็นอะไร ทีนี้ในช่วงนั้นผมเรียน ต้องอ่านหนังสือเกี่ยวกับ kinship คือพูดง่าย ๆ ว่า ระบบเครือญาติ เป็นเรื่องที่ทุกคนต้องพูดถึง ... มันเป็นหลักการพื้นฐานในการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา ต้องเริ่มจากระบบเครือญาติ ถ้าคุณหาโครงสร้างอันนี้ได้ คุณก็จะเข้าใจสังคม เศรษฐกิจ การเมือง

ไม่มากนักน้อย Michel Moerman เป็นผู้ที่มีส่วนต่อการตัดสินใจที่จะเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาโท เรื่อง **The Thai Family** ซึ่งต่อมาอาจารย์สุเทพได้เสนอต่อ School of Oriental and African Studies มหาวิทยาลัยลอนดอน จนสำเร็จการศึกษา ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๐๖

“ตอนนั้นไม่มีความรู้สึกจะต่อปริญญาเอกอะไร ก็รีบกลับมาเมืองไทย มาสอนหนังสืออยู่ในแผนกวิชาสังคม (คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)”

จากนักเรียนอังกฤษสู่ชีวิตนักมานุษยวิทยาอาชีพ

หลังจากเรียนจบเดินทางกลับเมืองไทยมีดีกรีเป็นนักมานุษยวิทยาจากเกาะอังกฤษ ซึ่งเรียกว่าหาได้ยากยิ่ง (ในตอนนั้น) ท่านได้มีโอกาสเข้าร่วมทำงานในโครงการวิจัยสำรวจชาวเขาของ Lauriston Sharp ในฐานะนักวิจัย สุเทพ สุนทรภะสิทธิ์ ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการสำรวจหมู่บ้านชาวเขาในภาคเหนือ

“ทันทีที่กลับมาจากอังกฤษ อาจารย์ชาร์ป (Lauriston Sharp) อาจารย์แองค์ (Lucien Hanks) นักมานุษยวิทยาอเมริกันที่เคยทำงานวิจัยในประเทศไทยผ่านโครงการศึกษาบางชั้น^{๑๓} ก็กลับเข้ามาอีกครั้งหนึ่ง มาศึกษาเรื่อง hill tribe ก็ต้องการนักวิจัยภาคสนามที่เป็นนักมานุษยวิทยา ตอนนั้นอาจารย์พัทธา สายหู เขาไปช่วยกรมประชาสงเคราะห์ เป็นการทำงานวิจัยสำรวจสภาพทางเศรษฐกิจสังคมของชาวเขา ...

โครงการวิจัยคอร์เนล ต้องการนักวิจัย ตามผมไปสอบ ผมไปสัมภาษณ์ทางคอร์เนลก็เกิดพอใจผมขึ้นมา ได้งานสำรวจชาวเขา ที่เชียงดาว มูเซอ ลีซอ แม้ว รวว ๆ ๖ เดือน เสร็จแล้วก็ย้ายไปที่แม่จัน (เชียงใหม่) ศึกษาอาข่า ... ตอนหลังพวกแองค์ (Jane and Lucien Hanks) ก็ศึกษาตามลุ่มแม่น้ำกก ...

หน้าที่ผมคือลงหมู่บ้านเข้าถึงเย็นกลับ ค้างคืนมาสัมภาษณ์แบบชั่วคราวมาจากไหน ชื่ออะไร คือตอนนั้นเราไม่รู้ แต่ตอนหลังมารู้ว่า ภารกิจสำคัญที่เขาได้ทุนมาคือ การสำรวจทำแผนที่ต่าง ๆ ตอนนั้นอเมริกาคิดว่าภาคเหนือของประเทศไทย (จะกลายเป็นคอมมิวนิสต์) ... ทีนี้ผมก็เบื่อขึ้นมา ผมก็บอก ว่าผมอยากจะศึกษา คือผมจบมายังไม่ได้ทำงานวิจัยภาคสนามอะไรเลย

^{๑๓} สนใจเพิ่มเติมดู *Change and Persistence in Thai Society : Essays in Honor of Lauriston Sharp*. Edited by William Skinner and A. Thomas Kirsch. Ithaca, New York. Cornell University Press. 1975.

อยากจะเลือกหมู่บ้านสักหมู่บ้านหนึ่งแล้วก็ศึกษาฝังตัว คือระหว่างที่แรงแค้อยู่ที่แม่จัน ผมก็ไปอยู่ที่หมู่บ้านลีซอ ที่ห้วยมะหินฝน อยู่เลยแม่จันไป เดียวนี้ก็เป็นน้ำพุ รีสอร์ท สนามกอล์ฟไปแล้ว ผมไปอยู่กับหมู่บ้านลีซอ ๒ เดือน เข้าไปศึกษา”

หลังจากที่โครงการสำรวจชาวเขานี้เสร็จสิ้น อาจารย์สุเทพจึงรายงานตัวกลับเข้ามาทำงานสอนวิชามานุษยวิทยาวัฒนธรรม ในแผนกวิชาสังคมของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างนี้เองท่านได้เข้าไปช่วยงานรัฐบาลไทยในโครงการพัฒนาที่มีเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ที่จะปรับปรุงทั้งสภาพความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยได้ดำเนินการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับระบบผู้นำตามจารีตประเพณีในหมู่บ้านของจังหวัดอุบลราชธานี และสภาพเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านในเขตอำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร

ในฐานะอาจารย์มานุษยวิทยา สังกัดแผนกวิชาสังคม อาจารย์สุเทพทำงานวิจัยให้กับกรมพัฒนาชุมชน และได้ผลิตผลงานอันสำคัญยิ่งเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกมาเล่มหนึ่ง

ประมาณปีหนึ่ง (เสร็จสิ้นโครงการ) อาจารย์แองค์ อาจารย์ชาร์ป ก็กลับไปอเมริกา ผมก็ต้องกลับไปรายงานตัวที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ ที่นี้กรมพัฒนาชุมชน เพิ่งตั้งขึ้นในกระทรวงมหาดไทย กำลังจะเปิด “หมู่บ้านพัฒนา” หมู่บ้านตัวอย่างที่อีสาน ที่จังหวัดอุบลราชธานี นี่ก่อนที่เขาจะเปิดตัว ก็จ้างผมไปทำการสำรวจ ผมก็นั่งรถของกรมพัฒนาชุมชน ไปตะลอน ๆ ตระเวนดูหมู่บ้าน ... ในที่สุดผมก็ไปเจอหมู่บ้านที่ (ในหนังสือ **สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**) เรียกว่า “บ้านนาอัสตร”^{๑๔} กรมพัฒนาชุมชนให้ผมศึกษา ลักษณะผู้นำตามจารีตประเพณี ... ผมเป็นหัวหน้าโครงการใช้ผู้ช่วยคนหนึ่งชื่อวิสุทธิ์ (ตอนหลังเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดหนึ่งในภาคอีสาน) และนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ ประมาณ ๕-๖ คน เลือกหมู่บ้านเสร็จ ก็เข้าไปอยู่ในหมู่บ้านช่วงภาคเรียนฤดูร้อน

^{๑๔} คือบ้านนาหมอม้า ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดมหาสารคาม

ที่ผมเลือกหมู่บ้านนี้ก็ถือว่า เขาบอกมีศาลปู่ตา ศักดิ์สิทธิ์มาก ... มีพระในหมู่บ้านสร้างฝาย สร้างอะไรขึ้นมามีคนไปทูล ทว่าท่านเป็นปอบ ใส่ผ้าเหลืองเดินในทุ่งนา คือฟังดูแล้วหมู่บ้านนั้นมีความเชื่อดั้งเดิมแล้วก็มีผู้นำ (คือผู้ใหญ่บ้าน) เป็นคนหัวสมัยใหม่ เลือกแล้วก็ทำได้ศึกษาอย่างละเอียด ผมก็เจาะลึกเรื่องผีปู่ตา คือตอนนั้นมันมีความรู้สึกว่าจะมาพูดเรื่องเป็น พุทธไม่เป็นพุทธ ที่เราพูดกันว่า supernatural มันไม่ใช่พุทธ แต่ผมก็ใช้มุมมอง แบบมานุษยวิทยาว่า เราจะต้องศึกษาระบบศาสนาให้เป็นระบบเดียวกัน เป็น holistic approach ผมก็เลยมอง แม้แต่พระองค์ที่อยู่ในพุทธก็ไปขอหอยกับ ผีปู่ตา ศาลผีปู่ตา ก็มีอิทธิพลต่อความเชื่อ เศรษฐกิจของหมู่บ้าน ...”^{๕๔}

สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่อาจารย์สุเทพเขียน แปล และทำหน้าที่บรรณาธิการ รวบรวมบทความจากงานวิจัยและผลงานสำคัญของ นักมานุษยวิทยาไทย (คือพัทธา สายหนู และอาจารย์สุเทพเอง) และนักมานุษยวิทยา นักวิชาการต่างประเทศ อาทิ Williams J. Klausner, Thomas E. Lux, Charles F. Keyes และ Millard F. Long ที่เวลานั้นต่างเข้ามาศึกษาวิจัยในภาคอีสาน ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ระบบสังคม ความเชื่อและพุทธศาสนาของชาวบ้าน ครอบครัวยุคใหม่ ลักษณะทางชาติพันธุ์ และ พัฒนาการทางเศรษฐกิจ น่าจะเป็นหนังสือวิชาการเล่มสำคัญที่สุดเล่มหนึ่ง (แม้กระทั่ง ปัจจุบัน) ที่ให้ภาพเชิงพรรณนาและการพยายามทำความเข้าใจระบบสังคมและชีวิต ทางวัฒนธรรมของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย^{๕๕}

“ตอนนั้นหมู่บ้านในอีสานจะเริ่มเป็นพื้นที่ที่มีนักวิชาการไปศึกษา มีเรื่อง ผู้ก่อการร้าย มีการแทรกซึม (ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย) อะไร ต่างๆ สมัยจิตร ภูมิศักดิ์ ... มีงานศึกษาของ Charles F. Keyes เกี่ยวกับ Regionalism งานศึกษาของ A. Thomas Kirsch เรื่องระบบความเชื่อศาสนา ของชาวผู้ไท^{๕๖} และงานศึกษาของ Robert B. Textor เรื่องคนปั่นสามล้อ

^{๕๔} ดูเพิ่มเติมใน สุเทพ สุนทรภะสิทธิ์ “ความเชื่อเรื่อง ผีปู่ตา ในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ใน *สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. กรุงเทพฯ. แผนกวิชาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๑๑.

^{๕๕} ดูเพิ่มเติมใน *สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ* (๒๕๑๑) และดู พัฒนา กิตติอาษา. *สุวิถีอีสานใหม่*. กรุงเทพฯ. วิชา. ๒๕๕๗. ซึ่งตีพิมพ์หลังจาก *สังคมวิทยาของหมู่บ้านฯ* (ที่สุเทพ สุนทรภะสิทธิ์ บรรณาธิการ) เผยแพร่เป็นครั้งแรกกว่า ๔๕ ปี เพื่อเปรียบเทียบด้วย.

^{๕๖} “Phu Thai Religious Syncretism : A Case Study of Thai Religion and Society”. Unpublished Ph.D. Thesis. Harvard University. 1967.

ชาวอีสานในกรุงเทพฯ^{๑๘} ... ความคิดของผมก็คือว่า การที่เราจะศึกษาสังคมใด สังคมหนึ่งให้เข้าใจโดยตลอด การศึกษาอีสานให้เข้าใจอย่างแท้จริงจะต้องเป็น holistic จะต้องศึกษาการเมือง ศาสนา สังคม วัฒนธรรม ที่ในตอนนั้น ยังไม่มีใครศึกษาอย่างจริงจัง ผมก็เลยพยายามรวบรวมจากงานศึกษาที่มีอยู่ ตอนนั้น

งานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Charles F. Keyes^{๑๙} มีอิทธิพล กับผมมาก คือเขาศึกษา รู้เรื่องการเมืองดีมาก พูดถึงว่าใครต่ออะไรต่างๆ หนักไปทางการเมืองมากเกินไป เพราะฉะนั้นผมก็ได้ความคิดจากพวกนี้แหละว่า การที่เราจะศึกษาอีสาน เราก็ควรจะใช้มุมมองการศึกษาทางมานุษยวิทยาแบบ holistic ดูการเมือง เศรษฐกิจ สังคม จะเห็นว่าในหนังสือจะมีบทความของ Millard F. Long เกี่ยวกับเศรษฐกิจพื้นฐาน^{๒๐} แล้วก็มึนนักภูมิศาสตร์ที่เขียนถึง ปริมาณฝนตก ความแห้งแล้ง สภาพทางภูมิศาสตร์ต่างๆ แล้วก็มีความเชื่อ ในทางเศรษฐกิจ ศาสนา แล้วก็มีการเมือง ความเป็นอีสาน แต่ (ตอนนั้น) ไม่มีคนศึกษาศาสนาในระดับหมู่บ้าน พอตีมีบทความจากงานวิจัยของผม เรื่องผีปอบา”

นอกจากเรื่อง ผีปอบา ศาสนาและความเชื่อในภาคอีสาน สุเทพ สนใจ วิถีชีวิตของชาวม้ง โดยเฉพาะม้งขาว ท่านอ่านรายงานการวิจัยเรื่อง การเกษตร ของม้งขาว (ตั้งแต่ช่วงที่ทำวิจัยในโครงการของ Lauriston Sharp) ระหว่าง ที่กลับมาสอนหนังสือที่จุฬาฯ ท่านยังพยายามหาทางที่จะศึกษาวิจัยชาวม้ง ชาวต่อ และหวังว่าหลังจากทำงานวิจัยเรื่องชาวม้งเสร็จจะหาทางศึกษาต่อ ในระดับปริญญาเอก

“ผมเดินไปหาอาจารย์ไกรศรี นิมมานเหมินท์ (ท่านแนะนำ) บอกไปทาง เชียงราย ขึ้นไปบนภูต่างๆ ผมก็เดินเข้าไปเพื่อจะไปหาหมู่บ้าน เสร็จแล้ว ในที่สุดจะมีหมู่บ้านม้งขาวอยู่แถว ๆ เลยดอยปู่ไป ผมก็ติดต่อกับศูนย์วิจัย ชาวเขา (Peter Hinton ก็หาทุน) ในที่สุดผมก็ได้ทุน SEATO ให้ทำวิจัย แต่ว่า มีเงื่อนไขว่าระหว่างที่รับทุนต้องทำงานร่วมกับศูนย์วิจัยชาวเขา (ซึ่งตอนนั้น

^{๑๘} *From Peasant to Pedicab Driver*. New Heaven. Yale University. Southeast Asia Studies. 1961.

^{๑๙} “Peasant and Nation : The Integration of a Thai Lao Village into the Thai National System”. Unpublished Ph.D. Thesis, Cornell University. Ithaca. New York. 1966.

^{๒๐} ดู “พัฒนาการทางเศรษฐกิจในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ใน *สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. สุเทพ สุนทรภักซ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ. แผนกวิชาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๑๑

มีนักมานุษยวิทยาจากออสเตรเลีย อาทิ Anthony Walker, Peter Hinton มาประจำอยู่ ผมก็เรียนภาษา เตรียมพร้อมเรียบร้อย ก็ขออนุมัติคณบดี คณบดี เขาก็ไม่อนุมัติเพราะคิดว่าการทำงานที่ไปนั่งทำงานร่วมกับศูนย์วิจัยชาวเขา คล้าย ๆ กับว่าในที่สุดก็จะขโมยตัวผมไป ท่านก็ไม่ให้ไป (แต่) ให้ผมไปทำวิจัยที่หมู่บ้าน เขมร ที่จังหวัดสุรินทร์ พอผมรู้อย่างนี้ผมก็ผิดหวังมาก ๆ ผมก็เลยลาออก เพราะ ว่ามันขัดกับความรู้สึกผม แล้วพอดีผมมาอยู่จุฬาฯ ครบเวลาที่ใช้ทุน ๒ เท่า ผมลาออกไปอยู่บริษัทเอสโซ่ ไปเป็นผู้ช่วย”

เกิดอะไรขึ้นเมื่อนักมานุษยวิทยาคนที่ ๒ ของประเทศไทยลาออกจากจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ไปเป็นผู้จัดการบริษัทเอสโซ่!

“ก็เดี๋ยวนะสิ วันหนึ่งผมไปร่วมงานแต่งงาน ก็ลืมนึกไปใหญ่ สุเทพ ลาออก จากจุฬาฯ ... คืออย่างนี้ พอผมลาออก วิลเลียม คลาสเนอร์ (Williams J. Klausner) ซึ่งก็เป็นผู้อำนวยการมูลนิธิเอเชีย เขาก็เดี๋ยวนะสิ สุเทพ คุณนะ คณบดีขอทุนให้ ส่งให้ไปเรียนอังกฤษ จบอังกฤษ เป็นนักมานุษยวิทยา คนที่ ๒ (ของประเทศ) แล้วคุณออกไปทำงานบริษัทเอสโซ่ แกก็บอกไม่ได้ ๆ ผมก็เล่าให้ฟังว่า ผมเตรียมตัวที่จะไปทำงานวิจัยภาคสนาม (ในหมู่บ้านม้งชาว) เรียนภาษาเรียบร้อยแล้ว คณบดีกลับไม่อนุญาตให้ผมทำ แกก็ไม่ได้ ๆ คือ ผมก็อยากจะทำวิจัยทำงานอยู่ในมหาวิทยาลัย วิลเลียม คลาสเนอร์ แกก็บอก จะจัดการให้ จากบริษัทเอสโซ่ ผมก็เข้าไปทำงานที่ ARPA เป็นโครงการ ของรัฐบาลอเมริกันกับรัฐบาลไทย ในโครงการนี้เขาจะจ้างพวกอาจารย์ มหาวิทยาลัยต่าง ๆ มีศาสตราจารย์ นักวิชาการ จากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในอเมริกามาร่วมงาน เช่น สแตนฟอร์ด คอร์เนล เต็มไปหมด ...”

ในฐานะ “ผู้เชี่ยวชาญด้านชาวเขาในประเทศไทย” ของโครงการ Advanced Research Projects Agency (ARPA) ช่วงแรกท่านถูกส่งตัวไปทำงานภาคสนามแถบชายแดน เมืองกาญจน์ ตอนนั้นมีขบวนการของขุนส่า และกองกำลังของชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ แถบชายแดนไทย-พม่าเคลื่อนไหวยุติในพื้นที่ที่เรียกว่า “แดนกันชน” ระหว่างรัฐไทยกับ คอมมิวนิสต์ในพม่า

“เราส่งผมไปให้ดูสถานการณ์ ผมก็ไปดูรายงานที่เกี่ยวกับภาคเหนือ ถ่อเรือเข้าไปแถวเมืองกาญจน์ นั่งรถไฟไปลงที่บ้านโพ นั่งเรือย่อนขึ้นไปถึง สังกะบุรี เข้าไปตามหมู่บ้านกะเหรี่ยง ผมกลับมาเขาก็ถามว่าเจอคอมมิวนิสต์ไหม

ผมก็บอก เอ๊ย คอมมิวนิสต์อะไรที่ไหน เขาก็หัวเราะ ผมก็เจอแต่กะเหรี่ยง ผมถึงรู้จัก ผมนั่งเรือไปคุยกับพวกมอญ อิสลาม ไปถึงเจ้าพ่ออูดตมะ มีศาลอยู่ ตอนหลังน้ำท่วม ผมไปนมัสการ ที่ศาลากลางบ้าน แล้วก็ไปเยี่ยมกะเหรี่ยง ...”

เป็นเวลาเกือบทศวรรษ หลังสำเร็จการศึกษาด้านมานุษยวิทยาจากอังกฤษ (ในปี ๒๕๐๖) เริ่มจากชีวิตสอนหนังสือควบคู่ไปกับการทำวิจัย ภายใต้สังกัดแผนกวิชาสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ระหว่างปี ๒๕๐๗-๒๕๑๑) และชีวิตนักมานุษยวิทยาอาชีพ ภายใต้โครงการวิจัยระดับนานาชาติของนักมานุษยวิทยาอเมริกันและโครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลอเมริกันและรัฐบาลไทย (คือ ARPA) สุเทพ สุนทรภะลัษ ทุ่มเทเวลาให้กับ การทำงานวิจัยใช้ชีวิตเป็นนักมานุษยวิทยา เดินทางศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ “ชนกลุ่มน้อย” และชาวบ้านในชนบทไทยทั้งในภาคเหนือและภาคอีสาน ผ่านโครงการวิจัย ที่ส่วนใหญ่ เป็นการร่วมงานร่วมกันระหว่างท่านในฐานะนักมานุษยวิทยาไทยกับฝรั่งนักวิชาการ นักมานุษยวิทยาตะวันตก นับเป็นเวลาหลายปีที่สุเทพได้ทำงานวิจัยในฐานะนักมานุษยวิทยา อาชีพ และยังได้มีโอกาสเขียนรายงานเชิงชาติพันธุ์วรรณาเกี่ยวกับชาวม้งและกะเหรี่ยง ในพื้นที่ภาคเหนือและอาณาบริเวณชายแดนไทย-พม่า **คู่มือว่าด้วยชาวเขาเผ่ามั่ว** คือ ปฐมบทสำคัญของเส้นทางการทำงานผลิตงานเขียนเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ที่อาศัยข้อมูลจากการทำงานวิจัยเชิงมานุษยวิทยาของท่านอย่างแท้จริง และผลงานชิ้นนี้ ก็ถูกจัดพิมพ์เผยแพร่และใช้ในแวดวงวิชาการและความมั่นคงของประเทศไทย^{๒๐}

ราว ๆ ปี ๒๕๑๔ เมื่อสถานการณ์ความขัดแย้งและการเมืองโลกในภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป โครงการความช่วยเหลือต่างๆ ที่รัฐบาลอเมริกันและ กลุ่มประเทศสัมพันธมิตรเคยสนับสนุนเริ่มถดถอย หรือปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์เชิงนโยบาย ในที่สุด สุเทพ สุนทรภะลัษ นักมานุษยวิทยาอาชีพจึงตัดสินใจกลับเข้ารับราชการ มาเป็น อาจารย์มหาวิทยาลัยอีกครั้งหนึ่ง

“รัฐบาลอเมริกัน ทำนายว่าประเทศไทยจะเป็นสนามรบถัดจากเวียดนาม ถ้าเวียดนามแตก เพราะฉะนั้นจุดอ่อนของอเมริกันกับเวียดนามคือค่อนข้าง ไม่มีความรู้เกี่ยวกับเวียดนามเลย เพราะฉะนั้นเข้าไปทั้งๆ ที่ไม่รู้เรื่องอะไร ก็เสียเปรียบมาก ถ้าประเทศไทยจะต้องอยู่ในสถานะสนามรบ ... ตอนที่ผม เข้าไปเขาบอก ๕ ปี ภาคเหนือของประเทศไทยทั้งหมดเลย อีสานจะเป็น

^{๒๐} สุเทพ สุนทรภะลัษ. *คู่มือว่าด้วยชาวเขาเผ่ามั่ว Meo Handbook (Thai Language Version)*. กรุงเทพฯ. ศูนย์วิจัย และพัฒนาการทหารระหว่างไทย-สหรัฐ. ๒๕๑๓. ส่วนรายงานเกี่ยวกับกะเหรี่ยง อาจารย์สุเทพเล่าส่วนหนึ่ง นอกจากจะมีนักวิชาการฝรั่งศึกษาและให้ความสนใจกันอย่างมาก ความสลับซับซ้อนภายในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกรเรียกว่า “กะเหรี่ยง” เอง ที่มีหลากหลายกลุ่มภาษาย่อย รายงานของท่านจึง “ไม่ผ่านการพิจารณา” ให้ตีพิมพ์

เขตสงครามคอมมิวนิสต์ เพราะฉะนั้นเขาทำวิจัย (ในโครงการ ARPA) specialization ของผมคือชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย... ก็ส่งผมมา

ทำงานร่วมกับศูนย์วิจัยชาวเขา ขณะเดียวกันโครงการ ก็พยายามจะตั้งสำนักงานมีความร่วมมือกับ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ระหว่างปี ๒๕๑๑-๒๕๑๓) ผมก็มามีสำนักงานอยู่ที่คณะสังคมศาสตร์...”

ชีวิตอาจารย์มหาวิทยาลัย ฤ ... ชีวิตนักมนุษยวิทยาในประเทศไทย?

“ผมโอนกลับเข้ารับราชการที่ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.๒๕๑๔ ... แต่ว่าประมาณ ๒ ปีก่อนหน้านั้น ระหว่างสงครามเวียดนามจะจบแล้ว เขาให้ผมกับ James Wood ซึ่งเป็นผู้ประสานงานระหว่างโครงการ ARPA กับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ขึ้นมาที่เชียงใหม่ ผมมาช่วยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และศูนย์วิจัยชาวเขา (อบรมเจ้าหน้าที่และทำงานด้านศูนย์รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ) ขณะเดียวกันศูนย์วิจัยล้านนา (ในคณะสังคมศาสตร์) ก็เริ่มตั้งตัว จนกระทั่งสงครามจะจบ ARPA ก็ใช้วิธีบีบผม คล้าย ๆ ว่าจะส่งผมไปทำวิจัยในเวียดนาม ... มันอันตราย เสียทายมาก ผมก็ลาออก”

อาจารย์สุเทพเล่าต่อว่า การที่ท่านเป็นเจ้าหน้าที่ของโครงการ ARPA หน้าที่หนึ่งคือฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ห้องสมุดของศูนย์วิจัยชาวเขา แต่ห้องสมุดของ ARPA มีลักษณะพิเศษไม่ได้รวบรวมหนังสือในความหมายของห้องสมุด แต่เป็นการรวบรวมบทความ รายงานการวิจัยทั้งหมดที่เกี่ยวกับ “ชาวเขา” และสังคมวัฒนธรรมของภูมิภาคนี้ มีเอกสารละเอียดดิบ เอกสารที่รวบรวมนี้จะเก็บไว้ที่ห้องสมุดของศูนย์วิจัยชาวเขา ๑ ชุด และอีก ๑ ชุดที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์สุเทพกับคณะสังคมศาสตร์ (หรือระหว่าง โครงการ ARPA กับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ตั้งแต่แรกเริ่มจึงไม่ใช่เรื่องของความบังเอิญ ทว่าก่อเกิดขึ้นในบรรยากาศของความขัดแย้งระหว่างอภิมหาอำนาจในยุคสงครามเย็น รัฐบาลอเมริกันกับรัฐบาลไทยกำลัง “ร่วมกัน” ต่อสู้ขบวนการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ ในนามหรือผ่านสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา”

ในช่วงนั้น คือราว ๆ ปี ๒๕๑๓ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่กำลังจะเป็นเจ้าภาพทอดกฐินพระราชทาน ที่วัดพระสิงห์ อาจารย์เล่าว่าท่านจึงเสนอต่อคณะบดีคณะสังคัมศาสตร์ (ตอนนั้น) คือ ดร.นิพนธ์ ศศิธร ว่าจะทำหนังสือแจกกฐินให้ ซึ่งใช้แนวคิดเดียวกับที่เคยทำใน **สังคัมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** แต่คราวนี้จะเป็นเรื่องของ “สังคัมวิทยาของภาคเหนือ” ซึ่งในที่สุดก็กลายมาเป็น **สังคัมและวัฒนธรรมลานนาไทย** หนังสือวิชาการภาษาไทยเล่มแรกที่รวบรวมบทความแปลจากงานวิจัยชิ้นสำคัญของนักวิชาการฝรั่งที่เดินทางเข้ามาศึกษาสังคัมภาคเหนือของไทยในช่วงเวลาก่อนหน้านั้น ผ่านโครงการ ARPA หรือโครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอเมริกันนั่นเอง^{๒๒}

หนังสือ **สังคัมและวัฒนธรรมลานนาไทย** ที่อาจารย์สุเทพรับอาสาทำหน้าที่บรรณาธิการ จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อแจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร วันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๓ นอกจากนี้จะมี “ประวัติวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร” เนื้อหายังประกอบไปด้วยงานวิชาการสำคัญ ๖ เรื่องคือ

๑. “วัฒนธรรมทางการเมืองของจังหวัดเชียงใหม่” ของ คล้าค ดี เนร์
๒. “เศรษฐกิจการทำเหมือง” ของ เอ็ดเวิร์ด แวน รอย
๓. “วัดบ้านปิง ศูนย์กลางสังคัมหมู่บ้านไทยลื้อ” ของ ไมเคิล มอร์แมน
๔. “คติเจ็ดประการของกู่แดง” ของ คอนราด คิงส์ฮิลล์
๕. “ประชากรชาวเขาและชาวพื้นราบในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย”

ของ ปีเตอร์ กุนสตัดเตอร์ และ

๖. “คำจารึกเกี่ยวกับพระบรมธาตุจอมทอง” ของ ฮันส์ เพนธ์

ต่อมาเมื่อนักหนังสือพิมพ์แจกในวันพระราชทานผ้ากฐิน ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ขอรับพระราชทานนำไปถวายพระสงฆ์จำพรรษา ณ วัดพระสิงห์ คงจะแจกจนหมดไป จึงได้มีการจัดพิมพ์ขึ้นอีก (ในปีเดียวกันนั้น) และในการพิมพ์ครั้งนี้ได้เพิ่ม “บทนำ : สังคัมและวัฒนธรรมลานนาไทย” ของสุเทพ สุนทรภะสิทธิ์ และบทสุดท้ายเรื่อง “การทำไร่เลื่อนลอย : ปัญหาและอนาคต” ของดักลาส ไมลส์ เข้ามาด้วย รวมทั้งหมดเป็น ๘ บทสำคัญในหนังสือ **สังคัมและวัฒนธรรมลานนาไทย**

ในปี ๒๕๑๔ ช่วงที่อาจารย์สุเทพกลับเข้ารับราชการเป็นอาจารย์อีกครั้งในคณะสังคัมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จะว่าไป ถือเป็นยุคก่อตั้งภาควิชาสังคัมวิทยาและมานุษยวิทยาอย่างแท้จริง แม้ว่าจะได้เปิดดำเนินการเรียนการสอนมาได้ ๗ ปีแล้ว

^{๒๒} ดู สุเทพ สุนทรภะสิทธิ์ (บรรณาธิการ). *สังคัมและวัฒนธรรมลานนาไทย*. เชียงใหม่. คณะสังคัมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๑๓.

คณาจารย์ส่วนใหญ่ที่มาสอนตอนนั้น นอกจากนักสังคมวิทยาหรือนักมานุษยวิทยาฝรั่ง

จากโครงการฟูลไบรท์ เช่น Donald O. Cowgill, Charles F. Keyes และ Jack M. Potter อาจารย์ไทยที่สอนส่วนมากยังคงเป็นอาจารย์ที่มาจากสาขาวิชาอื่น ในคณะสังคมศาสตร์ และจากต่างคณะแรกตั้งคือมนุษยศาสตร์ (สอนวิชาภาษาอังกฤษ) และวิทยาศาสตร์ (สอนสถิติและคณิตศาสตร์) ท่านเล่าว่าในช่วงนั้นภาควิชาสังคมวิทยาฯ เอง มี ดร.บรรพต วีระสัย ซึ่งสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกทางสังคมวิทยาจาก University of California-Berkeley ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าภาควิชาฯ อาจารย์ประเสริฐ พันธชาติ จบปริญญาโทมานุษยวิทยาจาก University of Michigan (ย้ายมาจากกรมพัฒนาชุมชน) อาจารย์เกษม บุรกลีกร จบปริญญาโทสังคมวิทยาจาก University of Texas at Turzon ย้ายมาจากสภากิจยแห่งชาติ ผู้ซึ่งจะมีบทบาทอย่างสำคัญในการก่อตั้งสถาบันวิจัยสังคมของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในเวลาต่อมา^{๒๓} และที่เหลือเป็นกลุ่มอาจารย์จบใหม่ บัณฑิตรุ่นแรกจากภาควิชาสังคมวิทยาฯ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เอง คือ อุไรวรรณ ตันกิมยง (ตอนนั้นกำลังศึกษาต่อที่ลอนดอน) ขวัญใจ ไทยทอง และนฤจร อิทธิจิระจรัส (ซึ่งขณะนั้นทำงานใกล้ชิดกับนายธนาคารนักมานุษยวิทยาสมัครเล่น ไกรศรี นิมมานเหมินท์)

หลังจากที่ ดร.บรรพต วีระสัย ย้ายไปสอนหนังสือที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง คณะบดีคณะสังคมศาสตร์จึงแต่งตั้งให้ สุเทพ สุนทรเกตุ ซึ่งมิดิกรีเป็นนักมานุษยวิทยาจากอังกฤษ และมีความอาวุโสทางวิชาการมากกว่า ขึ้นเป็นหัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาฯ แทน ช่วงที่ท่านเป็นหัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาฯ คือระหว่างปี ๒๕๑๕-๒๕๑๖ อาจารย์สุเทพเล่าว่ามีอาจารย์ที่เข้ามาทำงานในช่วงนั้น อาทิ อาจารย์ไทพีศรีนิติ ภัคดีกุล ซึ่งจบอาชญาวิทยาจากประเทศสหรัฐอเมริกา และฉลาดชาย รมิตานนท์ ลูกศิษย์ก้นกุฎิของ Lauriston Sharp จากมหาวิทยาลัยคอร์เนล^{๒๔}

^{๒๓} ความเป็นมาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เริ่มจากการริเริ่มของกลุ่มคณาจารย์ในคณะสังคมศาสตร์ (โดยเฉพาะอาจารย์เกษม บุรกลีกร ดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้น) ภายใต้กลุ่ม “งานวิจัยทางสังคมศาสตร์” ในปี ๒๕๑๖ กระทั่งในปี ๒๕๑๙ มหาวิทยาลัยได้อนุมัติให้จัดตั้งเป็นศูนย์ภายในคณะใช้ชื่อว่า “ศูนย์วิจัยสังคมศาสตร์” การดำเนินงานของศูนย์ได้รับเงินสนับสนุนจากคณะสังคมศาสตร์และมูลนิธิ โครงการความร่วมมือต่าง ๆ ทั้งจากภายในประเทศและต่างประเทศ ต่อมาเมื่อมีภาระงาน โครงการ และบุคลากรเพิ่มมากขึ้น คณะสังคมศาสตร์จึงได้เสนอขอจัดตั้งสถาบันวิจัยสังคม ให้มีสถานะเทียบเท่ากับหน่วยงานมหาวิทยาลัยระดับคณะ จนได้รับอนุมัติให้มี “โครงการจัดตั้งสถาบันวิจัยสังคม” เป็นโครงการใหม่ในแผนพัฒนาการศึกษา ระยะที่ ๔ (พ.ศ.๒๕๒๐-๒๕๒๔) จนในปี ๒๕๒๒ ได้มีประกาศทบวงมหาวิทยาลัย ยกฐานะโครงการจัดตั้งสถาบันวิจัยสังคมขึ้นเป็น “สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” ดำเนินงานด้านการวิจัยมาตราบจนกระทั่งปัจจุบัน

^{๒๔} ส่วน อานันท์ กาญจนพันธุ์ ที่เวลานั้นกำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาโทที่ Cornell University เช่นกัน เข้าทำงานเป็นอาจารย์ประจำในปี ๒๕๑๙ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่อาจารย์สุเทพ ได้เดินทางกลับไทยเพื่อทำงานวิจัยภาคสนาม และได้รายงานตัวกลับเข้าทำงานในคณะสังคมศาสตร์และมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการตัดสินใจรับ อานันท์ ผู้ที่เวลานั้นยังมีดีกรีเป็นมหาบัณฑิตด้านประวัติศาสตร์เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ เข้าทำงานในภาควิชาสังคมวิทยาฯ

ทว่าหลังจากสอนหนังสือได้เพียง ๒ ปี บรรยากาศของวงการมานุษยวิทยาระดับนานาชาติภายใต้อิทธิพลของรัฐบาลอเมริกันที่ยังคงแผ่กระจายไปโดยทั่ว ทั้งในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในที่สุดได้ผลักดันให้ สุเทพ สุนทรภักซ์ ตัดสินใจออกเดินทางศึกษาต่ออีกครั้งหนึ่ง

“พอมามาเป็นหัวหน้าภาควิชาสังคุมวิทยาฯ มี visiting scholar โครงการฟูลไบรท์ คือ Jack M. Potter เขาก็ให้นั่งในห้องเดียวกับผม วันหนึ่งเขาก็พูดว่า สุเทพ ทำไมไม่คิดไปทำปริญญาเอก ผมก็บอก ผมจบอังกฤษมาตั้ง ๑๐ กว่าปีแล้ว ไม่ได้คิดแล้ว Jack Potter ก็บอกไม่ได้หรือคุณต้องไปพยายามจะขออนุญาตฟูลไบรท์ให้ ทีนี้ นฤจร จบแล้วก็ได้ทุนไปอยู่ฮาร์วาร์ด ๑ ปี พอไปอยู่สักพักก็เป็นทีปี ก็ลากลับมา มาพักรักษาตัวอยู่ Jack M. Potter มากับภรรยาเขา (คือ Sulamith Potter) เป็นนักเรียน Ph.D. มาหาที่ทำงานวิจัยภาคสนาม ก็เลือกบ้านกู่แดง (สารภี เชียงใหม่) นฤจรเป็นผู้ช่วยวิจัย ก็สนิทกับ Jack M. Potter มาก ก็โอเคจะเอาไปเรียนเบิร์คเลย์ พอตอนหลังมาพูดกับผม จะมี Berkeley-Chiang Mai สุเทพคุณต้องไป เพราะเป็นหัวหน้าภาควิชา ถ้าคุณไม่ไปโครงการนี้ก็คงเป็นไปไม่ได้ ในที่สุด ราว ๆ ปี ๒๕๑๖ เป็นหัวหน้าภาควิชาฯ ได้ ๒ ปี ก็ไปเรียนต่อ ...”

(จากซ้าย) นฤจร อธิธิระจรัส อุไรวรรณ ตันกิมยง ประดิษฐ์ วิชัยดิษฐ์ ประอรนุช จันทรมบูรณ สุเทพ สุนทรภักซ์ ไทพีศรีนิติ ภัคดีกุล เกษม บุรกลีกร สุนทรี่ ศิลพพัฒน์ และสุวิทย์ รุ่งวิสัย ถ่ายภาพร่วมกับนักศึกษาสังคุมวิทยาฯ รุ่น ๑๑ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๔

(จากซ้าย) Professor Lauriston Sharp สุเทพ สุนทรภัสช์ และ สมหมาย เปรมจิตต์ ราวๆ ปี ๒๕๑๖

สุเทพ สุนทรภัสช์ ลาศึกษาต่อระดับปริญญาเอก ที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ เมื่อตอนอายุได้ ๓๙ ปี เวลาและประสบการณ์การทำงานเป็นนักมานุษยวิทยา อาชีพมากกว่า ๑๐ ปี นี่เองที่จะกลายเป็นเงื่อนไขเชิงสังคมวิทยาที่เกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับการผลิตผลงานวิทยานิพนธ์อันโด่งดังด้าน “มุสลิมศึกษา” ในเวลาต่อมา (ดังจะได้อภิปราย ขยายความข้างหน้า)

เมื่อกลับไปศึกษาต่อในระดับปริญญาเอก การที่สุเทพเคยทำงานเป็นนักมานุษยวิทยา อาชีพอย่างต่อเนื่องยาวนานในโครงการวิจัยระดับนานาชาติ หรือจะเรียกว่าระดับการเมืองโลกก็ว่าได้ (ดังที่ท่านกล่าวถึงอย่างตรงไปตรงมาข้างต้น) อีกทั้งมีดีกรีมหาบัณฑิตมานุษยวิทยา จากลอนดอนติดตัวไปด้วยแล้ว ปีแรกที่เบิร์กลีย์ จึงเป็นการทุ่มเทเวลาให้กับการพัฒนาหัวข้อ การทำวิจัยวิทยานิพนธ์ ภายใต้การดูแลให้คำปรึกษาของศาสตราจารย์ Herbert P. Phillips ซึ่งสุเทพ สุนทรภัสช์ เคยรู้จักและร่วมงานมาก่อนแล้วในฐานะ “ที่ปรึกษา” ของโครงการ ARPA^{๒๕} กระนั้นก็ตามท่านเล่าว่า ได้เลือกเรียนวิชาต่างๆ กับอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทางด้าน พัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมเมือง ที่คาดว่าจะนำแนวคิดมาใช้ในการพัฒนา โครงร่างวิทยานิพนธ์ ที่แต่เดิมท่านวาดหวังว่าจะเป็นเรื่องของ “เมืองตอนใน” (an inland-city) ของรัฐจอร์เจียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป คือเมืองพรวัว (หัวเมืองหนึ่งในรัฐล้านนา

^{๒๕} หากสนใจประเด็นอันสลับซับซ้อนเกี่ยวกับนักมานุษยวิทยา ประเทศไทย และการเมืองโลกยุคสงครามเย็นนี้ ดู Eric Wakin. Anthropology Goes to War : Professional Ethics and Counterinsurgency in Thailand. Madison. University of Wisconsin : Center for Southeast Asian Studies Monograph Number 7. 1992. โดยเฉพาะบทที่ ๔.

ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งขึ้นกับจังหวัดเชียงใหม่) นอกเหนือจาก Jack M. Potter ผู้เขียนหนังสือเรื่อง **โครงสร้างสังคมของชาวนาไทย** อันโด่งดังจากการศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งแถบชานเมืองของเชียงใหม่ (คือในอำเภอสารภี)^{๒๖} และศาสตราจารย์ Herbert Phillips นักมานุษยวิทยาผู้เชี่ยวชาญด้านไทยศึกษา นามระบือ บรรดาอาจารย์นักมานุษยวิทยาที่สุเทพ สุนทรภักซ์ ได้ร่ำเรียนอยู่ที่เบิร์คเลย์ มีอาทิ George M. Foster ซึ่งสอนวิชา Comparative Peasant Society, Burton Benedict สอน Plural Societies และ Williams Shack ผู้เชี่ยวชาญด้าน Political Anthropology อย่างไรก็ตามเมื่อถึงขั้นต้องสอบหัวข้อโครงร่างวิทยานิพนธ์ สุเทพต้องเลือกกรรมการนอกภาควิชามานุษยวิทยาอีกท่านหนึ่งมาทำหน้าที่สอบควบคุมดูแล และนักวิชาการท่านนั้นคือ Robert Reeds ซึ่งเป็นอาจารย์จากภาควิชาภูมิศาสตร์

จากเมืองพร้าวสู่บ้านอ้อ : ว่าด้วยเรื่องเล่าของ “มานุษยวิทยามุสลิม”

หาก **อัตลักษณ์ศาสนาอิสลามในเมืองเชียงใหม่** คืองานศึกษาบุกเบิกทางด้านมุสลิมศึกษาหรือ “มานุษยวิทยามุสลิม” เล่มแรกในแวดวงสังคมศาสตร์ไทย กำเนิดของ “ตำนาน” หรืองานเขียนเล่มนี้ก็มิมีที่มาที่ไปคล้ายตั้งนิยายที่จะเริ่มต้นด้วยจุดหักเหของเหตุการณ์อะไรบางอย่าง จากนั้นมักเต็มไปด้วยความวุ่นวายและเหตุบังเอิญ กระทั่ง “จบลง” หรือคลี่คลายไปกับอารมณ์ของ “ผู้อ่าน” ที่อาจเต็มไปด้วยความอึดอึม ผิดหวัง ค้างคาใจ หรือได้แรงบันดาลใจต่อไป

เริ่มจาก “เรื่องเล่า” การสอบป้องกันหัวข้อโครงร่างวิทยานิพนธ์ก่อนที่ท่านจะได้รับอนุมัติให้เดินทางกลับมาทำงานวิจัยภาคสนามในประเทศไทย อาจารย์สุเทพเล่าให้ฟังหลายครั้งว่า ในช่วงระหว่างที่ท่านเรียนปีหนึ่งอยู่ที่เบิร์คเลย์ อาจารย์ที่ปรึกษาของท่านคือ Herbert P. Phillips นักมานุษยวิทยาผู้เชี่ยวชาญทางด้านไทยศึกษา เป็น Big Professor จึงมักต้องเดินทางไปมาระหว่างประเทศไทยกับเบิร์คเลย์เพื่อทำงานวิจัยและให้คำปรึกษาต่อโครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอเมริกัน แม้แต่การสอบป้องกันหัวข้อโครงร่างวิทยานิพนธ์ของสุเทพ ท่าน (คือ Herbert P. Phillips) ก็ต้องมอบหมายให้ Jack M. Potter ทำหน้าที่แทน อาจารย์สุเทพเล่าว่า ท่านตั้งใจอย่างยิ่งที่จะทำวิจัยที่เมืองพร้าว “พร้าว” คือดินแดนมหัศจรรย์ที่น่าค้นหาความหมายยิ่งในสายตาของท่าน อย่างไรก็ตาม แม้จะเตรียมการมาดีแค่ไหนอย่างไรในการสอบหัวข้อวิทยานิพนธ์ อะไรก็เกิดขึ้นได้เสมอ

^{๒๖} ดู Jack M. Potter. *Thai Peasant Social Structure*. University of Chicago Press. 1976.

เป็นไปได้ว่าในเวลานั้นความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเทศไทย หรือไทยศึกษา (Thai Studies) ของนักสังคมศาสตร์อเมริกันจะยังคงมีอยู่อย่างจำกัด ยังไม่ต้องกล่าวถึงกรรมการสอบหัวข้อวิทยานิพนธ์ของอาจารย์สุเทพในเวลานั้น (คือราว ๆ ปี ๒๕๑๗-๒๕๑๘) ที่ส่วนใหญ่ไม่ได้เชี่ยวชาญเรื่องไทยศึกษา ท่านเล่าสั้น ๆ แต่ฟังเข้าใจได้ว่า ไม่มีกรรมการท่านใดเลยที่จะมีความรู้ หรือความเข้าใจที่จะช่วยให้พวกเขาสามารถจินตนาการถึง “เมืองพัวว” ของท่านได้ เหตุฉะนั้นเมื่อ Jack M. Potter (ประธานกรรมการสอบโดยพฤตินัย) ซึ่งเพิ่งเดินทางกลับจากเชียงใหม่ หลังเสร็จสิ้นโครงการวิจัยภาคสนามในอำเภอสารภี ได้ยูและเสนอในที่ประชุมกรรมการโครงร่างหัวข้อวิทยานิพนธ์ว่า พื้นที่ศึกษาของสุเทพ น่าจะเป็น “เมืองเชียงใหม่” (Chiang Mai City) ไม่ใช่เมืองพัวว เพราะเมืองพัววเวลานั้น (ตามที่ Potter เข้าใจ) แทบที่จะไม่มีอะไรที่บ่งบอกว่ามี “ความเป็นเมือง” แต่อย่างไร อาจารย์สุเทพเล่าถึงบรรยากาศในที่ประชุมสอบตอนนั้นว่า หลังจากที่ได้อ่านคำว่า “เมืองเชียงใหม่” จากปากของ Jack M. Potter กรรมการส่วนใหญ่ ซึ่งพาลนึกไปถึงเมืองใหญ่ เช่น Chicago หรือ New York พื้นที่ศึกษาในโครงร่างหัวข้อวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของท่านจึงมีอันดับถูกเปลี่ยนจาก “เมืองพัวว” มาเป็น “เมืองเชียงใหม่” แต่การศึกษาเชียงใหม่ทั้งเมืองคงจะเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากในทางมานุษยวิทยา กรรมการจึงลงความเห็นตรงกันว่าน่าจะมุ่งเน้นศึกษาเรื่องของผู้คนหลากหลายกลุ่มที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองเชียงใหม่ แต่ที่ว่าเรื่องก็ยังไม่ไปไกลไปถึง “บ้านฮ่อ”

หลังหัวข้อวิทยานิพนธ์ได้รับอนุมัติ อาจารย์สุเทพได้รับทุนค่าเดินทางเพื่อทำงานวิจัยภาคสนามจำนวนหนึ่งจาก Robert H. Lowie Travel Grant ที่ Jack M. Potter เป็นธุระจัดหาให้ (และตัวเครื่องบินขากลับจากสำนักงานของโครงการฟูลไบริที่ในประเทศไทยที่เข้าใจผิดคิดว่าอาจารย์สุเทพเรียนจบแล้ว!) ระหว่างทางบินกลับไทยท่านเล่าว่าได้วางแผนแวะเยี่ยมขอคำปรึกษาจากอาจารย์เก่าที่สำนักวิชา SOAS และจะอาศัยเวลาเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่จากการวิจัยเอกสารในห้องสมุด British Public Record Office ซึ่งมีแผนกที่รวบรวมเอกสารต่าง ๆ ของเจ้าหน้าที่อาณานิคมที่ส่งตรงมาจากสำนักงานสถานกงสุลอังกฤษในเชียงใหม่ แผนการดังกล่าวสะท้อนถึง “วุฒิกวาทะทางปัญญา” ของสุเทพ สุนทรภักซ์ อดีตนักเรียนมานุษยวิทยาอังกฤษจากลอนดอนผู้มากไปด้วยประสบการณ์บทบาทการทำงานเป็นนักมานุษยวิทยาอาชีพก่อนหน้านี้ที่ดำเนินมาอย่างยาวนานกว่า ๑๐ ปี (ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว)

ระหว่างที่พำนักอยู่ในกรุงลอนดอนราว ๆ ๒ เดือน โดยอาศัยเงินทุนสนับสนุนที่ได้รับจาก British Council อาจารย์สุเทพเล่าว่าที่ SOAS ท่านได้มีโอกาสพบและขอคำปรึกษากับ Abner Cohen นักมานุษยวิทยาอังกฤษผู้โด่งดังจากหนังสือ Urban Ethnicity (1974) หรือ “ชาติพันธุ์สัมพันธ์ในเมือง” ที่เพิ่งตีพิมพ์ออกใหม่ก่อนหน้านั้นเพียงราว ๆ ๑ ปี หนังสือ

ที่บรรณาธิการโดย Abner Cohen เล่มนี้ (และงานที่เขาเขียนอีกหลายชิ้น) สร้างคุณูปการอย่างมากต่อการศึกษารื่องชาติพันธุ์สัมพันธ์ พหุวัฒนธรรม กิจกรรมเศรษฐกิจการค้า และการเดินทางตั้งถิ่นฐานในสังคมเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ มุมมองเชิงมานุษยวิทยาตั้งกล่าวให้ ความสำคัญกับมิติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ ผ่านระบบสังคม เศรษฐกิจการค้า และการสร้างชุมชนทางศาสนา หรือศาสนสถานของชุมชน ผู้อพยพในบริบทของสังคมเมือง อันเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ สังคมเมือง

จากลอนดอน อาจารย์สุเทพชวนคืนสู่เชียงใหม่ พกพางานเขียนเกี่ยวกับชาติพันธุ์สัมพันธ์ในเมืองของ Abner Cohen และความสนใจที่มีต่อประวัติศาสตร์การค้าการตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมปากีสถานและ “พ่อค้าทางไกล” (long-distance traders) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิมจากยูเนาน ที่มีปฏิสัมพันธ์เข้ามาทำการค้าอย่างยาวนานในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน ที่ท่านรวบรวมค้นคว้าได้มาจากเอกสารรายงานของเจ้าหน้าที่อาณานิคมอังกฤษ อาจารย์เล่าว่าหลังกลับถึงเชียงใหม่ได้รายงานตัวกลับเข้าทำงานในคณะสังคมศาสตร์ควบคู่ไปกับการทำงานวิจัยภาคสนาม ซึ่งบิดาของมานุษยวิทยาสมัยใหม่คือ B. Malinowski ถือเป็น “งานศิลปะ” อย่างหนึ่ง เป็นทักษะความสามารถที่สอนกันตรงๆ ไม่ได้ ทว่านักเรียนมานุษยวิทยาสามารถพัฒนาขึ้นมาจากการทำงาน การใช้ชีวิตร่วมกับผู้คนจริงๆ ใน “สนาม” ทั้งอาศัยภาษา ความสัมพันธ์ ความศรัทธาธรรมมีต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์งานสนาม ซึ่งถือเป็นสิ่งที่สุเทพ สุนทรภะสิทธิ์ ได้เคยลองผิดลองถูกสั่งสมพัฒนาขึ้นมาก่อนหน้านั้นบ้างแล้ว อย่างน้อยก็ ๑๐ ปี ในฐานะนักวิจัยในโครงการระดับนานาชาติ (จากคอร์เนล) ผู้เชี่ยวชาญของกรมพัฒนาชุมชน และนักมานุษยวิทยาอาชีพของโครงการ ARPA

อาจารย์สุเทพเขียนเอาไว้ในบทนำหนังสือ Islamic Identity in Chiang Mai City (2013) ว่าท่าน “เข้าถึง” ประวัติศาสตร์และชุมชนของชาวมุสลิมยูเนานได้อย่างไร ท่านสามารถทำความเข้าใจสร้างความคุ้นเคยจนถึงขั้นไว้น้ำใจเชื่อมระหว่างนักมานุษยวิทยากับ “อิหม่าม” หรือผู้นำในชุมชนศาสนาของชาวมุสลิมในเมืองเชียงใหม่ กระทั่งเขียนประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมหลากหลายกลุ่มขึ้นมาได้ ทั้งยังชี้ให้เห็นถึงกระบวนการทางสังคมต่าง ๆ (เช่นการแต่งงานกับสาวพื้นเมือง การสร้างมัสยิดแห่งแรก การค้าและการส่งเสริมด้านการศึกษาของลูกหลาน) ที่ช่วยให้เราเข้าใจการปรับตัวกระทั่งกลืนกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม “คนเมือง” ในเชียงใหม่ได้อย่างลึกซึ้งในระดับที่เรียกว่าแม้แต่ลูกหลานของชาวยูเนานมุสลิมรุ่นหลังเอง เช่น สุชาติ เศรษฐมาลินี ก็ไม่เคยได้ยินได้ฟังจากบรรพชน หรืออาจไม่เคยคิดฝันว่าจะมีความเป็นมาเช่นนั้นในถิ่นที่ที่คิดว่าเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของตน

“ในฐานะชาวยุন্নานมุสลิมที่เติบโตมาในชุมชนแห่งนี้ (หมายถึง “ชุมชนบ้านฮ่อ” ของเชียงใหม่)^{๒๒} ข้าพเจ้าจำได้ว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ว่า (เคย) เป็นเรื่องที่ไม่ได้รับการบอกกล่าว และข้าพเจ้ารู้สึกประหลาดใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ลูกหลานของชาวยุন্নานมุสลิมในปัจจุบันแทบไม่เคยรับรู้ความเป็นมาของตนและบรรพชนผู้อพยพมาจากยุন্নานก็ไม่เคยเล่าเรื่องราวเหล่านี้ให้คนรุ่นหลังฟัง กระทั่งในปี ๒๕๔๐ เมื่อมัสยิดบ้านฮ่อของชุมชนชาวจีนมุสลิมที่ใหญ่ที่สุดในเมืองเชียงใหม่ จะจัดงานฉลองครบรอบ ๘๐ ปีการก่อตั้งมัสยิดแห่งนี้ ในฐานะนักวิชาการและเลขาธิการของมัสยิด ข้าพเจ้าได้รับการร้องขอให้จัดทำหนังสือแนะนำชุมชนของพวกเราแก่แขกมิตรที่จะมาร่วมงาน หนึ่งในหลายเรื่องที่ข้าพเจ้าคัดเลือกมาจากงานศึกษาของสุเทพ เพื่อจะบรรยายให้เห็นถึงความยากลำบากในยุন্নานก่อนที่บรรพชนจะอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยคือเรื่องการลูกฮื้อของชาวมุสลิมในยุন্নานระหว่างปี ๒๔๑๐ ถึงปี ๒๔๒๖ ... หลังจากที่ได้เห็นหนังสือแนะนำ เล่มนั้น กรรมการส่วนหนึ่งของมัสยิด ผู้ซึ่งอพยพมาจากพม่า ได้มาพบข้าพเจ้าและตำหนิติติงว่า เหตุใดจึงต้องหยิบยกเรื่องราวเหล่านี้ขึ้นมาบอกกล่าวแก่สาธารณชนอีก ในเมื่อทุกวันนี้พวกเราก็ได้ตั้งหลักปักฐาน ได้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมไทยอย่างสันติแล้ว” (Suchart 2013 : 210-211)^{๒๔}

ในระดับนานาชาติเป็นที่ยอมรับกันว่า วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของสุเทพ สุนทรภักซ์ คืองานศึกษาบุกเบิกด้าน “มานุษยวิทยามุสลิม” ในประเทศไทย คือ Master Piece หายาก! แม้หลังจากนั้นจะมีงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้ออกมาอีกสองสามเรื่องสำคัญ เช่น *Merchant and Migrants : Ethnicity and Trade among Yunnanese Chinese in Southeast Asia* ของ Ann Maxwell Hills (1998) และ “The Transformation of Chinese Muslims Identities in Northern Thailand” (2010) ผลงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของสุชาติ เศรษฐมาลินี และสุชาติเองก็ได้วิพากษ์และสรุปคุณูปการจากงานศึกษาของอาจารย์

^{๒๒} เดิมตั้งอยู่แถบบริเวณเชิงสะพานนวรัฐฝั่งตะวันตกของน้ำแม่ปิง มัสยิดแห่งแรกก่อตั้งขึ้นราว ๆ ปี ๒๔๖๐ ใกล้กับวัดอุปัชฌาย์ (ปัจจุบันคือพุทธสถานเชียงใหม่) แม้ต่อมามีการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่และจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ชาวมุสลิมต้องขยับขยายชุมชนมาตั้งบ้านเรือนอยู่ทางด้านตะวันออกของน้ำแม่ปิง (คือย่านชุมชนวัดเกตในปัจจุบัน) “มัสยิดบ้านฮ่อ” ของชาวมุสลิมยุন্নานแห่งนี้ยังคงดำรงอยู่คู่กับสังคมคนเมืองเชียงใหม่มาจนปัจจุบัน

^{๒๔} แปลโดยผู้เขียนบทความนี้ จาก Suchart Setthamalinee. “Suthep Soonthornpasuch : The Pioneer of Chinese Muslim Studies in Thailand” (2013). อ้างแล้ว.

สุเทพต่อแวดวงมุสลิมศึกษาไว้บ้างแล้ว^{๒๙} ผมจะไม่กล่าวซ้ำอีกในที่นี้ ทว่าจะตั้งข้อสังเกตว่า งานศึกษารุ่นหลังเหล่านี้ (แม้รายละเอียด ประเด็นปัญหาที่เกิดต่างยุคสมัย เป้าหมายของการศึกษา และการตีความจะแตกต่างกัน) นอกจากจะดำเนินรอยตามประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมในภาคเหนือของไทยที่สุเทพเขียนขึ้นไว้ คำอธิบายเชิงทฤษฎี ก็ยังคงดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน คือการมุ่งเน้นบทบาทของศาสนาความเชื่อกับการ นำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หรือการประกอบสร้างตัวตนขึ้นใหม่ (ผ่านระบบการจัด องค์กรทางสังคมการเมือง) ของชาวมุสลิมในโลกสมัยใหม่ หรือกระบวนการที่สุเทพ เรียกว่า Retribalisation หรือ “การรื้อฟื้นหรือการกลับคืนมาของลักษณะทางชาติพันธุ์” แนวคิด ดังกล่าวนี้เริ่มเป็นที่สนใจกันมากขึ้นในแวดวงมานุษยวิทยาต้นทศวรรษ ๑๙๗๐ โดยเฉพาะ ที่ปรากฏผ่านงานเขียนของ Abner Cohen ที่อาจารย์สุเทพเล่าว่าท่านได้มีโอกาสพบปะ ขอคำปรึกษาที่ SOAS ระหว่างทางแวะพักจากเบิร์คเลย์มาเชียงใหม่ตนเอง ปัจจุบันแนวคิด ดังกล่าวและการศึกษาวิจัยในทิศทางเดียวกันนี้ ยังคงเป็นที่นิยมและได้รับความสนใจกัน อย่างมากในกลุ่มนักมานุษยวิทยาและนักวิชาการที่สนใจศึกษาประเด็นปัญหาเรื่อง “ชุมชน คนพลัดถิ่น” (Diaspora) หรือ “ชาติพันธุ์สัมพันธ์ในระดับข้ามชาติ” ทั้งนี้โดยอาจปรากฏ ผ่านงานศึกษาที่ประยุกต์ใช้มโนทัศน์เรื่อง Neo-traditionalism หรือ New Ethnicity ของ Stuart Hall

วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของสุเทพ สุนทรภะลัช ที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า คืองานบุกเบิกทางด้านมุสลิมศึกษา หรือมานุษยวิทยาอิสลามเล่มแรกๆ ของไทย สำหรับ ผมแล้วจึงยังอาจอ่านได้อีกอย่างหนึ่งว่าคืองานต้นแบบของ Diasporic Studies ที่เขียนขึ้น โดยนักมานุษยวิทยาไทย

บทส่งท้าย

หลังสำเร็จการศึกษาจากเบิร์คเลย์ในปี ๒๕๒๐ อาจารย์สุเทพกลับมาทำงานสอน หนังสือควบคู่ไปกับงานบริหารและการทำวิจัย ท่านช่วยงานคณะสังคมศาสตร์ดำรงตำแหน่ง รองคณบดีฝ่ายวิชาการอยู่สมัยหนึ่ง (คือช่วงเดียวกับที่คณะสังคมศาสตร์ได้รับการสนับสนุน จากมูลนิธิฟอร์ด และได้ส่ง อานันท์ กาญจนพันธุ์ อุไรวรรณ ตันกิมยง และไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี ๓ อาจารย์จากภาควิชาสังคมวิทยาฯ ศึกษาต่อปริญญาเอกที่ประเทศสหรัฐอเมริกา กระทั่งสำเร็จการศึกษากลับมากันในช่วงราวๆ ปี ๒๕๒๘-๒๕๒๙) อาจารย์เล่าว่าช่วงนั่นเอง กระแสประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กำลังตื่นตัวในหมู่นักวิชาการอาจารย์ในวิทยาลัยครู (มหาวิทยาลัยราชภัฏในปัจจุบัน) ท่านจึงมีโอกาสร่วมงานกับนักวิชาการกัลยาณมิตร เช่น

^{๒๙} ดู Suchart Setthamalinee (2013). เพิ่งอ้าง.

ชยันต์ วรรณนะภุติ ศรีศักร วัลลิโกดม และอคิน รพีพัฒน์ ออกเดินสายอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการทำงานวิจัยภาคสนามเชิงมานุษยวิทยาในหมู่ครู ซึ่งในเวลานั้นกล่าวได้ว่ายังคงเข้าใจกันในแวดวงจำกัด ในส่วนของงานวิจัยนอกจากการเดินทางเสนองานบทความวิชาการในต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น ท่านยังได้พยายามสานต่อปณิธานเดิมที่เคยตั้งใจไว้คือการศึกษา “พัฒนาการของเมืองเชียงใหม่” กระทั่งรับทุนวิจัยของ فولด์สวากัน ประเทศเยอรมัน ตะวันตก (ขณะนั้น) หาโอกาสเดินทางกลับไปค้นคว้าเอกสารที่หอจดหมายเหตุในกรุงลอนดอนอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะเอกสารการเข้ามาของอังกฤษแถบเมืองน่าน ลำปาง การทำอุตสาหกรรมป่าไม้ ผลงานจากโครงการวิจัยดังกล่าวนำเสนอผ่านบทความที่อาจารย์เสนอในเวทีประชุมสัมมนาวิชาการที่มหาวิทยาลัยพายัพเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองในภาคเหนือของประเทศไทย : ผลกระทบการขยายอิทธิพลของมหาอำนาจอาณานิคมตะวันตก (พ.ศ.๒๓๙๓-๒๔๗๕)” ต่อมาตีพิมพ์ในหนังสือรวมบทความวิชาการเล่มแรกของท่าน **มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์ (๒๕๔๐)** จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เมืองโบราณ

บารมีทางวิชาการและการเป็นคนเก่าแก่ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ยังส่งผลให้ท่านต้องจับพลัดจับผลูไปปรับตำแหน่งคณบดีคณะวิจิตรศิลป์อยู่ถึง ๓ ปี (คือระหว่างปี ๒๕๒๘-๒๕๓๑) อาจารย์สุเทพเล่าว่า

“ตอนนั้น ราว ๆ ปี ๒๕๒๘ คณะวิจิตรศิลป์ซึ่งเป็นคณะใหม่ได้รับการจัดตั้งขึ้นมาแล้ว ๒-๓ ปี (คือจัดตั้งเป็นคณะในปี ๒๕๒๕ และเริ่มรับนักเรียนรุ่นแรกในปีการศึกษา ๒๕๒๖) แต่ยังไม่มียุติบัตร ... ในเวลาเดียวกันตอนนั้น วาระของผู้อำนวยการของสถาบันวิจัยสังคม หมอต่อมพอดิ พวกคณบดีหนุ่ม ๆ พวกทันตแพทย์ เกสซ์ก็มาลือบบี้กับผมว่า อาจารย์สุเทพเป็นนะ ... ก็วิ่งมาหาผม ที่นี้วิจิตรศิลป์ดันไม่มีคณบดี วันนั้นตอนเช้าจะเข้าที่ประชุมคณบดีคณะเล็ก ๆ ต่าง ๆ ก็สนับสนุนกันหมดว่าจะให้ผมเป็น ผู้อำนวยการของสถาบันวิจัยสังคม ผมก็รับปากพวกนี้เรียบร้อยแล้ว ปราบกฎว่าคณบดี (คณะสังคมศาสตร์) ไทรมาดอนเช้า ว่าพวกวิจิตรศิลป์เขาต้องการให้ผมไปเป็นคณบดีเพราะว่าเขาไม่มีใครเลย คุณคิดดูสิแยงกันไม่ให้คนนั้นเป็นคนนี้เป็นสารพัด ในที่สุดก็บอก (อาจารย์สุเทพ) เป็นเถอะ ช่วยผมหน่อย ผมก็บอกว่านี้กำลังจะไปเป็น candidate ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม ท่านก็บอกคุณไม่ต้องห่วงหรอก ใครก็เป็นได้ มีคนเยอะแยะ ผมก็เลยเสียเวลาไปอยู่วิจิตรศิลป์ ๓ ปี ...”

หลังจากออกจากตำแหน่งผู้บริหาร คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ปี อาจารย์ก็กลับมาทำงานสอนหนังสือที่คณะ ระหว่างนี้ท่านได้รับทุนจากรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ เข้าร่วมโปรแกรมการอบรมพิเศษนานาชาติเกี่ยวกับการพัฒนาและความยุติธรรมทางสังคม (สิทธิมนุษยชน) ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ ความเป็นนานาชาติในตัวท่านดำเนินมาและดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามในช่วง ๕ ปีสุดท้ายก่อนเกษียณอายุราชการ ท่านได้กลับมาทุ่มเทเวลาให้กับงานสอนหนังสือที่ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (อันเป็นช่วงเวลาที่ผมได้มีโอกาสรำเรียนกับท่าน ดังที่ได้กล่าวไปในตอนต้นเรื่อง) และในตอนนั้นเอง ภาควิชาสังคมวิทยาได้ริเริ่มเปิดหลักสูตรระดับปริญญาโทสาขาวิชาการพัฒนาศังคม และรับนักศึกษา รุ่นแรก ในปีการศึกษา ๒๕๓๓ ช่วงนี้เองอาจารย์สุเทพได้แปลและเรียบเรียงหนังสือแนวคิดทฤษฎีสังคมวิทยาและทฤษฎีมานุษยวิทยาร่วมสมัยออกมา ๒ เล่มสำคัญ^{๓๐} เพื่อที่จะใช้ประกอบการเรียนการสอนในหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาดังกล่าว

กระทั่งในปี ๒๕๓๗ สุเทพ สุนทรเกตุก็ได้เกษียณอายุราชการ จากคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แน่แน่นอนว่าชีวิตวิชาการของท่านยังไม่ได้จบลงแค่นั้น ทว่าผมก็คงไม่สามารถกล่าวต่อได้ในบทความสั้นๆ นี้ ก่อนจบบทสนทนาบ่ายวันหนึ่งที่บ้านของอาจารย์ ผมได้ขอให้ท่านในฐานะนักมานุษยวิทยาไทยรุ่นบุกเบิกช่วยทบทวนและกล่าวถึงสถานะของมานุษยวิทยาในประเทศไทย ท่านกล่าวไว้อย่างทำทนายนำคิดว่า

“คือในเมืองไทย ตอนที่ผมจบกลับมา เรายังไม่สามารถที่จะประกาศตัวได้อย่างชัดเจน คือสถานะของมานุษยวิทยา มันยังค่อนข้างจะเป็นศาสตร์ประยุกต์ มากกว่าจะเป็นวิชาของมันเอง ... การที่เป็นสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา(รวมกัน)อยู่ มันยังคาบลูกคาบดอก ... ในที่สุดแล้ว มานุษยวิทยาที่แท้จริงมันก็ยังไม่ได้พัฒนามาในลักษณะที่มันควรจะเป็น สังคมวิทยา ซึ่งในเมืองนอกเขาก็มีความเข้มแข็งและมีลักษณะเฉพาะของเขา ในเมืองไทยมันก็ไม่ได้เกิดขึ้น

^{๓๐} คือ ทฤษฎีมานุษยวิทยาปัจจุบัน ความรู้พื้นฐานทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรม. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๓๓. และทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย พื้นฐานแนวความคิดทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรม. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๓๕. นอกจากนี้ในช่วง ๒-๓ ปีที่ผ่านมา อาจารย์สุเทพยังได้แปลเรียบเรียงตำราแนวคิดทฤษฎีชาติพันธุ์สัมพันธ ให้กับหลักสูตรชาติพันธุ์ศึกษา ที่เพิ่งจะเริ่มเปิดรับนักศึกษาได้ ๓ รุ่น ในคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อีกด้วย (ดู สุเทพ สุนทรเกตุ. ทฤษฎีชาติพันธุ์สัมพันธ : รวมบทความทางทฤษฎีเกี่ยวกับอัตลักษณ์ เชื้อชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ การจัดการองค์ความรู้ ความสัมพันธ์ และรัฐประชาชาติ. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๕๕.)

มานุษยวิทยาบังเอิญเป็นสาขาที่ไปเกี่ยวพันกับศาสนา ชาติพันธุ์ต่าง ๆ ก็เริ่มจะมีตัวตนขึ้นมา แต่มันก็ยังมีสังคมสงเคราะห์อะไรเข้ามา ซึ่งผมไม่พอใจในแง่ที่มันก็ไม่เป็นอะไรของมันสักอย่าง ถ้าเป็นไปได้เราน่าจะสร้างวิชาที่เป็นมานุษยวิทยาแท้ ๆ หรือสังคมวิทยาแท้ ๆ หรือว่ามันอาจจะเป็นไปได้ว่าสังคมวิทยา มานุษยวิทยาแท้ ๆ โดยสิ่งแวดล้อมของเมืองไทยมันเป็นไปได้ การจะมาเป็น discipline ในทางอุดมการณ์ มันเป็นไปได้ไม่สอดคล้องกัน?”

ในวาระครบรอบ ๕๐ ปี คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผมจึงขอจบบทความว่าด้วย “ชีวิตและงานของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุเทพ สุนทรภักซ์” อาจารย์อาวุโสของภาควิชาสังคมวิทยาฯ นักมานุษยวิทยารุ่นบุกเบิกของไทยไว้แต่เพียงเท่านี้

ชีวิตและงาน

ของคณาจารย์อาวุโส

ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ดร.อุไรวรรณ ตันกิมยง

ชีวิตและงาน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุไรวรรณ ตันกิมยง

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชีวประวัติ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุไรวรรณ ตันกิมยง เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๙๐ ที่ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เป็นบุตรคนสุดท้องของนายผดุง กับนางเปรมจินต์ วัฒนะภูติ บิดาของท่านเป็นข้าราชการการรถไฟแห่งประเทศไทย ในวัยเด็กจึงต้องติดตามครอบครัวย้ายไปตามจังหวัดต่างๆ เมื่อถึงวัยศึกษาจึงได้พักหลักใช้ชีวิตอยู่ในกรุงเทพฯ กระทั่งเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนสตรีวิทยา อาจารย์อุไรวรรณเลือกมาศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (เลือกเป็นอันดับหนึ่ง) ในปี พ.ศ.๒๕๐๗ ซึ่งเป็นปีที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เปิดการเรียนการสอนเป็นปีแรก จึงถือเป็นบัณฑิตสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รุ่นแรกของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นคณะที่อุไรวรรณเลือกเข้ามาเรียน ซึ่งในช่วงเวลานั้น วิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เป็นวิชาเรียนใหม่สำหรับสังคมไทย นักศึกษาหลายคนรวมทั้งอุไรวรรณ ไม่มีความรู้มาก่อนว่าเป็นวิชาที่ว่าด้วยเรื่องอะไร และเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ยังไม่มีมหาวิทยาลัยแห่งใดในประเทศไทยที่เปิดสอนวิชานี้โดยตรง การสอนมักแฝงอยู่ในคณะซึ่งเกี่ยวข้องกับศาสตร์ทางสังคมอื่นๆ เช่น แฝงอยู่ในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แฝงอยู่ในคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น การเลือกเรียนวิชาสังคมวิทยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุภาพร นาคบัลลังก์ เขียนและเรียบเรียง

และมานุษยวิทยาจึงนับเป็นการบุกเบิกศาสตร์นี้ให้กับตัวอุไรวรรณ ซึ่งเป็นบุคลิกเฉพาะตัวที่ชอบทำงานที่ท้าทายอยู่แล้ว

ในปี ๒๕๐๗ นั้น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เปิดรับนักศึกษาเพียง ๑๒๕ คน กระจายอยู่ใน ๓ คณะคือ คณะวิทยาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ ในปีแรกนั้น คณะสังคมศาสตร์ มีการเปิดสอนเพียง ๓ ภาควิชาคือ ภาควิชาภูมิศาสตร์ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ และภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ซึ่งเป็นภาควิชาใหม่ มหาวิทยาลัยจึงได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ โดยการสนับสนุนอาจารย์ชาวต่างประเทศให้มาสอนในภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเป็นเวลา ๓ ปี ในปีการศึกษาแรกนั้น นักศึกษาในภาควิชานี้มีเพียง ๑๔ คน (น้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภาควิชาอื่น) ซึ่งต้องเรียนวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเป็นภาษาอังกฤษ ในการเรียนวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยานั้น มีการออกศึกษาภาคสนาม การเก็บข้อมูล ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ สังเกต และจดบันทึก เป็นวิธีการที่ได้รับการฝึกอบรมจากอาจารย์ทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศ กระบวนการเหล่านี้เป็นแรงจูงใจให้อุไรวรรณ กลายมาเป็นนักวิจัยที่มีความสามารถอย่างหาตัวจับยากในเวลาต่อมา

พ.ศ.๒๕๐๗: นักศึกษาภาควิชาสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา รุ่นแรก จำนวน ๑๔ คน อาจารย์อุไรวรรณ คือ คนที่ ๓ นับจากขวามือ (แถวหน้า)

ในระหว่าง ๔ ปี ของการศึกษาในภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา งานวิจัย เริ่มซึมซับเข้าไปในวิญญาณของนักศึกษาทั้ง ๑๔ คน ทีละน้อย ที่ไม่รู้จึกว่า วิจัยคืออะไร? วิจัยทำอย่างไร? วิจัยทำไปทำไม? คำถามเหล่านี้เริ่มหมดไปและกลายเป็นพฤติกรรมที่ติดตัว มาจนสำเร็จการศึกษาและทำงานในที่สุด อุไรวรรณเป็น ๑ ใน ๑๔ คนที่นำความรู้จากการเรียนมาใช้ในการทำงานอย่างคุ้มค่ามากที่สุดคนหนึ่ง

ในฐานะนักสอนหนังสือ

เมื่อจบการศึกษา อุไรวรรณได้รับบรรจุเป็นอาจารย์สอนในภาควิชาที่ได้เรียนมา และสอนหนังสืออยู่ ๗ ปี จึงได้รับทุนให้ไปศึกษาในสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (AIT) เป็นเวลา ๒ ปี เมื่อเรียนจบปริญญาโทแล้ว กลับมาสอนหนังสือในภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา อีกครั้ง ช่วงระหว่างเวลานั้นอาจารย์อุไรวรรณ ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็น “ผู้ช่วยศาสตราจารย์” ตลอดจนได้รับทุนจากมูลนิธิฟอร์ด เพื่อศึกษาต่อในระดับปริญญาเอก ที่มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ (Cornell University) ประเทศสหรัฐอเมริกา หลังสำเร็จการศึกษา ได้เป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุไรวรรณ ตันกิมยง แล้วจึงกลับมาสอนและพัฒนาภาควิชา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทั้งในเรื่องการพัฒนา นักศึกษาและหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาทั้งในระดับภาควิชาและคณะ อาทิ เป็นหนึ่งในผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการติดต่อขอทุนจากมูลนิธิฟอร์ด จำนวน ๑ ล้านเหรียญสหรัฐ มาสนับสนุนด้านวิชาการของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยใช้ดอกเบียจากเงินฝากดังกล่าว

นอกจากนี้ ความเป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกลของอาจารย์อุไรวรรณ เกี่ยวกับการเปิดพื้นที่ทางวิชาการข้ามพรมแดนนั้น ยังแผ่ขยายมาถึงกลุ่มนักศึกษาปริญญาตรี ด้วยการผลักดันให้นักศึกษาไทยได้มีโอกาสไปทำงานเก็บข้อมูลภาคสนามด้านการพัฒนาสังคมและด้านมานุษยวิทยาที่ประเทศจีน เป็นกลุ่มแรกของภาควิชาฯ ในปี ๒๕๔๐

ในฐานะนักวิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุไรวรรณ ตันกิมยง ได้รับทุนวิจัยระดับชาติและนานาชาติหลายทุน เพื่อทำวิจัยทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะในประเทศจีนและลาว ซึ่งมีผลงานหลากหลาย ที่เด่น ๆ ที่อาจารย์อุไรวรรณได้ทำวิจัยในเมืองไทย ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับป่าชุมชน การจัดการน้ำ การชลประทาน การมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งในแง่ของการปฏิรูปนโยบายและการสร้างเครือข่าย รวมทั้งการใช้เครื่องมือในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้แหล่งทุนของงานวิจัยดังกล่าว ได้แก่ รัฐบาลไทย รัฐบาลสหรัฐฯ มูลนิธิฟอร์ด ธนาคารโลก ADB, DANCED, GTZ, IFAD, ISPAN, UNDCP, USAID, Winrock International Inc. ฯลฯ นอกจากนี้ อาจารย์อุไรวรรณ ยังมีงานวิจัยเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงและการพัฒนา โดยได้รับทุนจาก World Bank, USAID และ YMCA เป็นต้น

อาจารย์อุไรวรรณ ได้ขยายพื้นที่ศึกษาวิจัยไปยังประเทศเพื่อนบ้าน โดยมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในด้านการจัดการป่าไม้และลุ่มน้ำระหว่างจีนและไทย การจัดทำแผนเพื่อการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินในลุ่มแม่น้ำโขงในเขตประเทศไทย จีน และลาว ตลอดจนการวิจัยเพื่อการพัฒนาพื้นที่ภูเขา และการประเมินโครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน (Social Forestry) ในพื้นที่ลุ่มน้ำแยงซีตอนบน รวมทั้งการจัดการระบบนิเวศบนพื้นที่สูงของมณฑลยูนนานร่วมกับชุมชนท้องถิ่น โดยได้รับการสนับสนุนจาก มูลนิธิริคกี้เฟลเลอร์ มูลนิธิฟอร์ด รัฐบาลจีน และ GEF-UNDP ตามลำดับ สำหรับรัฐบาลลาว ก็ได้ร่วมกับแหล่งทุนต่างชาติทั้งจาก เนเธอร์แลนด์ สวีเดน สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น ในการให้ทุนแก่อาจารย์อุไรวรรณ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำแบบมีส่วนร่วมและวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการเพาะปลูกในหลวงพระบาง รวมทั้งศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาระบบนิเวศ ตลอดจนการวิจัยเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินและการจัดการป่าไม้โดยชุมชนมีส่วนร่วมด้วย

อาจารย์อุไรวรรณถ่ายภาพร่วมกับนักวิจัยชาวจีนในโครงการวนศาสตร์ชุมชน มณฑลยูนนาน

ในฐานะนักฝึกอบรมแลกเปลี่ยนความรู้

อาจารย์อุไรวรรณ ตันกิมยง ชำนาญในการลงพื้นที่เพื่อปฏิบัติจริง จึงสามารถเป็นหัวหน้าคณะทำงาน ระดับอินเตอร์ฯ ในการจัดองค์การการอบรมปฏิบัติการสำหรับสมาชิกในประเทศเพื่อนบ้านหลายประเทศ เพื่อการจัดทำแผนและการทำงานภาคสนาม อาจารย์ให้การฝึกอบรมวิเคราะห์พื้นที่เฉพาะสำหรับการวางแผนการจัดการป่าไม้ระดับใหญ่และระดับย่อยกับการพัฒนาชุมชนและชนบท ทั้งนี้ก็เนื่องจากผลงานของอาจารย์เป็นที่ประจักษ์แก่ Donor หรือผู้ให้การสนับสนุนด้านการเงินทั้งหลาย อาทิ ADB มูลนิธิฟอร์ด สถาบันภูมิศาสตร์ยูเนี่ยน องค์การที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งในประเทศอินโดนีเซีย บังกลาเทศ เวียดนาม กัมพูชา และฟิลิปปินส์ที่ยอมรับในความสามารถระดับอินเตอร์ฯ ของอาจารย์ จึงได้เชิญอาจารย์เป็นผู้ให้การอบรมโดยเฉพาะเกี่ยวกับการวางแผนการใช้ที่ดินแบบมีส่วนร่วม (Participatory Land-use Planning, PLP) ที่อาจารย์เป็นรุ่นแรกๆ ที่ได้ริเริ่มนำเอาระเบียบวิธีดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาบนพื้นที่สูงและการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ

๒๕๔๑: โครงการการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน โดยร่วมกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ให้การฝึกอบรมการจัดการและการคุ้มครองทรัพยากรโดยประชาชน

ในฐานะนักบริหาร & นักให้คำปรึกษา

ด้วยความสามารถทางวิชาการและประสบการณ์ภาคสนามดังกล่าวข้างต้น อาจารย์อุไรวรรณ ตันกิมยง จึงได้รับการแต่งตั้งจากหัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้มาดำรงตำแหน่งประธานหลักสูตรปริญญาโท สาขาการพัฒนาระบบสังคม นอกจากนี้ อาจารย์อุไรวรรณ ยังได้รับเชิญจากผู้อำนวยการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้มาดำรงตำแหน่งประธานโครงการบัณฑิตศึกษา สาขาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เพื่อเปิดหลักสูตรภาคพิเศษ ณ จังหวัดพะเยา ซึ่งหลังจากนั้นก็ได้ขยายฐานการศึกษาสู่จังหวัดเชียงราย ตามลำดับ

อาจารย์อุไรวรรณ นำกลุ่มนักศึกษาปริญญาโท สาขาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ภาคพิเศษ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (MEM พะเยารุ่น ๑) ไปทัศนศึกษาประเทศจีน

อาจารย์อุไรวรรณ ได้ร่วมเป็นกรรมการและในฐานะผู้ชำนาญการด้านการจัดการชลประทานและแหล่งน้ำจึงมีส่วนในการแนะแนวทางการกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบผสมผสาน (IWRM) แก่สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำธรรมชาติ (ONWRC) ซึ่งขณะนั้นอยู่ในความดูแลของสำนักนายกรัฐมนตรีแห่งประเทศไทย ยิ่งไปกว่านั้น อาจารย์อุไรวรรณ ยังได้รับเลือกเป็นกรรมการและที่ปรึกษาในหลายองค์กรนานาชาติ อาทิ

องค์กร CGIAR-FAO ของสหประชาชาติที่เป็นทั้งผู้นำวิจัยทางด้านเกษตรฯ สถาบันการจัดการนานาชาติ (IWMI) สถาบันวิจัยเขตร้อนนานาชาติที่เน้นศึกษาข้าวสาลีและข้าวโพด (CIMMYT) แต่ที่ถือว่าเป็นเกียรติสำหรับประเทศไทยคือการที่อาจารย์ได้รับเลือกเป็นกรรมการอำนวยการของศูนย์การวิจัยวนเกษตรนานาชาติ (ICRAF) ซึ่งมีที่ทำการตั้งอยู่ ณ ประเทศเคนยา ทวีปแอฟริกา และด้วยความสามารถและผลงานของอาจารย์อุไรวรรณที่ปรากฏ อาจารย์จึงได้รับเลือกให้เป็นรองประธานของคณะกรรมการดังกล่าวในวาระที่สอง อาจารย์และ Dr.David Thomas ได้ร่วมกันผลักดันจนกระทั่งได้มีการกระจายการตั้งศูนย์การวิจัยวนเกษตรนานาชาติไปยังประเทศจีน เวียดนาม และไทย อาจารย์อุไรวรรณมีความสามารถในการจัดการ โดยการมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ การจัดหาเงินทุน ไปจนถึงการได้เป็นที่ปรึกษาร่วมกับคณะทำงานด้านเทคนิคและฝึกอบรมปฏิบัติการ รวมถึงการออกภาคสนามในพื้นที่ป่าในหุบเขาท้องถิ่นในประเทศไทยหลายสิบโครงการ โดยผู้เชี่ยวชาญมีทั้งชาวเอเชีย แอฟริกา และอเมริกาใต้

แม้ว่าการทำงานของอาจารย์อุไรวรรณจะออกแนวอินเตอร์ เดินทางไปทั่วโลก แทบทุกภูมิภาค ทำงานกับฝรั่งมั่งคั่ง แซก จีน ลาว ฯลฯ แต่อาจารย์ก็ไม่ลืมงานสอนหนังสือ ซึ่งก็คืองานหลัก โดยอาจารย์ได้นำเอาความรู้และประสบการณ์แปลกใหม่มาเล่าสู่กันฟัง เป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจอย่างไม่รู้จบ

ในฐานะนักศึกษาเก่าดีเด่น

จากผลงานของ ดร.อุไรวรรณ ตันกิมยง อันเป็นที่ประจักษ์ดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้นนั้น เป็นเพียงบางเรื่องบางงานเท่านั้น แต่ด้วยคุณค่าของผลงาน อาจารย์อุไรวรรณ จึงได้รับเลือกให้เป็นนักศึกษาเก่าดีเด่นของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปี ๒๕๓๗

ในฐานะนักเล่าเรื่องที่อยู่ในความทรงจำ

ดร.อุไรวรรณ ตันกิมยง ได้สร้างคุณูปการไว้หลายแห่งและมีเพื่อนร่วมอุดมการณ์ในหลายพื้นที่ ซึ่งนอกจากความสามารถในเชิงวิชาการแล้ว อาจารย์ยังเป็นคนคุยสนุก นำเอาประสบการณ์หน้าสิ่วหน้าขวานมาเล่าเป็นเรื่องขำขันได้ อาทิ การขึ้นเคื่องบินผิดลำ ผิดวัน หรือเกือบตกเครื่องบิน เธอจึงเป็นคนที่มิเพื่อนแวดล้อมมากมาย ดังจะเห็นได้จากสารแสดงความเสียใจที่หลั่งไหลมาทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์เมื่อได้รับทราบถึงข่าวการจากไปของอาจารย์อุไรวรรณ โดยสารฉบับล่าสุดที่มีได้รวมอยู่ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ อาจารย์อุไรวรรณ มาจากหน่วยงานในมณฑลยูนนานที่มีผู้ถือสารแสดงความเสียใจ โดยมีเนื้อหาที่กล่าวถึงโครงการที่อาจารย์อุไรวรรณ มีส่วนช่วย

ในด้านวิชาการ ทั้งงานวิจัยและพัฒนา ทางมณฑลยูนนานจึงได้มอบเหรียญเพื่อเป็นเกียรติ และเป็นที่ยึดจำในฐานะผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศที่ประสบความสำเร็จในการร่วมงานกับรัฐบาลมณฑลยูนนาน ซึ่งก่อนหน้านี้อาจารย์อุไรวรรณ ก็เคยได้รับรางวัล “Friendship with Yunnan Award” จาก People Government Yunnan ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน

หนึ่งในสารแสดงความเสียใจต่อการจากไปของ ดร.อุไรวรรณ เป็นบทกวีของสหาย ๒ ท่านของอาจารย์ นั่นคือ Dr.Maruja Salas และ Dr.Timmi Tillmann ที่สรุปความเป็นอุไรวรรณ ตันกิมยง ได้อย่างกระชับในหัวเรื่องว่า “The Magic of Time” ดังนี้

“When we met Uraivan we felt the magic of time,
 every moment embraced everything,
 the past the present and the future.
 Her small appearance bursted in a gigantic energy
 of worldwide commitment
 with the survival of mountain peoples.
 Her strong tendency for accuracy
 and her analytical thinking made her an inspiring
 Professor of Social Sciences,
 a figure similar to the respected hundred glaciers of
 the World’s Roof Top
 which give rise to the three major rivers
 Yangtse,
 Mekong
 And
 Salween.
 Her thoughts will flow endless, like the major Asian rivers.”

และคุณจิรนนท์ พิตรปรีชา เกลอรุ่นน้องของพี่ตืด ก็ได้แปลงบทกวีดังกล่าวเป็นภาษาไทย ในชื่อ “รอยเวลา-น่าน้ำจรรย์” เพื่ออ่านในงานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์อุไรวรรณ เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ยามพบมิตรชิดใกล้ อุไรวรรณ
กาลเวลาน่าน้ำจรรย์ พลันปรากฏ
อดีต ปัจจุบัน อนาคต
ทั้งมวลทั้งหมด.. มารวมกัน
ร่างเล็กตืด-แต่แรงฤทธิ์มหาศาล
สร้างผลงาน ฝากไว้ในโลกกว้าง
เพื่อผองชน บนเขาสูง เบิกทุ่งทาง
ยิ่งรกร้าง สูงชัน ดันดันไป
เปล่งปัญญา เจียบคม สมศักดิ์ศรี
อาจารย์ดี มีวิชา มามอบให้
ศิษย์เรียนรู้ ร่วมแรงฟันบันดาลใจ
สังคมศาสตร์ จุดคบไฟ ให้ส่องทาง
ร่างเล็ก ยิ่งใหญ่ แผ่ไพศาล
ดุจธารน้ำแข็งบนหลังคาโลก
ต้นธารแม่น้ำสามสาย
แยงซี แมโขง สาละวิน
สายธารความคิด อาจารย์ตืด อุไรวรรณ
จักลือไกลอยู่ในนิรันดร์
ดุจสายน้ำสำคัญ แห่งแผ่นดินถิ่นบูรพา
“จากแม่น้ำไสเย่น-เป็นไอหมอก
เป็นระลอกคลื่นเมฆ-เสกฝอยฝน
สู่ธารารินไหล-เป็นสายชล
ทอค่าคน ธารชีวิต จิตวิญญาณ”

ผลงานตีพิมพ์สำคัญ

องค์กรสังคมในระบบชลประทานเหมืองฝายและการระดมทรัพยากรเปรียบเทียบระหว่างชุมชนบนที่สูงและชุมชนพื้นราบในภาคเหนือของประเทศไทย (๒๕๒๘), *สังคมวิทยาในงานชลประทาน* (๒๕๓๐), *เหาบ่ยะของสูง สู่บ่ยะของเฮา: ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคเหนือ* (๒๕๓๒), *การวางแผนการใช้ที่ดินแบบมีส่วนร่วม เครื่องมือสำหรับงานพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ* (๒๕๓๗), *Natural resource utilization and management in Mae Khan Basin: intermediate zone crisis* (1988), *Participatory land use planning : a method of implementing natural resource management* (1994)

สุภาพร นาคบัลลังก์ รวบรวม เก็บความ จากเอกสารและการสัมภาษณ์สหายบางท่าน ของอาจารย์อุไรวรรณ อาทิ อาจารย์อาภา ศิริวงศ์ ดร.เสนห์ ญาณสาร Dr.David Thomas (ผ่านทาง ดร.จวีรัตน์ โทมัส) Dr.Maruja Salas และ คุณจีรนนท์ พิตรปรีชา ฯลฯ

ชีวิตและงาน

ของคณาจารย์อาวุโส

อาจารย์
ฉลาดชาย รมิตานนท์

ชีวิตและงาน

อาจารย์ ฉลาดชาย รมิตานนท์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชีวประวัติโดยสังเขป

อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ เกิดเมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๘๕ ท่านสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาวิชารัฐศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ.๒๕๐๘ จากนั้นได้ศึกษาต่อระดับบัณฑิตศึกษา ณ ศูนย์การศึกษาทางด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยคอร์เนล (Cornell University) ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับปริญญาโทสาขามานุษยวิทยา (Master of Arts in Cultural Anthropology) ในปี พ.ศ.๒๕๑๖ หลังกลับมาจากสหรัฐอเมริกา อาจารย์ฉลาดชายเลือกที่จะมาทำงานใช้ชีวิตเป็นอาจารย์ประจำอยู่ที่ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การเลือกมาอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลที่เคยใช้ชีวิตบางส่วนอยู่ภูมรมาาก่อน หรืออิทธิพลของวิชามานุษยวิทยาที่ศึกษาในสหรัฐอเมริกา หรืออิทธิพลส่วนตัวอื่นใดก็ตาม เพราะในขณะนั้นกระแสของการอพยพออกจากกรุงเทพฯ เพิ่งจะค่อยๆ เริ่มก่อตัวขึ้นอย่างช้าๆ หลังเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงทางการเมืองเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ซึ่งก็ช่วยตอกย้ำและทำให้อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ เรียบเรียง

* (ดัดแปลงเพิ่มเติมจากบทบรรณาธิการหนังสือ **อยู่ชายขอบ มองลวดความรู้: รวมบทความเนื่องในวาระครบรอบ ๖๐ ปี** ฉลาดชาย รมิตานนท์. กรุงเทพฯ. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ ๒๕๔๙. การตีพิมพ์ครั้งนี้ วสันต์ ปัญญาแก้ว และเสาวรีย์ ชัยวรรณ เพิ่มเติมข้อมูลในส่วนของชีวประวัติ เรียบเรียงเนื้อหาใหม่ ใส่ภาพประกอบ ผลงานตีพิมพ์สำคัญ โดยได้รับอนุญาตจากศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์)

ฉลาดชาย รมิตานนท์ ในวัยหนุ่มกับครอบครัวและเพื่อนๆ
ที่แมสซา-ซูเซตส์ สหรัฐอเมริกา (ปี ๒๕๑๔)

อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ (แถวนี้คนที่ ๔ จากซ้าย) ถ่ายภาพร่วมกับนักศึกษาภาควิชาสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา รุ่นรหัส ๑๕ และคณาจารย์ในภาควิชาฯ คือ ผศ.ดร.สุเทพ สุนทรภักซ์ อาจารย์เกษม บุรกลีกร
และผศ.ดร.ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี (แถวนี้คนที่ ๕, ๖, ๗ จากซ้ายตามลำดับ)

มันใจยิ่งขึ้นกับการเลือกใช้ชีวิตการทำงานด้านวิชาการในมหาวิทยาลัยชายขอบ (ของสังคมไทยในเวลานั้น)

นับจากช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ อาจารย์ฉลาดชาย ได้มุ่งศึกษาให้ความสนใจในปัญหาของผู้คน ชุมชนในชนบทภาคเหนือมากขึ้น และสร้างงานเขียนขึ้นสำคัญคือ **ผีเจ้านาย** (ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๒๘) ซึ่งมุ่งอธิบายความคิดความเชื่อของชาวบ้านในเรื่องการนับถือผีของชาวล้านนา ในทศวรรษต่อมาอาจารย์ฉลาดชายได้ขยายปริมณฑลของความรู้ไปสู่เรื่องของชาวบ้าน กลุ่มชาติพันธุ์กับการจัดการทรัพยากรป่า กระทั่งกลายเป็นที่มาของงานเขียนเรื่อง “ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท” ก่อนที่จะตกผลึกเป็นแนวคิด “ป่าชุมชน” ในปี พ.ศ.๒๕๒๗ ท่านได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา หลังรับภาระงานด้านบริหารต่อมา อาจารย์ฉลาดชายได้มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการผลักดันก่อตั้ง “ศูนย์สตรีศึกษา” คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งถือเป็นแห่งแรกในประเทศไทย ในปี พ.ศ.๒๕๒๙ จากนั้นนับจากต้นทศวรรษ ๒๕๓๐ ท่านได้ทุ่มเทพลังอย่างมากในการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิดและการวิจัยด้านสตรีศึกษา ในฐานะอาจารย์ของคณะสังคมศาสตร์ ท่านทำงานสอนหนังสือกระทั่งเกษียณอายุราชการในปี พ.ศ.๒๕๔๔ กว่า ๓ ทศวรรษ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ทำงานในตำแหน่งอาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ควบคู่ไปกับการทำงานวิชาการให้กับศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปัจจุบันแม้จะเกษียณอายุราชการแล้ว แต่อาจารย์ฉลาดชายยังคงทำงานวิชาการอยู่อย่างต่อเนื่อง และยังทำงานเป็นอาจารย์พิเศษในหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชาสตรีศึกษา (ซึ่งยกเปลี่ยนฐานะจากศูนย์สตรีศึกษา ในปี พ.ศ.๒๕๕๒) คณะสังคมศาสตร์ ให้คำปรึกษาทางวิชาการทั้งแก่นักศึกษาและอาจารย์ นักวิชาการรุ่นเยาว์วิจัยกว่าที่สนใจศึกษาประเด็นปัญหาทางสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องพัวพันไปกับกลุ่มผู้หญิง กลุ่มชาติพันธุ์ และสามัญชนคนชายขอบในสังคมไทย

กีฬาโปรด
ของอาจารย์ฉลาดชาย
คือ “ตีเทนนิส” (ภาพนี้
ถ่ายเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๑)

คุณูปการทางวิชาการและสังคม

อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ เริ่มงานวิชาการทางมานุษยวิทยาแนวโครงสร้าง-หน้าที่นิยม โดยสอนวิชาสังคมวิทยาการเมืองและเขียนหนังสือเชิงทฤษฎี มีการสอนทฤษฎี Marxism ทฤษฎีการพัฒนา neo-Marxist สังคมศาสตร์แนววิพากษ์-เศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องใหม่ในการศึกษาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในสมัยนั้น การสอนของอาจารย์ฉลาดชายเน้นไปที่การพยายามตั้งคำถามกับระบบและแนวทางการสอนนี้เองที่นำพาอาจารย์ไปสู่การทำงานวิจัย (ที่จะกล่าวต่อไปข้างหน้า) ในลักษณะที่ตั้งคำถามกับระบบและโครงสร้างของสังคมไทยในเวลาต่อมา การที่อาจารย์ฉลาดชายได้มาอยู่ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งในขณะนั้นถูกมองว่าเป็นเมืองที่อยู่ชายขอบ ห่างไกลความเจริญทั้งในแง่ของการพัฒนาและอำนาจ ความห่างไกลจากการพัฒนานี้เองทำให้อาจารย์ฉลาดชายได้มีโอกาสเรียนรู้วิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่ชายขอบที่ถูกมองว่าไร้ซึ่งอำนาจ ซึ่งได้เปิดพื้นที่ความรู้ชุดใหม่ที่แตกต่างจากความรู้อะไรสักอย่างในสังคมที่เน้นการพัฒนาแบบสมัยใหม่ และยังเป็นแรงผลักดันประการหนึ่งให้อาจารย์ฉลาดชายสนใจศึกษาเรียนรู้จากคนกลุ่มต่างๆ กระทั่งก่อรูปก่อร่างขึ้นมาเป็นความรู้ใหม่ในแนวสังคมศาสตร์วิพากษ์ ซึ่งเปิดมิติใหม่ ๆ ให้อาจารย์ฉลาดชายได้มองสังคมและวัฒนธรรมไทยอย่างวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น

ช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ อาจารย์ฉลาดชายเริ่มทำงานวิจัยภาคสนามอย่างจริงจัง โดยได้ทำงานร่วมกับศาสตราจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ ซึ่งเวลานั้นเพิ่งเรียนจบปริญญาโทกลับมาจากมหาวิทยาลัยคอร์เนล และเข้ามาเป็นอาจารย์ที่ภาควิชาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และนักวิชาการท่านอื่นๆ งานวิจัยภาคสนามเริ่มจากการเข้าร่วมอยู่ในเครือข่ายการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนาชนบท ซึ่งถือเป็นความพยายามครั้งแรกๆ ในสังคมไทย เพื่อเรียนรู้และผลักดันความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา (ฉลาดชาย วิระดา และอานันท์, ๒๕๒๕) การร่วมวิจัยครั้งนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ช่วยชักนำให้อาจารย์ฉลาดชายหันมาสนใจปัญหาการพัฒนาชนบทมากขึ้น จนกลายเป็นประเด็นสำคัญที่ใช้เวลาทุ่มเทศึกษาในเวลาต่อมา แต่ก็ยังคงเป็นการศึกษาที่มองจากมุมมองของคนข้างนอก หรือมุมมองของนักวิชาการเป็นหลัก

การหันมาให้ความสำคัญกับความคิดของคนในสังคมเองเริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงหลังของทศวรรษที่ ๒๕๒๐ เมื่ออาจารย์ฉลาดชายได้หันมาศึกษาวิจัยทางมานุษยวิทยาอย่างจริงจัง เพราะสนใจความคิดความเชื่อของชาวบ้านภาคเหนือที่ยังคงนับถือผีต่างๆ อย่างเหนียวแน่น แม้จะมีชีวิตอยู่ท่ามกลางการพัฒนาให้ทันสมัยอย่างเข้มข้นก็ตาม โดยร่วมทำงานกับอาจารย์อานันท์อีกครั้ง (หลังกลับมาจากการศึกษาต่อในระดับปริญญาเอก) โดยได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อในสังคมล้านนา (ได้รับทุนสนับสนุนจาก Toyota

Foundation) ศึกษาความเชื่อเรื่องผีกะ ปู่และย่าและ ผีเจ้านาย ผีมด ผีเม็ง ในที่สุดได้กลายเป็นผลงานวิจัย ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๗ เรื่อง **ผีเจ้านาย** โดยเป็นการศึกษาชีวิตคนชายขอบ เกี่ยวกับความคิดความเชื่อของชาวบ้านภาคเหนือที่ยังคงนับถือผีต่างๆ อย่างเหนียวแน่นท่ามกลางกระแสการพัฒนาให้ทันสมัย จากการตั้งคำถามกับทฤษฎีตะวันตกที่เคยร่ำเรียนมาเพราะไม่สามารถอธิบายความคิดที่ซับซ้อนของชาวบ้านได้ ขณะเดียวกันก็พบว่ายังมีชุดความรู้อีกหลายอย่างในสังคมชายขอบที่คนภายนอกไม่เข้าใจ เพราะมีหลักคิดที่แตกต่างกันอย่างหลากหลายทั้งที่ขัดแย้งกันเอง และทั้งมีพลังในการผลิตซ้ำขึ้นมาใหม่ เพื่อปรับใช้กับบริบทใหม่ จากนั้นมาอาจารย์ฉลาดชายยังได้ร่วมวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่ออีกหลายเรื่อง รวมทั้งเรื่องของภูมิปัญญาในการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน หรือหมอเมือง (ฉลาดชายและอานันท์, ๒๕๓๓) ประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้จากการวิจัยด้านวัฒนธรรมความเชื่อเหล่านี้ได้สอนให้อาจารย์ฉลาดชายเริ่มตั้งคำถามกับการพัฒนาชนบทมากขึ้นตามไปด้วย และในช่วงเวลา (พ.ศ.๒๕๒๗) นี้เองอาจารย์ฉลาดชายได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาด้วย

เดินทางสำรวจชีวิตวัฒนธรรมของชาวไทยออสัม ประเทศอินเดีย (ปี ๒๕๒๘) จากซ้ายมืออาจารย์ฉลาดชาย อาจารย์วีระดา สมสวัสดิ์ และอาจารย์นฤจร อธิธิจิระจรัส

งานวิจัยในช่วงต่อมา อาจารย์ฉลาดชายตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์การพัฒนาชนบทอย่างจริงจังมากขึ้น โดยได้ขยับพื้นที่การศึกษาวิจัยออกไปสู่พื้นที่ป่า พื้นที่ที่มีชาวบ้านและกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากต้องพึ่งพิงอาศัย

(ฉลาดชาย รมิดานนท์, ๒๕๒๘. **ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: โครงการศึกษานโยบายสาธารณะสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย)

ในงานวิจัยเรื่องป่าไม้สังคมกับการพัฒนา อาจารย์ฉลาดชายได้ตั้งคำถามกับนโยบายป่าไม้ซึ่งไม่สามารถรักษาป่าไว้ได้ แต่ไม่ยอมทบทวนต้นนโยบายว่าสร้างผลกระทบเชิงลบอย่างไรบ้าง กลับหันมาโทษคนที่อยู่ในป่าว่าเป็นต้นเหตุของการทำลายป่า ซึ่งงานชิ้นนี้ได้มองทรัพยากรแตกต่างไปจากที่รัฐพยายามมองคือ รัฐมองป่าไม้เป็นเพียงวัตถุ แต่งานของอาจารย์ฉลาดชายชี้ให้เห็นว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นเรื่องสิทธิและอำนาจในการควบคุมและครอบครองทรัพยากร งานชิ้นนี้จึงสร้างความสัมพันธ์อันดีให้กับผู้มีอำนาจในภาครัฐ

อาจารย์ฉลาดชายเมื่อครั้งเยี่ยมเยือน เมืองพะโค ประเทศพม่า
(เมษายน ปี ๒๕๓๐)

อาจารย์ฉลาดชายถือเป็นนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์คนแรก ๆ ที่ลดกรอบของความรู้ที่ออกมาจากสาขาวิชาเพื่อร่วมศึกษาในแบบข้ามสาขาวิชาระหว่างสังคมศาสตร์และนิเวศวิทยาป่าไม้ ซึ่งเคยถูกผูกขาดอยู่เฉพาะในแวดวงของวิชาวนศาสตร์ ผลจากการทบทวนและศึกษาการจัดการป่าไม้ อาจารย์ฉลาดชายจึงถือได้ว่าเป็นนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์คนแรก ๆ ที่บุกเบิกการศึกษาวิจัยแบบข้ามสาขา/สหวิทยาการ และการทำงานเชิงบูรณาการ โดยอาจารย์ฉลาดชายเสนอให้ปรับนโยบายในการจัดการป่าไม้ใหม่ ในแนวทางที่เรียกว่า ป่าไม้สังคมที่สนับสนุนให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่ามีส่วนร่วมในการจัดการมากขึ้น รู้ถึงป่าชุมชน ซึ่งจะช่วยให้การรักษาป่าและการพัฒนาชนบทเดินไปด้วยกันได้ แทนที่จะมองว่าเป็นคู่ตรงข้ามเหมือนเช่นที่ผ่านมา

หลังจากนั้นมา อาจารย์ฉลาดชายได้ร่วมกับเพื่อนนักวิชาการจับงานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมของคนชายขอบในพื้นที่ป่ามาอีกอย่างต่อเนื่อง ตลอดช่วงทศวรรษ ๒๕๓๐ จากเรื่อง **วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า** (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง บ.ก. ๒๕๓๕) ในกรณีของภาคเหนือตอนล่างจนกระทั่งถึง **การศึกษาป่าชุมชนในภาคเหนือ** (เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ บ.ก. ๒๕๓๖) ซึ่งเป็นโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่พยายามเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของคนชายขอบในการจัดการป่า จนสามารถประมวลขึ้นมาเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งต่อมา

ระหว่างเดินทางเยี่ยมชมตลาดและชิมอาหารที่จังหวัดเลย
(กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐)

กลายเป็นพื้นฐานความรู้ในการร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน พร้อมทั้งกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อผ่านพระราชบัญญัติดังกล่าว และส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ไปสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมในหลายรูปแบบตามมา เช่น สิทธิชุมชน สิทธิความเป็นพลเมือง สิทธิของคนพื้นเมือง ฯลฯ

ประสบการณ์ในงานวิจัยช่วงนี้เองถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ จากที่เคยถูกมองว่าเป็นเพียงการศึกษาเพื่อระดับปัญญาเท่านั้น กลายมาเป็นพลังทางปัญญาของสังคมที่มีส่วนในการขับเคลื่อนในเชิงนโยบาย ยิ่งไปกว่านั้นสาระของงานวิจัยยังชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า คนชายขอบไม่ได้อยู่ชายขอบของความรู้ หากมีทั้งพลังความคิดและภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้เป็นทางเลือกในการพัฒนาได้ แม้ในบริบทของกระบวนการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน

ในช่วง ๑๐ กว่าปีหลัง อาจารย์ฉลาดชายได้ทุ่มเทพลังอย่างมากให้กับการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับสตรีศึกษา มีส่วนร่วมและเป็นกำลังสำคัญในการผลักดัน พัฒนาโครงการสตรีศึกษาให้เป็นที่รู้จักและยอมรับจนภายหลังได้เกิดเป็นศูนย์สตรีศึกษา (พ.ศ.๒๕๒๙) และบุกเบิกหลักสูตรบัณฑิตศึกษาด้านสตรีศึกษาขึ้นในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นแห่งแรกในประเทศไทย จากการทุ่มเทให้กับการสอนด้านสตรีศึกษาอย่างเอาจริงเอาจัง อาจารย์ฉลาดชายได้พยายามเขียนตำราประกอบคำสอน เพราะเป็นเรื่องใหม่มากสำหรับสังคมไทย แต่ก็ไม่ได้มีการพิมพ์เผยแพร่ในวงกว้าง แม้ว่าจะไม่ได้วิจัยในประเด็นของสตรีศึกษามากนัก นอกจากจะวิจัยเกี่ยวกับชีวิตในการผลิตของผู้หญิงในกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง (ฉลาดชาย และวิระดา, ๒๕๓๑) แต่อาจารย์ฉลาดชายมีส่วนอย่างสำคัญในการควบคุมงานวิจัยและ

วิทยานิพนธ์ด้านสตรีศึกษาจำนวนมาก ซึ่งช่วยปูพื้นฐานการวิจัยด้านสตรีศึกษาให้พัฒนาไปในมิติเชิงวิพากษ์ที่หลากหลายมากขึ้น

แม้ว่าในช่วงหลัง ๆ อาจารย์ฉลาดชายไม่ได้ลงมือวิจัยภาคสนามด้วยตนเองอย่างเต็มที่ แต่จากประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาตลอดเกือบ ๓๐ ปี ได้ช่วยให้อาจารย์สามารถรับบทบาทมาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้สังคม ด้วยภาษาที่เข้าถึงคนส่วนใหญ่ได้มากขึ้น ผ่านการเขียนบทความในหนังสือพิมพ์หลายฉบับ ข้อคิดส่วนหนึ่งยังคงเกี่ยวพันกับปัญหาการพัฒนาในชนบทที่ยังดั้นไม่หลุดจากโครงสร้างของความยากจน ซึ่งแสดงถึงความห่วงใยของอาจารย์ต่อคนชายขอบในชนบทอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันอาจารย์จะเน้นถึงความเชื่อมโยงของปัญหาดังกล่าวว่าเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการเมือง แต่ข้อคิดส่วนใหญ่จะเป็นมุมมองเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชายหญิงมากขึ้น (ดูเพิ่มเติมใน วิระดา สมสวัสดิ์ บ.ก. พลวัตสังคม ผ่านสายตานักวิชาการไทย: ทศสิบปี ฉลาดชาย รมิตานนท์. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มีงเมือง, ๒๕๔๕.)

ตลอดชีวิตวิชาการของอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ กล่าวได้ว่าท่านคือ “นักวิชาการเพื่อสังคม” โดยผ่านงานสอน งานวิจัย และการทำงานในฐานะนักวิชาการ ท่านได้ทุ่มเทแรงใจแรงกายในการศึกษาทำความเข้าใจปัญหาของชาวบ้าน ผู้คนในชนบท และร่วมเคลื่อนไหวผลักดันให้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนเหล่านั้นอย่างเป็นธรรม ในฐานะนักมานุษยวิทยาท่านได้สร้างผลงานการเขียนอันทรงอิทธิพลยิ่ง คือ *ผีเจ้านาย* (๒๕๒๗) เพื่อพยายามอธิบายและทำความเข้าใจในเรื่องการนับถือผีในชีวิตวัฒนธรรมของชาวล้านนา ในทางสังคมผลงานวิชาการจากการวิจัยที่ท่านได้ทุ่มเทเวลาทำการศึกษาร่วมกับเพื่อนอาจารย์ มิตรสหายทางวิชาการ (โดยเฉพาะอานันท์ กาญจนพันธุ์) และกล่าวได้ว่าได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ขึ้นในสังคมไทยคือแนวคิด “ป่าชุมชน” กระทั่งกลายเป็นวาทกรรมที่แพร่หลายในแวดวงการพัฒนาและวิชาการด้านสังคมศาสตร์ในปัจจุบัน ที่สำคัญแนวคิดและความรู้เกี่ยวกับ “ป่าชุมชน” ได้กลายเป็นพื้นฐานความรู้ในการร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน และกระตุ้นให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อแสวงหาความเป็นธรรมให้ชาวชนบทในบริบทของการพัฒนา

ผลงานตีพิมพ์ที่สำคัญของ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์

เล่าเรื่องเบื้องต้นสตรีศึกษา สตรีนิยม. เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์. ๒๕๕๕.

ข้อเขียนว่าด้วย หญิง-ชาย. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่. ๒๕๔๕.

น้ำพริกล้านนา. กรุงเทพฯ: ครีวบ้านและสวน. ๒๕๔๕.

มนุษย์: วัฒนธรรม อำนาจและสิ่งแวดล้อม. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่. ๒๕๔๓.

พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา: การผลิตใหม่ของอำนาจทางศีลธรรม. พะเยา:
สภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองพะเยา. สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเมืองพะเยา. ๒๕๔๑.
(เขียนร่วมกับ อานันท์ กาญจนพันธุ์)

วิถึคนกับป่า ต้นกำเนิดชีวิต ใน บวชป่า: ภูมิปัญญาในการฟื้นฟูธรรมชาติ. เชียงใหม่:
โครงการบวชป่าชุมชน ๕๐ ล้านต้น. ๒๕๓๙.

ป่าชุมชนภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. ๒๕๓๖. (เขียนร่วมกับ
อานันท์ กาญจนพันธุ์ และสัณฐิตา กาญจนพันธุ์)

พัฒนาการศาสตร์มาร์กซิสต์ว่าด้วยสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: กองบรรณาธิการวารสาร
เศรษฐศาสตร์การเมือง. ๒๕๒๙ (แปลเรียบเรียง)

แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
๒๕๒๘. (แปลและเรียบเรียง ร่วมกับ นภา วินิจชัยกุล และอานันท์ กาญจนพันธุ์)

ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: โครงการศึกษานโยบายสาธารณะ
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. ๒๕๒๘.

ผีเจ้านาย. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่. ๒๕๒๘.

มานุษยวิทยากับการศึกษาการเมือง. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่. ๒๕๒๘.

ชีวิตและงาน

ของคณาจารย์อาวุโส

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ
ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

ชีวิตและงาน

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทนำ

To thai peasants and their struggle for justice and a better life for all
and to my parents for their devotion to the education of their children

คือคำอุทิศที่ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ จดจารึกไว้บนปกในของวิทยานิพนธ์ที่เสนอต่อมหาวิทยาลัยคอร์เนล (Cornell University) เพื่อรับปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขามานุษยวิทยาในปี พ.ศ.๒๕๒๗ หลายคนที่เคยหยิบงานสำคัญเล่มนี้ขึ้นมาอ่าน (ไม่ว่าจะอ่านผ่าน ๆ หรืออ่านอย่างเอาเป็นเอาตาย) อาจเปิดผ่านเลยไป ทว่าสำหรับผมแล้ว คำอุทิศสั้น ๆ แต่กินความลึกซึ้งข้างต้น สะท้อนตัวตนความเป็นคนสามัญของศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ได้เป็นอย่างดี หลังสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกทางมานุษยวิทยาจากประเทศสหรัฐอเมริกา ตลอดเวลาของการอุทิศชีวิตให้กับงานสอนหนังสือและงานวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ในเมืองไทย เท่าที่ผมรับรู้และเข้าใจ ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ดำเนินชีวิตเป็นปัญญาชนสาธารณะ และเป็นนักมานุษยวิทยาติดดินอย่างคงเส้นคงวา* ในบรรดาลูกศิษย์ลูกหา เพื่อนร่วมงาน หรือมิตรสหาย

วสันต์ ปัญญาแก้ว: ผู้เขียน

* ตีพิมพ์ครั้งแรก “ชีวิตวิชาการของอานันท์ กาญจนพันธุ์” วารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๒/๒๕๕๑.

๑ ปัจจุบัน กับตำแหน่งศาสตราจารย์ทางด้านมานุษยวิทยาและที่ปรึกษาทางวิชาการระดับสูงต่าง ๆ ที่ท่านได้รับและดำรงอยู่ นอกจากชีวิตงานสอน (ที่ยังคงปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ) ศาสตราจารย์

ทางวิชาการ ไม่ว่าจะใครที่ได้มีโอกาสสนทนากับอาจารย์ จะรู้ว่านอกจากข้อถกเถียงหนัก ๆ ทางวิชาการที่อาจารย์จะพูดถึงวิพากษ์วิจารณ์อย่างเอาจริงเอาจัง ท่านยังมักสอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับ “บ้าน” ของท่านให้เราท่านได้ยินได้ฟังอยู่เป็นประจำ

ผมเริ่มรู้จักอานันท์ กาญจนพันธุ์ เมื่อราว ๆ ๒๐ ปีก่อน ขณะเริ่มต้นชีวิตนักศึกษาในภาควิชาที่อาจารย์สอนหนังสืออยู่ ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์นี่เองที่เปิดโลกให้ผมได้รู้จักกับชาว Bushman ในทวีปอาฟริกา ผ่านภาพยนตร์สารคดีที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ SBS ที่ท่านอุดหนุนบันทึกเทปกลับมาจากประเทศออสเตรเลีย และใช้เป็นสื่อการสอนในวิชามานุษยวิทยาเบื้องต้น^๒ และศาสตราจารย์ ดร.อานันท์อีกนั่นแหละที่แนะนำ (ผ่านวิชามานุษยวิทยาเศรษฐกิจที่ท่านสอนตอนปีสี่ คือราว ๆ ปลายปี ๒๕๓๖) ให้ผมได้รู้จักกับ Bronislaw Malinowski สิทธิชุมชน ความหมายทางสังคมของการเล่นแชร์ ตลาดมืด รวมถึงไปถึง “ของหน้าหมู” และ Kula Ring หรือระบบการแลกเปลี่ยนผ่านของกำนัล สัญลักษณ์ของชาวเกาะโทรเบียนด์ (Trobriand Islanders) ที่ Malinowski ศึกษาและอาศัยใช้ชีวิตร่วมอยู่ด้วยนานหลายปี^๓

ดร.อานันท์ยังอาจต้องรับคำเชิญออกเดินทาง (จากเชียงใหม่) แทบทุกสัปดาห์ เพื่อไปเสนอมผลงานประชุมสัมมนาที่นั่นที่นี้ ตามที่ต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ นี่ยังไม่ต้องกล่าวถึงการเดินทางไปเยี่ยมนักศึกษา (นานาชาติ) ที่ท่านดูแลในพื้นที่ตามประเทศต่าง ๆ ในแถบภูมิภาคลุ่มน้ำโขง แต่ผู้คนรอบข้างทั้งลูกศิษย์ลูกหาและเพื่อนร่วมงาน น่าจะยังคงเห็นตรงกันว่า ท่านก็ยังคงเป็น “อาจารย์อานันท์” ของนักศึกษา ประชาชน และ “อานันท์” ของมิตรสหาย ไม่กลายเป็นอื่น.

^๒ ปัจจุบันภาพยนตร์สารคดีทางมานุษยวิทยาเรื่องนี้ ยังคงถูกใช้ เป็นสื่อการสอนในหลักสูตรระดับปริญญาตรีของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

^๓ เป็นที่รู้กันว่า เหตุที่ต้องติดอยู่ที่เกาะนั้นหลายปี จน Malinowski สามารถเรียนรู้ภาษาของชาวเกาะเหล่านี้ได้ และใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาระบบเศรษฐกิจและสังคมของชาวเกาะแปซิฟิกเหล่านั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะในเวลานั้นเองสงครามโลกครั้งที่หนึ่งได้อุบัติขึ้น และในฐานะพลเมืองของโปแลนด์ ซึ่งเวลานั้นประกาศเป็นอริกับเครือจักรภพอังกฤษ (ซึ่งขณะนั้นถือเป็นเจ้าอาณานิคมที่ตั้งตนปกครองบรรดาชาวเกาะแปซิฟิก รวมถึงไปถึง ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์) Malinowski จึงเลือกที่จะถูกควบคุมให้อยู่ในหมู่เกาะดังกล่าว เพื่อที่จะได้ใช้เวลาพยายามศึกษาทำความเข้าใจชีวิตทางสังคมของชาวเกาะโทรเบียนด์ อย่างไรก็ตาม เรื่องร้าย ๆ กลับกลายเป็นดี เมื่อ Malinowski ค้นพบว่า การได้ใช้ชีวิตติดเกาะอยู่ร่วมปะปนกับชนพื้นเมืองเหล่านั้น กระทั่งสามารถเรียนรู้ภาษาพื้นถิ่นได้อย่างเข้าใจ อันที่จริงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาดังกล่าวและวัฒนธรรมของ “คนพื้นเมือง” (the natives) ต่อมา Malinowski จึงได้เสนอวิธีการศึกษาที่รู้จักกันในนาม Participant Observation และสถาปนาให้การทำงานวิจัยภาคสนาม (doing fieldwork) กลายเป็น “พิธีกรรมเปลี่ยน” ที่นักศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาต้องเข้าร่วม เป็น “วิชาบังคับ” ของหลักสูตรมานุษยวิทยาที่เริ่มเปิดสอนในมหาวิทยาลัยชั้นนำของอังกฤษราว ๆ ต้นศตวรรษที่ ๒๐ กระทั่งเป็นที่ยอมรับกันในประวัติศาสตร์สาขามานุษยวิทยาว่า Malinowski นี้เองคือ “เจ้าพ่อ” ผู้ทำลายล้างระบอบ “มานุษยวิทยายานหอคอนายช่าง” (armchair anthropology) ที่ก่อนหน้านั้นทรงอิทธิพลยิ่งในแวดวงมานุษยวิทยาสังคมอังกฤษ และสถาปนามานุษยวิทยาสมัยใหม่ ที่เน้นการทำงานวิจัยภาคสนามอย่างเข้มข้นยาวนานและการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างเป็นระบบ ผ่านภาษาของชนพื้นเมือง หรือกลุ่มวัฒนธรรมนั้น ๆ ขึ้นมาแทนที่.

บทความเกือบทั้งหมดที่ดีพิมพ์อยู่ในวารสารสังคมศาสตร์ฉบับพิเศษ **ข้ามพรมแดนความรู้แห่งสังคมศาสตร์ไทย: ๖๐ ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์**^๔ ซึ่งเขียนโดยนักวิชาการและกัลยาณมิตรของศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ ได้สรุป ทบทวน หรือกล่าวถึงงานและชีวิตวิชาการของท่านไว้ไม่น้อยแล้ว ในบทความนี้ ผมอยากจะลองเสนอภาพบางส่วนเกี่ยวกับ ‘อานันท์ กาญจนพันธุ์’ ที่ยังอาจขาดหายไปในงานเขียนเหล่านั้น ผมจะลองเสนอให้มอง ‘อานันท์ กาญจนพันธุ์’ ในฐานะนักมานุษยวิทยาอาชีพ ที่ผ่านการฝึกฝนและร่ำเรียนมาอย่างเคร่งครัดตามธรรมเนียมการศึกษาแบบตะวันตก ทว่าเมื่อสำเร็จการศึกษากลับมายัง “บ้านเกิด” ต้องดิ้นรนและผจญกับชีวิตอาจารย์มหาวิทยาลัยที่ต้องทำทั้งงานสอนหนังสือและงานวิจัยควบคู่กันไปภายใต้บริบทวิชาการของสังคมไทย ซึ่งผมเห็นว่าเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่เราจะต้องใส่ใจและถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพยายามส่องสะท้อนประวัติศาสตร์ของความคิดและชีวิตของนักมานุษยวิทยาในประเทศไทย

มานุษยวิทยาว่าด้วยนักมานุษยวิทยาในประเทศไทย

Craig Reynolds นักประวัติศาสตร์สังคมซึ่งสนใจความเคลื่อนไหวของความคิดและบทบาทของปัญญาชนในสังคมไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม ได้พยายามชี้ให้เห็นในบทความสำคัญยิ่งของท่าน^๕ ว่า อานันท์ กาญจนพันธุ์ คือนักมานุษยวิทยา ที่ผ่านการฝึกฝน ร่ำเรียนและอ่านตำราทางมานุษยวิทยาตามแบบตะวันตกมาอย่างเป็นระบบ (professional anthropologist) แม้ว่าสนามของการศึกษาในงานวิจัยระดับปริญญาเอกของท่านนั้นจะเป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ไม่ใช่ชุมชนหรือหมู่บ้านของชนพื้นเมืองต่างวัฒนธรรมอันไกลโพ้น ที่เต็มไปด้วยสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยา วัฒนธรรม ประเพณี และภาษาที่เต็มไปด้วยความเป็นอื่น การศึกษาเชิงมานุษยวิทยาแบบที่อานันท์ กาญจนพันธุ์ ถือปฏิบัติตลอดมานั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือมานุษยวิทยาสมัยใหม่ (modern anthropology) ที่ทำที่สุดแล้ว ต้องทำให้เรื่องที่ศึกษานั้น “กลายเป็นอื่น” (ดังที่ผมจะได้ขยายความในส่วนต่อ ๆ ไป)

สถานะของ ‘นักมานุษยวิทยาอาชีพ’ ดังกล่าว ต่างไปจากบรรดา ‘นักมานุษยวิทยาสมัครเล่น’ (self-taught anthropologists) ซึ่งก่อตัวขึ้นและมีมาก่อนหน้ายุคสมัยทางวิชาการของศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ (อย่างน้อยก็ราว ๆ ครึ่งศตวรรษ คือนับจากปี ๒๔๗๕ เป็นต้นมา) ผลงานการเขียนหลายเรื่องของบรรดา ‘นักมานุษยวิทยาสมัครเล่น’

^๔ ยกเว้นบทความของ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี และจักรกริช สังขมณี.

^๕ ดีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์ฉบับพิเศษ **ข้ามพรมแดนความรู้แห่งสังคมศาสตร์ไทย: ๖๐ ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์** ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๒/๒๕๕๑.

ในประเทศไทย (เช่น พระยาอนุมานราชชนน บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ และ จิตร ภูมิศักดิ์)^๖ เหล่านี้
อาจเรียกอย่างล้าลองได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของงานชาติพันธุ์นิพนธ์ (ethnography) ดังที่
พัฒนา กิตติอาษา พยายามชี้ให้เห็นผ่านการทบทวนค้นย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์
วัฒนธรรมว่าด้วยการเดินทางและการจาริกจรดจำของชนชั้นนำสยามยุคสร้างชาติและ
การคุกคามของลัทธิอาณานิคมตะวันตก (ดูบทความของพัฒนา ในวารสารสังคมศาสตร์
ฉบับพิเศษ ดังกล่าวด้วย) โดยอาศัยหลักเกณฑ์หลายข้อ พัฒนา ได้ลองจัดประเภทให้กับ
งานประวัติศาสตร์นิพนธ์และชาติพันธุ์นิพนธ์เหล่านั้นออกเป็น (๑) งานชาติพันธุ์นิพนธ์
แบบราชการ (๒) งานชาติพันธุ์นิพนธ์แบบตารางคู่มือ (๓) งานชาติพันธุ์นิพนธ์แบบบันทึก
การเดินทาง (๔) งานชาติพันธุ์นิพนธ์แบบบันทึกความทรงจำหรือชีวประวัติ และ (๕)
งานชาติพันธุ์นิพนธ์ท้องถิ่นนิยม พัฒนาเสนอว่า จารีตงานชาติพันธุ์นิพนธ์เหล่านี้คือสายธาร
ของ ‘มานุษยวิทยาไทย’ ที่มีมาก่อนหน้า ‘มานุษยวิทยาอาชีพ’ ซึ่งเข้าใจกันว่าถูกนำเข้ามา
เผยแพร่สู่แวดวงสังคมศาสตร์ไทยอย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจัง นับจากช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง
ผ่านโครงการศึกษาบางชั้นอันโด่งดัง ภายใต้การนำของกลุ่มนักมานุษยวิทยาอเมริกันจาก
Cornell University ที่ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ข้ามน้ำข้ามทะเลไปจำเรียนและฝึกฝนวิชา
ความรู้้อยู่ราว ๆ แปดปีนั่นเอง

‘มานุษยวิทยาไทย’ ที่มีมาก่อนหน้า ‘มานุษยวิทยาฝรั่ง’ (ในประเทศไทย) ในสายตา
ของพัฒนา จึงมีอะไรหลายอย่างที่คล้ายคลึงกับ ‘มานุษยวิทยาสมัครเล่น’ หรือหากจะเรียก
ให้ตรงกว่านั้นก็คือ “มานุษยวิทยาแบบคาดเดา” (speculative anthropology) และผลงาน
การเขียนเชิงชาติพันธุ์นิพนธ์เหล่านั้น หากจะถือตามหลักเกณฑ์ของมานุษยวิทยาสมัยใหม่
อย่างเคร่งครัด^๗ เอาเข้าจริงก็เป็นได้แค่เพียง Proto-Ethnography ไม่ใช่ Ethnography
‘มานุษยวิทยาไทย’ ในงานเขียนของพัฒนาจึงไม่ใช่ ‘มานุษยวิทยาในประเทศไทย’
ที่ Craig Reynolds พยายามวาดภาพให้เห็นและใช้เป็นตัวกำหนดบริบทเพื่อทำความเข้าใจ
ตัวตนและผลงานของ ‘อานันท์ กาญจนพันธุ์ นักมานุษยวิทยาอาชีพ’ ในขณะที่ อรรถจักร์
สัตยานุรักษ์^๘ เสนอมุมมองที่กว้างออกไปว่า ด้วยการพยายามจะ “อ่านอานันท์” ในฐานะ
‘ปัญญาชนไทย’ ในบริบทประวัติศาสตร์วิชาการและเศรษฐกิจการเมือง อย่างไรก็ตาม

^๖ คือ (๑) งานเขียนชุด ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ของ พระยาอนุมานราชชนน (๒) งานเขียนเกี่ยวกับชนชาติต่าง ๆ
ของ บุญช่วยศรีสวัสดิ์ ที่ตีพิมพ์อยู่ในหนังสือเรื่อง “ชาวเขาในประเทศไทย” “สามสิบชาติในเชียงราย” และ
“สิบสองปันนา” และ (๓) งานเขียนเชิงนิรุกติศาสตร์ของจิตร ภูมิศักดิ์ เรื่อง “ความเป็นมาของคำ สยาม ไทย ลาว
และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ”.

^๗ เป็นที่เข้าใจกันว่า ปัจจุบันมีงานศึกษาและกลุ่มนักมานุษยวิทยาที่เรียกตัวเอง หรือถูกเรียกว่า “มานุษยวิทยา
หลังสมัยใหม่” (postmodern anthropology) ด้วย จุดยืนของมานุษยวิทยาหลังสมัยใหม่ นั้นแน่นอนว่าแตกต่าง
ออกไปจากมานุษยวิทยาสมัยใหม่อยู่มาก (ดู Clifford and Marcus 1986 และ Footnote ๙ ข้างหน้า).

^๘ ดูบทความของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ในวารสารสังคมศาสตร์ฉบับพิเศษ ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๒/๒๕๕๑.

น่าเสียดายว่าการพยายามเสนอภาพในแนวกว้างแบบนี้ กลับไม่ได้ช่วยให้เราเห็นตำแหน่ง
แห่งที่และตัวตนของอานันท์ กาญจนพันธุ์ ผู้เป็นทั้งนักมานุษยวิทยาและปัญญาชนไทย
ได้ชัดเจนนัก

‘มานุษยวิทยาในประเทศไทย’ ตามนิยามความหมายที่ Craig Reynolds ใช้เป็น
ตัวกำหนดและทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ของมานุษยวิทยาในประเทศไทยนั้น คือ
มานุษยวิทยาที่เน้นการทำงานวิจัยภาคสนามเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnographic studies)
ซึ่งต่างไปจากการเขียนงานเชิงชาติพันธุ์นิพนธ์ของปราชญ์หรือชนชั้นนำสยามที่พัฒนา
กล่าวถึงอยู่มาก อันที่จริงการทำงานเพื่อเขียนงานชาติพันธุ์นิพนธ์ดังกล่าวเหล่านั้น
อาจเทียบได้กับสิ่งที่เรียกกันในแวดวงมานุษยวิทยาปัจจุบันว่า เป็น “มานุษยวิทยาบนหอคอย
งาช้าง” (armchair anthropology) หรือ “มานุษยวิทยาแบบคาตเดา”

กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ‘มานุษยวิทยาอาชีพ’ ที่ Craig Reynolds กล่าวถึงก็คือ
มานุษยวิทยาสมัยใหม่ ที่ Malinowski สถาปนาขึ้นมาในช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๐ นั่นเอง

มานุษยวิทยาสมัยใหม่ที่ว่านั้นนอกจากจะเน้น การทำงานวิจัยภาคสนามอย่างเข้มข้น
ของผู้เรียน การได้ “ไปอยู่ที่นั่น” ในพื้นที่ที่ศึกษาอันห่างไกล (จากบ้านเกิด) อย่างยาวนาน
นั้นโดยรากฐานก็เพื่อที่ว่าบรรดานักมานุษยวิทยา “บวชใหม่” เหล่านั้นจะได้ใช้เวลาเรียนรู้
ปรับตัว สร้างสายสัมพันธ์กับคนพื้นถิ่น ตลอดจนหัดเรียนรู้ภาษาของผู้คนกลุ่มชนในท้องถิ่น
เหล่านั้น เพื่อที่จะพูดและใช้ภาษาของท้องถิ่นนั้น ควบคู่ไปกับการสังเกตการณ์อย่างมี
ส่วนร่วม และเทคนิควิธีการวิจัยต่าง ๆ (เช่น การสำรวจครัวเรือน การทำแผนที่ การสัมภาษณ์
ชีวประวัติ การรวบรวมประวัติศาสตร์บอกเล่า รวมไปถึงการใช้ “ล่าม” หรือผู้ช่วยนักวิจัย
ที่เป็นคนในท้องถิ่นนั้น ๆ) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและตีความทำความเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ
อย่างเป็นระบบ กระทั่งนำไปสู่การสร้างทฤษฎีหรือคำอธิบายในเรื่องนั้น ๆ อย่างเป็นวิชาการ

การทำงานวิจัยภาคสนามข้างต้น ต่างออกไปจากการทำงานของบรรดานักมานุษยวิทยา
บนหอคอยงาช้างยุคอาณานิคมปลายศตวรรษที่ ๑๙ อย่างสิ้นเชิง ที่มักจะอาศัยข้อมูล
จากบันทึกของนักเดินทาง หมอสอนศาสนา หรือไม่ก็เป็น “เรื่องเล่า” ที่ได้ยินได้ฟังมาอีก
หลายทอด ในการศึกษาทำความเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ของชนพื้นเมือง หรือ “คนอื่น ๆ”
(the Others) ผ่านตรรกะความคิด หรือทฤษฎีที่ตนยึดถืออยู่ ซึ่งในเวลานั้นก็คือทฤษฎี
วิวัฒนาการสังคม อันเป็นต้นตอของแนวคิดเกี่ยวกับเชื้อชาติ หรือ Racism ของ ‘มานุษยวิทยา
อาณานิคม’ (Colonial Anthropology) ที่ต่อมาถูกแทนที่ด้วย Ethnicity โดยนักมานุษยวิทยา
สมัยใหม่ (และ Cultural Identity ของมานุษยวิทยาหลังสมัยใหม่) จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม
บรรดานักมานุษยวิทยาทั้งไทยและเทศจำนวนไม่น้อยที่ปัจจุบันยังทำงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ

เรื่อง ethnicities, ethnic identities, หรือ ethnic studies กล่าวอย่างถึงที่สุด จึงยังคงสืบต่อและดำเนินรอยตามธรรมเนียมการศึกษาที่มีมาแต่สมัย ‘มานุษยวิทยาอาณานิคม’^๔

งานศึกษาในแนวมานุษยวิทยาเศรษฐกิจของศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบตลาดบางส่วนของการทำนาในสังคมภาคเหนือของประเทศไทยนั้น โดยรากฐานเชิงวิธีวิทยา ผมเห็นว่าก็ดำเนินไปในแนวทางเดียวกันกับมานุษยวิทยาสมัยใหม่ (ดังกล่าวข้างต้น) ทว่าก็อาจหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของธรรมเนียมการศึกษาแบบมานุษยวิทยาอาณานิคมโดยไม่รู้ตัว แม้ว่าศาสตราจารย์ ดร.อานันท์จะไม่ได้มีท่าทีที่จะมองว่าชนวนภาคเหนือเหล่านั้นในฐานะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง (ดู Anan 1984: 8-12, และ อานันท์ ๒๕๔๕) อย่างไรก็ตาม ผมเสนอให้ลอง “อ่าน” อานันท์ กาญจนพันธุ์ ในฐานะนักมานุษยวิทยาอาชีพ (ในทำนองเดียวกับ Craig Reynolds) ผู้ซึ่งกล่าวในเชิงอุปมาอุปไมย ได้ตัดสินใจละทิ้งถิ่นฐานออกเดินทางจากบ้านเกิดเมืองนอนข้ามน้ำข้ามทะเลไปศึกษาเล่าเรียนอานตำราเกี่ยวกับปรมาจารย์ต่างแดน กระทั่งได้รับการฝึกฝนและเข้าร่วมพิธีกรรมของศาสตร์สาขามานุษยวิทยาอย่างเคร่งครัด เมื่อได้ผ่าน “พิธีกรรมเปลี่ยนสถานภาพ” (rite of passage) นั้นมาแล้ว อานันท์ กาญจนพันธุ์ (ซึ่งก็ไม่ต่างไปจากเพื่อนร่วมรุ่นคนอื่นๆ ที่เข้าร่วม “พิธีกรรม” ดังกล่าวในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน เช่น ชัยนันทวรรณระภูติ และอุไรวรรณ ตันกิมยง) จึงได้เดินทางกลับคืนสู่ “บ้านเกิด” พร้อมกับสถานภาพใหม่ คือ นักมานุษยวิทยาอาชีพ การกลับคืนสู่สังคมชุมชนเดิมพร้อมกับสถานะใหม่ที่ได้ติดตัวมานั้น ทำให้เราต้องมองชีวิตวิชาการของอานันท์ กาญจนพันธุ์ ในบริบทสังคมวิชาการไทยในเชิงปฏิสัมพันธ์อย่างเป็นพลวัต การลองอ่าน อานันท์ กาญจนพันธุ์ ในแนวนี้ซึ่งคล้ายๆ กันกับที่ พัฒนา กิตติอาษา เสนอไว้ค่อนข้างน่าสนใจว่าเป็น “มานุษยวิทยาแบบคนมองคน” จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความเข้าใจที่เรามีต่อประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึก ความนึกคิดของศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ ในส่วนต่อจากนี้ ผมจะอาศัย “เรื่องเล่า” ที่ได้มาจากการพูดคุยสัมภาษณ์ในตอนบ่ายของวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒ ที่ห้องทำงานของท่าน

^๔ ดู Footnote ๓ และนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา โดยเฉพาะหลังการตีพิมพ์หนังสือสำคัญสองเล่มคือ *Writing Culture* และ *Anthropology as Cultural Critique* ในปีเดียวกันคือ 1986 ในแวดวงมานุษยวิทยาและสังคมศาสตร์โดยรวม ได้มีการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์ ตั้งคำถามกันอย่างกว้างขวางถึงวิธีวิทยาและ “ความเป็นศาสตร์” ของมานุษยวิทยาสมัยใหม่ที่ Malinowski สถาปนาขึ้นมากระทั่งบางส่วน (เข้าใจผิด) และละทิ้งธรรมเนียมการทำงานวิจัยภาคสนามอย่างเข้มข้นดังกล่าวไป ในจำนวนนี้มีอยู่ไม่น้อยที่หันหน้าเข้าสู่มาทาทันทั้งความคิดและวิธีการของ วัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) สายหนึ่งที่มีแนวโน้มจะไม่เน้นเรื่องของคนที่มีเนื้อหนังมังสา ทว่าสนใจให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ศึกษาสิ่งที่เรียกว่า “ตัวบท” ผ่านสื่อสมัยใหม่ หรือ “ภาพตัวแทน” (representations) ต่าง ๆ อย่างไรก็ตามต่อมาก็มียุคจำนวนไม่น้อยที่ยังคงตระหนักถึงความสำคัญของธรรมเนียมการศึกษาวิจัยภาคสนามอย่างเข้มข้นของมานุษยวิทยา (เพราะเห็นว่านี่คือรากฐานและตัวตนของมานุษยวิทยาที่แตกต่างไปจากสาขาวิชาอื่น ๆ) กระทั่งนำไปสู่การพยายามประนีประนอม และคิดค้นต่อยอดวิธีการศึกษา หรือการทำงานภาคสนามในบริบทของสังคมยุคหลังสมัยใหม่ กระทั่งบางส่วนกลายมาเป็นมานุษยวิทยาหลังสมัยใหม่ ขณะที่อีกไม่น้อยยังคงพอใจกับการเป็นมานุษยวิทยาสมัยใหม่ (ดู *มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา* ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ๒๕๕๒, Marcus and Fischer 1999 เป็นต้น).

(และนี่คือมานุษยวิทยาว่าด้วยนักมานุษยวิทยาในประเทศไทย) เพื่อนำเสนอให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านดังกล่าว เริ่มจาก (๑) สังเขปชีวประวัติของศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ ตามด้วย (๒) หนทางสู่มานุษยวิทยาอาชีพ: จากหมู่เกาะโทรเบียนด์ ถึงหมู่บ้านสันโป่ง และ (๓) บทส่งท้าย: เมื่อนักมานุษยวิทยากลับคืนสู่ “บ้านเกิด” โดยจะพยายามสรุปและชี้ให้เห็นถึงตำแหน่งแห่งที่ของอานันท์ กาญจนพันธุ์ในบริบทปัจจุบันของ ‘มานุษยวิทยาในประเทศไทย’ ในตอนท้าย

ชีวประวัติโดยสังเขป

ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ เป็นลูกข้าราชการป่าไม้ เกิดเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๙๐ ที่นครสวรรค์ นับตั้งแต่เกิดชีวิตในวัยเด็กของท่านต้องระหกระเหิน ดิดสอยห้อยตามครอบครัว (ซึ่งอาจารย์มองว่าเป็นครอบครัวของข้าราชการชั้นผู้น้อยแม้มีลูกหลายคนที่ต้องรับภาระส่งเสียเลี้ยงดู) ที่ต้องเดินทางโยกย้าย “บ้าน” ไปตามตำแหน่งหน้าที่การงานของพ่อบ่อย ๆ อาจารย์เล่าว่านอกจากที่ตราด เคยมี “บ้าน” อยู่ที่สกลนคร ตอนนั้นอายุไม่กี่ขวบ โตอยู่ที่นั่นหลายปี ด้วยเหตุนี้จึงมีเพื่อนเป็น “คนญวน” หรือคนเวียดนาม จากสกลนครอาจารย์ถูกย้ายมาอยู่ที่ศรีราชา กระทั่งนำชายของท่านคือพันเอกเกษม นันทกิจ ซึ่งเรียนจบทางด้านวิศวกรรมศาสตร์มาจากมหาวิทยาลัยจอห์นฮอปส์กิน กลับมารับราชการเป็นอาจารย์สอนหนังสือในโรงเรียนนายร้อยจปร. จึงอาสารับท่านมาเลี้ยงดู (เพื่อจะได้แบ่งเบาภาระของพี่สาวที่ต้องรับภาระเลี้ยงดูส่งเสียบุตรเรียนหนังสือหลายคน) และช่วยส่งเสียให้ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ย้ายมาเรียนที่โรงเรียนประจำเซนต์คาเบรียล อันเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตนักเรียนมัธยมในกรุงเทพฯ ของอาจารย์

ที่เซนต์คาเบรียลนี่เอง กล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นทางสายมานุษยวิทยาของอานันท์ นักเรียนมัธยมสายวิทยาศาสตร์ที่อยากเอาดีทางด้านวิศวกรรมชลประทาน ทว่าสอบไม่ติด ต้องหันเหชีวิตมาเรียนรัฐศาสตร์ที่ธรรมศาสตร์

อานันท์ กาญจนพันธุ์ กับเพื่อนๆ สมัยเป็นนักเรียนเซนต์คาเบรียล

“ตอนที่อยู่กับน้ำ... แกสอนผมให้เป็นคนอ่านหนังสือ เขาจะให้ส่งตังค์ไปซื้อหนังสือ ผมจะไปวังบูรพาไปซื้อหนังสือ แล้วผมก็สร้างห้องสมุดที่บ้าน ในสวน น้ำผมก็จะซื้อนิยายมาให้ ส่วนผมก็จะซื้อหนังสือสารคดีประวัติศาสตร์ มาอ่าน อันนี้มันหล่อหลอมผม แต่ผมดันไปเรียนสายวิทยาศาสตร์ ความจริงแล้วหนังสือที่ผมอ่านส่วนใหญ่เป็นหนังสือสารคดีและประวัติศาสตร์ และอีกอันหนึ่งเป็นพวกนิยายการต่อสู้ของคนทีอนุรักษลิ่งแวดล้อม จนกระทั่งตอนอยู่ ม.ศ. ๕ ผมถึงได้ (เป็นหนึ่งในทีมตัวแทนของโรงเรียน) ไปแข่งตอบปัญหาภาษาอังกฤษ ผมก็ได้ความรู้จากที่อ่านเรื่องทั่ว ๆ ไป [...] พอไปตอบคำถามภาษาอังกฤษผมก็เลยรู้เรื่อง เพราะอ่านมาเยอะไง เลยตอบชนะ (โรงเรียน) อัสสัมฯ [...] เป็นปีแรกที่เซนต์คาเบรียลตอบปัญหาภาษาอังกฤษในประเทศไทยชนะอัสสัมฯ คุณก็รู้ว่าอัสสัมฯ มันเก่งขนาดไหน”

ทว่าจุดเปลี่ยนสำคัญอยู่ที่ตอนอายุ ๑๕ (ตอนเป็นนักเรียนชั้น ม.ศ. ๒) อาจารย์เล่าว่าราว ๆ ปี ๒๕๐๕ ได้มีโอกาสเดินทางขึ้นมาเชียงใหม่เป็นครั้งแรก ตอนนั้น...

“น้ำผมเขารู้จักกับ A. B. Griswold ที่เป็นคนส่งเขาเรียน แล้ว (ต่อมา) ก็ส่งผมเรียนด้วย เป็นนักประวัติศาสตร์ศิลปะ เขาสนใจเกี่ยวกับศิลปะเชียงใหม่ สุโขทัย ออยุธยา เป็นกลุ่มเดียวกับอาจารย์ไกรศรี นิมมานเหมินทร์ เขารู้จักกัน เขาเลยชวนน้ำผมขึ้นไป อาจารย์ไกรศรี แกก็จัดเดินทางขึ้นไปดอยอินทนนท์ น้ำผมก็เลยหิ้วผมขึ้นไปด้วย ตอนนั้นผมก็อายุ ๑๕

[...] แต่ที่มันแปลกใจก็คือ ได้เห็นวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มันติดตาเลย ตอนที่ขึ้นไปกัน ไป ๒๐ คนแต่มีลูกหาบประมาณ ๕๐ ถึง ๖๐ คน แล้วพอตื่นมากลางคืนผมเห็นคนกะเหรี่ยง มันไม่มีเสื้อ แล้วมันหนาว ตอนนั้นเดือนพฤศจิกายน จำได้หนาวมาก ผมก็สงสัยมันไม่มีเสื้อมันอยู่ได้อย่างไร เพราะขนาดเราใส่เสื้อกันหนาวแล้วยังหนาวอยู่เลย แต่นี่มันไม่มีเสื้อมันนอนอยู่ได้ไง ปรากฏว่ามันนอนอยู่ข้างกองไฟ... ต้นไม้ทั้งต้น เค้าจุดแดงโล่แล้วก็นอนพลิกไปพลิกมาอยู่หน้ากองไฟก็อยู่ได้ อันนี้ก็ติดตา

[...]

ก่อนจะขึ้นถึงดอยอินทนนท์ (ใช้เวลา) ๕ วัน ผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ มีกะเหรี่ยง มีม้ง มีอะไร นาน ๆ ก็จะเจอหมู่บ้านหนึ่ง คือมันไม่ใช่แค่ธรรมชาติ แต่มันมีคนอยู่ที่นั่น ผมก็แปลกใจว่าทำไมมีคนอยู่ เพราะเรามาจากกรุงเทพฯ เราไม่เคยเห็นแบบนี้ ถึงแม้ผมจะเคยอยู่ชนบทอยู่นานอยู่สวนอยู่ทะเล เพราะ

ตอนเด็ก ๆ ผมอยู่จังหวัดตราดอยู่กับป้าชายเลน มันก็มันไม่เหมือนกับอยู่
บนดอย มันก็แปลกใจ”

ความสนใจเรื่องประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม จึงถูกปลูกฝังมาตั้งแต่ตอนนั้น ส่วนหนึ่ง
เพราะได้ใกล้ชิดกับนักประวัติศาสตร์ศิลปะและนักมานุษยวิทยาสมัครเล่น เช่น ไกรศรี
นิมมานเหมินท์ สี่ปีที่ธรรมศาสตร์ของศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ จึงแทบไม่มีอะไรที่น่าใ้ใจ
เป็นพิเศษ แม้ว่าอาจารย์จะถูกจัดให้เป็นกลุ่มนักศึกษาหัวกะทิตอนปีหนึ่ง มีเพื่อนร่วมห้อง
เช่น เสรี วงศ์มณฑา ได้ใกล้ชิดกับเพื่อนนักศึกษารุ่นพี่ที่โด่งดังอย่าง วิทยากร เชียงกุล หรือ
รังสรรค์ ธาระพรพันธุ์ แต่โดยทั่วไปรัฐศาสตร์ศึกษาของท่านก็เป็นแบบ “ผ่านมาแล้วก็ผ่านไป”
ยังไม่มื่ออะไรที่เรียกว่ามานุษยวิทยาในสายตาของอานันท์ แม้ว่าจะเคยฟังการอภิปรายของ
พทยา สายหู นักมานุษยวิทยาสังคมอังกฤษ (รุ่นแรก) ในประเทศไทย ที่มักได้รับเชิญให้มา
บรรยายที่ธรรมศาสตร์ อาจารย์เล่าว่า “ชอบฟัง อาจารย์พทยา สายหู ทำไม่ถึงเก่งอย่างนั้น
พูดเก่งมาก แต่เราไม่รู้ว่าที่แกพูดมันเรื่องอะไร แต่รู้สึกว่ามันทำให้เข้าใจสังคมไทยอะไร
ต่าง ๆ ดี แต่ตอนนั้นก็ยังไม่รู้จักว่ามันเป็น มานุษยวิทยา...”

จุดหักเหของชีวิตจริง ๆ ที่จะนำไปสู่วิชาประวัติศาสตร์ซึ่งเปรียบเสมือนสะพานของ
อานันท์ที่ทอดผ่านไปสู่ศาสตร์มานุษยวิทยานั้นคือตอนที่ท่านเรียนรัฐศาสตร์อยู่ปีสามจะขึ้น
ปีสี่ เมื่อพ้นเอกเทศมนต์กิจ นำชายของท่านถูกอดีตนักเรียนนายร้อย ซึ่งเป็นลูกศิษย์
วางระเบิดสังหารจนเสียชีวิต

“น้ำผม ... เสียชีวิตไปตอนผมอยู่ปี ๓ ปลายปี (ลูกศิษย์คนหนึ่ง) มันเอา
ของขวัญระเบิดมาให้พอเปิดมันก็ระเบิดบ้านก็พังพินาศก็เป็นเรื่องกัน ตอนหลัง
ก็ถูกจับ คือน้ำผมเป็นคนเข้มงวดกวดขัน แล้วมันหาว่าเป็นภัยทางอากาศ คือ
นั่งอยู่บนตึกสูงแล้วคอยมองดูว่านักเรียนเค้าจะให้แแต่้ม ... ที่นี้นักเรียนมันคง
ก็ให้แแต่้มมันจนกระทั่งมันเกือบจะหมดแแต่้ม น้ำผมก็ให้แแต่้มสุดท้าย จนมัน
ถูกไล่่อออกจากโรงเรียนนายร้อย ... ก็ตก ก็เป็นแค่นายสิบ มันก็แค้นส่งระเบิด
มาระเบิดน้ำผมจนเสียชีวิต ตอนน้ำผมเสียชีวิต A. B. Griswold^{๑๐} ก็คล้าย ๆ กับ
อยากดูแลผม สนับสนุนผมทางการศึกษาต่อไป เค้าก็เลยถามว่า (จะ) ให้ผม

^{๑๐} Alexander Brown Griswold นักประวัติศาสตร์ศิลปะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลูกชายเศรษฐีแห่งเมืองบาลติมอร์
รู้จักกับพันเอกเทศมนต์กิจ นำชายของอานันท์ กาญจนพันธุ์ ก่อนหน้านั้นนานแล้ว คล้าย ๆ กับ ไกรศรี
นิมมานเหมินท์ Griswold เป็นลูกเศรษฐีที่สนใจประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรมของล้านนา ตั้งมูลนิธิที่มุ่ง
สนับสนุนการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะโดยเฉพาะ Griswold จึงมีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับ
นักวิชาการและกลุ่มนักศึกษาทุนซึ่งส่วนใหญ่เรียนประวัติศาสตร์อยู่ที่ Cornell University ที่ซึ่ง (ตอนนั้น) เขาจะส่ง
อานันท์ กาญจนพันธุ์ ให้เข้าไปศึกษาต่อในระดับปริญญาโททางด้าน Southeast Asian History.

ไปเรียนเมืองนอกต่อ แต่ว่าให้ไปเรียนวิชาประวัติศาสตร์กับอาจารย์ที่เขารู้จัก
ที่ Cornell University ก็ส่งผมไป...”

ปี ๒๕๑๓ ที่ Ithaca ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ เข้าศึกษาต่อในฐานะนักศึกษาปริญญาโทด้านประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ซึ่งท่านได้มีโอกาสรำเรียนกับนักประวัติศาสตร์ที่เชี่ยวชาญเรื่องไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายคน ไม่ว่าจะเป็น David K. Wyatt อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของท่าน Oliver W. Wolters นักประวัติศาสตร์ความคิดผู้ที่ตั้งปณิธานที่จะศึกษาความรู้และวิธีการทางประวัติศาสตร์ อีกทั้งยังส่งเสริมให้อานันท์ หันมาสนใจศึกษาวิชาทางด้านมานุษยวิทยามากขึ้น กระทั่งได้ไปนั่งเรียน (เช่น วิชา Ethnology of Mainland Southeast Asia) กับ A. Thomas Kirsch นักมานุษยวิทยาผู้เชี่ยวชาญทางด้านพุทธศาสนาในสังคมไทย ผู้ซึ่งต่อมาจะรับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของท่าน ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ เล่าว่า A. Thomas Kirsch ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาเอนิเมที่แนะนำให้ท่านได้อ่านงานของ Clifford Geertz, Max Weber, Emile Durkheim รวมถึงไปถึงนักมานุษยวิทยาสายโครงสร้างนิยมชาวฝรั่งเศส เช่น Claude Levi-Strauss ตั้งแต่นั้นเป็นนักเรียนประวัติศาสตร์ที่ Ithaca

และที่ Ithaca นี้เองที่ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ ได้รู้จักกับนักศึกษารุ่นพี่ชาวอเมริกันชื่อ Craig Reynolds ผู้ซึ่งต่อมากลายเป็นนักประวัติศาสตร์สังคมที่ผลิตผลงานสำคัญทั้งที่เป็นงานเขียนและงานแปล (จากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ) หลายเรื่องเกี่ยวกับสังคมไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ดู Reynolds 2006 และ เรย์โนลด์ส 2550 เป็นต้น) ขณะนั้น Craig Reynolds กำลังเรียนและเขียนงานศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความคิดของพุทธศาสนาในประเทศไทยอยู่กับ A. Thomas Kirsch และ David Wyatt ความสัมพันธ์ระหว่าง อานันท์ กาญจนพันธุ์ กับ Craig Reynolds ทั้งในฐานะเพื่อนนักศึกษาที่ Cornell และนักวิชาการที่สนใจทางด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษานั้น น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เริ่มจากการที่ (๑) ทั้งคู่ ได้รำเรียนประวัติศาสตร์ความคิดและได้รับแรงบันดาลใจอย่างมากจากนักประวัติศาสตร์แหวกแนวคนเดียวก็คือ O. W. Wolters (๒) ทั้งคู่ทำงานวิจัยภายใต้การควบคุมดูแลของอาจารย์ที่ปรึกษากลุ่มเดียวกัน กล่าวคือขณะที่ Craig Reynolds ทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทกับ A. Thomas Kirsch และปริญญาเอกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความคิดของพระและปัญญาชนในสังคมไทยกับ David K. Wyatt อานันท์ กาญจนพันธุ์ เขียนวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความคิดว่าด้วยประวัติศาสตร์นิพนธ์ของพระในล้านนา กับ David K. Wyatt (ดู อานันท์ ๒๕๒๗: ๒๓-๔๗ และ Anan 1976) และปริญญาเอกด้านมานุษยวิทยาภายใต้การควบคุมของ A. Thomas Kirsch

Cornell University ที่ Ithaca ในยุคที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ เริ่มเข้าไปศึกษาว่าเรียน คือราวๆ ปลายปี ๒๕๑๓ นั้นว่ากันตามจริง คือศูนย์กลางการศึกษาทางด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่โด่งดังและใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก (ดังเป็นที่ทราบกันว่า เป็นสถาบันการศึกษาที่ผลิตนักวิชาการชั้นแนวหน้าด้านนี้ในประเทศไทยออกมาหลายคนไม่ว่าจะเป็นชาวนิวทรี เกษตรศิริ ฉลาดชาย รมิตานนท์ วิระดา สมสวัสดิ์ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เกษียร เตชะพีระ และนักมานุษยวิทยาที่เรากำลังพูดถึงชีวิตวิชาการของท่านอยู่ อานันท์ กาญจนพันธุ์) ดังปรากฏว่าวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทว่าด้วยเรื่องประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคต้นของล้านนา ซึ่งอันที่จริงต้องอาศัยเวลาในการรวบรวมและศึกษาตีความผ่านการอ่านตำนานที่เขียนเป็นภาษาล้านนานั้น ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ ใช้เวลาทั้งหมดศึกษาค้นคว้าและนั่งเขียนอยู่ที่เมือง Ithaca ไม่จำเป็นต้องเสียเวลาเดินทางกลับมาหาข้อมูลในประเทศไทยเลย ทั้งนี้ก็เพราะว่า เอกสารประวัติศาสตร์ (เช่น ตำนาน ๕ เรื่องคือ ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานพระพุทธศาสนา ตำนานพระธาตุคอกยสุเทพ ตำนานพระพุทธรูปหิงค์ และตำนานพระแก้วมรกตที่ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์เลือกใช้เป็นกรณีศึกษาวิเคราะห์) นั้นถูกรวบรวมและแปลปริวรรตจากภาษาไทย (ล้านนา) เป็นภาษาไทยไว้ให้หมดแล้วในห้องสมุดของ Cornell University และปัจจุบันน่าจะกลายเป็นชุมคลังเอกสารประวัติศาสตร์ด้านล้านนาที่สำคัญและทรงคุณค่ายิ่ง

อานันท์ กาญจนพันธุ์
ตอนเป็นนักศึกษาหนุ่มที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล

ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์เล่าว่า ฝังใจกับเชียงใหม่ตั้งแต่ตอนอายุ ๑๕ เมื่อครั้งที่มีโอกาสได้ขึ้นมาทัวร์ป่าดอยอินทนนท์ (ดังที่ผมได้กล่าวมาก่อนหน้านี้) หลังสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโททางด้านประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปี ๒๕๑๘ ซึ่งหัวข้อวิทยานิพนธ์ที่เสนอต่อ Cornell University ก็คือ “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคต้นของล้านนา” นั้นเอง (แน่นอนว่าส่วนหนึ่งมาจากอิทธิพลของอาจารย์ที่ปรึกษา คือ David K. Wyatt) อาจารย์จึงไฝฝืนและอยากย้ายกลับมาทำงานและตั้งหลักปักฐานในเชียงใหม่ กระทั่งได้รับ

บรรจู้เข้าดำรงตำแหน่งเป็นอาจารย์ประจำของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไม่ใช่ภาควิชาประวัติศาสตร์ (ที่อาจารย์คาดหวังอยู่ลึก ๆ) ในปี ๒๕๑๙ ปีเดียวกันกับที่เกิดกรณี ๖ ตุลา เมื่อความขัดแย้งระหว่างฝ่ายขวากับแกนนำ ขบวนการนักศึกษาดำเนินมาถึงขั้นแตกหัก นักศึกษาถูกสังหารและแกนนำฝ่ายซ้ายถูกลอบฆ่า กระทั่งจำนวนไม่น้อยพากันหนีเข้าป่า ตามหาเพื่อนนักศึกษาและมิตรสหายที่ได้ทยอย “เข้าป่า” ไปสองสามปีก่อนหน้านั้นแล้ว เพื่อจับปืนต่อสู้ เคลื่อนไหรร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

ระหว่างปี ๒๕๑๙ ถึง ๒๕๒๐ ภายใต้บรรยากาศการเมืองไทยยุคสงครามเย็น แม้จะมีดีกรีเป็นนักประวัติศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญด้านล้านนา อาจารย์อานันท์ทำงานสอนหนังสือควบคู่ไปกับการทำงานวิจัยในฐานะอาจารย์ประจำของภาควิชาสังคมวิทยาฯ สถานะดังกล่าวนี้เองที่เป็นเหตุให้ท่านมีโอกาสดำเนินงานวิจัยทางด้านมานุษยวิทยาเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจของชนบทที่สูง (ผ่านเรื่องการปลูกฝิ่น) ซึ่งสนับสนุนโดย Ford Foundation การทำงานภายใต้โครงการวิจัยดังกล่าวเปิดโอกาสให้ท่านได้รู้จักกับนักมานุษยวิทยาอเมริกัน และหนึ่งในนั้นก็คือ E. Paul Durrenberger ผู้ซึ่งแนะนำให้อานันท์ได้รู้จักกับงานเขียนเรื่อง *The Theory of the Peasant Economy* ของ A.V. Chayanov ที่ตีพิมพ์ออกมาในปี 1966

ปลายปี ๒๕๒๑ ในฐานะอาจารย์ประจำของภาควิชาสังคมวิทยาฯ ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ (กับเพื่อนร่วมงานอีกสองท่านคือ ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี และ อุไรวรรณ ตันกิมยง)^{๑๑} ได้รับทุนสนับสนุนจาก Ford Foundation ให้ลาศึกษาต่อในระดับปริญญาเอก ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์จึงตัดสินใจกลับไปที่ Ithaca อีกครั้งหนึ่ง ทว่าต่างกับครั้งก่อนก็ตรงที่ กลับมาคอร์เนลคราวนี้ อานันท์ กาญจนพันธุ์ พกทฤษฎีเศรษฐกิจชาวนาของ A.V. Chayanov ติดตัวมาด้วย ท่านเล่าว่าประสบการณ์จากการทำงานวิจัยเกี่ยวกับการปลูกฝิ่นบนดอยสูง ทำให้ท่านตัดสินใจอย่างแน่วแน่ที่จะหันเหชีวิตมาเป็นนักมานุษยวิทยา

^{๑๑} ทั้ง ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี และ อุไรวรรณ ตันกิมยง ตัดสินใจศึกษาต่อทางด้านสังคมวิทยาชนบท ขณะที่ ไชยวัฒน์ เข้าศึกษาที่ University of Wisconsin-Madison อุไรวรรณ ศึกษาที่ Cornell University เช่นเดียวกับอานันท์ ราว ๆ ปลายทศวรรษ ๒๕๓๐ ทั้งคู่กลับมาทำงานสอนและมีบทบาทอย่างสำคัญในคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปัจจุบันไชยวัฒน์ กำลังจะเกษียณอายุราชการ ส่วนอุไรวรรณ ตันกิมยง ผู้สร้างผลงานที่มีคุณูปการอย่างสำคัญต่อการทำความเข้าใจระบบเหมืองฝายในสังคมชาวนาภาคเหนือ เสียชีวิตลงไปก่อนหน้านี้ราว ๒ ปี คือ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.

คนทางสู่มานุษยวิทยาอาชีพ: จากหมู่เกาะโทรเบียดต์ ถึงหมู่บ้านสันโป่ง

ที่ Cornell University ในช่วงแรกของการศึกษาระดับปริญญาเอก ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ใช้เวลาว่างเรียนกระบวนวิชาต่างๆ อยู่เพียงปีครึ่ง (หรือสามภาคการศึกษา) ก่อนที่จะกลับมาทำงานวิจัยภาคสนาม ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของเชียงใหม่ อย่างไรก็ตาม โปรแกรการศึกษาในระดับปริญญาเอกซึ่งนอกจากจะเน้นทักษะความเชี่ยวชาญด้านวิชาการในสาขาวิชาของตน ยังมุ่งเน้นฝึกฝนให้ผู้เรียนสามารถที่จะมองปัญหาต่างๆ ในระดับข้ามสาขาวิชา (inter-disciplines) ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์จึงต้องเรียน หรืออย่างน้อยต้องทำงานวิจัยภายใต้การดูแลของคณะกรรมการที่ปรึกษาที่มาจากสาขาวิชาต่างๆ อย่างน้อย ๓ สาขาวิชาด้วยกันคือ A. Thomas Kirsch จากภาควิชามานุษยวิทยา (ซึ่งกรุณาได้รับเป็นประธานกรรมการที่ปรึกษาวิตยานิพนธ์ให้) David K. Wyatt (อาจารย์เก่าของอานันท์) จากภาควิชาประวัติศาสตร์ และ E. Walter Coward จากภาควิชาสังคมวิทยา (ที่ขณะนั้นอยู่วอร์เรน ตันกิมยง กำลังศึกษาทางด้านสังคมวิทยาชนบทอยู่) น่าสนใจว่าจากคำบอกเล่าของอาจารย์อานันท์ แนวคิดทฤษฎีการศึกษาสังคมชาวนาเชิงวิพากษ์ที่ต่อมากจะกลายเป็นรากฐานของผลงานชิ้นสำคัญของท่านเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบตลาดบางส่วนของการทำนาในแถบภาคเหนือของไทยนั้น กลับไม่ได้มาจากอาจารย์ที่ปรึกษา หรือจากสามภาควิชาที่จำต้องระบุไว้ในโปรแกรมการศึกษาระดับปริญญาเอกของท่าน ทว่ากระเซ็นกระสายมาจากกระบวนวิชาต่างๆ ที่เปิดสอน หรือบรรยายในภาควิชาหรือคณะอื่นๆ ของ Cornell University ยุคนักศึกษาต่อต้านสงคราม ไม่ว่าจะเป็น Economic Anthropology ของ David Greenwood, Marxist Political Economy ที่สอนในวิชาเศรษฐศาสตร์ และการวางผังเมือง, Marxist Sociology ซึ่งเน้นประสบการณ์ของชาวนาในสังคมลาตินอเมริกาที่สอนในวิชา Rural Sociology และแน่นอนจากทฤษฎีเศรษฐกิจชาวนาของ A. V. Chayanov ที่อ่านมาก่อนหน้านั้น และงานเขียนในแนว Marxism ที่ท่านชวนชวหาอ่านเอาเอง (ระหว่างที่เขียนวิทยานิพนธ์) โดยเฉพาะผลงานการเขียนของ Andrew Turton นักมานุษยวิทยาสังคมอังกฤษ นีโอมาร์กซิสต์ ซึ่งศึกษาสังคมชาวนาภาคเหนือของไทยมาก่อนหน้านั้นหลายปี^{๑๒}

ราวๆ กลางปี ๒๕๒๒ หลังสอบผ่านการประเมินผลความรู้ (comprehensive exam) ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ก็เดินทางกลับถึงเชียงใหม่ในฐานะนักศึกษาทางมานุษยวิทยา และเริ่มทำงานวิจัยภาคสนามเชิงชาติพันธุ์วรรณาอย่างจริงจัง โดยใช้เวลาทั้งหมด (รวมทั้งการทำงานวิจัยเอกสารที่หอสมุดแห่งชาติ) อยู่ราวๆ ๑๕ เดือน คือระหว่างมิถุนายน ๒๕๒๒ ถึงเดือนสิงหาคม ๒๕๒๓ จากนั้นจึงเดินทางกลับ Ithaca เพื่อเริ่มต้นเขียนงานวิทยานิพนธ์

^{๑๒} ดูบทความของ Andrew Turton ในวารสารสังคมศาสตร์ฉบับพิเศษ ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๒/๒๕๕๑.

อย่างไรก็ตามงานวิทยานิพนธ์เล่มดังกล่าวเอาเข้าจริง ส่วนใหญ่กลับไปเขียนเสร็จสิ้นบนเกาะฮาวายอิ เมื่ออานันท์ได้รับทุน Visiting Scholar จาก The East-West Center ภายใต้การชักนำของ A. Terry Rambo

ประเด็นที่น่าสนใจอย่างหนึ่งเกี่ยวกับงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกทางด้านมานุษยวิทยาของอานันท์ กาญจนพันธุ์ เรื่อง *The Partial Commercialization of Rice Production in Northern Thailand (1900-1981)* หรือที่ผมขอแปลเป็นไทยอย่างลำลองว่า “การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบตลาดบางส่วนของการทำนาในแถบภาคเหนือของไทย (ระหว่างปี ๒๔๔๓ ถึง ปี ๒๕๒๔)” นั่นก็คือเรื่องการทำงานวิจัยภาคสนามของท่าน ซึ่งตลอดมาแทบไม่ค่อยได้มีกรกล่าวถึงกันมากนัก ในที่นี้ผมจะลองสรุปอภิปรายโดยสังเขป

เช่นเดียวกับการเขียนงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกทางมานุษยวิทยาในที่อื่น ๆ ในส่วนบทนำของวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ ได้อภิปรายแจกแจงรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับวิธีการศึกษาและการทำงานวิจัยภาคสนามของท่าน ซึ่งถือเป็นที่มาของข้อมูลหลักฐานเชิงประจักษ์ที่จะใช้วิเคราะห์ สนับสนุน หรือยืนยัน ข้อเสนอเชิงทฤษฎี ในงานวิทยานิพนธ์ (Thesis argument) การเขียนถึงกระบวนการขั้นตอนต่าง ๆ ของวิธีการศึกษาดังกล่าวถือเป็น “ธรรมเนียม” ของการศึกษาแบบมานุษยวิทยาสมัยใหม่ที่ Malinowski ได้วางรากฐานไว้ในงานเขียนอันโด่งดัง *Argonauts of the Western Pacific* ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1922 (ดังที่ได้กล่าวถึงในตอนต้นของบทความ)^{๓๓} สำหรับงานศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ ท่านเขียนไว้ว่า “ในเชิงวิธีวิทยา งานศึกษาชิ้นนี้คือการศึกษาวิจัยภาคสนามอย่างเข้มข้นระดับชุมชนหมู่บ้าน เพื่อที่จะวิเคราะห์กระบวนการของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบตลาดบางส่วนของการทำนาในภาคเหนือของไทย” (Anan 1984: 8) จากนั้นจึงพยายามให้บรรดาอธิบายถึงความสมเหตุสมผลของงานที่ใช้กรณีศึกษาระดับหมู่บ้านว่า จะสามารถตอบคำถามเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงในระดับที่กว้างใหญ่กว่านั้น คือการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของสังคมชาวนาในแถบภาคเหนือของไทยได้อย่างไร โดยชี้ให้เห็นว่าการวิเคราะห์ศึกษาการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางการผลิตในสังคมชาวนานั้นสามารถทำได้ผ่านการวิเคราะห์กรณีศึกษา (คือหมู่บ้านสันโป่ง) ในบริบทของระบบนิเวศและโครงสร้างประชากร ตลอดจนกระบวนการต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงชุมชนหมู่บ้านดังกล่าวเข้ากับระบบตลาดทั้งในระดับภูมิภาคท้องถิ่นและในระดับชาติ และที่สำคัญคือ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านในบริบทที่สัมพันธ์กับรัฐล้านนาและรัฐไทย (เพิ่งอ้าง)

หมู่บ้านสันโป่ง ที่อานันท์เลือกศึกษานั้นตั้งอยู่ในอาณาบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ (ปิงและวาง) อันอุดมสมบูรณ์มากแห่งหนึ่งของภาคเหนือ อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปทาง

^{๓๓} ดู Footnote ๓ และ Footnote ๙ ประกอบด้วย.

ตะวันตกเฉียงใต้ราว ๆ ๓๐ กิโลเมตร ก่อนหน้านี้ได้เคยมีนักมานุษยวิทยาชาวออสเตรเลีย คือ Paul Cohen เดินทางเข้ามาศึกษาแล้ว (ดู บทความของ Paul Cohen ในวารสาร สังคมศาสตร์ฉบับพิเศษด้วย) ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์เล่าไว้ในงานเขียนว่า ระหว่างที่ใช้เวลาทำงานวิจัยภาคสนามอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้ได้อาศัยอยู่ร่วมกับครอบครัวของชาวนาครอบครัวหนึ่ง (ซึ่งน่าจะจัดได้ว่าเป็นกลุ่มชาวนารวยปานกลาง เพราะมีที่นาที่ใช้ทำกินร่วมกันในกลุ่มเครือญาติสายพ่อราว ๆ ๑๖ ไร่) ข้อมูลส่วนใหญ่จากงานภาคสนามนั้นได้มาจากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมของอานันท์เอง (ในฐานะนักมานุษยวิทยา) ซึ่งพยายามปรับตัวและพัฒนาทักษะความสามารถในการใช้ภาษาของชาวบ้าน คือภาษาไทยวน หรือ “คำเมือง” ขึ้นมาได้ในช่วง ๖ เดือนแรกของการทำงานวิจัยภาคสนาม (Anan 1984: 9) นอกจากนี้ยังได้ใช้นักศึกษาซึ่งเป็นคนท้องถิ่นภาคเหนือเป็นผู้ช่วยนักวิจัยในการสำรวจรวบรวมข้อมูลเชิงสถิติต่าง ๆ (โดยเฉพาะการสำรวจข้อมูลระดับครัวเรือนในหมู่บ้านนี้ ซึ่งเวลานั้นมีอยู่ราว ๆ ๑๔๐ ครัวเรือน ผลผลิตทางการเกษตรต่อปีที่ชาวนาเก็บได้ การลงทุน การใช้ปุ๋ย หรือเครื่องมือการเกษตรอื่น ๆ การแลกเปลี่ยนและใช้แรงงาน เป็นต้น) และผู้ช่วยนักวิจัยอีกสองคนซึ่งเป็นคนในชุมชน เพื่อหาข้อมูลเชิงลึกผ่านการชุบชิบนิทนทาของชาวบ้าน เนื่องจากหมู่บ้านสันโป่งที่อานันท์ศึกษานั้นมีความขัดแย้งสูงมากระหว่างกลุ่มชาวนารวยกับกลุ่มชาวนาจน และที่น่าสนใจมากคือ อานันท์กล่าวถึงตัวตนของท่านที่ถูกมองจากชาวบ้านว่าเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย ซึ่งส่งผลให้ท่านถูกชาวนาจนมองว่าเป็นคนจำพวกเดียวกันกับชาวนารวย อย่างไรก็ตาม อานันท์ยืนยันว่าต่อมาในช่วงครึ่งหลังของการทำงานวิจัยภาคสนาม ท่านสามารถที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มชาวนาจนในหมู่บ้านขึ้นมาจนได้ด้วยการแวะไปเยี่ยมเยียนถามถึงสารทุกข์สุกดิบบ่อย ๆ ตามหัวกระไดบ้าน (เพ็งอ้าง: ๑๐) กระทั่งเกิดความ “ไว้เนื้อเชื่อใจกัน” ระหว่างนักมานุษยวิทยากับชาวบ้าน ไม่ต่างไปจากที่นักมานุษยวิทยาสมัยใหม่ในที่อื่น ๆ อ้างหรือพยายามที่จะสร้างขึ้นมาให้ได้เช่นกันในการทำงานวิจัยภาคสนาม ก่อนที่พวกเขาจะต้องถอยห่างออกมาผ่านกระบวนการของการสร้าง “ความเป็นอื่น” ผ่านการเขียนงานเชิงชาติพันธุ์นิพนธ์ ด้วยเหตุนี้ ทักษะสำคัญยิ่งของนักมานุษยวิทยาสมัยใหม่ (เช่น อานันท์) เอาเข้าจริง ๆ แล้วจึงเป็นเรื่องของความสามารถที่จะที่กลายเป็นอื่น ทั้งจากตัวเองและผู้คนรอบข้าง (ดู Agar 1980) และสิ่งที่น่าจะยืนยันการเป็นนักมานุษยวิทยาอาชีพ (ที่กำลังก่อตัวขึ้นมาอย่างก้าวหน้า) ของอานันท์และทำให้ท่านแตกต่างไปจาก ‘นักมานุษยวิทยาไทย’ คนอื่น ๆ ในยุคสมัยใหม่เดียวกันก็คือ ไม่เพียงแต่การใช้ข้อมูลจากการสังเกตภาคสนาม สถิติจากฐานข้อมูลและการทำงานสำรวจต่าง ๆ กับผู้ช่วยนักวิจัย อานันท์ยังเน้นให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนในบริบทที่กว้างขวางของล้านนาที่มีมาในอดีต ทั้งผ่านการทำงานสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อสำรวจรวบรวมประวัติศาสตร์ของครอบครัว (ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านสันโป่ง) จนสามารถจัดแบ่งกลุ่มชาวบ้านออกตามกลุ่มวงศ์วานที่ร่วมสืบบรรพบุรุษ

อานันท์ กาญจนพันธุ์ ในงานภาคสนามกับชาวบ้านบ้านสันโป่ง

เดียวกัน ตลอดจนการอ่านข้อมูลเอกสารของทางการและที่จารึกบันทึกต่าง ๆ ผ่านเอกสารประวัติศาสตร์ (ทั้งที่เขียนโดยคนพื้นเมืองและเจ้าหน้าที่ หมอสอนศาสนา หรือนักสำรวจชาวตะวันตก ที่เดินทางเข้ามาในล้านนายุคอาณานิคม) ซึ่งถือเป็นงานถนัดที่อานันท์ อดีตนักเรียนประวัติศาสตร์ได้รับการฝึกฝนมาอย่างชำนาญก่อนหน้านี้

ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าแปลกใจ หากใครที่เคยหยิบงานชิ้นนี้ขึ้นมาอ่าน (หรือแค่พลิกดู) จะพบว่า เส้นหางงานศึกษาชิ้นสำคัญของอานันท์เล่มนี้ อันที่จริงแล้วอยู่ที่ความซับซ้อน หลากหลายและนัยต่าง ๆ ของ “งานเขียน” ในตัวของมันเอง ที่เปิดโอกาสให้ผู้อ่านติดตาม ถกเถียง ตีความ ได้หลายความหมาย ขึ้นอยู่กับว่าผู้คนจะอ่านมันแบบไหน มองจากมุมใด หรืออยากจะใช้มันในยุคสมัยใด ซึ่งก็ใช่ว่างานเขียนส่วนใหญ่จะอยู่ในสถานะเช่นว่านี้ได้

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบตลาดบางส่วนของการทำนาในแถบภาคเหนือของไทย (ระหว่างปี ๒๔๔๓-๒๕๒๔)” ของอานันท์ จึงอาจจะอ่านได้ทั้งในฐานะที่เป็น (๑) งานเขียนเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในรัฐไท (คือล้านนา) ในแถบภาคเหนือของประเทศไทย (๒) งานศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในสังคมชาวนาไทยภาคเหนือ (๓) งานศึกษาเกี่ยวกับความขัดแย้งภายในสังคมหมู่บ้านภายใต้บริบทของการพัฒนาและการก่อตัวขึ้นมาของชาติ จนไปถึง

(๔) เป็น “ประวัติศาสตร์ล้านนา: ฉบับสามัญชน” ที่ดูเหมือนว่าจะลุ่มลึกกว่า “ประวัติศาสตร์ล้านนา” ที่เขียนโดยนักประวัติศาสตร์นิพนธ์ซึ่งคนส่วนใหญ่อ่านและใช้กันอยู่ในปัจจุบันเสียอีก เพราะหากใครเปิดอ่านงานศึกษาชิ้นนี้ของอานันท์ก็จะเห็นว่า “สังคมศักดินา” ในล้านนาที่อานันท์สนใจศึกษานั้น ตั้งต้นกันนับแต่สมัยพระยามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่กันเลยทีเดียว คงจะไม่เกินเลยไปนัก หากผมจะกล่าวว่า *The Partial Commercialization of Rice Production in Northern Thailand (1900-1981)* by Anan Ganjanapan นั้นอีกไม่ช้าไม่นาน น่าจะกลายเป็นงานคลาสสิกอีกเล่มหนึ่ง ในแวดวง Tai Studies ที่สนใจศึกษาเรื่องราวของกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไท จนไปถึงรัฐของชนชาติไทในบริบททั้งเก่าและใหม่ของการเปลี่ยนแปลงในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบนยุคโลกาภิวัตน์

บทส่งท้าย

ดังที่ผมได้เกริ่นไว้ในตอนต้นๆ ว่า ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ นั้นแต่ไหนแต่ไรชีวิตในวัยเด็กท่านเป็นคนอพยพ “อยู่ไม่ติดที่” หรือพูดให้โก้ๆ แบบมานุษยวิทยาหลังสมัยใหม่ก็คือ ท่าน (เคย) เป็นคนพลัดถิ่นไร้ถิ่นฐาน ไม่เคยมี “บ้าน”^{๑๔} เป็นหลักเป็นแหล่งถาวรมาตั้งแต่อ่อนแต่ออก (แถมกับบอกลูกศิษย์และเพื่อนฝูงว่า เป็นคนอยู่จังหวัดตราด แต่เกิดที่นครสวรรค์ แล้วไปโตที่สกลนคร ก่อนจะเข้ามาเป็นนักเรียนประจำในกรุงเทพฯ จำกันได้ไหมครับ?) คงจะไม่เสียหายอะไรหากผมจะเขียนว่า การเดินทางกลับมาทำงานเป็นอาจารย์ทางด้านมานุษยวิทยาที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หลังสำเร็จการศึกษาในปี ๒๕๒๗ นั้นถือเป็นการกลับคืนสู่ “บ้านเกิด” ของอานันท์ กาญจนพันธุ์ กับสถานะใหม่ (คือนักมานุษยวิทยาในประเทศไทย) ที่ได้มาจากการเข้าร่วม “พิธีกรรม” ตามธรรมเนียมของมานุษยวิทยาสมัยใหม่ที่เมือง Ithaca และการทำงานวิจัยภาคสนามเชิงชาติพันธุ์วรรณานานกว่าแรมปีที่หมู่บ้านสันโป่ง

หลังกลับเข้ามาทำงานเป็นอาจารย์สอนหนังสือทางมานุษยวิทยาในภาควิชาสังคมวิทยาอีกครั้งหนึ่ง ในช่วง ๓ ปีแรก คือระหว่างปี ๒๕๒๗ ถึง ปี ๒๕๓๐ ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ ทำวิจัยกับเพื่อนร่วมงานและนักมานุษยวิทยารุ่นพี่ คือ ฉลาดชาย รมิตานนท์^{๑๕} ดำเนินโครงการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อในสังคมล้านนา (ดู อานันท์ และ

^{๑๔} แน่นนอนว่า ความหมายของคำว่า “บ้าน” และ “บ้านเกิด” ในที่นี้ผมตั้งใจที่จะใช้ทั้งในความหมายตรงๆ และในเชิงอุปมาอุปไมย ส่วนอ่านกันแล้วจะเข้าใจว่าเป็นความหมายใด ในตอนไหน ผมคงต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของคนอ่านตีความกันไป ตามความสะดวกครับ.

^{๑๕} ฉลาดชาย รมิตานนท์ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโททางมานุษยวิทยาจาก Cornell University เช่นกัน ปัจจุบันเกษียณอายุราชการจากการเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่แล้ว (ดู ชีวิตและงานของฉลาดชาย รมิตานนท์ บทที่ ๖-บรรณารักษ์).

ฉลาดชาย ๒๕๓๒) ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ผีกะ ผีปู่และย่าและ ผีเจ้าฟ้า ผีเจ้านาย ไปจนถึง ผีมด ผีเม็ง และหมอเมือง ซึ่งไม่ใช่ผีแต่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านล้านนาอย่างสำคัญในเรื่อง “ขวัญ” การรักษาพยาบาลและการแพทย์พื้นบ้าน (ดู Anan 2000) โครงการวิจัยดังกล่าว ได้รับทุนสนับสนุนจาก Toyota Foundation และเป็นที่ยอมรับกันว่าช่วงนี้เองที่เครือข่ายทางวิชาการของศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ได้ขยายจากเชียงใหม่ไปทางญี่ปุ่นบ้างผ่าน Shigeharu Tanabe นักมานุษยวิทยาและกัลยาณมิตรชาวญี่ปุ่นซึ่งร่ำเรียนมาจากมหาวิทยาลัยลอนดอน ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์เล่าว่า การได้ทำงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อในล้านนา จนมีโอกาสเดินทางไปเขียนและเสนองานเกี่ยวกับเรื่องนี้ตามคำเชิญของ Tanabe ในราว ๆ ปี ๒๕๓๓ นั้น กลายเป็นจุดเริ่มต้นที่ท่านหันมาใส่ใจกับแนวคิดเรื่องอำนาจกับความรู้ ของ Michel Foucault มากขึ้น แม้ว่าจะเคยซื้อหนังสือของ Foucault เก็บไว้นานแล้ว (แต่ไม่เคยอ่าน) ตอนสมัยที่เรียนประวัติศาสตร์อยู่ที่ Ithaca

หลายคนอาจแปลกใจว่าเหตุใด จึงดูเหมือนกับว่าหลังกลับจาก Cornell University ลู ๆ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ก็ละทิ้งความสนใจไปจากมานุษยวิทยาเศรษฐกิจเชิงวิพากษ์ว่าด้วยการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบทุนนิยมในสังคมชวาของไทยไปเสียดื้อ ๆ ไม่น่าแปลกหรือครับ หากเข้าใจว่า อานันท์ คือ นักมานุษยวิทยาและอาจารย์มหาวิทยาลัยในประเทศไทยที่ต้องผจญกับชีวิตงานสอนและการทำงานวิจัยในบริบทวิชาการของสังคมไทย (อย่างน้อยก็ในยุคสมัยที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ยังไม่ได้แปลงกายเป็น “มหาวิทยาลัยนอกระบบ (ราชการ)”) และอันที่จริงนี่คือสิ่งตอกย้ำยืนยันและสะท้อนถึงการเติบโตใหญ่ทางปัญญาของนักมานุษยวิทยาคนหนึ่งด้วยซ้ำไป (ดู บทความของ Shigeharu Tanabe ในวารสาร สังคมศาสตร์ฉบับพิเศษด้วย) จากที่เคยมองว่า “ปรากฏการณ์ผีกะ” หรือการกล่าวโทษว่าบุคคลนั้น ๆ มีมนต์ดำชอบทำร้าย หรือเป็นภัยต่อชุมชน คือตัวสะท้อนและกลไกของการจัดการกับความขัดแย้งระหว่างชาวนารวยกับชาวนาจนในบริบทของสังคมหมู่บ้าน ที่การถือครองที่ดินซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดกลายเป็นรากฐานสำคัญต่อความมั่นคงในการดำรงชีวิตของชาวนา (ดู อานันท์ ๒๕๒๗: ๑๑๓-๑๒๖) ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ เริ่มหันมาพิจารณา “พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา” (ซึ่งแน่นอนมีผีกะรวมอยู่ในนั้นด้วย) ว่าคือ พื้นที่แห่งการปะทะประสานระหว่างอำนาจรัฐกับท้องถิ่น ระหว่างทุนนิยมกับชุมชนชาวบ้าน ที่เกิดขึ้นในบริบทของการพัฒนาหรือการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบตลาดที่มักจะนำไปสู่การกระจายอำนาจและผลประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียมกัน การเฟื่องฟูของพิธีกรรมทรงเจ้าเข้าผีและหมอเมืองในชุมชนใกล้เขตเมืองเชียงใหม่ และในสังคมชวาภาคเหนือโดยรวม นับจากต้นทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นต้นมา จึงถือเป็นส่วนหนึ่งของ “การผลิตใหม่ของอำนาจทางศีลธรรม” เป็นพื้นที่เชิงปฏิบัติการแบบหนึ่งที่จะสะท้อนให้เห็นถึงการที่ชาวบ้านต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่นำไปสู่ความไม่เป็นธรรมในสังคม

หลังปิดโครงการวิจัยภาคสนามเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อในสังคมล้านนา ในปี ๒๕๓๐ นั้นเอง ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ก็เริ่มโครงการใหม่ เป็นการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน ร่วมกับเพื่อนนักเศรษฐศาสตร์ซึ่งได้รับเงินทุนสนับสนุนมาจากธนาคารโลก โดยเน้นศึกษาผลกระทบทางสังคมจากการออกโฉนดที่ดินในเขตอำเภอจอมทอง เสร็จจากงานวิจัยเรื่องการออกโฉนดที่ดิน ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์จึงมีโอกาสร่วมงานวิจัยกับนักเศรษฐศาสตร์เช่น เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ในเรื่องเกี่ยวกับการกำหนดที่ดินในเขตป่า จากนั้น (ควบคู่ไปกับการทำงานสอนหนังสือ) จึงเข้าร่วมโครงการศึกษาที่จะกลายมาเป็น “ยี่ห้อ” ของอานันท์ กาญจนพันธุ์ トラบจนปัจจุบัน คือการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชนกับการจัดการทรัพยากร กล่าวได้ว่ากว่า ๕ ปี คือช่วงระหว่างปี ๒๕๓๑ ถึงปี ๒๕๓๕ จากเรื่องของที่ดินที่ได้ดำเนินการมาหลายปีแล้ว (อย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัยหมู่บ้านสันโป่ง) งานวิจัยของอานันท์เริ่มขยายอาณาบริเวณของประเด็นปัญหาเข้าสู่เรื่องของ “ป่าชุมชน” ซึ่งศึกษาวิจัยร่วมกับยศ สันตสมบัติ และนักวิชาการที่ใส่ใจกับปัญหาอันเป็นผลมาจากโครงการพัฒนาของรัฐคนอื่น ๆ

น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เอง ที่ภาควิชาสังคมวิทยาฯ ภายใต้การนำของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้เริ่มต้นเปิดสอนหลักสูตรปริญญาโทสาขาการพัฒนาสังคม โดยเปิดรับนักศึกษารุ่นแรกในปีการศึกษา ๒๕๓๓

เป็นเวลานานกว่า ๑๐ ปีที่อาจารย์อานันท์ พุ่มเทเวลการทำงานให้กับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องชุมชนกับการจัดการทรัพยากร โดยเริ่มจากการได้รับทุนสนับสนุนจาก สภาวิจัยแห่งชาติ (สวช.) และทุนเมธีวิจัยอาวุโสจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ควบคู่ไปกับการทำงานสอนหนังสือ ผลิตมหาบัณฑิต และผลงานวิชาการ ออกสู่สังคมในวงที่กว้างมากขึ้น^{๑๖} กระทั่งกล่าวได้ว่าการเรียนการสอนผ่านหลักสูตรการพัฒนาสังคมในช่วงเวลาดังกล่าวคือระหว่างปี ๒๕๓๓ ถึงปี ๒๕๔๓ กลายเป็นต้นตอของ “สำนักวิชา” ที่สนใจศึกษาปัญหาของการพัฒนาที่มักนำไปสู่ความไม่เป็นธรรมและการถูกเอาเปรียบของชาวบ้านสามัญชนอย่างวิพากษ์วิจารณ์ จนมักถูกตีตรา เป็นที่ขนานนามกันว่า “สำนักเชียงใหม่” ไม่ก็พวก (บ้า) “ดิน น้ำ ป่า”

^{๑๖} ดูผลงานวิทยานิพนธ์สาขาพัฒนาสังคมที่สำเร็จการศึกษาระหว่างปี ๒๕๓๔-๒๕๔๔ โดยเฉพาะที่ทำงานวิจัยภายใต้การควบคุมให้คำปรึกษาของอานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้ในท้องสมุดของโครงการปริญญาโทสาขาการพัฒนาสังคม และหนังสือชุดโครงการวิจัยภายใต้การนำของอานันท์ กาญจนพันธุ์ เรื่อง *พลวัตชุมชนกับการจัดการทรัพยากร* (ตีพิมพ์ออกมาในปี ๒๕๔๓) ซึ่งถือเป็นทั้งบทสรุปและตัวสะท้อนองค์ความรู้และความคิดจากการหมกมุ่นศึกษาวิจัยเรื่องชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในบริบทของการพัฒนา กว่า ๑๐ ปีของศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์.

นับจากปี ๒๕๔๓ เป็นต้นมา ดูเหมือนว่าชีวิตวิชาการของอานันท์ กาญจนพันธุ์ จะเริ่มเคลื่อนย้ายจากการทำงานวิจัยภาคสนามสู่การทุ่มเททำงานเขียนตำราวิชาการมากขึ้น^{๑๗} อาจารย์อานันท์เองเล่าว่า หลังจากหมกมุ่นทำงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องปัญหาการพัฒนา ความขัดแย้งการแย่งชิง และการจัดการทรัพยากร นานกว่า ๑๐ ปี ท่านจึงเริ่มหันมาสนใจทำงานเชิงสังเคราะห์ พยายามสร้างกรอบคิด วิธีคิดเชิงทฤษฎีที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และการอธิบายสังคมไทยในบริบทของการเปลี่ยนแปลงที่ปัจจุบันสลับซับซ้อนมากขึ้น จากเรื่องของ “ดิน น้ำ ป่า” ผลงานการเขียนของศาสตราจารย์ ดร.อานันท์จึงค่อย ๆ คลี่คลาย กลายเป็นเรื่องของ “วัฒนธรรม” หรืออะไรที่นามธรรมมากขึ้น เช่น Knowledge Space หรือ “พื้นที่ของความรู้” (ดู อานันท์ ๒๕๔๘, ๒๕๕๒ และ Anan 2008) อย่างไรก็ตาม ความสนใจต่อประเด็นปัญหาที่ถือเป็นรากฐาน ทั้งกำกับและหล่อเลี้ยงชีวิตวิชาการของ อาจารย์อานันท์มาโดยตลอด คือเรื่องของการต่อสู้ดิ้นรนของผู้คนธรรมดาสามัญไม่ว่าจะเป็น ชาวนา ชาวบ้าน ชาวเขา หรือชาวเมือง ท่ามกลางบริบทของการปะทะประสานระหว่าง กระบวนการระดับท้องถิ่นกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ขับเคลื่อนผลักดันโดยรัฐและระบบทุนนิยมระดับโลกนั้น ยังคงดำรงอยู่อย่างนั้นสืบมาไม่แปรเปลี่ยน

ตามระเบียบราชการ ปัจจุบัน ชีวิตศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ได้ผ่านวัยเกษียณอายุ ไปแล้ว ทว่าชีวิตวิชาการของท่านนั้นยังไม่จบ ป้ายวันนั้น (คือ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒) ผมจับบทสนทนาด้วยการถามท่านว่า คิดเห็นอย่างไรต่อสถานะของ “มานุษยวิทยา ในประเทศไทย” ท่านตอบกลับมากว่า

“ในบทความเมื่อสัก ๑๐ กว่าปีก่อน ที่ผมเขียนว่า มานุษยวิทยาเป็น อัมพาตทางทฤษฎี ตอนนั้นเป็นเพราะว่าเราสอนแต่ระดับปริญญาตรี เราก็เลย สอนให้คนรู้แค่ความคิดอะไรต่าง ๆ แต่มันไม่มีแนวคิดทฤษฎีที่ชัดเจน ดังนั้น ผมก็เลยวางน้ำหนักว่า จะต้องปลุกปั้นเรื่องของการสร้างหลักสูตรในระดับ บัณฑิตศึกษาทั้งปริญญาโทและปริญญาเอกให้เข้มแข็งขึ้น เพราะในระดับ บัณฑิตศึกษา สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือว่าต้องใส่ความคิดทฤษฎีเข้าไปให้หนัก เพราะว่าสาขามานุษยวิทยา การที่เราไม่มีปริญญาโท ปริญญาเอกเปิดสอน ในประเทศ ดังนั้นคนที่เราผลิตออกมา หรือแม้แต่คนที่จบจากเมืองนอก กลับมาก็ตาม มักจะทำงานทางมานุษยวิทยาในเชิงพรรณนาเสียมาก

^{๑๗} งานวิจัยภาคสนามโครงการสุดท้ายที่ทำได้ (แม้จะไม่ได้ทุ่มเททำงานภาคสนามอย่างเต็มที่) คือโครงการศึกษา เรื่อง “ระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน” ที่อาจารย์อานันท์ ดำเนินการศึกษาร่วมกับ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี และคนอื่น ๆ ตีพิมพ์ออกมาในปี ๒๕๔๗.

มันยกระดับความคิดไม่ได้เพราะว่าฐานคิดทฤษฎี หรือความสามารถของคน
ที่เรียนจากต่างประเทศจำนวนไม่น้อยก็มีภูมิหลังเกี่ยวกับความรู้ท้องถิ่น
และประวัติศาสตร์น้อย ผมอาจเป็นรุ่นที่ได้เปรียบ ตรงที่ว่าผมอยู่ในช่วงที่ยัง
ไม่ลืมนของเก่าในขณะที่เดียวกันผมมีฐานทางประวัติศาสตร์ ผมเลยต่อกับ
ความคิดสมัยใหม่ได้ แต่คนรุ่นใหม่ที่เป็นคนมามนุษยวิทยา (จากต่างประเทศ)
ได้ทฤษฎีใหม่ทฤษฎีตะวันตกล่อยไปอยู่ไหนไม่รู้ มันหันกลับมาไม่มีความเข้าใจ
ท้องถิ่นดีพอ แล้วฐานประวัติศาสตร์ซึ่งขาดความรู้และภาษาท้องถิ่น ก็เลยทำให้
ทฤษฎีเอามาใช้ไม่ได้ หรือใช้ก็เป็นแบบใช้ที่อ้อ ๆ ใช้ไม่ได้ดี ทำให้คนหลายคน
ไม่ได้ใช้ แล้วก็ทำหรือผลิตงานวิจัยทางมานุษยวิทยาในเชิงพรรณนามากกว่า
ผมก็ไม่ค่อยพอใจกับงานแบบนี้เพราะว่ามันไม่มีพลังในการผลักดันเปลี่ยนแปลง
สังคม”

สาระสำคัญ แทบไม่ต่างไปจากคำอุทิศบนปกของวิทยานิพนธ์ที่อาจารย์จดจารึกไว้
เมื่อราว ๆ ๒๕ ปีก่อน ผมจะขอแปลแบบจำลองมาเป็นบททั้งหมด “ชีวิตวิชาการของอนันท์
กาญจนพันธุ์” ไว้ดังนี้

“แต่ชาวนาไทยผู้ลุกขึ้นสู้เพื่อความยุติธรรม และชีวิตที่ดีขึ้นของปวงชน
และแต่บิดามารดาของข้าพเจ้าที่อุทิศชีวิตของพวกเขาไว้กับการศึกษา
ของบุตราและบุตรี”

ชีวิตและงาน

ของคณาจารย์อาวุโส

อาจารย์
ดร.ชยันต์ วรรณะภูติ

ชีวิตและงาน

อาจารย์
ดร.ชยันต์ วรรณนะภูติ

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชีวประวัติโดยสังเขป

อาจารย์ ดร.ชยันต์ วรรณนะภูติ เกิดเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๔๙๖ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมปลายจาก โรงเรียนปรีณสรอยแยลส์วิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ อาจารย์เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีสำเร็จการศึกษาอักษรศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ.๒๕๐๘ และรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (เกียรตินิยมดี) จากสถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์ในปี พ.ศ.๒๕๑๔ ท่านเริ่มรับราชการเป็นอาจารย์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในคณะศึกษาศาสตร์ ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๑๓ ถึงปี พ.ศ.๒๕๒๑ ก่อนที่จะย้ายมาสังกัดคณะสังคมศาสตร์ในปี ๒๕๒๒ ต่อมาได้เดินทางไปศึกษาต่อ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา จนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกทางด้าน Development Education/Anthropology จาก Stanford University ในปี พ.ศ.๒๕๒๗ นอกจากงานสอนหนังสืออาจารย์ยังทำงานบริหารขับเคลื่อนโครงการวิจัยและกิจกรรมวิชาการ โดยเฉพาะระหว่างที่ท่านได้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปี พ.ศ.๒๕๓๒-๒๕๔๐) ก่อนที่จะรับตำแหน่งผู้อำนวยการศูนย์ภูมิภาคศึกษาด้านสังคมศาสตร์และ

มุกดาวรรณ ศักดิ์บุญ ผู้เขียน

ชีวประวัติโดยสังเขป เพิ่มเติมโดย วสันต์ ปัญญาแก้ว

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Regional Center for Social Science and Sustainable Development) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๒ เป็นต้นมา และในปี พ.ศ.๒๕๔๗ อาจารย์ชยันต์ วรรณะภูติ ได้รับดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขา Social Anthropology จาก Goteborg University ประเทศสวีเดน ขณะที่อายุราชการของท่านครบกำหนดเกษียณอายุ ในปี พ.ศ.๒๕๔๖ ท่านยังคงทำงานวิชาการเชิงขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันยังคงดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการศูนย์ภูมิภาคศึกษาด้านสังคมศาสตร์ และการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อาจารย์ ดร.ชยันต์ วรรณะภูติ ถือเป็นนักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ ผู้มีบทบาทอย่างสำคัญในการทำงานวิชาการรับใช้สังคม ท่านถือเป็น “แบบอย่าง” ของอาจารย์มหาวิทยาลัยที่ไม่เพียงแต่จะทำงานเขียนตำราสอนหนังสือและงานวิจัย ทว่าต้องทำงานเคลื่อนไหว ขับเคลื่อนด้านการพัฒนาควบคู่ไปกับการเคลื่อนไหวร่วมแก้ปัญหากับชุมชนกลุ่ม และองค์กรภาคประชาสังคม ในบริบทของการพัฒนา ในฐานะผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ท่านเป็นผู้มีส่วนอย่างสำคัญในการวางรากฐานให้กับงานด้านนาคติศึกษา และโครงการจัดตั้งศูนย์ศึกษาทางด้านชาติพันธุ์ ที่พัฒนาต่อมาเป็นศูนย์ความเป็นเลิศทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ยกฐานะขึ้นอย่างเป็นทางการในเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๒) ในฐานะอาจารย์และหัวหน้าศูนย์ภูมิภาคศึกษาด้านสังคมศาสตร์ และการพัฒนาที่ยั่งยืน (RCSD) ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๒ ท่านมีบทบาทอย่างสำคัญในการผลักดันและพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนระดับนานาชาติของคณะสังคมศาสตร์ คือหลักสูตร B.A.Social Science และหลักสูตร M.A. and Ph.D. International Development Studies ซึ่งมุ่งยกระดับการเรียนการสอนของคณะสังคมศาสตร์ ไปสู่การเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมอาเซียน ควบคู่ไปกับการบริหารจัดการขับเคลื่อนโครงการกิจกรรมทางวิชาการต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

.....

ในบทความวารสาร Positions ฉบับตีพิมพ์ในปี 2004 (พ.ศ.๒๕๔๗) Celia Lowe ผู้ช่วยศาสตราจารย์ด้านมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา ผู้สัมภาษณ์ แนะนำอาจารย์ ดร.ชยันต์ วรรณะภูติ ว่าเป็น “นักวิชาการ-นักเคลื่อนไหวทางสังคม ที่สนใจประเด็นเรื่องสิทธิที่ดินทำกิน และองค์ความรู้พื้นเมืองของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย เขาสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นเรื่องสิทธิ อัตลักษณ์ และรัฐ ในประเทศไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ชยันต์ มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในฐานะนักวิพากษ์วิจารณ์โครงการพัฒนาของชนชั้นนำ อาทิ โครงการเขื่อนกั้นน้ำขนาดใหญ่ และโครงการสัมปทานป่าไม้ ชีวิตการทำงานของเขาเป็นตัวอย่างที่ดีที่แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างวงวิชาการไทยกับการเคลื่อนไหวทางสังคมในเอเชีย ชยันต์เองมีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวเชื่อมชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่มของไทยกับชุมชนวิชาการ และมีส่วนสนับสนุนนักวิชาการไทยในการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ในลักษณะที่เข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม”

บทสัมภาษณ์ดังกล่าว ซึ่งเรียบเรียงจากการพูดคุยกันระหว่าง ผศ.Celia และอาจารย์ ดร.ชยันต์ ในระหว่างเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๗ ที่มหาวิทยาลัยวอชิงตัน เมืองซีแอตเติล สหรัฐอเมริกา และเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๔๕ ที่จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งการสื่อสารทางอีเมลหลายครั้งระหว่างช่วงเวลาดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดหลักการทำงาน และตัวตนความเป็นนักวิชาการและนักเคลื่อนไหวประเด็นทางสังคมของอาจารย์ชยันต์ ได้เป็นอย่างดี

อาจารย์ ดร.ชยันต์ ก็ข้าพเจ้ารู้จัก

ข้าพเจ้าพบและรู้จัก อาจารย์ ดร.ชยันต์ ครั้งแรกเมื่อไหร่ไม่ชัดเจนนัก แต่ที่จำได้เสมอคือ มักพบอาจารย์ในการประชุมสัมมนาหัวข้อเกี่ยวกับปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้าน เกษตรกรไร้ที่ทำกิน ชนเผ่าและชาติพันธุ์ไร้สัญชาติไทยหรือสถานะบุคคลทางกฎหมาย การต่อสู้เรียกร้องของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล หรือโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง เป็นต้น นอกจากนี้ ข้าพเจ้ายังพบปะอาจารย์ชยันต์บ่อยครั้ง ในเวทีเสวนาหรือแม้แต่กิจกรรมสาธารณะในการเรียกร้องให้ผู้มีอำนาจแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้กับชาวบ้านผู้ยากไร้ หรือชาวบ้านที่ถูกไล่ออกจากพื้นที่ป่า ที่พวกเขาอาศัยทำกินมาเป็นเวลานาน

ความประทับใจในการได้รู้จักกับอาจารย์ชยันต์ อาจกล่าวได้ว่า เป็นเช่นเดียวกับที่อาจารย์ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล มีต่ออาจารย์หม่อมราชวงศ์ อคิน รพีพัฒน์^๑ ว่า “ท่านเป็นเสมือนมิตรทางวิชาการรุ่นอาวุโส” กล่าวในกรณีของอาจารย์ชยันต์ สิ่งที

^๑ ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. ๒๕๓๖. “งานศึกษาสังคมของ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์” ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บ.ก.) คนธรรมดา: รวมบทความและข้อเขียนวาระครบรอบอายุ ๖๐ ปี ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา.

ประทับใจข้าพเจ้ายิ่งนักคือ ความเปี่ยมล้นไปด้วยพลังและความตั้งใจที่จะทำงานเพื่อคนจน คนไร้อำนาจ และผู้ด้อยโอกาสในสังคม ตลอดจนการให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของผู้คนในกระบวนการทางสังคม สิ่งที่ข้าพเจ้าสังเกตเห็นในการทำงานวิชาการและการทำงานเพื่อสังคมของอาจารย์ชยันต์มาโดยตลอดก็คือ ความพยายามที่จะนำสังคมศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม ตลอดจนการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาที่ให้ความสำคัญต่อระบบความรู้พื้นถิ่น การรวมกลุ่มกันของประชาชนเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง และสิทธิในการกำหนดชีวิตความเป็นอยู่และการเปลี่ยนแปลงในชุมชน และการพัฒนาในรูปแบบที่พวกเขามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในทุกขั้นตอน

เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้ายังทำงานเป็นผู้สื่อข่าวอยู่ที่หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษฉบับหนึ่งที่กรุงเทพฯ นั้น อาจารย์ชยันต์ ถือว่าเป็นนักวิชาการผู้หนึ่งที่ข้าพเจ้ามักติดต่อ พูดคุย เพื่อสอบถามความคิดเห็นอยู่เสมอ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องสถานะบุคคลของชนกลุ่มน้อย ชนเผ่าและชาติพันธุ์ในพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย ตลอดจนการต่อสู้เรียกร้องของผู้คน ชุมชน ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของประเทศไทย และรัฐชาติอื่นๆ ข้าพเจ้าได้เรียนรู้อย่างมากมาจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับอาจารย์ชยันต์ ท่านมีแนวคิด มุมมอง ต่อประเด็นทางสังคมที่ลุ่มลึก ท่านได้กรุณาอธิบายและวิเคราะห์ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นประเด็นข่าวในปรากฏการณ์ขณะนั้น กับแนวคิดเชิงทฤษฎีทางสังคม ที่ชี้ให้เห็นถึงลำดับขั้นของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในปรากฏการณ์ต่างๆ การต่อสู้ดิ้นรนเพื่อสร้างพื้นที่ในทางสังคมเพื่อการต่อรองในเชิงอำนาจ การกำหนดความหมาย ตัวตนอัตลักษณ์ของกลุ่มต่างๆ ตลอดจนโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ที่มีผลต่อปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลงในทางสังคม และตั้งนั่นเอง บทสนทนาที่ดูเหมือนเป็นเพียงแค่การสอบถามข้อมูลระหว่างผู้สื่อข่าวกับแหล่งข่าวก็กลายเป็นเสมือนห้องเรียนปรากฏการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ที่ทั้งอาจารย์ชยันต์และข้าพเจ้าต่างได้เรียนรู้ไปพร้อมกัน

สำหรับข้าพเจ้าแล้ว อาจารย์ชยันต์ เป็นครู ในความหมายที่เป็นแบบอย่าง เป็นแรงบันดาลใจในการทำงาน อาจกล่าวได้ว่าความสนใจของข้าพเจ้าที่มีต่อประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน กลุ่มคนที่ด้อยโอกาส หรือคนชายขอบในสังคม ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการได้เห็นการทำงานอย่างต่อเนื่องของอาจารย์ชยันต์

ในบทความนี้ ข้าพเจ้ามีวัตถุประสงค์ที่จะนำเสนอภาพส่วนหนึ่งของชีวิตและงานของอาจารย์ชยันต์ ในแง่มุมมองของคนคนหนึ่ง ที่รู้จักอาจารย์ในฐานะนักมานุษยวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ และนักเคลื่อนไหวทางสังคม

อาจารย์ชยันต์ เรียนจบปริญญาเอกด้านการพัฒนาการศึกษา และมานุษยวิทยา ในปี พ.ศ.๒๕๒๗ และกลับมาทำงานเป็นรองผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.๒๕๒๘-๒๕๓๒ หากแต่ก่อนหน้านั้น ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๓ เป็นต้นมา อาจารย์ชยันต์ เคยทำงานเป็นอาจารย์ในคณะศึกษาศาสตร์ และคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภายหลังจากปริญญาตรีจากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ.๒๕๐๘

บรรยากาศทางการเมืองกลางปี พ.ศ.๒๕๒๐ นั้น อาจารย์ชยันต์ เล่าให้ฟังว่า บรรดาผู้นำนักศึกษาที่หลบหนีเข้าป่าภายหลังการปราบปรามนักศึกษาในเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ เมื่อออกจากป่ามาต้องคิดหวังเกี่ยวกับทฤษฎีภาพกว้าง และการพัฒนาสังคม หลายคนเข้าไปร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ทำงานและเรียนรู้กับคนยากจนในชนบท ว่ามีการจัดการและรับมือกับการพัฒนาที่ถูกกำหนดมาจากเบื้องบนโดยหน่วยงานรัฐอย่างไร เป็นช่วงนี้เองที่นักวิชาการสังคมศาสตร์ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ โดยเฉพาะจากส่วนภูมิภาค อาศัยเป็นโอกาสในการทำงานแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ มีการเสวนาสังสรรค์กับ ชาวนา คนที่อาศัยในสลัม และชาวเขาบนพื้นที่สูง เป็นแนวทางใหม่ของการศึกษาค้นคว้า เป็นกระบวนการที่นักวิชาการเรียนรู้จากผู้คนที่ไร้อำนาจ ชาวบ้าน ผู้ไร้สิทธิ์ไร้เสียง ในกระบวนการพัฒนา การเรียนรู้ร่วมกัน และเรียนรู้จากชาวบ้านนี้เอง ทำให้นักสังคมศาสตร์ เริ่มสำรวจตรวจสอบแนวคิดเกี่ยวกับชุมชน และแสวงหาวิธีการที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น วัฒนธรรมและความรู้พื้นถิ่น ตลอดจนจนหนทางที่หมู่บ้านชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนด และสร้างรัฐ (Lowe 2004) เช่นตัวอย่าง อาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ และ อาจารย์ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ อาจารย์ป๋วยนั้น เป็นผู้ก่อตั้งโครงการที่นำนักศึกษาอาสาสมัคร ไปทำงาน และใช้ชีวิตร่วมกับชาวชนบทเป็นเวลาหนึ่งปี เป็นแนวทางการเรียนรู้รูปแบบใหม่ของ สังคมศาสตร์ ซึ่งให้ความสำคัญต่อการพัฒนาในระดับรากหญ้า เป็นการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม แนวทางนี้ผู้ที่มิบทบาทสำคัญยิ่งอีกคนคือ อาจารย์อคิน ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยา ที่ผ่านการศึกษาระดับปริญญาโทจากมหาวิทยาลัย Cornell ที่สนใจงานพัฒนาชุมชน

นักสังคมศาสตร์หลายคน ก้าวไปพ้นจากการที่เป็นเพียงคนที่เรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้คน พวกเขาเริ่มรู้สึกว่าต้องทำงานกับประชาชน เพื่อที่จะเข้าใจปัญหาของพวกเขา และแสวงหาทางเลือกต่าง ๆ ในระดับหนึ่ง และอาจารย์ชยันต์ เป็นหนึ่งในจำนวน นักสังคมศาสตร์เหล่านั้น

นักวิชาการเพื่อคนจน: สังคมศาสตร์แบบมีส่วนร่วม

“หากไม่มีการเข้ามาเกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมของประชาชน ก็จะไม่มีการศึกษาศาสตร์แบบมีส่วนร่วม และถ้าไม่มีการศึกษาศาสตร์แบบมีส่วนร่วม ก็ไม่มีการพัฒนาทางสังคมโดยประชาชนและเพื่อประชาชน” อาจารย์ชยันต์ เคยกล่าวไว้เช่นนี้ ท่านมีความเห็นว่า นักสังคมศาสตร์ไทยมักไม่แยกอย่างเด่นชัดระหว่างความรู้ในเชิงทฤษฎี กับความรู้เชิงประยุกต์ใช้ ซึ่งท่านเห็นว่า การเรียนรู้หรือเข้าใจเกี่ยวกับองค์ความรู้ต่าง ๆ ควรจะนำมาปฏิบัติแบบสังคมศาสตร์ประยุกต์ ลักษณะความรู้ประเภทนี้ไม่ได้เป็นทฤษฎีในเชิงรูปแบบ หากแต่เป็นประสบการณ์จริงหรือเป็นเรื่องเล่าท้องถิ่น อาจารย์ชยันต์ เห็นว่าการเข้าไปเกี่ยวข้องในเชิงสังคมในปฏิบัติการระดับชีวิตประจำวันของผู้คนนั้น เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้และเข้าใจ โดยผ่านทาง การเข้าร่วมทางสังคมนี้เอง ที่เราสามารถเข้าใจ วิเคราะห์ และนำเสนอประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและประสบการณ์ ได้อย่างมีความเข้าใจมากยิ่งขึ้น (Lowe 2004)

การมาเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการทางสังคม ทำให้นักสังคมสงเคราะห์บางคนตระหนักว่า ปัญหาที่พวกเขาเห็นนั้นมีความซับซ้อนมากกว่าที่คิด ในแง่หนึ่งพวกเขาเผชิญกับสิ่งที่เรียกว่า “วาทกรรมหลักเรื่องความยากจน” อาทิ การทำไร่ที่เรียกกันว่า “ไร่เลื่อนลอย” การทำลายป่า เชื้อน ชาวเขา วัฒนธรรมพื้นบ้าน และอื่น ๆ แนวคิดซึ่งอธิบายโดยนักพัฒนา มีอาชีพนั้น ไม่สอดคล้องกับวาทกรรมและเรื่องเล่าของผู้คน ในอีกด้านหนึ่ง นักสังคมศาสตร์ตระหนักถึงการดำรงอยู่ของอำนาจ และอิทธิพล พลังทั้งสองซึ่งสถิตอยู่ในสังคมไทย ไม่เพียงแต่วาทกรรมการพัฒนาแต่ยังมีโครงสร้างทางการเมือง ทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ ที่ผลิตสร้างและผลิตซ้ำ ความไม่พัฒนา ความยากจน และความเป็นชายขอบในกลุ่มคนจนชนบท (เพ็งอ้าง)

บรรยากาศทางการเมืองในประเทศไทยกลางปี พ.ศ.๒๕๑๓ ไม่เพียงทำให้นักสังคมศาสตร์ไทยตั้งคำถามกับการเสนอภาพและตีความสังคมไทยโดยนักวิชาการตะวันตก แต่เริ่มมีการมองทางเลือกทางทฤษฎีและแนวคิดอุดมการณ์ทางเลือกอื่น ๆ นักสังคมศาสตร์ไทยเริ่มตระหนักว่าจะทำความเข้าใจอย่างแท้จริงกับความเป็นจริงทางสังคมการเมืองได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความยากจนของชาวบ้านในระดับหมู่บ้าน

ระบบความรู้พื้นถิ่น และการชว่รงชิงวาทกรรมการพัฒนา

ในบทความที่ อาจารย์ชยันต์ ให้สัมภาษณ์วารสาร Positions นั้น อาจารย์กล่าวถึงประสบการณ์การพัฒนาในประเทศไทยว่า เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ที่เป็นปกติของการพัฒนา ซึ่งริเริ่มโดยรัฐบาลและระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งผู้ที่มักได้รับผลกระทบ

ในด้านลบของกระบวนการพัฒนาดังกล่าว คือ ผู้คนตัวเล็กตัวน้อย คนที่ไร้อำนาจ เช่น ผู้หญิง เด็ก และชนกลุ่มน้อย แต่อาจารย์ชยันต์ไม่ประสงค์ที่จะกล่าวโทษรัฐบาล หรือองค์การเอกชน ที่ทำให้เกิดผลด้านลบต่อชุมชนหลายต่อหลายแห่ง จริง ๆ แล้วรัฐบาลหรือองค์กรที่ทำงานพัฒนาต่าง ๆ ล้วนมีเจตนาที่ดี ปัญหาอยู่ที่พวกเขาไม่เคยคิดที่จะเรียนรู้จากประชาชน จากชาวบ้าน จากผู้คน

การเรียนรู้จากผู้คน นี่เองที่เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลในการกำหนดแนวทางการทำงานทางวิชาการของอาจารย์ชยันต์มาโดยตลอด ซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับแนวคิดของผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานรัฐ และองค์กรพัฒนาหลายแห่งที่ละเลยมองข้าม ไม่ให้ความสำคัญกับระบบความรู้พื้นบ้านที่ดำรงอยู่ หรือไม่เชื่อในศักยภาพของผู้คน มองไม่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมของเขา ในความเห็นของอาจารย์ชยันต์นั้น สำหรับนักพัฒนาของรัฐ หรือนักพัฒนากระแสหลัก “การพัฒนามีความหมายเพียงแค่การปรับปรุงให้ดีขึ้นในทางเศรษฐกิจ ในการปฏิบัติตามกฎหมาย ค่าสิ่ง และการรวมพวกชนกลุ่มน้อยเข้าในรัฐแบบใหม่ มีความหมายเพียงแค่การขยายเขตควบคุมของรัฐเหนือทรัพยากรธรรมชาติ หากแต่มีใช้กระบวนการเรียนรู้ซึ่งผู้คนอาจสามารถเสริมสร้างศักยภาพของตนในการจัดการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงภายนอก” (Lowe 2004: 73)

อาจารย์ชยันต์ เห็นว่า มีความจำเป็นที่จะต้องตรวจสอบการพัฒนาในฐานะที่เป็นกระบวนการและในฐานะที่เป็นวาทกรรมสร้างสรรค์เชิงประวัติศาสตร์ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ต้องเปิดเผยโฉมหน้าของสิ่งที่ Arturo Escobar เรียกว่า เป็นการ “ล่าอาณานิคมของความจริง” ซึ่งสิ่งนี้เอง ที่เป็นตัวกำหนดจินตภาพและการปฏิบัติการการพัฒนา สิ่งสำคัญคือ การศึกษาว่า รัฐใช้เทคโนโลยีทางอำนาจ เช่น การทำแผนที่ และการปฏิบัติการเชิงวาทกรรม ในการให้ความชอบธรรม หรือกีดกัน หรือเลือกปฏิบัติต่อคนด้อยโอกาสอย่างไร การดำเนินการพัฒนาและวาทกรรมเรื่องการพัฒนา ทำให้คนไร้ซึ่งอำนาจอย่างไร ตัวอย่างเช่น ในกระบวนการของการพัฒนานั้น รัฐได้ขยายอำนาจควบคุมชนกลุ่มน้อย ตลอดจนขยายอำนาจเหนือการจัดการทรัพยากรก่อให้เกิดความขัดแย้งแย่งชิง กรอบคิดเหล่านี้ และประสบการณ์ตรงที่มากมาย ทำให้เราเข้าใจในความซับซ้อนของอำนาจรัฐและสังคม ทำให้มองเห็นชัดขึ้นว่า ปัญหาการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ ถูกทำให้กลายเป็นปัญหาที่ผูกติดกับความเป็นชนเผ่าหรือเชื้อชาติ ดังจะเห็นว่า ชาวเขาถูกกล่าวหาว่าทำลายป่า ไม่ใช่คนไทย และดังนั้น จึงไม่มีสิทธิเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ที่ดิน

หรือกรณีการพัฒนาการศึกษาของรัฐ ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบกับชุมชนชาติพันธุ์ การศึกษาแบบใหม่เข้ามาแทนที่ความรู้พื้นถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกิดความรู้สึกเปรียบเทียบว่าล้าสมัย ในหลายชุมชน ความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรมปฏิบัติกำลังถูกละเลย อันเป็นผลส่วนหนึ่งมาจากการเปลี่ยนการถือศาสนาหลัก ๆ เช่น คริสต์และพุทธ

ที่สำคัญยิ่งคือสถาบันและองค์กรท้องถิ่น ถูกทำให้อ่อนแอและแทนที่โดยตัวแทนที่แต่งตั้งโดยรัฐ และผู้นำของชุมชนกลายเป็นตัวแทนรัฐบาล ที่รับคำสั่งมาให้ชาวบ้านปฏิบัติการควบคุมทางสังคมและความเป็นเอกภาพก็เริ่มเลือนหาย ดูเหมือนว่า ยิ่งพัฒนามากเท่าไร ชาวบ้านก็ยิ่งหมดความสามารถในการควบคุมจัดการชีวิตตนเอง ในการจัดการทรัพยากร และดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของตนเอง ตลอดจนลดทอนความสามารถของชุมชนในการจัดการและรับมือกับความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

สำหรับอาจารย์ชยันต์แล้ว คำถามที่เราต้องถามตัวเองก็คือ การพัฒนาสังคมควรเป็นอย่างไร สำคัญที่สุดคือ เราต้องแสวงหาและเรียนรู้ใหม่ วิถีแห่งการเรียนรู้ซึ่งมีพื้นที่ให้กับความรู้และประสบการณ์ในรูปแบบอื่น ๆ การเกิดขึ้นของการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ ๆ และวิธีการที่ประชาชนสร้างวาทกรรมของตนเอง

ในทางมานุษยวิทยา ข้อเสนอแนะเหล่านี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการประยุกต์องค์ความรู้มาใช้เพื่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในทางสังคม

มานุษยวิทยาประยุกต์

อาจารย์ชยันต์ เป็นนักมานุษยวิทยาที่อาจเรียกได้ว่า เป็นนักมานุษยวิทยาประยุกต์ คนหนึ่งที่ประยุกต์องค์ความรู้ทางมานุษยวิทยามาใช้เพื่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชนบทหรือชุมชนยากไร้ มานุษยวิทยาประยุกต์นั้น เป็นสาขาย่อยที่พัฒนาขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นที่นิยมแพร่หลายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งนักมานุษยวิทยาได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายการบริหารและการพัฒนาในประเทศโลกที่สามมากขึ้นเรื่อย ๆ (สุริยา และคณะ ๒๕๓๖: ๓๘-๓๙) นอกจากนี้ Seymour-Smith (1986: 13-14 อ้างในสุริยา ๒๕๓๖: ๓๙) อธิบายว่า “...นักมานุษยวิทยาประยุกต์พยายามอุทิศตนทำงานเพื่อลดคุณค่าและความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมและสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านในประเทศด้อยพัฒนากับ “นักพัฒนา” ที่มาจากประเทศที่พัฒนาแล้ว” (การเน้นเป็นของต้นฉบับ) อย่างไรก็ตามคำอธิบายข้างต้นเน้นถึงการที่นักมานุษยวิทยาต้องเข้าไปทำงานในพื้นที่ประเทศอื่น โดยที่ไม่ได้กล่าวถึงในกรณีของนักมานุษยวิทยาที่ทำงานกับกลุ่มคนต่าง ๆ ที่อยู่ในประเทศเดียวกันกับนักมานุษยวิทยาเอง

สุริยาและคณะ (๒๕๓๖: ๓๙) ยังได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญสามประการของมานุษยวิทยาประยุกต์ โดยอ้างถึงงานเขียนของ Eddy and Partridge (1978: 5-6) ว่าเป็น ๑) การศึกษาวิจัยกลุ่มคนที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ๒) มุ่งเป้าหมายการศึกษาวิจัยไปที่สภาพปัญหาและเงื่อนไขความเป็นอยู่ของกลุ่มคนเหล่านั้น ๓) พยายามใช้ข้อค้นพบ ข้อมูล

และข้อวิเคราะห์จากการศึกษา เพื่อแก้ปัญหา หรือหาทางออกในสภาพการณ์ปัจจุบันนั้น ซึ่งทั้งหมดนี้ สุริยาและคณะ (๒๕๓๖: ๓๙) เห็นว่า มานุษยวิทยาประยุกต์ต้องไปให้พ้นกรอบของมานุษยวิทยา ตีต่องมุ้งแก้ปัญหาต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข ฯลฯ มานุษยวิทยาประยุกต์จึงหวังผลในทางปฏิบัติเพื่อช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของกลุ่มคนที่นักมานุษยวิทยาศึกษา ไม่ใช่ “วิจัยเพื่อวิจัยหรือมานุษยวิทยาเพื่อมานุษยวิทยา” (การเน้นเป็นของต้นฉบับ)

มานุษยวิทยาประยุกต์ของ อาจารย์ชยันต์ มีแก่นสำคัญที่เป็นประเด็นหลัก คือ การมองปัญหาหรือสังคมแบบองค์รวม ไม่แยกออกจากบริบททางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรมของคนที่นักวิจัยทำการศึกษา เป็นการพัฒนาที่พิจารณาคน ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยเฉพาะคนที่เป็นคนยากไร้ คนที่ด้อยโอกาส คนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ เกษตรกรรายย่อย ชาวบ้านธรรมดาที่ไร้อำนาจทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง นอกจากนี้ ยังเน้นการให้ความสำคัญกับมิติทางสังคมวัฒนธรรมในการพัฒนาชนบท

เมื่อมีจุดหมายในการนำไปใช้เพื่อแก้ปัญหาทางสังคม แนวทางของการศึกษาวิจัย จึงเน้นที่การเรียนรู้ แลกเปลี่ยนกันระหว่างผู้ศึกษากับผู้ที่ถูกศึกษา การให้ความสำคัญกับความรู้นี้ในระดับท้องถิ่นหรือพื้นบ้าน ตลอดจนการทำวิจัยโดยชาวบ้าน หรือคนที่เป็นเจ้าของปัญหาเอง เช่น งานวิจัยที่บ้าน ที่อาจารย์ชยันต์ ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา รูปแบบและแนวทางการวิจัยแบบนี้ ร่วมกับชัยณรงค์ เศรษฐเชื้อ ซึ่งในขณะนั้น เป็นรองผู้อำนวยการเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และชาวบ้านในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล ซึ่งรูปแบบของงานวิจัยแบบนี้ เป็นวิธีการที่มุ่งให้พื้นที่ของการสร้างความรู้แก่ชาวบ้าน ในขณะที่เดียวกันก็ให้พื้นที่กับความรู้ที่เป็นพื้นบ้าน ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยโดยทั่วไปที่ชาวบ้านมีสถานะเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลหรือผู้ที่ถูกวิจัยเท่านั้น

ทั้งนี้ สิ่งที่มีอิทธิพลในการกำหนดแนวคิดการทำงานในฐานะนักมานุษยวิทยาประยุกต์ของอาจารย์ชยันต์นั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากมีเพื่อนอาจารย์รุ่นอาวุโสในทางวิชาการ เช่น อาจารย์ ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อแนวทางการทำงานทางวิชาการ และเพื่อสังคมของอาจารย์ชยันต์เป็นอย่างมาก อาจารย์อดิน ที่เป็นผู้ก่อตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนาที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งเป็นผู้ที่แสวงหาแนวทางการใช้สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาสังคม เคยบอกอาจารย์ชยันต์ ว่า “ความยากจนและทุกข์ยากของผู้คน และความอยุติธรรมที่เรามองเห็นเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแนวคิดและวิธีการที่เราปฏิบัติสังคมศาสตร์” อาจารย์ชยันต์ ยอมรับว่าคำกล่าวของ อาจารย์อดิน ดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลไม่น้อยกับการใช้ชีวิต และการทำงานในฐานะนักวิชาการ และนักเคลื่อนไหวทางสังคมของอาจารย์

อาจารย์ชยันต์ มีวิธีการศึกษาชุมชนที่คล้ายกับ อาจารย์อคิน ในหลายประการ ในเรื่องของการทำงานกับชาวบ้าน ในแง่ที่ช่วยให้ชาวบ้านเปิดโลกทัศน์และได้พัฒนาความคิดของตนเอง ซึ่งจะช่วยพัฒนาคน คือ ชาวบ้านได้ระดับหนึ่ง^๒ การเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน ความเชื่อว่าชาวบ้านมีความรู้ ความสามารถ และสามารถพัฒนาความสามารถของชาวบ้านได้

อาจารย์ชยันต์ เคยกล่าวไว้ว่า เป็นนักมานุษยวิทยาคนหนึ่ง ที่ได้เรียนรู้วิธีการศึกษาชุมชน และกลุ่มทางสังคมจากอาจารย์อคิน และชื่นชมผลงานทางวิชาการของท่าน โดยเริ่มจาก อาจารย์ชยันต์ รู้จักงานเขียน อาจารย์อคิน ขณะกำลังเรียนวิชามานุษยวิทยาการเมืองกับศาสตราจารย์วิลเลียม สกินเนอร์ ที่อเมริกา คือบทความเรื่อง Clientship and class structure in the early Bangkok period ซึ่งปรากฏในหนังสือรวมบทความเรื่อง Change and persistence in Thai society ซึ่งมีศาสตราจารย์สกินเนอร์ เป็นบรรณาธิการร่วม และจัดพิมพ์ในปี พ.ศ.๒๕๒๑ (1978) ในหนังสือนี้ อาจารย์อคิน เสนอแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ได้รับอุปถัมภ์ สำหรับอธิบายโครงสร้างสังคมไทย สิ่งที่ทำให้อาจารย์ชยันต์ประทับใจในอาจารย์อคินนั้น คือการประยุกต์ความรู้ความเข้าใจทางทฤษฎีไปใช้ในการทำงานพัฒนา ไม่ใช่ศึกษาสังคมไทยเพื่อสร้างทฤษฎีอย่างเดียว

เรียนรู้จากพวกเขา

ในตลอดชีวิตการทำงานของอาจารย์ชยันต์ ไม่ว่าจะในฐานะอาจารย์ หรือผู้บริหารของคุณัยส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม หรือสถาบันวิจัยสังคม และปัจจุบัน ในฐานะหัวหน้าโครงการศูนย์ภูมิภาคเพื่อสังคมศาสตร์และการพัฒนาที่ยั่งยืน ท่านได้แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามแนวทางที่ท่านเคยกล่าวไว้ นั่นคือการแสวงหาและเรียนรู้ใหม่ เป็นวิถีแห่งการเรียนรู้ซึ่งมีพื้นที่ให้กับความรู้และประสบการณ์ในรูปแบบอื่นๆ การเกิดขึ้นของการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ๆ และวิธีการที่ประชาชนสร้างวาทกรรมของตนเอง อาทิเช่น งานวิจัยภาคสนามเชิงมานุษยวิทยา ปฏิบัติการของสถาบันวิจัยสังคม ที่ให้ความสนใจกับการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายผู้ติดเชื้อ อาจารย์ชยันต์ได้วิเคราะห์กระบวนการ “เผยแพร่สร้างตัวตน” ของผู้ติดเชื้อ ที่มองเห็นกระบวนการทางสังคมของการสร้างอำนาจผ่านการนิยามตัวตนใหม่และการใช้คุณค่าของสังคมเครือญาติในการรวมกลุ่มผู้ติดเชื้อ เป็นกระบวนการที่ “รีดถอนและนิยามตัวเองใหม่” เพื่อเปิดเผยตัวเองต่อสาธารณะ

^๒ ประยงค์ เนตยารักษ์ และเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. ๒๕๓๖. “ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ กับการพัฒนาชนบทไทย” ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บ.ก.) *คนธรรมดา: รวมบทความและข้อเขียนในวาระครบรอบอายุ ๖๐ ปี ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์* ขอนแก่น: เจริญวิทย์การพิมพ์. หน้า ๑๒-๑๓.

นอกจากนี้ ยังมีผลงานทางวิชาการและการศึกษาเรื่องป่าชุมชน เชื้อนหรือโครงการพัฒนาขนาดใหญ่อื่น ๆ ที่มีผลกระทบต่อชุมชนชาวบ้าน งานศึกษาเหล่านี้มีทั้ง งานประเภทวิทยานิพนธ์ บทความ และรายงานการวิจัย งานของอาจารย์ชยันต์ มีลักษณะทั้งที่เป็นการวิจัยเพื่อนำไปแก้ปัญหาและเพื่อเป็นคำแนะนำให้แก่เจ้าหน้าที่หน่วยงาน และองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องในรูปแบบของปฐกถา การบรรยายทางวิชาการ การให้คำแนะนำ

นอกจากนี้ อาจารย์ชยันต์ ทำงานเชิงปฏิบัติเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาเรื่องป่าไม้ ที่ดิน สัตว์ชาติ อาทิ การเข้าไปเป็นกรรมการในอนุกรรมการแก้ไขปัญหาเรื่องเหล่านี้ ร่วมกับตัวแทนของชาวบ้าน และราชการ เพื่อเสนอแนวทางในการแก้ปัญหา ซึ่งข้อเสนอนี้เป็นการแก้ปัญหาหลายกรณี เป็นสิ่งที่ต่อเนื่องมาจากวิธีการมองปัญหาของท่าน และวิธีการทางมานุษยวิทยา ในการรู้จักชุมชน และการให้ชาวบ้านในชุมชนรู้จักวิเคราะห์ปัญหาที่เผชิญ รู้ว่าจะมีทางเลือกอะไรบ้าง และมีข้อดีข้อเสียอย่างไร และตัดสินใจ โดยบทบาทของนักวิจัยเป็นเพียงพี่เลี้ยงที่ให้คำปรึกษา สนับสนุนให้ชุมชนแต่ละแห่งสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง

ตัวอย่างรูปธรรมของการทำงานเหล่านี้ เช่น ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๐-๒๕๓๒ ที่กระแสภูมิภาคนิยมในภาคเหนือมีสูง เนื่องจากประวัติศาสตร์ที่ยาวนานกว่าเจ็ดร้อยปี และความหลากหลายของผู้คนหลายชาติพันธุ์ทำให้เกิดความต้องการที่จะพัฒนาความเป็นภูมิภาค ในช่วงนี้ อาจารย์ชยันต์ และเพื่อนๆ ได้ก่อตั้งศูนย์ศึกษาศิลปวัฒนธรรมล้านนา ภายใต้ร่มของสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีการรื้อฟื้นขนบธรรมเนียมการเขียนตัวพื้นเมืองล้านนาบนคัมภีร์ที่ทำจากใบลาน กล่าวสำหรับ อาจารย์ชยันต์ เองนั้นให้ความสำคัญกับการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์และชนกลุ่มน้อยในไทย ด้วยเห็นว่าเพื่อนบ้านที่อาศัยบนพื้นที่สูงกว่าแปดแสนคนเป็นชนเผ่ากลุ่มน้อยที่เรารู้จักน้อยมาก โดยเฉพาะในเรื่องการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน ปัญหาสิทธิมนุษยชนและสิทธิทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ของชนเผ่าและชาติพันธุ์

แต่กรณีที่น่าสนใจ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิธีการทำงานของ อาจารย์ชยันต์ ที่เน้นการให้ความสำคัญกับชาวบ้านและ “เสียง” ของผู้ถูกวิจัย ตลอดจนเป็นการพัฒนาการทำงานวิจัยรูปแบบใหม่ ที่ไม่เคยมีมาก่อน ก็คือ งานวิจัยไต่บ้าน ซึ่งมีจุดเริ่มที่กรณีเชื้อนปากมูล

วิจัยไถ่บ้าน: เมื่อชาวบ้านเป็นพหุวิจัย และนักวิชาการเป็นพหุช่วยวิจัย

การเข้าไปมีบทบาทของ อาจารย์ชยันต์ ในกรณีของเขื่อนปากมูลนั้น ในตอนแรก อาจารย์เข้าไปร่วมในฐานะนักวิชาการที่ห่วงใยและติดตามประเด็นนี้อย่างต่อเนื่อง และในบางครั้งก็แสดงจุดยืนสนับสนุนชาวบ้าน ในปี พ.ศ.๒๕๔๑ คณะกรรมาธิการเขื่อนโลก ได้คัดเลือกกรณีเขื่อนปากมูลเป็นหนึ่งในแปดกรณีศึกษา และอาจารย์ชยันต์ได้รับการเสนอชื่อให้เป็นหนึ่งในทีมวิชาการที่ศึกษาผลกระทบของเขื่อน โดยได้รับความเห็นชอบทั้งจากตัวแทนชาวบ้าน และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) แต่รายงานการศึกษาสุดท้ายไม่ได้รับการยอมรับจาก กฟผ. และธนาคารโลก ซึ่งเห็นว่า แง่มุมทางสังคมของรายงานนั้น ลำเอียงเข้าข้างชาวบ้าน โดยที่ธนาคารโลกโต้แย้งว่า โครงการปากมูลเป็นตัวอย่างที่ดีของนโยบายการอพยพชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ส่วนคำแนะนำในรายงานของคณะกรรมาธิการเขื่อนโลก ก็ไม่ได้รับการปฏิบัติตามโดยรัฐบาลไทย

ในช่วงที่ชาวบ้านปากมูลมาประท้วงหน้าทำเนียบรัฐบาลช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๓ นั้น อาจารย์ชยันต์ อยู่ที่มหาวิทยาลัยวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา การจัดตั้งกลุ่มสมัชชาคนจน ทำให้ประเด็นเรื่องปากมูลได้รับความสนใจ ภายหลังเหตุการณ์ชาวบ้านบุกทำเนียบและถูกจับกุม อาจารย์ชยันต์ ร่วมกับ อาจารย์เจมส์ กลาสแมน (James Glassman) แห่งมหาวิทยาลัย Syracuse สหรัฐอเมริกา ร่วมกับนักวิชาการไทยอีก ๓๐๐ คน ร่วมกันลงรายชื่อเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ปัญหา มีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมา รับฟังข้อมูลจากทั้งชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบและจาก กฟผ. แต่ก็ไม่เกิดอะไรขึ้น จนเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ จึงมีการแก้ปัญหของสมัชชาคนจน ซึ่งรวมถึงกรณีเขื่อนปากมูล มีข้อสรุปให้เปิดประตูเขื่อนในหนึ่งปีเพื่อศึกษาว่ามีผลในทางสิ่งแวดล้อมอย่างไร เช่น ประมง นิเวศวิทยา เกษตร เศรษฐกิจ และสังคม และเพื่อดูว่าปลาจะกลับมาวางไข่เช่นที่ชาวบ้านกล่าวหรือไม่

“ตอนนั้นเรารู้ว่าต้องมีข้อมูลสนับสนุนเพื่อที่จะให้รัฐบาลเห็นชอบ”

อาจารย์ชยันต์ กล่าวในการให้สัมภาษณ์กับอาจารย์ Celia

การสนับสนุนให้ชาวบ้านเก็บข้อมูลเอง เป็นการเสริมศักยภาพและมีข้อมูลในเชิงวิทยาศาสตร์ประกอบกับความรู้และประสบการณ์ของพวกเขาเพื่อที่จะตอบโต้ชี้แจงกับภาครัฐ นอกจากนี้ ความล่าช้าของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีที่ได้รับมอบหมายให้ทำการศึกษาวิจัย ตลอดจนการออกแบบและขอบเขตของการวิจัยของทีมศึกษา ทำให้ชาวบ้านไม่เชื่อใจ นอกจากนี้ หลังจากที่ อาจารย์ชยันต์ ได้อ่านรายงานเบื้องต้นของทีมศึกษา ซึ่งไม่ได้ตอบคำถามที่ว่า เมื่อเปิดประตูเขื่อนแล้ว ทำให้เกิดผลในทางสภาพแวดล้อมอย่างไรบ้าง ทำให้อาจารย์เห็นด้วยกับชาวบ้านว่าต้องเก็บข้อมูลเอง

ในฐานะที่ปรึกษาเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจารย์ชยันต์ ได้มีส่วนร่วมสนับสนุนให้ชาวบ้านที่อาศัยริมฝั่งแม่น้ำมูลในการตั้งทีมวิจัยชาวบ้าน ทำการบันทึกพันธุ์ปลา (อย่างน้อย ๑๓๐ พันธุ์) จำนวนปลาที่จับได้ และการฟื้นฟูระบบนิเวศ เช่น แหล่งวางไข่ ชื่อและปริมาณ และการใช้ประโยชน์พืชผักที่กินได้บริเวณริมฝั่ง เป็นต้น ชาวบ้านยังมีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสองฝั่งแม่น้ำ ภายหลังการเปิดประตูระบายน้ำของเขื่อนปากมูล

ซึ่งในการทำวิจัยไทบ้านครั้งนี้ ชาวบ้านเป็นตัวหลักในการเก็บข้อมูล โดยมีนักวิชาการและตัวแทนองค์กรเอกชน เป็นผู้ช่วยวิจัย ในการจัดบันทึก เรียบเรียง และมีการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน นับว่าเป็นแนวทางการศึกษาวิจัยรูปแบบใหม่ ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน และหลังจากนั้น ได้มีการขยายรูปแบบของงานวิจัยลักษณะนี้ไปศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ ทั้งในประเทศและในประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มแม่น้ำโขง^{๑๑}

งานวิจัยไทบ้านนั้น กล่าวได้ว่า เป็นความพยายามที่จะรวบรวมความรู้ท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญ อันเป็นผลมาจากโครงการพัฒนา อาจารย์ชยันต์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของงานวิจัยไทบ้านว่า เป็นความพยายามที่จะรวบรวมเก็บข้อมูลความรู้ท้องถิ่น โดยชาวบ้านเอง เพื่อเอาความรู้ไปแก้ไขปัญหา เพราะบางครั้งการพัฒนาที่มีการทำข้อมูลจากนักวิชาการอาจไม่เพียงพอ หรือไม่มีข้อมูลขาดมุมมองและความรู้จากชาวบ้าน ส่งผลให้เกิดปัญหาการพัฒนาที่ไม่ตรงกับความต้องการของชาวบ้าน^{๑๒}

ทั้งนี้ เพราะระบบคิดของการพัฒนา มองว่าความรู้ชาวบ้านล้าสมัย ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ การพัฒนาเข้ามาพร้อมกับความรู้แบบทันสมัย ซึ่งคิดออกมาเป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจได้ ระบบคิดของการพัฒนา ไม่ให้ความสำคัญกับอะไรก็ตามที่เป็นความรู้ชนบท ดังนั้น รัฐไม่สนใจความรู้ชาวบ้าน เวลารัฐตัดสินใจวางแผนพัฒนา จะให้นักวิชาการจากข้างนอกมาเก็บข้อมูล โดยไม่สนใจว่าการพัฒนาเหล่านั้นจะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนที่ดำรงชีวิตกันมาอย่างยาวนานอย่างไร การสร้างเขื่อนปากมูลเป็นตัวอย่งการตัดสินใจที่ไม่อิงระบบนิเวศวิทยา ไม่สนใจวิถีชีวิตของปลา ต่างกับชาวบ้านที่รู้ว่าปลาไหนจะขึ้นมาก่อน สิ่งที่สั่งสมของชาวบ้านหายไปพร้อมกับเขื่อน

จะเห็นว่า งานวิจัยไทบ้าน เป็นการใช้ความรู้ท้องถิ่นไปใช้ในการแก้ปัญหาของชาวบ้านเอง ซึ่งความรู้ท้องถิ่นในความเห็นของอาจารย์ชยันต์นั้น แบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะคือ

^{๑๑} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ธีรพงศ์ โพธิ์มัน. ๒๕๕๓. “๙ ปี งานวิจัยไทบ้าน” www.livingriversiam.org.

^{๑๒} คำกล่าวในงาน “เวทีถอดบทเรียนงานวิจัยไทบ้าน: สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ ผู้ข้อเสนอจากภาคประชาชน” วันที่ ๖-๗ สิงหาคม ๒๕๕๓ ณ โรงเรียนบ้านหัวเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย.

๑) ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตที่ทำให้สามารถดัดแปลงเพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของตนเอง เช่น ความรู้เกี่ยวกับน้ำปลา ป่า เพราะอยู่มานาน เรียนรู้จากการปฏิบัติถ่ายทอดจากพ่อแม่บรรพบุรุษ เป็นไปอย่างละเอียดอ่อน แต่ขาดการเก็บรวบรวมเนื้อหา

๒) ความรู้เกี่ยวกับการจัดการสังคม ใครเป็นผู้ใช้ การเข้าถึง การแบ่งปัน เป็นการตกลงแบ่งปันทรัพยากรร่วมกัน การจัดความสัมพันธ์ มีการตั้งกฎเกณฑ์ระเบียบ ว่าใครมีสิทธิใช้อย่างไร มากน้อยเท่าไร

๓) ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ท้องถิ่นแสดงผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ ตำนาน เช่น ตำนานพระธาตุ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีเดบอถู่ของปกากะญอ เป็นการแสดงความเคารพ ความผูกพันกับธรรมชาติจนเกินไป

ความเป็นห่วงของนักพัฒนาและนักวิชาการคือ การที่ความรู้ท้องถิ่นถูกกดทับไว้ในกระบวนการพัฒนา ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ปราศจากความรู้ ความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน จากกรณีเขื่อนปากมูล ชาวบ้านเสนอว่าอยากทำงานวิจัยเพื่อหาคำตอบให้กับข้อเสนอเปิดประตูระบายน้ำของเขื่อน เพื่อดูว่าควรจะมีประตูระบายน้ำปิดกี่เดือน เป็นข้อเสนอที่ใช้ความรู้เพื่อการตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย ข้อเสนอของชาวบ้านดังกล่าว เกิดขึ้นเพราะชาวบ้านรู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการทำวิจัย เป็นแต่เพียงให้ข้อมูลตามที่นักวิจัยถาม เลยอยากทำงานวิจัยเอง เป็นที่มาของงานวิจัยไต้หวัน ผลดีที่เกิดขึ้นก็คือ ชาวบ้านรู้จักตนเอง รู้จักสิ่งแวดล้อมที่ตนเองพึ่งพาอาศัยมาตลอด เกิดความภาคภูมิใจ หวงแหน

ในความเห็นของอาจารย์ชยันต์ การทำวิจัยลักษณะงานวิจัยไต้หวัน เป็นสิ่งใหม่แต่มีความจำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่งในยุคนี้ ในกระบวนการโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีการรวมศูนย์ของการตัดสินใจ ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วม แต่จะได้รับการอธิบายว่า ประเทศต้องการความเจริญก้าวหน้า ต้องการไฟฟ้า การเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชุมชนจากทุนภายนอก เป็นสิ่งที่รัฐชื่นชม ดังนั้น งานวิจัยไต้หวันจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นเรื่องการปกป้องสิทธิชุมชนของเราเอง เพื่อตัวตนของเรา ไม่ให้ถูกกลืนไปกับกระแสการพัฒนา ชาวบ้านต้องมีความรู้ชุดหนึ่งในการต่อรอง สามารถนำไปอธิบายให้เหตุผลกับคนข้างนอกต่อการวางแผนพัฒนาว่าต้องอาศัยความรู้จากชุมชน และการพัฒนาต้องคำนึงถึงสิทธิชุมชนของคนที่ยากและดำรงชีวิตในลุ่มน้ำด้วย ถ้าเรามีความรู้ระบบนิเวศแม่น้ำทั้งสาย จะทำให้มีพลังในการอธิบายว่ามีความหลากหลาย มีระบบนิเวศ มีชุมชน

ศักยภาพของพุทฺคน ๒๖๖

นอกจากให้ความสำคัญกับความรู้อื่นๆ แล้ว ประเด็นหนึ่งที่อาจารย์ชยันต์สนใจ ซึ่งมีความคล้ายคลึง หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นอิทธิพลจากการศึกษางานของ ม.ร.ว.อดิสรพีพัฒน์ ก็คือ การสนใจศึกษารวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเอง กล่าวสำหรับอาจารย์อดิสรพีพัฒน์ ให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการรวมกลุ่มเกษตรกร ซึ่งท่านเห็นว่า “เป็นสิ่งจำเป็นควรได้มีการศึกษารวมตัวกันของเกษตรกรเพื่อช่วยตนเองทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะจัดตั้งโดยทางราชการหรือไม่ก็ตาม ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับการรวมกลุ่ม อุปสรรค ปัญหา และวิธีการภายใต้และภายในกรอบของโครงสร้างของสังคม สภาพแวดล้อม ค่านิยม และพฤติกรรมของคนไทยและสังคมไทย” (อดิสร ๒๕๒๒: ๔ อ้างใน จารุภรณ์ ๒๕๓๖: ๑๘๑)

สิ่งที่อาจารย์ชยันต์ ให้ความสำคัญในลักษณะที่แตกต่างออกไปจากอาจารย์อดิสรพีพัฒน์ ในเรื่องของการศึกษารวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเอง ก็คือ อาจารย์ชยันต์ ขยายขอบเขตของความสนใจไปศึกษากลุ่มอื่นๆ ด้วย ตัวอย่างหนึ่งคือ การศึกษารวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเองของผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ ในงานเขียนเรื่อง “เผยร่างสร้างตัวตน: การเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้ติดเชื้อเอดส์”^๕ ซึ่งมีลักษณะเด่นในแง่ที่เน้นให้เห็นถึงศักยภาพ (agency) ของผู้ติดเชื้อในฐานะที่เป็นมนุษย์ ในการก้าวพ้นความกลัว ความดูถูก ดูหมิ่น ความหวาดระแวง ความกลัวของคนในสังคม ด้วยการเปิดเผยสภาพการติดเชื้อของตนเอง พร้อมกับสร้างค่านิยมให้กับตนเองใหม่ ในฐานะผู้ที่สามารถลุกขึ้นหยัดยืนต่อสู้ แสวงหาทางเลือกในการดูแลรักษาตนเอง ดำเนินชีวิตอย่างคนที่ไม่ใช่เชื้อร้ายในร่างกาย และยังสามารถให้คำแนะนำ เป็นวิทยากรให้ความรู้เรื่องการดูแลตนเอง และการป้องกันโรคแก่คนอื่น ๆ ได้ ซึ่งการที่อาจารย์ชยันต์ นำแนวคิดเรื่อง agency มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษารวมกลุ่มของผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์นี้ นับเป็นครั้งแรก ๆ ก่อนที่แนวคิดดังกล่าวจะได้รับความนิยมในการศึกษาอย่างมากในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๔๐ และจากนั้นเป็นต้นมา งานเขียนเรื่องนี้ อาจารย์สุริชัย หวันแก้ว แห่งคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยให้ความเห็นไว้อย่างน่าสนใจในหนังสือของเขาเรื่อง “กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ” (๒๕๔๖: ๖๘)^๖ ว่า “ชยันต์ วรรณนะภูติ ได้ทำงานวิจัยชิ้นสำคัญที่ทรงพลังในการแสดงถึงการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ด้านสุขภาพและการรักษาพยาบาล ในกรณีของเครือข่ายผู้ติดเชื้อโรคเอดส์ทั่วภาคเหนือ ซึ่งนับเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่แสดงให้เห็นว่า เมื่อการแพทย์เชิงสถาบันนั้นไม่สามารถให้คำตอบเกี่ยวกับโรคชนิดนี้ได้ จึงเกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายที่สนับสนุน

^๕ เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “สถานภาพและทิศทางองค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์” คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๔๒.

^๖ สุริชัย หวันแก้ว. ๒๕๔๖. กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ซึ่งกันและกัน เกิดการดูแลเอาใจใส่กันและกัน เป็นมิติทางสังคม วัฒนธรรม ที่ขาดหายไปจากการแพทย์แบบชีวภาพ

ตลอดหลายทศวรรษของการทำงานของอาจารย์ชยันต์นั้น ท่านไม่เคยหยุดนิ่งในการประยุกต์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยไปใช้เพื่อการพัฒนาสังคม และเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาความท้าทายต่าง ๆ ในสังคม ไม่เพียงแต่ในระดับประเทศเท่านั้น แต่ยังขยายไปในประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคด้วย

ในฐานะหัวหน้าโครงการศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๑ อาจารย์ชยันต์ มีบทบาทอย่างสำคัญในการปฏิบัติการทางสังคมศาสตร์ ในลักษณะ “ข้ามพรมแดน” เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักสังคมสงเคราะห์ และนักพัฒนาในภูมิภาค การเกิดขึ้นของศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นความพยายามที่จะสนับสนุน “ความต้องการอย่างต่อเนื่องในการพัฒนาความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการปรับตัว โดยการศึกษา ตรวจสอบภายใต้บริบทการพัฒนาในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง รวมทั้งเพื่อสำรวจอย่างวิพากษ์ถึงความเกี่ยวข้องและการเปลี่ยนแปลงความหมายของพรมแดน และชายแดน โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค”^๗

ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว

แม้ว่าภาคเหนือของประเทศไทย จะมีความใกล้ชิดในเชิงภูมิศาสตร์กับประเทศพม่า ลาว เวียดนามทางตอนเหนือ และจีนทางตอนใต้ แต่ดูเหมือนว่า ในส่วนของสถาบันการศึกษาของไทยนั้น ยังไม่ได้พัฒนาความรู้ความเข้าใจที่ดีพอเกี่ยวกับเพื่อนบ้านใกล้ชิดของเราทั้งในแง่การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งการขาดแคลนความรู้ในเรื่องนี้ เป็นสิ่งที่ไปไม่ทันกับการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจในภูมิภาค อันเป็นผลมาจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าไปลงทุนของจีนในประเทศต่างๆ ในภูมิภาค

การก่อเกิดขึ้นมาของศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาที่ยั่งยืนเนื่องจากมองเห็นปรากฏการณ์ร่วมกันในการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทางสังคม ภายใต้บริบทการพัฒนาในประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในเขตพื้นที่สูง การมีลักษณะร่วมกันของภาษา วัฒนธรรม และความท้าทายต่างๆ ของชนเผ่าชาติพันธุ์ที่หลากหลาย และอาศัยอยู่ภายใต้รัฐชาติที่มีความแตกต่างกันในระบบเศรษฐกิจ การเมือง

^๗ Chayan Vaddhanaphuti. 2005. “Message from RCSD Report 1998-2005”. Chiang Mai: Regional Center for Social Sciences and Sustainable Development.

หน้าที่และบทบาทของศูนย์ฯ ดังที่ อาจารย์ชยันต์ อธิบาย ประกอบด้วยสามส่วนหลัก คือ ๑) การเป็นสถาบันการศึกษาในระดับปริญญาโทด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืนและปริญญาเอกด้านสังคมศาสตร์ ๒) เป็นสถาบันฝึกอบรม และ ๓) เป็นสถาบันการวิจัยที่มุ่งสร้างองค์ความรู้ด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืนสำหรับนักศึกษา นักวิชาการ นักวิจัยและนักพัฒนาในภูมิภาค รวมทั้งการพัฒนาความร่วมมือในทางวิชาการ และการทำวิจัยร่วมกับสถาบันการศึกษาในภูมิภาค

ซึ่งในระยะแรกนั้น สิ่งที่โครงการปริญญาเอก และโครงการวิจัยที่ศูนย์ฯ ให้ความสำคัญ คือความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เช่น การเปรียบเทียบกลุ่มชาติพันธุ์ ในบริบทของความเป็นชาติ สังคม และการเมืองที่แตกต่างกันในไทย พม่า และจีน สิ่งที่สำคัญคือ การทำให้นักศึกษาเข้าใจความสัมพันธ์ของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประเด็นปัญหาที่เราเกี่ยวข้องกับประเทศอื่นๆ เช่น ป่าไม้ แม่น้ำ และประเด็นทางวัฒนธรรม

ในระยะต่อมา จุดเน้นของความสนใจ มุ่งศึกษาผลกระทบของกระบวนการความร่วมมือในเชิงเศรษฐกิจการค้าและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศในภูมิภาค และผลกระทบที่เกิดขึ้นในลักษณะข้ามพรมแดนในชุมชนต่างๆ รวมทั้งการเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามพรมแดนทางภูมิศาสตร์ของรัฐชาติต่างๆ

อาจารย์ชยันต์ มีความตั้งใจที่จะขยายความรู้ และแลกเปลี่ยนบทเรียนการพัฒนาวิจัยในพื้นที่ต่างๆ กับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า หรือประเทศในกลุ่มอินโดจีน เช่น ลาว เวียดนาม กัมพูชา ซึ่งลักษณะการทำงานของศูนย์ฯ ในปัจจุบัน มีการถ่ายทอด และประมวลความรู้ ในรูปของหลักสูตรการศึกษา การอบรม หรือให้ความช่วยเหลือทางวิชาการจากคณาจารย์

ไม่ว่าจะเป็นการทำงานในบริบทของสังคมไทย หรือบริบทของภูมิภาค สิ่งหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัด ซึ่งเป็นเสมือนปรัชญาที่กำหนดแนวความคิดการทำงานทั้งทางวิชาการและเพื่อสังคมของอาจารย์ชยันต์ ที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลง คือการให้ความสำคัญกับผู้คนกับความคิด ความรู้ ประสบการณ์ของพวกเขา รวมทั้งระบบความรู้ท้องถิ่น ประเด็นในเชิงวัฒนธรรม และการให้ความสำคัญกับแนวความคิดพัฒนาที่มาจากประชาชน

สำหรับอาจารย์ชยันต์ สังคมศาสตร์จะมีความหมายก็ต่อเมื่อพยายามที่จะเข้าใจ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวาทกรรมการพัฒนา และประกอบสร้างเศรษฐศาสตร์การเมืองของความเป็นจริงใหม่ เพื่อที่สังคมของเราจะเรียนรู้มากขึ้น เกี่ยวกับวาทกรรมกระบวนการ และวิกฤติของการพัฒนา และเพื่อที่สังคมของเราก็จะมีทางเลือกมากขึ้น ถ้าการพัฒนาสังคมหมายถึงสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของผู้คนที่ยังอยู่ในสภาวะยากจน

ภารกิจที่สังคมศาสตร์จะต้องอธิบายก็คือ จะทำให้ผู้คนบรรลุสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นนั้น ได้อย่างไร และทำอย่างไรให้ประชาชนสามารถกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลง และลดผลกระทบของวิกฤติต่างๆ ได้

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

จารุภรณ์ เกาละทัต-วงศ์บัณฑิต. ๒๕๓๖. “ปัญหาและแนวทางในการรวมกลุ่มช่วยตนเอง ระดับท้องถิ่นในประเทศไทย” ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บ.ก.). *คนธรรมดา : รวมบทความ และข้อเขียนในวาระครบรอบอายุ ๖๐ ปี ม.ร.ว.อศิน ropheพัฒน* ขอนแก่น: เจริญวิทย์ การพิมพ์ หน้า ๑๘๑-๑๘๗.

ปรีตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล. ๒๕๓๖. “งานศึกษาศาสตร์ของ ม.ร.ว.อศิน ropheพัฒน” ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บ.ก.). *คนธรรมดา : รวมบทความและข้อเขียนในวาระครบรอบอายุ ๖๐ ปี ม.ร.ว.อศิน ropheพัฒน*. ขอนแก่น: เจริญวิทย์การพิมพ์ หน้า ๓๗-๕๖.

สุริชัย หวันแก้ว. ๒๕๔๖. *กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

สุริยา สมุทคุปดี พัฒนา กิติอาษา นันทิยา พุทระ และเกษมศรี สิงห์คก. ๒๕๓๖. “ดร.ม.ร.ว.อศิน ropheพัฒน กับห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอิสาน (Dr. Akin Rabibhadana and the Isan Anthropological Collection)” ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บ.ก.). *คนธรรมดา : รวมบทความและข้อเขียนในวาระครบรอบอายุ ๖๐ ปี ม.ร.ว.อศิน ropheพัฒน* ขอนแก่น: เจริญวิทย์การพิมพ์ หน้า ๓๗-๕๖.

อศิน ropheพัฒน. ๒๕๒๒. “การพัฒนาและส่งเสริมการรวมกลุ่มระดับท้องถิ่น”. เสนอต่อการสัมมนาระดับชาติเรื่องความช่วยเหลือและการประสานงานในการพัฒนาชนบท จัดโดยสำนักนายกรัฐมนตรีและเอไอที.

ภาษาอังกฤษ

- Chayan Vaddhanaphuti. 2005. "Message from RCSD" in *RCSD Report 1998-2005*. Chiang Mai: Regional Center for Social Science and Sustainable Development.
- Eddy, Elizabeth M., and William L. Patridge (eds.). 1978. *Applied Anthropology in America*. New York: Columbia University Press.
- Lowe, Celia. 2004. "The Potential of People: An Interview with Chayan Vaddhanaphuti" *Positions: East Asia Cultures Critique* 12(1): 71-91.
- Meillasoux, Claude. 1981. *Maidens, Meal, and Money: Capitalism and the Domestic Community*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seymour-Smith, Charlotte. 1986. *Macmillan Dictionary of Anthropology*. London: The Macmillan Press.

เว็บไซต์

- ธีระพงศ์ โพธิ์มันน์. ๒๕๕๓. "๙ ปีงานวิจัยไต้หวัน" www.livingriversiam.org เข้าถึงเมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๔.
- "งานวิจัยไต้หวัน งานวิจัยชุมชน เพื่อชุมชน" คำกล่าวโดย ดร.ชยันต์ วรรณະภูติ ศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาที่ยั่งยืน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในเวที ถอดบทเรียนงานวิจัยไต้หวัน: สติชุมชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ สุขข้อเสนอ จากภาคประชาชน วันที่ ๖-๗ สิงหาคม ๒๕๕๓ ณ โรงเรียนบ้านหัวเวียง อำเภอ เชียงของ จังหวัดเชียงราย www.livingriversiam.org เข้าถึงเมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๔.

น่านาทรรศนะ ๕๐ ปี คณะวิทยาศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ดร.ศุภรีณี ดนตรี
ภาควิชาภูมิศาสตร์

ตอน ที่เข้ามาในภาควิชาภูมิศาสตร์ (ในปี พ.ศ.๒๕๓๘) ถือว่าเป็นยุคที่ ๒ ของภาคคือ ในตอนนั้นอาจารย์รุ่นแรกที่ก่อตั้งภาควิชาขึ้นมาคือ ท่านอาจารย์วันเพ็ญ สุรฤกษ์ อาจารย์นवलศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์ อาจารย์อัญชลี สิงหนेत्र ก็ยังสอนหนังสืออยู่ ภาควิชาฯ ก็ถือว่าเข้มแข็งมาก ในทางภูมิศาสตร์เราค่อนข้างจะเป็นผู้นำถ้าเทียบกับมหาวิทยาลัยอื่น เรามีครบทั้ง 3 สาขาหลักทางภูมิศาสตร์ คือทั้งภูมิศาสตร์กายภาพ ภูมิศาสตร์มนุษย์ ภูมิศาสตร์เทคนิค มีคณาจารย์ครบทุกด้านเมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัยอื่นเขาจะมีข้อจำกัด

ในปัจจุบันเราพัฒนาตนเองเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขามากขึ้น ภาควิชาภูมิศาสตร์ก็พยายามที่จะตอบโจทย์ของประเทศ ทิศทางการเรียนการสอน ก็พยายามจะเน้นไปในทิศทางนั้น อย่างเช่น ปัจจุบันนี้เรามีปัญหาภัยพิบัติ เรามีปัญหาด้านแรงงานต่างด้าว แรงงานหลบหนีเข้าเมือง เรามีปัญหา

ในเรื่องความยากจน และในเรื่องของการขาดสมดุลในเรื่องทรัพยากร เพราะฉะนั้นทิศทางการเรียนการสอนของเรา งานวิจัยของคณาจารย์ งานวิทยานิพนธ์ ภาคนิพนธ์ของนักศึกษา จะมีประเด็นพวกนี้มากขึ้น คณาจารย์กับนักศึกษาเราก็ปรับทิศทางการทำวิจัยการเรียนการสอนมุ่งไปในประเด็นพวกนี้มากขึ้น

ความโดดเด่นของสังคมศาสตร์คือ เราสามารถที่จะมองภาพรวมได้ และประเด็นทางสังคมเป็นประเด็นที่มีความสำคัญขึ้นเรื่อยๆ ในอนาคต ที่ผ่านมาเวลาแก้ปัญหา มักจะเอาประเด็นสังคมเป็นประเด็นรอง แต่จริง ๆ มันต้องคู่ขนานไปกับเรื่องอื่น ถ้าแก้ปัญหาทางสังคมได้มันก็จะแก้ปัญหาอื่น ๆ ตามไปได้ด้วย ซึ่งตรงนี้คิดว่ายังขาดการมองประเด็นนี้ค่อนข้างเยอะ อย่างเช่นของเราจับประเด็นเกี่ยวกับภัยพิบัติคนก็จะมองแต่สภาพการเกิดไม่มองประเด็นทางด้านสังคม ถ้ามองประเด็นทางด้านสังคมจะแก้ปัญหาอะไรได้เยอะเลย คนที่พยายามจะแก้ปัญหาที่มาจากคนที่เป็นสาขาเฉพาะด้าน จะมองประเด็นอย่างเช่น อากาศ น้ำท่วม ก็จะมองไปในประเด็นของเหตุการณ์ไป ถ้าเอาประเด็นทางสังคมมาจับ **จะรู้เลยว่าแก้ปัญหาได้ หรือแก้ปัญหาไม่ได้ อันนี้คือจุดเด่นของคณะสังคมศาสตร์ที่ควร** **จะคงไว้และพัฒนาต่อ**

เราจะเข้าสู่อาเซียนในปี พ.ศ.๒๕๕๘ ก็ควรมีการปรับตัวเหมือนกัน เช่นเรื่องของการใช้ภาษา ซึ่งก็ไม่จำเป็นต้องเป็นภาษาอังกฤษ แต่รวมถึง ภาษาพม่า ภาษาลาว เวียดนาม กัมพูชา แม้กระทั่งภาษาจีนก็น่าจะมีความสำคัญมากขึ้น และนักศึกษาก็ต้องมีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้นในระดับอาเซียนเพราะว่ามันก็จะกลับมาหาตัวเราอีก เช่นเรื่องของการเคลื่อนย้ายไปมาของคนที่มีอิสระมากขึ้น เรื่องของการแย่งงานกันทำ เรื่องของการเข้ามาใช้ทรัพยากร ตอนนี้อาจจะแต่นักท่องเที่ยวจีนเข้ามาในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แต่ในอนาคตเขาคงไม่มาเที่ยวอย่างเดียว แต่จะมาทำงานด้วย มาใช้พื้นที่ของเรา เรื่องการเตรียมความพร้อมอะไรอย่างนี้ ที่จะทำให้สังคมของเรา คนในประเทศไทย คนในภาคเหนืออยู่รอดได้และไปได้กับสภาวะในอนาคต

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ตอน ที่เข้ามาทำงานใหม่ๆ (ช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๐) สมาชิกคณะสังคมศาสตร์มีมากกว่านี้ รู้สึกว่าได้พบกับคนหลายรุ่นหลายวัย อาจารย์ก็มีระดับอาวุโสมากๆ จนถึงอาจารย์รุ่นกลาง และก็อาจารย์เด็ก ๆ รุ่นเดียวกัน เป็นสังคมที่ดี อบอุ่น บรรยากาศแบบนั้นเริ่มเปลี่ยนไป ซึ่งก็เป็นธรรมดา อาจารย์รุ่นเก่าเริ่มทยอยเกษียณกันออกไป คนใหม่เข้ามาตอนที่อาจารย์อาวุโสอยู่ มีข้อดีตรงที่ว่า มีความสนิทสนมเหมือนเราอยู่บ้านเดียวกัน เหมือนครอบครัว จะมีคุณพ่อคุณแม่คอยดูแล มีการสังสรรค์นัดกันไปคุยกัน ดูแลกัน แต่หลัง ๆ พออาจารย์อาวุโสเหล่านี้เกษียณไป บรรยากาศเหล่านี้ก็หายไป ซึ่งก็รู้สึกน่าเสียดายอยู่เหมือนกัน (ปัจจุบัน) เป็นอาจารย์รุ่นกลาง ๆ ขึ้นมาสานต่อ และอาจารย์รุ่นใหม่เข้ามา แน่นนอนเขาก็มีความคิดกันคนละแบบ หมายถึงว่าคนละยุคสมัยกัน รู้สึกว่าอยากได้บรรยากาศเก่า ๆ อยู่เหมือนกัน แต่คณะสังคมศาสตร์ก็มีความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีในแบบของมัน

สมัยก่อนที่เข้ามาแรก ๆ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ยังเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ ยังไม่ได้ ออกนอกระบบ การทำอะไรมันก็เป็นระบบราชการแบบเดิม ซึ่งก็ให้ความรู้สึกอีกแบบหนึ่ง เราอาจจะเคยได้ยินว่าทำงานแบบเช้าชามเย็นชาม แต่เท่าที่ตัวเองสัมผัสมา จากประสบการณ์จริง รู้สึกว่ามันไม่ได้เป็นเรื่องเลวร้ายอะไร เป็นเรื่องที่ดีด้วยซ้ำ เพราะว่าหลัง ๆ พอเริ่มมีการออกนอกระบบแล้ว จริง ๆ จุดที่เปลี่ยนแปลงอยู่ที่การมองนักศึกษาด้วย มุมมองที่ครูบาอาจารย์สมัยก่อนคงไม่มอง เช่น อาจจะมีมองว่านักศึกษาต้องเข้ามา มากเพื่อพัฒนาคณะ แต่ว่าในความเป็นจริงก็คือว่า พอนักศึกษาเข้ามา มากขึ้นแล้ว ความสัมพันธ์มันเกิดการกระจายตัว คือความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนักศึกษารู้สึกว่าถ้าเทียบกับสมัยก่อน ก็มีความห่างเหินกันมากขึ้น อันนี้ที่รู้สึกและสังเกตได้

คณะสังคมศาสตร์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หลังจาก มหาวิทยาลัยออกนอกระบบแล้ว คณาจารย์ บุคลากร ส่วนใหญ่ก็เปลี่ยนสถานะเป็นพนักงาน ของมหาวิทยาลัย เป็นคณะเล็ก ๆ เป็นคณะที่ไม่ค่อยมีรายได้ พุดง่าย ๆ ไม่ค่อยทำเงินให้กับ ทางมหาวิทยาลัยเมื่อเทียบกับวิทยาศาสตร์การแพทย์ วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์

แต่ถ้ามองอีกด้าน ปัจจุบันคิดว่าคณะสังคมศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้าง จะสอดคล้องกับบรรยากาศการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ค่อนข้างดี เช่น มีการให้ ความสนใจในการที่ประเทศไทยจะเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ก็มีการปรับหลักสูตร การปรับ สาขาวิชาการเรียนที่สอดคล้องกับลักษณะนี้มากขึ้น อันนี้ที่รู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ดี ทั้งมหาวิทยาลัย ถ้าพูดกันตามความเป็นจริง คณะที่จะทำเรื่องเหล่านี้ได้ดีที่สุดก็คือคณะสังคมศาสตร์ นั่นเอง อันนี้น่าจะเป็นจุดเด่นของคณะ

ปัจจุบันเราเน้นความเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนค่อนข้างมาก จนบางครั้งเหมือนว่า เราอาจจะลืมความเป็นท้องถิ่นความเป็นล้านนาไป เราค่อนข้างจะภูมิใจมาตลอดว่า เป็นมหาวิทยาลัยในภูมิภาคแห่งแรกของประเทศไทย ถ้าจำไม่ผิดอาจารย์ไกรศรี นิรมานเหมินท์ (เป็นหนึ่งในกลุ่มบุคคลสำคัญที่มีส่วนร่วมในการผลักดันก่อตั้งมหาวิทยาลัยและ คณะสังคมศาสตร์) ท่านพยายามเชิดชูประเด็นความเป็นล้านนาแต่ปัจจุบันนี้รู้สึกว่า แม้เรา ยังสำนึกว่าเราเป็นส่วนหนึ่งของล้านนาอยู่ แต่บรรยากาศมันเปลี่ยนไป ความเป็นอาเซียน ที่เรากำลังจะก้าวเข้าสู่ ถูกเสนอผ่านมุมมองทางเศรษฐกิจ แต่ว่าความเป็นล้านนาส่วนใหญ่ คนจะเข้าถึงมันในเรื่องของวัฒนธรรม และวัฒนธรรมมักจะถูกมองว่าไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับเงินหรือไม่ทำรายได้ ถ้าในอนาคตเราสามารถทำให้ทั้งความเป็นล้านนาและความเป็น อาเซียนมันก้าวไปด้วยกันได้ ก็น่าจะเป็นทิศทางของการพัฒนาคณะสังคมศาสตร์ที่ดี

อาจารย์
ดร.ประสิทธิ์ ลิปรีชา
ภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา

แต่ เดิมผมบรรจุและทำงานเป็นนักวิจัยอยู่ที่สถาบันวิจัยสังคมมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๒๔ เพิ่งย้ายมาเป็นอาจารย์อยู่ที่คณะสังคมศาสตร์ (ทำงานในภาควิชาใหม่ สังคมศาสตร์กับการพัฒนา) เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๒ สำหรับความเปลี่ยนแปลงในคณะสังคมศาสตร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๒ ผมคิดว่ามี ๓ ส่วนด้วยกัน

ส่วนแรก คือเรื่องของหลักสูตรต่างๆ ที่เริ่มมีหลักสูตรสังคมศาสตร์ประยุกต์ ชัดเจนมากขึ้น ตอนแรก ผม อาจารย์มาลี สิทธิเกรียงไกร อาจารย์ปนัดดา บุญยสาระนัย ย้ายมาเป็นอาจารย์ของคณะสังคมศาสตร์ เราเริ่มงานด้วยการมานุกเบิกงาน ปริญญาโท สาขาชาติพันธุ์สัมพันธ์และการพัฒนา แต่ตอนหลังเมื่อต้องยุบรวมเพื่อก่อตั้งภาควิชาใหม่กับหลักสูตรปริญญาตรีไทยศึกษา หลักสูตรบัณฑิตศึกษาด้านสังคมศาสตร์สุขภาพ การจัดการที่ดินและเรื่องของการพัฒนาอย่างยั่งยืน หลักสูตรเหล่านี้เป็นสังคมศาสตร์ประยุกต์ เพราะฉะนั้นก็เลยเกิด

ภาควิชาใหม่ขึ้นมาคือภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา ที่มีอาจารย์ชูศักดิ์ วิทยาทัด เป็นหัวหน้าภาควิชาฯ และก็มีอาจารย์เรา ๓ ท่าน และอาจารย์ท่านอื่น ๆ (คือ อ.ดร.อัมพร จิรัฐติกร อ.ดร.มุกดาวรรณ ศักดิ์บุญญ อ.ดร.รังสิมา วิวัฒน์วงศ์วนา และอาจารย์ ชาวต่างประเทศ อีก ๒ ท่าน) ที่เข้ามาทีหลัง อันนี้คือความเปลี่ยนแปลงในคณะสังคมศาสตร์ ช่วง ๕ ปีที่ผ่านมา

ส่วนที่สอง เรื่องชาติพันธุ์ ชนกลุ่มน้อย คนชายขอบ หลักสูตรชาติพันธุ์สัมพันธ์ และการพัฒนา เป็นหลักสูตรปริญญาโทที่เริ่มเปิดตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๔ เป็นต้นมา ซึ่งมีทั้ง เรื่องของงานวิจัย การเรียนการสอน การบริการชุมชน ทั้งหมดนี้ถูกหลอมรวมให้เป็นเนื้องาน เดียวกัน ทำให้เกิดองค์ความรู้และที่สำคัญที่สุดการสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีความเชี่ยวชาญ ทางด้านชาติพันธุ์สัมพันธ์และการพัฒนาขึ้นมา อันนี้เป็นประเด็นที่สองที่ผมมองเห็นจากการเปลี่ยนแปลงในช่วง ๔-๕ ปีที่ผ่านมาของคณะสังคมศาสตร์

ส่วนที่สาม คือเรื่องของการจัดพิมพ์หนังสือ หรือตำราทางวิชาการ ในส่วนของ คณะสังคมศาสตร์ ก่อนหน้านั้นเนื่องจากผมอยู่ที่สถาบันวิจัยสังคม ไม่ค่อยรู้เรื่องทีนี้เท่าไร แต่ว่าในช่วง ๔-๕ ปีที่ผ่านมา ก็เห็นว่าหลังจากมีศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ เกิดขึ้น และทำหน้าที่เป็นตัวกลาง รวบรวมงานวิจัย ตีพิมพ์ หรือผลิตตำรา ที่เขียนโดยอาจารย์ ในคณะสังคมศาสตร์ ก็เห็นว่าชัดเจนมากขึ้น

คณะสังคมศาสตร์เนื่องจากเป็นคณะที่ครอบคลุม แ่งมุม หรือองค์ความรู้ศาสตร์ สาขาต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เพราะฉะนั้นที่ผมเห็นคือ ๑. เรื่องการเรียนการสอน มีหลักสูตรตั้งแต่ปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก แล้วก็ยังได้ครอบคลุมถึงหลักสูตรที่เป็น ภาษาไทยกับภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นภาษานานาชาติ ทำให้มีนักศึกษาชาวต่างชาติเข้ามาเรียน ทั้งระดับปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอกมากขึ้น ๒. เรื่องของกิจกรรมทางวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ได้ทำงานในระดับนานาชาติมากขึ้น การจัดประชุมทางวิชาการนานาชาติ การจัดเวทีให้นักวิชาการที่เดินทางจากต่างประเทศแวะเวียนเข้ามาทำวิจัย นอกจากนั้น ยังเห็นว่ามี การสนับสนุนให้นักศึกษา คณาจารย์ ได้นำเสนอผลงานแลกเปลี่ยนในระดับ นานาชาติมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ละทิ้งเรื่องของท้องถิ่นนะครับ ในช่วงที่ผ่านมาเราก็ได้ ทำงานที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของภูมิปัญญา องค์ความรู้ ความเคลื่อนไหว กิจกรรม ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นภาคเหนือที่ต่อไปยังประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งต่างไปจาก มหาวิทยาลัยในภาคกลาง หรือภาคใต้

คณะสังคมศาสตร์ในอนาคต เราจะต้องมองไปข้างหน้าในแง่ของความเป็นภูมิภาคและความเป็นนานาชาติมากขึ้นกว่าในช่วงที่ผ่านมา ทั้งนักศึกษาและคณาจารย์ ในคณะสังคมศาสตร์ คงต้องเข้าไปเรียนรู้ เข้าไปทำงานทางวิชาการร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้และในระดับนานาชาติเพิ่มมากขึ้น งานวิชาการที่ผมพูด หมายถึง

๑. เรื่องงานวิจัย ต้องออกไปทำงานวิจัยในประเทศเพื่อนบ้าน เรียนรู้ประเทศอื่นมากขึ้น
๒. เรื่องการเรียนการสอน ก็จะต้องมีการเปิดหลักสูตรที่เป็นหลักสูตรนานาชาติ พุดถึงภูมิภาค ไทยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคและเป็นส่วนหนึ่งของโลกแน่นอนต้องมีหลักสูตรภาษาอังกฤษที่จะต้องมีการเรียนการสอน เพื่อเวลาที่มีการแลกเปลี่ยนนักศึกษานานาชาติเราจะได้มีความพร้อมที่จะมีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักศึกษานานาชาติมากขึ้น

อีกด้านที่ผมคิดว่าคณะควรจะให้ความสำคัญ ถึงแม้ว่าเราจะก้าวไปสู่ระดับภูมิภาค ลุ่มน้ำโขง อาเซียนหรือเอเซียและนานาชาติมากขึ้น เราก็จะละทิ้งในเรื่องของท้องถิ่นไม่ได้ ภาคเหนือ มีลักษณะความเป็นเฉพาะในเรื่องของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิศาสตร์ รวมถึงเรื่องความหลากหลายทางชาติพันธุ์ คนเหล่านี้ท่ามกลางกระแสการพัฒนา ความเปลี่ยนแปลงที่กำลังก้าวไปสู่โลกภายนอก ปรับตัวอย่างไร เราต้องให้ความสำคัญ นักศึกษาของเราต้องเข้าไปเรียนรู้ อาจารย์ต้องเข้าไปทำวิจัยกับท้องถิ่นมากขึ้น

อาจารย์
ดร.อริยา เศวตามร์
ภาควิชาสตรีศึกษา

ในฐานะอาจารย์เพิ่งเข้ามาทำงานในคณะสังคัมศาสตร์ได้ประมาณ ๑ ปี ๘ เดือน คือบรรจุในปี พ.ศ.๒๕๕๕ แต่จริงๆ อยู่ที่คณะนี้ มาตั้งแต่ปี ๒๕๓๘ ในฐานะนักศึกษา ตั้งแต่เรียนปริญญาโทสาขาพัฒนาสังคัม และหลังจากนั้นก็เรียนปริญญาเอกสาขาสังคัมศาสตร์ (นานาชาติ) รวมแล้ว พูดได้ว่าอยู่ในคณะสังคัมศาสตร์มาประมาณ ๑๘ ปี ช่วงแรกที่เข้ามา ในฐานะนักศึกษา เราคิดว่าคณะนี้เป็นสถาบันวิชาการรับใช้สังคัม และในส่วนตัวคือ ทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชน เลยคิดว่าถ้าอยากจะได้เรียนเราก็ต้องหาสถาบัน ที่เป็นวิชาการที่ไม่ใช่วิชาการ แต่ว่าเป็นวิชาการที่รับใช้สังคัม สนับสนุนการทำงาน ของภาคประชาชน ก็ได้เข้ามาและก็ได้เห็นว่า คณาจารย์ที่นี่และงานวิจัย งานวิชาการ รวมทั้งการเรียนการสอนที่นี่ จะมุ่งเป้าไปที่การรับใช้สังคัม การเปลี่ยนแปลงการพัฒนาสังคัมมาตลอด

ปัจจุบัน คณะสังคมศาสตร์ก็ยังเป็นอย่างนั้นอยู่ และคิดว่าเปิดประเด็นเยอะมากขึ้น แต่ก่อนจะค่อนข้างเน้นไปทางชนบท เป็นชนบทศึกษา แต่ว่าในช่วงระยะสิบปีที่ผ่านมา การศึกษาวิจัยเริ่มมีประเด็นทางด้านที่เกี่ยวกับเมืองมากขึ้น การศึกษาประเด็นที่อยู่ในสังคมเมืองก็น่าสนใจ คิดว่ามีประเด็นที่หลากหลายมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงในคณะสังคมศาสตร์ คิดว่าเป็นเรื่องของการออกนอกระบบ การออกนอกระบบมีผลต่อเรื่องของงบประมาณ มีผลกระทบในเรื่องของการปรับระบบ ระเบียบการทำงาน ซึ่งมันทำให้รู้สึกว่ามี ความซับซ้อนมากขึ้น มีการควบคุมผ่านระเบียบมากขึ้น

ส่วนตัวเป็นอาจารย์ที่อยู่ในภาควิชาสตรีศึกษา ก็คิดว่าอยากจะให้ทางคณะสังคมศาสตร์ เปิดประเด็นในเรื่องของ “เพศภาวะศึกษา” เพราะที่ผ่านมา “สตรีศึกษา” มา ๒๐ กว่าปีนะคะ คิดว่าตอนนี้สังคมกำลังเคลื่อนไปสู่ความหลากหลายทางเพศ ทางเพศภาวะ การต่อสู้ของคนที่มีเพศที่หลากหลาย คิดว่าน่าจะเปิดกว้างที่จะไปสู่ประเด็น “เพศภาวะ” ที่หลากหลายมากขึ้น

Associate Professor
Paul T. Cohen

**Senior Research Fellow,
Department of Anthropology Faculty of Arts,
Macquarie University, Sydney**

I first travelled to Chiang Mai in late 1967 to begin research for a Ph.D. in anthropology at the London School of Economics & Political Science (LSE) in the University of London. My undergraduate degree was from the University of Sydney. Not long after my arrival I was fortunate to be introduced to Kraisi Nimmanahaeminda who played a major role in the founding of Chiang Mai University, celebrated by the Faculty of Social Sciences in 2012, 100 years after his birth. Apart from being a prominent businessman Khun Kraisi became well known for his dedication to the preservation and promotion of Lan Na culture, including the study of traditional systems of irrigation. Indeed, irrigation became a major focus of my fieldwork in San Pa Tong district. Also, it was in this district that my research interests intersected with those of Dr. Anan Ganjanapan who did his doctoral research on agrarian change in the village of San Pa Tong about ten years after my research there.

This serendipitous encounter was for me the beginning of my close ties with the Faculty of Social Sciences for some thirty years. I have been affiliated on many occasions as a visiting scholar either with the Department of Sociology and Anthropology or the Regional Center for Social Science & Sustainable Development (RCSD) with the support of Dr. Anan Ganjanapan and Dr. Chayan Vaddhanaphuti respectively. In recent years Dr. Thapin Patcharanurak (the Faculty's Deputy Dean) has sponsored my affiliation with the Health Social Sciences Program, which she directs. During this period of several decades

I have received manifold forms of generous support from the Faculty including visa facilitation, study and library facilities, and field research assistance. I have therefore felt obliged and pleased to reciprocate by supervising and examining post-graduate theses, presenting seminar papers, writing for the Faculty journal and by collaborating in research and joint publications. I have also hosted Dr. Anan and Dr. Thapin as visiting scholars at the Department of Anthropology, Macquarie University in Sydney.

During my long-standing association with the Faculty of Social Sciences I have been aware of its well-deserved international stature through the academic vigour and reputation of many of its senior staff, through frequent and well-attended international conferences (particularly those organized by RCSD), and through its innovative regional and international studies programs. It is an enviable reputation and one, which I am confident, will be maintained in the future.

Charles F. Keyes

**Professor Emeritus
Anthropology and International Studies
University of Washington**

In 1971 I learned that the Fulbright Program (Thailand-United States Educational Foundation) had selected Chiang Mai University's Faculty of the Social Science for a grant to support an American scholar to advise and teach in the faculty. Because of my previous extended research in northeastern and northern Thailand, I decided to apply for this position. The first scholar selected for this position was Professor Jack Potter, then an anthropologist at the University of California at Berkeley, specializing on China. Jack served from 1971-1972 and I was selected to replace him.

My initial appointment at CMU was for 9 months-namely, from October 1972 through June 1973. Not long after I began my appointment I learned that Fulbright was going to advertise for my replacement and I decided, in consultation with Dean Nibondh Sasidhorn and the chair of the department (who at the time, I recall, was Ajarn Kasem Burakasikorn), to seek to continue the appointment for another academic year. As I was awarded the Fulbright appointment for a second year, I served on the faculty from October 1972 until June 1974.

My responsibilities during this appointment were to contribute to the instructional curriculum of the department and advise and consult with faculty. In a report I wrote after my period on the faculty I said that I helped to construct an M.A. program and to prepare a number of proposals to various foundations designed through support of research, publication and guest lectures "to enhance the position of the Department of Sociology-Anthropology at

M.C. Chand Chirayu, Suthep Sunthornpesuch, and Charles F. Keyes

Chiang Mai University to become a center for the study of culture and society in northern Thailand”. I also wrote that I “provided advice to numerous students and faculty members who intend to apply for further studies at universities outside Thailand”. (I do not recall that at the time any faculty member in the department had a Ph.D., although Anan Ganjanapan, Shalardchai Ramitanondh, Chayan Vaddhanaphuti, Suthep Soonthornpasuch, and Narujohn Iddhichiracharas were then enrolled in Ph.D. programs at Cornell, Stanford and Berkeley and all returned to join the department’s faculty.)

Because the Sociology and Anthropology Department at Chiang Mai University was a combined department courses were meant to be relevant for both anthropology and sociology. In consultation with the dean, chair, and other faculty members, I agreed to teach an upper-class course on “Research Methods in Sociology-Anthropology” and a more general course on “Rural Sociology”. I taught both courses twice during my time in the department. Even before I began teaching, I realized that few students would be able to follow lectures in English. I then committed myself, despite limited competence in Thai, to teach in Thai. I have never worked so hard in my career on lectures.

I consulted colleagues about translations of social science concepts and came subsequently to reflect on how these consultations led me to rethink some of these concepts. My first paper on ethnicity theory (“Towards a New Formulation of the Concept of Ethnic Group”, 1976) was a direct outcome of my realizing that the Thai concept of ชชาติ, with its very different etymology—from the Sanskrit term *jāti* meaning ‘birth’ in contrast to *ethnos*, which derives from a Greek word meaning ‘people’—leads one to think about ‘ethnic group’ or Thai, กลุ่มชาติพันธุ์, in ways quite different to those proposed by scholars working within the Western framework alone.

Although my use of Thai in teaching was far from perfect, I did gain some greater competence in academic Thai as the result of my appointment at CMU. I also think that students appreciated my efforts to communicate ideas in a language they could more or less comprehend. Because few students at the time had adequate competence in reading English and because there were then actually few books in the CMU library relevant to anthropology-sociology, lectures were very critical for students. Even with the limited sources of knowledge available, I found many of the students very keen to learn.

For the course on research methods (about 25-30 students were enrolled in each of the two terms I taught it), I designed a project to study the role of Buddhism in Chiang Mai city. This entailed the development of a questionnaire that could be used for interviewing abbots of selected wats and the participation-observation of rituals by students at these wats. I do not recall that any student expressed concern about this research because they were not Buddhists, although as one student wrote a paper on ‘conversion to Christianity’, I may have not been as sensitive to this as I might have been. (A preliminary analysis of the results of this research was included in my paper,

“Buddhism in a Secular City” (1975), but much of the data have yet to be fully analyzed.) Students were then asked, on the basis of what they learned from the common project and from my instruction, to design and carry out small projects of their own. Many of these projects were on religious rituals (a direct outgrowth of the common project), or on local craft industries (wood carving, lacquer-making, umbrella-making, and so on), although a few were more ambitious (e.g., on the Chiang Mai mental health hospital, on the role of schools, on the Hmong community on Doi Pui, for example). As many of the students were from Bangkok or outside the North, I think their work also helped them gain some better understanding of northern Thai society and culture.

I did offer an occasional guest lecture in a colleague’s course, but for the most part my teaching was confined to the courses I taught on my own.

I had significant interactions with one student outside of the classroom setting. Mongkol Candrabamrung volunteered to assist me in some of my research and accompanied Ajarn Sommai Premjit and me on a field trip to the Northeast. I stayed in touch with him until he became the last director of the Tribal Research Institute.

My closest colleague in the department in the early 1970s was Sommai Premjit. We made a number of field trips in northern and northeastern Thailand together. I was truly impressed that a department of sociology-anthropology could have among its faculty a scholar who was an ex-monk with the highest level of Pali study as well as training in anthropology in the Philippines.

Our relationship led to collaboration on a project to understand the Northern Thai Buddhist textual tradition subsumable under the rubric of *ānisong* (อานิสงส์), that is texts linked to specific rituals in northern Thai popular Buddhism. When my wife, Jane, and I were engaged in field research in 1967-68 in Mae Sariang, I had had the opportunity to learn about this tradition from Čaokhun Tham (เจ้าคุณธรรม), then the district abbot of Mae Sariang. With him I was involved in the discovery of a large cache of old Buddhist manuscripts in a cave near the Salween. I had begun a study of the texts in order to learn more about popular northern Thai Buddhism, but it was only when I got to know Ajarn Sommai that I was able to make a deeper study of these texts. Just as I had found from my discussions with several colleagues in the department a source of my rethinking of ethnicity theory, I found through my interactions with Ajarn Sommai a new appreciation of the relationship between religious practice and religious texts.

My time on the faculty at Chiang Mai University coincided with a major political upheaval in Thailand, culminating in the student-led revolution of October 14, 1973. A number of students in the Sociology-Anthropology Department were active in the Northern Thai Student Association. Concerned that their involvement in politics might lead to negative repercussions some of the students asked if they could meet at my home which was located off campus. I was pleased to allow them to do so and was impressed in listening to their discussions with their sophistication regarding politics.

My time as a Fulbright lecturer and advisor in the department took place when the department was very much in the process of transition from one whose first faculty were trained in the early stage of tertiary educational expansion in Thailand to one that had several internationally recognized scholars. This transformation would really take place after these scholars returned from study abroad, mainly in the United States.

บทสัมภาษณ์

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์*

พงศกร สงวนศักดิ์ : สัมภาษณ์
วสันต์ ปัญญาแก้ว : เรียบเรียง

คณะสังคมศาสตร์ในอดีต ในความทรงจำของอาจารย์เป็นอย่างไร?

ช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๙ (ปีแรกที่ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ บรรจุเป็นอาจารย์ประจำ คณะสังคมศาสตร์ - บ.ก.) เรายังไม่มีการเรียนการสอนระดับปริญญาโท เป็นการสอนในระดับปริญญาตรีอย่างเดียว ทำให้วิชาที่สอนเป็นวิชาพื้นฐาน วิชาประเภทที่ให้นักศึกษาได้รู้จักคุ้นเคยกับแนวคิดพื้นฐาน (concepts) เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น (บรรยายภาคการเรียน) ก็จะไม่ค่อยมีการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์อะไรมากนัก เพราะว่าเป็นการให้นักศึกษารู้เพียงด้านเดียว แต่ในขณะนั้นจริง ๆ แล้ว นักศึกษา (มีความสนใจใคร่รู้) อยากรู้เยอะ แต่อาจารย์ให้ได้น้อย เพราะว่าในสมัยปี พ.ศ.๒๕๑๙ เป็นช่วงหลังจาก “เหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๒๕๑๖” ต่อเนื่องมา หมายความว่าได้มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นก่อนหน้านั้นแล้วในสังคมไทย สังคมต้องการการเปลี่ยนแปลง ต้องการประชาธิปไตย นักศึกษา (คนหนุ่มสาว) ตื่นตัว

* สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๗ ที่ห้องพักอาจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ต้องการการเปลี่ยนแปลง แต่ว่าการสอนในระดับปริญญาตรี ในเวลานั้นเราเพียงสอนให้รู้แค่ระดับพื้นฐาน ดังนั้นก็ให้ได้น้อยกว่าที่นักศึกษาคาดหวัง และการศึกษาส่วนใหญ่ (ในเวลานั้น) เป็นการสอนแนวคิดทฤษฎีกระแสหลัก คือสอนวิชาทั่ว ๆ ไป วิชาพื้นฐานซึ่งไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ในขณะนั้น

สถานการณ์ในขณะนั้นสังคมกำลังมีการเปลี่ยนแปลง มีปัญหา ความคิด อุดมการณ์ ในสังคมแยกเป็นชายเป็นขวา (หรือระหว่างกลุ่มแนวคิดก้าวหน้ากับกลุ่มแนวคิดอนุรักษนิยม-บ.ก.) ผู้คนขัดแย้งกันอีกแบบหนึ่ง ซึ่งไม่เหมือนกับตอนนี้ ดังนั้นความคาดหวังของนักศึกษา มีสูงมาก แต่อาจารย์ให้ได้น้อยเพราะว่าอาจารย์ส่วนใหญ่เรียนมาตามแนวคิดกระแสหลัก (คือแนวคิดเชิงโครงสร้างการหน้าที่ - บ.ก.) ไม่สอดคล้องกับปัญหา วิชาความรู้ของอาจารย์ที่เรียนกันมา เป็นวิชาที่มาจากต่างประเทศ ซึ่งในต่างประเทศสถานการณ์จะเป็นอีกแบบหนึ่ง เป็นสังคมที่อยู่ตัวแล้ว รากฐานของสังคมเขา (เช่น สังคมอเมริกัน) พื้นฐานมันคงแล้ว เขาต้องการที่จะสร้างอะไรที่มันสูงขึ้นไป สังคมไทยเรา (ขณะนั้น) ไม่ชัดเจน แต่ต้องการการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นวิชาที่อาจารย์ไปเรียนจากต่างประเทศ เอามาสอนก็ไม่เข้ากัน

น่าจะมีอาจารย์จำนวนน้อยมากที่จะสอนอะไรที่เป็นแนวคิดมุมมองเชิงวิพากษ์ หรือ มุ่งอธิบายเรื่องการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น อาจารย์ที่สอนเรื่องพวกนี้กลุ่มนักศึกษาก็จะให้ความสนใจมาก เช่น อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ สอนแนวคิดมาร์กซิสต์ ทฤษฎีฝ่ายซ้าย จะมีนักศึกษามาเรียนสนใจกันเยอะ แต่ที่จริงแล้วในตอนนั้นเราก็ไม่ได้สอนทฤษฎีลึกซึ้งมากเท่าไร ตอนผมมาเป็นอาจารย์ก็รู้สึกว่ายังขาดทฤษฎี เราสอนแต่แนวคิดทั่ว ๆ ไป แต่เราไม่ได้สอนพื้นฐานทางทฤษฎี ก็เลยเปิดวิชาสอนทฤษฎี ประวัติศาสตร์แนวคิดทฤษฎี

ผมมาสอนตอนนั้น อาจารย์ยศ (ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ - บ.ก.) เป็นนักศึกษา อยู่ปี ๓ ของภาควิชาสังคมวิทยาฯ ก็เปิดสอนประวัติศาสตร์แนวคิดในวิชาสัมมนา เพราะตอนนั้นยังไม่มีวิชาชื่อแนวคิดทฤษฎี โดยสอนร่วมกับอาจารย์สุเทพ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุเทพ สุนทรภัสซ์ - บ.ก.) เน้นทฤษฎีสมัยใหม่ เช่น งานของ Clifford Geertz (นักมานุษยวิทยาวัฒนธรรมอเมริกัน) อะไรที่ใหม่ ๆ ที่อาจารย์ที่อยู่ที่นี่มาก่อนเขาไม่ค่อยสนใจสอน

การเรียนทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จะให้ดีต้องมีพื้นฐานทฤษฎีที่ลึกซึ้ง แต่ที่ผ่านมาเราไม่ได้สอนแนวคิดทฤษฎีตรง ๆ แต่เรียนผ่านประวัติศาสตร์ความคิด แล้วก็เน้นสอนแนวคิดโครงสร้างสถาบัน ไม่ว่าจะเป็น สถาบันการเมือง สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว การมองเชิงสถาบัน (แบบเดิมผ่านแนวคิดโครงสร้างการหน้าที่ - บ.ก.) ซึ่งเป็นการมองที่หยุดนิ่งตายตัว แต่ที่จริง ๆ แล้วปัญหาเชิงโครงสร้างเป็นปัญหาของความสัมพันธ์ทางสังคม

ความขัดแย้ง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เลยทำให้วิชาของเรา (ตอนนั้น) ไม่สามารถอธิบายปัญหาอะไรในสังคมได้ แม้จะมีการเปิดสอนวิชาปัญหาสังคม แต่ก็ปัญหาสังคมทั่วไป ส่วนปัญหาที่เราเผชิญตอนนั้นเป็นปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจ และปัญหาการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างจากสังคมเกษตรมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ไม่ใช่เรื่องเล็กๆ ซึ่งวิชาที่เราสอนตอนนั้นก็ซ้ำกว่าการเปลี่ยนแปลง เพราะไปเน้นการวิเคราะห์สถาบันในเชิงโครงสร้างการหน้าที่นิยม ก็รู้สึกที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมในตอนนั้น

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในขณะนั้นยังอยู่ในระบบราชการ เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ ดังนั้น อาจารย์มหาวิทยาลัยก็เหมือนข้าราชการเลย คือมีระบบบังคับบัญชา หัวหน้าภาควิชาในสมัยก่อนมีอำนาจซึ่งเป็นชีวิตาย เป็นหัวหน้างาน ยังไม่ได้เป็นระบบมหาวิทยาลัย ไม่เหมือนการบริหารงานสมัยนี้ ไม่มีใครอยากเป็นหัวหน้าภาควิชา (เพราะไม่มีอำนาจ) เมื่อก่อนหัวหน้าภาควิชา มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการเลื่อนขั้นเงินเดือน กลายเป็นผู้อุปถัมภ์คณาจารย์ต่างๆ ก็มอบนอมเกรงกลัว เหมือนข้าราชการกลัว “เจ้านาย” หรือผู้บังคับบัญชา แต่มันไม่ควรจะเป็นอย่างนั้น ในระบบมหาวิทยาลัย หลายคนในคณะสังคมศาสตร์ ก็พยายามช่วยกันคิดว่าทำอะไรเราถึงจะไม่ปล่อยให้หัวหน้าภาควิชา หรือคณบดี มีอำนาจมาก ไม่ใช่ระบบอาจารย์มหาวิทยาลัย ตอนนั้น ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ก็เริ่มพูดถึงเรื่องการออกจากระบบราชการ เริ่มพูดเรื่องนี้แล้ว

แต่ว่าของเรายังไม่ได้คิดถึงขนาดออกนอกระบบ คิดแค่ว่าจะแก้ในระบบ อะไรที่เป็นประเด็นปัญหา อันแรกสุดเลย ที่คณะสังคมศาสตร์นำร่อง (ทั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่) คือเรื่องการที่ไม่ให้หัวหน้าภาควิชา หรือคณบดี มีสิทธิ์เด็ดขาดตัดสินว่าใครจะได้ขึ้นอะไรเท่าไร เราเสนอระบบการให้คะแนนการทำงานของคณาจารย์ขึ้นมา เป็นคณะแรกในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คือต้องอยู่ทำงาน ไม่ใช่อยู่ที่หัวหน้างานเป็นคนกำหนด อยู่ที่ผลงาน คุณทำงานมากคุณก็มีสิทธิ์และโอกาสได้เลื่อนขั้นมาก

ทำไมถึงผลักดันระบบนี้ได้ ทำไมที่อื่นทำไม่ได้

ก็เราเถียงคุยกันมาก คณาจารย์คณะสังคมศาสตร์ตอนนั้นเป็นพวกไม่เจียบ พูดมาก แล้วก็คนรุ่นใหม่ก็รวมตัวกันได้ คิดว่าคงจะเป็นเพราะคนที่เริ่มกลับมาใหม่ ๆ รู้สึกว่าระบบเดิมไม่เหมาะสำหรับมหาวิทยาลัย รู้สึกว่าคณาจารย์มารวมตัวกัน ออกเป็นเอกสารฉบับแรก เป็นข้อตกลง เราตกลงหลายอย่างซึ่งที่อื่นยังไม่ได้คิดไม่ได้ทำกัน

เรื่องวิชาการและการบริหารเปลี่ยนแปลงไปด้วยกันไหม?

ไปด้วยกัน คณะสังคมศาสตร์ แต่เดิมบริหารโดยระบบราชการ วิชาการเลยอ่อนด้อย และในอดีตคนที่ เป็นอาจารย์ ก็โอนย้ายมาจากข้าราชการ คือทำงานราชการมาก่อน ในกระทรวง ทบวง กรม แล้วโอนมาเป็นอาจารย์ ก็ยึดวัฒนธรรมราชการมาด้วย ก็เข้าขาม เย็นขาม แล้วอาจารย์ยังไม่มีใครดูแลมันยิ่งสนุกกันใหญ่ ก็ไม่ค่อยทำ ทำกันไม่เต็มที่ เพราะไม่มีใครมาตรวจสอบ ทำให้มันทอนมาก เพราะตอนนั้นคนที่จะได้ไปเรียนต่อระดับสูงยังมี ไม่มาก ส่วนข้าราชการบางคนได้ทุนไปเรียน พอได้ทุนไปเรียนกลับมาก็ไม่อยากอยู่ในระบบราชการ

ตอนนั้นก็ต่อสู้กันว่า ทำอย่างไรอาจารย์ถึงจะรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตัวเอง เพราะ อาจารย์ที่ไม่รับผิดชอบก็มีเยอะ ปัญหาเยอะ อาจารย์บางคนไม่มาสอน ตัวอยู่กรุงเทพฯ แต่ก็ขับไล่มไม่ได้เพราะเป็นอาจารย์ และต้องมีหลักฐานชัดเจน แต่ก็พยายามดำเนินการให้ เจ้าตัวรู้ หรือย้ายไปที่อื่น มีปัญหาหลายเรื่อง เพราะเมื่อก่อนในคณะสังคมศาสตร์ เป็น คณะใหญ่ มีหลายภาควิชา มีรัฐศาสตร์ การบัญชี เศรษฐศาสตร์ ข้าราชการโอนมาเป็น อาจารย์ ส่วนมากจะอยู่ที่รัฐศาสตร์ ตอนนั้นยังขาดอาจารย์ ขาดคนที่มีวุฒิปริญญาสูง ๆ จบปริญญาตรี หรือโท ก็มาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยได้แล้ว

เปรียบเทียบคณะสังคมศาสตร์ในยุคนั้นกับคณะสังคมศาสตร์ในปัจจุบัน โดยเฉพาะในเรื่องการเรียนการสอน เป็นอย่างไร?

จุดเปลี่ยนสำคัญ น่าจะอยู่ตอนช่วงปี ๒๕๒๔-๒๕๒๕ เพราะว่ามีมูลนิธิฟอร์ดให้ทุน อาจารย์คณะสังคมศาสตร์ไปเรียนต่อระดับปริญญาเอกก่อนหน้านั้นราว ๆ ๖ ทุน ในภาค วิชาสังคมวิทยาฯ มีผม อาจารย์ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี อาจารย์อุไรวรรณ ตันกิมยง ก่อนหน้านั้นมี อาจารย์สุเทพ สุนทรภักซ์ และอาจารย์นฤจร อธิธิจิระจรัส ต่อมา (ราว ๆ ปี ๒๕๓๘) ก็มีอาจารย์ยศ สันตสมบัติ ย้ายมาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็เลยทำให้ภาควิชา สังคมวิทยาฯ มีอาจารย์ที่จบปริญญาเอกมากกว่าภาควิชาอื่น ๆ พอคณาจารย์ได้ ปริญญาเอกมา มูลนิธิฟอร์ดก็ให้ทุนวิจัยเข้ามา แม้ว่าตอนแรก ๆ ของการตั้งคณะสังคมศาสตร์ มีทุนวิจัยเข้ามาเป็นเงินจากงบประมาณแผ่นดิน แต่โครงการเหล่านั้นต่อมาย้ายไปตั้งเป็น สถาบันวิจัยสังคม การตั้งสถาบันวิจัยสังคมก็มาจากคณาจารย์คณะสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะ อาจารย์ในภาควิชาสังคมวิทยานั้นเอง นำโดยอาจารย์เกษม บุรกลีกร ตอนนั้นท่านตั้งเป็น “หน่วยวิจัยสังคม” ของคณะสังคมศาสตร์ มีโครงการวิจัยพื้นฐาน เก็บข้อมูลประชากร กี่วงพื้นฐานเอาไว้ ต่อมาก็แยกออกไปตั้งเป็นสถาบันวิจัยสังคม ในปี พ.ศ.๒๕๒๔

หลังจากที่อาจารย์สุเทพ คณาจารย์ที่ได้รับทุนจากมูลนิธิฟอร์ดเรียบจบปริญญาเอกกลับมา มูลนิธิฟอร์ดก็ให้ทุนต่อเนื่อง ทำวิจัยหลังปริญญาเอก เน้นการวิจัยเรื่อง “ชาวเขา” ทำให้เรามีพื้นฐานการวิจัยที่หนักแน่น ก่อนที่จะมีการตั้งศูนย์ภูมิภาคศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน (RCSD) ในปี พ.ศ.๒๕๔๑ ได้มีการตั้งหน่วยวิจัยขึ้นมาก่อน

พอคณาจารย์มีงานวิจัยขึ้นมาและมีประสบการณ์ทางวิชาการที่เข้มแข็ง ต่อมาจึงได้เริ่มเปิดการเรียนการสอนระดับบัณฑิตศึกษา เพราะว่าอาจารย์ของเรามีประสบการณ์การวิจัยสูงมาก โดยเฉพาะเรื่องทรัพยากร การพัฒนาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยา จึงได้เปิดหลักสูตรปริญญาโทสาขาพัฒนาสังคมในปีการศึกษา ๒๕๓๓ ตอนนั้น ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ก็มีการเรียนการสอนระดับปริญญาโทก่อนแล้ว

แต่พอมีการเรียนการสอนระดับบัณฑิตศึกษา นอกจากเน้นการวิจัยแล้ว การสอนก็ยังคงมาเน้นเรื่องของทฤษฎีและวิธีวิจัยด้วย เพราะการเรียนการสอนในระดับปริญญาโทสามารถที่จะลงลึกได้ นักศึกษาก็ต้องอ่านลึกมากขึ้น อาจารย์ก็ต้องค้นคว้ามากขึ้น เพื่อจะสอนให้ลึกซึ่งกว่าปริญญาตรี อันนี้ก็เป็นพัฒนาการที่สำคัญมาก เป็นจุดเปลี่ยนจากการวิจัยมาสู่การเรียนการสอนในหลักสูตรปริญญาโท นี่เป็นช่วงก้าวกระโดดขึ้นมา ซึ่งก็มีคนสมัครเข้ามาเรียนกันเยอะมาก แล้วหลักสูตรพัฒนาสังคมก็รับทุกสาขา ก็ทำให้เราได้ผู้เรียนที่มีพื้นฐานกว้างกว่าสังคมศาสตร์ มีทั้งที่จบพยาบาลศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ มีเจ้าหน้าที่จากกรมป่าไม้ เกษตรศาสตร์มาเรียนในหลักสูตรพัฒนาสังคม เพื่อเอาไปเสริมการทำงานของเขาสังคมศาสตร์ก็ช่วยเสริมความรู้ทางด้านเทคนิค ให้นำความรู้ทางสังคมศาสตร์ไปใช้ประยุกต์ในงานของเขา

ในขณะเดียวกันคณาจารย์ก็ได้สร้างความเข้มแข็งทางทฤษฎีและการวิจัยด้วย หลักสูตรปริญญาโทสาขาพัฒนาสังคม เป็นหลักสูตรที่เน้นการทำวิจัยผ่านงานวิทยานิพนธ์ ถือเป็น การวางพื้นฐานของความรู้ด้วยการสอนระดับปริญญาโทของคณาจารย์ในคณะสังคมศาสตร์ เป็นเวลานานพอสมควร (ราว ๆ ๑๐ ปี) ก่อนที่ต่อมาจะเริ่มมาเปิดการเรียนการสอนในระดับปริญญาเอก ซึ่งต้องยกระดับไปสู่ความเป็นนานาชาติ และการศึกษาในระดับปริญญาเอกจะเป็น disciplinary oriented ไม่ได้ ต้องเน้น inter-disciplinary หลักสูตรสังคมศาสตร์นานาชาติ ของคณะสังคมศาสตร์ ซึ่งเริ่มเปิดการเรียนการสอนในปีการศึกษา ๒๕๔๔ หลังจากมีประสบการณ์จากการเปิดหลักสูตรระดับปริญญาโทมากกว่า ๑๐ ปี ทำให้เราคิดว่า ความรู้ต้องไม่จำกัดในสาขาวิชาเดียว แต่ต้องมองในภาพรวม ต้องเป็นสังคมศาสตร์ เลยเปิด

หลักสูตรปริญญาเอกสังคมศาสตร์นานาชาติระดับคณะ และก่อนหน้านั้นในปี พ.ศ.๒๕๔๑ ได้มีการก่อตั้งศูนย์ภูมิภาคศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน (RCSD) ที่มุ่งดำเนินระดับนานาชาติในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงหลักสูตรปริญญาเอกสังคมศาสตร์นานาชาติ จึงเป็นหลักสูตรที่เน้นความเป็นสหสาขาวิชาและการวิจัย โดยมุ่งไปที่ประเด็นการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน ในระดับภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การเปิดหลักสูตรนานาชาติทั้งในระดับบัณฑิตศึกษา โดยเฉพาะที่บริหารจัดการผ่าน ศูนย์ RCSD ทำให้คณาจารย์ของคณะสังคมศาสตร์มีประสบการณ์การทำงานนอกประเทศ หรือในระดับนานาชาติสูงมากขึ้นตามไปด้วย น่าจะทำให้คณะสังคมศาสตร์มีเครือข่ายวิชาการทำงานกับประเทศเพื่อนบ้านและระดับสากลมากกว่าที่อื่น ๆ คณะสังคมศาสตร์ที่ผ่านมามีหลักสูตรนานาชาติเป็น ๑ ใน ๓ แห่งแรกของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตอนนั้น (ทศวรรษ ๒๕๔๐) มี ๓ สาขา คือ คณะสังคมศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ และคณะเกษตรศาสตร์

เรามีนักศึกษาในหลักสูตรนานาชาติ มาจาก จีน กัมพูชา เวียดนาม และต่อมาก็มีลาว และพม่ามากขึ้น นอกจากนั้นก็เคยมีมาจาก ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย เนปาล อินเดีย ศรีลังกา รวมทั้งจากญี่ปุ่น ออสเตรเลีย ยุโรป และสหรัฐอเมริกา แต่กลุ่มหลังนี้เราจะไม่ค่อยรับ ในจำนวนที่มากนัก เพราะไม่ค่อยอยากให้เขามาหาประโยชน์จากหลักสูตรเรา เพราะของเรา ค่าเล่าเรียนถูก แต่ที่รับนักศึกษาจากประเทศตะวันตกให้เข้ามาเรียนเพราะอยากให้นักศึกษา ในหลักสูตรมีเพื่อนที่พูดภาษาอังกฤษดี ให้เกิดความหลากหลาย จะได้รู้สึกว่ายินแล้ว เป็นนานาชาติจริง ไม่ใช่มีเฉพาะประเทศเพื่อนบ้านต้องให้มีความหลากหลาย เพราะหากขาดความหลากหลายนักศึกษาก็จะขาดความกระตือรือร้น และไม่รู้จักเปรียบเทียบ

ผม (และคณาจารย์ท่านอื่นๆ) ที่ไปเรียนต่างประเทศ จะรู้ว่าวัฒนธรรมการเรียนเป็นอย่างไร ที่แตกต่างจากบ้านเรา อันไหนที่เราบกพร่องเราก็ต้องขวนขวายเปลี่ยนแปลง เมื่อเราเปิดหลักสูตรในเมืองไทยเราก็ต้องการให้นักศึกษารู้ว่าคนอื่นเขาเรียนอย่างไร คนเวียดนาม คนจีน มาบ้านเราพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ แต่เขามาปีเดียว ปรับตัวได้คล่องเลย แสดงว่าเขาต้องขยัน ในประเทศเขามีการแข่งขันสูง ถ้ามาต่างประเทศแล้วไม่ได้ดีก็ไม่มีประโยชน์ เพราะการเรียนหนังสือต้องทุ่มเท เลิกมาเรียนก็ต้องขยัน แต่ของเรา (นักศึกษาไทย) เมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน ลาวอาจจะด้อยกว่าในแง่ของความขยัน แต่คนเขมร เผชิญกับปัญหาและสงครามมานานก็อยากจะทำตัวเอง อันนี้ก็เป็นบริบทของแต่ละประเทศ ที่ทำให้นักศึกษาแต่ละประเทศมีความขยันในการเรียนต่างกัน และช่วยทำให้นักศึกษาไทย มีข้อเปรียบเทียบ มีผลทำให้นักศึกษาเราปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการเรียนให้แตกต่างไปจากเดิม แต่หลักสูตร RCSD รับนักศึกษาไทยน้อย เพราะคนไทยไม่อยากจะเรียนหลักสูตรภาษาอังกฤษ

ทั้งนี้คนไทยเราจะต้องเป็นคนที่พูดได้สอง-สามภาษาในอนาคต ภาษาไทย ภาษาเพื่อนบ้าน และภาษาอังกฤษ ถ้าต่อไปพูดไม่ได้ ๓ ภาษาจะอยู่ยาก เพราะปัจจุบันเงื่อนไขไม่เหมือนสมัยที่อาจารย์เริ่มทำงานกัน ผู้คนปัจจุบันมีหลากหลาย และต้องแข่งขันกันสูงมากขึ้น

สุดท้ายอยากให้พูดถึงการเรียนการสอนและนักศึกษาระดับปริญญาตรี เป็นอย่างไรบ้าง?

เท่าที่สอนมาตั้งแต่รุ่นอาจารย์ยศ เมื่อผมเริ่มงานสอนในคณะสังคมศาสตร์ ปี พ.ศ.๒๕๑๙ ตอนนั้นนักศึกษากระหายความรู้ เพราะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อยากรู้ อยากจะได้อะไรใหม่ๆ กระตือรือร้นกันมาก เพราะสังคมมันขัดแย้ง เปลี่ยนแปลง แต่พอระยะหลังๆ สังคมไทยเปลี่ยนไปเป็นสังคมอุตสาหกรรม ภาคบริการ ขยายตัวสูงขึ้น แรงงานหลุดออกจากภาคการเกษตร มีการกระจายงานมากขึ้น สังคมเปิดมากขึ้น งานภาคเกษตรลดลงเหลือแค่ ๑๐% เท่านั้นเอง งานภาคบริการเพิ่มขึ้นกว่า ๕๐% ฐานงานมันใหญ่ขึ้น เมื่อก่อนนักศึกษาสมัครงาน “ต้องใช้เส้น” เพราะมีงานอยู่ไม่กี่ที่ การที่สังคมเปิด การสมัครงานก็ง่ายขึ้น นักศึกษายุคหลังก็เรียนสบายๆ เพราะสังคมไทยมีการพัฒนารวดเร็วมาก โดยเฉพาะในช่วงหลังปี พ.ศ.๒๕๒๖ สมัยพลเอกเปรม เป็นนายกรัฐมนตรี การพัฒนาด้านเศรษฐกิจยกระดับขึ้นเร็วมาก การพัฒนาทางเศรษฐกิจทำให้ลดแรงกดดันของคนในประเทศลดลง คุณไม่ต้องขยันมากก็ได้ งานหาง่าย อยากรทำอะไรก็ทำ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทยมีผลต่อการเรียนในมหาวิทยาลัย พอเรียนแบบนี้ เมื่อก่อนนักศึกษาส่วนใหญ่ก็จะเรียนเพื่อออกไปเป็นข้าราชการ สาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ก็เป็นข้าราชการได้ แต่พอสังคมไทยเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากขึ้น วิชาทางสังคมศาสตร์ “ตลาด” ก็ไม่สนใจมากนัก

การเรียนก็เหมือนแพชชั่น เดี่ยวคนก็ชอบอย่างนั้นอย่างนี้ ในต่างประเทศก็เหมือนกัน บางยุคบางสมัยคนก็คลั่งไคล้ ประธานาธิบดีอเมริกาบางคนจบสังคมวิทยา เมืองไทยก็มีต้นแบบ ชอบแบบนี้ก็อยากเรียนแบบนี้ คือวิชามันก็ใกล้เคียงกัน ขึ้นอยู่กับความชอบของแต่ละคน และความสามารถในการพลิกแพลง อย่างไรก็ตาม หากกล่าวถึงเฉพาะสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตอนนั้นรู้สึกว่ายังมีปัญหา วิชาเอกสาขานี้นักศึกษาของเราเองไม่ค่อยสนใจ แต่กลุ่มที่สนใจกลับอยู่นอกสาขา นอกภาควิชาๆ นักศึกษาจากคณะอื่นๆ ที่สนใจมาเรียน เรียนได้ดีกว่า เพราะเขาอยากมาเรียนเต็มที ในบางวิชาเช่น มานุษยวิทยา เศรษฐกิจ บางปีมีเด็กเศรษฐศาสตร์มาเรียน วิชาสังคมวัฒนธรรมล้านนา ก็มีจากสาขาประวัติศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์มาเรียน นักศึกษาวิชาเอกในสาขาเชื่อว่าเรียนดีกว่า

ดังนั้นวิชาการไม่ใช่เรื่องของสติปัญญา แต่เป็นเรื่องของความสนใจและความขยันหมั่นเพียร สติปัญญาคนเราไม่ได้แตกต่างกันมาก สติปัญญาดีแต่ไม่ขยันก็ไม่ได้ สติปัญญาไม่ใช่ปัจจัยชี้ขาด อย่างผมเรียนปริญญาเอกก็ไม่ได้เก่งกาจอะไร ไม่ได้ที่หนึ่งที่สอง แต่ที่ทำได้ เพราะว่าเราชอบวิชานี้ ทั้ง ๆ ที่ตอนเรียนปริญญาตรี (ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ไม่รู้จักวิชานี้ เพราะเป็นนักเรียนรัฐศาสตร์ จนกระทั่งไปเรียนในต่างประเทศ (ที่มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ ประเทศสหรัฐอเมริกา) จึงรู้ว่ามีวิชานี้ในโลกนี้ เมื่อได้ไปเรียนก็เกิดชอบขึ้นมาเลยมูมานะ อยากจะรู้มากขึ้น พอมีประสบการณ์มากขึ้นก็พัฒนาได้มากขึ้น หากสนใจและขยันหมั่นเพียรก็จะทำให้เราเรียนรู้ได้เอง

